

תרומות הארץ

הלכות תרומות לרמב"ם

פרקים א - ה

בתוספת

הלכות ומראי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י רבני מכון התורה והארץ

בהוצאת מכון התורה והארץ

בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – שבי דרום
טל. 08-6847325 פקס' 08-6847055
מרשתת
WWW.TORALAND.ORG.IL
דוא"ל
Machon@toraland.org.il

©

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד: שחרית

נדפס: טבת תשפ"ג

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מנהל התרבות
המחלקה למכוני מחקר תורניים

רשימת המשתתפים בספר:

עריכה וניהול מערכת: הרב נתנאל אורבך

כתיבה:

הרב נתנאל אורבך

(פ"א ה"כ-ה"ה; פ"ג ה"י-ה"ד; פ"ד ה"א-ה"כ"א; פ"ה ה"ד-ה"ט; פ"ה ה"א-ה"כ) (כ)

הרב אהוד אחיטוב (פ"א ה"א-ה"ט; ה"כ"ו)

הרב יצחק דביר (פ"ה ה"א-ה"ג; פ"ה ה"י; פ"ה ה"כ"א-ה"כ"ו)

הרב שי לוי (פ"ב ה"א-ה"ז)

הרב אברהם סוחובולסקי (פ"א ה"י-ה"ט)

הרב יואל פרידמן (פ"ג ה"א-ה"ט)

השתתפו בבדיקה:

בניה מישלוב

הרב אברהם אחיטוב

מפתח: בניה מישלוב

תוכן

15.....מכתב ברכה – הרה"ג יעקב אריאל.....

17.....הקדמה – הרה"ג יהודה הלוי עמיחי.....

פרק א

19.....הלכה א.....

א. חיוב תרומות ומעשרות קודם כיבוש וחלוקה – 20 | ב. תקנת תרומות ומעשרות בעמון ומואב – 20 | ג. תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות במצריים, עמון ומואב – 21 | ד. תרומות ומעשרות באדום ובארצות הסמוכות לארץ ישראל – 21 | ה. תרומות ומעשרות בזמן הזה במקומות הסמוכים לארץ ישראל – 22

23.....הלכה ב.....

א. כיבוש כתנאי לחלות המצוות התלויות בארץ – 23 | ב. סוג הכיבוש המקדש – 24 | ג. כיבוש רבים – 24 | ד. כיבוש רבים - חלותו למפרע – 26 | ה. כיבוש רבים בארצות מחוץ לארץ ישראל – 26 | ו. מעמדו של כיבוש יחיד – 27 | ז. כיבוש יחיד בשטחי ארץ ישראל שנצטוונו לכבוש – 28 | ח. מעמדו של עבר הירדן המזרחי – 28 | ט. נחלת מנשה – 29 | י. מעמדו של כיבוש צה"ל בימינו – 29

30.....הלכה ג.....

א. הסכמת ב"ד הגדול – 30 | ב. מעמדה של סוריא – 31 | ג. מעמדם של ארצות שכובשים רבים מחוץ לארץ ישראל – 31

33.....הלכה ד.....

א. מעמדה של סוריא בעניינים שונים – 33 | ב. כיבוש עולי בבל בסוריא – 33 | ג. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא – 34 | ד. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא דרך 'ברירה' – 34 | ה. מעמדה של סוריא בשאר מצוות התלויות בארץ – 35

36.....הלכה ה.....

א. קדושתה העצמית של ארץ ישראל – 36 | ב. קידוש הארץ בקדושה ראשונה – 37 | ג. קדושה ראשונה בזמן הזה – 37 | ד. קדושה שניה – 38 | ה. עבר הירדן – 39 | ו. חיוב תרומות ומעשרות בתחום שכבשו עולי מצריים ולא עולי בבל – 40 | ז. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בתחום עולי מצריים – 41 | ח. מקומות שהתיר רבי יהודה הנשיא – 41 | ט. מקומות האסורים בתחום עולי מצריים – 44 | י. עיירות בתחום נה בעבר הירדן המזרחי – 45 | י. ערלה, כלאים וחדש בזמן הזה – 45

47.....הלכה ו.....

א. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ – 47 | ב. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ בזמן הזה – 48

49.....הלכה ז.....

א. הגבול המזרחי – 49 | ב. הגבול הדרומי-מערבי – 50 | ג. הרצועה היוצאת מעכו לכזיב – 51 | ד. הגבול הצפוני של ארץ ישראל – 54 | ה. זיהוי נחל מצריים – 55 | ו. קדושת הארץ בים התיכון הסמוך לארץ ישראל – 55 | ז. קדושת הארץ בים במקומות שלא נכבשו – 56 | ח. הגבול הדרומי – 56

57.....הלכה ח.....

א. גבול עולי בבל בצפון – 57 | ב. גבול עולי בבל בצפון מזרח – 58

59.....הלכה ט.....

א. מיקומה של ארם נהריים – 59 | ב. מעמדה של חלקה הצפוני של בבל – 60 | ג. מעמדה של העיר צור – 60 | ד. מעמדה של העיר עכו – 60

- 63. הלכה י'**.....
 א. חיוב תרומות ומעשרות בפירות שגדלו בקרקע גוי בארץ ישראל – 64 | ב. קניין גוי בקרקע שקנה בארץ ישראל בזמן הזה – 66
- 68. הלכה יא**.....
 א. הלוקח פירות שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה היה ברשות הגוי – 69 | ב. גמר מלאכה ע"י ישראל בפירות הגוי – 70 | ג. היחס בין גמר מלאכה למירווח – 71 | ד. הלוקח פירות תלושים שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה ברשות ישראל – 72 | ה. ירקות ופירות של גוי וגמר מלאכה ע"י ישראל – 72 | ו. חיוב ברכה בהפרשת יבול גוי כשגמר מלאכה ביד ישראל – 73 | ז. אופן חיוב נתינת מתנות בלוקח פירות תלושים שגמר המלאכה ביד ישראל – 73 | ח. חיוב נתינה בלוקח פירות מגוי שקנה מישראל – 75
- 76. הלכה יב**.....
 א. חיוב הפרשה מפירות הגוי שלקחם ישראל קודם עונת המעשרות – 76 | ב. חיוב הפרשה מפירות הגוי שלקחם לאחר עונת המעשרות – 77 | ג. אופן הפרשה מפירות גוי שלקחם לאחר עונת המעשרות – 77
- 79. הלכה יג**.....
 א. עונת המעשרות וגמר המלאכה ברשות הגוי – 79 | ב. פירות שהגיעו לעונת המעשרות ברשות ישראל וגמר מלאכה ברשות הגוי – 80 | ג. פירות ישראל וגמר מלאכה ע"י גוי – 82 | ד. גמר מלאכה הנעשה מאליו – 83
- 84. הלכה יד**.....
 א. פירות שהיו בעונת המעשרות ברשות גוי וגמר מלאכה ע"י גוי ברשות ישראל – 84 | ב. ענבים וזיתים הנקנים מגוי – 85 | ג. הקונה זיתים מגוי לכבישה – 86
- 88. הלכה טו**.....
 א. הקונה פירות שגדלו בקרקע של גוי בסוריא – 88 | ב. הקונה מגוי פירות שגדלו בקרקע ישראל – 88 | ג. איסוף הפירות ע"י פועלים – 89
- 90. הלכה טז**.....
 א. ישראל שקנה בסוריא שדה ופירות מחוברים קודם עונת המעשרות – 90 | ב. ישראל שקנה בסוריא שדה ופרות מחוברים לאחר עונת המעשרות – 91 | ג. ישראל שקנה שדה ופירות בארצות מצריים, שנוער, עמון ומואב – 91
- 92. הלכה יז**.....
 א. ישראל אריס בקרקע הגוי בסוריא – 93 | ב. ישראל אריס בקרקע הגוי בארץ ישראל – 93 | ג. גוי שמשכן שדהו לישראל בסוריא – 94 | ד. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא – 94 | ה. מכירה לזמן לגוי בסוריא – 95 | ו. מתנה על-מנת להחזיר בסוריא – 95
- 96. הלכה יח**.....
 א. ישראל המוכר לגוי בסוריא שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות – 96 | ב. שיעור חיוב תרומות ומעשרות – 97 | ג. ישראל המוכר לגוי בארצות הסמוכות שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות – 97
- 98. הלכה יט**.....
 א. אריס בקרקע של ישראל בסוריא – 98 | ב. אין מצוי מאותו המין בשוק – 99 | ג. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא – 99 | ד. אריס בקרקע של ישראל בארץ ישראל – 99 | ה. אריס בקרקע של ישראל בעולי מצריים – 100
- 101. הלכה כ**.....
 א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל וגוי – 101 | ב. דין ברירה – 102 | ג. אופן ההפרשה כשטבל וחולין מעורבים – 104 | ד. מירווח ישראל – 106 | ה. מירווח הגוי – 106
- 107. הלכה כא**.....
 א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל וגוי בזמן הזה – 107
- 110. הלכה כב**.....
 א. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתן בארץ – 111 | ב. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתן בחוץ לארץ – 112 | ג. פירות המיועדים לייצוא

– 113 | ד. ראיית פני הבית – 114 | ה. פירות ארץ ישראל שיצאו לארצות הסמוכות לה – 114 | ו. פירות שיצאו מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים – 115 | ז. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל – 115 | ח. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל בזמן הזה – 117 | ט. חיוב תרומה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל – 118 | י. חיוב נתינה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל – 118 | יא. פירות חוץ לארץ שנכנסו לסוריא – 118

119. הלכה כג.....
א. דין הספינה – 120 | ב. גוששת – 122 | ג. כשאין הספינה גוששת – 123 | ד. עפר חוץ לארץ שנכנס לסוריא – 124

125. הלכה כד.....
א. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בארץ ישראל – 125 | ב. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בחו"ל – 126 | ג. היחס לשורשים – 126 | ד. דין אילן שמקצת שורשיו בארץ ישראל ומקצת בחו"ל – 127 | ה. אופן ההפרשה – 127

128. הלכה כה.....
א. אופן ההשרשה – 128 | ב. דין היבול – 129 | ג. עיקרו בחו"ל ונופו בארץ ישראל – 129 | ד. מקצת ענפים בארץ ישראל ומקצתם בחו"ל – 129

130. הלכה כו.....
א. התנאי לחיוב תרומות ומעשרות מהתורה – 131 | ב. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים – 134 | ג. מעמד התרומה לאחר הפרשתה בזמן הזה – 134 | ד. ספקות בתרומה בזמן הזה – 134 | ה. מצוות נוספות התלויות ב'ביאת כולכם' – 135

פרק ב

136. הלכה א.....
א. המינים החייבים מהתורה – 137 | ב. חיוב קטניות – 140 | ג. המפריש תרומות ומעשרות על מנת שלא לתת – 141 | ד. הפרשה כשאינו מעוניין לאכול – 144 | ה. גדרי נתינת תרומה ותרומת מעשר לכהן – 144

145. הלכה ב.....
א. דרגת חיוב הכרשינין – 145 | ב. אוכלים הנאכלים בשעת הדחק – 146 | ג. ייחוד הכרשינין למאכל אדם – 147 | ד. זריעה ללא מחשבה מסוימת – 148 | ה. זרע מאכל אדם לצורך מאכל בהמה – 148 | ו. הזמן בו ניתן לשנות את ייעוד הזרע – 149 | ז. עלו מאליהן בגינה – 150

151. הלכה ג.....
א. דרגת חיוב הקצח – 152 | ב. חיוב תבלינים בתרומות ומעשרות – 152

155. הלכה ד.....
א. חיוב התלתן כשזרעו לירק – 156 | ב. דרגת חיוב הזרע כשזרע לירק – 156 | ג. החיובים השונים בצלף – 157 | ד. חיוב קליפות הראויות לאכילה והפרשה מהן על הפרי – 158

160. הלכה ה.....
א. זריעה ללא כוונה מפורשת – 161 | ב. עיקר כוונתו לזרע ולוקט גם מהירק – 161 | ג. הפרשה מהזרע על הירק או להיפך – 161 | ד. אופן ההפרשה כשמפריש מהזרע על הירק או להיפך – 162 | ה. זרע לזרע ובעודו מחובר חשב עליו לירק – 163

164. הלכה ו.....
א. חיוב ירקות שמכניסם לקיום – 165

166. הלכה ז.....
א. המינים החייבים במעשרות מחוץ לגבולות עולי בבל – 167 | ב. הפרשת תרומות ומעשרות מהירק בסוריא – 168 | ג. ירק חו"ל שנכנס לארץ ישראל ונגמרה מלאכתו בארץ – 168 | ד. פירות האילן וקטניות שנכנסו לארץ ישראל בזמן הזה – 169

170. הלכה ח.....
א. דרגת חיוב התלתן – 170 | ב. חיוב התלתן לאחר שתייבש – 171

הלכה ט 172.....

א. שעת הפטור במתנות עניים מתרומות ומעשרות – 172 | ב. אופני החיוב בעשיית הגורן – 174 | ג. העמיד גורן מתבואת הפקר – 176 | ד. חיוב הנתינה – 177 | ה. המעשה המחייב בתרומות ומעשרות – 178

הלכה י' 179.....

א. הפרשת תרומות ומעשרות מלקט שכחה ופאה של גוי – 180 | ב. חיוב נתינה בלקט שכחה ופאה של גוי – 181 | ג. הפקר הגוי – 182 | ד. חיוב נתינה כשזכה בהפקר הגוי – 182 | ה. שיעור הבאת שליש בזיתים – 182 | ו. שיעור הבאת שליש בתבואה – 184 | ז. שיעור שליש בזמן הזה – 185

הלכה יא 186.....

א. הפקר קודם גמר מלאכה – 187 | ב. הפקר תבואתו וזכה בה קודם גמר מלאכה – 187 | ג. הפקר לאחר גמר מלאכה – 188 | ד. חיוב בתרומות ומעשרות בהפקר לאחר גמר מלאכה – 189 | ה. חיוב תר"מ בהפקר לאחר גמר מלאכה קודם ראיית פני הבית – 192 | ו. הפקר בשעת ההכנסה לבית – 193 | ז. הזורע בשדה הפקר – 193 | ח. זכה בשדה וגידוליה מן ההפקר – 194

הלכה יב 196.....

א. הפרשה מקמה ושיבולים לאחר שהפקירם וחזר וזכה בהם – 198 | ב. הזוכה בקמה – 199 | ג. קמה שהביאה שליש בעודה הפקר וזכה בה - דין התוספת שגדלה ברשותו – 199 | ד. דין התוספת במקרה והפקיר הקמה לאחר הבאת שליש וחזר וזכה בה – 200 | ה. הפרשת תרומה לאחר שהפקיר את הקמה וזכה בה – 200 | ו. זמן הפרשת התרומה לאחר שזכה בקמה – 201 | ז. חלות התרומה לאחר שמפריש מהקמה – 202 | ח. הפרשת תרומה מההפקר על טבל אחר – 202 | ט. חיוב נתינה כשהפריש מדבר הפטור – 203 | י. חלות התרומה כשמפריש מדבר הפטור – 203 | יא. חזקתם מן ההפקר ונשמרים ע"י הבעלים – 205

הלכה יג 206.....

א. דין בילה והמציאות המתוארת בהלכה – 207 | ב. דין בילה בחיובים מדברי סופרים – 210 | ג. היחס הרצוי בין הפטור והחיוב בדין בילה – 210 | ד. היחס בין הפטור לחיוב בתערובת המתוארת בהלכה זו – 211 | ה. הפרשה מטבל אחר על הטבל שבתערובת – 211 | ו. הפרשה מתוך התערובת – 212 | ז. אופן הפרשה מתוך תערובת חיוב ופטור – 214 | ח. נתינת התרומות לכהן – 215 | ט. ההפרשה העדיפה: מטבל אחר או מתוך התערובת – 216 | י. קריאת שם וביטול התרומות בתוך התערובת – 217

הלכה יד-טו 218.....

א. חיוב תרומות ומעשרות כשלא הייתה שעת כושר בטהרה – 219 | ב. אופן ביעור התרומה – 224 | ג. ברכה על שריפת תרומה – 228 | ד. השיעור החייב בשריפה – 229 | ה. שריפת תרומה טמאה בלילה – 230 | ו. דרך ההנהגה עם תרומה טמאה בזמן הזה – 231 | ז. ביעור התרומה הטמאה ללא הנאה – 232

הלכה טז 233.....

א. חיוב ברכה בזמן הזה – 233 | ב. זמן אמירת הברכה – 235 | ג. נוסח הברכה – 237 | ד. ברכת 'שהחיינו' בהפרשה בפעם הראשונה – 238 | ה. שכח לברך - שאלה על הפרשתו כדי לברך בהפרשה השניה – 240 | ו. ברכה על נתינת תרומה ותרומת מעשר – 241

הלכה יז 242.....

א. דרגת איסור הוצאת התרומה – 244 | ב. הוצאת תרומה מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים – 244 | ג. הוצאת תרומה מתחום עולי מצריים לסוריא – 245 | ד. הוצאת תרומה מסוריא לחוץ לארץ – 245 | ה. המתנות שנאסרו בהוצאה לחוץ לארץ – 246 | ו. עבר והוציא תרומה לחוץ לארץ – 246 | ז. הבאת תרומה מתחום עולי מצריים לתחום עולי בבל – 246 | ח. הבאת תרומה מחוץ-לארץ לארץ בזמן הזה – 247 | ט. השהיית התרומה עד לשריפתה בערב פסח בזמן הזה – 247

פרק ג

- 248. הלכה א**.....
 א. שיעור התרומה - כלשהו - 248 | ב. שיעור נתינה - 249 | ג. שיעור הפרשת תרומה בזמן הזה - 249
- 251. הלכה ב**.....
 א. בחירת שיעור התרומה - 251 | ב. הפרשה ביותר משיעור שקבעו חכמים - 251 | ג. שיעור התרומה לכהן - 252 | ד. שיעור התרומה כשפטור מנתינה - 252
- 253. הלכה ג**.....
 א. הפרשת תרומה מתערובת תרומה - 254 | ב. שיעור הפרשה בפירות האילן וירקות - 254 | ג. שיעור הפרשת תרומה טמאה - 255 | ד. שיעור הפרשת תרומת הקדש - 255 | ה. שיעור הפרשת תרומת סוריא וח"ל - 256
- 257. הלכה ד**.....
 א. הפרשה במידה - 257 | ב. הפרשה בטבל מנוי ומדוד - 258 | ג. מדידה לצורך הפרשה - 258
- 259. הלכה ה**.....
 א. המרבה בתרומה - 259 | ב. הואיל ושייר מקצת - 260 | ג. המתכוון לתרום $1/10$ - 260 | ד. נתכוון לתרום $1/60$ - 261
- 262. הלכה ו**.....
 א. עלה בידו $1/20$ - 262 | ב. עלה בידו $1/60$ והוסיף - 263 | ג. דין התוספת כשהפריש כשיעור ומתכוון להוסיף - 264 | ד. עלה בידו פחות מ- $1/60$ - 265 | ה. דין התוספת - 266
- 267. הלכה ז**.....
 א. כוונה בהפרשת מקצת תרומה ומעשר - 267 | ב. כוונה בהפרשת מקצת תרומה - 268 | ג. הפרשה מיניה וביה או ממקום אחר - 268 | ד. מעמד התרומה הראשונה - 269 | ה. למעשה - 270
- 271. הלכה ח**.....
 א. הפרשת מקצת מכרי זה על מקצת מכרי זה - 271 | ב. האומר 'תרומת הכרי לתוכי' - 272 | ג. האומר 'תרומת הכרי בצפוני או בדרומי' - 272 | ד. מקרים בהם צריך ציון מקום - 273 | ה. הצורך בתרומה ושיירים ניכרים - 274 | ו. הפרשה נוספת כשלא ציין מקום - 275
- 276. הלכה ט**.....
 א. מקום התרומה - 276 | ב. אמירה 'תוך כדי דיבור' - 276
- 277. הלכה י**.....
 א. יתר המעשרות - 277 | ב. הפריש תרומת מעשר באומד - 277 | ג. בזמן הזה - 278
- 279. הלכה יא**.....
 א. מדידה ושקילה בתבואה ובפירות גסים - 279 | ב. נפח או משקל - 279 | ג. מדד דבר שרגילים לשקול - 280 | ד. מדידה בדבר לח - 280
- 281. הלכה יב**.....
 א. הפרשת תרומת מעשר ע"י ישראל - 282 | ב. הפרשת תרומת מעשר על מקום אחר - 283 | ג. נתינת מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר - 284
- 285. הלכה יג**.....
 א. הקדמת מעשר ראשון בשיבולים - 285 | ב. כהן ולוי שהפרישו מעשר ראשון בשיבולים - 286 | ג. הפריש תרומה גדולה - 286 | ד. הפרשת תרומה גדולה משאר היבול - 286 | ה. נתינה ללוי - 287 | ו. הקדמת תרומת מעשר, מעשר שני ומעשר עני - 287 | ז. ראיית פני הבית - 289 | ח. שאר דברים הקובעים למעשר - 289
- 290. הלכה יד**.....
 א. סיבת הקנס - 290 | ב. אופן הקנס - 291 | ג. קדושת תרומה ואיסור לזרים - 291 | ד. כשישראל הפריש כסדר לפני גמר מלאכה - 291 | ה. קריאת שם - 292 | ו. קנס על תרומה גדולה - 292 | ז. הקנס בזמן הזה - 292

הלכה טו 293.....
 א. נוסח לשון האבא - 293 | ב. ייעוד המעשר באמירת האבא - 293 | ג. תרומת מעשר מספק - 294

הלכה טז 295.....
 א. ביאור הדין - 295 | ב. תרומת מעשר יותר משמונה בשמינית - 296 | ג. אופן הטיפול כשאינן בה כשיעור - 296 | ד. חובת הולכת תרומת מעשר לכהן - 296 | ה. תרומת מעשר של יין ושמן - 297 | ו. שיעור תרומת מעשר של משקים ואוכלים, דמאי או טמאה - 297 | ז. נתינת תרומת מעשר בזמן הזה כשאינן בה שיעור - 298

הלכה יז 299.....
 א. תוקף דין מוקף - 300 | ב. עיתוי דין מוקף - 301 | ג. מוקף במינים החייבים מדרבנן - 302 | ד. הפרשה שאינה מהמוקף במצבים שונים - 302 | ה. שאלה על הפרשה שלא מהמוקף - 303 | ו. מוקף בזמן הזה - 304 | ז. הפרשה בתרומה ההולכת לאיבוד - 304

הלכה יח 305.....
 א. הגדרת דין מוקף - 305 | ב. ערימות פירות בתוך הבית - 307 | ג. פירות בחדרים נפרדים - 307 | ד. שתי מגורות בבית ובעליה - 307 | ה. מוקף בשני כלים - 308 | ו. שני כלים פתוחים או סגורים - 308 | ז. חביות של יין - 309 | ח. חביות של שמן ודבש וקופסאות שימורים - 309 | ט. אופן הסגירה - 310

הלכה יט 311.....
 א. דין מוקף בגינה - 311 | ב. דין מוקף בשני זמני ליקוט - 311 | ג. הפסק ירק אחר בכלי - 312 | ד. הפסק מין אחר בגורן - 313 | ה. הפסק מין טמא בגורן - 313 | ו. כשנוגעים הצבורים זה בזה - 313

הלכה כ 314.....
 א. דין מוקף בתרומת מעשר - 314 | ב. בין הפרשת הלוי להפרשת ישראל - 315 | ג. בין ושמן - 316 | ד. בין תלמידי חכמים לשאר אנשים - 316 | ה. מוקף בתרומת מעשר של דמאי - 316

הלכה כא 317.....
 א. דיעבד ולכתחילה - 317

הלכה כב 318.....

הלכה כג 319.....
 א. שינוי סדר ההפרשה ע"י קריאת שם במחשבה - 320 | ב. שינוי סדר ההפרשה בשוגג - 320 | ג. הפרשה בבת-אחת - 320 | ד. הקדמת תרומת מעשר למעשר ראשון - 321 | ה. אופן ההפרשה בהקדמת תרומת מעשר לתרומה גדולה - 321 | ו. אופן ההפרשה בהקדמת מעשר שני - 322 | ז. תיקון האיסור - 322 | ח. שאלה על תרומה גדולה - 323 | ט. מלקות בהפרשה בפועל - 323

הלכה כד 324.....
 א. הבנת נוסח ההפרשה - 324 | ב. אמירת נוסח מקוצר - 325 | ג. הפרדה או סימון מקום בתרומה גדולה ותרומת מעשר - 326 | ד. קריאת שם חולין למאית בתחילת נוסח ההפרשה - 326 | ה. הפרשת תרומה גדולה - 327 | ו. קריאת שם למעשר ראשון - 327

פרק ד

הלכה א 328.....
 א. שליחות בהפרשת תרומות ומעשרות - 329 | ב. 'מצווה בו יותר מבשלו' בהפרשת תרומות ומעשרות - 331 | ג. שליח עושה שליח בהפרשת תרומות ומעשרות - 332 | ד. הפרשת שליח במחשבה - 333 | ה. נוסח הברכה לשליח - 333 | ו. עבד ושפחה כשליחים להפרשת תרומות ומעשרות - 334 | ז. ישראל מומר כשליח להפרשת תרומות ומעשרות - 334 | ח. שליח להפרשה שאינה כדין - 335 | ט. שליחות קבועה - 335

הלכה ב 336.....
 א. חרש: הגדרה - 337 | ב. פיקח ונתחרש - 338 | ג. חרש שלמד לדבר - 339 | ד. חרש המתקשר בשפת הסימנים - 340 | ה. חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה - 340 |

ו. חרש השומע באמצעות שתל שבלולי (קוקליארי) – 341 | ז. שוטה: הגדרה – 342 |
 ח. סימני השוטה: סימנים הכרחיים או דוגמאות – 342 | ט. סימני השוטה: כולם או חלקם
 – 343 | י. תדירות המעשים – 343 | יא. עתים בריא עתים שוטה – 344 | יב. הפרשת
 תרומות ומעשרות בחרש, שוטה וקטן שגדול עומד על גבם – 344 | יג. הפרשת תרומות
 ומעשרות ע"י גוי – 345 | יד. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ישראל מומר – 345 |
 טו. התורם את שאינו שלו – 345 | טז. הפרשת תרומות ומעשרות במציל עצמו בממון
 חבירו – 346 | יז. התורם משלו על של חבירו – 347 | יח. דעת בעל הבית בתורם משלו על
 של חבירו – 348 | יט. התורם משלו על של קטן – 349 | כ. התורם משלו על של גוי – 349

350..... הלכה ג

א. שתק בעל הבית – 350 | ב. גילוי דעת ושליחות – 350 | ג. לשון גילוי דעת – 352 |
 ד. תוספת בעל הבית – 353 | ה. הפריש בעל הבית תרומה לפני תרומת חבירו – 353

354..... הלכה ד

א. כבדו אוזניו מלשמוע – 356 | ב. חרש המדבר ואינו שומע כשליח – 357 | ג. הפרשת
 תרומות ומעשרות ע"י אילם כשאחר מברך – 357 | ד. הערום וכיסויו – 358 | ה. הפרשת
 תרומות ומעשרות ע"י אישה שאינה מכוסה – 358 | ו. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ערום
 כשאחר מברך – 359 | ז. הפרשת תרומות ומעשרות במקום מטונף – 359 | ח. מינוי ערום
 ושיכור כשליחים – 360 | ט. הגדרת שיכור – 360 | י. הפרשת שיכור וסומא בזמן הזה –
 360

362..... הלכה ה

א. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י קטן בעונת הנדרים – 362 | ב. הפרשת קטן בעונת
 הנדרים בתרומה דאורייתא או דרבנן – 365 | ג. שליחות קטן שהגיע לעונת הנדרים – 365 |
 ד. הפרשת ביכורים וחילול מעשר שני בהגיע לעונת הנדרים – 366

367..... הלכה ו

א. שליח עושה שליחותו – 368 | ב. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומה בזמן הזה – 370 |
 ג. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות בזמן הזה – 371 | ד. הזמן בו
 יוכל המשלח להסתמך על תוצאת השליחות – 371 | ה. הצורך בבירור המשלח את ביצוע
 השליחות – 372

373..... הלכה ז

א. הצורך בבירור דעת בעל הבית – 373 | ב. הפריש מעבר לשיעורי חכמים – 374 | ג. תרם
 40-1 או 60-1 | ד. התכוון להוסיף או להפחית משיעור עין בינונית – 375

377..... הלכה ח

א. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בשותפים – 378 | ב. נטילת רשות בשותפים – 378 |
 ג. נתינת המעשרות כשהופרשו ללא רשות השותף – 379 | ד. שליחות להפרשת תרומות
 ומעשרות בשותפים – 380 | ה. שותף שהפריש ובא חבירו והפריש – 380 | ו. תרומת
 שניהם תרומה – 382 | ז. בזמן הזה – 382

384..... הלכה ט

א. ביטול שליחות להפרשת תרומות ומעשרות – 384 | ב. כשנודע לשליח על ביטול
 השליחות קודם שתרם – 385 | ג. כשעשה המשלח מעשה המורה על ביטול השליחות – 386

387..... הלכה י

א. סמכותו של אריס לתרום – 388 | ב. בין תרומה למעשר – 389 | ג. כשעיכב בעל הבית
 לפני שתרם – 390 | ד. הפרשת מעשרות כשעיכב בעל הבית לתרומה – 390 | ה. חלוקת
 המעשרות למקבליהם – 390 | ו. מינוי האפוטרופוס – 390 | ז. הפרשה מנכסי יתום חרש
 או שוטה – 391 | ח. הפרשת אפוטרופוס את שאר המעשרות – 391 | ט. הפרשה מנכסי
 יתום גדול – 392 | י. היקף הפרשה – 393 | יא. תרומה לצורך מכירת פירות היתומים –
 394 | יב. שאלת אפוטרופוס על הפרשה – 395

396..... הלכה יא

א. גנב, גזלן ואנס שתרמו – 396 | ב. היתרם של פירות הטבל הגזולים – 397 | ג. ברכה על
 הפרשת תרומות ומעשרות גזולים – 398 | ד. כשהבעלים לא התיאשו – 398 | ה. הפרשת
 הבעלים מהפירות הגנובים – 399

הלכה יב 400

א. כשתרמו על מה שאינם רשאים - 400 | ב. כשאוכלים עם בעל הבית - 400 | ג. תחום אחריותם - 401 | ד. מעמד הפרשת אישה - 401

הלכה יג 402

א. הפרשת פועלים - 402 | ב. הפרשת פועלים בגת - 402 | ג. זמן ההפרשה - 403 | ד. הפרשת המעשרות - 404 | ה. נטמא היין - 404 | ו. הפרשת אחרים שאינם פועלים - 404 | ז. כשסמך עליהם לעניינים אחרים - 405 | ח. הפרשת פועלים משמן - 405 | ט. בזמן הזה - 405

הלכה יד 406

א. תרומת פועל הממונה לכינוס היבול - 406 | ב. הפרשת מעשרות - 406 | ג. שינוי מהרשאת בעל הבית - 407 | ד. דין שאר פירות - 407

הלכה טו 408

א. גוי שתרם - 409 | ב. גוי שעושר - 410 | ג. הפרשה במחשבה - 410 | ד. חיוב חומש במכלה תרומת הגוי - 411 | ה. מעמד התרומה והפירות לאחר הפרשת הגוי - 411 | ו. מעמד התרומה כשלא הפריש לדעת ישראל - 411 | ז. בליבו לשמים - בזמן הזה - 412 | ח. הודעה לגוי כשאינה תרומה - 412 | ט. תרומת גוי בחו"ל - 412

הלכה טז 413

א. התכוון לומר תרומה ואמר מעשר - 413 | ב. נאמנות התורם לגבי אחרים - 414 | ג. התכוון לומר תרומה ואמר תרומות מעשר - 414 | ד. התכוון לומר תרומת מעשר ואמר תרומה - 414 | ה. התכוון לומר מעשר ראשון ואמר מעשר שני או עני - 414 | ו. התכוון לומר מעשר עני ואמר מעשר שני - 415 | ז. אמר מעשר כשכוונתו למעשר ראשון, שני או עני - 415 | ח. הצורך במעשה הפרשה - 415 | ט. הפרשת יתר המעשרות במחשבה - 416 | י. בין דמאי לטבל במחשבה - 418 | יא. ברכה על הפרשה במחשבה - 418

הלכה יז 419

א. מעמד הפירות עד קיום התנאי - 419 | ב. ברכה על הפרשה בתנאי - 420 | ג. משפטי התנאים - 421 | ד. תנאי במחשבה - 421 | ה. חזרה מההפרשה תוך כדי דיבור - 422 | ו. שאלה על תרומות ומעשרות - 422 | ז. שאלה על פדיון מעשר שני - 423 | ח. שאלה על תרומות ומעשרות שהגיעו ליד כהן ולוי - 423 | ט. שאלה בתרומה שהופרשה ע"י שליח - 424 | י. שאלת אישה נשואה על הפרשתה - 425 | יא. שאלת מופלא הסמוך לאיש - 425 | יב. סיבת השאלה - 425 | יג. שאלה לאחר אכילה - 426 | יד. שאלה לאחר שהתרומות והמעשרות אינם בידו - 427 | טו. שאלה על חלק מההפרשה - 427 | טז. אופן ההתרה - פתח וחרטה - 427 | יז. ברכה על ההפרשה השנייה - 428

הלכה יח 429

א. יין ושאר פירות - 429 | ב. נשפך לבור פחות מכדי דימוע - 429 | ג. התנה על הטומאה - 430

הלכה יט 431

א. שאר מעשרות - 431 | ב. התורם תרומה גדולה יחד עם תרומת מעשר - 431 | ג. חזרה תרומת המעשר לתוך הבור - 432

הלכה כ 433

א. בשמן ויין - 433 | ב. כשלא סיים את דבריו - 433 | ג. קביעת מקום התרומה והחולין - 433

הלכה כא 434

א. תנאי ב"ד בהפרשת מעשרות - 434 | ב. תרומה מיין על השמרים - 435 | ג. תרומה על הבלוע בכלי - 435 | ד. תנאי ב"ד רק ליבול שלפניו - 436

פרק ה

- 437 הלכה א**.....
 א. תוקף החיוב להפריש מן היפה – 437 | ב. הפרשת שאר המעשרות מן היפה – 438 | ג. כהנים ולויים שנוטלים לעצמם – 439 | ד. הפרשה מן הרע בדמאי – 439 | ה. הפרשה מן הרע במתנות שאינן ניתנות – 440 | ו. הפרשה מן הרע כשהמקבל מוחל – 440 | ז. הפרשה מן הרע כשהפירות טמאים – 440 | ח. הפרשה מן הרע לפני גמר מלאכה – 441 | ט. הפרשה מן השווה – 441 | י. הפרשה מן הבינוני – 441 | יא. הפרשה מן הרע על היפה באותו הפרי – 442 | יב. הפרשה מן הרע בזמן הזה – 442 | יג. הפרשה מהמתקיים – 443 | יד. הגדרת רע ויפה – 444 | טו. הפרשה מגרורות על התאנים – 446
- 447 הלכה ב**.....
 א. העדפת שלם על גדול – 447 | ב. העדפת שלם על יפה – 448 | ג. העדפת שלם כשאינן כהן – 448 | ד. העדפת קטנים רבים מגדול אחד – 449 | ה. מין על שאינו מינו – 449
- 450 הלכה ג**.....
 א. הקישות והמלפפון – 450 | ב. פירות בגוונים שונים – 450 | ג. מינים שאינם כלאים – 451 | ד. כל שהוא כלאים בחבירו – 452 | ה. 'שני מינים' באותו המין – 452 | ו. הפריש על מינו ושאינו מינו – 454 | ז. הפרשה מן הרע על היפה בדיעבד – 454 | ח. תיקון תרומה מן הרע – 455 | ט. הפרשה מרע ביותר – 456
- 457 הלכה ד**.....
 א. מעשרות לפני גמר מלאכה – 458 | ב. תוקף האיטור – 458 | ג. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו – 459 | ד. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, בדיעבד – 459 | ה. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שגמר מלאכתו שונה – 460 | ו. הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו – 460 | ז. הפרשה מהגמור על שאינו גמור למניעת תקלה – 461 | ח. הפרשה כשמעוניין לאכול מהפירות לפני גמר מלאכה – 461 | ט. הפרשה לפני גמר מלאכה בתנאי שתחול לאחר גמר מלאכה – 461 | י. ברכה על הפרשה לפני גמר מלאכה – 461 | יא. הפרשה לפני גמר מלאכה בזמן הזה – 461
- 462 הלכה ה**.....
 א. זמני גמר מלאכה – 462 | ב. הפרשה משאינו צבור על הצבור – 463 | ג. הפרשה מהצבור במקצת על שאינו צבור כלל – 463 | ד. בין תבואה לקטניות – 463 | ה. דין שאר תבואה – 464
- 465 הלכה ו**.....
 א. זמני גמר מלאכת הזיתים והענבים – 465 | ב. אופן ההפרשה – 466
- 467 הלכה ז**.....
 א. תוקף האיטור והפרשת מעשרות מהטהור על הטמא – 467 | ד. יבול ספק מעושר – 468 | ה. מקצתו טהור ומקצתו טמא – 469 | ו. נטמאו בנפרד וחברם – 469 | ז. הפרשת תרומת מעשר מהטמא על הטמא – 470 | ח. בזמן הזה – 470
- 471 הלכה ח**.....
 א. כהן המפריש לעצמו – 471 | ב. הגדרת שוגג – 472 | ג. ידע בטומאה ושכח בעת ההפרשה – 473 | ד. הטיפול בתרומה שהופרשה מהטמא במזיד – 473 | ה. הפרשת שאר המעשרות מהטמא על הטהור – 474 | ו. בזמן הזה – 474
- 475 הלכה ט**.....
 א. מעשרות מהמחובר על התלוש – 476 | ב. מהמחובר על המחובר – 476 | ג. הגדרת מחובר – 476 | ד. מעמד התרומה בדיעבד – 476 | ה. ברכה על הפרשה לכשייתלוש – 477 | ו. הפרשה מפירות שלו על של חבירו – 478 | ז. שליחות להפרשה במחובר – 478 | ח. קיומם של הפירות המיועדים לתרומה עד עת חלות ההפרשה – 478 | ט. מעמד הפירות המיועדים להפרשה – 479 | י. האומר 'מעכשיו' – 480 | יא. הפרשה מן המחובר על המחובר לכשייתלוש – 480 | יב. גידולים שנוספו בין האמירה לתלישה – 481 | יג. תרומת מעשר וחילול מעשר שני מהמחובר על התלוש לכשייתלוש – 481

- הלכה י' 483**
 מן הלה על היבש – 483 | מין שמשותמר פחות מיום אחד – 484
- הלכה יא 485**
 א. מעשרות משנה אחת על חברתה – 485 | ב. הפרשת תרומות ומעשרות משתי עונות גידול – 486 | ג. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לפני השקיעה על לאחריה – 486 | ד. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לאחר צאת הכוכבים על אחרי השקיעה – 486
- הלכה יב 487**
 א. הפרשת מעשרות – 487 | ב. הפרשה מפירות חו"ל על פירות שחיובם מדרבנן – 487 | ג. מעמד תרומה שהופרשה מפירות סוריא על פירות הארץ ולהיפך – 488 | ד. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות סוריא על פירות חוץ לארץ ולהיפך – 489 | ה. הפרשה מפירות סוריא וחוק-לארץ על פירות עולי מצריים ולהיפך – 489 | ו. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ארץ ישראל בתחומים שונים – 489 | ז. הפרשת תרומות ומעשרות ממתנות עניים – 490 | ח. הפרשת תרומות ומעשרות מהפקר ויבול שלא הביא שלישי – 490
- הלכה יג 491**
 א. תרומה ממעשר ראשון – 491 | ב. תרומה ממעשר ראשון שניטל בשיבולים – 493 | ג. תרומה מטבל על מעשר ראשון שניטלה תרומתו – 494 | ד. תרומה ממעשר על פירות שאינם טבל גמור – 494 | ה. מעשר שני שלא נפדה – 494
- הלכה יד 496**
 א. הפרשה מדרגות חיוב שונות – 496 | ב. בין הפרשה מהתורה על דרבנן ולהיפך – 497 | ג. יחזור ויתרום בתרומות ומעשרות – 497 | ד. הפרשה בזמן הזה – 498 | ה. טבל שהתערב ברוב חולין – 498
- הלכה טו 499**
 א. חיוב תרומות ומעשרות בעציץ – 499 | ב. סוג העציץ – 500 | ג. שיעור הנקב – 504 | ד. צירוף נקבים – 505 | ה. נקב מקופל – 505 | ו. מקום הנקב – 505 | ז. עציץ נקוב המונח באוויר – 506 | ח. ירקות וקטניות – 507 | ט. זרע בעציץ שאינו נקוב ועקר לגמרי לעציץ נקוב – 507
- הלכה טז 508**
 א. דין מעשרות – 508 | ב. הפרשה מהארץ על עציץ נקוב ולהיפך – 508 | ג. הפרשה מעציץ שאינו נקוב על נקוב – 509 | ד. הפרשה מנקוב על שאינו נקוב בזמן הזה – 509 | ה. הפרשה מיניה וביה – 509 | ו. תיקון התרומות והמעשרות – 510
- הלכה יז 511**
 א. ביאור המקרה – 511 | ב. תיקון התרומה – 512 | ג. מן הדמאי על הודאי – 512 | ד. תיקון ממקום אחר או מיניה וביה – 512 | ה. הפרשה מדמאי על טבל מדרבנן ולהיפך – 513
- הלכה יח 514**
 א. מעשרות מדבר שיש בו טרחת המקבלים – 516 | ב. המינים בהם אין תרומתו תרומה משום טרחת הכהן – 516 | ג. מעמד התרומה – 517 | ד. הסכמת הכהן – 518 | ה. מקרים בהם אין תרומתו תרומה – 519 | ו. הפרשה בזמן הזה מיבול שיש בו טרחה – 519 | ז. שיעור התרומות והמעשרות – 520 | ח. הפרשה מזיתים הנכבשים על שמן – 521 | ט. הפרשה מזיתים העומדים לשמן על זיתים הנכבשים – 521 | י. הפרשה מזיתי כבש על זיתי שמן ומיין מבושל על שאינו מבושל – 522 | יא. זיתי שמן – 523 | יב. הפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל – 523 | יג. הפרשה מיין מפוסטר – 524 | יד. שיעור ההפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל – 524 | טו. הפרשה מיין צלול על שאינו צלול ולהיפך – 525 | טז. הפרשה מתאנים על גרוגרות ולהיפך – 525 | יז. בין תרומה גדולה לתרומת מעשר ומעשרות – 525 | יח. הפרשה משאר פירות שצמקו – 526 | יט. השלמה לשיעור – 526 | כ. הפרשה מדבלה על תאנים או גרוגרות – 526 | כא. שיעור הפרשת חיטים על הפת – 526 | כב. שיעור הפרשת פת על חיטים – 527 | כג. הפרשת קמח על פת ולהיפך – 527

- הלכה יט** 528
 א. הפרשת תרומה משמן על זיתים ויין על ענבים – 528 | ב. שמן על זיתים העומדים לכתושה ויין על ענבים העומדות לדריכה – 529 | ג. שיעור הפרשה השנייה – 529 | ד. אופן נתינת התרומה השנייה – 530 | ה. היחס לתרומה הראשונה – 530 | ו. הפרשת תרומת מעשר ומעשרות מהתרומה השנייה – 531 | ז. הסכמת הכהן – 531 | ח. הפרשת שמן על זיתים ויין על ענבים בזמן הזה – 532
- הלכה כ** 533
 א. הפרשה מענבים וזיתים שדעתו לדורכם – 533 | ב. בזמן הזה – 533
- הלכה כא** 534
 א. תרומה מן החומץ על היין – 534 | ב. יין שריחו כחומץ – 534 | ג. תרומה מן החומץ על היין בדיעבד – 535 | ד. תרומה מן היין על החומץ – 536 | ה. התורם מן החומץ על היין בטעות – 536 | ו. התכוון לתרום חומץ ונמצא יין – 536
- הלכה כב-כג** 538
 א. תרומה בטעות מפירות שחיובם מדאורייתא – 538 | ב. הצורך בתרומה השנייה – 539 | ג. אבטיח שהיה סרוח בעת הפרשה – 540 | ד. טעימה לפני הפרשה – 540 | ה. התורם קישות שאינה ראויה למאכל – 541 | ו. בזמן הזה – 541 | ז. מעמד התרומה הראשונה והשנייה – 542 | ח. דימוע בתרומה דאורייתא – 543 | ט. דימוע התרומות בנותן טעם – 543 | י. נפלו שתיהן למקום אחד – 543 | יא. הפרשת חומש – 543
- הלכה כד** 544
 א. בדיקת החבית – 544 | ב. מעמד התרומה שהפריש – 544 | ג. כשהחומץ חזק או חלש – 545 | ד. תרומה שניה – 545
- הלכה כה** 546
 א. בדיקת החבית בשאר ימות השנה – 546 | ב. בדיקת יין מגתו – 546 | ג. יין מגתו שנמצא חומץ – 547
- הלכה כו** 548
 א. הנחת פירות להפריש עליהן – 548 | ב. אומדן הפירות שהניח – 548 | ג. מצאן שאבדו – 548 | ד. תקופת החשש למפרע – 549 | ה. הפרשה על הפירות שנאכלו – 549 | ו. מעמד התרומה השנייה – 550
- מפתח ערכים** 553

מכתב ברכה – הרה"ג יעקב אריאל

נשיא מכון התורה והארץ

חוקרי מכון התורה והארץ בשבי דרום זכו לסיים את חמשת הפרקים הראשונים מהלכות תרומות לרמב"ם, שהן ההלכות המעשיות בנושא זה גם בזמן הזה.

ראויה עבודתם לדברי הלל וזמרה, מזמרת הארץ. על כל הלכה ברמב"ם הם ליקטו את כל הפרושים שיש להם רלוונטיות למעשה. וב"ה הספרות ההלכתית בנושא התרומה והמעשר עשירה מאוד והיא גם ממשיכה לפרות ולרבות מאז שזכינו בעה"י לקץ המגולה של 'אתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'. רוב רובה של התוצרת החקלאית שאנו צורכים היא מגידולי ישראל בארץ ישראל ומותר לאוכלה רק לאחר הפרשת תרומות ומעשרות. השאלות רבות ומגוונות ויש צורך לתת להן מענה. ספר זה לא ימוש משלוחנו של כל בעל הוראה בנושא זה. הוא יוכל למצוא בו כל דעה או רעיון שהועלו ע"י כל הפוסקים בדורות האחרונים.

מי שחידש סוגיה ספרותית מסוג זה בהלכה הוא מרן הרא"ה ב'שבת הארץ' על הלכות שביעית. בעקבותיו נוצרה ספרות תורנית חדשה בנושאים רבים בהלכה ובפרשנות, המרכזת על נושאים מסוימים את כל הפרשנויות והפסיקות ומציגה בפני הלומד והפוסק את כל האפשרויות. חוקרי מכון התורה והארץ עשו זאת על הלכות תרומות על הצד היותר טוב. ספר זה הוא המשך מפעלו הגדול של הרא"ה, וברכתו של הכהן הגדול מאחיו בודאי שרויה עליהם להגדיל את תורת ארץ ישראל ולהאדירה.

מטבעה של ספרות כזאת שאינה רואה מתפקידה וסמכותה לפסוק הלכה למעשה, אלא רק להביא את שלל הדעות בפני הפוסק, ועליו האחריות להשיב תשובה לשואליו.

עם זאת יש דברים שכבר התקבעו כמנהג הפוסקים בארץ והיה מן הראי לציין זאת. כגון בפ"ה בהפרשה מן הרע על היפה. בספר זה מובאות דעות שונות, ללא הכרעה. האם גם בימינו, שכהן לא רשאי לאכול תרומה בעצמו, עדיין יש חובה לתרום מן היפה. לענ"ד יש מקום להוסיף שהמנהג למעשה הוא להפריש מן הרע על היפה. בגלל שכמות סוג ב' היא גדולה מאוד ורק חלקה מגיע למאכל בהמת כהן והיתר מושלך לאיבוד (היא ראויה לאכילה אך אינה משווקת לציבור) בעוד שסוג א' הוא יקר והפסדו מרובה.

כמו"כ נוהגים להקפיד על הפרשה מניה וביה ולא ממקום אחד בארץ על מקום אחר, בגלל בעיית התחומין שלא הוכרעה. היכן תחום עולי בבל והיכן תחום עולי מצריים והיכן תחומם של חלקים אחרים בארץ שאולי לא התקדשו כלל. יהי רצון שנזכה כולנו לקידושה המלא של כל ארץ ישראל למרחביה, ונוכל להפריש תרומות ומעשרות מכל מקום ומן היפה על היפה. כוהנים ישובו לעבודתם, לויים לשירם ולזמרם וישראל לנוויהם, איש תחת גפנו ותחת תאנתו בשלום ושלוה.

בברכת התורה והארץ

הרב יעקב אריאל

רמת גן

הקדמה – הרה"ג יהודה הלוי עמיחי

ראש המחלקה ההלכתית, מכון התורה והארץ

חברי מכון 'התורה והארץ' זוכים להוציא לאור את הספר 'תרומת הארץ' ח"א העוסק בהלכות תרומות. הספר הראשון היה 'שבת הארץ' (הלכות שביעית), לאחריו 'חוקות הארץ' (הלכות כלאים), לאחריו 'מתנות הארץ' (הלכות מתנות עניים), וכעת בשנת השמיטה, זיכנו הקב"ה להוציא את 'תרומות הארץ'.

הרמב"ם, כשערך את ספרו הלכות זרעים, הקדים הלכות כלאים, לאחר מכן מתנות עניים ולאחר מכן תרומות ומעשרות עד שסיים בשמיטה ויובל. סדר זה איננו כסדר המשניות. נראה שהרמב"ם כתב את הלכותיו לפי הסדר של נתינת הפירות - בהלכות כלאים אין כל נתינה אלא איסור ערבוב מינים שונים של זרע או כרם, לאחר מכן כתב דיני מתנות עניים, אלו ההלכות שיש בהם נתינה לנצרכים. לאחר מכן הביא הלכות שיש בהם נתינה לכהן ללוי, עד הלכות שמיטה שכל הפירות הם הפקר לכל. לאחר שזכינו להוציא את שני הכרכים הראשונים (כלאים ומתנות עניים) אנו באים לכרכים העוסקים בנתינה לכהנים ולוויים, ובתחילה עוסקים בתרומה שהיא קודש.

מרב הרב קוק זצ"ל בכתבו את 'שבת הארץ' וקצת מדיני כלאים, הביא את שיטות הראשונים וסכמם על סדר הרמב"ם. אין במהדורה זו רצון לפסוק הלכה למעשה, אלא להביא בפני הלומד את אוסף שיטות הראשונים, וכל אחד ילמד וידמה את ההלכה ויפסוק כפי מה שעסק במצוות התלויות בארץ. דרך לימוד זו של הרב קוק זצ"ל באה מתוך הכרה בגדלות האדם. לא נכתבו כאן פסקי הלכות, הוראות מעשיות כיצד לנהוג בפועל, אלא מתוך הכרה בערך האדם העמל ועיסוקו בהלכות ומתוכם יוציא את הדין לאשורו. גם אנו הלכנו בשיפולי גלימתו של הכהן הגדול, והמשכנו את המפעל הגדול שהחל ב'שבת הארץ', וב"ה אנו זוכים כעת לחלק השלישי מסדרת הספרים של מצוות התלויות בארץ. וב"ה בזה נקנתה חזקה לתורת ארץ ישראל.

הפרקים הראשונים של הלכות תרומות עוסקים ביסודות המצוות התלויות בארץ, בגבולות הארץ, בקניין ישראל ונכרים בארץ ובחול"ל, חיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה, שליחות בהפרשה ועוד. פרקים אלו הם מיסודי המצוות התלויות בארץ, והושקע בהם מאמץ ולימוד מעמיק להביא את מירב השיטות והסברתם בקצרה.

תודת המכון היא לכל הכותבים שעסקו בהלכות אלו, למגיהים ולעורך הרב נתנאל אוירבך, שהשתדלו להוציא דבר מתוקן. כמו כן תודה כפולה לאנשי המעשה שאמונים על קיומו ושגשוגו של מכון התורה והארץ, אליעזר ברט (מנכ"ל) ועמי גיאת (סמנכ"ל).

סיומו של ספר 'תרומות הארץ' הוא בשנת השמיטה, ובזה אנו מסיימים מחזור נוסף של שנות שמיטה, ועומדים בפתח של שבע שנים חדשות. חז"ל (סנהדרין צז ע"א) מוסרים לנו שבמוצאי שביעית בן דוד בא, יסוד הדבר הוא שכאשר עם ישראל כל ששת שנות השמיטה מקיים מצוות התלויות בארץ, נותן את התרומה לכהן, מעשר ללוי ולעניים את הראוי להם בשנה השלישית והששית, ואז באה השביעית ואנו מפקירים את השדות והכרמים ובמוצאי שביעית אנו משמיטים את החובות, כל עם ישראל מתאחד, ואז ראוי שיבוא בן דוד.

יהי רצון שנזכה כולנו לקיים מצוות התלויות בארץ בשמחה וטוב לבב, ונראה בבוא בן דוד במהרה ויבנה בית מקדשנו ותפארתנו ונראה כהנים בעבודתם, לוים בשירם ובזמרם וישראל במעמדם.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ

פרק א

הלכה א

- א. חיוב תרומות ומעשרות קודם כיבוש וחלוקה
- ב. תקנת תרומות ומעשרות בעמון ומואב
- ג. תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות במצריים, עמון ומואב
- ד. תרומות ומעשרות באדום ובארצות הסמוכות לארץ ישראל
- ה. תרומות ומעשרות בזמן הזה במקומות הסמוכים לארץ ישראל

התרומות והמעשרות אינן נוהגות מן התורה אלא בארץ ישראל¹, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית², ונביאים התקינו³ שיהיו נוהגות אף בארץ שנער⁴ מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל ורוב ישראל הולכין ושבין שם, וחכמים הראשונים⁵ התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצריים ובארץ עמון ומואב⁶ מפני שהם סביבות לארץ ישראל⁷.

-
1. קידושין, פ"א מ"ט; קידושין, לו ע"א; חולין, קלו ע"א; ירושלמי, ערלה פ"ג ה"ז; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; ירושלמי, קידושין פ"א ה"ח; ש"ד, יו"ד סי' שלא ס"ק א. ראה: קרית ספר, הל' תרומות פ"א ה"א.
 2. ספרי, קרח אות קיט, ביחס למעשר ראשון; ביכורים, פ"ב מ"ג; שקלים, פ"ח מ"ח. ראה להלן מה שיתבאר פ"א הכ"ו אות א.
 3. איכה רבה, פרשה א אות נד; ירושלמי, קידושין פ"ד ה"א; אבות דרבי נתן, סוף פ"כ ד"ה דבר אחר; רע"ב, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה ובבל. יש שביארו שמדובר על תקנה של הוראת שעה ואין ללמוד מכך לדורות, ראה: ר"ש, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה מעשה נביאים; רע"ב, שם ד"ה עשה נביאים; תפארת ישראל, שם יכין אות מ.
 4. היא בבל, ראה: בראשית (יא, ב; שם פסוק ט); אוצר ארץ ישראל, שער ד פ"ג אות ב עמ' 23-26.
 5. ידיים, פ"ד מ"ג; רמב"ם, פיהמ"ש שם, הם החכמים שאחר עזרא; חזו"א, ידיים סי' ט ס"ק ו, הם החכמים שעמדו לישראל לאחר שפסקה הנבואה.
 6. יש המבארים שהתקנה לחיוב ארצות אלו הייתה בהדרגה, ראה: תפארת ישראל, ידיים פ"ד מ"ג יכין אות מ.
 7. ידיים, פ"ד מ"ג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א. בטעם תקנות אלו לחיוב חוץ לארץ בהפרשת תרומות ומעשרות, ראה: תוספות, עבודה זרה נט ע"א סוף ד"ה בצר; רמב"ם, הל' מעשר שני פ"א ה"ד, ביחס למעשר שני ועני; ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"א ה"ה ד"ה ורבינו; רדב"ז (שם ה"א ד"ה ונביאים; שם הכ"ב ד"ה פירות); משנה אחרונה, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה מה הן; תורה תמימה, איכה פ"א הערה קפו; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א ה"א אות ב; שם הכ"ב אות ח; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו בהגהה). בגדר התקנה, ראה:

א. חיוב תרומות ומעשרות קודם כיבוש וחלוקה

אלא בארץ ישראל בין בפני הבית בין שלא בפני הבית

יש אומרים, שהתחייבו בתרומות ומעשרות מיד עם כניסתם לארץ.⁸
 ויש אומרים, שהתחייבו בהפרשת תרומות ומעשרות מיד לאחר כיבוש וחלוקה
 אף לפני בניית המשכן.⁹
 ויש אומרים, החיוב בתרומות ומעשרות בארץ ישראל החל לאחר כיבוש, חלוקה
 ובניית המשכן.¹⁰

ב. תקנת תרומות ומעשרות בעמון ומואב

ובארץ עמון ומואב

יש אומרים, תקנת חכמים להפריש תרומות ומעשרות מגידולי עמון ומואב
 הייתה רק לחלקי עבר הירדן שלא נכבשו ע"י ישראל בהנהגת משה רבינו,¹¹
 משום שהשטחים שנכבשו ע"י ישראל מעמדם מהתורה כשטחי ארץ ישראל.¹²
 ויש אומרים, תקנת חכמים להפריש תרומות ומעשרות בשטחי עמון ומואב
 הייתה דווקא ביחס למה שגדל בשטחים אלו שנכבשו ע"י סיחון מעמון ומואב
 ולאחר מכן ע"י ישראל.¹³

- חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הלי תרומות פ"א הכ"ב ד"ה ונראה דבאמת; שיעורי הרב
 (סולובייצ'ק), גיטין ח ע"א אות ו.
 8. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נ סעי' א.
 9. ספרא, פרשת בהר פרשה א פ"א אות ב; משמעות רש"י, כתובות כה ע"א ד"ה ולא נתחייבו.
 בטעם שהחיוב מותנה בכיבוש וחלוקה, ראה: חידושי הרא"ה, כתובות כה ע"א ד"ה אמר רב
 הונא, בשם רבינו חננאל; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות ד ד"ה על זה.
 10. רש"י, בבא מציעא פט ע"א ד"ה נתחייבו; ריטב"א, כתובות כה ע"א ד"ה ובתוספות; מעדני
 ארץ, הלי תרומות פ"א ה"א אות א ד"ה והנה מדברי, בדעת הרמב"ם.
 11. ציון הגבול בין עמון ומואב שנכבשו על ידי ישראל לבין השטח שלא נכבש על ידי ישראל הוא
 נחל ארנון, ראה: במדבר (כא, יג; שם לב, לג); שופטים (יא, יח; שם פסוקים כא-כב); כפתור
 ופרח, פמ"ז ד"ה אחר שהתבאר.
 12. רבינו תם (ספר הישר, סי' שצה; תוספות, חגיגה ג ע"ב ד"ה עמון, בתירוץ הראשון; תוספות,
 יבמות טז ע"א ד"ה עמון, בתירוץ השני); רא"ש (תוספות הרא"ש, יבמות טז ע"א ד"ה עמון,
 בתירוץ השני; שם שבועות טז ע"א ד"ה דכו"ע; רא"ש, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה בו ביום); ריטב"א,
 שבועות טז ע"א ד"ה וא"ת; אגודה, יבמות טז ע"א ד"ה עמון; ר"ש, ידיים פ"ד מ"ד ד"ה
 עמון; רע"ב, שם ד"ה עמון; כפתור ופרח, פמ"ז ד"ה מסתברא; ר"י קורקוס, הלי שמיטה ויובל
 פ"ד הכ"ח; שו"ת תשב"ץ, ח"ג סי' קצח; מראה הפנים (שביעית פ"ו ה"א ד"ה רבי; שם ד"ה
 קשיתיה); רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ב; ישועות מלכו, שם; מעדני ארץ, שם ה"א אות ג ד"ה
 ברם, בדעת הרמב"ם; חזו"א (שביעית סי' ג ס"ק כה ד"ה שם הכ"ח; שם, סי' כח ס"ק ה),
 בדעת הרמב"ם; דרך אמונה (הלי תרומות פ"א ה"א שם ס"ק י; שם ה"ג ס"ק לח).
 13. רש"י (יבמות טז ע"א ד"ה עמון; חגיגה ג ע"ב ד"ה נמנו); רבינו תם (תוספות, חגיגה ג ע"ב ד"ה

ג. תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות במצריים, עמון ומואב

וחכמים הראשונים התקינו

תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בארצות מצריים, עמון ומואב הוא מהלכה למשה מסיני.¹⁴

ויש מפרשים, שתוקף חיוב זה הוא תקנת חכמים כעין הלכה למשה מסיני.¹⁵

ד. תרומות ומעשרות באדום ובארצות הסמוכות לארץ ישראל

מפני שהם סביבות ארץ ישראל

לדעה זו - יש אומרים, שתיקנו להפריש תרומות ומעשרות דווקא בארבע ארצות אלו - מצריים, שנער, עמון ומואב, אך לא בשאר הארצות שבין בבל לארץ ישראל.¹⁶ לפיכך, בארץ אדום אין חובת הפרשת תרומות ומעשרות כיוון שבזמן התקנה לא חייבו להפריש ולא הייתה תקנה נוספת בשנים שלאחר מכן.¹⁷

ויש אומרים, כשם שתיקנו להפריש תרומות ומעשרות באותן ארבע ארצות מפני שהן סביבות ארץ ישראל, כך תיקנו גם בשאר ארצות הסמוכות לארץ ישראל ונמצאות בין ארץ ישראל לבבל, והוא הדין בארץ אדום.¹⁸

עמון, בתירוץ השני; תוספות, יבמות טז ע"א ד"ה עמון, בתירוץ הראשון; רמב"ם, פיהמ"ש ידיים פ"ד מ"ג; מאירי (חגיגה ג ע"ב ד"ה קדושה; יבמות טז ע"א ד"ה קדושה); תוספות הרא"ש, יבמות טז ע"א ד"ה עמון, בתירוץ הראשון.

14. חגיגה, ג ע"ב; תוספתא, ידיים פ"ב ה"ט"ז; רמב"ם, ה"ל מתנות עניים פ"ו ה"ה.
15. ר"ש, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה הלכה; רא"ש (שם ד"ה הלכה; ה"ל מקוואות ס"א); רע"ב, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה הלכה; תפארת ישראל (שם יכין אות מד, בדעת הרמב"ם; הלכתא גבירתא, שם); הון עשיר, שם; רש"י, שם ד"ה שם עד; כסף משנה, ה"ל מתנות עניים פ"ו ה"ה, בדעת הרמב"ם; רדב"ז (שו"ת הרדב"ז, ח"ח ס"א רג; ה"ל תרומות פ"א ה"ו); טורי אבן, חגיגה ג ע"ב ד"ה הלכה.

16. משמעות רמב"ם, ה"ל תרומות פ"א ה"א, שצ"ן רק ארבע ארצות אלו; סמ"ג, עשין ס"א קלג ד"ה התרומות; רמב"ן, חולין ו ע"ב ד"ה שאכל; רשב"א, שם ד"ה והתיר; אורחות חיים (לוניל), הלכות טבל אות א; כלבו, ס"א צג; חינוך, מצווה תקז ד"ה ונוהגת מצות; כפתור ופרח, פ"ג ד"ה חלקי העולם; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"א ס"ק יב, בדעת הרמב"ם.

17. רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א ה"א ד"ה וחכמים; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק א ד"ה והחכמים, בשם יקר תפארת.

18. תוספות (קידושין לו ע"ב ד"ה כל מצוה; חולין ז ע"א סוף ד"ה והתיר); יראים, מצווה נג ד"ה תולדות טבל; רא"ש, עבודה זרה פ"ד ס"א ט בסופו; רשב"א, ביצה יב ע"ב ד"ה מהא; ריטב"א, ברכות לו ע"א ד"ה אבל גבי; מאירי (ברכות לו ע"א ד"ה מעשר; חולין ו ע"ב ד"ה תרומות ומעשרות; ביצה יב ע"ב ד"ה יש בסוגיא; מגן אבות, ענין טו סוף ד"ה וכן נראה); שיטה מקובצת, ברכות לו ע"א סוף ד"ה הוא אמינא; טור, יו"ד ס"א שלא, בתחילתו.

ה. תרומות ומעשרות בזמן הזה במקומות הסמוכים לארץ ישראל¹⁹
 יש אומרים, גם בזמן הזה יש להפריש תרומות ומעשרות במקומות הסמוכים
 לארץ ישראל.²⁰
 לדעה זו -

יש אומרים, יש לברך על הפרשה זו.²¹

ויש מי שאומר, אין לברך על הפרשה זו.²²

ויש אומרים, בזמן הזה אין חיוב להפריש תרומות ומעשרות במקומות הסמוכים
 לארץ ישראל,²³ אלא היא מידת חסידות,²⁴ וממילא אין לברך על הפרשה זו.

-
19. בעניין הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה בסוריא, ראה להלן פ"א הי"ד אות ג.
 20. משמעות רמב"ם, הלי תרומות פ"א הי"א; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א; חינוך, מצווה תקז ד"ה ועובר על; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ב; עשר תעשר, שער הלכה הי"א; המעשר והתרומה, פ"י סעי' ב.
 21. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ו אות ד ד"ה ולפ"י; דרך אמונה, שם הי"א ס"ק ה.
 22. תבואות הארץ, פ"א עמ"כ ד"ה היוצא.
 23. רב צמח גאון, אוצר הגאונים ביצה יב ע"א ד"ה כך ראינו; תוספות (חולין ז ע"א סוף ד"ה והתיר; עבודה זרה נט ע"א סוף ד"ה בצר); המכתם, ביצה יב ע"ב ד"ה רב טובי; כפתור ופרח (פ"יג ד"ה כתב הי"ב; פט"ו ד"ה כתב רב צמח); תוספות רבי יהודה החסיד, ברכות לו ע"א ד"ה ויש ליישב; תוספות ר"י מפאריש, עבודה זרה נח ע"ב; קובץ שיטות קמאי, ברכות לו ע"א, בשם נימוקי יוסף; ר"י קורקוס, הלי ביכורים פ"ה הי"ז ד"ה מפרישין; מאירי, נדה ע"א ד"ה תרומת, בשם הגאונים; שו"ת אבקת רוכל, סי' י, תשובת הרב יוסף בן צייח; שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תרנט; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נג סעי' כב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"א אות ד ד"ה ומ"מ; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"א סעי' ד: יוכן הוא המנהג.
 24. רב צמח גאון, אוצר הגאונים ביצה יב ע"א ד"ה כך ראינו; כפתור ופרח (פ"יג ד"ה כתב הי"ב; פט"ו ד"ה כתב רב צמח); דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"א ס"ק יב. בביאור שיטה זו ובגדר תקנת חיוב ההפרשה, ראה: עלי תמר, חלה פ"ד הי"ד ד"ה אמר ר"י, בשם אוצר הגאונים; זבחי רא"ה, חולין ו ע"ב.

הלכה ב

- א. כיבוש כתנאי לחלות המצוות התלויות ד. כיבוש רבים - חלותו למפרע בארץ
 ב. סוג הכיבוש המקדש
 1. כיבוש לצורך גביית מסים
 2. כיבוש ללא ישיבה וללא העלאת מסים
 3. אורים ותומים
 ג. כיבוש רבים
 1. הצורך במלך
 2. הגדרת כיבוש רבים
 3. אורים ותומים
 ד. כיבוש רבים בארצות מחוץ לארץ ישראל
 ה. מעמדו של כיבוש יחיד
 ו. כיבוש יחיד בשטחי ארץ ישראל שנצטוונו לכבוש
 ז. מעמדו של עבר הירדן המזרחי
 ח. נחלת מנשה
 ט. מעמדו של כיבוש צה"ל בימינו

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצוות.¹ ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, ואף על פי שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט וכבוש חלקו.

א. כיבוש כתנאי לחלות המצוות התלויות בארץ

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל

יש אומרים, כדי שיחולו כל המצוות התלויות בארץ יש לכבוש את הארץ.² ויש אומרים, דווקא מצוות שחיובן מותנה בירושה וישיבה יש צורך בכיבוש לחלותן, אך מצוות שאינן תלויות בכיבוש, כגון הפרשת חלה, התחייבו ישראל מיד בבואם לארץ אף ללא כיבוש.³

1. ראה: גיטין, מז ע"א-ע"ב; עבודה זרה, כא ע"א.
 2. ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; מור וקציעה, או"ח סי' שו ד"ה השנית והיא; קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה תוס' בד"ה ירושה; זכרון יהונתן (אבלמן), ח"ב קונטרס דבר השמיטה דף קסד ע"א אות כה; ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' א אות א, בדעת הרמב"ם.
 3. ספרא, פרשת בהר פרשה א פ"א אות ג; כתובות, כה ע"א; רש"י (שם ד"ה נתחייבו); שם ד"ה ולא נתחייבו); ישועות מלכו, ה' תרומות פ"א הכ"ו ד"ה מיהו. בביאור ההבחנה בין תרומות ומעשרות לחלה, ראה: ריטב"א, כתובות כה ע"א ד"ה שהרי שבע.

ויש אומרים, לאחר כיבוש הארץ חלות המצוות התלויות בה גם במקומות שעדיין לא נכבשו.⁴

ב. סוג הכיבוש המקדש

הארצות שכובש אותן מלך ישראל

1. כיבוש לצורך גביית מסים⁵

יש אומרים, כיבוש הנעשה למטרת העלאת מס מיושבי המקום נחשב ככיבוש המקדש את המקום לעניין המצוות התלויות בארץ.⁶ ויש אומרים, כיבוש זה אינו נחשב כיבוש המקדש.⁷

2. כיבוש ללא ישיבה וללא העלאת מסים

יש מי שאומר, כיבוש הארץ בגבולות פרשת מסעי, אף אם נעשה בלא ירושה וישיבה ובלא העלאת מסים, מקדש את הארץ לעניין חיוב תרומות ומעשרות.⁸ ויש מי שאומר, כיבוש כזה אינו מקדש את הארץ למצוותיה אף בתוך גבולות פרשת מסעי.⁹

ג. כיבוש רבים

שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים

1. הצורך במלך

יש אומרים, הצורך במלך הוא דווקא במלחמת הרשות ולכתחילה, אך במלחמת

4. תבואות הארץ, פ"א עמ' כ-כא. ראה: ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' א אות ג.

5. בעניין זה, ראה: הרב מרדכי עמנואל, 'גבולות ארץ ישראל', המעין לג-א (תשרי תשנ"ג) עמ' 14-20.

6. ראה: חולין, ז ע"א; רש"י, שם ד"ה הוריש; ירושלמי (דמאי פ"ב ה"א, דעת רבי אימי; שביעית פ"ו ה"א); מדרש, דברים רבה פרשת שופטים אות יד; כפתור ופרח, פ"א ד"ה וכבר ידעת; מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' יז ד"ה ועוד נ"ל; מקדש דוד, תרומות סי' יא; שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סז; חזו"א, שביעית סי' ד ס"ק ה; ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' ב עמ' קכ אות ג, בדעת הרמב"ם. ראה עוד: רמב"ן, דברים כ יא, שהבחין בין העלאת מס של השלמה עם ישראל להעלאת מס כשוחד.

7. ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א, דעת רבי; ראה: אמונת יוסף, שביעית פ"ו ה"א ד"ה והא כתיב; עלי תמר, שם ד"ה ליתי עזה. ראה: אדמת קדש (גולדהאר), עמ' קנו, ביחס לסוריא שהייתה כיבוש לצרכי העלאת מס.

8. משמעות כפתור ופרח, פ"א ד"ה וכבר ידעת.

9. מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' יז ד"ה ועוד נ"ל, בדעת הרמב"ם.

מצווה שאין בה צורך במלך וכן בכיבוש הנעשה ע"י דרכי שלום, הכיבוש מקדש גם ללא מלך.¹⁰

2. הגדרת כיבוש רבים

לדעה זו - יש אומרים, כיבוש רבים אינו מצריך את כל ישראל במלחמה אלא אף חלק מהעם ובתנאי שהכיבוש הוא לדעת או לצורך רוב ישראל,¹¹ הנמצאים בארץ ישראל.¹²

יש אומרים, כיבוש רבים הוא כיבוש שנעשה לצורך התיישבות ולא לצורך רווחת הממלכה.¹³

יש אומרים, בכיבוש רבים יש צורך בשישים ריבוא ישראל,¹⁴ או בסמכות נביא.¹⁵

יש אומרים, אף מקומות שנכבשו מדעת רוב ישראל ולצורכם עשויים להיות מוגדרים ככיבוש יחיד, אם הכיבוש נעשו מחוץ לגבולות הארץ, או שלא עפ"י סנהדרין¹⁶ ובטרם שכבשו את מקום המקדש ושאר הארץ שנצטוונו בכיבושה.¹⁷

3. אורים ותומים

יש אומרים, בכיבוש רבים במלחמת מצווה אין צורך לשאול באורים ותומים.¹⁸

-
10. שו"ת משפט כהן, סי' קמה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א אות יז; הרב שלמה גורן, תורת המועדים עמ' 622; ארץ חמדה (ח"א שער ג סי' ב אות ח-ט; שם ד"ה אבל לעניות).
 11. מהר"ם שיק, כתובות כה ע"א ד"ה והנה הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות ב ד"ה גם; ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' ב עמ' קכא אות ה, בדעת התוספות עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש. על המקור לדברי הרמב"ם בצורך שכיבוש רבים יהיה מדעת רוב ישראל, ראה: כסף משנה, הלי תרומות פ"א ה"ב; קרית ספר, שם ד"ה מצות פא. אולם יש שתמהו על המקור לדין זה, ראה: חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק טז ד"ה שבועות; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"ב ס"ק יט.
 12. הרב שלמה גורן, התורה והארץ ח"ז עמ' 178-177; שו"ת באהלה של תורה, ח"ד סי' מב עמ' 347.
 13. משמעות רש"י, גיטין ח ע"ב ד"ה כיבוש; מאירי, שם ח ע"א ד"ה בשלשה; פסקי רי"ד, עבודה זרה כא ע"א ד"ה משכירין.
 14. רש"י, עבודה זרה כ ע"ב ד"ה סוריא; רבינו בחיי, דברים יא כג.
 15. רש"י, עבודה זרה כ ע"ב ד"ה סוריא; רמב"ם, הלי תרומות פ"א ה"ג.
 16. שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' י סוף אות ח. ראה מה שהעיר על דבריו ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' ב אות ה.
 17. תוספות (גיטין ח ע"א ד"ה כיבוש; עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש); ריטב"א, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כבוש; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; חידושי הרא"ה, שם; ר"ן, שם ו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה וכתב רש"י; רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ו מ"א; רמב"ן, דברים יא כד; כפתור ופרח, פ"א ד"ה אמנם בגבולי; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"ב ס"ק כג.

ויש אומרים, אף בכיבוש רבים צריך שייצאו למלחמה על פי הדיבור וישאלו באורים ותומים, ואם לא שואלים הרי זה כיבוש יחיד.¹⁹
ויש אומרים, בכיבוש רבים מחוץ לארץ ישראל צריך לשאול באורים ותומים, אבל בכיבוש רבים בתוך ארץ ישראל לא צריך שאלה באורים ותומים.²⁰

ד. כיבוש רבים - חלותו למפרע

יש אומרים, אף לדעת הסוברים שכיבוש יחיד אינו כיבוש, מכל מקום אם לאחר מכן הסכימו ב"ד על כיבושו של אדם יחיד חלה קדושת הארץ למפרע על אותו מקום.²¹

ויש אומרים, אף לאחר שכבשו את שאר חלקי הארץ לא חלה קדושת הארץ למפרע על מה שנכבש מחוץ לארץ ישראל.²²

ה. כיבוש רבים בארצות מחוץ לארץ ישראל²³

יש אומרים, כיבוש רבים יכול לחייב בתרומות ומעשרות את כל ארצות חו"ל ובכלל זה את הארצות קני, קניזי וקדמוני שהובטחו לאברהם אבינו.²⁴

ויש אומרים, רק לעתיד לבוא יחייב כיבוש רבים בתרומות ומעשרות את הגדל בארצות אלו.²⁵

-
18. ריטבי"א, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כבוש; הרב יהושע מנחם אהרנברג, תחומין י (תשמ"ט) עמ' 28-29 אות א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"ב ס"ק יח, בדעת הרמב"ם.
19. רש"י, עבודה זרה כ ע"ב ד"ה סוריא; נימוקי יוסף, שם ד"ה מתניתין אין; רמב"ן, השגות לספחמ"צ העשין והלאוין שסילק ד"ה ואתה אם תבין; רבינו יהונתן מלוניל, עבודה זרה ו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה אין משכירין. בביאור שיטה זו, ראה: חמדת ישראל (פלוצק), ח"א מפתחות והוספות אות צה דף טז ע"א; להלכות מדינה, עמ' ו אות ד.
20. מקדש דוד, תרומות סי' ז ד"ה כתב רש"י. ראה גם: הרב אהרן סולובייצ'יק, תורה שבעל-פה טז (תשל"ד) עמ' פז ד"ה ועי' בספר.
21. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק א ד"ה שם ה"ב.
22. שיעורי מרן הגר"א שפירא, גיטין שיעור ט עמ' רצא; מקבציאל, כרך י עמ' פט אות י.
23. הדיון כאן הוא רק ביחס לחיוב מקומות אלו בתרומות ומעשרות ולא לענין קדושת ארץ ישראל ליתר הדינים, דין שיתבאר להלן פ"א ה"ג אות ג.
24. תוספות, בבא בתרא נו ע"א ד"ה הר שער; רמב"ן, שם ד"ה שער; ריטבי"א, שם ד"ה למעוטי; ר"ן, שם ד"ה הר שער; מאירי, שם ד"ה עיקר; מרומי שדה, שם ד"ה ומכאן; קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה וכן הוא; רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ג; מעשה רקח, הלי שמיטה ויובל פ"ג ה"י; בן ידד, שם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות ג, בדעת הרמב"ם.
25. רשב"ם, בבא בתרא נו ע"א ד"ה חייב, בפירוש השני; משנה למלך, הלי שמיטה ויובל פ"ג ה"י ד"ה כל; קרית מלך, שם ה"א; ארץ חמדה, ח"א עמ' קמב אות ז; דרך אמונה (הלי שמיטה ויובל פ"ג ה"י ס"ק מה; הלי תרומות פ"א ה"ב ביאור ההלכה ד"ה אפי'). לשיטה זו, ארצות

לדעה זו, דווקא בארצות אלו יועיל הכיבוש אך ביתר הארצות אינו מועיל כיבוש רבים אא"כ תהייה לכך כוונה בשעת הכיבוש.²⁶
ויש אומרים, גם לעתיד לבוא לא יתחייבו ארצות אלו בתרומות ומעשרות אף אם ייכבשו.²⁷

1. מעמדו של כיבוש יחיד

אבל יחיד... שהלכו וכבשו לעצמן מקום... אינו נקרא ארץ ישראל

לדעה זו, כיבוש יחיד אינו נחשב כיבוש ולפיכך מקומות אלו אינם חייבים במצוות התלויות בארץ מהתורה.²⁸
ויש אומרים, אין הבחנה בין כיבוש של רבים לכיבוש של יחיד אלא רק לגבי סוריא. לפיכך, כיבוש יחיד הינו כיבוש לעניין קדושת ארץ ישראל למצוות התלויות בה.²⁹
לדעה זו - היינו דווקא במקומות הסמוכים לארץ ישראל ולא במקומות הרחוקים ממנה.³⁰

אלו יהיו נחלת שבט לוי לעתיד לבוא, ראה: רש"י, דברים יח א ד"ה בקרב; חיים פלטיאל, שם; רבינו בחיי, שם פסוק ב; גור אריה, שם ד"ה לכך; שפתי חכמים, שם אות צ; מלבי"ם, שם פסוק ב אות מא; אדרת אליהו, דברים א ז; משמעות מדרש רבה, שיר השירים פרשה א; ילקוט שמעוני, יחזקאל רמז שפח ד"ה מפאת.

26. מקדש דוד, תרומות ס"ז ז ד"ה הנה התוס'; חזו"א, שביעית ס"ג ג ס"ק טז ד"ה ב"ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות ג ד"ה לולא; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה אפי'.

27. רשב"ם, בבא בתרא נו ע"א ד"ה חייב, בפירוש הראשון; כסף משנה, הלי שמיטה ויובל פ"ג ה"י; צרור החיים, שם ה"י ד"ה ולענין; מרגניתא טבא, שורש יב ד"ה ואני בעניי; אור החיים, דברים ג יג ד"ה והוא מה.

בביאור דעה זו, ראה: תורת חיים, בבא בתרא נו ע"א ד"ה כל שהראהו; חתם סופר שם ד"ה כל; העמק דבר, דברים לד ג ד"ה עד צוער.

28. עבודה זרה, כא ע"א, כדעת רבי יוסי; ריטב"א, שם ד"ה כבוש; ר"ן, שם ד"ה ובסוריא; רבינו יהונתן מלוניל, שם ו ע"א מדפי הר"ף ד"ה אין משכירין; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"א ה"ד; רדב"ז, שם; מים חיים, שם ה"ב; גר"א, יו"ד ס"י שלא ס"ק ד; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא מציעא נג ע"ב ד"ה ונראה לבאר.

29. עבודה זרה, כא ע"א, כדעת רבי מאיר; גיטין, ח ע"ב; תוספות (גיטין ח ע"א ד"ה כיבוש; עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש); ראב"ד, עבודה זרה כא ע"א ד"ה אין; רשב"א, שם ד"ה קסבר; ריטב"א, שם ד"ה כבוש; רבינו חננאל, שם ד"ה גזרי; רש"ס, שביעית פ"ו ה"ד ד"ה שמוציאין, בפירוש הראשון; מור וקציעה, או"ח ס"י שו ד"ה ולא ירדתי.

30. קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה ונראה דעל ידי; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות א ד"ה מדברי.

ז. כיבוש יחיד בשטחי ארץ ישראל שנצטוונו לכבוש

ומפני זה חלק יהושע... כדי שלא תהיה כיבוש יחיד

יש אומרים, גם את חלקי הארץ אותה הצטוונו לכבוש יש לכבוש מדעת רוב ישראל. לפיכך חלק יהושע את הארץ לשבטים קודם הכיבוש כדי שכיבוש כל שבט יהיה לדעת כל ישראל.³¹

ויש אומרים, בחלקי הארץ אותה הצטוונו לכבוש מועיל גם כיבוש יחיד.³²

ח. מעמדו של עבר הירדן המזרחי³³

יש אומרים, עבר הירדן המזרחי שהיה לפני כן ארץ סיחון ועוג מעמדו כערי ארץ ישראל שנכבשו בעבר הירדן המערבי על ידי יהושע.³⁴ לפיכך, החובה להפריש תרומות ומעשרות במקומות אלו היא משום שנכבשו כדין על ידי משה רבינו ונוספו לארץ ישראל לאחר שעברו ישראל את הירדן,³⁵ או כדין שאר המקומות הסמוכים לארץ ישראל,³⁶ משום תקנת עניים,³⁷ וכמו כן שלא תשתכח מצוות התלויות בארץ במשך שנות הגלות.³⁸

ויש אומרים, מעמדו של עבר הירדן המזרחי הוא כסוריא.³⁹

31. רש"י, גיטין ח ע"ב ד"ה כיבוש; תוספות, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש, בשם הר"ר יצחק מהרפוט; פסקי רי"ד, שם ד"ה משכירין; רש"י, שביעית פ"ו ה"א ד"ה עד שעה. בביאור שיטה זו ובדעת הרמב"ם, ראה: הרב אהרן סולובייצ'יק, תורה שבעל-פה טז (תשל"ד) עמ' פח ד"ה וכעת; ארץ חמדה (ח"א עמ' נט אות ו; שם עמ' קכב אות ו); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ב אות ד; דרך אמונה, שם ס"ק כח.

32. תוספות, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"א ה"ב.

33. ביחס לקדושת עבר הירדן ע"י עולי בבל, ראה להלן פ"א ה"ה אות ה 1.

34. רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ב; שו"ת תשב"ץ, ח"ג סי' קצח; משנה למלך, הלי שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו; ישועות מלכו (הלי תרומות פ"א ה"ב; שו"ת יו"ד סי' סז); מלבי"ם, דברים ג ח-י ד"ה ונקח; ברכי יוסף, או"ח סי' תפט ד"ה ואני אמרתי, בשם הרב גדליה קורדובירו; צפנת פענח, הלי תרומות פ"א ה"ב ד"ה ארץ ישראל; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק א ד"ה ארץ ישראל; תורת הארץ, ח"ב ביאורים פ"ב אות מט. ראה עוד במקורות שהובאו לעיל פ"א ה"א אות ב.

35. מקדש דוד, סי' י.

36. תבואות הארץ, פ"א עמ' יג-טז.

37. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"א אות ב ד"ה עיקר; שם הכ"ב אות ח; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו בהגהה).

38. עפ"י ירושלמי, קידושין פ"ד ה"א: 'משום הציבי לך ציון'. ראה עוד לעיל פ"א ה"ה הערה 3.

39. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ו אות א, בדעת הכסף משנה.

ט. נחלת מנשה

יש אומרים, המקומות שנכבשו בעבר הירדן על ידי יאיר בן מנשה מעמדם ככיבוש יחיד.⁴⁰

יש אומרים, מעמדם ככיבוש רבים.⁴¹

יש אומרים, נחלת מנשה ובכלל זה רמת הגולן הם חלק מהגליל ואינם בכלל עבר הירדן.⁴²

י. מעמדו של כיבוש צה"ל בימינו

יש אומרים, לכיבוש צה"ל בשטחים שבגבולות עולי מצריים וכן בשטחים שמעבר לגבולות אלו יש תוקף להחיל את קדושת הארץ למצוותיה.⁴³

לדעה זו יש מי שאומר, עצם הכיבוש לא מועיל אא"כ יתיישבו במקום מדעת רוב ישראל.⁴⁴

יש אומרים, כיבוש צה"ל אינו יכול להוסיף קדושה למקומות שלא התקדשו על ידי עולי בבל ולמקומות שלא נכבשו ע"י עולי מצריים.⁴⁵

40. תוספות, עבודה זרה כא ע"ב ד"ה כיבוש; תוספות הרא"ש, שם ד"ה כבוש יחיד.

41. צפנת פענח, הלי תרומות פ"א ה"ב ד"ה ארץ ישראל.

42. ראה: תורת השבת והמועד, עמ' 548-549; חיים בן-דוד, 'רמת הגולן מקומה בגבולות ארץ ישראל ובתולדות ארץ ישראל', המעין מ (ניסן תשי"מ) עמ' 1-12; ארץ ירדן וחרמונים, עמ' 64.

43. שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א; הרב נתן צבי פרידמן, סיני מג (תשי"ח) עמ' נט-סג; הרב נחמיה ראטה, שנה בשנה (תשל"ב) עמ' 167; הרב אהרן סולובייצ'יק, תורה שבעל-פה טז (תשל"ד) עמ' צ-צא, עפ"י דעת התוספות; ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' יג, אך סיים: 'ועדיין צ"ע בכל הנ"ל'; שו"ת באהלה של תורה, ח"ד סי' מב. ראה גם: מעדני ארץ, שביעית סי' י אות ב ד"ה ברם.

44. הרב שלמה גורן (בתוך: התורה והארץ ח"ז עמ' 176-181; תורת הארץ, עמ' מ-נח); ראה: חיים בר-דרומא, ספרית ירוחם ח"ו עמ' 55, ביחס לסוריא.

45. הרב שאול ישראלי (התורה והארץ ח"ב עמ' 120; התורה והארץ ח"ז עמ' 29); הרב אהרן סולובייצ'יק, תורה שבעל-פה טז (תשל"ד) עמ' צ-צא, עפ"י דעת רש"י.

הלכה ג

- א. הסכמת בי"ד הגדול
 ב. מעמדה של סוריא
 ג. מעמדם של ארצות שכובשים רבים מחוץ לארץ ישראל

הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן, אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה אינן כארץ ישראל לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצריים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כארץ ישראל לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל, מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל אלא נשאר בה משבעה עממים, ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר, והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא.¹

א. הסכמת בי"ד הגדול

אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה אינן כארץ ישראל לכל דבר

יש אומרים, דווקא במלחמת רשות שעניינה כיבושי חו"ל יש צורך שיהיה עפ"י בי"ד הגדול, אך בכיבוש ארץ ישראל בגבולותיה שהיא מלחמת מצווה אין צורך בהסכמת בי"ד הגדול.²
 ויש מי שאומר, גם בכיבוש ארץ ישראל בגבולותיה יש צורך שיהיה עפ"י בי"ד הגדול.³

1. ספרי, דברים יא, כד; ירושלמי, חלה פ"ב ה"א.
2. מקורה של אבחנה זו בצורך בבי"ד הגדול בין מלחמת הרשות לבין מלחמת מצווה הוא בסנהדרין, פ"ב מ"ד; סנהדרין, כ ע"ב; ברכות, ג ע"ב; רמב"ם (הלי' מלכים פ"ה ה"א-ה"ו); פיהמ"ש סנהדרין פ"ב מ"ד).
- בהתייחסות לכיבוש גבולות הארץ כמלחמת מצווה וכיבושי חו"ל כמלחמת הרשות ביחס לצורך בבי"ד הגדול, ראה: רמב"ם, הלי' מלכים פ"ה ה"ו; מאירי, סנהדרין טז ע"א ד"ה אין מוציאין; קרית ספר, הלי' מלכים פ"ה ד"ה אזהרת שנח; ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' ב אות י; הרב אהרן סולובייצ'יק, תורה שבעל-פה טז (תשל"ד) עמ' פח; שו"ת באהלה של תורה, ח"ד סי' מב אות ד סעי' 2.
3. הרב שלמה דוד כהנא, קובץ בית מדרש (תל-אביב תשי"א), עמ' קלו-קלט. ראה מה שהעיר על דבריו בארץ חמדה, ח"א עמ' קכג אות י.

ב. מעמדה של סוריא

מפני שכבש אותה קודם שיכבוש כל ארץ ישראל

מעמדה ההלכתי של סוריא ביחס למצוות התלויות בארץ אינו כשאר ארץ ישראל.

טעמים שונים לדבר - משום שלא נכבשה לצורך כל ישראל אלא דוד המלך כבש אותה לצרכיו⁴; דוד המלך כבש אותה טרם סיום כיבוש מקום המקדש והארץ.⁵ יש אומרים, מעמדה המיוחד של סוריא נותר בעינו אף אם התיישבו ישראל בה בתקופת בית המקדש השני.⁶

ג. מעמדם של ארצות שכובשים רבים מחוץ לארץ ישראל

ואח"כ כבש ארצות אחרות... היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר

לדעה זו, הארצות שיתווספו על ארץ ישראל מעמדם כארץ ישראל לכל דבר, אף לעניין קדושת הארץ.⁷

ויש אומרים, ארצות אלו לא יתקדשו בקדושת ארץ ישראל אלא רק לעניין המצוות התלויות בה.⁸

4. רש"י, גיטין ח ע"ב ד"ה כיבוש; תוספות, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש, בשם הר"ר יצחק מהרפוט; פסקי רי"ד, שם ד"ה משכירין; רש"י, שביעית פ"ו ה"א ד"ה ליתני עזה.

5. ספרי, דברים יא כד; רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ו מ"א; תוספות (עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש; בבא בתרא צ ע"ב ד"ה כד; גיטין ח ע"א ד"ה כיבוש); רשב"א, עבודה זרה כא ע"א ד"ה קסבר; ריטב"א, שם ד"ה כיבוש; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; חידושי הרא"ה, שם ד"ה מתני'; ר"ן, שם ו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה וכתב רש"י; רמב"ן, דברים יא כד; מלבי"ם, שמואל ב ח, יג; ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"א ה"ב; משנת רבי אהרן, גיטין ס"י יא אות ב ד"ה והנה, בהסבר הראשון; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"א ה"ב; מעדני ארץ, שם ה"ג אות א ד"ה ולכן. יש המסבירים כך גם את השיטה הסוברת שכיבוש יחיד הינו כיבוש ומ"מ קדושת סוריא אינה כקדושת ארץ ישראל, ראה: ראב"ד, עבודה זרה כא ע"א ד"ה אין; רשב"א, שם ד"ה קסבר.

על שילובו של הרמב"ם את ב' הטעמים, הן בהלכה ב והן בהלכה ג, ראה: שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' י אות ח; ארץ חמדה, ח"א עמ' קלט; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"ג אות א.

6. ראה: מקדש דוד, תרומות סי' יב ד"ה והנה זה; חידושי הגר"ח (סטנסיל), סי' קנח; קהלות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' יד; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"ג אות ב; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א אות ד. בעניין זה, ראה: הרב יחזקאל יעקובסון 'בעניין סוריא וכיבוש יחיד', המעין נ-ג (ניסן תש"ע) עמ' 9-15.

7. ירושלמי, כלאים פ"ב ה"א; רמב"ן, דברים יא כד; קובץ שעורים, בבא בתרא אות רמח; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"ב אות א ד"ה מדברי.

8. רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א ה"ג; העמק דבר, דברים לד ג ד"ה עד צוער; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"א ה"ג סי' מא; ה"ל שמיטה ויובל פ"א ה"א ביאור ההלכה ד"ה אבל).

ויש אומרים, מה שנכבש לאחר מכן ולא נשאר בידינו עד גלות בית ראשון לא חל עליו דין כיבוש רבים.⁹

9. מור וקציעה, או"ח סי' שו ד"ה לכן נראה לי.

הלכה ד

- א. מעמדה של סוריא בעניינים שונים
- ב. כיבוש עולי בבל בסוריא
- ג. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא
- ד. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא דרך 'ברירה'
- ה. מעמדה של סוריא בשאר מצוות התלויות בארץ

סוריא יש דברים שהיא בהן כארץ ישראל ויש דברים שהיא בהן כחוצה לארץ. והקונה בה קרקע כקונה בארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ושביעית,¹ והכל בסוריא מדברי סופרים.

א. מעמדה של סוריא בעניינים שונים

סוריא יש דברים שהיא בהן כארץ ישראל ויש דברים שהיא בהן כחוצה לארץ

חכמים קבעו את מעמדה של סוריא בעניינים שונים כארץ ישראל ובעניינים שונים כחוץ לארץ, כגון עפרה טמא כארץ העמים, המוכר עבדו לסוריא כמוכרו לחוץ לארץ ויצא לחירות, המביא גט מסוריא כמביא מחוץ לארץ,² אין להוציא יבול שיש בו חיי נפש מהארץ לסוריא,³ מוכרים בתים לגויים בסוריא,⁴ והיוצא מארץ ישראל לסוריא כיוצא לחוץ לארץ.⁵

ב. כיבוש עולי בבל בסוריא

יש אומרים, עולי בבל לא החזיקו בסוריא.⁶

ויש מי שאומר, אע"פ שהם כבשו מקומות אלו כיוון שהם לא החזיקו בהם לא היה תוקף לכיבושים אלו יותר מכיבוש עולי מצריים.⁷

1. אהלות, פי"ח מ"ז; חלה, פי"ד מ"א; גיטין, ח ע"א.

2. גיטין, ח ע"א.

3. רמב"ם, הלי מכירה פי"ד ה"ח.

4. רמב"ם, הלי עבודה זרה פי"י ה"ג.

5. ראה: רש"י, גיטין ח ע"א ד"ה כמוכר; רע"ב, גיטין פי"ד מ"ז ד"ה יצא; תפארת ישראל, שם יכין אות לח.

6. ראב"ד, הלי שמיטה ויובל פי"ד הכ"ח; ר"י קורקוס, שם; רדב"ז, שם ד"ה וספיחי, בהסבר השני.

7. רדב"ז, הלי שמיטה ויובל פי"ד הכ"ח ד"ה וספיחי, בהסבר הראשון.

ויש אומרים, מעמדה של סוריא ככיבוש יחיד לא השתנה ע"י חזקתם של עולי בבל.⁸

ג. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא

והקונה קרקע בסוריא כקונה בארץ ישראל לעניין תרומות ומעשרות... והכל בסוריא מדברי סופרים⁹

לדעה זו, בזמן הזה נהגו להפריש תרומות ומעשרות בסוריא בברכה,¹⁰ ומי שאינו מפריש ביטל מצוות עשה מדרבנן.¹¹

ויש אומרים, אחרי חורבן המקדש אין חובת הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא.¹²

ד. הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא דרך 'ברירה'

יש מי שאומר, אופן הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא הוא כמו בחלת סוריא שאוכל והולך ואחר כך מפריש כמו בתרומה וחלת חוץ לארץ.¹³

ויש שמשמע מדבריהם, בתרומות ומעשרות בסוריא החמירו כמו בתרומות ומעשרות בארץ ישראל.¹⁴

-
8. שו"ת אהל אברהם (צוונבר), ח"א סי' מה ד"ה ודאתיין עלה. ביחס לדבריו, ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א אות ד.
9. כלומר, אף בזמן ביהמ"ק הראשון שחיוב תרומות ומעשרות ושביעית היה מהתורה, מכל מקום בסוריא חובתם הייתה מדברי סופרים, ראה: רמב"ם, הל' תרומות פ"א הט"ו; חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק כה ד"ה ר"מ פ"ד; דרך אמונה, הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז ס"ק קצז.
10. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ב; שו"ת ברכה, שם דין א; שו"ת בית דינו של שלמה, או"ח סי' ג ד"ה עוד זאת; מהר"ם גלאנטי, שם סי' ב (השווה לדבריו בשו"ת מהר"ם גלאנטי, סי' נז, לגבי שביעית); פאת השלחן, הל' דמאי סי' יז בית ישראל ס"ק מג; המעשר והתרומה (פ"א סעי' א; שם בית האוצר ס"ק ב); מעדני ארץ (שביעית סי' ח ס"ק יד ד"ה אולם; הל' תרומות פ"א ה"ו אות ד ד"ה ומדברי); דרך אמונה (הל' תרומות פ"א ה"ד ס"ק מח; שם ציון ההלכה ס"ק עח, ביחס לחיוב ברכה).
11. חינוך, מצווה תקז ד"ה ועובר על; עשר תעשר, שער הלכה ה"א; המעשר והתרומה, פ"י סעי' ב.
12. שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תרנט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"א סעי' ו. בביאור דעה זו, ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א אות ד.
13. תורת זרעים, תרומות פ"א מ"ה, עמ' צה ד"ה והא דתניא.
14. חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה ונראה דבאמת; שיעורי הרב (סולובייצ'יק), גיטין ח ע"א אות ו.

ה. מעמדה של סוריא בשאר מצוות התלויות בארץ

לענין תרומות ומעשרות ושביעית¹⁵

ישנן מצוות נוספות התלויות בארץ הנוהגות בסוריא כמו בארץ ישראל, כגון: ביכורים,¹⁶ כלאים,¹⁷ לקט, שכחה ופאה,¹⁸ ערלה¹⁹ וחלה.²⁰ כמו כן, הקלו בפרטי המצוות של תרומות ומעשרות ושביעית בסוריא יותר מאשר בארץ ישראל.²¹ אך לא פטרו את סוריא מאיסורי שביעית, כמו עמון ומואב, שמא ישתקעו בה ישראל.²²

-
15. בביאור הטעם שציין הרמב"ם רק תרומות ומעשרות ושביעית, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ד ס"ק מו.
16. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ב הי"א.
17. רמב"ם, הל' כלאים פ"ח הי"ג.
18. רמב"ם, הל' מתנות עניים פ"א הי"ד. לפרטי הדין, ראה: מתנות הארץ, שם.
19. רמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הי"י; הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ט הי"א). אמנם, הקלו בספק ערלה בסוריא יותר מספק ערלה בארץ ישראל, אף שהוא עדיין חמור יותר מספק ערלה בחו"ל, ראה: רמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"י הי"א.
20. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ה הי"ז.
21. ראה: רמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"י שם ה"י; הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח; שם פ"ח הי"ט).
22. ירושלמי, שביעית פ"ו הי"ב; רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז; ר"י קורקוס, שם; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; הרב משה מרגלית (פני משה, שביעית פ"ו הי"ב ד"ה עושין; מראה הפנים, שם ד"ה עושין).

הלכה ה

- א. קדושתה העצמית של ארץ ישראל
- ב. קידוש הארץ בקדושה ראשונה
- ג. קדושה ראשונה בזמן הזה
- ד. קדושה שנייה
1. אופן הקידוש של קדושה שנייה
2. מעמדה של קדושה שנייה בזמן הזה
- ה. עבר הירדן
1. קדושה שנייה בעבר הירדן
2. כיבושי החשמונאים בעבר הירדן
- ו. חיוב תרומות ומעשרות בתחום שכבשו עולי מצריים ולא עולי בבל
- ז. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בתחום עולי מצריים
- ח. מקומות שהתיר רבי יהודה הנשיא
1. בית שאן
2. אשקלון
3. קיסרי
4. בית גוברין
5. כפר צמח
6. סוסיתא
- ט. מקומות האסורים בתחום עולי מצריים
1. עיירות בתחום סוסיתא
2. עיירות בתחום העיר צור על שפת הים
3. עיירות בתחום נוה בעבר הירדן המזרחי
- י. ערלה, כלאיים וחדש בזמן הזה

כל שהחזיקו עולי מצריים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו במלה קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא,¹ כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותן המקומות שהחזיקו בהם עולי מצריים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית,² ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותן המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות.³

א. קדושתה העצמית של ארץ ישראל

לארץ ישראל יש שתי קדושות - קדושה עצמית וקדושה ע"י בעלותן של ישראל.⁴

-
1. ערכין, לב ע"ב; חולין, ז ע"א; שבועות, טז ע"א.
2. חולין, ז ע"א.
3. סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה שהחזיקו.
4. שו"ת התשב"ץ, ח"ג סי' ר; כפתור ופרח, פ"י; פאת השלחן (סי' א סעי' א-ג; בית ישראל, שם סי' א-ט). בעניין זה, ראה עוד: שו"ת באהלה של תורה, ח"ד סי' ו אות ח; אוצר ארץ ישראל, שער ד עמ' 9.

קדושתה העצמית של ארץ ישראל היא משום היותה ארץ ה' ונחלתו⁶ ומשום כך היא הראויה שתשכון בה השכינה ויבנה בה המקדש.⁷ בנוסף, מחמת קדושתה העצמית כל הדר בה שרוי בלא עוון ויש חשיבות להיקבר בה.⁸

ב. קידוש הארץ בקדושה ראשונה

שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד

לדעה זו -

יש אומרים, ניתן להחיל קדושת ארץ ישראל ע"י כיבוש בלבד, אך הוא מועיל רק לשעתו.⁹
ויש אומרים, יש צורך גם בכוונה לקדש.¹⁰
ויש אומרים, כדי להחיל קדושת ארץ ישראל יש להוסיף קידוש בפה¹¹ באמירת בית-הדין 'מקודש'.¹²

ג. קדושה ראשונה בזמן הזה¹³

שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא

יש אומרים, קדושה ראשונה בטלה לאחר חורבן בית-המקדש הראשון וגלות ישראל.¹⁴

-
5. מדרש תנחומא (ורשא), במדבר סי' יז.
 6. שמואל א כו, יט; אבות דרבי נתן, נוסחא א פרק כו ד"ה הוא היה (הראשון).
 7. ספרי זוטא, פ"ה ב; מדרש רבה, במדבר ז ח; מכילתא דרשב"י, פ"ב א; רמב"ן, במדבר כא, כא. ראה גם: תוספתא, עבודה זרה פ"ד ה"ה; כתובות, ק ע"ב.
 8. כתובות, קיא ע"א; רמב"ם, הל' מלכים פ"ה ה"א.
 9. רדב"ן, הל' תרומות פ"א ה"ה ד"ה כל; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' כה; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' י אות י; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק ג; אבן האזל, הל' בית הבחירה פ"ו הטי"ז אות א ד"ה אכן; חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק א ד"ה ר"מ; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א ה"ה אות א ד"ה ולכן; שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' מד ס"ק ג ד"ה ולכן יותר); ארץ חמדה, ח"א שער ג סי' ג אות ב עמ' קכד; דרך אמונה (הל' תרומות פ"א ה"ה ס"ק נג; שם ה"ב ס"ק כא).
 10. שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' מד ס"ק ג ד"ה ולכן יותר.
 11. מקדש דוד, תרומות סי' ז ד"ה הנה התוס'; קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה תוס' בד"ה ירושה.
 12. חזו"א, ערלה סי' א ס"ק יא סוף ד"ה ויש לעי'.
 13. נחלקו התנאים האם קדושה ראשונה קיימת לעתיד לבוא או לא, ראה: חגיגה, ג ע"ב; ערכין, לב ע"ב; חולין, ז ע"א; שבועות, טז ע"א. הראשונים נחלקו כמי הלכה, כפי שיתבאר.
 14. רמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה; הל' בית הבחירה פ"ו הטי"ז); כסף משנה, הל' תרומות פ"א

ויש אומרים, קדושה ראשונה לא בטלה.¹⁵

ד. קדושה שנייה

כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה
העומדת לעולם

1. אופן הקידוש של קדושה שנייה

יש אומרים, אופן החלת הקדושה בימי עזרא הייתה באמצעות חזקה כשהתיישבו בארץ.¹⁶

ויש אומרים, קדושה זו הייתה ע"י גם ע"י קידוש בפה.¹⁷

לדעות אלו, למרות שבימי עזרא לא עלו כל ישראל לארץ והיה הוא ככיבוש יחיד מ"מ הועלה חזקה זו משום שעזרא ובית-דינו קידשו מקומות אלו באופנים הנ"ל.¹⁸

2. מעמדה של קדושה שנייה בזמן הזה¹⁹

קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא

לדעה זו, בניגוד לקדושה הראשונה, קדושה שנייה לא בטלה בגלות ישראל מארצו.²⁰

ה"ה ד"ה כל, בביאור הכרעת הרמב"ם.

15. תוספות, יבמות פב ע"ב ד"ה ירושה, בשם רבינו חננאל; כסף משנה, הלי תרומות פ"א הכ"ו, בדעת הרמב"ם בביאור ראשון.

16. רמב"ם, הלי בית הבחירה פ"ו הט"ו; רש"י, שביעית פ"ו ה"ה ד"ה ועד כזיב; צ"ח, ברכות ד ע"א ד"ה ובישוב; שו"ת חיים שאל, ח"יב סי' לט ד"ה וחזה הוית; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"א הכ"ו ד"ה התרומה; חידושי הגר"ח (סטנסיל), גיטין מז ע"א 'בדין יש קנין לעכו"ם'.

17. רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ה ד"ה כל; שו"ת דבר אברהם, ח"יא סי' י אות י; מקדש דוד, תרומות סי' ז ד"ה הנה התוסי; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' צג; הרב שלמה זלמן אורבך (מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ה אות א ד"ה ולכן; שו"ת מנחת שלמה, ח"יב סי' מד ס"ק ג ד"ה ולכן יותר, בהסבר השני); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק ג.

18. שו"ת חיים שאל, ח"יב סוף סי' לט; קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה וכתב עוד; כלי חמדה (פלוצקי), במדבר סב ע"ב; הרב משה צבי נריה, 'חזקת ארץ ישראל ע"י יחידים למען הכללי בתוך: תחומין יב (תשנ"א) עמ' 460-461.

19. להשלכות ההלכתיות מדיון זה ביחס לחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה, ראה להלן פ"א הכ"ו אות ד.

20. ביאורים שונים נאמרו בביאור שיטה זו ביחס שבין קדושה ראשונה שבטלה לקדושה שנייה שלא בטלה: יש המבארים, שההבדל הוא בין כיבוש המתבטל ע"י כיבוש נגדי לבין חזקה שאין לה ביטול ע"י כיבוש, ראה: רמב"ם, הלי בית הבחירה פ"ו הט"ז. יש המבארים, שהחיסרון בקדושה ראשונה הוא שלא היה קידוש בפה לעומת קדושה שנייה, ראה לעיל הערה 17. עוד

ויש אומרים, קדושה שנייה בטלה עם הגלות מהארץ.²¹

ה. עבר הירדן

1. קדושה שנייה בעבר הירדן

יש אומרים, עולי בבל החזיקו וקידשו חלקים מעבר הירדן.²²

ויש אומרים, עולי בבל לא החזיקו בעבר הירדן.²³

ויש שהסתפקו בדבר.²⁴

2. כיבושי החשמונאים בעבר הירדן²⁵

יש מי שאומר, כיבושי החשמונאים בעבר הירדן קידשו את המקומות הללו

כעולי בבל.²⁶

בעניין זה, ראה: תיוריט, עדויות פ"ח מ"ו ד"ה שקדושה; שו"ת חיים שאל, ח"ב סוף סי' לט; כלי חמדה (פלוצקי), במדבר סב ע"ב ד"ה אמנם לעני"ד; משך חכמה, שמות טו טז; אבן האזל, ה' בית הבחירה פ"ו ה"ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק ג; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א ה"ה אות א ד"ה ולכן; שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' מד ס"ק ג ד"ה ולכן יותר); הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים, בבא מציעא נג ע"ב אות ד; שיעורי הרב, מצוות התלויות בארץ ה' תרומות פ"א ה"ה אות א ד"ה ולפי זה); שו"ת צ"ץ אליעזר, ח"י סי' א אות מ.

21. רש"י, סנהדרין כו ע"א ד"ה פוקו; ספר התרומה, ה' ארץ ישראל מהדורת פרידמן עמ' 193; מאירי, סנהדרין כו ע"א, בשם יש מפרשים; הלכות ארץ ישראל, המיוחס לטור, סי' ג ס"ק ב (בתוך: חידושי רבי אליעזר שמחה, ירושלים: מכון ירושלים, תשנ"ג, עמ' שג); טור, יו"ד סי' שלא, בשם 'איכא מאן דאמר'; גר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק ו; שם, ס"ק כח).

22. ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; תוספות, יבמות טז ע"א ד"ה עמון, בתירוץ הראשון; תוספות הרא"ש, שם ד"ה עמון, בתירוץ הראשון; שו"ת התשב"ץ, ח"ג סי' קצח ד"ה הואיל; קרית ספר, ה' תרומות פ"א; רדב"ז, ה' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח ד"ה וספיחי, בפירוש ראשון; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה עבר הירדן; משנה למלך, שם הכ"ו ד"ה כל, בדעת הר"ש והרע"ב שביעית פ"ט מ"א; תבואות הארץ (פ"א עמ' יד אות ב; שם עמ' טו ד"ה עבר).

23. רש"י, יבמות טז ע"א ד"ה עמון; תוספות, שם ד"ה עמון, בתירוץ השני; תוספות מהר"ם מרוטנבורג, שם ד"ה עמון; תוספות הרא"ש, שם ד"ה עמון, בתירוץ השני; מאירי, שם ד"ה קדושה; ראב"ד, ה' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח; ר"י קורקוס, שם ד"ה ועבר; רדב"ז, שם ד"ה וספיחי, בהסבר השני; משנה למלך, שם הכ"ו ד"ה כל, בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, שם הכ"ח ס"ק רד; חידושי הגר"ז, ערכין לב ע"ב ד"ה בגמ' גדוד; קהלות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' יב אות ב; שיעורי הרב (סולובייצ'יק), גיטין ח ע"א ד"ה וכמה.

24. כסף משנה, ה' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח; משנה למלך, שם הכ"ו, בדעת הר"ש.

25. בעניין כיבושי החשמונאים, ראה: הרב שלמה רוזנפלד 'כיבוש עולי בבל המתמשך - חלק מארץ ישראל', אמונת עתיד 106 (שבט תשע"ה) עמ' 57-62.

26. ספר ארץ ישראל (טוקוצינסקי), עמ' פו-פז.

יש אומרים, קדושה זו של כיבושי החשמונאים בטלה לאחר שנכבשו מקומות אלו ע"י הרומאים ומעתה הם כשאר מקומות שכבשו עולי מצריים.²⁷
 ויש מי שאומר, המקומות אותם כבשו החשמונאים לא התקדשו כלל.²⁸

ו. חיוב תרומות ומעשרות בתחום שכבשו עולי מצריים ולא עולי בבל²⁹

והניחו אותן המקומות... ולא פטרום מן התרומה והמעשרות

לדעה זו, אע"פ שקדושת עולי מצריים בטלה מ"מ תקנו חז"ל להפריש תרומות ומעשרות במקומות אלו.³⁰

ויש אומרים, אין חובה להפריש תרומות ומעשרות במקומות שכבשו עולי מצריים.³¹

ויש אומרים, יש מקומות שכבשו עולי מצריים וגם עתה נוהג בהם חיוב תרומות ומעשרות ויש מקומות שחיוב ההפרשה עתה הוא רק בטבל וודאי ולא בדמאי.³²

27. תפארת ישראל, עדויות פ"ח מ"ו יכין אות לו; מור וקציעה, או"ח סי' שו ד"ה לכן נ"ל; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק ו; הרב צבי מגנצא 'מצות כיבוש ארץ ישראל', אור המזרח כג (תשרי-טבת תשל"ד) עמ' 52 ד"ה אבל כפי.

28. תבואות הארץ, פ"א עמ' כ-כא ד"ה אני טרם אכלה; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רסה אות יא; שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' מד אות ג ד"ה ולכן יותר.

29. בעניין זה, ראה: הרב יהודה עמיחי, 'תרומות ומעשרות בגבולות עולי מצריים', אמונת עתיד 32 (כסלו-טבת תש"ס) עמ' 43-36.

30. רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"א מ"ג, שהפטור מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות דווקא בדמאי ולא בוודאי; כ"כ בדעת הרמב"ם: רמב"ן, חולין ו ע"ב ד"ה והרב ר' משה; רשב"א, שם ד"ה והתיר רבי; חינוך, מצווה תקז ד"ה וארץ ישראל; כפתור ופרח, פ"ה ד"ה ושמעתי פה; רדב"ז (ה'ל' תרומות פ"א ה"ה; שו"ת הרדב"ז, ח"ד סי' ל); משנה למלך, ה'ל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו; פאת השלחן, סי' כג בית ישראל ס"ק כה; ערוך השלחן, תרומות סי' נג סעי' טו; תורת הארץ, ח"ב ביאורים פ"ב אות כח ד"ה ונראה כונת; ארץ חמדה, ח"א עמ' קנב אות ד; הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ב עמ' 78; מעדני ארץ, ה'ל' תרומות פ"א ה"ה אות ב ד"ה אבל; דרך אמונה, שם ס"ק נט.

31. עפ"י ירושלמי, דמאי פ"א ה"ג, שהפטור הוא גם מטבל וודאי; ר"ש, דמאי פ"א מ"ג ד"ה מכזיב; רא"ש, שם ד"ה מכזיב; תוספות (חולין ז ע"א סוף ד"ה והתיר; עבודה זרה נט ע"א ד"ה סוף ד"ה בצר); סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה נמצא כל; שו"ת התשב"ץ, ח"ג סי' קצח ד"ה הואיל. יש שכתבו כן בדעת הרמב"ם, ראה: ר"י קורקוס, ה'ל' תרומות פ"א ה"ה; כפתור ופרח, פ"ה ד"ה ולפי מה שהתבאר; משפטי שאול – ארץ ומדינה, סי' טו עמ' מו אות ג.

32. ספר ארץ ישראל (טוקוצינסקי), עמ' לג אות ג; חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק כד, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ (ה'ל' תרומות פ"א ה"ה אות ב ד"ה ולכן נלענ"ד; שם אות ג ד"ה והנה דבר); הרב נתנאל חבובא, 'תרומות ומעשרות ושביעית בעיר בירות', אמונת עתיד 130 (שבט תשפ"א) עמ' 29-41.

ז. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בתחום עולי מצריים
יש אומרים, יש לברך על הפרשת תרומות ומעשרות במקומות שנכבשו ע"י עולי
מצריים.³³

ויש אומרים, יש להפריש ללא ברכה.³⁴

ח. מקומות שהתיר רבי יהודה הנשיא³⁵

1. בית שאן

ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותן המקומות שלא החזיקו בהם
עולי בבל

תחומה של בית שאן

יש מי שאומר, בית שאן נחשבת ככיבוש עולי בבל ואעפ"כ פטר אותה רבי
מתרומות ומעשרות משום שרוב הזמן הייתה ביד גויים.³⁶

יש מי שאומר, הפטור הוא רק ביחס לבית שאן עצמה ולא לכל תחומיה.³⁷
ויש אומרים, הפטור כולל גם את כל תחום בית שאן³⁸ בשטח של 212 ק"מ
רבוע.³⁹

היקף הפטור בבית שאן

לדעה זו - יש אומרים, בית שאן פטורה לגמרי מחיוב תרומות ומעשרות.⁴⁰
ויש אומרים, הפטור בבית שאן הוא רק מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות
מירקות שחיובם מדרבנן, ולא ממינים החייבים מהתורה כדגן, תירוש ויצהר.⁴¹

33. הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ב עמ' 78.

34. אור לציון, שביעית עמ' פב; שו"ת באהלה של תורה, ח"ג סי' מב; הרב עזריאל אריאל, התורה
והארץ ח"ב עמ' 78 ד"ה להלכה מקובל.

35. ביחס למקומות אלו בדיני שביעית, ראה: שבת הארץ, פי"ד הכ"ו אות ב.

36. מור וקציעה, או"ח סי' שו. ראה: תבואות הארץ, פי"א עמ' כא סוף ד"ה אני טרם אכלה, שדחה
דבריו.

37. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק יט ד"ה נראה; משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכז.

38. ראה: כתובות, קיב ע"א: 'בקעת בית שאן'; רש"י, שם ד"ה אני ראיתי; אדמת קודש
(גולדהאר, ע ע"א; קי ע"ב); הרב צבי יהודה קוק, ירחון עמודים אלול תשל"ב, בשם הרב צבי
פסח פראנק; הרב שלמה גורן, מאורות א תש"ס עמ' 46 ד"ה העיירות שהתיר.

39. ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכז.

40. רמב"ן, חולין ו ע"ב ד"ה והרב ר' משה; רשב"א, שם סוף ד"ה והתיר; רבינו גרשום, שם ד"ה
בן זירוז; שו"ת אבקת רוכל, סי' י; דרך אמונה, הלי תרומות פי"א הי"ה ס"ק סא.

41. כמשמעות חולין, ו ע"ב, שם מדובר על יעלה של ירק; רש"י, שם ד"ה את בית; תוספות, שם
ד"ה והתיר, בהסבר הראשון.

ויש אומרים, הפטור בבית שאן הוא רק ביבול דמאי.⁴²
 ויש אומרים, הפטור בבית שאן הוא אף בטבל וודאי ובמינים שאינם דומים לאלו
 הגדלים בארץ, אך מינים הדומים למינים הגדלים בארץ חובה להפריש מהם
 תרומות ומעשרות.⁴³

2. אשקלון

והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות⁴⁴

יש אומרים, אשקלון והשטח שמדרום לה לא נכללו בתחום עולי מצריים.⁴⁵
 ויש אומרים, השטח מאשקלון ועד נחל מצריים נכלל בתחום עולי מצריים.⁴⁶
 לדעות אלו, השטחים הסמוכים לאשקלון מצפון נחשבים לתחום עולי בבל.⁴⁷

-
42. רבינו תם (תוספות, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; תוספות, עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר); ר"ש, דמאי פ"א מ"ג ד"ה מכזיב, בדעת רבינו תם.
43. עפ"י ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א; ר"ש, דמאי פ"א מ"ג ד"ה מכזיב, בפירוש השני; תוספות (חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר); רשב"א, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר.
44. מקור דין זה שרבי פטר אף את אשקלון מופיע בירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; תוספתא, אהלות פ"יח ה"יח. בעניין זה, ראה: ר"ש, אהלות פ"יח מ"ט ד"ה וטיהרוהו; כסף משנה, הל' תרומות פ"א ה"ה ד"ה כל; משנה למלך, שם; מעשה רקח, שם; עלי תמר, שביעית פ"ו ה"א ד"ה הוא מסתמך. בעניין מעמדה של אשקלון ביחס לכיבושים, ראה עוד: תורת הארץ, ח"ב ביאורים פ"ב אות מד.
45. משמעות רש"י, גיטין ב ע"א ד"ה ורקם; רמב"ם, פיהמ"ש גיטין פ"א מ"ב; רע"ב, שם; תפארת ישראל, שם יכין אות ט; מהר"ץ חיות, גיטין ב ע"א.
46. עפ"י שופטים, א יח; תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"ת; רמב"ן, שם ד"ה עוד מצאנו, בפירוש השני; רשב"א, שם ד"ה ורקם, בשם ר"ת; מאירי, שם ד"ה ולענין ביאור; ר"ן (חידושי הר"ן, שם ד"ה רבן גמליאל, בתירוץ השני; א ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ורקם); ריטב"א (גיטין ב ע"א ד"ה ויש מפרשים; תענית יט ע"ב ד"ה גירסת ההלכות); רא"ש (תוספות הרא"ש, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון; שביעית פ"ו מ"א ד"ה עד הנהר); תוספות רי"ד, גיטין ז ע"ב; ר"ש (שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב; אהלות פ"יח מ"ט ד"ה טיהרוהו); כפתור ופרח, פ"א; תי"ט (גיטין פ"א מ"א ד"ה מן הרקם; שם מ"ב ד"ה ואשקלון, בתירוץ השני; שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב); תפארת ישראל, שביעית פ"ו מ"א יכין אות ט; מלאכת שלמה, גיטין פ"א מ"ב ד"ה ואשקלון; רש"י, שביעית פ"ו ה"א סוף ד"ה ויש לי; רידב"ז, שם ד"ה לא כן; פני משה, שביעית פ"ו ה"א ד"ה מן מה דתני; רידב"ז, הל' תרומות פ"א ה"ח; כסף משנה, שם ה"ט; אור שמח, שם ה"ה; מור וקציעה (או"ח ס"י שו ד"ה והשלישית; שם ד"ה ומ"ש מן הירושלמי).
47. עפ"י תוספתא, שביעית פ"ד ה"ד; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; רמב"ן, גיטין ב ע"א ד"ה עוד מצאנו, בפירוש השני; ר"ן (חידושי הר"ן, גיטין ב ע"א ד"ה רבן גמליאל, בתירוץ השני; שם א ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ורקם); תי"ט, גיטין פ"א מ"ב ד"ה ואשקלון כדרום, בשם הר"ן; פני משה, שביעית פ"ו ה"א ד"ה מן מה דתני; רידב"ז, שם ד"ה לא כן; תוספתא כפשוטה, שביעית עמ' 537-538; יהודה פליקס, 'גבולות הארץ במסורת ישראל' מעינות - מאסף לענייני חינוך והוראה, ה (ירושלים תשט"ו) עמ' 203-204.

ויש אומרים, אשקלון נכללה בתחום עולי בבל אך התייחסו אליה באופן שונה משום שהייתה רחוקה מעיקר הישוב.⁴⁸

ויש אומרים, אשקלון נכבשה מתוך מטרה לקחת מיסים מהנוכרים שישובו בערים הנכבשות ומשום כך היא לא התקדשה.⁴⁹

זיהוי אשקלון

יש מי שאומר, ישנן שתי ערים בשם אשקלון.⁵⁰ לדעה זו יתכן שאחת מהן היא הסמוכה לעיר אשקלון של ימינו,⁵¹ והשנייה נמצאת דרומית לה בנקודת הגבול הדרומית של תחומי ארץ ישראל והיא סמוכה לנחל מצריים.⁵²

ויש מי שאומר, הייתה עוד עיר בשם אשקלון בצפון.⁵³

3. קיסרי

יש אומרים, אף את קיסרי פטר רבי מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות בשל היותה אחת מהערים שהתקדשו ע"י עולי מצריים ולא התקדשו על ידי עולי בבל.⁵⁴

48. תוספתא (שביעית פ"ד ה"א; אהלות פ"ח ה"ח); ספרי, דברים פרשת עקב פסקא נא ד"ה תחומי ארץ ישראל; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"י; רמב"ן, שם ד"ה עוד מצאנו; בפירוש הראשון; מאירי, שם ד"ה ולענין ביאור, בהסבר השני; כפתור ופרח, פ"א ד"ה עכו; תיוריט (גיטין פ"א מ"א ד"ה מן הרקם, בתירוץ הראשון; שם מ"ב ד"ה ואשקלון). ראה: גרש ירחים, גיטין ב ע"א אות ח, שאמנם כבשו עולי בבל אך לא קידשו.

49. רש"י, שביעית פ"ו ה"א במשנה ד"ה ועד אמנוס; אמונת יוסף, שם ד"ה והא כתיב וילכוד.

בענין קדושת המקומות שנכבשו למטרת העלאת מס, ראה לעיל פ"א ה"ב אות ב.1.

50. עפ"י ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; ר"ן, גיטין ב ע"א ד"ה וכן נמי, בתירוץ הראשון; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א ה"ט; פני משה, שביעית פ"ו ה"א ד"ה ליתי עזה; תיוריט, גיטין פ"א מ"ב ד"ה ואשקלון, בתירוץ השני; מלאכת שלמה, שם ד"ה ואשקלון, בשם הר"ן.

51. מקום הנקרא כיום תל אשקלון.

52. ראה: רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א ה"ט.

53. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק יט; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' לב; הרב חיים קנייבסקי (שקל הקודש, פ"ה ה"א ס"ק מ; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"ה ס"ק סב).

54. עפ"י תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פ"ח ה"ט"ז; ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א; המעשר והתרומה, פ"א סעי' ג; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"ה ס"ק סב. לזיהוי מיקומה, ראה: כפתור ופרח, פ"א ד"ה קיסרי; אדמות קודש (גולדהאר), מב ע"ב; סדרי טהרות, אהלות דף רסו ע"ב ד"ה העיד; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק ה; יהודה פליקס יתחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית, ספר יובל ח"א עמ' שעח-שעט; הרב יוסף ליברמן, 'הכתובת העתיקה מבית הכנסת של רחוב', מוריה צב-צג (שבט תשל"ט), עמ' סז-סח אות כו.

4. בית גוברין⁵⁵

יש אומרים, בית גוברין הוא מקום בתחום עולי מצריים.⁵⁶
 ויש אומרים, בית גוברין לא כבשו אותו לא עולי מצריים ולא עולי בבל.⁵⁷
 ויש מי שאומר, יש שני מקומות בשם זה.⁵⁸

5. כפר צמח

יש אומרים, מעמדו כתחום עולי מצריים.⁵⁹

6. סוסיתא

יש אומרים, סוסיתא פטורה מהפרשת תרומות ומעשרות.⁶⁰

ט. מקומות האסורים בתחום עולי מצריים

1. עיירות בתחום סוסיתא

ישנם מקומות שמתחילה היו מחוץ לתחום שהחזיקו בו עולי בבל ובמשך הזמן התיישבו שם חלקים מעם ישראל ומעמדם הוא כתחום עולי בבל.⁶¹ בכלל מקומות אלו הן העיירות שבתחום סוסיתא שחייבות בתרומות ומעשרות,⁶² שיש

-
55. עפ"י תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פי"ח ה"ט"ז; ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א. בביאור השמטת הרמב"ם מקום זה בפטורו של רבי, ראה: משנה למלך, הלי תרומות פ"א ה"ז; אור שמח, שם ה"ה; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רפ אות ו.
56. ר"ש, דמאי פ"א מ"ג ד"ה מכזיב; המעשר והתרומה, פ"א סעי' ג; עלי תמר, דמאי פ"ב ה"א ד"ה והיו מליזין; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"ה ס"ק סב.
57. רש"ס, שביעית פ"ח ה"ח ד"ה דריב"ל. ראה: עלי תמר, שם ד"ה ריב"ל אזל.
58. ראה: רדב"ז, הלי שמיטה ויובל פ"ה ה"כ, בפירוש השני; כפתור ופרח, פ"א ד"ה מסלול ה; עלי תמר, שביעית פי"ח ה"ח ד"ה ריב"ל אזל.
59. עפ"י תוספתא, שביעית פי"ד ה"י; ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א; הרב שלמה גורן, מאורות א (תשי"ם) עמ' 46 ד"ה העיירות שהתיר; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שפ; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"ה ס"ק סב.
60. עפ"י תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פי"ח ה"ד; ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א; כפתור ופרח, פי"א סוף ד"ה על מה ששינו; מקדש דוד, תרומות סי' יא. לזיהוי מיקומה, ראה: כפתור ופרח, פי"א ד"ה ועוד אומר אני; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז; אדמת קודש (גולדהאר), יב ע"ב; עלי תמר, שביעית פי"ו ה"א ד"ה וישב; משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכז; ברוך צורי - גבולות וקדושות ארץ ישראל, עמ' לה אות ב ד"ה והנה סיסית.
61. תוספתא, שביעית פי"ד ה"ח; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעו.
62. תוספתא, שביעית פי"ד ה"י; כפתור ופרח, פי"ה ד"ה אם כן בכל; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז, בפירוש הראשון. ראה עוד: אדמת קודש (גולדהאר), קמו ע"ב ד"ה העיירות החייבות; תוספתא כפשוטה, שביעית עמ' 533; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעז ד"ה העיר סוסיתא.

המזהים אותן ממזרח לכנרת ובעבר הירדן המזרחי.⁶³

2. עיירות בתחום העיר צור על שפת הים

יש אומרים, חלק מהמקומות שעל שפת הים בסמוך לעיר צור מעמדם כתחום עולי בבל.⁶⁴

ויש אומרים, תחום צור הנחשב בתחום עולי בבל הוא בתחום רמת הגולן.⁶⁵

3. עיירות בתחום נוה בעבר הירדן המזרחי⁶⁶

יש אומרים, עיירות בתחום זה שבעבר הירדן המזרחי היו מחוץ לגבולות עולי בבל, במשך הזמן התיישבו שם חלקים מעם ישראל ואזור זה קיבל מעמד של עולי בבל.⁶⁷

ויש אומרים, עיירות אלו נשארו במעמדם כבתחום עולי מצריים.⁶⁸

י. ערלה, כלאים וחדש בזמן הזה

יש אומרים, בשונה מחיוב תרומות ומעשרות חיוב ערלה וכלאיים לא בטל ואף לא ירד מדרגת חיובו מהתורה גם לאחר חורבן בית-המקדש במקומות שכבשו עולי בבל.⁶⁹

ויש אומרים, חיובם מהתורה בזמן הזה בכל ארץ ישראל אף במקומות שכבשו עולי מצריים בלבד.⁷⁰ ויש המבחינים בין ערלה לכלאיים - חיוב כלאיים בזמן הזה

63. אדמת קודש (גולדהאר), קמו ע"ב ד"ה העיירות החייבות; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעז ד"ה העיר סוסיתא.

64. אדמת קודש (גולדהאר), מד ע"א; הרב יוסף ליברמן, 'הכתובת העתיקה מבית הכנסת של רחוב', מוריה צב-צג (שבט תשל"ט), עמ' סג-סד אות יג.

65. הרב יוסף ליברמן, 'הכתובת העתיקה מבית הכנסת של רחוב', מוריה צב-צג (שבט תשל"ט), עמ' סג-סד אות יג; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעז ובהערה 38.

66. אודות ההתיישבות היהודית באזור זה בתקופות המשנה והתלמוד, ראה: עבר הירדן היהודי, עמ' 51-54.

67. תוספתא, שביעית פ"ד ה"ח; יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעז; הרב יוסף ליברמן, 'הכתובת העתיקה מבית הכנסת של רחוב', מוריה צב-צג (שבט תשל"ט), עמ' סג-סד אות יא. להסבר תופעה התיישבותית זו, ראה: עבר הירדן היהודי, עמ' 32.

68. משמעות ירושלמי, דמאי פ"ב ה"א.

69. שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סז ד"ה ואכתי; משנה למלך, הל' מאכלות אסורות פ"י ה"א.

70. מלבושי יום טוב (ח"ב חובת קרקע סי' ב ד"ה ולפע"ד; שם סי' יז); קרן אורה, יבמות פב ע"ב ד"ה וכתב המשל"מ; שו"ת שאילת דוד (ח"א חידושים בעניני שביעית ד"ה בטרם, יד ע"א; שם טו ע"ב ד"ה א"ה בירושלמי; שם טז ע"א ד"ה א"ה אחרי שהעלית); שבת הארץ, מבוא

הוא מהתורה במקומות שכבשו עולי בבל, אך חיוב ערלה בזמן הזה מדרבנן גם במקומות שכבשו עולי בבל.⁷¹
ויש אומרים, לאחר חורבן בית-המקדש השני כל המצוות התלויות בארץ ובכללם ערלה וכלאים חיובם בזמן הזה מדרבנן.⁷²

אות יא ד"ה ולשיטת; אבן האזל, הלי בית הבחירה פ"ו הט"ז אות ב; חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק יב.

71. צלי"ח, ברכות לו ע"א ד"ה והנה לפמ"ש.

72. תוספות (יבמות פא ע"א ד"ה מאי; זבחים עג ע"א ד"ה ר"מ); משנה למלך, הלי מאכלות אסורות פ"י הי"א, בדעת הסוברים שבטלה קדושת הארץ; אבן ישראל, שם פ"י הי"א ד"ה ספק וד"ה אולם.

הלכה ו

- א. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ
 ב. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ בזמן הזה

נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לשלש מחלקות – ארץ ישראל וסוריא וחוצה לארץ. וארץ ישראל נחלקת לשנים – כל שהחזיקו עולי בבל חלק אחד, והנשאר שהחזיקו בו עולי מצריים בלבד חלק שני, וחוצה לארץ נחלקת לשנים – ארץ מצריים ושנער ועמון ומואב המצות נוהגות בהם מדברי סופרים ונביאים, ושאר הארצות אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן.

א. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ

ושאר הארצות אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן

לדעה זו, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא רק בארצות הבאות - בבל, מצריים, עמון ומואב, אך בשאר מקומות אפילו קרובים לארץ ישראל אין חיוב¹. ויש אומרים, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא בכל ארצות חוץ לארץ דווקא בדגן, תירוש ויצהר².

ויש אומרים, בחוץ לארץ חייבו להפריש תרומות ומעשרות רק מסוגי הפירות והירקות שכמותם גדלים בארץ, כדי שלא ילמדו לפטור בטעות גם את פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ³.

1. משמעות רמב"ם (פיהמ"ש ידיים פ"ג מ"ד; הל' תרומות פ"א ה"א), שצ"ן רק ארבע ארצות אלו; סמ"ג, עש"ן סי' קלג ד"ה התרומות; תוספות (חולין ז' ע"א סוף ד"ה והתיר; עבודה זרה נט ע"א ד"ה בצר, בשם ר"י); תוספות רבי יהודה מפאריש, עבודה זרה נח ע"ב ד"ה דלא, בשם רבו; רמב"ן, חולין ו' ע"ב ד"ה שאכל; רשב"א, שם ד"ה והתיר; מאירי, שם ד"ה תרומות; אורחות חיים (לוניל), הל' טבל אות א; כלבו, סי' צג; חינוך, מצווה תקז ד"ה ונוהגת מצות; כפתור ופרח, פ"ג ד"ה חלקי העולם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"א ס"ק יב, בדעת הרמב"ם.
2. רש"י, חולין ו' ע"ב ד"ה את בית; תוספות (חולין ז' ע"א ד"ה והתיר; עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר, בשם ויש רוצים לומר); תוספות רבי יהודה מפאריש, עבודה זרה נח ע"ב ד"ה דלא, בשם ר"ת; ר"ן, חולין ו' ע"ב ד"ה והתיר; מאירי (עבודה זרה נח ע"ב ד"ה יראה; נדה לב ע"א ד"ה תרומת; חולין ו' ע"ב ד"ה מעשר ירק); שיטה מקובצת, ביצה יב ע"ב ד"ה הוה ליה; פסקי ריא"ז, קידושין פ"א ה"י אות ג; ראב"ד, הל' תרומות פ"א ה"ה.
3. תוספות רבי יהודה מפאריש, עבודה זרה נח ע"ב ד"ה דלא, בתירוץ השני; תוספות הרא"ש, ברכות לו ע"א ד"ה הוה אמינא, בפירוש השלישי; אורחות חיים (לוניל), הל' חלה אות ו, בשם הרא"ש. ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"א ביאור ההלכה ד"ה והחכמים הראשונים.

יש אומרים, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בפירות חוץ לארץ הוא רק בפירות טבל וודאי.⁴

יש אומרים, החיוב בחוץ לארץ הוא רק על דמאי של דגן תירוש ויצהר.⁵

יש אומרים, בכל ארצות חוץ לארץ קיימת חובת הפרשת תרומות ומעשרות אך יש בהם קולות מיוחדות.⁶

ב. חיוב תרומות ומעשרות בחוץ לארץ בזמן הזה⁷

יש אומרים, בזמן הזה יש להפריש תרומות ומעשרות במקומות הסמוכים לארץ ישראל.⁸

יש אומרים, החיוב הוא דווקא בדגן, תירוש ויצהר שחיובם מהתורה.⁹

יש אומרים, בזמן הזה אין חיוב להפריש תרומות ומעשרות במקומות הסמוכים לארץ ישראל,¹⁰ אלא היא מידת חסידות.¹¹

4. רבינו תם (תוספות, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; תוספות, עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר); רמב"ן (חולין ו ע"ב ד"ה שאכל; עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר); ריטב"א, חולין ו ע"ב ד"ה העיד; מאירי (חולין ו ע"ב ד"ה מעשר, בשם בעלי התוספות; ברכות לו ע"א ד"ה מעשר, בשם חכמי צרפת); תוספות הרא"ש (ברכות לו ע"א ד"ה הוה אמינא, בפירוש הראשון בשם ר"ת; חולין ו ע"ב ד"ה והתיר, בשם ר"ת).

5. רמב"ן, חולין ו ע"ב ד"ה שאכל; רשב"א, שם ד"ה שאכל; מאירי, נדה לב ע"א ד"ה תרומת.

6. תוספות הרא"ש, ברכות לו ע"א ד"ה הוה אמינא, בפירוש השני; פסקי רי"ד, ביצה יב ע"ב ד"ה תניא. לדוגמאות, ראה: רמב"ם (הלי תרומות פ"ז ה"ח; שם פ"י הי"א; שם פ"יא ה"ז; שם פ"יא ה"ב; שם פ"י"ב הי"א; שם פ"י"ג הי"א; הלי מעשר פ"א הי"ה).

7. ראה גם לעיל פ"א הי"א אות ה.

8. משמעות רמב"ם, הלי תרומות פ"א הי"א; חינוך, מצווה תקז ד"ה ועובר על; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א; גרי"א, שם ס"ק ב; עשר תעשר, שער הלכה הי"א; המעשר והתרומה, פ"י סעי' ב; מעדני ארץ הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה כתב הרדב"ז.

9. פסקי ריא"ז, קידושין פ"א הי"ז אות ג; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ז אות ד ד"ה ויותר.

10. רב צמח גאון, אוצר הגאונים ביצה יב ע"א ד"ה כך ראינו; תוספות (חולין ז ע"א סוף ד"ה והתיר; עבודה זרה נט ע"א סוף ד"ה בצר); המכתם, ביצה יב ע"ב ד"ה רב טובי; העיטור, הלי מצה ומרור; כפתור ופרח (פ"י"ג ד"ה כתב ה"ב; פ"י"ו ד"ה כתב רב צמח); תוספות רבי יהודה החסיד, ברכות לו ע"א ד"ה ויש ליישב; ר"י קורקוס, הלי ביכורים פ"ה הי"ז ד"ה מפרשין; מאירי, נדה ע"א ד"ה תרומת, בשם הגאונים; שו"ת אבקת רוכל, סי' י, תשובת הרב יוסף בן צייח; שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תרנט; שו"ת התשב"ץ, ח"ג סי' ר; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נג סעי' כב, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"א אות ד ד"ה ומ"מ; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"א סעי' ד: 'וכן הוא המנהג'.

11. רב צמח גאון, אוצר הגאונים ביצה יב ע"א ד"ה כך ראינו; כפתור ופרח (פ"י"ג ד"ה כתב ה"ב; פ"י"ו ד"ה כתב רב צמח); דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"א ס"ק יב.

הלכה ז

א. הגבול המזרחי	ד. הגבול הצפוני של ארץ ישראל
1. רקם	ה. זיהוי נחל מצריים
2. מיקומה של רקם	ו. קדושת הארץ בים התיכון הסמוך לארץ ישראל
ב. הגבול הדרומי-מערבי	ז. קדושת הארץ בים במקומות שלא נכבשו
ג. הרצועה היוצאת מעכו לכזיב	ח. הגבול הדרומי
1. מעמדה של הרצועה	
2. מיקום עכו, כזיב והרצועה	

אי זו היא הארץ שהחזיקו בה עולי מצריים, מרקם שהיא במזרח ארץ ישראל עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון!¹ היה מהלך מעכו לכזיב, כל הארץ שעל ימינו שהוא מזרח הדרך הרי היא בחזקת הוצה לארץ, טמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר ומן השביעית, עד שיודע לך שאותו המקום מארץ ישראל. וכל הארץ שעל שמאלו שהוא מערב הדרך, הרי היא בחזקת ארץ ישראל וטהורה היא משום ארץ העמים וחייבת במעשר ובשביעית, עד שיודע לך שאותו מקום הוצה לארץ.² וכל ששופע ויורד מטורי סמנום ולפנים ארץ ישראל, מטורי סמנום ולחוץ הוצה לארץ. והננסים שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי סמנום ועד נחל מצריים, מן החוט ולפנים ארץ ישראל, מן החוט ולחוץ הוצה לארץ,³ וזו היא צורתה.

א. הגבול המזרחי

איזו היא הארץ שהחזיקו בה עולי מצריים, מרקם שהיא במזרח ארץ ישראל

1. רקם

יש אומרים, רקם עצמה אינה חלק מארץ ישראל.⁴

-
1. גיטין, פ"א מ"ב, כדעת רבי יהודה. על מעמדה של עכו, ראה להלן פ"א ה"ט אות ד.
 2. תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פ"ח ה"ד; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א. כע"ז, ראה: גיטין, ז ע"ב.
 3. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ב; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; ירושלמי, חלה פ"ד ה"ה; גיטין, ח ע"א.
 4. רש"י, גיטין ב ע"א ד"ה ורקם; תוספות, שם ד"ה ואשקלון; רמב"ן, שם ד"ה ר"ג; רשב"א, שם

יש אומרים, רקם היא חלק מארץ ישראל אך רחוקה מעיקר הישוב.⁵

2. מיקומה של רקם

יש אומרים, מיקומה של רקם המוזכרת בהלכה זו הוא בצפון-מזרח ארץ ישראל שזהו בצפון-מערב הרי החורן שבצפון הארץ.⁶

יש אומרים, מיקומה הוא דרומית לעיר הקרויה כיום פטרה.⁷
יש אומרים, מיקומה הוא באזור ים המלח,⁸ או מזרחה ממנו,⁹ אך לא דרומה ממנו.¹⁰

ב. הגבול הדרומי-מערבי

מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל

יש אומרים, השטח מאשקלון ודרומה הוא מחוץ לתחום עולי מצריים,¹¹ אך הכוונה רק לכיוון דרום מערב.¹²

- ד"ה ורקם; ר"ן, שם ד"ה ורבן גמליאל, בפירוש הראשון; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; רמב"ם (פיהמ"ש גיטין פ"א מ"ב; פיהמ"ש נדה פ"ז מ"ג); רע"ב, גיטין פ"א מ"ב; מלאכת שלמה, שם ד"ה אשקלון; תפארת ישראל, שם יכין אות ט.
5. תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"י; רמב"ן, שם ד"ה ר"ג, בשם יש אומרים; ר"ן, שם ד"ה ורבן גמליאל, בפירוש השני; מאירי (גיטין ב ע"א ד"ה ולענין ביאור, בשם יש אומרים; נדה נו ע"ב ד"ה המשנה השלישית); תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין ב ע"א ד"ה שם מן הרקם; מלאכת שלמה, גיטין פ"א מ"א ד"ה מן הרקם, בהסבר השני. ראה: עבר הירדן היהודי, עמ' 35; ברוך צורי - גבולות וקדושת ארץ ישראל, עמ' לד-לה.
6. תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך שביעית עמ' 537 ד"ה וכנראה.
7. תבואות הארץ (עמ' נ; שם עמ' רנב); דעת מקרא, יחזקאל מז, יט, הערה 33; צבי אילן, 'גבול הארץ לפי התרגום הארמני ניאופיטי 1', מחניים קכז עמ' פט ד"ה רקם. ראה מה שהקשה על שיטה זו: אדמת קדש (גולדהאר), עמ' קמב ד"ה ומאן, ובהערה ב. בענין זיהוי זה, ראה: הרב יעקב אריאל, 'גבולות הארץ להלכות שביעית', תורה שבעל-פה לה (תשנ"ד), עמ' קכא-קכב.
8. הרב זלמן קורן, 'דין שביעית בשטח הערבה', מוריה רכו-רכח (אב תשנ"ד) עמ' קכה-קנה; הרב נחום אליעזר רבינוביץ, 'זיהוי הגבול הדרומי של ארץ ישראל לענין שמיטה', אמונת עתיד 102 (שבט תשע"ד) עמ' 65-71. ראה עוד: הרב אברהם בנדיקט, 'גבול ארץ ישראל הצפוני והדרומי, בית אהרן וישראל כרך נו (כסלו-טבת תשנ"ה) עמ' קג.
9. עבר הירדן היהודי (עמ' 34-35 ד"ה בגבולו; שם עמ' 44 ובהערה 4), לדעתו רקם נמצאת באזור העיר רבת-עמון במקום הקרוי כיום א-רקוב; זאב וילנאי, 'הכארטוגרפיה היהודית והמפה העברית של א"י, מחניים קכז עמ' קטז.
10. רמב"ן, גיטין ב ע"א ד"ה ר"ג.
11. רמב"ם, פיהמ"ש גיטין פ"א מ"ב; תפארת ישראל, שם יכין אות ט; אדמת קדש (גולדהאר), עמ' 188. כ"כ בדעת הרמב"ם: מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' יז ד"ה ועוד נ"ל; חידושי רבי נחום, גיטין ב ע"א אות ג; משפטי שאול - ארץ ומדינה (עמ' מד-מה; שם עמ' מח-ט); שו"ת מנחת שלמה, תניינא (ב - ג) סי' מו אות א.
12. ראה: משפטי שאול - ארץ ומדינה (עמ' מד-מה; שם עמ' מח-ט).

ויש אומרים, השטח מאשקלון ועד נחל מצריים נכלל בתחום עולי מצריים ולא בתחום עולי בבל.¹³

למעשה - יש מי שאומר, גבול עולי מצריים התקדש בימי בית-המקדש הראשון עד נחל מצריים, אך לאחר החורבן שבטלה קדושת הארץ מקום זה מוגדר כחוץ-לארץ.¹⁴

ויש אומרים, גם לאחר שבטלה קדושה ראשונה לעניין מצוות התלויות בארץ מתחשבים בגבולות עולי מצריים עד נחל מצריים.¹⁵

ג. הרצועה היוצאת מעכו לכזיב

מעכו לכזיב... הרי היא בחזקת חוצה לארץ ממאה משום ארץ העמים

1. מעמדה של הרצועה

יש אומרים, מעמדה של הרצועה היא כחוץ לארץ שלא התקדשה אפילו על ידי עולי מצריים, ולפיכך פטורה לגמרי מהפרשת תרומות ומעשרות ודיני שביעית.¹⁶

13. רמב"ם (שו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' קכו-קכח; פיהמ"ש דמאי פ"א מ"ג); תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פ"ח הי"ח; תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"ת; רמב"ן, שם ד"ה עוד מצאנו, בפירוש השני; רשב"א, שם ד"ה ורקס; רא"ש (תוספות הרא"ש, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון; שביעית פ"ו מ"א ד"ה עד הנהר); מאירי, גיטין ב ע"א ד"ה ולענין ביאור; ר"ן (גיטין ב ע"א ד"ה וכן נמי, בתירוץ השני; שם א ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ורקס); ריטב"א (גיטין ב ע"א ד"ה ויש מפרשים; תענית יט ע"ב ד"ה גירסת ההלכות); תוספות רי"ד, גיטין ז ע"ב; ר"ש (שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב; אהלות פ"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו); תי"ט (גיטין פ"א מ"א ד"ה מן הרקס, בתירוץ הראשון; שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב); תפארת ישראל, שביעית פ"ו מ"א יכין אות ט; מלאכת שלמה, גיטין פ"א מ"ב ד"ה ואשקלון; רש"י, שביעית פ"ו ה"א סוף ד"ה ויש לי; פני משה, שם ד"ה מן מה; רידב"ז, שם ד"ה אר"מ לא כן; חסדי דוד, אהלות פ"ח הי"ח ד"ה ואמנם, בדעת הרי"ש; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א הי"ח; כסף משנה, שם הי"ט; אור שמח, שם הי"ה; דרך אמונה, שם הי"ז ס"ק סז; תורת הארץ, ח"ב פ"ב ד"ה עכו ואשקלון; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' פב; תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך שביעית עמ' 537-538; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רמו-רמח; אנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ ישראל פ"ז עמ' רט ציון 336; שו"ת באהלה של תורה (ח"ג סי' א, עמ' 12 אות א; שם סי' ב אות ב-ג עמ' 32-26).

14. שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז.

15. מור וקציעה, או"ח סי' שו; שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סז; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תנו. בענין זה, ראה: שו"ת באהלה של תורה, ח"ד סי' ז.

16. תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פ"ח הי"ד; גיטין, ז ע"ב; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; אור זרוע, ה"ל חלה סי' רנא; כפתור ופרח, פ"א ד"ה ומה שאמרו ז"ל; תי"ט, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב; גר"א, שביעית פ"ו ה"א; חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק יז, ד"ה וכי עוד; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"א הי"ז ס"ק עד, בדעת הרמב"ם; ה"ל ביכורים פ"ה הי"ח ביאור ההלכה ד"ה שהחלה).

ויש אומרים, חייבת במעשרות ובשביעית מדרבנן כדין ארצות הסמוכות לארץ ישראל.¹⁷

לדעה זו -

יש אומרים, אינה בטומאת ארץ העמים אלא טומאת מדורות הגויים.¹⁸

ויש אומרים, מעמדה כארץ ישראל שהתקדשה על ידי עולי מצריים.¹⁹

לדעה זו -

יש אומרים, היא טמאה בטומאת ארץ העמים.²⁰

ויש אומרים, מקומות שנכבשו ע"י עולי מצריים ולא החזיקו בהם לא גזרו בהם טומאת ארץ העמים.²¹

2. מיקום עכו,²² כזיב והרצועה

יש אומרים, עכו וכזיב הם מקומות במערב ארץ ישראל²³ וכזיב ממוקמת צפונית לעכו.²⁴ לפיכך, המהלך מעכו לכזיב לכיוון צפון - הרצועה של ארץ העמים היא מימינו ולכן היא טמאה, והשטח שמשמאל הדרך טהור.²⁵

-
17. מאירי, גיטין ז ע"ב ד"ה כבר ביארנו.
18. לשיטה זו, במקומות בארץ ישראל שיש בהם חיוב תרומות ומעשרות אין בהם טומאת ארץ העמים אלא חז"ל גזרו עליהם טומאה דרבנן משום מדורי הגויים, ראה: ר"ש, אהלות פ"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו; כפתור ופרח (פ"י ד"ה וכן הדבר; פט"ו ד"ה ובזמן הזה); אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רעט-רפ; עלי תמר, שביעית פ"ו ה"א ד"ה ליתי עזה; שו"ת שבט הלוי, ח"ב ס"י רט.
19. רע"ב, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב.
20. ראה: רמב"ם (פיהמ"ש חלה פ"ד מ"ח; ה"ל ביכורים פ"ה ה"ח); רא"ש, חלה פ"ד מ"ח ד"ה מפרישין; ר"י קורקוס, ה"ל ביכורים פ"ה ה"ח; אור שמח, שם; רמב"ן, גיטין ז ע"ב ד"ה והחכם, בשם החכם הגדול ר' משה בר חסדאי; ריטב"א, שם ד"ה אבל ר'; פני יהושע, שם ד"ה גמרא; רע"ב, חלה פ"ד מ"ח ד"ה מפרישין; פני משה (שביעית פ"ו ה"א ד"ה אימתי היא טמאה; שם ד"ה דלא תסבור); שו"ת מהרי"ט, ח"א ס"י מז ד"ה ואני בעניי; חזו"א, שביעית ס"י ג ס"ק יז ד"ה וכי עוד, בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"ז ס"ק עו, בדעת הרמב"ם.
21. עלי תמר, שביעית פ"ו ה"א ד"ה ליתי עזה.
22. ראה: בית דוד (קורינאלדי), שביעית פ"ו מ"א ד"ה בא"ד גם בזה, לדעתו יתכן והייתה גם עכו במזרח. בעניין זה, ראה: שושנים לדוד, שביעית פ"ו מ"א; משנת יוסף, שביעית פ"ו מ"א בתוספות אחרונים ד"ה יש עוד; משפטי שאול - ארץ ומדינה, עמ' נג ד"ה עוד כותב שם.
23. כפתור ופרח (פ"י ד"ה לדעת זה הור הור; שם ד"ה הגבול המערבי); תיו"ט, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב; שושנים לדוד, שם ד"ה ת"י"ט; גר"א (יהושע יט, כט; שנות אליהו, שביעית פ"ו מ"א).
24. כפתור ופרח (פ"י ד"ה על עכו; שם ד"ה כזיב); אדמת קדש (גולדהאר), עמ' 86, שהיא שוכנת על שפת הים 13.5 ק"מ צפונית לעכו; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"ז ס"ק עד.
25. גיטין, ז ע"ב; תוספות, שם ד"ה הכי; רמב"ם, ה"ל תרומות פ"א ה"ז; ר"ש (שביעית פ"ו מ"א

ויש אומרים, המהלך מעכו לכזיב - מימינו הדרך טהורה ומשמאלו הדרך טמאה.²⁶
 ויש אומרים, ישנן שתי דרכים אחת ממזרח לרצועה ואחת ממערב לרצועה.
 לפיכך, המהלך מעכו לכזיב אם מהלך ממערב לרצועה מימינו חוץ לארץ
 ומשמאלו ארץ ישראל, ואם מהלך ממזרח לרצועה הרי שמימינו ארץ ארץ
 ישראל ומשמאלו חוץ לארץ.²⁷

ויש אומרים, עכו נוטה למזרח ארץ ישראל וכזיב דרומית לה.²⁸ לפיכך, המהלך
 לכזיב לכיוון דרום, משמאל לדרך נחשב כחוץ לארץ כי הוא הולך במקביל לגבול
 המזרחי של הארץ, וממערב לדרך זה ארץ ישראל.²⁹

ויש אומרים, רצועה זו קיימת לאורכו של כל שפת הים בין כזיב לנחל מצריים.³⁰
 יש מי שאומר, כיום אין אנו בקיאים במיקומה של רצועה זו.³¹

ד"ה מכזיב; אהלות פי"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו); רא"ש (שביעית פי"ו מ"א ד"ה עד הנהר;
 תוספות הרא"ש, גיטין ז ע"ב ד"ה ה"ג); כפתור ופרח, פי"א ד"ה ומה שאמרו; דרך אמונה, הל'
 תרומות פי"א ה"ז ס"ק עד, בדעת הרמב"ם.
 26. תוספתא (צוקרמנדל), אהלות פי"ח ה"י"ד; משפטי שאול - ארץ ומדינה, עמ' נב ד"ה המסקנא
 הפשוטה.
 27. רש"י, גיטין ז ע"ב ד"ה מימינו; ר"ש, אהלות פי"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו; תוספות הרא"ש,
 גיטין ז ע"ב ד"ה ה"ג בתוספתא; כפתור ופרח, פי"א ד"ה ומה שאמרו; חסדי דוד, אהלות פי"ח
 ה"י"ג ד"ה איזהו.
 28. רש"י, גיטין ז ע"ב ד"ה רצועה; פני משה (שביעית פי"ו ה"א ד"ה מימינו; שם ד"ה עכו עצמה);
 בית דוד (קורנאלדי), שביעית פי"ו מ"א ד"ה בא"ד גם בזה.
 29. הרב משה מרגלית (פני משה, שביעית פי"ו ה"א ד"ה מימינו; מראה הפנים, שם ד"ה המהלך).
 30. תפארת ישראל, שביעית פי"ו מ"א יכין אות ט. ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב פי"ו מ"א עמ'
 קח בתוספות אחרונים ד"ה מכזיב.
 31. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק לב אות ד ד"ה ועכשו.

ד. הגבול הצפוני של ארץ ישראל³²

וכל שישופע ויורד מטורי כמנום ולפנים ארץ ישראל³³

יש אומרים, השטח שבין הר-ההר לנחל מצריים נקרא ארץ ישראל.³⁴
 ויש אומרים, רק האיים שבים בין טורי אמנון לנחל מצריים יש להם קדושת ארץ
 ישראל אבל ביבשה גבולות הארץ של עולי מצריים הם מכזיב ועד אשקלון.³⁵
 ויש אומרים, השטח מכזיב ועד אשקלון התקדש בקדושת עולי מצריים, אך מכזיב
 וצפונה ובין אשקלון ודרומה, יש מקומות שהתקדשו ויש מקומות שלא
 התקדשו.³⁶

32. טורי אמנון היא נקודת הגבול הצפונית-מערבית הקרויה בתורה הר ההר וממנה ממשיך הגבול
 עד חצר עינן בצפון-מזרח, ראה: במדבר, לד ז-ט; גיטין, ח ע"א; תוספתא, תרומות פ"ב הי"ב;
 רש"י (במדבר לד ז ד"ה מן הים; גיטין ח ע"א ד"ה איזוהי).
33. נחלקו הדעות ביחס לזיהוי הר ההר.
- א. יש המזהים את מיקומו בהרי הטורוס בדרום טורקיה, בצפון מזרח הים התיכון בין קו
 רוחב 36 מעלות לקו רוחב 37 מעלות, בגבול סוריה טורקיה. בשיטה זו, ראה: ספר ארץ ישראל
 (טוקצינסקי), עמ' פג; ארץ חמדה, ח"א עמ' קכב ס"ה; אוצר ארץ ישראל, שער ב עמ' 110-
 111; טובה הארץ מאוד מאוד (שטיינר), עמ' 105-107. דיון בשיטה זו, ראה: משנת יוסף,
 שביעית ח"ב עמ' קטז הערה יב.
- ב. יש המזהים את מיקומו בגיבל אלאקראע שבצפון סוריה, ראה: כפתור ופרח, פ"א ד"ה לדעת
 זה ההר. אודות שיטה זו, ראה: ישאו הרים שלום, עמ' 86; אנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ
 ישראל עמ' רז הערה 265; טובה הארץ מאוד מאוד (שטיינר), עמ' 108-109.
- ג. יש המזהים את מיקומו בהרי הבניאס, ראה: רמב"ם (שו"ת הרמב"ם, בלאו, ס"י קכז ד"ה
 השאלה התשיעית; פאר הדור, ס"י ד; ה"ל קידוש החודש פ"א הי"ז). אודות שיטה זו, ראה:
 משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קטז סוף ד"ה גבול צפון; טובה הארץ מאוד מאוד (שטיינר), עמ'
 110; הרב אברהם בנדיקט, 'גבול ארץ ישראל הצפוני והדרומי', בית אהרן וישראל כרך נו
 (כסלו-טבת תשנ"ה) עמ' קג.
- ד. יש המזהים את מיקומו על הר טריפול הקרוי הר פטרון בסמוך לעיר טריפולי שבלבנון,
 ראה: רש"י, שביעית פ"ו הי"א ד"ה ויש לי דקדוקי דברים; תבואות הארץ, פ"א עמ' כח ד"ה
 ועתה נחקור. אודות שיטה זו, ראה: טובה הארץ מאוד מאוד (שטיינר), עמ' 112-114.
- ה. יש המזהים את מיקומו בשרשרת הרים המתחילים מרכס גיאורגיאוס הבולט מעל חוף
 הים הצפוני של בירות ומראה כגדר ארוך הנמשך בקו ישר ממערב למזרח כ- 6 ק"מ ובקצה
 המזרחי שם נמצא ההר ענסי שבשיפוליו המערביים שוכנת העיר האמאנה, ראה: אדמת קדש
 (גולדהאר), ה ע"ב; ארץ חמדה, ח"א עמ' קעג אות ג.
34. עפ"י גיטין, ח ע"א; רש"י, שם ד"ה נחל; רמב"ם, פיהמ"ש חלה פ"ד מ"ח.
35. ארץ חמדה, ח"א עמ' קעח אות ו; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"א הי"ז ס"ק פו; שם, ביאור
 ההלכה ד"ה איזו היא ארץ; שם, הי"ט ביאור ההלכה ד"ה עכו).
36. הרב אברהם בנדיקט, 'גבול ארץ ישראל הצפוני והדרומי', בית אהרן וישראל כרך נו (כסלו-
 טבת תשנ"ה) עמ' קי.

ה. זיהוי נחל מצריים³⁷

נחל מצריים

יש אומרים, נחל מצריים הוא המקום הנקרא ואדי אל עריש.³⁸
 ויש אומרים, נחל מצריים הוא הנילוס.³⁹
 ויש אומרים, נחל מצריים הוא אפיק מזרחי של הנילוס בו מצויה תעלת סואץ
 בימינו.⁴⁰

ו. קדושת הארץ בים התיכון הסמוך לארץ ישראל

והננסים שבים רואין אותן כאילו הוט מתוח עליהם⁴¹

יש אומרים, כל השטח בים בין טורי אמנון לבין נחל מצריים יש לו קדושת ארץ
 ישראל אף לעניין תרומות ומעשרות מגידולים שבתוך הספינות השטות בתחום
 זה.⁴²

יש אומרים, שטח הים עצמו אין לו קדושת ארץ ישראל אלא רק האיים עצמם
 שבשטח זה.⁴³

-
37. להרחבה, ראה: אוצר ארץ ישראל, שער ב פרק ז. דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"ז ציון
 ההלכה ס"ק קס, שאין הבדל גדול בין השיטות.
38. כפתור ופרח, פי"א ד"ה הרי שנחל, בשם רס"ג; רדב"ז (שו"ת הרדב"ז, ח"ד סי' ל; שם, ח"ו סי'
 ב אלפים רו; הל' תרומות פ"א ה"ז ד"ה וכל ששופע); אבן עזרא, בראשית טו יח; תבואות
 הארץ, פ"א עמ' כז ד"ה נחל מצריים; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' פב.
39. תרגום ירושלמי, במדבר לד ה; רש"י, שמות כג לא; תוספות, ערכין טו ע"א ד"ה כשם; ספר
 הכוזרי (מאמר שני אות טו; מאמר רביעי אות ג); רד"ק, יהושע יג ג; מצודת ציון, שם; רש"י,
 שביעית פ"ו ה"א ד"ה ועד אמנוס; ערך לחם, או"ח סי' קנח.
40. ראה: אטלס ארץ ישראל לגבולותיה עפ"י המקורות, עמ' 77; הרב מרדכי עמנואל, גבולות
 ארץ ישראל, המעין לג-ג (ניסן תשנ"ג) עמ' 34-35.
41. לזיהוי איים אלו, ראה: אדמת קדש (גודלהאר), ו ע"א; משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קטו סוף
 הערה ח.
42. עפ"י תוספתא (תרומות פ"ב ה"ג; שביעית פ"ה ה"ב); ירושלמי (חלה פ"ב ה"א, בדעת רבי
 עקיבא; שם פ"ד ה"ה); פני משה (שם ה"א ד"ה על דעתיה; שם ה"ה ד"ה ואיכן); רידב"ז, שם
 ה"א ד"ה חבריא; חסדי דוד, שביעית פ"ה ה"ב ד"ה בתר הכי.
43. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ב, כדעת חכמים; גיטין, ח ע"א, כדעת חכמים; רש"י, שם ד"ה כי
 פליגי; תוספות, שם ד"ה רבי יהודה. בשיטה זו, ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קיד
 הערה ז.

ז. קדושת הארץ בים במקומות שלא נכבשו

מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חוצה לארץ

יש מי שמשמע מדבריו שהחוט המתוח קובע מה הגבולות שהצטוונו לכבוש.⁴⁴ לפיכך, יש שהסתפקו האם שטח הים שלא נכבש על ידי עולי מצרים ועולי בבל הוא מארץ ישראל.⁴⁵

ויש אומרים, בשעת כיבוש הארץ בימי יהושע התקדשו כל חלקי הארץ שלא ישבו בהם גויים, לפיכך קדושת הארץ בים נקבעה לפי גבולות הארץ שהצטוונו לכבוש גם אם לא נכבשו בפועל.⁴⁶

ויש מי שאומר, כל זה רק באיים שאינם מיושבים, אך באיים מיושבים לא חלה קדושת הארץ מבלי שנכבשו.⁴⁷

יש מי שאומר, לעתיד לבוא הגבול בים יהיה מתוחם בין שני חוטים שימתחו לרוחב הים מהר ההר לכיוון מערב וכן מנחל מצריים לכיוון מערב עד ים אוקיינוס.⁴⁸

ח. הגבול הדרומי

יש אומרים, הגבול פונה באופן ישיר מקצה ים המלח למעלה עקרבים, ולאחריו הגבול נוטה ממנו מעט לדרום-מערב וממשיך אח"כ בקו ישר לואדי אל-עריש.⁴⁹

ויש אומרים, הגבול יורד מים המלח עד מי מריבה ומשם פונה מערבה עד לתל חצרון הממוקם מתחת לקדש ברנע ומשום עולה לצפון.⁵⁰

ויש אומרים, הגבול הדרומי הוא עד המעלה השלושים האמורה בהלכות קידוש החודש.⁵¹

ויש אומרים, הגבול הדרומי כולל את כל הערבה ועד העיר אילת.⁵²

-
44. רש"ס (חלה פ"ד ה"א ד"ה מן החוט ולפנים; שביעית פ"ו ה"א ד"ה ועד כזיב).
45. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק כו ד"ה ונראה. בשיטה זו, ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קיד הערה ז; הרב יעקב אריאל, בתוך: משפטי שאול - ארץ ומדינה, עמ' מו אות א.
46. ירושלמי, חלה פ"ד ה"ה; אמונת יוסף, חלה פ"ד ה"א ד"ה רבי חונא אמר; משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קיד הערה ז, בדעת הרש"ס.
47. ארץ חמדה, ח"א עמ' קע אות ח.
48. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ב, כדעת רבי יהודה; גיטין, ח ע"א, כדעת רבי יהודה; חתם סופר, ביצה ד ע"ב ד"ה אתמר.
49. תבואות הארץ, עמ' כב-כו.
50. אדמת קדש (גולדהאר, ד ע"א; עמ' 8 והערה א; עמ' 186).
51. ראה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך ב ערך ארץ ישראל, גבולות הארץ ד"ה הגבול הדרומי; הרב מרדכי עמנואל (המעייין לג-ב תשנ"ג, עמ' 23-11; המעיין לג-ג, עמ' 35-33).
52. ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי, עמ' לה אות ד; עמ' פב ד"ה ומעלה).

הלכה ח

- א. גבול עולי בבל בצפון
- ב. גבול עולי בבל בצפון מזרח

מהיכן החזיקו עולי בבל, מכזיב ולפנים כנגד המזרח, ומכזיב ולחוץ עד אמנה והיא סמנום ועד הנהר והוא נחל מצריים לא החזיקו בו וכזיב עצמה לא החזיקו בה.¹

א. גבול עולי בבל בצפון

מהיכן החזיקו עולי בבל, מכזיב² ולפנים כנגד המזרח

- יש אומרים, גבול עולי בבל בצפון מגיע עד כזיב³ וכזיב עצמה נמצאת בתחום עולי מצריים.⁴
- יש אומרים, כזיב עצמה נחשבת כגבול עולי בבל.⁵
- יש אומרים, גבול עולי בבל בצפון ממשיך עד צור וצידון שנכבשו על ידי החשמונאים.⁶
- יש אומרים, גבול עולי בבל ממשיך עד הר ההר חוץ מחבל ארץ ארוך סמוך לרצועת החוף מהר ההר עד נחל מצריים, שאותו לא קידשו עולי בבל, ורוחב השטח של רצועה זו אינו ידוע, ויתכן שמעולם לא היה אחיד.⁷

-
1. שביעית, פ"ו מ"א; ירושלמי, דמאי פ"א ה"ג.
 2. על היותה של כזיב עיר גבול, ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכא תוספות אחרונים אות כה.
 3. דמאי, פ"א מ"ג; רמב"ם, פיהמ"ש שם; ר"ש, שם ד"ה מכזיב; רע"ב, שם ד"ה מכזיב; גר"א, שנות אליהו הארוך שם; סמ"ג, עשין סי' קלה ד"ה כשגזרו על; רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ח; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' פו.
 4. ירושלמי, דמאי פ"א ה"ג; תוספתא, שביעית פ"ד ה"ד; רמב"ם, הלי תרומות פ"א ה"ח; ריבמ"ץ, דמאי פ"א מ"ג ד"ה מן גזיב; הון עשיר, שם ד"ה מכזיב; רבי עקיבא איגר, שם.
 5. משמעות תבואות הארץ, עמ' מה. בשיטה זו, ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכג תוספות אחרונים אות כט-ל.
 6. מור וקציעה, או"ח סי' שז; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' פו אות ב. ביחס למעמדו של כיבוש החשמונאים, ראה לעיל פ"א ה"ה אות ה.2.
 7. חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק לב אות ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ט אות ג. בהסבר שיטה זו, ראה: משנת יוסף, שביעית ח"ב עמ' קכא אות ה ד"ה גבול צפון, ובהערה כז.

ב. גבול עולי בבל בצפון מזרח

ומכזיב ולחויץ עד אמנה והיא סמנום ועד הנהר והוא נחל מצריים לא
החזיקו בו

לדעה זו, הגבול הצפוני של עולי בבל נמשך מכזיב בקו ישר כלפי מזרח,⁸ כמו-כן
בדרום גבול עולי בבל לא הגיעו עד נחל מצריים.⁹
ויש מי שמשמע מדבריהם, עולי בבל הגיעו עד נחל מצריים בדרום והנהר אליו
הגיעו עולי מצריים ולא עולי בבל הוא נהר בצפון הארץ¹⁰ אשר יש המזהים אותו
עם הפרת,¹¹ ויש המזהים אותו עם הליטני.¹²

-
8. רמב"ן, גיטין ז ע"ב ד"ה אמר אביי; ריטב"א, שם ד"ה אבל ר'; אדמת קדש (גולדהאר, עמ' נו;
שם עמ' 258 ד"ה פה קבעתל); חזו"א, שביעית ס"י ג ס"ק לב אות ג, בדעת הכפתור ופרח; אבני
שהם (שחור), ח"יב עמ' רעא; משנת יוסף (ח"יב עמ' קכב ד"ה אמנס; השווה לדבריו, שם
תוספות אחרונים הערה כט); דרך אמונה (הלי תרומות פ"א הי"ח ס"ק צא; שם, ביאור ההלכה
ד"ה מהיכן).
9. לדעה זו, נהר מצריים הוא הנהר המוזכר בשביעית, פ"ו מ"א: 'כל שהחזיקו עולי מצריים
מכזיב ועד הנהר'; ריבמ"ץ, שם ד"ה מגזיב; כפתור ופרח, פ"א ד"ה גרסינן ריש; רש"י,
שביעית פ"ו ה"א ד"ה ועד כזיב. ראה גם: ר"ש, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב, שדן בדעה זו.
10. לדעה זו, המשנה שביעית, פ"ו מ"א, תוחמת רק בצפון הארץ בו היה הבדל בין גבול עולי בבל
לגבול עולי מצריים, ראה: ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; ר"ש, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מכזיב;
רא"ש, שם ד"ה עד הנהר. ראה: יהודה פליקס, 'תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי
שביעית', ספר יובל ח"א עמ' שעא אות א.
11. רמב"ן, גיטין ז ע"ב ד"ה והחכם; ריטב"א, שם ד"ה אבל ר'; מלאכת שלמה, שביעית פ"ו מ"א
ד"ה אמנה, בשם הרב יהוסף אשכנזי.
12. אדמת קדש (גולדהאר), ה ע"ב. ביחס לשיטה זו, ראה: ארץ חמדה, ח"א עמ' קעד אות ג;
משנת יוסף, שביעית ח"יב עמ' קטז ד"ה והאדמ"ק ושם הערה יד.

הלכה ט

- א. מיקומה של ארם נהריים
- ב. מעמדה של חלקה הצפוני של בבל
- ג. מעמדה של העיר צור
- ד. מעמדה של העיר עכו

אי זו היא סוריא, מארץ ישראל ולמטה כנגד ארם נהריים וארם צובה כל יד פרת עד בבל, כגון דמשק ואחלב וחרן ומנבג וכיוצא בהן עד שנער וצהר הרי היא כסוריא. אבל עכו חוצה לארץ כאשקלון והם תחומי ארץ ישראל.¹

א. מיקומה של ארם נהריים

אי זו היא סוריא... כנגד ארם נהריים

יש אומרים, ארם נהריים היא גבול סוריא.²
יש אומרים, ארם נהריים היא חלק מסוריא,³ ובכך סוריא כוללת שטח נרחב יותר,⁴ בנוסף לארם צובה,⁵ דמשק,⁶ אחלב⁷ וחרן.⁸

1. ספרי, דברים פרשת עקב פיסקא נא; ירושלמי, חלה פ"ב ה"א.
2. ארץ חמדה, ח"א עמ' קסז סי' ה. ראה עוד: ארץ ישראל ושכנותיה, ערך ארם. לדעה זו, המקור לשם ארם נהריים הוא משום שהיא שוכנת בסמיכות לאמנה ופרפר נהרות דמשק, ראה: רבינו בחיי, בראשית לא נב.
3. תוספות, בבא בתרא צ ע"ב ד"ה לסוריא. לדעה זו, המקור לשם ארם נהריים הוא משום שהיא שוכנת בין הפרת והחידקל, ראה: אונקלוס, בראשית כד י; רש"י, שם; תרגום ירושלמי, שם; תרגום יונתן, שם; רד"ק, שם; רמב"ן, שם יא, כח ד"ה ועוד חקרנו; רמב"ם, פיהמ"ש אהלות פי"ח מ"ז.
4. תשובות הגאונים (הרכבי), סי' תלו; תוספות הרא"ש, גיטין ח ע"ב ד"ה כיבוש; תוספות רבנו אלחנן, עבודה זרה כא ע"א ד"ה כיבוש; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; גרש ירחים, גיטין ח ע"ב אות קנא ד"ה והנלעני"ד; מור וקציעה, או"ח סי' שו ד"ה וצריך לידע; תבואות הארץ (פ"א עמ"ג; שם לח ע"א); עלי תמר, חלה פ"ב ה"א ד"ה מעתה. ראה עוד: אוצר ארץ ישראל (שער ב עמ' 114; שער ד עמ' 178); הרב מרדכי עמנואל, גבולות ארץ ישראל, המעין לג-ב (טבת תשנ"ג) עמ' 11-12.
5. ראה: אוצר ארץ ישראל, שער ב עמ' 109.
6. על המקורות המקראיים של הרמב"ם לדמשק, ראה: קרית מלך, הלי' תרומות פ"א ה"ט ד"ה כגון דמשק. על מיקומה, ראה: רש"י (יחזקאל מז יז-יח; גיטין ז ע"ב ד"ה מימינו; שם ח ע"א ד"ה סוריא); כפתור ופרח (פ"א ד"ה עוד על הגבול; שם ד"ה למען דעת); חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק ל ד"ה בראשית; ארץ חמדה, ח"א עמ' קסח סי' ג; אוצר ארץ ישראל (שער ב עמ' 19; שם עמ' 54-55).
7. אודות עיר זו, ראה: כפתור ופרח (פ"י ד"ה הלשון המדוברת; פ"א ד"ה וזה שהרי); אוצר ארץ

ויש אומרים, סוריא כוללת את כל המקומות בהם לא התיישבו יהודים לאחר עליית עזרא.⁹

ב. מעמדה של חלקה הצפוני של בבל

עד שנער... הרי היא כסוריא

יש מי שאומר, לדעה זו חלקה הצפוני של בבל עד שנער בדרום הרי היא כסוריא, ושנער עצמה היא כחוץ לארץ,¹⁰ שחייבים בה בתרומות ומעשרות מתקנת נביאים.¹¹

ג. מעמדה של העיר צור

וצהר הרי היא כסוריא

יש אומרים, העיר צוהר המוזכרת כאן היא העיר צור, שלדעה זו מעמדה כתחום סוריא ולא התקדשה בקדושת עולי מצריים.¹² ויש אומרים, צור נכללת בתחום עולי מצריים.¹³ ויש אומרים, צור נכללה בתחום עולי בבל.¹⁴

ד. מעמדה של העיר עכו

אבל עכו הוצה לארץ באשקלון

לדעה זו, העיר עכו כחוץ לארץ אלא שהקלו בה בדיני טומאה וטהרה משום שהיא סמוכה לארץ ישראל.¹⁵

ישראל, שער ב עמ' 109-110.

8. על המקורות המקראיים של הרמב"ם לחרון, ראה: קרית מלך, הל' תרומות פ"א ה"ט.
9. עפ"י ירושלמי, דמאי פ"ו ה"א; פני משה, שם ד"ה סבר.
10. עפ"י ילקוט שמעוני, יהושע רמז יח.
11. ראה לעיל פ"א ה"א.
12. ירושלמי, שביעית פ"ו ה"ב; רמב"ם, הל' קידוש החודש פ"ה ה"א; דרך אמונה (הל' תרומות פ"א ה"ט ס"ק צח; שם ציון ההלכה ס"ק קעה).
13. ראה: כפתור ופרח, פ"א ד"ה ואם כן כל; הרב נתנאל חבובא, 'תרומות ומעשרות ושביעית בעיר בירות', אמונת עתיך 130 (שבט תשפ"א) עמ' 41-29. במקומות שונים הרמב"ם מתייחס לצור לא כדין סוריא, ראה: שו"ת הרמב"ם (בלאו), ס"י קלא.
14. עפ"י ספרי, דברים פרשת עקב פסקה נא ד"ה תחומי ארץ ישראל; תוספתא, שביעית פ"ד ה"א; ירושלמי, שביעית פ"ו ה"א; מנחות, פה ע"ב; רש"י, שם ד"ה צור.
15. רמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה; שם ה"ט); ר"ש, אהלות פי"ח מ"ט ד"ה וטיהרוהו.

ויש אומרים, עכו היא מארץ ישראל שנכבשה על ידי עולי מצרים ולא על ידי עולי בבל.¹⁶

לדעה זו, התייחסו לעכו כחוץ לארץ לדינים מסוימים משום שהייתה רחוקה ממרכז הישוב היהודי.¹⁷

ויש אומרים, כולה בתחום עולי בבל והתייחסו אליה כחוץ לארץ בהיותה מרוחקת מההתיישבות היהודית, לעניין גיטין ואיסור מכירת עבדים לחו"ל.¹⁸

ויש אומרים, קיים ספק אם נכבשה על ידי עולי בבל.¹⁹

ויש אומרים, עכו חלקה חוץ לארץ וחלקה נכבשה על ידי עולי בבל.²⁰

לדעה זו -

יש אומרים, חלקה המצוי בחוץ לארץ מעמדו כסוריא.²¹

ויש אומרים, מעמדו כמקום שהתקדש על ידי עולי מצרים ולא התקדש על ידי עולי בבל.²²

16. ספרי, דברים פרשת עקב פי"א פסקה נא; ילקוט שמעוני, דברים פרשת עקב רמז תתעד; תוספתא, שביעית פי"ד הי"א; ירושלמי, שביעית פי"ו הי"א; רש"י, גיטין ב ע"א ד"ה מאשקלון; רמב"ן, שם ד"ה מאשקלון, בהסבר הראשון; מאירי (שם ע"א ד"ה אמר המאירי; שם ד"ה ולענין ביאור); כפתור ופרח, פי"א ד"ה מלכות; רש"י, חלה פי"ד הי"ח ד"ה שלוש ארצות; תבואות הארץ, פי"א עמ' מא ד"ה שורא דעכו. לזיהוי עכו הנמצאת מחוץ לגבולות עולי בבל, ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך שביעית עמ' 53-52; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רסו; תחומי ארץ ישראל (נאמן), עמ' 53-52; יהודה אליצור, 'גבולות הארץ במסורת ישראל', מעינות ה - מאסף לענייני חינוך והוראה (תשט"ז) עמ' 203.

17. רמב"ן, גיטין ב ע"א ד"ה מאשקלון, בפירוש הראשון; מאירי, שם ד"ה ולענין ביאור.

18. תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"י; רמב"ן, שם ד"ה עוד מצאנו; מאירי, שם סוף ד"ה ולענין ביאור; משמעות רש"י, שם ד"ה בא"ד אע"ג.

19. תפארת ישראל (אהלות פי"ח מ"ט יכין אות פב; שם אות פג, בפירוש השני).

20. משמעות ירושלמי (שביעית פי"ו הי"א; גיטין פי"א הי"ב); הרב משה מרגלית (פני משה, שביעית פי"ד הי"ז ד"ה מנשק; מראה הפנים, שם ד"ה ר' יוסי); תוספות (גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון, בשם ר"ת; כתובות קיב ע"א ד"ה מנשק); רמב"ן (גיטין ב ע"א ד"ה ויש אומרים עכו, בהסבר השני; גיטין עו ע"ב ד"ה למימרא); רשב"א, גיטין ב ע"א ד"ה והא דתנן; ריטב"א, שם ד"ה לפיכך העיקר, בפירוש השני; ר"ן, שם ד"ה ועכו; תפארת ישראל, אהלות פי"ח מ"ט יכין אות פב. בשיטה זו, ראה: אדמת קדש (גולדהאר), עמ' 86 ד"ה צפונה; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רסז.

21. רמב"ן, גיטין ב ע"א סוף ד"ה ויש אומרים; ריטב"א, שם ד"ה לפיכך העיקר, בפירוש השני; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז; מלבושי יום טוב, ח"א חובת הקרקע סי' יז ד"ה אח"כ מצאתי. בביאור שיטה זו, ראה: אוצר ארץ ישראל, שער ד עמ' 211.

22. תוספות, גיטין ב ע"א סוף ד"ה ואשקלון; רשב"א, שם סוף ד"ה והא דתנן; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי (השני), בדעת יש אומרים; תוספות הרא"ש, שם ח ע"א ד"ה וכ"ש סוריא; קרבן

ויש אומרים, אע"פ שדינה כארץ ישראל נתנו לה דינים מסוימים כסוריא.²³

העדה, גיטין פ"א ה"ב ד"ה בעא ואפיי; פני משה, שם ד"ה המוכר עבדו לעכו; חזו"א, שביעית ס"ג ס"ק כו; אבני שהם (שחור), ח"ב גבולות הארץ עמ' רסו-רסז, בביאור דעת הרמב"ם.
23. מור וקציעה, או"ח ס"י שו ד"ה והתימה, בדעת תוספות, גיטין ב ע"א ד"ה אשקלון. ראה עוד:
אוצר ארץ ישראל ארץ, שער ב עמ' 116.

הלכה י

א. חיוב תרומות ומעשרות בפירות שגדלו בקרקע גוי בארץ ישראל

1. אין קניין לגוי כשחזר ישראל וקנה קרקע ופירות

2. אין קניין לגוי גם כשהקרקע והפירות ברשותו

3. יש קניין לגוי

ב. קניין גוי בקרקע שקנה בארץ ישראל בזמן הזה

גוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה,¹ לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד

1. שדה בארץ ישראל שבבעלות גוי, נחלקו בה התנאים והאמוראים אם היא חייבת במצוות התלויות בארץ או פטורה. יסוד המחלוקת הוא בשאלה האם אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיעה מקדושתה לגבי המצוות התלויות בה, או שמא יש קניין לגוי בארץ ישראל ושדה זו דינה כחוץ לארץ לגבי חיוב המצוות התלויות בה, ראה: ירושלמי, דמאי פ"ה ה"ט; מנחות (לא ע"א; סו ע"ב); בבא מציעא, קא ע"א; גיטין, מז ע"א; בכורות, יא ע"ב; עבודה זרה, כא ע"א, בדעת רבי מאיר; רשב"א, שם ע"א ד"ה חדא. על היחס בין דעת רבי מאיר בירושלמי לדבריו בבבלי, ראה: ר"ש, דמאי פ"ה מ"ט ד"ה ירושלמי; תי"ט, עבודה זרה פ"א מ"ח ד"ה ואין צריך.

בהכרעת הרמב"ם בשאלה זו ישנן סתירות בכתביו: יש מקומות בהם הכריע שאין קניין, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש גיטין פ"ד מ"ט; רמב"ם (הלי תרומות פ"א ה"י; הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו). לעומת זאת, במקומות אחרים כתב להכריע שיש קניין, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש (פאה פ"ד מ"ט; דמאי פ"ה מ"ט; מכשירין פ"ב מ"י, שהכריע כדעת רבי מאיר שיש קניין); תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' שלו, שיש קניין ומ"מ יש חיוב מדרבנן להפריש תרומות ומעשרות [אולם, ראה: תשובות הרמב"ם (בלאו) ח"ד עמ' 165 בהערת הרב יוסף קאפח, שתשובה זו נכתבה בזמן שהיה סבור הרמב"ם שיש קניין].

לעומת כל זאת, במקומות אחרים כתב שבזמן הזה שחיוב תרומות ומעשרות מדרבנן, אין הבדל הלכתי למעשה בשאלה זו, ראה: שו"ת הרמב"ם (פאר הדור), סי' טז; תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט. ומ"מ דעתו בדבריו שם נוטה שיש קניין, ראה: שו"ת הרמב"ם, שם עמ' מז הערה 14; תשובות הרמב"ם, שם עמ' 236 הערה 6.

הרב יוסף קאפח, פיהמ"ש להרמב"ם (פאה פ"ד מ"ט הערה 16; דמאי פ"ה מ"ט הערה 17; מכשירין פ"ב מ"י הערה 27; גיטין פ"ד מ"ט הערה 7) העיר שהיו ג' מהדורות בכתב ידו של הרמב"ם - בתחילה כתב בכל המשניות שאין קניין, לאחר מכן שינה בכל המשניות שיש קניין, ובמהדורה שלישית חזר ותיקן כמהדורה הראשונה שאין קניין, כפי שאכן פסק בהלכותיו. כע"ז, ראה: שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מג; חרדים, פרק נב אות ז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ציון ההלכה ס"ק קצח. יש שהכריעו בדעת הרמב"ם שאין קניין, ראה: תי"ט, גיטין פ"ד מ"ט ד"ה וחזר; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א; תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות א; ארץ חמדה, ח"א שער ה סי' ז.

אלא מפריש תרומות ומעשרות² ומביא בכורים³ והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לגוי מעולם.

ויש קנין לגוי בסוריא⁴ להפקיע מן המעשרות ומן השביעית⁵ כמו שיתבאר.⁶

א. חיוב תרומות ומעשרות בפירות שגדלו בקרקע גוי בארץ ישראל

1. אין קניין לגוי כשחזר ישראל וקנה קרקע ופירות

לדעה זו יש אומרים, אין קניין לגוי להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות דווקא אם חזר ישראל ולקח את הקרקע או שלקח מהגוי פירות תלושים ומירחם. אך כל זמן שהקרקע והפירות ברשות הגוי, אין עליהם חיוב תרומות ומעשרות כלל.⁷

לפיכך, כל עוד הפירות ברשות הגוי, גם אם הוא יפריש מהם תרומות ומעשרות לא הפקיע בכך את איסור הטבל,⁸ וכן אם ישראל מירח פירות אלו ברשות הגוי לא חל עליהם חיוב כלל.⁹

לדעה זו -

יש אומרים, אף אם ישראל קנה פירות מהגוי כשהם תלושים אינם חייבים

2. רמב"ם, הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה גוי שקנה; ראב"ד, הלי תרומות פ"א ה"י"ג; הלכות ארץ ישראל (ירושלים תשל"ח), סעי' ד; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ג; ש"ך, שם ס"ק ה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ד; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' ג, בדעת הרמב"ם; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א סעי' קכח. ראה: טור, יו"ד סוף סי' שלא, שהביא ב' דעות ולא הכריע.

3. רמב"ם, הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו.

4. גיטין, מז ע"א-מז ע"ב.

5. בענין קניין גוי ביחס לדיני שביעית, ראה: שבת הארץ, פ"ד הכ"ט.

6. ראה להלן, פ"א ה"ט"ו-ה"ט"ז.

7. כ"כ בדעת הרמב"ם: כפתור ופרח, פ"ד פתיחה; ר"י קורקוס (הלי מעשר פ"ו הי"ב ד"ה החוכר; הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו); כסף משנה (הלי תרומות פ"א ה"י, בפירוש השני; שם הי"ג; שם ה"כ; הלי שמיטה ויובל פ"ד הכ"ט; הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו, בשם ר"י קורקוס); שו"ת אבקת רוכל, סי' כד; רדב"ז (הלי תרומות פ"א ה"י ד"ה עכ"ם; שו"ת הרדב"ז, ח"ו סי' ב אלפים ע); חרדים, פרק נב אות ז; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ד סעי' ד; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' יג; תי"ט, גיטין פ"ד מ"ט. ראה עוד: תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות יד-טו.

בביאור שיטה זו, ראה: חידושי הגר"ח על הרמב"ם (הלי תרומות פ"א ה"י); הלי ביכורים פ"ב ה"ט"ו); ארץ חמדה (ח"א שער ה סי' ה ס"ק ב-ה; שם סי' ז). יש שכתבו כן ללא אזכור שיטת הרמב"ם, ראה: מאירי (גיטין מז ע"א ד"ה זה שאמרו אין קנין; עבודה זרה כא ע"א ד"ה אמר המאירי אין; בבא מציעא קא ע"א ד"ה הגוי); שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ג; ש"ך, שם ס"ק יד; גר"א, שם ס"ק ח; באר הגולה, שם אות ח.

8. מאירי, קידושין מא ע"ב ד"ה עושה אדם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ס"ק קה.

9. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"י אות א ד"ה אבל מ"מ.

בהפרשת תרומות ומעשרות כלל כל עוד לא גמר מלאכתם.¹⁰

ויש אומרים, מ"מ חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן קודם גמר מלאכה.¹¹

אולם, יש המבחינים בין אם ישראל קנה קרקע מגוי לבין אם ישראל קנה מהגוי פירות תלושים – כאשר קנה מהגוי קרקע, גידוליה חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות אך כאשר קנה ממנו פירות תלושים אין בהם חיוב תרומות ומעשרות כלל ואפילו נגמרה מלאכתם ע"י ישראל.¹²

לדעה זו -

יש אומרים, כדי שהפירות שקנה ישראל ייפטרו לגמרי מחיוב הפרשה, על הגוי לעשות בהם מלאכה מסוימת, ומ"מ יהיה חיוב הפרשה מדרבנן לאחר גמר מלאכה ביד ישראל.¹³

ויש אומרים, כל שהפירות היו אצל הגוי בזמן גמר המלאכה אין עליהם חיוב הפרשה כלל גם לאחר גמר מלאכה ע"י ישראל.¹⁴

2. אין קניין לגוי גם כשהקרקע והפירות ברשותו

לדעה זו יש אומרים, אין קניין לגוי להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות כלל גם בעוד הקרקע תחת ידו ופירות הגדלים בקרקע הגוי חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁵

10. למרות שבפירות ישראל קודם מירוח חלה חובת הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן, מ"מ על פירות הגוי הללו אין כלל חיוב גם כאשר קנה ישראל ועוד לא מירח, ראה: צפנת פענח, הלי תרומות פ"א ה"י; שו"ת שאילת דוד, יו"ד סי' יח אות ג; אהל אברהם (צובנר), סי' מה; תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות יז; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק ח; מעדני ארץ (הלי תרומות פ"א ה"י אות א ד"ה עכ"פ; שם הי"ד אות ו); ארץ חמדה (ח"א שער ה סי' ח ס"ק ב אות ד); דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ס"ק קה.

11. תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות יז.

12. רבינו תם, ספר הישר חלק החידושים סי' קטו; ריטב"א, גיטין מז ע"א ד"ה מתניי המוכר; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי (סי' א ד"ה ודע דלשיטת; שם, ד"ה עלה בדינו).

13. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה ובהני תרי קנייני; תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות כח.

14. ארץ חמדה, ח"א שער ה סי' ב ס"ק ג.

15. יש שכתבו שיטה זו מדעת עצמם, ראה: רש"י (גיטין כג ע"ב ד"ה שתרמו; שם מז ע"ב ד"ה מדאורייתא; קידושין מא ע"ב ד"ה תרומתן); תוספות (בכורות יא ע"ב ד"ה טבלים; עבודה זרה כא ע"א ד"ה הא); ר"ש, פאה פ"א מ"ו ד"ה נותן; תוספות ר"ד, קידושין מא ע"ב ד"ה תרומת; ראב"ד, הלי ביכורים פ"ב הט"ו; כפתור ופרח, פ"ד ד"ה כבר קדם, בדעת רש"י; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פט"ז סעי' יד. יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, ראה: ר"י קורקוס (הלי שמיטה ויובל פ"ד הכ"ט; הובאו דבריו בכסף משנה, הלי תרומות פ"א ה"י; שם הלי כלאים פ"א ה"י); כסף משנה, הלי תרומות פ"א ה"י, בפירוש הראשון; רדב"ז (הלי תרומות פ"א ה"י; הלי שמיטה ויובל פ"ד הכ"ט); מבי"ט (שו"ת המבי"ט, ח"א סי' כא; קרית

לפיכך, אם ישראל לקח פירות אלו מהגוי אין לו לאכול מהם אכילת קבע¹⁶ ויכול להפריש מהם תרומות ומעשרות אף קודם גמר מלאכה.¹⁷

3. יש קניין לגוי

יש אומרים, יש קניין לגוי להפקיע את חיוב הפירות מתרומות ומעשרות.¹⁸
ויש אומרים, מ"מ יש חיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.¹⁹
יש המסתפקים האם הלכה כדעה שיש קניין לגוי או כדעה שאין קניין לגוי.²⁰

ב. קניין גוי בקרקע שקנה בארץ ישראל בזמן הזה²¹

יש אומרים, בזמן הזה שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן יש קניין לגוי להפקיע את חיוב המצוות מהקרקע.²² לפיכך, ישראל הלוקח פירות שגדלו בקרקע הגוי פטור מהפרשת תרומות ומעשרות גם אם גמר המלאכה שלהם נעשה על ידו.

ויש אומרים, אף בזמן הזה שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן אין קניין לגוי להפקיע את חיוב המצוות מהקרקע. לפיכך, ישראל הלוקח פירות שגדלו

ספר, הלי תרומות פ"א ה"י; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מג; חרדים, פרק נב אות ז-ח; פני יהושע, גיטין מז ע"א ד"ה אמר רבה; מים חיים, הלי תרומות פ"א ה"י; גרי"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ח; פאת השלחן (סי' טז בית ישראל ס"ק מ; סי' כג בית ישראל ס"ק כט); תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות כג; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' ד; חזו"א (שביעית סי' א ס"ק ג; שם, סי' ג ס"ק כה ד"ה ומרן).

16. חזו"א, מעשרות סי' ד ס"ק ג ד"ה לקח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ס"ק קה.
17. תורת הארץ, ח"ב פ"ג אות כד; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ס"ק קה. בביאור עניין זה, ראה: חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הלי תרומות פ"א ה"י.
18. מאירי, גיטין מז ע"א ד"ה מכל מקום, בשם יש חולקין; רע"ב (דמאי פ"ה מ"ט ד"ה משל; מכשירין פ"ב מ"י ד"ה וחכמים).
19. שו"ת הרמב"ם (פאר הדור), סי' טז; תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט; רמב"ן, חולין ו ע"ב ד"ה שאכל; כפתור ופרח, פ"ד ד"ה עכשיו שלא; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ד; חרדים, פרק נב אות ז; שלי"ה, שער האותיות אות ק סעי' קכח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"י ביאור ההלכה ד"ה גוי, בהסבר דעת רבי שמעון.
20. ספר התרומה, הלי ארץ ישראל (מהדורת פרידמן, עמ' 165 אות ה; שם עמ' 193); משמעות כפתור ופרח (פ"ד ד"ה עכשיו שלא; שם ד"ה כתב טהור).
21. ביחס לדיני שביעית, ראה: שבת הארץ, פ"ד הכ"ט.
22. ספר התרומה, הלי ארץ ישראל (מהדורת פרידמן עמ' 193, וראה שם הערה קפט), שיטתו מבוססת על כך שבזמן הזה בטלה קדושת הארץ וחיוב תרומות ומעשרות מדרבנן בלבד, וממילא יש קניין לגוי להפקיע את קדושת הארץ לגבי המצוות התלויות בה, וראה בהערה שם ראשונים נוספים הסוברים שבזמן הזה בטלה קדושת הארץ; גרי"א (יו"ד סי' שלא ס"ק ו; שם ס"ק ח - בביאור דעתו, ראה: ארץ חמדה, ח"א שער ה סי' ז).

בקרקע הגוי ונגמרה מלאכתם ע"י ישראל חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות.²³

23. רמב"ם (שו"ת הרמב"ם פאר הדור, סי' טז; תשובות הרמב"ם בלאו סי' קכט); שו"ת אבקות רוכל, סי' כד; רמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' יט; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' ב (הובאו דבריו במגן אברהם, או"ח סי' תרמט ס"ק ד); פאת השלחן, הלי שביעית סי' כג סעי' יב; שו"ת בית הלוי, ח"ג סי' א אות ו ס"ק א; תורת הארץ, ח"ב פ"ג ס"ק סט.

הלכה יא

- א. הלוקח פירות שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה היה ברשות הגוי
- ב. גמר מלאכה ע"י ישראל בפירות הגוי
- ג. היחס בין גמר מלאכה למירוח
- ד. הלוקח פירות תלושים שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה ברשות ישראל
- ה. ירקות ופירות של גוי וגמר מלאכה ע"י ישראל
- ו. חיוב ברכה בהפרשת יבול גוי כשגמר מלאכה ביד ישראל
- ז. אופן חיוב נתינת מתנות בלוקח פירות תלושים שגמר המלאכה ביד ישראל
- ח. חיוב נתינה בלוקח פירות מגוי שקנה מישראל

פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם נגמרה מלאכתם ביד הגוי ומרחן הגוי פטורין מכלום שנאמר¹ דנגך ולא דגן גוי,² ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה,³ ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן,⁴ ומעשר ראשון והרי הוא שלו מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר אני באתי מכה איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום.⁵

1. דברים (יב, יז; יד, כג; יח, ד).
2. בכורות, יא ע"ב: 'דגנך אמר רחמנא ולא דגן עכו"ם'; ירושלמי, פאה פ"א ה"ה; סמ"ג, עשין ס"י קלג; טור, יו"ד ס"י שלא; שו"ע, שם סעי' ד; גר"א, שם ס"ק ט, שהביא מקור נוסף להלכה זו ממנחות, סז ע"א. אמנם לשון הדרשה היא: 'ולא דגן עכו"ם', אך ביארו המפרשים שהכוונה היא לדיגון, ראה: רש"י, בכורות יא ע"ב ד"ה דגנך; סמ"ג, עשין ס"י קלג; רדב"ז, הל' תרומות פ"א הי"א ד"ה פירות. מחמת כך, יש שגרסו בלשון הרמב"ם כאן 'דיגון', ראה: ילקוט שינויי נוסחאות, הוצאת רמב"ם פרנקל הל' תרומות פ"א הי"א; רמב"ם מדויק מהדורת שילת, שם, שהפנה להל' מעשר פ"א הט"ו שם כתב הרמב"ם 'דגן' ולא 'דיגון', וביאר שם הערה 2 משום ששם אינו עיקר ההלכה בנושא זה. אולם, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"א ציון ההלכה ס"ק רלא, שהרמב"ם כאן כתב כלשון התורה.
3. בכורות, יא ע"ב; סמ"ג, עשין ס"י קלג; טור, יו"ד ס"י שלא; שו"ע, שם סעי' ד; ערוך השלחן, הל' תרומות ס"י נה סעי' כג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ד.
4. בכורות, יא ע"ב; תשובות הרמב"ם (בלאו), ס"י שלו; סמ"ג, עשין ס"י קלג; טור, יו"ד ס"י שלא; ב"ח, שם אות לה ד"ה ומ"ש ואם. ראה: שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' ד, שכתב: 'ומפריש תרומה ומעשר ראשון ותרומת מעשר', אך ראה: ש"ך, שם ס"ק ט, שהשווה את דברי השו"ע לדברי הרמב"ם שמדובר על מכירת תרומת מעשר.
5. בכורות, יא ע"ב. מדברי הרמב"ם כאן מבואר שדרשה זו ממעטת אף נתינת תרומת מעשר לכהן, ויש להעיר על כך מבכורות יא ע"ב, שם מובא פסוק למעט נתינת תרומת מעשר: 'כי

ומפני מה לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה, לפי שנאמר⁶ בתרומת מעשר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן, אבל טבל שאתה לוקח מן הגוי אין אתה נותן לכהן תרומת מעשר שתפריש ממנו אלא מוכרה לכהן ולוקח דמיה.⁷

א. הלוקח פירות שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה היה ברשות הגוי

פירות הגוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם נגמרה מלאכתם ביד הגוי ומרחן הגוי פטורין מכלום, שנאמר דגנך ולא דגן גוי

יש אומרים, פירות שגדלו בקרקע של גוי וגמר המלאכה נעשה ע"י הגוי ולקחם ישראל ממנו, פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי.⁸
ויש אומרים, פירות שגדלו בקרקע של גוי וגמר המלאכה נעשה ברשות הגוי ולקחם ישראל ממנו, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות ובנתינה⁹ מדרבנן משום גזירת בעלי כיסין.¹⁰

תקחו מאת בני ישראל... טבלים שאתה לוקח מן העכו"ם אי אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן. אכן, ראה: חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ז, שהביא דרשה זו רק לעניין חוסר הצורך בנתינת מעשר ראשון ולא לעניין תרומת מעשר שנתינתה התמעטה מהפסוק הנ"ל.

6. במדבר, יח כו.
 7. בכורות, יא ע"ב. בביאור ההבדל בין מעשר ראשון שהוא שלו לבין תרומת מעשר שעליו למכור לכהן, ראה: רדב"ז, הלי תרומות פ"א הי"א ד"ה ומפני.
 8. רמב"ם (הלי תרומות פ"א הי"א; הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; תשובות הרמב"ם, בלאו, ס"י שלו); אור זרוע, ח"א הלי חלה ס"י רלה, בשם הרב רבינו יעקב מקורביל הקדוש זצ"ל; סמ"ג, עשין ס"י קלג; טור, יו"ד ס"י שלא, בדעת הרמב"ם; הלי ארץ ישראל המיוחס לטור, דין קדושת הארץ סעי' ד; מאירי, גיטין מז ע"א ד"ה זה שאמרו; חרדים, פרק נב סעי' ז; כסף משנה, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קכט ואות קלג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ד.
 9. ראה: מעדני ארץ (הלי תרומות פ"א הי"א אות ה; שם פ"א הי"ג אות ה).
 10. ראב"ד (הלי תרומות פ"א הי"ג; הלי מעשר פ"א ה"ט"ו); תוספות (בכורות יא ע"ב ד"ה הא חלפינהו; מנחות סז ע"א ד"ה גזירה; שם ע"ב ד"ה כדי; בבא מציעא פח ע"א ד"ה תבואת; שם, קא ע"א ד"ה סברוה); ר"ש, דמאי פ"ג מ"ד ד"ה רבי שמעון; כסף משנה, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו ד"ה ועל מ"ש; רדב"ז, שם ד"ה והיאך; טור, יו"ד ס"י שלא; ב"ח (שם אות לה ד"ה ומ"ש ואין צריך; שם אות לו ד"ה לשון הרמב"ם), בדעת הטור שהכריע כהראב"ד והתוספות בניגוד לדעת הרמב"ם; דרישה, שם אות יא, בדעת הטור.
- בדעת הראב"ד, ראה: אורחות חיים (לוניל), הלי חלה סעי' ו, שכתב ששמע מפי הראב"ד: 'אבל אם המוכר גוי מרחו פטורי, אך ביאר ערוך השלחן (הלי תרומות ס"י נה סעי' ט; שם סעי' כב)

יש מי שאומר, גמר מלאכה אצל הגוי אינו פוטר מהפרשת תרומות ומעשרות ולפיכך פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.¹¹
יש שהסתפקו בדין זה,¹² אך המנהג הפשוט בכל ארץ ישראל הוא, שישראל הלוקח פירות שגדלו בקרקע הגוי וגמר המלאכה והמירוח היו בידי הגוי פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.¹³

ב. גמר מלאכה ע"י ישראל בפירות הגוי¹⁴

יש אומרים, כאשר ישראל גמר מלאכה בפירות הגוי, פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.¹⁵

-
- שהכוונה שפטור מדין תורה אך חייב מדרבנן משום גזירת בעלי כיסין; הרב עובדיה הדאיה, כרם ציון אוצר התרומות ח"א עמ' קמז אות ד-ה, שהראב"ד חזר בו בהשגתו מדבריו שנאמרו מפיו באורחות חיים. בעניין זה ראה עוד: שו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' קלג.
- בביאור דעת הראב"ד, ראה: עשר תעשר, שער הלכה ה"ט עמ' קמו, ששיטתו כאן נובעת מדעתו שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מהתורה ולכן פירות הגוי במקרה הנ"ל חייבים מדברי חכמים. עוד בביאור דעתו, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ג אות ג.
11. תוספות רי"ד, קידושין מא ע"ב ד"ה תרומת נכרי. ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"א ציון ההלכה ס"ק רכח, שהעיר על דעה זו שיחידה היא: ולא מצאנו לו חברי.
12. תוספות, מנחות לא ע"א ד"ה קסבר; כסף משנה, הלי תרומות פ"א הי"א, בשם ריב"א בתשובה.
13. כדעת הרמב"ם, הלי תרומות פ"א הי"א; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יד; כסף משנה, הלי תרומות פ"א הי"א: 'והמנהג הפשוט בכל ארץ ישראל כדברי רבינו, ומימינו לא שמענו פוצה פה לחלוק על זה'; רדב"ז, שם הי"ד; ב"ח, יו"ד סי' שלא אות לו ד"ה לשון הרמב"ם; דרישה, שם אות יא; רש"י, דמאי פ"ג מ"ד סוף ד"ה ולענין הלכה; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קכט; פאת השלחן, הלי דמאי סי' טז בית ישראל סוף ס"ק מ, ונימוקו: 'משום שמעשרות דרבנן'; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו; ערוך השלחן (הלי תרומות סי' נה סעי' י; שם סעי' כג); עשר תעשר, שער הלכה ה"ט; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' ב; חזו"א (שביעית סי' א ס"ק יד ד"ה ואם לקח; קונטרס הלכות תרו"מ, בתוך: דרך אמונה ח"ג עמ' שעח ד"ה פירות של נכרי); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ט; הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ה עמ' 26 סעי' כא.
14. בנושא זה ראה גם: התורה והארץ, ח"ח עמ' 432-443.
15. רש"י, בכורות יא ע"ב ד"ה דאמר חניהו, לאור הגהת צאן קדושים, שם אות א, שמדובר שישראל גמר מלאכה בפירות הנמצאים ברשות הגוי. כן למדו בשיטת רש"י: שפת אמת, שם ד"ה בגמ' דמרחינהו; שו"ת מהריט"ץ (ישנות), סי' ז. תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' שלו; מרדכי, הלי ארץ ישראל, ד"ה תנן במסכת חלה (מהדורת דיקמן, עמ' כד); ריטב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה דתנן הנכרי; רשב"א (קידושין מא ע"ב ד"ה ולר' שמעון; שו"ת הרשב"א החדשות מכתב יד, סי' קמז; יש להעיר מדבריו בשו"ת ח"ה סי' נו ד"ה וסתירת פירוש, ראה שם הערה 45 בהוצאת מכון ירושלים); מהרי"ט אלגאזי, הלי בכורות פ"ד אות נא ד"ה הן אמת, בדעת הריטב"א והרשב"א הנ"ל; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה תרומת

ויש אומרים, פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.¹⁶
 לדעה זו - יש מי שאומר, גמר מלאכה של ישראל מחייב היינו דווקא כאשר רוצה לקחת את הפירות לאחר מכן, אך אם אין דעתו לקחת הפירות אין גמר המלכה שלו מחייב בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁷
 ויש אומרים, גמר מלאכה של ישראל בפירות ברשותו הגוי נחשב כגמר מלאכה של גוי ופירות אלו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁸
 ויש מי שכתב, מ"מ בגידולי ירקות ואילנות יש להפריש תרומות ומעשרות אך אין לברך על הפרשה.¹⁹
 ויש מי שכתב, בזמן הזה יש להפריש תרומות ומעשרות מכל המינים ולא לברך.²⁰

ג. היחס בין גמר מלאכה למירווח

אם נגמרה מלאכתם ביד הגוי ומרחן הגוי פטורין מכלום

יש שביארו, גמר המלאכה והמירווח היו ברשות הגוי ולכן פירות אלו פטורים מהפרשת מתרומות ומעשרות.²¹

הנכרי; ראבי"ה, ח"א שו"ת סי' קסה; רוקח, ה' חלה סי' שנח; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב), סי' שמב; אור זרוע, ח"א ה' חלה סי' רלה, בשם רבינו אליעזר ממיץ זצ"ל; שו"ת אבקת רוכל, סי' ח; חרדים, פרק נב סעי' ז; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קכט; מג"א, או"ח סי' תרמט ס"ק ד; דברי ישראל, בתוך: חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א אות טו; עשר תעשר, שער הלכה ה"ט; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קכט, בדעת הרמב"ם; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' יז; הרב יעקב הכהן, בתוך: אור תורה, תצב (תשס"ח), סי' קלו אות ה.
 16. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לח ד"ה עוד נלעני"ד.
 17. ראה: שו"ת הרשב"א, ח"ה סי' נו (הוצאת מכון ירושלים) הערה 45.
 18. תוספות, בכורות יא ע"ב ד"ה דמרחינהו; שיטה מקובצת, שם אות כד, בשם הרא"ש בדעת רש"י; מאירי, קידושין לו ע"ב ד"ה אם כן; שו"ת מהריט"ץ (ישנות), סי' ז; שו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו; ח"ג סי' סח); כפתור ופרח, פ"ד ד"ה חוכר שדה מן הגוי; שו"ת רבינו אליעזר בן ארחא, סי' יא; ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא ס"ק ג; משמעות פמ"ג, או"ח אשל אברהם סי' תרמט ס"ק ד; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נה סעי' כה; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ו יו"ד סי' צו אות א; חזו"א (שביעית סי' א ס"ק כא; דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה וישראל שמירח); הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לח ד"ה עוד נלעני"ד; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"א אות א ד"ה ועוד י"ל), בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"א ס"ק קכב, בדעת הרמב"ם; הרב יעקב הכהן, בתוך: אור תורה, תצב (תשס"ח), סי' קלו אות ח, בדעת הרמב"ם; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' טו.
 19. דברי ישראל, חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א אות יד.
 20. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"ד אות ב ד"ה והלכה למעשה.
 21. חרדים, פרק נב סעי' ז.

יש שביארו, יש להבחין בין תבואה בה גמר המלאכה הוא המירוח לבין שאר פירות בהם גמר מלאכה הוא לפי כל מין ומין. לפיכך, גמר מלאכה או מירוח הנעשים ביד הגוי וברשותו מהווים את פטור הפירות מהפרשת תרומות ומעשרות.²²

ויש שביארו, גמר המלאכה הן כל הפעולות הנעשות לפני המירוח, כגון דישה, זרייה וכדו' וכל הצריך עד לפעולת המירוח.²³ לפיכך, רק אם גמר המלאכה והמירוח היה ביד הגוי פירות אלו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.²⁴

ויש שביארו, אם ישראל לקח פירות מגוי לאחר גמר מלאכה ביד הגוי וקודם מירוח, והמירוח היה ביד ישראל, חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות.²⁵

ד. הלוקח פירות תלושים שגדלו בקרקע הגוי וגמר מלאכה ברשות ישראל²⁶

ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה

פירות שגדלו ברשות הגוי, אף שעונת המעשרות הייתה ברשותו וישראל לקחם רק לאחר שנתלשו, אם גמר המלאכה היה ברשות ישראל חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.²⁷

ה. ירקות ופירות של גוי וגמר מלאכה ע"י ישראל

וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה

יש אומרים, כאשר ישראל גמר מלאכה בדגן, תירוש ויצהר של הגוי יש חיוב הפרשת תרומות ומעשרות ביבולים אלו, אך אם גמר המלאכה נעשה ע"י ישראל בירקות ופירות האילן של גוי פטורים יבולים אלו מהפרשת תרומות ומעשרות.²⁸

22. שו"ת רבינו אליעזר בן ארחא, סי' יא ד"ה אלא הכי פירושא; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ו יו"ד סי' צו ד"ה ולפ"ז. ראה: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' יז אות ה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"א ס"ק קיח, בהסבר הראשון.

23. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"א אות ב ד"ה מה שכתב, שהוסיף גם את פעולת ייפוי פני הכרי למרות שאינה פעולה ממשית בגוף היבול.

24. פרישה, יו"ד סי' שלא אות קא; ראה: שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נו אות ו.

25. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א.

26. בד"ק ישראל שהוא אריס בקרקע הגוי, ראה להלן פ"א הי"ז.

27. טור, יו"ד סי' שלא; הרב יוסף קארו (שו"ת אבקת רוכל, סי' ח; כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"א); רדב"ז, ה' תרומות פ"א הי"א; עשר תעשר, שער הלכה ה"ט.

28. שו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו; שם סי' קצז קצז; ח"ג סי' רסח).

ויש אומרים, יש חיוב הפרשת תרומות ומעשרות הן בירקות הגוי²⁹ והן בפירותיו כאשר גמר המלאכה נעשה ע"י ישראל.³⁰

ו. חיוב ברכה בהפרשת יבול גוי כשגמר מלאכה ביד ישראל

וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה

לדעות המחייבות הפרשת תרומות ומעשרות בירקות ופירות הגוי שגמר המלאכה נעשה ע"י ישראל - יש אומרים, יש לברך על הפרשה זו.³¹
ויש אומרים, אין לברך על הפרשה זו.³²

ז. אופן חיוב נתינת מתנות בלוקח פירות תלושים שגמר המלאכה ביד ישראל

ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן,
ומעשר ראשון והרי הוא שלו

לדעה זו, הלוקח פירות מהגוי קודם גמר מלאכה חייב מהתורה בהפרשת תרומה גדולה, תרומת מעשר ומעשר ראשון, משום שגמר המלאכה נעשה על ידו.³³ מכל

29. חרדים, פרק נב אות יב; האר"י, שער המצוות פרשת וילך ד"ה גם בענין.

30. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' ב; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קצב; ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות ד; שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ה; ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב א סעי' ד; המעשר והתרומה (פ"א סעי' סד; פ"ג סעי' ט; שם, בית האוצר ס"ק יא); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ז בשם אחרונים; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' קיא ד"ה והנה אף דלהלכה.

31. שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשל"א; שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' קמג; חזו"א, שביעית סי' כ ס"ק ז ד"ה בפח"ש; שו"ת יבוע אומר, ח"ה יו"ד סי' כח ד"ה ולענין ברכת; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"י ציון ההלכה ס"ק רא, בדעת החזו"א שלמרות שבדברי החזו"א, מעשרות סי' ה ס"ק ב ד"ה והנה נחלקו, כתב שאין לברך, מ"מ למעשה הורה שיש לברך.

32. שו"ת המב"יט (ח"ב סי' קצו; שם סי' קצו; ח"ג סי' סח); ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא דין פג; שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ה; ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב ד סעי' כו; המעשר והתרומה (פ"א סעי' סד; פ"ג סעי' ט); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ח; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' קיא ד"ה והנה אף דלהלכה.

יש להעיר בשיטה זו ממה שיתבאר להלן פ"ב הט"ז אות א, בענין חיוב ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה אף בפירות שגדלו בקרקע ישראל.

33. רמב"ם, ה"ל מעשר פ"ב ה"ב; סמ"ג, עשין סי' קלג; טור, יו"ד סי' שלא; בית יוסף, שם אות ה; ב"ח, שם ד"ה ומ"ש ואם; ר"י קורקוס, ה"ל מעשר פ"ב ה"ב; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; מראה הפנים, דמאי פ"ה ה"ח ד"ה הלוקח פירות; שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ה.

מקום, מצוות הנתינה קיימת רק בתרומה גדולה ולא בתרומת מעשר אותה יכול למכור לכהן,³⁴ ובמעשר ראשון שנותר אצלו.

לדעה זו -

יש המסתפקים מה דינם של מעשר עני ומעשר שני.³⁵

ויש אומרים, יש להפריש מעשר שני ולפדותו.³⁶

ולגבי מעשר עני -

יש אומרים, מפריש מעשר עני ומשאירו בידו.³⁷

ויש מי שאומר, חייב ליתן מעשר עני.³⁸

ויש מי שאומר, אינו צריך להפריש כלל.³⁹

ויש אומרים, הלוקח פירות מהגוי חייב מהתורה בהפרשה ונתינה של התרומה הגדולה לכהן, ופטור מהפרשת מעשר ראשון ומעשר עני מהתורה אך מדרבנן מפריש ונותן מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני. הלוי המקבל מעשר ראשון חייב בהפרשת תרומת מעשר אך אינו זקוק לתת לכהן.⁴⁰

יש אומרים, חייב להפריש ולתת את כל התרומות והמעשרות.⁴¹

34. חרדים, פרק נב סעי' יא; טור, יו"ד סי' שלא; רמ"א, שם סעי' ד; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קלג. בביאור העדר מצוות נתינת תרומת מעשר ויכולת המכירה, ראה: ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק י; שו"ת דברי חיים (הלברשטאם), יו"ד ח"א סי' סב ד"ה ואם כן. יש לציין לדברי הגר"א, דמאי פ"ה ה"ח ד"ה ונותן, שמדובר על נתינה משום מראית העין בלבד.

35. פרישה, יו"ד סי' שלא אות צד.

36. תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' שלו; רש"י, דמאי פ"ג מ"ד ד"ה ולענין הלכה, בשם הרמב"ם; חרדים, פרק נב סעי' יא; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קלב-קלג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו; עשר תעשר, שער הלכה ה"ט.

37. רש"י, דמאי פ"ג ה"ד סוף ד"ה ולענין הלכה; חרדים, פרק נב סעי' טז-יט; שו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשלא; ל"ו סי' ב אלפים רכא); משמעות שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' מג; שם סי' פה), שכתב שכל המעשרות הם שלו; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א אות קלב-קלג; פאת השלחן (הלי מעשר עני סי' יג סעי' ג; הלי שביעית סי' כג סעי' יב); שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו ד"ה ולכן נלעני"ד, בדעת הרמב"ם; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו; עשר תעשר, שער הלכה ה"ט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ו, דעת רוב הפוסקים; שו"ת מנחת יצחק, ח"י סי' קג ד"ה ובספר.

38. דרך אמונה, הלי תרומות פ"א ה"א ציון ההלכה ס"ק רסז, עפ"י הרמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' יט.

39. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו ד"ה ודאתינן, עפ"י אור שמח, הלי מעשר פ"ט ה"ג.

40. שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' מג; שם סי' פה).

41. שיטה מקובצת (מהדורת הרב אילן), בכורות יא ע"ב ד"ה דגנך, בשם הרא"ש.

ח. חיוב נתינה בלוקח פירות מגוי שקנה מישראל
יש אומרים, גוי הקונה פירות טבל מישראל, וישראל אחר קונה פירות אלו
מהגוי, חייב להפריש ולתת תרומות ומעשרות.⁴²
ויש אומרים, חייב בהפרשה אך אינו חייב בנתינה.⁴³

42. רבינו תם, ספר הישר חלק החידושים סי' תקעח; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הי"א אות ה, בדעת הרמב"ם.

43. ר"ש, דמאי פ"ג מ"ד ד"ה רבי שמעון.

הלכה יב

- א. חיוב הפרשה מפירות גוי שלקחם ישראל קודם עונת המעשרות
 ב. חיוב הפרשה מפירות הגוי שלקחם לאחר עונת המעשרות
 ג. אופן הפרשה מפירות הגוי שלקחם לאחר עונת המעשרות
 ד. אופן הפרשת תרומה גדולה, מעשר שני ומעשר עני

מכר הגוי הפירות שלו לישראל כשהן מחוברין לקרקע, אם עד שלא באו לעונת המעשרות ונגמרו ביד ישראל חייבין בכל ונותן התרומות והמעשרות לבעלים, ואם מכרן אחר שבאו לעונת המעשרות מפריש תרומת מעשר ומעשר ונותן מהן לבעלים לפי חשבון.

כיצד לקח תבואה זרועה מן הגוי אחר שהביאה שלישי ונגמרה ביד ישראל, מפריש תרומות ומעשרות כמו שביארנו ונותן שני שלישי המעשר ללוי ושני שלישי תרומת מעשר לכהן ומוכר לו השלישי.¹

א. חיוב הפרשה מפירות הגוי שלקחם ישראל קודם עונת המעשרות

מכר הגוי הפירות שלו לישראל כשהן מחוברין לקרקע, אם עד שלא באו לעונת המעשרות ונגמרו ביד ישראל חייבין בכל ונותן התרומות והמעשרות לבעלים

יש אומרים, כשמכר גוי לישראל הפירות כל עוד לא הגיעו לעונת המעשרות וגמר המלאכה נעשה ע"י ישראל וברשותו, חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה. אך אם גמר המלאכה נעשה ברשות הגוי או ברשות ישראל ע"י פועל גוי, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא מדרבנן.²

יש המסתפקים בחיוב הפרשת תרומות ומעשרות במקרה שגמר המלאכה נעשה ברשות הגוי או ברשות ישראל ע"י פועל גוי.³

-
1. טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' ה. ביחס למקור הדין שחיוב הנתינה הוא לפי חשבון, ראה: כסף משנה, הל' תרומות פ"א הי"ב; רדב"ז, שם; רש"י, מעשרות פ"ה הי"ב ד"ה שדה שהביאה; גרי"א, יו"ד סי' שלא ס"ק יד; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כב; עשר תעשר, שער הלכה הי"י עמ' קנט.
 2. שו"ת אבקת רוכל, סי' ח; רדב"ז, הל' תרומות פ"א הי"ב ד"ה מכר; שו"ת מהריט"ץ (החדשות), סי' רמא; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ב ס"ק קלד-קלה.
 3. שו"ת מהריט"ץ (החדשות), סי' רמא, בדעת הרמב"ם.

ב. חיוב הפרשה מפירות הגוי שלקחם לאחר עונת המעשרות

ואם מכרן אחר שבאו לעונת המעשרות מפריש תרומת מעשר ומעשר ונותן מהן לבעלים לפי חשבון

לדעה זו, כאשר לקח ישראל פירות מגוי לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, למרות שחייב להפריש תרומות ומעשרות משום שאין קניין לגוי להפקיע מחיוב זה, מ"מ לגבי חיוב נתינה יש להבחין בין החלק שגדל ברשות הגוי שפטור לחלק שהתווסף ביד ישראל שחייב בנתינה.⁴

ויש אומרים, החלק הגדל ברשות הגוי פטור מהפרשה ומנתינה, וישראל הלוקח מהגוי לאחר עונת המעשרות חייב בהפרשה ונתינה מהחלק הגדל ברשותו.⁵ ויש אומרים, כאשר ישראל לקח פירות מגוי לאחר עונת המעשרות בעודם מחוברים, חייב בהפרשה ונתינה גם על החלק שגדל ברשות הגוי.⁶

ג. אופן הפרשה מפירות הגוי שלקחם לאחר עונת המעשרות

מפריש תרומות ומעשרות כמו שביארנו ונותן שני שלישי המעשר ללוי ושני שלישי תרומת מעשר לכהן ומוכר לו השליש

יש אומרים, הואיל ובכל חיטה וחיטה יש שני-שליש החייב בנתינה ושליש אחד השייך לו עצמו, לפיכך עליו להפריש על הכל, וייתן לכהן וללוי את מתנותיהם ואת חלק השליש השייך לו ימכור.⁷

ויש אומרים, תרומת מעשר נותן לכהן ונוטל ממנו ממון עבור שלישי ממנה, מעשר ראשון מחלק לשלושה חלקים ששניים מהם הוא נותן ללוי וחלק אחד מותר לעצמו.⁸

4. שו"ת אבקת רוכל, סי' ח; רדב"ז, הלי תרומות פ"א הי"ב ד"ה ואם; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף יא; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו ד"ה גם יש.
5. רש"י, מעשרות פ"ה הי"ב ד"ה שדה שהביאה. ראה: חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כב.
6. ירושלמי (פאה פ"א הי"ה; דמאי פ"ה הי"ח); רש"י, חולין קלו ע"א ד"ה בסוריא; תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' שלו; שו"ת אבקת רוכל, סי' ח; חרדים, פרק נב סעי' יא; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א סעי' קל-קלג. ראה עוד: הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לו ד"ה גם יש; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ב אות א); דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ב ביאור ההלכה ד"ה מכר.
7. רש"י, מעשרות פ"ה הי"ה ד"ה רבי אומר, בדעת הרמב"ם; בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות ה; תירו"ט, מעשרות פ"ה מ"ה ד"ה רבי; תפארת ישראל, שם יכין אות לב.
8. שו"ת יו"ד סי' שלא ס"ק יג; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' יז; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו.

ד. אופן הפרשת תרומה גדולה, מעשר שני ומעשר עני

יש אומרים, תרומה גדולה נותן כולה לכהן.⁹

יש אומרים, מעשר עני ייתן לעני לפי חשבון, כדין מעשר ראשון ללוי, ומעשר שני דינו כתרומת מעשר ויפדהו.¹⁰

9. פרישה, יו"ד סי' שלא אות צט; ט"ז, שם ס"ק ד; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' נה סעי' יז; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו.
10. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ו.

הלכה יג

- א. עונת המעשרות וגמר המלאכה ברשות הגוי
- ב. פירות שהגיעו לעונת המעשרות ברשות ישראל וגמר מלאכה ברשות הגוי
- ג. פירות ישראל וגמר מלאכה ע"י גוי
- ד. גמר מלאכה הנעשה מאליו

ישראל שמכר פירותיו לגוי קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרן הגוי פטורין מן התרומה ומן המעשרות.¹ ואם אחר שבאו לעונת המעשרות אע"פ שגמרן הגוי חייבין בכל מדבריהם.² וכן הגוי שגמר פירות ישראל, הואיל ודיגונן ביד גוי אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן.

א. עונת המעשרות וגמר המלאכה ברשות הגוי

ישראל שמכר פירותיו לגוי קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרן הגוי פטורין מן התרומה ומן המעשרות

לדעה זו, פירות שהגיעו לשלב עונת המעשרות ברשות הגוי וכן גמר המלאכה היה ברשותו פטורים לגמרי מהפרשת תרומות ומעשרות,³ כדין פירות שגדלו

-
1. גיטין, מז ע"א: 'ישראל שלקח שדה מעכו"ם - עד שלא הביאה שליש וחזר ומכרה לו משהביאה שליש חייבת במעשר שכבר נתחייבה. נתחייבה - אין, לא נתחייבה - לא'. משמע שאם מכר לגוי קודם שהתחייבה פטור מהפרשת תרומות ומעשרות. בביאור הטעם, יש שכתבו שאף למ"ד שאין קניין לגוי להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות היינו דווקא אם חזר וקנה הקרקע או הפירות ומירחם, אך כל עוד הייתה הקרקע ביד הגוי קודם עונת המעשרות והגוי מירח יש קניין ופטורים פירות אלו מהפרשת תרומות ומעשרות, ראה: ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"א הי"ג; כסף משנה, שם; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק יד; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' ז; עשר תעשר, שער ההלכה מטעמים הי"ג.
 2. סמ"ג, עשין סי' קלג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ו. אמנם, מה שכתב השו"ע: 'חייב בכל' ולא הוסיף 'מדבריהם', כתב הגר"א, שם ס"ק טז, שנשען על דבריו שם בסעי' ב שבזמן הזה החיוב מדרבנן. טעם הדבר שיש חיוב מדרבנן, משום שאמנם מירוח גוי פטור מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות, אך מכיון שהפירות הגיעו לעונת המעשרות אצל ישראל יש לחייבם מדרבנן, ראה: ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק טו; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א סעי' קכט.
 3. רמב"ם, הל' תרומות פ"א הי"ג; כסף משנה (שם בשם ר"י קורקוס בדעת רש"י גיטין מז ע"א ד"ה חייבת; שם בביאור ירושלמי דמאי פ"ה ה"ט); פרישה, יו"ד סי' שלא אות ק; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים הי"ב.

בקרע הגוי וגמר המלאכה היה ברשותו⁴ ואין לחייבם אף מדרבנן משום גזירת בעלי כיסין.⁵

ויש אומרים, פירות שהגיעו לשלב עונת המעשרות ברשות הגוי וכן גמר מלאכתן היה ברשותו חייבים בהפרשה ובנתינה מדרבנן.⁶

לדעה זו יש אומרים, שייך חיוב רק במקרה שהייתה שייכות לישראל בפירות אלו, ואפילו מכר ישראל לגוי פירות קודם שבאו לעונת המעשרות.⁷

ב. פירות שהגיעו לעונת המעשרות ברשות ישראל וגמר מלאכה ברשות הגוי

ואם אחר שבאו לעונת המעשרות, אע"פ שנמרן הגוי, חייבין בכל מדבריהם

מדין תורה, כאשר גמר המלאכה של הפירות היה ברשות הגוי, פירות אלו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות,⁸ אך הואיל ובשעת עונת המעשרות, היו הפירות ברשות ישראל אינם יוצאים מחיובם וחלה עליהם חובת הפרשה ונתינה מדרבנן.⁹

4. ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הי"א סעי' א. בסיבת הפטור כתב כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג, שהרמב"ם לשיטתו שאף למ"ד אין קניין לגוי היינו דווקא כאשר חוזר ולוקח ממנו ישראל, אך כל עוד הקרקע או הפירות מצויים בשלב החיוב ביד הגוי וגמר המלאכה נעשה על ידו פטורים פירות אלו מהפרשת תרומות ומעשרות. ביאור נוסף, כתב הכסף משנה, שם בשם ר"י קורקוס, ששלב חיוב תרומות ומעשרות כקביעת עונת המעשרות הוא דין דרבנן ובדיני דרבנן יש להבחין אם היה שלב זה אצל הגוי.

5. אור זרוע, ח"א ה' חלה ס"י רלה, בשם הרב רבי יעקב מקורביל הקדוש; תשובות הרמב"ם (בלאו), ס"י שלו; סמ"ג, עשין ס"י קלג, בשם רבינו שמשון. בביאור דעת הרמב"ם שאין לגזור במקרה זה גזירת בעלי כיסין, ראה: כפתור ופרח, פ"ד ד"ה האמנם הר"ם; חרדים, פרק נב סעי' ח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ה; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, ה' ביכורים פ"ב הט"ו ד"ה והנה בפ"א; חידושי הגר"י, בכורות י"א ע"ב; חו"א (שביעית ס"י א ס"ק י; שם ס"ק יב ד"ה שם הי"ג); דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"ג ס"ק קמה.

6. ראב"ד (ה' תרומות פ"א הי"ג; ה' מעשר פ"א הט"ו); ב"ח (יו"ד ס"י שלא אות לו; שם אות לו ד"ה ישראל). בביאור דעה זו, ראה: כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג, שהראב"ד לשיטתו שאין קניין לגוי להפקיע מחיוב תרומות ומעשרות; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"ג אות ג.

7. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, ס"י א ד"ה כתב עליו; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א הי"י.

8. רמב"ם, ה' תרומות פ"א הי"א; רדב"ז, שם הי"ג ד"ה ישראל; הרב יוסף קארו (כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג, בשם הר"י קורקוס; שו"ת אבקות רוכל, ס"י ח).

9. סמ"ג, עשין ס"י קלג; כפתור ופרח, פ"ד ד"ה הלכה למעשה; שו"ת אבקות רוכל, ס"י ח; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א הי"א ד"ה פטורים; ישועות מלכו, שם הי"י ד"ה ויש לעיין, שכתב שלפי שיטה זו אפשר לאכול אכילת ארעי אף לאחר מירוח הגוי; לבוש, יו"ד ס"י שלא

לדעה זו -

יש אומרים, אין לאכול מפירות אלו אכילת ארעי ככל פירות לאחר מירוח.¹⁰
 ויש אומרים, לא אסרו רק אכילת קבע אך אכילת ארעי מותרת משום
 שמירוח הגוי אינו מחייב והרי הם כפירות קודם מירוח.¹¹
 לדעה זו, יש המבחינים בין ירקות שחיובם בזמן הזה מדרבנן לבין דגן תירוש
 ויצהר שחיובם מהתורה.
 לפיכך, כיון שמירוח הגוי ברשותו הוא מדרבנן ובזמן הזה חיוב הפרשת תרומות
 ומעשרות מדרבנן, אזי מירוח הגוי ברשותו פוטר לגמרי מחיוב הפרשת תרומות
 ומעשרות, אך בדגן תירוש ויצהר שחיובם בזמן הזה מהתורה מירוח הגוי
 מחייבם מדרבנן.¹²
 ויש שאינם מבחינים וגם מירוח הגוי בירקות מחייב בהפרשת תרומות ומעשרות
 מדרבנן.¹³
 מחמת מחלוקת זו, יש שכתבו שיפריש ללא ברכה.¹⁴
 יש אומרים, פירות שהגיעו לעונת המעשרות בקרקע של ישראל ומכרם לגוי

סעי' ו; ש"ד, שם ס"ק טו; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' נה סעי' יט; המעשר והתרומה, פ"ג
 סעי' ז.
 בביאור שיטה זו, יש שכתבו שהסיבה לחיוב היא משום גזירת בעלי כיסין, ראה: תשובות
 הרמב"ם (בלאו), סי' שלו; אור זרוע, ח"א הלי' חלה סי' רלה, בשם הרב רבי יעקב מקורביל
 הקדוש; רדב"ז (הלי' תרומות פ"א הי"ג; הלי' מעשר פ"א ה"ט"ו); פסקי ריא"ז, קידושין פ"א
 הי"י; חרדים, פרק נב סעי' ח; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א אות קכט,
 בשם החרדים; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' נה סעי' כד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות
 הארץ פ"א סעי' ה; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הלי' ביכורים פ"ב ה"ט"ו ד"ה והנה; חידושי
 הגר"י, בכורות יא ע"ב; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כב ד"ה שם הי"ג; דרך אמונה (הלי'
 תרומות פ"א הי"ג ס"ק קמו; שם ס"ק קמח; שם ס"ק קנא; שם ציון ההלכה ס"ק רפד).
 10. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"א הי"ג אות ז ד"ה אולם, בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, שם ס"ק
 קמו, בדעת הרמב"ם.
 11. תוספות (מנחות סז ע"ב ד"ה כדי; נדרים נח ע"ב ד"ה אוכל); רא"ש, תרומות פ"ט מ"ז ד"ה
 אע"פ; שיטה מקובצת, נדרים נח ע"ב, בשם הרא"ם; רבי אברהם מן ההר (מהדורת בלוי),
 שם. בעניין זה, ראה: ישועות מלכו, תרומות פ"א הי"י ד"ה ויש לעיין, שהסתפק בדעת
 הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"א הי"ג אות ז, שדחה דבריו.
 12. שו"ת המב"י"ט, ח"ב סי' קצו, בדעת הרמב"ם; ראה: כרם ציון, אוצר התרומות ח"ב אבן האזל
 עמ' קלד ד"ה ובמה שכתבתי, שהסתמך על שו"ת המב"י"ט להקל.
 13. שיירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' שלא אות סג; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"א הי"ג
 אות ח; דרך אמונה, שם ס"ק קמו.
 14. משפטי ארץ, תרומות ומעשרות פ"ד סעי' ו הערה 15, בשם הרב יוסף שלום אלישיב.

ומירחם הגוי, פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁵

ג. פירות ישראל וגמר מלאכה ע"י גוי

וכן הגוי שנמר פירות ישראל, הואיל ודיגונן ביד גוי אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן

לדעה זו, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות מן התורה הוא כאשר הפירות בבעלות ישראל וגמר המלאכה נעשה על ידו, אך אם גמר המלאכה נעשה ע"י גוי אפילו הוא פועל של ישראל¹⁶ אין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות. לפיכך, פירות ישראל שגמר המלאכה נעשה ע"י גוי ברשות ישראל או שהגוי הוא פועל של ישראל, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.¹⁷

ויש אומרים, אם גמר המלאכה נעשה ע"י גוי שהיה פועל שלו¹⁸ או כאשר נח לישראל בעשייתו,¹⁹ חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה משום שנחשב הדבר כגמר מלאכה ע"י ישראל.²⁰

15. הלכות ארץ ישראל המיוחס לטור, דין קדושת הארץ סעי' ד; רש"י, דמאי פ"ד מ"ג המוליד ח"טין ד"ה ולעניין הלכה.

16. משמעות רמב"ם, ה' תרומות פ"א הי"ד; שבלי הלקט, סוף סי' ריב, בשם מו"ה מאיר ב"ר משה זצ"ל; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק טז; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"ד אות ב ד"ה ומיהו, בדעת הגר"א; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ה; שו"ת משפט כהן, סי' לג; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קכט, ראה שם הערה 1 בהגדרת הדברים; חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה ישראל שמירח; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' יז.

17. שיטה מקובצת, מנחות סז ע"א אות א; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה תרומת הנכרי; מרדכי, ה' ארץ ישראל (מהדורת דיקמן עמ' כג-כד) ד"ה תנן במסכת חלה; ראבי"ה, ח"א שאלות ותשובות סי' קסה; שבלי הלקט, סוף סי' ריב בשם מו"ה מאיר ב"ר משה זצ"ל; אור זרוע, ח"א ה' חלה סי' רלה, בשם רבי יעקב מקורביל הקדוש זצ"ל; פסקי רי"ד, גיטין מז ע"א ד"ה אמי רבה; פסקי ריא"ז, קידושין פ"א הי"י אות ג; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב), סי' שמב; חרדים, פרק נב; הרב יוסף קארו (כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג; שו"ת אבקת רוכל, סי' ח); רדב"ז, ה' תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א סעי' קכט; משמעות לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' ז; מהרי"ט אלגאזי, ה' בכורות פ"ד אות נא ד"ה עוד יליע (דף כג ע"א בדפוס וילנא).

בביאור שיטה זו, יש שכתבו שהסיבה לחיוב היא משום שבשעת החיוב, עונת המעשרות, היו הפירות ברשות ישראל, ראה: ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק טו. ויש שביארו משום גזירת בעלי כיסין, ראה: רדב"ז, ה' תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' יד.

18. הלכות ארץ ישראל המיוחס לטור, דין חיוב חלה סעי' יד; מחנה אפרים, ה' שלוחין ושותפין סי' יא, בדעת הראב"ד; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א סוף הי"א; שער המלך, שם; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה ישראל שמירח; שביעית סי' א ס"ק כד ד"ה ר"מ פ"א); דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"ג ס"ק קמט.

19. ישועות מלכו, ה' תרומות פ"א הי"י ד"ה ואפשר לכוין.

20. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נה סעי' כד, בדעת הרמב"ם; ראב"ד (הובאו דבריו באורחות

בזמן הזה -

יש אומרים, כיון שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן יש לסמוך בשעת הדחק על השיטות הסוברות שגמר מלאכה ע"י גוי בפירות ישראל נחשב כגמר מלאכה של ישראל לחיוב, וניתן להפריש מתבואה זו על תבואה שגמר המלאכה היה ע"י יהודי.²¹

ויש אומרים, גם בזמן הזה יש לחוש לשיטות הסוברות שגמר מלאכה ע"י גוי בפירות ישראל

ויש מי שכתב, יש לחוש לשיטות הסוברות שפירות ישראל וגמר מלאכה ע"י גוי פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.²²

ד. גמר מלאכה הנעשה מאליו

יש אומרים, פירות ישראל שגמר המלאכה נעשה מאליו כגון ע"י מכונה, נחשב הדבר כגמר מלאכה ע"י גוי.²³

ויש אומרים, פירות ישראל שגמר המלאכה נעשה מאליו, נחשב הדבר כגמר מלאכה ע"י ישראל, אך פירות הגוי שגמר המלאכה נעשה מאליו נחשב הדבר כגמר מלאכה ביד גוי.²⁴

חיים, הלי חלה אות ו; כסף משנה, הלי תרומות פ"א הי"א); מאירי (גיטין מז ע"א ד"ה זה שביארנו; קידושין לו ע"ב ד"ה ואם כן; חלה פ"ג ד"ה ואתה צריך לברר); שיטה מקובצת, בכורות יא ע"ב אות כד, בשם הרא"ש בדעת רש"י; שו"ת הרשב"א, ח"ה סי' נו (בדעת הרשב"א, ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הי"א אות ב הערה 15); מהרי"ט אלגאזי, הלי בכורות פ"ד אות נא ד"ה וכן נראה (כג ע"א בדפוס וילנא), בדעת הרא"ש, אך ראה שם בדבריו ד"ה ואולם, בדעת הר"י; שו"ת מהריט"ץ (ישנות), סי' ז ד"ה שוב מצאתי, בדעת תוספות הרא"ש; טור, יו"ד סי' שלא: יכרי הממרח פירותיו של ישראל לא נפטרו בכך; ב"ח (שם), אות לו ד"ה ומ"ש רבינו; שם, אות לו ד"ה ומ"ש וכן) בדעת הטור; דרישה, שם אות יב, בדעת הטור; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ה, בדעת הטור; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"א הי"ד אמנם דעת רש"י; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' יז אות א ד"ה הנה, בדעת רש"י ותוספות; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' טו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ד אות ב ד"ה ומיהו, בדעת קרית ספר; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קכט, ראה שם הערה 1. ראה עוד: דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ג ציון ההלכה ס"ק רצד.

21. חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה ישראל שמירח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ג ס"ק קמט, בשם החזו"א.

22. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ד אות ב ד"ה והלכה למעשה.

23. שו"ת משפט כהן, סי' לג; כרם ציון השלם (ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' יט; שם, גידולי ציון אות ז).

24. ישועות מלכו, הלי תרומות פ"א הי"י; חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה ישראל שמירח; כרם ציון (השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' כ; שם, גידולי ציון אות ח); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ד אות ג ד"ה אבל לפי.

הלכה יד

א. פירות שהיו בעונת המעשרות ברשות גוי וגמר מלאכה

ע"י גוי ברשות ישראל

ב. ענבים וזיתים הנקנים מגוי

1. דעת ישראל

2. דעת הגוי

ג. הקונה זיתים מגוי לכבישה

מכר הגוי לישראל פירות מחוברין אחר שבאו לעונת המעשרות, ומרחן הגוי ברשות ישראל, אינן חייבין בתרומה ומעשרות הואיל ובאו לעונת המעשרות ברשות הגוי ומרחן הגוי אעפ"י שהן ברשות ישראל.¹

א. פירות שהיו בעונת המעשרות ברשות גוי וגמר מלאכה ע"י גוי ברשות ישראל

לדעה זו, פירות שגדלו ברשות הגוי ומכרם לישראל לאחר עונת המעשרות וגמר המלאכה נעשה ע"י גוי ברשות ישראל² פטורים לגמרי מהפרשת תרומות ומעשרות, הואיל ובשעת החיוב היו ברשות הגוי לא חייבום חכמים כלל כאשר גם גמר המלאכה היה ע"י גוי ברשות ישראל.³

-
1. משמעות בכורות, יא ע"ב: 'אלא דמרחינהו ישראל ברשות גוי' ולא העמידה הגמרא שמדובר שגמר המלאכה היה ע"י גוי לאחר שקנאם ישראל ממנו, משמע שפטור אפילו מדרבנן; ר"י קורקוס, הובא בכסף משנה הלי תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן גוי; סמ"ג, עשין סי' קלג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ז; לבוש, שם; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' ח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב הי"ג. על מקורו של הרמב"ם, ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' כא, שכתב על דברי הרמב"ם: 'ודין זה לא ידעתי מקורו והמפרשים לא הראנו מקורו, אך נראה דהרמב"ם פסק זה מסברת עצמו'.
 2. ראה: בי"ח, יו"ד סי' שלא ד"ה מכר הגוי (השני), שביאר את חידושו של הרמב"ם בהלכה זו: 'אשמועינן רבותא דאפילו היו ברשות ישראל קודם שמרחן גוי נמי פטורין מכלום'.
 3. ר"י קורקוס, הובא בכסף משנה הלי תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן גוי; רדב"ז, הלי תרומות פ"א הי"ד; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' כא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ד ס"ק קנ"ג-קנ"ה. יש שהוסיפו לבאר, שגם משום גזירת בעלי כיסין אין לחייב מדרבנן, ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' כא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ד ס"ק קנ"ג. יש אומרים, לדעה הסוברת שכאשר גמר המלאכה ע"י גוי נעשה ברשות ישראל חייבים הפירות בהפרשת תרומות ומעשרות, (ראה לעיל פ"א הי"ג אות ב), יש להעמיד דין זה במקרה שהגוי חזר וקנאה מישראל וגמר המלאכה נעשה על-ידו ברשותו, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ד ס"ק קנ"ד.

לדעה זו יש מי שביאר, שאם הגוי עשה גמר מלאכה ברשות ישראל בציווי חייבים הפרשת תרומות ומעשרות.⁴
 ויש אומרים, פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.⁵

ב. ענבים וזיתים הנקנים מגוי

1. דעת ישראל

ישראל הקונה מהגוי ענבים או זיתים תלושים - אם דעתו של ישראל לאכילה, אין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות משום שגמר המלאכה היה ביד גוי. אך אם דעתו של ישראל לעשות מהם יין ושמן, הרי שעדיין לא נגמרה מלאכתם וחייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.⁶

לפיכך, הקונה ענבים ליין או זיתים לשמן אינו יכול לאוכלם אכילת קבע עד שיפריש מהם תרומות ומעשרות.⁷

אולם, מנהג העולם שניתן לאוכלם ללא הפרשת תרומות ומעשרות.⁸
 למעשה, ראוי לכל בעל נפש להחמיר בכך.⁹

2. דעת הגוי

ישראל הקונה מהגוי ענבים או זיתים תלושים, אם דעתו של הגוי לאכילה - יש אומרים, נחשב הדבר שנגמרה מלאכתם ביד גוי, ואף אם ישראל יעשה מהם יין או שמן פטור מתרומות ומעשרות,¹⁰ אך המנהג הוא להפריש מהם תרומות ומעשרות בלי ברכה.¹¹

4. שו"ת רבי אליעזר בן ארחא (סי' יא ד"ה אלא הכי פירושא; שם בד"ה ואגב גררא); ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נה סעי' כד. ראה לעיל פ"א הי"ג אות ג.
5. ב"ח, יו"ד סי' שלא ד"ה מכר הגוי (השנל), בדעת הראב"ד והטור.
6. רדב"ז (הלי תרומות פ"א הי"ד; שו"ת הרדב"ז, ח"ו סי' ב אלפים קז); שו"ת המב"יט, ח"ב סי' קצו, בשם מהרי"ק; חרדים, פרק נב סעי' יג; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א סעי' קלג; פאת השלחן, סי' יג סעי' יז; חכמת אדם (שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ט; שם פ"ו סעי' ה); שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ז אות ח.
7. חרדים, פרק נב סעי' יג; שיירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' שלא אות נח.
8. ראה: חרדים, פרק נב סעי' יג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ו סעי' ה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ז אות ז, בדעת החכמת אדם.
9. ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב ב הג"ה לסעיף ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' י.
10. שו"ת המב"יט, ח"ב סי' קצו; שו"ת אבקות רוכל, סי' ח, בדעת המב"יט; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קצב; שו"ת משפטי צדק (גרמיזאן), נספחים נספח ג עמ' רע; שו"ת אדמת קודש (מזרחל), ח"א יו"ד סי' כא ד"ה ואני תמה.
11. שו"ת המב"יט, ח"ב סי' קצו; שו"ת אבקות רוכל, סי' ח, בדעת המב"יט; שיירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' שלא אות נה; ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שלא סעי' עח; שו"ת משפט

אך אם דעתו של הגוי לעשות מהם יין או שמן, הרי הם כענבים וזיתים שעדיין לא נגמרה מלאכתם וישראל הלוקח ממנו חייב להפריש תרומות ומעשרות לאחר שיגמור מלאכתם.¹²

במקרה זה בו דעת הגוי לעשות מהם יין או שמן, וישראל לקחם לאכילה¹³ -

יש אומרים, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁴

ויש אומרים, פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות, משום שגמר המלאכה נעשה ע"י הגוי.¹⁵

יש מי שאומר, במקום שרוב הזיתים והענבים עומדים לשמן ויין, בין אם לקחם ישראל למטרת עשיית שמן ויין, ובין אם לקחם למאכל, יש להפריש תרומות ומעשרות.¹⁶ אך במקום שרוב הזיתים והענבים עומדים לאכילה, אם לקחם ישראל לאכילה פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות. אך אם לקחם ישראל לעשות מהם שמן ויין, יש להפריש תרומות ומעשרות.¹⁷

לפיכך יש מי שאומר, בזמנינו יש ספק האם רוב הזיתים והענבים עומדים לשמן ויין או למאכל, לכן ישראל הלוקח זיתים או ענבים מהגוי בין שלקחם לאכילה ובין שלקחם לעשות מהם שמן ויין חייב להפריש תרומות ומעשרות.¹⁸

ג. הקונה זיתים מגוי לכבישה

יש מי שאומר, הקונה מהגוי זיתים שלא ניתן לאוכלם כמו שהם מחמת מרירותם, כיון שהכשרם לאכילה ע"י ישראל הוא בכבישתם במלח או בחומץ עליו להפריש תרומות ומעשרות.¹⁹

כהן, ס"י לח אות ה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א ס"י ז אות ח; הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ה עמ' 26-27 סעי' כג.

12. שו"ת המב"ט, ח"ב ס"י קצו; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, ס"י ב; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד ס"י קצב ד"ה ועל המנהג; שו"ת משפטי צדק (גרמיזאן, ס"י צה; שם נספחים נספח ב עמ' רסח); שו"ת אדמת קודש (מזרחי), ח"א יו"ד ס"י כא, בשם מהר"ש גרמיזאן; קול גדול, ס"י צח; שו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד ס"י כח.

13. בביאור מחלוקת זו, ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הי"ד אות ז.

14. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, ס"י ב.

15. שו"ת משפטי צדק (גרמיזאן), נספחים נספח ב עמ' רסח; שו"ת משפט כהן, ס"י לח אות ה.

16. חזו"א, מעשרות ס"י ה ס"ק ב; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"א ס"ק קכו.

17. חזו"א (מעשרות ס"י ה ס"ק ב; שביעית ס"י ז ס"ק כד ד"ה ומסתבר); דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"א ס"ק קכו, וכתב שיש להפריש בלא ברכה, אך שם בציון ההלכה ס"ק רמט, כתב שהחזו"א הורה להפריש בברכה.

18. דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"א ס"ק קכו.

19. שו"ת הרדב"ז, ח"ו ס"י ב אלפים קז.

ויש אומרים, הכבישה אינה נחשבת לגמר מלאכה אלא היא קביעות למעשר, לפיכך כיון שגמר המלאכה היה ע"י הגוי פטורים הזיתים מהפרשת תרומות ומעשרות.²⁰

20. חרדים, פרק נב סעי' יב; שלי"ה, שער האותיות אות ק - קדושת האכילה א סעי' קלד; ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות יח, בדעת השו"ע; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פי"א סעי' ח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ב סעי' יב; עשר תעשר, שער הלכה הי"ט; המעשר והתרומה, פי"ג סעי' ט.

הלכה טו

- א. הקונה פירות שגדלו בקרקע של גוי בסוריא
 ב. הקונה מגוי פירות שגדלו בקרקע ישראל
 ג. איסוף הפירות ע"י פועלים

הקונה שדה בסוריא חייב בתרומות ומעשרות מדבריהם כמו שיתחייב מן התורה הקונה בירושלם כמו שביארנו.¹ אבל הקונה פירות מן הגוים בסוריא בין תלושין בין מחוברים אפילו קודם שבאו לעונת המעשרות אע"פ שמרחן ישראל הואיל ואינן מקרקע שלו פטורין.²

א. הקונה פירות שגדלו בקרקע של גוי בסוריא

הקונה פירות מן הגוים בסוריא בין תלושין בין מחוברים אפילו קודם שבאו לעונת המעשרות אע"פ שמרחן ישראל הואיל ואינן מקרקע שלו פטורין

לדעה זו, הואיל וחייב הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא הוא מדרבנן,¹ ישראל הקונה פירות שגדלו בקרקע הגוי בסוריא פטור לגמרי מהפרשת תרומות ומעשרות.

ב. הקונה מגוי פירות שגדלו בקרקע ישראל

יש מי שביאר, אף אם ישראל קנה פירות מגוי שגידלם בשדה של יהודי בסוריא, אפילו קנה קודם שהגיעו לעונת המעשרות פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.³ ויש מי שביאר, במקרה זה חייב בהפרשת תרומות ומעשרות הואיל ובשעת החיוב היו הפירות ברשות ישראל הקונה.⁴

-
1. רמב"ם (הלי תרומות פ"א ה"ד ; שם ה"י). ראה לעיל פ"א ה"ד אות ג.
 2. חלה, פ"ד מ"א; מעשרות, פ"ה מ"ה, כדעת רשב"ג המחלק בין קונה קרקע לקונה פירות; ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ה; גיטין, ח ע"א-ע"ב; כפתור ופרח, פ"ג; הרב יוסף קארו (כסף משנה, הלי תרומות פ"א ה"ט"ו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ז); רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ט"ו; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק טז; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' יא; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ב; עשר תעשר, שער הלכה הי"ד; המעשר והתרומה, פ"ג ה"י; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב הי"ח.
 3. צפנת פענח, הלי תרומות פ"א הי"ג ד"ה והא דמבואר; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ט"ו אות א.
 4. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ו.

ג. איסוף הפירות ע"י פועלים

הואיל ואינן מקרקע שלו פטורין

לדעה זו -

יש אומרים, הקונה לוקט את הפירות כדרכו וכן יכול לשכור פועלים שיאספו.⁵

ויש אומרים, רק הקונה לוקט את הפירות כדרכו, ואינו יכול לשכור פועלים שיאספו מחשש⁶ שמא ילקטו גם במקרה בו קנה קודם עונת המעשרות.⁷

5. מעשרות, פ"ה מ"ה: 'הלוקח שדה ירק בסוריא... ומשבא לעונת המעשרות פטור ולוקט כדרכו והולך. רבי יהודה אומר, אף ישכור פועלים. יש שכתבו שהרמב"ם פסק כרבי יהודה, ראה: תיו"ט, מעשרות פ"ה מ"ה ד"ה ולוקט; משנה ראשונה, שם ד"ה ובוזה; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פ"א ה"ז, שפסק כרשב"ג וממילא הלכה כרבי יהודה; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' יב, שהרמב"ם בהלכה חזר בו מדבריו בפייהמ"ש; עשר תעשר, שער הלכה הי"ד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"ז אות א. ראה עוד: חזו"א, שביעית סי' ד ס"ק ז ד"ה מעשרות.

6. בענין החשש, ראה: ר"ש, מעשרות פ"ה מ"ה ד"ה ולוקט; רע"ב, שם ד"ה ולוקט.

7. רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ה מ"ה; תיו"ט, שם ד"ה ולוקט בדעתו בפייהמ"ש; משנה למלך, הלי תרומות פ"א ה"ז, שהרמב"ם פסק כת"ק החולקים על רבי יהודה ולכן השמיט כל העניין.

הלכה טז

- א. ישראל שקנה בסוריא שדה ופירות מחוברים קודם עונת המעשרות
 ב. ישראל שקנה בסוריא שדה ופרות מחוברים לאחר עונת המעשרות
 ג. ישראל שקנה שדה ופירות בארצות מצריים, שנער, עמון ומואב

קנה קרקע מן הגוי בסוריא ופירות מחוברין בה אם הגיעו לעונת המעשרות ביד הגוי פטורין, ואם עדיין לא הגיעו לעונת המעשרות הואיל וקנה אותם עם הקרקע חייב לעשר.¹

א. ישראל שקנה בסוריא שדה ופירות מחוברים קודם עונת המעשרות

קנה קרקע מן הגוי בסוריא ופירות מחוברין בה... ואם עדיין לא הגיעו לעונת המעשרות הואיל וקנה אותם עם הקרקע חייב לעשר

כדי להתחייב במעשרות בסוריא מדרבנן צריך שהקרקע והפירות יהיו בעונת המעשרות ברשות ישראל.² לפיכך, ישראל שקנה בסוריא קרקע ופירות מחוברים קודם שהגיעו לעונת המעשרות חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן כאילו קנה קרקע וזרעה.³

יש מי שכתב, דין זה שייך רק כאשר אותו אדם קנה קרקע ופירות, אך אם אחד קנה קרקע והשני פירות אפילו קודם עונת המעשרות פטורים פירות אלו מהפרשת תרומות ומעשרות.⁴

-
1. חולין, קלו ע"א, כדעת חכמים; מעשרות, פ"ה מ"ה, כדעת רשב"ג; כפתור ופרח, פ"ג (הוצאת בית המדרש להלכה בהתיישבות, ח"ג עמ' קלא הערה 19); שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ז.
 ראה: משנה ראשונה, מעשרות פ"ה מ"ה ד"ה אמר רשב"ג, שהרמב"ם פסק כת"ק ושלא נחלקו רשב"ג ות"ק; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק טו.
 2. תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט; רש"ס, מעשרות פ"ה ה"ה ד"ה בזמן שקנה, בביאור דעת רשב"ג; מלאכת שלמה, מעשרות פ"ה מ"ה ד"ה בזמן; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק יז; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נו סעי' ג; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק טו. ראה: כסף משנה, ה"ל תרומות פ"א הי"ח.
 3. רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א ה"ז.
 4. צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"א הי"ג ד"ה והא דמבואר. ראה: מעדני ארץ, שם ה"ט"ו הערה 53.

ב. ישראל שקנה בסוריא שדה ופירות מחוברים לאחר עונת המעשרות

קנה קרקע מן הגוי בסוריא ופירות מחוברים בה, אם הגיעו לעונת המעשרות ביד הגוי פטורין

לדעה זו -

יש אומרים, הקונה לוקט את הפירות כדרכו וכן יכול לשכור פועלים שיאספו.⁵
יש אומרים, רק הקונה לוקט את הפירות כדרכו, ואינו יכול לשכור פועלים שיאספו מחשש שמא ילקטו גם במקרה בו קנה קודם עונת המעשרות.⁵

ג. ישראל שקנה שדה ופירות בארצות מצריים, שנער, עמון ומואב

ישראל שקנה קרקע ופירות מחוברים מן הגוי בארצות מצריים, שנער, עמון ומואב, אפילו קודם עונת המעשרות פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.⁶

5. ראה לעיל פ"א הט"ו אות ג.

6. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הל' טז אות ג.

הלכה יז

- א. ישראל אריס בקרקע הגוי בסוריא
- ב. ישראל אריס בקרקע הגוי בארץ ישראל
- ג. גוי שמשכן שדהו לישראל בסוריא
- ד. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא
- ה. מכירה לזמן לגוי בסוריא
- ו. מתנה על-מנת להחזיר בסוריא

ישראל שהיה אריס לגוי בסוריא פירותיו פטורין מן המעשרות לפי שאין לו בגוף הקרקע כלום,¹ ויש לגוי קנין בסוריא להפקיע מן המעשרות כמו שביארנו.² וכן החוכר³ והמקבל⁴ והשוכר⁵ שדה מן הגוי בסוריא פטור מן התרומות ומן המעשרות.⁶

-
1. נימוק זה הובא גם בדברי הרמב"ם, פיהמ"ש חלה פ"ד מ"ז, עפ"י תרגום הרב קאפח. אולם, ראה את הנדפס: 'ואינו חייב במעשרות עד שיהיה הקרקע כולו שלו ולא יהיה לנכרי חלק בו, משמע שאם יש לישראל קניין בקרקע וגם הגוי שותף עדיין יש פטור מתרומות ומעשרות, דבר המנוגד למש"כ הרמב"ם להלן פ"א הכ"א. ראה: משנה ראשונה, חלה פ"ד מ"ז ד"ה ישראל, שהרמב"ם בהלכה חזר בו מפיהמ"ש הנדפס.
 2. לעיל פ"א ה"י.
 3. ראה: המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יב: 'שנותן כך וכך כורין לשנה, בין יצא מהשדה רב או מעט'.
 4. ראה: המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יב: 'שנותן מחצה או שלישי או רביעי ממה שתצא השדה'. אולם, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ז ביאור ההלכה ד"ה וכן החוכר, שפירוש 'מקבלי הוא אריס רגיל, בשונה מ'אריסי' שהכוונה היא ל'אריס בתי אבות'.
 5. ראה: המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יב: 'שנותן סכום מעות לשנה'.
 6. תוספתא, תרומות פ"ב הי"א; חלה, פ"ד מ"ז, כדעת רבן גמליאל; ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ב, דעת רשב"ג כדעת רבן גמליאל זקנו; גיטין מג ע"ב, כהבנת תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט, שהברייתא עוסקת בד"ן סוריא; עין משפט, גיטין מג ע"ב אות ה, שציין לדברי הרמב"ם כאן (יש להעיר מדברי הראי"ה קוק, הלכה ברורה שם, שהעיר על שיוך הלכה זו לדברי הברייתא שם: 'הלכה זו הרשומה בעין משפט אין לה קשר ישר לסוגייתנו, שהרי היא מדברת ביחוד בעניין סוריא מה שלא נזכר בברייתא שלפנינו'); תוספות (גיטין מז ע"א ד"ה אמר רבה; בבא מציעא קא ע"א ד"ה סברוה); רמב"ן, גיטין מז ע"א ד"ה הא דפליגי; ר"ן, שם ד"ה גמרא אמר רבה; ריטב"א, שם ד"ה מר סבר; רא"ש, עבודה זרה פ"ד סי' ט; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' יג; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נו סעי' ה; עשר תעשר, שער הלכה ה"ז; ארץ חפץ, הל' תו"מ נתיב א סעי' ח; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ג.

א. ישראל אריס בקרקע הגוי בסוריא

ישראל שהיה אריס לגוי בסוריא פירותיו פטורין מן המעשרות

לדעה זו, ישראל שהיה אריס לגוי בסוריא, או במקרים שונים בהם אין הקרקע שלו,⁷ פירותיו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות הואיל ואין לו בגוף הקרקע כלום.⁸

יש אומרים, ישראל שהיה אריס לגוי בסוריא, חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן ועליו להפריש רק מחלקו ולא מחלק הגוי.⁹

ב. ישראל אריס בקרקע הגוי בארץ ישראל

ישראל שהיה אריס לגוי בארץ ישראל, אם גמר המלאכה נעשה על ידו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה,¹⁰ ואם גמר המלאכה נעשה ע"י הגוי חייב ישראל בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן משום שביד ישראל הגיעו לעונת המעשרות ואין קניין לגוי להפקיע מן המעשרות.¹¹

יש אומרים, אם גמר המלאכה נעשה ע"י הגוי אין כלל חיוב הפרשת תרומות ומעשרות.¹²

7. על החידוש שיש בכל אחת מהדוגמאות, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ב ה"י ד"ה ומאי. בתוספתא, תרומות פ"ב ה"י"א, נוספה דוגמה: 'בתי אבות', שהכוונה למקרה שאביו של ישראל קיבל קרקע מהגוי והעבירה לבנו ובכך השתקעה אצל ישראל, ראה: ירושלמי, חלה פ"ד ה"ד; ר"ש ליברמן, פירוש הארוך תוספתא תרומות עמ' 315 מספר 41; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נו סעי' ז; חזון יחזקאל, תרומות פ"ב ה"י ביאורים ד"ה ובתי. מה שלא כתב הרמב"ם דוגמה זו, ראה: המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק יט, שמ"מ אין הקרקע שלו כיתר הדוגמאות; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"י ביאור ההלכה ד"ה וכן החוכר, ביאר שהביטוי 'אריס' הכוונה לאריס בתי אבות', ראה הערה 4.

8. רש"ס, חלה פ"ד ה"ד ד"ה ורי"ג פוטר; מלאכת שלמה, חלה פ"ד מ"ז; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"י"ז ס"ק קסט. ראה עוד במקורות שהובאו בהערה 6.

9. מאירי (גיטין מג ע"ב ד"ה גוי שהיה; חלה פ"ד מ"ה); בבית דבריו, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"י"ז ציון ההלכה ס"ק שטו.

10. ראה: מה שהתבאר לעיל פ"א ה"י"א אות ב.

11. רדב"ז, הל' תרומות פ"א ה"י"ז; ראה: כסף משנה, שם ה"י"ג; חרדים, פרק נב סעי' ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק טז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ב סעי' ג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"י"ז ס"ק קע. מדברים אלו עולה, שיש לאריס ישראל בעלות מסוימת בקרקע הגוי ולפיכך אם גמר המלאכה נעשה על ידו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה כדין קרקע ופירות של ישראל, ראה כן: שו"ת שערי רחמים (פראנקו), סי' כג ד"ה אלא דבכל; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ו יו"ד סי' צו אות א ד"ה ויותר נראה; תורת הארץ, ח"א פ"ה אות ה ד"ה גם אין לומר; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק כ.

12. ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"י"ז ציון ההלכה ס"ק כ, שתמה על הרדב"ז המחייב במקרה זה מדרבנן, הרי עיקר הקרקע של גוי וממילא יש כאן קרקע ופירות של גוי וגמר

יש אומרים, רק החלק המגיע לישראל חייב בתרומות ומעשרות.¹³

ג. גוי שמשכן שדהו לישראל בסוריא

וכן החובר והמקבל והשובר שדה מן הגוי

גוי שמשכן את שדהו לישראל בסוריא, פטור מהפרשת תרומות ומעשרות, אפילו אמר לו שאם לא יפרע לו את החוב תהייה הקרקע חלוטה לו.¹⁴ יש אומרים, דין זה דווקא שלא הגיע זמן הפרעון אך כשהגיע זמן הפרעון וישראל זרע בה, הפירות חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁵ יש אומרים, אפילו כשהגיע זמן הפרעון ולא פרע הגוי את חובו פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁶

ד. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא

גוי שהיה אריס של ישראל בקרקע של ישראל בסוריא -

יש מי שאומר, הואיל ובעת עונת המעשרות הייתה התבואה ביד הגוי נחשב כתבואת הגוי הפטורה מתרומות ומעשרות אף כשגמר המלאכה נעשה ע"י ישראל.¹⁷

ויש מי שאומר, חייב בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁸

- מלאכה ע"י גוי שפטורים פירות אלו לגמרי. יתכן ולדבריו ישנה השוואה בין דין אריס בענייני ממון לבין דין אריס במצוות התלויות בארץ, היינו שכשם שאין לאריס בעלות על הקרקע ביחס לדיני ממון כמו"כ אין לו בעלות ביחס לחיוב במצוות התלויות בארץ.
13. תוספות, בכורות יא ע"ב ד"ה דמרחינהו; מאירי, גיטין מג ע"ב ד"ה גוי שהיה; דברי ישראל, הערות לחכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א ס"ק כב; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ו יו"ד סי' צו אות א ד"ה ויותר נראה.
14. תוספות, תרומות פ"ב הי"א; גיטין מג ע"ב, ע"פ תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט; רמב"ן, גיטין, מז ע"א ד"ה הא דפליגי; ר"ן, שם ד"ה אמר רבה; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק טז; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק יט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ז ס"ק קסט.
- יש שהעירו על השמטת הרמב"ם דין זה: חסדי דוד, תרומות פ"ב הי"י ד"ה ומאי; חתם סופר, גיטין מג ע"ב ד"ה הא לפירא, שביאר; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי עבדים פ"ח ה"ב; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ז.
15. תוספות, גיטין מד ע"א ד"ה בשלוח; מהר"ם, שם ד"ה תוס'; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ז.
16. רש"י, גיטין מד ע"א ד"ה הכי גרסינן.
17. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' ו, טעמו הוא שאין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בסוריא א"כ הקרקע והפירות של ישראל.
18. דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ז ס"ק קעד.

ה. מכירה לזמן לגוי בסוריא

ישראל המוכר את שדהו בסוריא לגוי בקניין לזמן -
יש מי שאומר, אינה מועילה מכירה זו לפטור מחיוב הפרשת תרומות
ומעשרות.¹⁹

ויש מי שמשמע מדבריו שמכירה כזו מועילה והפירות פטורים מתרומות
ומעשרות.²⁰

ו. מתנה על-מנת להחזיר בסוריא

יש אומרים, ישראל הנותן שדהו לגוי בסוריא במתנה ע"מ להחזיר פטור
מהפרשת תרומות ומעשרות.²¹

19. חזו"א, שביעית סי' כא ס"ק ח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"ז ס"ק קעד.

20. מעדני ארץ (שביעית סי' טז אות ט ד"ה אומנם; שם סי' יז אות א).

21. מעדני ארץ, שביעית סי' יז אות ג.

הלכה יח

- א. ישראל המוכר לגוי בסוריא שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות
 ב. שיעור חיוב תרומות ומעשרות
 ג. ישראל המוכר לגוי בארצות הסמוכות שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות

ישראל שלקח בסוריא שדה מן הגוי עד שלא הביאה שלישי וחזר ומכרה לגוי מאחר שהביאה שלישי, אם חזר ישראל ולקחה פעם שנייה הרי זה חייב בתרומות ומעשרות שהרי נתחייבה ביד ישראל.¹

- א. ישראל המוכר לגוי בסוריא שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות
 לדעה זו, ישראל שקנה שדה ופירותיה מגוי בסוריא והגיעו הפירות לעונת המעשרות ברשותו, ומכר השדה ופירותיה לגוי, כאשר שב ולקח את השדה ופירותיה ממנו התחייב בתרומות ומעשרות.²
 ויש אומרים, אף אם חזר ישראל וקנה רק את הפירות מהגוי וגמר מלאכה היה ברשות ישראל חייבים הפירות בתרומות ומעשרות.³
 ויש אומרים, אף אם חזר ישראל וקנה רק את הפירות מהגוי לאחר גמר מלאכה חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן הואיל וכבר התחייבו הפירות.⁴

-
1. גיטין, מז ע"א; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ט; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נו סעי' ד; עשר תעשר, שער הלכה הי"ז; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יג.
 2. הטעם לשיטה זו הוא, משום שעתה לאחר שחזר ולקח השדה והפירות נמצא שהפירות שהגיעו לעונת המעשרות ברשותו והשדה אצל ישראל וממילא חל חיוב הפרשת תרומות ומעשרות, ראה: תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' קכט; כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ח, בשם ר"י קורקוס; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א, בביאור דעת הרמב"ם; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נו סעי' ד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק יז, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, שביעית סי' יז אות ב ד"ה והואיל; דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קעה.
 3. רש"י, גיטין מז ד"ה חייבת במעשר; אולם, בדעת רש"י, ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"ח הערה 59, שאפשר שלמסקנת הגמ' אף לדעת רש"י כדי להתחייב צריך שיחזור וייקח אף הקרקע; מים חיים, ה' תרומות פ"א הי"ח; מעשה רקח, שם; צרור החיים, שם; יצחק ירנן, שם; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק כא; חזון יחזקאל, תרומות פ"ב ה"י חידושים ד"ה חייבת במעשרות.
 4. מאירי, גיטין מז ע"א ד"ה ממה שהקדמנו; ראב"ד ה' תרומות פ"א הי"ג; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה כתב עליו הראב"ד, בהסבר דעת הראב"ד; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כד ד"ה ישראל; דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קעו. ראה עוד: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"ח ד"ה בסיום.

ב. שיעור חיוב תרומות ומעשרות

כיון שתחילת החיוב וסופו היו ביד ישראל, עליו להפריש תרומות ומעשרות כרגיל ולא לפי חשבון בניכוי מה שגדל אצל הגוי.⁵

ג. ישראל המוכר לגוי בארצות הסמוכות שדה ופרותיה לאחר עונת המעשרות

ישראל שקנה שדה ופירותיה מגוי בארצות הסמוכות לארץ ישראל, כמצריים, שנער, עמון ומואב והפירות הגיעו לעונת המעשרות ברשותו, ומכר השדה ופירותיה לגוי, כאשר שב ולקח את השדה ופירותיה ממנו אינו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות.⁶

5. רדב"ז, הלי' תרומות פ"א הי"ח; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק יז; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק כא.

6. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"א הטי"ז אות ג.

הלכה יט

- א. אריס בקרקע של ישראל בסוריא
- ב. אין מצוי מאותו המין בשוק
- ג. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא
- ד. אריס בקרקע של ישראל בארץ ישראל
- ה. אריס בקרקע של ישראל בעולי מצריים

ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה אריס ושלה לו האריס פירות, הרי אלו פטורים שאני אומר מן השוק לקח, והוא שיהיה אותו המין מצוי בשוק.¹

א. אריס בקרקע של ישראל בסוריא

ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה אריס ושלה לו האריס פירות הרי אלו פטורים

אריס שאינו נאמן על המעשרות² שהביא לישראל פירות מקרקע שלו³ בסוריא, בין שאמר לו שפירות אלו שמתוך שדהו ומועשרים הם⁴ ובין ששתק ולא הזכיר מהיכן הפירות,⁵ פירות אלו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.⁶

-
1. ירושלמי, דמאי פ"ו ה"ח: 'ישראל שהיה לו אריס בסוריא ושילח לו פירות ואמר הרי אלו מעושרין, אני אומר מן השוק לקח והוא שיהא אותו המין מצוי בשוק'; העיר כסף משנה, הל' תרומות פ"א הי"ט, שגרסה אחרת הייתה לרמב"ם ללא 'ואמר הרי אלו מעושרין'. בביאור היחס בין הגרסה שלפנינו לבין זו של הרמב"ם, ראה: ר"י קורקוס, הל' מעשר פ"יב הי"א; מעשה רקח, שם; מראה הפנים, דמאי פ"ו ה"ח ד"ה ישראל; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כג; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נו סעי' ח-י; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הי"ט ד"ה ומה שכתב. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' י.
 2. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קעח.
 3. ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קעט, שמדובר דווקא ששלח לו פירות משדהו של ישראל, אך אם שלח לו משדהו שלו עצמו, חייב לעשר.
 4. על נאמנות האריס לומר כן ולפטור פירות אלו מתרומות ומעשרות, יש שביארו משום 'מיגו דאי בעי שתיקי' או 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', ראה: גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כד; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קפ. ראה מה שהעיר על שיטה זו דברי ישראל, בתוך חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א ס"ק כד.
 5. משנה ראשונה, דמאי פ"ו מ"א ד"ה שהפה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' יד; עשר תעשר, שער הלכה הי"ח; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יד; ארץ חפץ, הל' תו"מ נתיב א סעי' ט; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הי"ח ס"ק קפ.
 6. בטעם הדין כתבו המפרשים, משום שבסוריא שעיקר חיוב הפרשה מדרבנן הקלו, ראה: רש"ס, דמאי פ"ו ה"ח; רדב"ז, הל' תרומות פ"א הי"ח; דברי ישראל, בתוך חכמת אדם שערי

ויש אומרים, דין אריס בסוריא הוא כדין בעל הבית המוכר פירות, ואם אמר שהפירות מעושרים וידוע שהוא אריס והיה רוב ממכרו משדהו חייב הלוקח ממנו לעשר משום שחזקת פירות אלו שמשדהו הביאם.⁷

ב. אין מצוי מאותו המין בשוק

והוא שיהיה אותו המין מצוי בשוק

גם במקרה בו אמר האריס שפירות אלו מעושרים, אם אין מצוי מאותו המין בשוק, אינו נאמן בדבריו ופירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.⁸

ג. אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא

אריס גוי בקרקע של ישראל בסוריא ששלח לו פירות -

יש מי שנראה מדבריו שפירות אלו פטורים מתרומות ומעשרות.⁹

ויש מי שנראה מדבריו שיש להפריש תרומות ומעשרות מפירות אלו שמא לקחם משדהו.¹⁰

ד. אריס בקרקע של ישראל בארץ ישראל

אריס שאינו נאמן על המעשרות או אריס גוי שהביא לישראל פירות מקרקע שלו בארץ ישראל, בין שאמר לו שפירות אלו מתוך שדהו ומעושרים ובין ששתק ולא הזכיר מהיכן הפירות, חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות כדין פירות דמאי.¹¹

צדק שער מצוות הארץ פ"א ס"ק כד; תולדות יצחק, דמאי פ"ו ה"ח ד"ה והוא שיהא; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נו סעי' ט; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק כב; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הי"ט ד"ה ומה שכתב. טעם שונה כתב הגר"א, מובא ברמב"ם מהדורת פרנקל ה"ל תרומות פ"א הי"ח: יולא חיישינן שמא לקח מן השדה שהוא אריס בה דמסתמא לא יקח שלא ברשות בעל הבית. על ההבדל ההלכתי בין הטעמים, ראה לקמן אות ג ביחס לאריס גוי.

7. דברי ישראל, בתוך חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א ס"ק כד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק יח.

8. ירושלמי, דמאי פ"ו ה"ח; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הי"ט ס"ק קפא.

9. דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הי"ט ציון ההלכה ס"ק שמב, לדעת הסוברים שהטעם באריס ישראל שהביא לישראל פירות הוא משום שבסוריא הקלו, ראה לעיל הערה 6; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הי"ט ד"ה וגם נראה.

10. דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הי"ט ציון ההלכה ס"ק שמב, לדעת הסוברים שהטעם באריס ישראל שהביא לישראל פירות הוא משום שלא חוששים שמא לקח משדה כדעת הגר"א לעיל הערה 6.

11. רדב"ז, ה"ל תרומות פ"א הי"ט, משום שבארץ ישראל שיעקר חיוב תרומות ומעשרות מהתורה

ה. אריס בקרקע של ישראל בעולי מצריים

אריס שאינו נאמן על המעשרות שהביא לישראל פירות מקרקע שלו הנמצאת במקומות שהחזיקו עולי מצריים ולא החזיקו עולי בבל, אע"ג שרוב הפירות שם משל גויים, לא ניתן לסמוך על כך שמן השוק לקחם ויש להפריש תרומות ומעשרות.¹²

יש להחמיר בספק; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק כב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ט ד"ה וגם נראה; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק שמב.
12. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"ט ד"ה וגם נראה.

הלכה כ

- א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל וגוי
- ב. דין ברירה
- ג. אופן ההפרשה כשטבל וחולין מעורבים
- ד. מירוח ישראל
- ה. מירוח הגוי

שותפות הגוי חייבת בתרומות ומעשרות.¹ כיצד, ישראל וגוי שלקחו שדה בשותפות, אפילו חלקו שדה בקמתה ואין צריך לומר אם חלקו גדיש² – הרי טבל וחולין מעורבין בכל קלח וקלח מחלקו של גוי אע"פ שמרחן הגוי וחיוכם מדבריהם, כמו שביארנו.³

א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל וגוי

שותפות הגוי חייבת בתרומות ומעשרות

לדעה זו, שותפות ישראל וגוי מחייבת את חלקו של ישראל בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.⁴
ויש אומרים, שותפות ישראל וגוי אינה מחייבת את ישראל בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה אלא מדברי חכמים.⁵

1. חולין, קלה ע"ב, כלישנא בתרא וכדעת חכמים.
2. במקרה זה שחלקו את הגדיש, מבואר בירושלמי, דמאי פ"ו ה"ו, שאף רשבי"ג החולק על רבי וסובר יש ברירה מודה ישכל קלח וקלח של שותפות הוא; מאירי, גיטין מז ע"ב בשם גדולי המחברים; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כו.
3. מקור: ירושלמי, דמאי פ"ו ה"ח; גיטין, מז ע"א; חולין, קלה ע"ב; תוספתא, תרומות פ"ב ה"י, כדעת רבי הסובר אין ברירה ולכן טבל וחולין מעורבין זה בזה; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה לדברי רבי; מאירי, גיטין מז ע"ב ד"ה ישראל וגוי, בדעת הרמב"ם המסתמך על הירושלמי הנ"ל; כסף משנה, ה"ל תרומות פ"א ה"כ; רדב"ז, שם; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יא.
4. הרב יוסף קארו (שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יא; כסף משנה, ה"ל תרומות פ"א ה"כ, הוכיח כן מחולין קלה ע"ב). על החידוש בדין זה ביחס לדיני קניין הגוי, ראה: לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יא; ש"ד, שם ס"ק יט; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"כ אות ג. ראה גם: ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב ד הלכה כו דף כו ע"ב; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' יב ד"ה ונראה.
5. רשבי"א, פסקי חלה שער ב אות א, הוצאת מוסד הרב קוק עמודה ג-נה; מאירי, חלה פ"ג ד"ה וצריך אתה (הראשון); ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"א ה"כ, בדעת הש"ך יו"ד סי' שלא ס"ק יט; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"כ ציון ההלכה ס"ק שמו, הוכיח כן ממשמעות דברי רשבי"א, פסקי חלה שער ב אות א, הוצאת מוסד הרב קוק עמודה נה-נו.

ב. דין ברירה⁶

לדעה זו, בדיני תורה אין ברירה ואילו בדיני דרבנן יש ברירה.⁷

6. בסוגיות שונות נחלקו תנאים ואמוראים במעשה שאינו מבורר עכשיו ועתיד להתברר לאחר זמן, אם אנו אומרים 'יש ברירה', וכבר מעתה מבורר הדבר כפי שיתברר בעתיד, או שמא 'אין ברירה', ועתה אין הדבר מבורר אלא רק בעתיד כשיתברר בפועל. בביאור טעם המחלוקת, ראה: שערי יושר, שער ז אות יח ד"ה ואפשר; קובץ שיעורים, ביצה אות לה; המידות לחקר ההלכה, ח"ג מידה כב אות א-ד. ביאור שונה, ראה: חידושי הגרני"ט, גיטין סי' פב ד"ה ובביאור. גם בנידון לפנינו, חלוקת שותפות בה היה הדבר מעורב מתחילה, נחלקו התנאים אם אומרים בשעת חלוקה הוברר הדבר למפרע שזה היה חלקו של זה, או שהיה מעורב מתחילתו ועתה הוא שנתחלק, ראה: גיטין, מז ע"א; ריטב"א, גיטין כו ע"א.

להלן נשתמש במונחים 'יש ברירה' ו'אין ברירה'.

7. כפי שפסק הרמב"ם להלן פ"א הכ"א. המקור לכך הוא מדברי הבבלי ביצה לח ע"א: 'וכי לית ליה לרבי אושעיא ברירה - בדאורייתא, אבל בדרבנן - אית ליה'. ושם הוכרעה ההלכה כדברי רבי אושעיא; ראה גם: רמב"ם (הלי' יו"ט פ"ה ה"כ; הלי' מעשר פ"ז ה"א; הלי' עירובין פ"ח ה"ז; פיהמ"ש דמאי פ"ז מ"ד).

כן סוברים: רבינו תם (ספר הישר, חלק החידושים סי' קיד; תוספות גיטין מח ע"א ד"ה אי לאו); רא"ש (נדרים פ"ה סי' א, בשם ה"ר שלמה בר אברהם הצרפתי; בבא קמא פ"א סי' ו; בבא בתרא פ"ז סי' ב; גיטין פ"ג סוף סי' א); קרבן נתנאל, נדרים פ"ה סי' א אות מ, בדעת הרא"ש; שו"ת הרשב"א, ח"ב סי' פב; מאירי, גיטין כה ע"א ד"ה כבר פסקנו; ר"ן, גיטין יב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה והלכתא; נימוקי יוסף, בבא קמא כב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה זה לרשותו (א) בשם הרא"ה והרמב"ן; סמ"ג, עשין סי' קלג; לחם משנה, הלי' תמידין ומוספין פ"ח ה"ב; חסדי דוד, תרומות פ"ב ה"י; ים של שלמה (בבא קמא פ"ה אות לב ד"ה ועתה באתי; שם, פרק ראשון אות יב).

בטעם החילוק בין דיני דאורייתא לבין דיני דרבנן נחלקו הפרשנים - יש אומרים, מכיוון שיש ספק בדין, האם יש ברירה או אין ברירה, לכן מחמירים בדיני תורה ככל ספק דאורייתא לחומרא ובדיני דרבנן מקילים כדין ספק דרבנן לקולא. כדעה זו סוברים: ר"ן, גיטין יב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה והלכתא, בדעת הרמב"ם; מאירי, גיטין כה ע"א ד"ה כבר פסקנו; כסף משנה, הלי' גירושין פ"ג ה"א, בדעת הרמב"ם; בית יוסף, אבהע"ז סי' קלא אות ד (ב) ד"ה ומ"ש ואפילו, בדעת הרמב"ם; בית שמואל, שם ס"ק ד, בדעת הרמב"ם; פני יהושע, ביצה לח ע"א ד"ה בגמרא וכי; צ"ח, שם ד"ה וכי לית; שאגת אריה, סי' צ בתחילת התשובה; מלא הרועים, מערכת ב אות לג; בית מאיר, או"ח סי' תצה לסעיף ד ד"ה ובעיקר תמיהת; קרית מלך רב, הלי' גירושין פ"ב דין ח ד"ה אך קשה; שו"ת בית אפרים, יו"ד סי' ע ד"ה ונשוב אל; שו"ת בית שערים, או"ח סי' רסה ד"ה ומ"ש ליישב; אמרי בינה, דיני נדרים סי' יז ד"ה ולעני"ד; ישועות מלכו, הלי' תרומות פ"א ה"כ ד"ה ועוד י"ל; שו"ת אבני צדק (טייטלבוים), יו"ד סי' נה ד"ה ואני.

יש אומרים, שחלוקה זו אינה מדין ספק אלא שמעיקר הדין אין ברירה, ולכן בדיני תורה אין ברירה אפילו אם הברירה היא לחומרא ורק בדיני דרבנן הקלו חכמים לסמוך על ברירה. כדעה זו סוברים: ים של שלמה, בבא קמא פ"ה אות לב; תיו"ט, פסחים פ"ח מ"ב; חזו"א, דמאי סי' טז אות ו ד"ה ומיהו, בדעת תוספות עירובין פב ע"א ד"ה שמע. ראה גם: שו"ת אמרי משה (פודהוצר), סי' לא; המידות לחקר ההלכה, ח"ג מידה כב אות ח,

לפיכך, בשותפות ישראל וגוי בארץ ישראל אין ברירה אלא טבל וחולין מעורבים זה בזה,⁸ ואילו בשותפות ישראל וגוי בסוריא על ישראל להפריש תרומות ומעשרות רק מהחלק המגיע לו משום שהפרשת תרומות ומעשרות בסוריא היא מדברי חכמים ובדיניהם יש ברירה.⁹

ויש אומרים, בין בדיני תורה ובין בדיני דרבנן יש ברירה.¹⁰ לפיכך, בכל מציאות של שותפות ישראל וגוי רק חלקו של ישראל חייב בהפרשת תרומות ומעשרות. ויש אומרים, בין בדיני תורה ובין בדיני דרבנן אין ברירה.¹¹ לפיכך, בכל מציאות של שותפות ישראל וגוי אין ברירה וטבל וחולין מעורבים זה בזה.

-
- שהביאו את שני הצדדים ולא הכריעו בדבר. ראה גם: שיעורי הרב (סולובייצקי), על מסכת חלה וענייני מצוות התלויות בארץ, עמ' קלט.
8. בחלוקת שותפות בין ישראל וגוי ביחס להפרשת תרומות ומעשרות נחלקו רבי ורשב"ג. לדעת רבי טבל וחולין מעורבים זה בזה, ולדעת רשב"ג החלק המגיע לישראל חייב והחלק המגיע לגוי פטור. הבבלי גיטין מז ע"א, מעמיד את מחלוקתם בשאלה האם יש ברירה או אין ברירה, כאשר לדעת רבי והכרעת ההלכה כמותו אין ברירה. לאור זאת, כיון שהוכרע שאין ברירה אזי בחלקו של ישראל ובחלקו של הגוי מצויים שני חלקים - חלק ישראל החייב בהפרשה וחלק הגוי הפטור, וכדברי הבבלי טבל וחולין מעורבים זה בזה.
9. הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כז, העיר שלמרות שרשב"ג מודה שאין ברירה במקרה שחלקו גדיש (לעיל הערה 2), מ"מ אין הלכה כמותו בעניין זה ובדיני דרבנן יש ברירה לגמרי.
10. שיטת ר"י מבעלי התוספות (תוספות, נדרים מז ע"ב ד"ה אמר; שם תמורה ל ע"א ד"ה ואידך; שם בבא בתרא קז ע"א ד"ה והלכתא; הובאה שיטה זו גם בדברי ר"ן, נדרים מה ע"ב ד"ה איכא; רמב"ן, בבא בתרא קז ע"ב בשם הרב ז"ל; הגהות אשרי, עירובין פ"ג אות ו; בית יוסף, אבהע"ז סי' קכב); רא"ש, נדרים פ"א סי' ה, בשם רבינו שמשון בשם ר"י, וראה שם שמבאר את הסוגיות השונות על פיו; נימוקי יוסף, בבא קמא כב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה זה לרשותו (א) בשם ר"ח.
11. מרדכי, ביצה סי' תרצט, בשם ר"מ. יש להעיר, שאין הכוונה לדעת מהר"ם מרוטנבורג, שהרי בדבריו בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, ספר סיני וליקוטים סי' תריט, כתב: 'דקיימא לן כר' אלעזר בן יעקב בהלכתא ובטעמא' והיינו שיש ברירה. אכן, בשער המלך, הלי עירובין פ"ח ה"ז, ציין את דברי המרדכי הללו בשם ר"ח. אך השווה לדברי נימוקי יוסף בהערה קודמת בשם ר"ח. ובעיקר שיטה זו, ראה: שער המלך, שם, מה שתמה.

ג. אופן ההפרשה כשטבל וחולין מעורבים

הרי טבל וחולין מעורבין בכל קלה וקלה מחלקו של גוי¹²

לדעה זו, מכיוון שבכל קלה של ישראל מעורב פטור וחיוב¹³ יכול הוא לעשר ממקום אחר על חצי חלקו,¹⁴ או שיעשר מיניה וביה על כל חלקו.¹⁵

12. הדברים להלן מתייחסים לשיטות הראשונה והשלישית שהובאו באות הקודמת, ואילו לשיטה השנייה הסוברת שבכל מקרה יש ברירה אין הדברים אמורים. כאמור, הכרעת ההלכה היא ש'אין ברירה', אולם, נחלקו הראשונים בהגדרה זו וממילא באופן ההפרשה של היבול שהגיע לידי ישראל - לדעת רש"י, בכל חלק מהיבול מצוי חלק ישראל החייב בהפרשה וחלק גוי הפטור, ובכך יש תקנה להפריש מגוף התערובת באופן יחסי. אולם, לדעת התוספות אין הכרח לחלוקה כזו שהרי יתכן שכל חלקו של ישראל נמצא אצל הגוי וכן להיפך, לפיכך אין אפשרות להפריש תרומה מגוף התערובת שמא מה שיעלה בידו הוא כולו פטור ונמצא מפריש מהפטור על החיוב וכן להיפך.

ראה: מלבושי יום טוב, ח"א דיני ברירה סי' י ד"ה הנה; רבי עקיבא איגר, דמאי פ"ו מ"ז אות סו, שכתבו שמחלוקת זו היא מחלוקת בין רבי אלעזר ורבי יונה בירושלמי, דמאי פ"ו ה"ז, עפ"י ביאור הר"ש, שם. יש שביארו שסברת מחלוקתם היא בגדר השותפות, ראה: משנת רבי אהרון, ה"ל שכנים סי' ד עמ' יג; אבן ישראל, ה"ל זכיה ומתנה פ"ב הי"ג ד"ה ונראה לומר. בשאלה האם אדם שאכל טבל וחולין המעורבים זה בזה לוקה או לא, ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"כ אות ג, שתלה שאלה זו במחלוקת רש"י והתוספות הנ"ל. אולם, ראה שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' ב, שבעיר צפת היו יהודים אוכלים יבול שהיה בשותפות ישראל וגוי 'ואין שום אחד מהם מעלה על דעתו לעשר פירותיו'.

13. הגדרה זו שכתב הרמב"ם, 'טבל וחולין מעורבין בכל קלה וקלה' מורה כשיטת רש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל: 'אין לך כל חיטה וחיטה שאין חציה טבל וחציה חולין'; השווה לדברי ירושלמי, דמאי פ"ו ה"ו: 'שכל קלה וקלה של שותפות הוא'. לפיכך ישנה תקנה ליבול זה של ישראל כפי שיתבאר. על ההשוואה בין דברי הרמב"ם לשיטת רש"י, כ"כ: מלבושי יום טוב, ח"א דיני ברירה סי' טו; פנים מאירות, ח"ד חידושי גיטין פרק ד ח ע"א ד"ה ואני; קרית מלך רב, ה"ל גירושין פ"ב דין ח ד"ה ואתי שפיר, שביאר שמכיוון שהרמב"ם סובר שיש ספק בדין ברירה (לעיל הערה 8) לכן הכריע כשיטת רש"י; תורת זרעים, דמאי פ"ו מ"ז עמ' לה; שיעורי רבי דוד פוברסקי, גיטין מז ע"ב אות שעג; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"כ אות ד.

14. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א ה"כ אות ד.

15. עפ"י רש"י, חולין קלה ע"ב ד"ה טבל; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א ה"כ ס"ק קפז. השווה לדברי הרמב"ם, ה"ל תרומות פ"ב הי"ג, בעניין 'נתערב דבר שחייב בתרומה בדבר שאינו חייב', שכתב דרך פתרון זו. יש שכתבו דרך זו וכשיטת רש"י: מאירי, חולין קלה ע"ב ד"ה ישראל, בשם גדולי הרבנים; גר"א, יו"ד סי' של ס"ק ה, ביחס להפרשת חלה מעיסה בשותפות ישראל וגוי; חידושי רבי מאיר שמחה, חולין קלה ע"ב ד"ה רש"י, שסייע לשיטה זו מדברי תוספתא. והנה, רש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל, כתב שניתן להפריש רק מיניה וביה, וכתב ים של שלמה, חולין פ"א סי' ג, שבדבריו בחולין חזר בו ממש"כ בגיטין והעיקר כדבריו בחולין. יש שהביאו את שני הפירושים בדעת רש"י, ראה: רשב"א, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל; תוספות הרא"ש, שם. בכך מיושבת קושיית הרש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה גמרא אר"א; שו"ת אבני נזר, אבהע"ז סי'

יש אומרים, מכיוון שבכל חלק מהיבול יש ספק אם הוא של ישראל או של גוי לכן אין תקנה ליבול של ישראל משום שהמצוי עתה אצלו הוא יבול השייך לגוי ונמצא מפריש מהפטור על החיוב או להיפך, ואין לנו ידיעה כמה שייך לגוי וכמה שייך לישראל וממילא לא ניתן לתקנו מיניה וביה.¹⁶

לדעה זו - הפתרון הוא להפריש על יבול זה מיבול אחר שהוא טבל ודאי, ויפריש ממקום אחר על המעשרות שבידו וחוזר חלילה,¹⁷ או להתנות מראש שהשותפות ביבול תוגדר כך שבכל קלח וקלח מעורב חיוב ופטור כשיטה הראשונה.¹⁸

ויש החולקים על אפשרות ההתנאה מראש.¹⁹

יש שביארו לדעה זו, אם השותפות היא בזיתים וענבים יכול ישראל לסחוט את חלקו בפירות ולעשות מהם שמן ויין ולהפריש מיניה וביה משום שיש בילה במציאות זו.²⁰

ויש חולקים על אפשרות זו.²¹

שעד אות א, שהקשו על דברי רש"י בגיטין מדבריו בחולין. ראה עוד: ברוך טעם, שער ו ד"ה ועתה אקדים, המבאר את שיטת רש"י בפירושו השונים.

16. תוספות, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל; רשב"א, שם; יד רמ"ה, שם; תוספות הרא"ש (גיטין מז ע"ב; חולין קלה ע"ב ד"ה טבל); ריטב"א, חולין קלה ע"ב ד"ה ישראל; המיוחס לריטב"א, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל; רבינו חננאל, שיטת הקדמונים חולין קלה ע"ב ד"ה דתניא; שאגת אריה, סי' צ, בדעת הרמב"ם. [יש שתמהו על דברי השאגת אריה שייחס את הרמב"ם לשיטת התוספות, שהרי בדברי הרמב"ם כאן מבואר כשיטת רש"י, ראה: כתר המלך, הל' תרומות פ"א ה"כ; רבינו השאגת אריה, סי' צ עמ' שמט; שיעורי רבי דוד פוברסקי, גיטין מז ע"ב אות שעג].

17. תוספות, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל; רשב"א, שם; יד רמ"ה, שם; תוספות הרא"ש (גיטין מז ע"ב; חולין קלה ע"ב ד"ה טבל); ריטב"א, חולין קלה ע"ב ד"ה ישראל; המיוחס לריטב"א, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל. ראה: חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כט ד"ה וממה, מה שהקשה על הצעת פתרון זו.

18. חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כט ד"ה ר"מ פ"ו. ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"א ה"כ ס"ק קפז.

19. אהל משה (דרכינסקי), סי' ז אות ב דף נד, הוכיח מלשון 'טבל וחולין מעורבין זה בזה', 'דאין עצה לזה אף כשהתנו מקודם'.

20. ראה: שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כט; בירור הלכות (בעילום שם), עמ' צא. ראה: אפיקי ים (רבינוביץ), ח"א סי' יב אות ח, משי"כ להעיר על דברי המהרי"ט. השווה לדברי המאירי, חולין קלה ע"ב ד"ה ישראל.

21. ראה: הרב אברהם גרשון הופמן, בדעת ה"ש ורבי עקיבא איגר, 'בילה בפירות של פטור וחיוב', הליכות שדה 150 (תשרי תשס"ז) עמ' 21-24.

ד. מירוח ישראל**אע"פ שמרחן הגוי**

לדעה זו, כאשר מירח ישראל בין את חלקו ובין את חלק הגוי, חיוב ההפרשה הוא מהתורה.²²

יש אומרים, למרות שחייב להפריש תרומות ומעשרות מ"מ אינו חייב לתת את התרומות לכהן ואת המעשר ללוי.²³

יש אומרים, חייב אף לתת את התרומות והמעשרות.²⁴

ה. מירוח הגוי**אע"פ שמרחן הגוי וחיוכם מדבריהם**

לדעה זו, במקרה שמירח הגוי בין את חלקו ובין את חלקו של ישראל, חיוב ההפרשה הוא מדברי חכמים.²⁵

יש אומרים, במקרה זה חיוב ההפרשה הוא מהתורה.²⁶

22. כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן הגוי, בשם ר"י קורקוס; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א ה"כ; דרך אמונה, שם ס"ק קפח-קפט.

23. לפי טעמו של מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א ה"כ, שלא גרע מישראל שלקח פירות מגוי ומירחם שחייב בהפרשה מהתורה. לדבריו, אין חיוב על ישראל לתת את התרומות והמעשרות, כדין הלוקח פירות מהגוי לאחר שנתלשו וגומר מלאכתם הפטור מנתינה כדברי הרמב"ם, ה' תרומות פ"א הי"א.

24. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א ה"כ אות ד. לדבריו, אף אם נגדיר את השותפים כלקוחות מ"מ לא שייך כאן פטור 'לקוח' מנתינת תרו"מ, ראה שם טעמו.

25. הרמב"ם כאן מציין למש"כ לעיל, ה' תרומות פ"א הי"ג, כאשר גוי מירח את פירות ישראל החיוב בהפרשה הוא מדברי חכמים. כ"כ בדעתו: כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"ג ד"ה וכן הגוי, בשם ר"י קורקוס; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק טו; גרש ירחים, גיטין נו ע"ב אות תסא; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כד ד"ה ר"מ פ"א. בסיבת החיוב מדברי חכמים במקרה שמירח הגוי, האם החיוב משום גזירת בעלי כיסין או גזירה מדרבנן, ראה לעיל פ"א הי"ג.

26. טעמה של שיטה זו הוא, שמירוח הגוי פוטר מהפרשת תרומות ומעשרות רק כשהפירות שייכים לגוי, אך כאשר הפירות שייכים לישראל אין מירוח הגוי מהווה פטור מחיוב התורה. ראה: מאירי (גיטין מז ע"א ד"ה זה שביארנו; חלה פ"ג מ"ב ד"ה ואתה צריך; קידושין לו ע"ב ד"ה ואם כן); כסף משנה, ה' תרומות פ"א הי"א, בשם ארחות חיים (לוניל) ה' חלה אות ו, שכתב כך בשם הראב"ד.

הלכה כא

א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל גוי בזמן הזה

במה דברים אמורים בארץ ישראל שהמעשרות של תורה, ובשל תורה אין ברירה. אבל אם לקחו שדה בסוריא, הואיל והמעשרות שם מדבריהם, אפילו חלקו הגדיש – חלקו של גוי פטור מכלום.

א. חיוב תרומות ומעשרות בשותפות ישראל וגוי בזמן הזה

יש אומרים, יש לדון דין תרומות ומעשרות בזמן הזה כיתר דיני דרבנן¹ ולכן יש ברירה בהפרשת תרומות ומעשרות.² לפיכך, חלקו של הגוי פטור לגמרי ורק

1. יש להעיר, שהמקורות שיובאו להלן אינם מתייחסים בצורה מפורשת לסוגיית ברירה, אלא טענתם היא שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מדרבנן וממילא יש להקל ככל דיני דרבנן. אולם, מכיון שמקורות אלו לא התייחסו בצורה מפורשת לדיני ברירה בתרומות ומעשרות, יתכן והם יחריגו דין זה.

הרב יואל סירקיש (ב"ח, אבהע"ז סי' קנו אות טז; שו"ת הבי"ח, סי' ק); דברי אמת (בן דוד), קונטרס תשיעי סי' ג ד"ה ואחרי המחילה; שו"ת עבודת הגרשוני, סי' א; שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), אבהע"ז סי' יא אות א; ספר יהושע (באב"ד), סוף סי' לט ד"ה ולהפוסקים; בית שמואל (אבהע"ז סי' ד ס"ק מ; שם סי' קנו ס"ק טו); שו"ת קרית ארבע (אקריש), סי' יא ד"ה המורם דף קפא ע"ב; שו"ת אחי וראש, ח"א אבהע"ז סי' ט ד"ה כי אם וד"ה ולע"ד מא ע"ב; מחנה אפרים, ה"ל שלוחין ושותפין סי' כא; הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' לב, שבת הארץ, מבוא פרק ט); תורת הארץ, ח"ב פ"א אות כח, הביא מקורות שונים לכך שדין תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא דין דרבנן לכמה וכמה עניינים.

2. כפתור ופרח, פרק לח, בשם רב האי גאון; כסף משנה, ה"ל מעשר שני פי"ד ה"ט"ו; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קצב ד"ה אברא; פאת השלחן, סי' יד בית ישראל ס"ק כא; שו"ת הר צבי (זרעים ח"א שם סי' כה; שם סי' סב; שם סי' סג); שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פד אות ח; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ו יו"ד סי' כח אות ט; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' יט; שם עמ' כא); שמירת שבת כהלכתה (ח"א פי"א סעי' כד; שם הערה ג). יש המבארים כן בדעת הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כח, ראה: מעדני ארץ, (ה"ל תרומות ח"ב עמ' תשצ אות י; שביעית סי' יב אות י-יא); שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' טו אות א; שו"ת באהלה של תורה, סי' מא אות ה.

ישנם ב' הסברים שונים בשיטה זו שיש ברירה בהפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה - יש סוברים, שתרומות ומעשרות בזמן הזה אין עיקרם מהתורה ולכן יש לדון אותם כיתר דיני דרבנן, ראה: רשב"א (תורת הבית הארוך, בית ד שער ד דף לו ע"א; הובאו דבריו בטור, יו"ד סי' קכא - ביחס לשיטת הרשב"א ראה לקמן הערה 4); ראי"ה, בדק הבית, דף לו ע"ב; ראבי"ה, תשובות וביאורי סוגיות סי' תתקעז ד"ה ואף אני; שער המלך (ה"ל מקוואות פי"י היו"ד ד"ה גם מה; ה"ל מעשר שני פי"א הי"ב); יד אהרן (אלפנדרי), ח"א או"ח סי' תפו.

חלקו של ישראל חייב בהפרשה.³

ויש אומרים, עיקר חיוב תרומות ומעשרות הוא מהתורה,⁴ ולפיכך יש שכתבו

יש שהסבירו דעה זו משום שבזמן הזה אין מציאות כלל לחיוב הפרשה מהתורה, ראה: שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ק אבהע"ז סי' ב ד"ה ולא עוד; יצחק ירנן, הלי תרומות פ"א ה"כ; שו"ת יביע אומר, ח"ט יו"ד סי' לא, הוספות ומילואים.

ויש סוברים שאף אם נגדיר את תרומות ומעשרות בזמן הזה כיש להם עיקר מהתורה, מ"מ יש לדון אותם כיתר דיני דרבנן שיש ברירה, ראה: חרדים, מצוות התלויות בארץ, הקדמה ד"ה גרסינן בסוף; רבי עקיבא איגר, דמאי פ"ז מ"ד אות עד; עמק המלך (יקותיאל), הלי גירושין פ"ג ה"ד ד"ה ונראה דאף; תורת הארץ, ח"ב פ"א ס"ק מה, בדעת הבית יוסף; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א ה"כ אות א ד"ה וכיון.

ראה עוד שדנו בנושא זה, האם לתרומות ומעשרות בזמן הזה יש עיקר מהתורה: שו"ת עדות ביהוסף (רוזין), סי' יד ענף ג וענף ט; שו"ת שערי רחמים (פראנקו), שער הדעת סי' כד; משנת ר' עקיבא, סי' ג אות ה יט ע"ב ד"ה אמנם; ערך השלחן, יו"ד סי' ק"ג אות כג; שדי חמד, ח"א מע' האלף כללים, פאת השדה סי' קכד אות ד-ה.

3. הרב יוסף קארו (שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יא; כסף משנה, הלי תרומות פ"א ה"כ); לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יא; שו"ת המב"ט, ח"ב סי' קצו; שו"ת מהרש"ם, יו"ד סי' קצב ד"ה אברא; שיירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' שלא אות סה; שו"ת אורח משפט, השמטות ומילואים סי' ח; ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב א סעי' י; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' טו.

4. יש להעיר, שהמקורות שיובאו להלן אינם מתייחסים בצורה מפורשת לסוגיית ברירה, אלא טענתם היא שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה עיקרו מהתורה. לאור זאת יתכן, ששיטות אלו יוכלו לסבור כשיטות הסוברות שלמרות שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה עיקרו מהתורה מ"מ יש לדון בדיני ברירה כדיני דרבנן (לעיל הערה 2).

תוספות (עירובין לב ע"א ד"ה תאנים; ביצה ד ע"ב ד"ה ותנן); ריטב"א (כתובות כה ע"א ד"ה אכילת; עירובין לב ע"א ד"ה בשל; יבמות פב ע"ב ד"ה וסבר ר' יוחנן, בהוצאת מוסד הרב קוק עמ' תתרמא); רבינו קרשקש, גיטין סה ע"א ד"ה והא דתריץ; רמב"ן (כתובות כה ע"א ד"ה אבל; יבמות פב ע"ב ד"ה עוד אני); רשב"א (כתובות כה ע"א ד"ה אבל; עירובין לב ע"ב ד"ה עד כאן); דרישה, יו"ד סי' קכא אות ז; משנה למלך (הלי תרומות פ"ז הי"ז; הלי בכורות פ"ד הי"א ד"ה ומלבד מה); פרי חדש, כללי ספק ספיקא סעי' י; מראה הפנים, מעשרות פ"ד הי"א סוד"ה הכובש; מהרי"ט אלגאזי (ארעא דרבנן, הקדמה; שם, אות ת סי' תרכט; שם מהדו"ק אות מ סי' תיד; גט מקושר, סי' טו ד"ה שוב ראיתי. יש להעיר מדבריו בקהילות יעקב, תוספת דרבנן אות כ סי' קסא, שם סובר שבזמן הזה החיוב מדרבנן, וכבר העירו על כך בהערות ארעא קטינא, ארעא דרבנן הקדמה אות נו; עין זוכר, מערכת ד אות לד ד"ה ואנכי; שדי חמד, ח"א מע' האלף כללים, פאת השדה סי' קכד אות ה); פני יהושע, גיטין סה ע"א ד"ה גמרא הכא; הרב אברהם משכיל לאיתן (מצפה איתן, סנהדרין כו ע"א ד"ה גמ' כדמכריז; יד אברהם, הגהות לשו"ע יו"ד סי' של סעי' ד); שמחת יאודה (אליעזר), סי' כג ד"ה ומה שנסתפק; שו"ת משכנות יעקב (ברוכין), חו"מ סי' לו ד"ה וראיה לזה, ביחס לדין חלה; בית ישחק, הלי תרומות פ"ד הי"ו ד"ה נמצא מכל האמור; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ח; דברי ישראל, שם ס"ק יט; תורת הארץ, ח"ב פ"א ס"ק מו, בשיטת הרשב"א; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ז; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק טז ד"ה אמר; גידולי ציון, ח"א סי' יא, דף יד ע"ב ד"ה לכן נלע"ד, המבאר שאע"פ שתרומה בזמן הזה דרבנן מ"מ חז"ל החמירו מפני שעונשה חמור, במיתה.

שיש לדון כדיני תורה שאין ברירה וטבל וחולין מעורבים זה בזה.⁵

5. תוספות, עירובין לו ע"ב ד"ה מאן; רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"כ; משנה למלך, הלי תרומות פ"ז ה"ז; ים של שלמה, בבא קמא פ"ה דיני ברירה פרק ראשון אות יג; שער המלך, הלי עירובין פ"ח ה"ז ד"ה ומצאתי סעד, בדעת הרע"ב; חכמת אדם (שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' טו; השווה לדבריו שם, פי"ג סעי' יג); רבי עקיבא איגר, הלי תרומות פ"א ה"כ; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"א ה"כ; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' יד; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הלי ביכורים פ"ב הטי"ז ד"ה והנה בפ"א; חזו"א (דמאי סי' ט אות יב ד"ה ומדברי; שם אות כא ד"ה מן האמור; שם סי' טז אות ל).

הלכה כב

- א. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתם בארץ
- ב. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתם בחוץ לארץ
- ג. פירות המיועדים לייצוא
- ד. ראיית פני הבית
- ה. פירות ארץ ישראל שיצאו לארצות הסמוכות לה
- ו. פירות שיצאו מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים
- ז. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל
- ח. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל בזמן הזה
- ט. חיוב תרומה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל
- י. חיוב נתינה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל
- יא. פירות חוץ לארץ שנכנסו לסוריא

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות! ומן המעשרות, שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה,² שמה אתם חייבין ובחוצה לה פטורין,³ ואם יצאו לסוריא חייבין מדבריהם.

-
1. ראה: כפתור ופרח, פי"ג ד"ה פירות חו"ל בארץ, שלא גרס בלשון הרמב"ם את המילים 'ומן התרומות'; טור, יו"ד סוף סי' שלא; פרישה, שם אות קב.
 2. במדבר, טו יח.
 3. מקור: חלה, פי"ב מ"א, כדעת רבי עקיבא החולק על רבי אליעזר; רמב"ם (פיהמ"ש שם; הל' ביכורים פי"ה ה"ו; שו"ת הרמב"ם, פאר הדור סי' טז; תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' קכט); מאירי, חלה פי"ב ד"ה והמשנה הראשונה; כפתור ופרח, פי"ג; הרב יוסף קארו (כסף משנה, הל' תרומות פי"א הכ"ב; בית יוסף, יו"ד סוף סי' שלא ד"ה ומ"ש פירות); רע"ב, חלה פי"ב מ"א; משנה למלך, הל' תרומות פי"א הכ"ב; מנחת חינוך, מצווה רפד אות ה ד"ה וכן נוהג; תבונה, חלה פי"א ה"ב ד"ה תני זו.
- יש לציין, שהמשנה והפסוק אותם מציין הרמב"ם מתייחסים לדין חלה ולא לדיני תרומות ומעשרות, כפי שפסק הרמב"ם, הל' ביכורים פי"ה ה"ו. ואילו הרמב"ם כאן ובתשובה הנ"ל מרחיב פטור זה גם לדין תרומות ומעשרות.
- יש שגרסו מילת 'מעשר' בדברי הספרי, במדבר פרשת שלח פיסקא קי: 'בחלה ובמעשר', ראה: תבונה, חלה פי"ב ה"א ד"ה כתיב אל הארץ; עמק הנצי"ב, ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא ד ד"ה ובמעשר: 'דנפקא ליה תרומות ומעשרות מחלה בכל דברי'; הרב משה מרגלית (פני משה, חלה פי"ב ה"א ד"ה כתיב; מראה הפנים, שם ד"ה פירות); אמונת יוסף, שם ד"ה פירות; כן מובא במדרש הגדול, במדבר טו יח. אולם, יש שלא גרסו מילת 'מעשר' בדברי הספרי הנ"ל, ראה: אור זרוע, ח"א הל' חלה סי' ריג; גר"א, הגהות על הספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קי אות א.

וכן פירות הוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה שנאמר שמה,² שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות הוצה לארץ,⁴ ואם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין במעשרות מדבריהם.

א. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתן בארץ

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות

לדעה זו -

יש אומרים, פירות שנגמרה מלאכתם בארץ ישראל ויצאו לחוץ לארץ פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי.⁵

ביחס לגירסת הרמב"ם במשנה, ראה: רדב"ז, הלי' תרומות פ"א הכ"ב; מלאכת שלמה, חלה פ"ב מ"א; פירוש המשנה להרמב"ם (קפאח), שם, גרס במשנה 'בחלה ובמעשרות'. יש שלמדו בדעת הרמב"ם כן מדין חלה, ראה: בי"ח, יו"ד סוף סי' שלא ד"ה ומ"ש פירות; כלי חמדה (פלוצק), במדבר פרשת שלח דף ס ע"א ד"ה ומה; מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' ג ד"ה אבל באמת נבדך. ראה גם: משנה עם שינויי נוסחאות (זק"ש), חלה פ"ב מ"א ציון 4; הון עשיר, דמאי פ"ב מ"א ד"ה לכן נלע"ד; כתר כהונה (וולק), ח"ג ספרי פרשת שלח פיסקא קי ד"ה והנה מה; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כט; קרית ספר, הלי' תרומות פ"א; רבי עקיבא איגר, חלה פ"ב מ"א אות ז.

4. כ"כ רמב"ם (הלי' ביכורים פ"ה ה"ו; שו"ת הרמב"ם, פאר הדור, סי' טז; תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' קכט). מקור דין זה - חלה, פ"ב מ"א, במשנה מבואר שדין זה הוא לכו"ע. הטעם הוא, שמודה רבי אליעזר לדרשת רבי עקיבא 'שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות הוצה לארץ' כפי שציין הרמב"ם כאן; רש"י, חלה פ"ב ה"א ד"ה שנכנסו. אולם, ראה: ירושלמי, חלה פ"ב ה"א; ספרי, במדבר פרשת שלח פיסקא קי ד"ה וידבר ה', שזו דעת רבי מאיר, שלא נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא בדין זה, אך לדעת רבי יהודה גם בדין זה נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא. בביאור מחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא, ראה: ר"ש, חלה פ"ב מ"א; רש"י, חלה פ"ב ה"א ד"ה שמה; שדה יהושע, שם. כדעת רבי יהודה הטוען שגם בדין זה נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא, כן משמע בירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ב. בביאור מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה, ראה: מלבי"ם, התורה והמצווה פרשת שלח פט"ו אות כב; משנת רבי אהרון, זרעים סי' יז אות טז, בביאור דעת רבי מאיר. יש לציין את דברי היראים, סי' קמח, שהכריע במחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא כדעת רבי אליעזר. בשיטתו, ראה: תועפות ראם, שם ס"ק א; ווי העמודים, סי' קב ס"ק נה, שביאר בדעת היראים שהלכה כרבי אליעזר כנגד רבי עקיבא משום שזה הראשון היה רבו. בעניין היחס לפסיקת ההלכה כרבי אליעזר או כרבי עקיבא, ראה: שדי חמד, כללים מערכת ה פאת השדה סי' כ.

5. משמעות הרמב"ם (שו"ת הרמב"ם פאר הדור, סי' טז; תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' קכט): 'פטורין מכלום'; משמעות ר"י קורקוס, הלי' מעשר פ"ג ה"ד; בי"ח, יו"ד סוף סי' שלא ד"ה ומ"ש ואם; מנחת חינוך, מצווה רפד אות ה ד"ה וכן נוהג; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי'

יש אומרים, פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.⁶

ב. פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ ונגמרה מלאכתן בחוץ לארץ
 לדעה זו, פירות ארץ ישראל שלא נגמרה מלאכתם בארץ ויצאו לחוץ לארץ

תרומות פ"א הכ"ב; כלי חמדה (פלוצק), במדבר פרשת שלח סג ע"א אות ג ד"ה והנה, סייע לשיטה זו מדברי הירושלמי קידושין פ"א ה"ח; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, ה' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה והנה; שו"ת חשב האפוד (פדווא), ח"ב סי' יט ד"ה ונראה לי, בדעת התיו"ט דמאי פ"ב מ"א; שם ד"ה והנה להלכה) וראה בהערה הבאה בציון עליו; כרם ציון (אוצר התרומות ח"ב עמ' קכט-קל, בדעת השו"ע והגר"א; שם, עמ' קלב ד"ה המורס); הר צבי (הערות וחידושים לספרי גדולי האחרונים עמ' קלג; הערות וחידושים על ספר מנחת חינוך עמ' יט) בדעת החינוך; שו"ת מגיד תשובה, ח"א סי' מג, הוכיח מסיום ההלכה ברמב"ם; הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' מט; שו"ת מגיד תשובה, ח"א סי' מג ד"ה ולע"ד; שם, ד"ה ושלחת).

יש שהורו כדעה זו ונימקו, כיון שבזמן הזה חיוב תרומות ומעשרות מדרבנן, וכן חיוב פירות האילן מדרבנן ודין לקוח הוא מדרבנן, ראה: עשר תעשר, שער הלכה, מטעמים ס"ק כא סוף ד"ה פירות; הרב איסר זלמן מלצר, כרם ציון השלם ח"ג עמ' קלד ד"ה ובמה; שו"ת משנת רבי אהרון, ח"א סי' מ עמ' קעח.

יש שהכריעו כשיטה זו משום ספק חיוב דרבנן לקולא, ראה: שו"ת משפטי עוזיאל, מהדו"ת ח"ג יו"ד כרך ב סי' צח; ראה: שו"ת בית אב"י (ח"ה סי' צ אות א; ראה בדבריו, ח"א סי' פה; ח"ה סי' צ אות ב-ג), שכתב להכריע כשיטה זו מצירופי ספיקות שונים.

שו"ת המב"ט, ח"ב סי' קצו; רדב"ז, ה' תרומות פ"א הכ"ב; משנה למלך, שם; מעשה רקח, שם; משנה ראשונה (חלה פ"ב מ"א ד"ה ור"ע; מעשרות פ"ג מ"י ד"ה ונטה לחו"ל); מראה הפנים, חלה פ"ב ה"א ד"ה פירות; שו"ת אדמת קודש (מזרחי), ח"א או"ח סי' ג ד"ה נמצא; שו"ת שדה הארץ, ח"ג סוף סי' ו; שו"ת שאילת דוד, ח"א יו"ד סי' יח אות ב; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נז סעי' ג.

יש שכתבו כן מדעת עצמם: ראב"ד (מיוחס לראב"ד, ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קי ד"ה ר' אליעזר; ה' תרומות פ"א הכ"ב); רש"י, חלה פ"ב ה"א ד"ה ר' אליעזר; מנחת חינוך, מצווה רפד אות ה ד"ה וכן נוהג, בדעת החינוך והראב"ד בהשגות; צבי לצדיק, הגהות לשו"ע יו"ד סי' שלא סעי' יב; עמודי אור (הלר), סי' קכב ס"ק כ; תורת הארץ, ח"ב פ"ד ס"ק לח-לט; שו"ת שרגא המאיר (ח"א סי' סג; ח"ד סי' קיז אות ב; ח"ה סי' צח אות א); שו"ת דברי יואל, ח"א סי' צד אות א; חמדת שלמה, קידושין לו ע"א ד"ה ולפמ"ש; הרב אהרון קוטלר (כרם ציון השלם ח"ג, עמ' קל ד"ה וחתני; שו"ת משנת רבי אהרון, ח"א יו"ד סי' מ אות ד); המעשר והתרומה, פ"ג סעי' טז; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק א ד"ה ר"מ, בדעת הגר"א; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' קכז; שו"ת חשב האפוד (פדווא), ח"ב סי' יט, בשם הרב דב בעריש וינדנפלד מטשיבין שאמר שיש לפסוק כן כי כך הכריעו אחרוני ההוראה בארץ ישראל, וראה חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' מח, שכוונתו להכרעת החזו"א הנ"ל שהכריע כהמשנה למלך. עוד בעניין דברי המשנה למלך הנ"ל, ראה: אהבת איתן (קרעניץ), חלה פ"ב מ"א; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות ה.

לגבי שיעור ההפרשה בפירות אלו, ראה: דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג ח"ג ס"ק כב; שם ציון ההלכה ס"ק מז).

פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי, אף אם נגמרה מלאכתן בחוץ לארץ.⁷

ויש אומרים, פירות שנגמרה מלאכתם בחוץ לארץ חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.⁸

ג. פירות המיועדים לייצוא

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין

יש אומרים, פירות ארץ ישראל המיועדים לייצוא לחוץ לארץ פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי, אף אם נגמרה מלאכתם בארץ ישראל.⁹

7. רמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"ב; הרב יוסף קארו (שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יב; כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"ב); רדב"ז, הל' תרומות פ"א הכ"ב; מקדש דוד, תרומות סי' ב; משנת רבי אהרון, ח"א סי' מ אות ד, בדעת הרמב"ם והשו"ע. יש שביארו דין זה משום שסובר הרמב"ם שחייב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, וכאשר הוציאם לחוץ לארץ ירדו בדרגת החיוב וממילא פטורים לגמרי, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג עמ' סב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כא.

8. ראב"ד, הל' תרומות פ"א הכ"ב; מאירי, חלה פ"ב מ"א ד"ה המשנה הראשונה; רש"י, חלה פ"ב ה"א; שו"ת המב"י, ח"ב סי' קצו; אליה רבה, או"ח סי' רח ס"ק יח, בדעת רבינו יונה והכלבו; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' מו, בדעת תלמידי רבינו יונה. יש שביארו דין זה משום שסובר הראב"ד שחייב תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מהתורה, וכאשר הוציאם לחוץ לארץ ירדו בדרגת החיוב וממילא חייבים בהפרשה מדרבנן, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג עמ' סב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כא. יש שהורו להפריש תרומות ומעשרות במקרה זה כדי לחוש לשיטה זו, ראה: המעשר והתרומה, פ"ג ס"ק כז; חוות בנימין, ח"א סי' ג אות ג.

9. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' עב, והוסיף שאף לשיטה המובאת בהערה 6 שפירות שנגמרה מלאכתן בארץ ישראל ויצאו לחוץ לארץ חייבים, יודו במקרה זה. כ"כ, שו"ת חשב האפוד (פדוא), ח"ב סי' יט; שו"ת בית אביי (ח"א סי' פה ד"ה ובמהרש"ם; שם, סי' פו ד"ה ובפרט; ח"ה סי' צ אות א-ב); שו"ת ארץ טובה, יו"ד סי' נא ד"ה ולפ"ז; מקוה המים (מלכה), ח"ד סי' לד עמ' קטו אות א; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ה סעי' ג עמ' קמט (אולם, שם סעי' ד הביא בכך מחלוקת); חוות בנימין, ח"א סי' ג אות ב עמ' כג, בדעת הראי"ה קוק שיובא לקמן.

אולם, יש שכתבו דעה זו ללא תלות בשיטה הנ"ל בהערה 6, ראה: מעשה אורג, פאה פ"ב מ"ח ד"ה והקדיש; שו"ת משפט כהן, סי' מו (השווה לדבריו באגרות הראי"ה, ח"א אגרת קמג); ירושת פליטה, סי' כא אות ז ד"ה וגם בעיני; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כא סוף ד"ה פירות; אשל אברהם (ניימארק), זרעים פירות גנוסר דף ב ד"ה ועוד יסוד; שו"ת משפטי עוזיאל, מהדו"ת ח"ג יו"ד כרך ב סי' צח; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' מד.

ראיה לדין זה, שמחשבה בשעת גמר מלאכה מהווה סיבת פטור כבר עתה, ראה: רמב"ם, הל' מעשר פ"ב ה"א; רמב"ן, בבא מציעא פח ע"א ד"ה ד"ה ואינו מחוור; חוות בנימין, ח"א סי' ג אות ב עמ' כד. ראיה נוספת לכך היא מדברי ר"ש, חלה פ"א מ"ו ד"ה עשאן, שהמגלגל עיסה

יש אומרים, פירות אלו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁰
יש שלא הכריעו בעניין זה, ומחמת הספק הורו להפריש בלא ברכה.¹¹

ד. ראיית פני הבית

יש אומרים, כל עוד לא ראו הפירות את 'פני הבית' ויצאו לחוץ לארץ אין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות גם אם נגמרה מלאכתן בארץ ישראל.¹²
יש אומרים, פירות אלו חייבים בתרומות ומעשרות בראיית פני הבית בחוץ לארץ.¹³

ה. פירות ארץ ישראל שיצאו לארצות הסמוכות לה

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין

לדעה זו יש אומרים, דווקא אם יצאו למקומות בהם אין חיוב תרומות ומעשרות

- על דעת להקדישה פטור מהפרשת חלה, וכתב שאגת אריה, סוף סי' צז, שהוא הדין בתרומות ומעשרות. (אולם, יש שחילקו בין דין חלה לדין תרומות ומעשרות, ובכך הם מתאימים לשיטתם בהערה הבאה, ראה: שו"ת שאילת דוד, ח"א יו"ד סי' יח אות א, בעניין ממרח על מנת להפקיר; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק כ; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ב אות א ד"ה ואף להר"ש; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות עמ' קמט גאון צבי אות ו.)
- יש שהכריעו כשיטת המהרש"ם הנ"ל מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כשיטה הסוברת שאף שהתמרחו הפירות בארץ ויצאו לחו"ל פטורים מהפרשה, ואף אם הלכה כשיטה החולקת ומחייבת פירות אלו בהפרשה, מ"מ יתכן ויודו לשיטת המהרש"ם שכאשר מירח פירות ארץ ישראל ע"מ להוציאם לחו"ל פטורים הפירות מהפרשת תרומות ומעשרות, ראה: הרב עובדיה יוסף (שו"ת יבע אומר, ח"י יו"ד סי' מו; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' נו; שם, עמ' נט, בצירוף ספיקות נוספים); הרב אברהם יוסף, זכור לאברהם - קובץ תורני (תשנ"ו) עמ' תקיד.
10. שו"ת אחיעזר, קובץ אגרות ח"ב אגרת שט; שו"ת דברי יואל, ח"א סי' צד סוף אות א; אוסף חידו"ת ממרן הגר"א קוטלר, סי' מז אות יג ד"ה וממוצא; תורת הארץ (ח"א פ"ה אות נו ד"ה ונשוב; ח"ב פ"ד אות מא); חזו"א (דמאי סי' ה ס"ק ג; שם, סי' טו ס"ק ד ד"ה ופירות; שביעית סי' ב ס"ק ב ד"ה ובפירות); הרב איסר זלמן מלצר (כרם ציון השלם, ח"ג עמ' קל ד"ה והנה; שו"ת משנת רבי אהרון, ח"א סי' מ ד"ה והנה); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ב סוף אות א ד"ה וכיוון שכן; שו"ת חלקת יעקב (ברייש), יו"ד סי' קפב אות ז; שו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' קלה אות ד-ה; שם, אות ט ד"ה ולמעשה); דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ב ס"ק קצו - ב.
11. שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פד אות יא.
12. שו"ת ארץ צבי (פרומר), סי' צט ד"ה ע"ד, וסיים, שם ד"ה ומש"כ, שמ"מ גם שספק אם ראו פני הבית יש להקל מטעם ספק ספיקא; שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פד אות ז; מקוה המים (מלכה), ח"ד סי' לד עמ' קטו אות ב, בצירוף שיטות נוספות; הרב אהרון קוטלר (שו"ת משנת רבי אהרון, ח"א סי' מ אות ט; שם, אות יג ד"ה אך אי; ראה גם: כרם ציון, אוצר התרומות ח"א עמ' תכה ד"ה ולפ"מ).
13. עמודי אור (הלר), סי' קכב ס"ק כ; משמעות חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ב ד"ה ונראה.

כלל, אך אם יצאו לארצות הסמוכות לארץ ישראל חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.¹⁴

ויש אומרים, רק כשיצאו הפירות לסוריא חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן, אך כשיצאו לארצות הסמוכות לארץ ישראל פטורים לגמרי.¹⁵
ויש המסתפקים האם מקומות אלו חייבים מדרבנן או פטורים לגמרי.¹⁶

ו. פירות שיצאו מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים

פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין

יש אומרים, פירות שגדלו בארץ ישראל בתחום כיבוש עולי בבל ויצאו לתחום כיבוש עולי מצריים, ונגמרה מלאכתם שם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁷
ויש אומרים, פירות אלו פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁸

ז. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל¹⁹

פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ

לדעה זו יש אומרים, פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל ונגמרה מלאכתם בארץ, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.²⁰ אך אם נגמרה מלאכתם בחוץ לארץ ונכנסו לארץ ישראל, פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי.²¹

14. מראה הפנים, דמאי פ"ב ה"א ד"ה אלו דברים; נר שמואל, סי' ז אות ג; חידושי הגר"ח, הל' תרומות פ"א הכ"ב; מעדני ארץ, שם אות ח.

15. רדב"ז, הל' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה ואם יצאו. טעמו הוא, משום שאין בארצות אלו צד קדושה לעומת סוריא שיש בה קדושה מסוימת; ארץ חפץ, הל' תוי"מ נתיב א סעי' יא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ה סעי' ה עמ' קמט.

16. חזו"א, דמאי סי' ה ס"ק ג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הכ"ב ס"ק קצו.

17. שושנים לדוד, דמאי פ"ב מ"א, הובאו דבריו בתוספות אנשי שם, שם; הרב אהרון קוטלר (משנת רבי אהרון, זרעים סי' ז אות ד; שו"ת משנת רבי אהרון, סי' מ אות ז), לדבריו החיוב הוא מהתורה; משנת יעבץ, יו"ד סי' כו אות ג, בדעת הרמב"ם, לדבריו החיוב הוא מהתורה; ארץ הבחירה, דמאי פ"ב מ"א עמ' לו; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הכ"ב ס"ק ר.

18. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הכ"ב אות ז; משנת יעבץ, יו"ד סי' כו אות ג, בדעת התוספות.

19. בעניין זה, ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב הי"ז אות ב ד"ה יש לחקור, בעניין טומאת פירות אלו בטומאת ארץ העמים.

20. בטעם דין זה, יש שכתב שהחיוב מדרבנן כשנגמרה מלאכתם בארץ הוא משום חשש החלפה בפירות שגדלו בארץ ישראל, ראה: ב"ח, יו"ד סוף סי' שלא ד"ה ומ"ש ואם. ויש שכתב, שהחיוב מדרבנן הוא מפני חשד ומראית עין משום הרואים שנקבע בארץ ולא התעשר, ראה: מראה הפנים, חלה פ"ב ה"א ד"ה פירות חוצה. ויש שכתב, שהפטור מהתורה נובע מכך שגדלו בפטור בקרקע חו"ל, ראה: אמבוהא דספרי, פרשת שלח פט"ו פס' יז אות ו.

21. כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"ב, בפירוש הראשון; רדב"ז, שם; ב"ח, יו"ד סוף סי' שלא

ויש אומרים, פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל ונגמרה מלאכתם בארץ, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.²² אך אם נגמרה מלאכתם בחוץ לארץ ונכנסו לארץ ישראל, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.²³

ד"ה ומ"ש ואם; שו"ת שאילת דוד, יו"ד סי' יח אות ב; אמרי בינה, שו"ת סי' יא; מראה הפנים, חלה פ"ב ה"א ד"ה פירות חוצה; קרן אורה, מנחות סו ע"ב ד"ה שם תוספות (השני); הליכות אליהו (פיינשטיין), ה"ל תרומות פ"א הכ"ב ד"ה אבל באמת; ישועות מלכו, שם; כלי חמדה (פלוצק), פרשת שלח אות ב ס"ק א ד"ה אך, עמ' 118; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נו סעי' ה; משנה יפה, מעשר שני פ"ה מ"א לד ע"א; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תכב אות ב; משך חכמה, במדבר יח כו, בדעת הרמב"ם; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב (בעיקר דבריו, ראה: אבי עזרי, שם); שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות ט, בשם הרב חיים מוולאז'ין; תרועת מלך (זוסמנוביץ), סי' כג אות ד-ה; צבי גאון יעקב, סי' כג ד"ה אולם באמת; משנת רבי אהרון, זרעים סי' יח אות ו; חזון יחזקאל (מעשרות פ"ב הכ"ד חידושים ד"ה כאלו כולו. ברם, השווה לדבריו בדמאי פ"א ה"ז בהערה); בית זבול, ח"ב ליקוטים מאת אבי המחבר, סי' ט; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ב סי' קמד; כרם ציון השלם, ח"ג (הלכות פסוקות פכ"ה סעי' ב עמ' קמח; שם, גאון צבי אות ה בשם הרב אשר ורנר); מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב אות ט ד"ה ואדרבה, בדעת השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יב; חזון עובדיה (תרומות ומעשרות עמ' ס; שם, עמ' רטו).

ראה: כרם ציון השלם (ח"ב עמ' תט; ח"ג הלכות פסוקות עמ' קמה גידולי ציון) שכתב בביאור דעה זו, שחוץ לארץ מהווה הפקעה גמורה מחיוב תרומות ומעשרות ולכן כשנגמרה מלאכתם שם ונכנסו לארץ ישראל נפטרו לגמרי.

22. יש שהסתפקו האם פירות אלו יש בהם צד קדושה כפירות ארץ ישראל, ראה: תורת הארץ (ח"א פ"ג אות מג; ח"ב פ"ד אות טז-יז).

23. כסף משנה, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב, בפירוש השני; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יב; ש"ך, שם ס"ק כב; משנה ראשונה (תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מפירות; מעשרות פ"ג מ"י ד"ה ונוטה לחו"ל); זרע אברהם, ספרי במדבר פ"סקה קי ד"ה ובמעשר; כתר כהונה (וולק), פרשת שלח פ"סקה קי אות רפא ד"ה והנה מה; מקורי הרמב"ם (שטראשון), ה"ל תרומות פ"א הכ"ב, והוסיף שכן היא דעת הראב"ד; משך חכמה, במדבר יח כו; צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב ד"ה שם וכן, בדעת הראב"ד; שו"ת אדמת קודש (מזרחי), ח"א או"ח סי' ג; שו"ת אחיעזר (ח"ב סי' לט אות י, הוכיח כדעה זו מתשובות הרמב"ם, מהדורת מקיצי נרדמים, סי' קכט; פאר הדור, סי' טז); ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב א סעי' יא.

ראה: כרם ציון השלם (ח"ב עמ' תט; ח"ג הלכות פסוקות עמ' קמה, גידולי ציון), שכתב בביאור דעה זו שחוץ לארץ אינה מהווה הפקעה לחיוב תרומות ומעשרות, אלא שלא נוהגים בה מצוות התלויות בארץ, ולכן אף שנגמרה מלאכתן שם ונכנסו לארץ יהיה חיוב מדרבנן. יש שהקשו על דעה זו, אך לא נקטו עמדה כדעה הראשונה לעיל, ראה: מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' יט; מנחת חינוך, מצווה רפד אות ה.

יש שביארו כן בדעת השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יב, שציטט את ההלכה כפי שכתובה ברמב"ם אך השמיט מילת 'מדבריהם', ראה: תורת הארץ (ח"א פ"ד אות ה; ח"ב פ"ד ס"ק ב; השווה לדבריו בשו"ת מורשת משה, סי' סב ד"ה ומ"ש כתי"ר); שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות יא. אולם, ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב אות ט ד"ה מובן הדבר, שדחה הסבר זה בדעת השו"ע; כמו"כ ראה את דברי הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כט.

לדעה זו -

יש אומרים, אם גדלו הפירות בחוץ לארץ אצל גוי הופקעו לגמרי מחיוב תרומות ומעשרות ואין כלל חיוב הפרשה לאחר שנכנסו לארץ ישראל, אף אם נגמרה מלאכתם אצל יהודי בארץ ישראל.²⁴

ויש אומרים, אף אם גדלו הפירות בחוץ לארץ אצל גוי ונכנסו לארץ ישראל והתמרחו בארץ ישראל ע"י יהודי חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.²⁵

ה. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל בזמן הזה

פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ

יש אומרים, בזמן הזה שחיוב תרומות ומעשרות מדרבנן אזי פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי אף אם נגמרה מלאכתם בארץ ישראל.²⁶

ויש אומרים, אף בזמן הזה שחיוב תרומות ומעשרות מדרבנן, פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן, אם נגמרה מלאכתם בארץ ישראל.²⁷

יש להעיר, שהחיוב מדרבנן במקרה זה הוא כאשר גמר המלאכה נעשה ע"י ישראל בחוץ לארץ, אך כאשר גמר המלאכה נעשה בחוץ לארץ ע"י גוי ונכנסו פירות אלו לארץ, פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לגמרי, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות עמ' קמו גאון צבי אות ב.

24. צ"ץ הקדש, ח"א סי' יז אות א. לדבריו, שיטה זו המחייבת בהפרשה מהתורה יכול חו"ל הנכנס לארץ, נאמרה רק כשמדובר על יכול שגדל בחו"ל אצל יהודי, אך אם גדל היבול בחו"ל אצל גוי הוא הופקע מחיוב תרומות ומעשרות, כי בחו"ל בוודאי יש קניין לגוי ואין בכוח המירוח שבארץ ישראל ביד יהודי לחדש חיוב חדש שפקע מכבר; שו"ת אדמת קודש (מזרחי), ח"א או"ח סי' ג ד"ה נמצא; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות יא; חזון יחזקאל, דמאי פ"א ה"ז חידושים; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ב אות ט; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רטו; בנין אב (בקשי-דורון), ח"ב סי' מו אות ו, שהחשיב דיון זה כספק.

25. תורת הארץ (ח"א קונטרס אחרון פ"ד אות כג; ח"ב פ"ד סעי' י-יא); חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק א; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' כט אות ב; דבר שאול (קוסובסקי-שחור), חלה סי' ט ס"ק ט.

26. שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות יא.

27. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כט; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות יא, בדעת הכסף משנה לעיל הערה 23 והשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יב; שו"ת מורשת משה (קלירס), סי' סב ד"ה אמנם; שם ד"ה ומ"ש כת"ר).

ט. חיוב תרומה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל**חייבין במעשרות**

לדעה זו -

יש אומרים, פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל ונגמרה מלאכתם בארץ ישראל, אינם חייבים בתרומה משום שנטמאו בטומאת ארץ העמים ונמצא שלא התחייבו כלל.²⁸

ויש אומרים, חייבים אף בתרומה.²⁹

י. חיוב נתינה בפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ישראל**חייבין במעשרות**

יש אומרים, אין חיוב לתת את התרומות והמעשרות לראויים להם.³⁰

ויש אומרים, יש חיוב נתינה.³¹

יא. פירות חוץ לארץ שנכנסו לסוריא**פירות הוצה לארץ שנכנסו לארץ**

יש אומרים, פירות חוץ לארץ שנכנסו לסוריא ונגמרה מלאכתם שם אינם חייבים בתרומות ומעשרות.³²

ויש אומרים, חייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן.³³

28. אור שמח, הלי תרומות פ"ב הי"ז. כע"ז, ראה: שו"ת עונג יום טוב, סי' קיד; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לח אות ד.

29. רדב"ז, הלי תרומות פ"א הכ"ב; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק תא.

30. צפנת פענח, הלי תרומות פ"א הי"ב; חבל יוסף, יו"ד סי' שלא סעי' יב. הטעם הוא, משום שפירות אלו באו ממקום הפטור מחיוב תרומות ומעשרות ודומה הדבר לקונה פירות מגוי וגמר המלאכה היה ביד יהודי שאינו חייב לתת את התרומות והמעשרות, ראה: רמב"ם, הלי תרומות פ"א הי"א.

31. כרם ציון השלם, ח"ב עמ' תכ ד"ה ונמצא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ב ציון ההלכה ס"ק תא.

32. מקדש דוד, תרומות סי' ו; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לט אות יא, טעמו הוא משום שאם היו גדלים בסוריא חיובם היה מדרבנן, כשנכנסו אינם חייבים כלל; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ב אות ט ד"ה גם; דרך אמונה, שם ס"ק רב, כתב שדין זה צריך עיון, והוסיף בציון ההלכה שם ס"ק שצא, שאינו יודע מה הטעם לדין זה.

33. אבי עזרי, הלי ביכורים פ"ב הי"ג ד"ה וזה ביאור.

הלכה כג

- א. דין הספינה
 ב. גוששת
 ג. כשאין הספינה גוששת
 ד. עפר חוץ לארץ שנכנס לסוריא

עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ¹ בזמן שהספינה גוששת

1. הקדמה: חלה, פ"ב מ"ב: 'עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית. אמר רבי יהודה, אימתי בזמן שהספינה גוששת'. מבואר, שעפר הבא מחו"ל לארץ ישראל בספינה המצויה בנהרות של ארץ ישראל או בים התיכון במקומות שדינם כארץ ישראל, הגידולים הגדלים בעפר זה חייבים בתרומות ומעשרות. נחלקו הראשונים, האם ת"ק חולק על רבי יהודה, או שמא רבי יהודה מפרש את דברי ת"ק, יתבאר להלן הערה 19.

בביאור מחלוקת ת"ק ורבי יהודה ישנם הסברים שונים: יש שביארו שלא מדובר על מחלוקת מציאותית אלא שנחלקו בעניין כוח היניקה, ראה: מאירי, גיטין ז ע"ב ד"ה עפר; שו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרנט; שם סי' אלף קע); מהר"א פולדא, חלה פ"ב ה"א ד"ה אם בספרי; רש"ש, ערלה פ"א מ"ב; חידושי מהר"ם שיק, גיטין ז ע"ב ד"ה תוס' ד"ה אמר; משאת המלך (דיסקין), גיטין ז ע"ב אות נא ד"ה וכתב, בדעת משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט; הרב חיים קנייבסקי, ביאור לירושלמי חלה פ"ב ה"א ד"ה חייב במעשרות ובשביעית.

ויש שביארו, שאין המחלוקת מציאותית בעניין כוח היניקה אלא המחלוקת בשאלת החיבור בין העפר שבספינה לבין הקרקע, ראה: רש"ס, חלה פ"ב ה"ב ד"ה הי"ג רבנין; פני משה, שם ד"ה אין בכלל; ניר, שם ד"ה רבנן דקסרין; קרית ספר, הלי תרומות פ"א: 'והוי כגדל במישור של ארץ ישראל עצמה'; הרב איסר זלמן מלצר, כרם ציון ח"ג עמ' מג; הרב שמואל רוזובסקי (זכרון שמואל, סי' ד אות ג ד"ה ונראה; שיעורי רבי שמואל, גיטין ז ע"ב אות פט; שם אות צה); שיעורי רבי דוד פוברסקי, גיטין ז ע"ב אות שעה; איילת השחר, שם ד"ה רש"י; חידושי בתרא, מהדורה תניינא גיטין ז ע"ב אות צג; משאת המלך (דיסקין), גיטין ז ע"ב אות נא ד"ה ומבואר מכל, בדעת הרמב"ם. בעניין זה ראה עוד: אפיקי ים, ח"ב סי' מג; חידושי רבי נחום פרצוביץ, גיטין ז ע"ב אות קס, בדעת רש"י ובמשמעות הכפולה בדבריו.

כאמור, יש שביארו שבסברות אלו חלוקים רבי יהודה ות"ק - לדעת ת"ק אין צורך שהספינה תהייה גוששת משום שאין הסיבה מחמת יניקה אלא משום שיאוורא כמאן דמנח אארעא, ורבי יהודה סובר שיש צורך ביניקה, ראה: השואל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרנט; שם סי' אלף קע).

ויש שביארו את המחלוקת בין ת"ק לרבי יהודה, לאור דברי הירושלמי, חלה פ"ב ה"א, שמחלוקתם היא האם עפר חוץ לארץ מתקדש בקדושת ארץ ישראל כשאין הספינה גוששת, שהרי הירושלמי הנ"ל מדמה מחלוקתם לדיני כיבוש, עיי"ש, ראה: רש"ס, חלה פ"ב ה"א ד"ה חייב; חנה דוד (רידב"ז), דף כב ע"ב ד"ה ונקדים; תרומת חלה (אליעזר), חלה פ"ב מ"ב הערה 9. אולם, בעניין זה יש שכתבו שאין לתלות מחלוקת רבי יהודה ות"ק בדיני כיבוש וביארו באופן אחר את דברי הירושלמי, ראה: פני משה, שם חלה פ"ב ה"א ד"ה אין בכלל; מיכל המיס, שם; רידב"ז, שם ד"ה רבנן; ניר, שם ד"ה רבנן.

בנוסף, נחלקו הראשונים בביאור המציאות עליה מדברת המשנה, שיטות אלו יובאו בהמשך.

בארץ הרי הצומח בו חייב בתרומה ומעשרות ושביעית² כצומח
בארץ ישראל עצמה.³

א. דין הספינה

עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ

יש אומרים, ספינה של עץ אינה זקוקה לנקיבה ואילו ספינה של חרס זקוקה לנקיבה כדי להחשיבה כמחוברת. לביאור זה מדובר במשנה על ספינה של עץ שאינה זקוקה לנקיבה.⁴

יש אומרים, ספינה של עץ צריכה נקיבה כדי להחשיבה כמחוברת ואילו ספינה של חרס אינה צריכה נקיבה. לביאור זה מדובר במשנה על ספינה של חרס שאינה צריכה נקיבה.⁵

2. חלה, פ"ב מ"ב, כדעת רבי יהודה המבאר שדווקא כאשר הספינה גוששת; רמב"ם, פיהמ"ש שם; כסף משנה, הלי תרומות פ"א הכ"ג; רדב"ז, שם; פני משה, חלה פ"ב ה"א ד"ה א"ר יהודה.

מקור מקראי לדין זה, ראה: ירושלמי, חלה פ"ב ה"א; ריבמ"ץ, חלה פ"ב מ"ב ד"ה עפר: ידכתיב כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה, כלומר כל עפר שאתם דורכים רגליכם עליה בארץ ישראל לכם תהא. בביאור המקור, ראה: הרב שמואל רוזובסקי (זכרון שמואל, סי' ד אות ב; שיעורי רבי שמואל, גיטין ז ע"ב אות צא); חידושי רבי נחום פרצוביץ, גיטין ז ע"ב אות קנט ד"ה והדברים מבוארים.

3. על תוספת מילים אלו, ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"ב ה"ב ביאורים ד"ה מחוט ולפנים.

4. טעם הדבר הוא, משום שעץ מתלחלח יותר מהחרס. כשיטה זו כן סברו: רבינו תם (תוספות, גיטין ז ע"ב ד"ה עציץ; תוספות, מנחות פד ע"ב-פה ע"א ד"ה כאן, בתחילת דבריו); אור זרוע, הלי ערלה סי' שיג, בפירוש השני; רמב"ן (גיטין ז ע"ב ד"ה באנו; כא ע"ב ד"ה כתבו); רשב"א, גיטין ז ע"ב ד"ה אמר ר' זירא; ריטב"א, שם ד"ה באנו; ר"ש, חלה פ"ב מ"ב, באפשרות השנייה; רא"ש (חלה פ"ב מ"ב, באפשרות השנייה; תוספות הרא"ש, גיטין ז ע"ב ד"ה עציץ); מאירי (חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה, בשם יש מפרשים; גיטין ז ע"ב ד"ה עפר); קרית ספר, הלי תרומות פ"א (אולם, השווה לדבריו הלי מעשר שני פ"י); גר"א, שנות אליהו הקצר חלה פ"ב מ"ב; שו"ת בית דוד (רובין), סי' א ד"ה והנה בהך, בדעת היראים (ראה מה שהשיגו עליו בהבנת דעת היראים - תועפות ראם, סי' רעד אות טו; הר צבי, מנחות פד ע"ב אות צז ד"ה וכן מה); תבונה, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר; פני זקן, חלה פ"ב מ"ב ד"ה עפר.

יש שהסבירו כך את שיטת הרמב"ם כאן, שמדובר על ספינה של עץ שאינה צריכה נקיבה, ראה: רדב"ז, הלי תרומות פ"א הכ"ג בטעם השני; משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דסברת; מראה הפנים, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר; גר"א, יו"ד סי' רצד ס"ק סד; ערוך השלחן (הלי תרומות סי' נו סעי' ח; שם סי' ע סעי' טו).

5. כשיטה זו כן סברו: רש"י (גיטין ז ע"ב ד"ה עפר; מנחות פד ע"ב ד"ה בספינה); רא"ש (ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנטוע; הלי ערלה סי' ג; קיצור פסקי הרא"ש, שם סי' ג); מאירי (חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה, בשם יש מפרשים; גיטין ז ע"ב ד"ה עפר, בשם גדולי הרבנים); רבינו מנוח, הלי סוכה פ"ה ה"ב; טור, יו"ד סוף סי' רצד; רבי יוסף בכור שור, במדבר לד ו;

יש אומרים, לספינה של עץ לא מועילה נקיבה כלל, וספינה של חרס צריך נקיבה. לביאור זה מדובר במשנה על ספינה של חרס נקובה ורגבי העפר סותמים את המים מלהיכנס לספינה,⁶ או בספינה של חרס שאינה נקובה ושתל בה אילן ששורשיו מפעפעים גם ללא נקיבה.⁷

יש אומרים, בין ספינה של עץ ובין ספינה של חרס צריכות נקיבה להחשיבן מחוברות.⁸

ויש אומרים, מדובר במשנה על כל ספינה, בין של עץ ובין של חרס אף שאינה נקובה.⁹

רע"ב, ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנוטע; תפארת ישראל (ערלה פ"א מ"ב יכין אות יד; הלכתא גבירתא, שם; חלה פ"ב מ"ב יכין אות ה; הלכתא גבירתא, שם; שבת פ"י מ"ו יכין אות מא); מהר"א פולדא, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר, בביאור השני; קרית ספר, הלי מעשר שני פ"י. בביאור סברת שיטה זו, יש שכתבו שהחרס הוא ממין הארץ וטבעו למשוך את הלחות מהארץ ויונק הוא ללא צורך בנקיבה, לעומת עץ שאינו מטבע הארץ וזקוק לנקיבה, ראה: מאירי (גיטין ז ע"ב ד"ה עפר; חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה); שו"ת כנסת יחזקאל (קצלנבוגן), ס"י לז ד"ה תשובתו הרממה, והוסיף 'החוש מעיד כרש"י; מהר"ם שיק, גיטין ז ע"ב ד"ה והנה לרש"י. יש שכתבו, שאין הטעם משום היניקה אלא כיון שחרס הוא ממין העפר לכן אינו צריך נקיבה כי מין במינו אינו חוצץ, לעומת עץ, ראה: יראים, ס"י רעד: 'דכעפר משוינן ליה'; גרש ירחים, גיטין ז ע"ב אות קמג; דברות משה, גיטין ס"ו ו ענף ד ד"ה והנה לענין.

6. כשיטה זו כן סברו: תוספות, מנחות פד ע"א-ע"ב ד"ה כאן, בשם רבינו תם במסקנתו; ר"ש, חלה פ"ב מ"ב ד"ה שבא, באפשרות הראשונה; רא"ש, שם ד"ה שבא, באפשרות הראשונה; אור זרוע, הלי ערלה ס"י שיג, בפירוש הראשון; יראים (ס"י נג; ס"י רעד - הובאו דבריו בהגהות מיימוניות, הלי שבת פ"ח ה"ג אות ד; תועפות ראם, ס"י רעד אות טו).
 7. חזו"א, ערלה ס"י א ס"ק יז ד"ה והא דאמר; הר צבי, מנחות פד ע"ב ס"י צז אות ב, בתחילת דבריו.
 8. כשיטה זו כן סברו: ראב"ד, הלי טומאת אוכלין פ"ב ה"א, בפירוש השני, וביאר שסתם ספינה של עץ יש בה נקבים לעומת ספינה של חרס שאין בה נקבים כדי שלא תישבר; משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע שרבינו, בדעת הרע"ב; שם חדש (פינסו), ח"יב ס"י קע דף סח ע"א ד"ה תולדת טבל, בדעת היראים; מעשה רקח, הלי תרומות פ"א הכ"ג, בדעת הרמב"ם; משמעות מהר"א פולדא, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר, בביאור הראשון.
 9. ביאור זה נאמר ביחס לדעת הרמב"ם כאן, שלא חילק בין ספינה של עץ לספינה של חרס, ראה: ערוך השלחן, חו"מ ס"י רב סע"י ז. בטעם הדבר נחלקו הפרשנים - יש המבארים את הטעם לכך, מכיוון שהספינה שרויה במים אזי כל הגדל בה יונק מהקרקע אף שאינה נקובה, ראה: משמעות רדב"ז, הלי תרומות פ"א הכ"ג, בטעם הראשון; שו"ת בית דוד (רובין), ס"י א ד"ה ודברי הרמב"ם דף ג ע"ב, לעומת עציץ שאינו נקוב שאינו יונק מהקרקע ונחשב כתלוש.
- ביאור זה בדעת הרמב"ם צריך ביאור לאור דבריו שכתב שמדובר על ספינה 'גוששת', שהכוונה היא 'נוגעת בארץ', כדבריו בפיהמ"ש חלה פ"ב מ"ב. יתכן וביאור זה מפרש

ב. גוששת

בזמן שהספינה גוששת בארץ

יש אומרים, מדובר שהספינה נוגעת בקרקע ולפיכך היא נחשבת למחוברת לקרקע.¹⁰

ויש אומרים, אין צורך שתהייה נוגעת בקרקע, אלא כל שהיא בתוך י' טפחים לקרקע.¹¹

שהכוונה 'גוששת' היינו שנמצאת בתוך י' טפחים לקרקע ומדובר על יניקה, ראה להלן הערה 11. ראה גם מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הכ"ג אות א, שביאר את סברת היניקה אך בהתאמה לדברי הרמב"ם שמדובר בספינה גוששת וימועלת ורטיבות המים להעביר את היניקה מן הקרקע להזרעים שבתוך הספינה.

ויש המבארים את הטעם לכך, מכיוון שהספינה גוששת על-גבי הקרקע היא בטלה לקרקע ונחשבת כמחוברת אף ללא נקב, ראה: צפנת פענח, ה' תרומות פ"א הכ"ג, בתחילת דבריו; השווה גם לפרשנים שהובאו לעיל בהערה 1.

יש שביארו כע"ז ובאופן שהספינה עומדת במקום אחד ולכן היא קבועה ומחוברת לקרקע ואין צורך בנקב, ראה: אהלי יהודה (הכהן), אות ע ערך עציץ נקוב ד"ה ונראה לפי; שם, ד"ה ועוד טע'; ד"ה הזה, שם הוא מביא את סברת היניקה; תרומת חלה (אליעזר), עמ' עט. ביאור זה תואם לדעת הרב אב ב"ד, רמב"ן גיטין כא ע"ב ד"ה כתבו, שספינה אינה צריכה נקב משום שאינה עשויה להיטלטל. יש המבארים את הטעם, שספינה אינה חשובה כלי לחצוץ בין העפר שבספינה לבין הקרקע, ראה: לבוש מרדכי, גיטין סי' ו אות ג אות ו.

10. רש"י (גיטין ז ע"ב שם ד"ה עפר; שם ד"ה גוששת; שם ד"ה באנו); ערוך, ערך גשש; רמב"ם, פיהמ"ש חלה פ"ב מ"ב; ר"ש, חלה פ"ב מ"ב ד"ה גוששת; ריבמ"ץ, שם ד"ה א"ר; רא"ש, שם; מאירי (חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה; גיטין ז ע"ב ד"ה עפר); רש"י, חלה פ"ב ה"א ד"ה בזמן; רע"ב, חלה פ"ב מ"ב ד"ה אימתי; גר"א, שנות אליהו הקצר שם; מהר"א פולדא, חלה פ"ב ה"א ד"ה אימתי; חזון יחזקאל, תרומות פ"ב ה"ב ביאורים ד"ה מחוט ולפנים.

11. ריטב"א, גיטין ז ע"ב ד"ה באנו; רדב"ז, ה' תרומות פ"א הכ"ג, בביאור הראשון. בביאור דעה זו, יש שכתבו שהטעם הוא משום יניקה, ראה: דבר שאול (קוסובסקי-שחור), חלה סי' י אות יב ד"ה גיטין; שו"ת דבר אברהם (ח"א סי' כה אות ב; שם אות ח); פרי הארץ (כהנוב), סי' מט פ"ב. יש שביארו, שאין הטעם מחמת היניקה אלא כל שהוא למעלה מי' טפחים הוא מצוי ברשות אחרת לקרקע וכל שהוא בתוך י' טפחים הוא באותה רשות עם הקרקע, ראה: דברי יחזקאל (ברשטיין), סי' ב אות י ד"ה ועפ"ז יתבארו; זרע אברהם (לופטיבר), חידושים וביאורים סי' ז אות א; דבר שאול (קוסובסקי-שחור), חלה סי' י אות יב ד"ה והריטב"א. ראה: אגלי טל, מלאכת קוצר סי' ב ס"ק טו, רבי יהודה לשיטתו 'קלוטה כמי שהונחה'; חזון יחזקאל, גיטין פ"א ה"א חידושים ד"ה וכן משמע, שדייק כן מסיום ההלכה: 'כצומח בארץ ישראל עצמה', היינו שהספינה בטלה לקרקע בה היא נמצאת והיא כחלק ממנה. ראה: באר ראי (קצלנבוגן), חידושים תשובות וחקרי הלכה סי' נב אות ג עמ' רסב, שתמה על דבריו. עוד בעניין זה בדעת הריטב"א, ראה: שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, גיטין ז ע"ב אות צו.

ג. כשאין הספינה גוששת¹²

בזמן שהספינה גוששת בארץ הרי הצומח בו חייב בתרומה ומעשרות

לדעה זו¹³ יש אומרים, אם אין הספינה גוששת חייבים הגידולים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן בלבד,¹⁴ בין כשהם גדלים בעפר חוץ לארץ ובין בעפר ארץ ישראל.¹⁵

12. דיון זה, מה הדין כאשר אין הספינה גוששת האם העפר שבה הוא כעפר חוץ לארץ והגידולים פטורים לגמרי מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות, או שמא ישנו חיוב מדרבנן כעציץ שאינו נקוב, תלוי בדברי הבבלי גיטין, ז ע"ב. מצד אחד מבואר שם, שיש דמיון בין דין הספינה לדין עציץ שאינו נקוב, ומאידך ישנו דמיון לדין הבאת גט ממדינת הים שאם הביאו בספינה שאינה גוששת דינו כמביא גט בחוץ לארץ. בי דימויים אלו מורים את ב' הצדדים הנ"ל. ראה: תפארת יעקב (גזונדהייט), שם ד"ה בא"ד כיון, שנשאר בצ"ע מכוח ראיות סותרות אלו. בנוסף, דיון זה תלוי בדברי הירושלמי, ראה: אמונת יוסף, חלה פ"ב ה"א דף לט ע"ב-מ ע"א, שביאר בסברות אלו את הדיון בירושלמי. בדברים הבאים יתבארו ב' הצדדים הללו וכן תתבאר השאלה האם יש חילוק בין עפר חוץ לארץ לבין עפר ארץ ישראל, שהרי בדברי המשנה חלה, פ"ב מ"ב, ובדברי הרמב"ם כאן ישנה התייחסות רק לעפר חוץ לארץ ולא לעפר ארץ ישראל, והשאלה היא האם מדובר על רבותא בלבד, או שמא ישנה חלוקה דינית בין עפר חוץ לארץ לבין עפר ארץ ישראל, כפי שיתבאר.

13. שלוש השיטות שיובאו להלן מתייחסות לדעת הרמב"ם שפסק כדברי רבי יהודה מהטעם שדבריו באו לפרש את דברי ת"ק, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש חלה פ"ב מ"ב; תוספות, גיטין ז ע"ב ד"ה אמר; כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"ג; רדב"ז, שם; הרב משה מרגלית (פני משה, חלה פ"ב ה"ב ד"ה א"ר; מראה הפנים, שם ד"ה עפר); תבונה, חלה פ"ב ה"ב ד"ה א"ר; קרן אורה, יבמות פב ע"ב; שפע ימים, שבת ס"ו אות א ד"ה ונראה; ערוך השלחן, הל' תרומות ס"ו נו סע"י ו; שו"ת דבר אברהם, ח"א ס"י כה אות ד.

14. ירושלמי, חלה פ"ב ה"א: 'לא הייתה ספינה גוששת, מעשרותיה מהלכה, והכוונה היא מהלכות חכמים ולא מהתורה; רש"י, חלה פ"ב ה"א ד"ה ותניא; פני משה, שם ד"ה לא הייתה; גר"א, שם ד"ה לא הייתה; שדה יהושע, שם ד"ה אמ"ר אבין; תולדות יצחק, שם ד"ה לא הייתה; מאירי, חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה; הרב איסר זלמן מלצר, שו"ת משנת רבי אהרון ח"א ס"י מ ד"ה ונראה דסובר, לדבריו כיוון שהמירוח נעשה בספינה באוויר ארץ ישראל נחשב כאילו נעשה בארץ; מעדני ארץ (הל' תרומות פ"א הכ"ג אות ב, בדעת הירושלמי הנ"ל; שם ד"ה ומה שכתב, בדעת המאירי הנ"ל); הרב חיים קנייבסקי, ביאור לירושלמי חלה פ"ב ה"א ד"ה מעשרותיה מהלכה.

15. משנה למלך, הל' ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע שרבינו; הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, יו"ד ס"י תכג אות א; אגלי טל, מלאכת קוצר אות ט); הרב יוסף ניסן לשינצקי, כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ה סע"י ו, גידולי ציון אות ה; הרב שמואל רוזובסקי (שיעורי רבי שמואל, גיטין ז ע"ב אות ז; השווה לדבריו בזכרון שמואל, ס"י ד אות א-ד, שלא הכריע בעניין); דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הכ"ג ס"ק רח. בעניין זה, ראה גם: מכתבי תורה (קאלינה), ס"י רסד, אך סיים: 'והרבה יש להאריך בזה אם חייב עכ"פ מדרבנן כמו בעציץ שאינו נקוב'; ניר, חלה פ"ב ה"א ד"ה רבנן דקסרין, שאינו מכריע בכך. ישנם פרשנים נוספים הטוענים שדברי המשנה והרמב"ם שצינו יעפר חוץ לארץ הינם לרבותא בלבד והוא הדין

ויש אומרים, אם אין הספינה גוששת אין חיוב תרומות ומעשרות כלל,¹⁶ בין כשהגידולים הם מעפר חוץ לארץ ובין כשהם מעפר ארץ ישראל.¹⁷

ויש אומרים, יש להבחין בין עפר ארץ ישראל לעפר חוץ לארץ כשאין הספינה גוששת - גידולי עפר חוץ לארץ פטורים לגמרי מחיוב תרומות ומעשרות ואילו גידולי עפר ארץ ישראל חייבים מדרבנן.¹⁸

ויש חולקים, כאשר אין הספינה גוששת חייבים הגידולים שבה בתרומות ומעשרות מהתורה.¹⁹

ד. עפר חוץ לארץ שנכנס לסוריא

עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ

עפר חוץ לארץ הנכנס בספינה לסוריא, חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן כדין סוריא.²⁰

-
- לעפר ארץ ישראל אך לא ציינו בדבריהם את תוקף החיוב, ראה: דבר שאול (קוסובסקי-שחור), חלה סי' ט אות ד; הרב איסר זלמן מלצר, כרם ציון חייג עמ' מג ד"ה ונלעני"ד. ראה: מחנה יהודה (ווילייקא), גיטין ז ע"ב ד"ה לכן נלעני"ד, בדעת הרמב"ם שהרבנות היא ביחס לדיני שביעית.
16. ראה: גיטין, ז ע"ב: 'אבל אין הספינה גוששת, פטור'. יש שביארו שפטור אף מדרבנן, ראה: גרש ירחים, שם אות קמג; קדושת ישראל (ליכטנשטט), שם; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הכ"ג אות ב, בדעת הבבלי גיטין ז ע"ב.
17. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הכ"ג אות ב ד"ה ומה שכתב, בדעת הרמב"ם.
18. הליכות אליהו (פיינשטיין), הל' תרומות פ"א הכ"ב ד"ה ובאופנים; הרב חנוך זונדל גרוסברג, כרם ציון חלק יד עמ' ריט; חידושי רבי נחום פרצוביץ, גיטין ז ע"ב אות קנט, בדעת רש"י שם ד"ה ולפ"ז נראה. בביאור ההבדל בין עפר חוץ לארץ לבין עפר ארץ ישראל, ראה: מקדש דוד, תרומות סי' ב ד"ה כתב המל"מ. ראה עוד: חידושי רבי אריה לייב מאלין, ח"א סי' לח.
19. במשנה חלה, פ"ב מ"ב, הובאו דבריהם של ת"ק ורבי יהודה: 'עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית. אמר רבי יהודה, אימתי בזמן שהספינה גוששת'. יש שביארו שת"ק ורבי יהודה נחלקו במקרה בו אין הספינה גוששת, כשלדעת ת"ק גם במקרה כזה הגדל שם יש עליו חיוב מהתורה, ולרבי יהודה יש צורך בגוששת כדי לחייב. [ראה: יד מלאכי, כללי הכף אות שא, שבכל מקום שאומר רבי יהודה 'אימתי' הכוונה אינה לפרש אלא ליצור מחלוקת], ראה: ר"ש, חלה פ"ב מ"ב ד"ה א"ר; רא"ש, שם ד"ה א"ר; חזון נחום, שם. לאור זאת, יש שהכריעו כדעת חכמים, שאף כאשר אין הספינה גוששת חייבים הגידולים שבה בתרומות ומעשרות, ראה: שו"ת ראשית ביכורים (כהן), ח"א סי' ב אות ג ד"ה אמנם נ"ל; אגלי טל, מלאכת קוצר סי' ב ס"ק ו אות ד, בדעת התוספות גיטין ז ע"ב ד"ה אמר, בסוף דבריהם; שפע ימים, שבת סי' ו אות א ד"ה ונראה, בדעת רש"י והתוספות.
20. ירושלמי, חלה פ"ב ה"א; שדה יהושע, שם ד"ה עפר חוצה; מהר"א פולדא, שם ד"ה עפר חי"ל; פני משה, שם ד"ה עפר חוץ לארץ; גר"א, שם ד"ה נעשה כסוריא; תולדות יצחק, שם ד"ה עפר חי"ל.

הלכה כד

- א. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בארץ ישראל
- ב. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בחו"ל
- ג. היחס לשורשים
- ד. דין אילן שמקצת שורשיו בארץ ישראל ומקצת בחו"ל
- ה. אופן ההפרשה

אילן שהוא עומד בארץ ונוטה לחוצה לארץ, או עומד בחוצה לארץ ונוטה לארץ הכל הולך אחר העיקר.¹ היו מקצת שורשיו בארץ ומקצת שורשיו בחוצה לארץ,² אפילו היה צחיח סלע מבדיל ביניהן הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה.³

- א. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בארץ ישראל
- אילן שהוא עומד בארץ ונוטה לחוצה לארץ... הכל הולך אחר העיקר
- אם גמר המלאכה של הפירות היה בארץ ישראל, חייבים פירות אלו בתרומות ומעשרות מהתורה.⁴

1. מעשרות, פ"ג מ"י; כסף משנה, ה' תרומות פ"א הכ"ד.

2. אין להתחשב במספר השורשים אם רב או מעט, אלא כל עירוב יניקה מהווה טבל וחולין מעורבין זה בזה, ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הכ"ד אות ג ד"ה היוצא; חוט שני, יו"ד ח"ג ה' תרומות פ"א הכ"ד אות לט ד"ה ומשמע.

3. גיטין, כב ע"א; בבא בתרא, כז ע"ב, כדעת רבי החולק על רשב"ג; מאירי (גיטין כב ע"א ד"ה עציץ נקוב, בשם גדולי המחברים; בבא בתרא כז ע"ב ד"ה התרומות); יד רמ"ה, בבא בתרא כז ע"ב אות קיז; כסף משנה, ה' תרומות פ"א הכ"ד; רדב"ז, שם; פחד יצחק (למפרונטי), כרך ב ערך אילן עמודה נ מספר 11. ראה גם: תוספתא, מעשרות פ"ב הכ"ב, שם הובאה מחלוקת רבי ורשב"ג באופן שונה, אך ישנם פרשנים המתאימים תוספתא זו לדברי הבבלי ולפסיקת הרמב"ם כרבי, ראה: חסדי דוד, שם; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה כאלו; עינים למשפט, שם הערה ל. אולם, ראה: תוספתא כפשוטה (ליברמן), מעשרות פ"ב הכ"ב עמ' 692-693 הערה 77, המבאר באופן שונה את דברי התוספתא והירושלמי ערלה פ"א ה"א ומדבריו מבואר שדווקא לדעת רשב"ג טבל וחולין מעורבין זה בזה משום שלדעת רבי אף השורשים של חו"ל יונקים מהשורשים שבארץ ואין כאן תערובת; ראה גם: הרב יוסף בלומנפלד, הערות לספר כפתור ופרח (ניו יורק תשי"ח) עמ' 336. בעניין כללי הפסיקה במחלוקות רבי ורשב"ג וביחס לדעת הרמב"ם שפסק כרבי במקום רשב"ג אביו, ראה: מנחת חינוך, מצווה תקז אות ז ד"ה עציץ; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"א הכ"ד; מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה ובעיקר.

4. משנה ראשונה, מעשרות פ"ג מ"י ד"ה ונוטה לחו"ל; דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הכ"ד ס"ק ריז.

ב. חיוב תרומות ומעשרות באילן שעיקרו בחו"ל

עומד בחוצה לארץ ונוטה לארץ הכל הולך אחר העיקר

יש אומרים, פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ונגמרה מלאכתם בארץ חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.⁵ לפיכך, אילן שעומד בחוץ לארץ - אם גמר המלאכה של הפירות היה בארץ ישראל, חייבים פירות אלו בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.⁶

יש אומרים, חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בפירות אלו הוא מדברי חכמים.⁷

ג. היחס לשורשים

יש אומרים, מדובר ששורשי האילן נמצאים באותו מקום בו נמצא העיקר.⁸ ויש אומרים, אף אם שורשיו במקום אחר הולכים אחר הימצאות העיקר ולא אחר היניקה,⁹ ומדובר על שורשים קטנים הרחוקים מעיקר האילן ובטלים לעיקרו.¹⁰

יש אומרים, הולכים אחר מקום השורשים.¹¹

5. ראה לעיל פ"א הכ"ב סעי' ז.

6. משנה ראשונה, מעשרות פ"ג מ"י ד"ה ונוטה לחו"ל.

7. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כט; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כג.

8. ניתן לדייק כן מדברי הפרשנים שביארו שהולכים אחר העיקר משום 'שדי נופו בתר עיקרו' שהוא מקום יניקת האילן, ראה: רש"י, מעשרות פ"ג ה"ז ד"ה הכל הולך; רע"ב, מעשרות פ"ג מ"י ד"ה הכל; הלכתא גבירתא, שם; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"א.

9. צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד; הרב יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק (חידושי מרן רי"ז הלוי, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד ד"ה והנראה; חידושי הגר"ח על הש"ס סטנסיל, גיטין כב ע"א, שבענין עיקר בארץ ונופו בחו"ל), המבאר שהרמב"ם סובר כשיטת רבא בגיטין כב ע"א, שבענין מצוות התלויות בארץ אין הולכים אחר היניקה אלא אחר מיקום עמידת האילן על-אף ששורשיו יונקים ממקום אחר. ראה מה שתמה על דבריו באבן ישראל, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד, ומה שביאר; חזון יחזקאל, מעשרות פ"ב הכ"ד חידושים.

10. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד אות ב. בדבריו ביאר את השוני ביחס ליניקת השורשים בין דין זה לדין הבא באילן שמקצת שורשיו בארץ ומקצתן בחו"ל, שם מדובר 'בעיקרי השורשים הסמוכים לגזע האילן, וכאילו אמרו אילן שמקצת גזעו בארץ ומקצתו בחו"ל'. ניתן לסייע לביאור זה, שכוונת הרמב"ם בדין השני 'היו מקצת שורשיו היינו לעיקר העץ, ראה כן בדברי ישראל איסר זיידמן, 'רישומי מקרא בלשון משנה תורה', בתוך: סיני כה (ניסן-אלול תש"ט) עמ' לא. עוד בענין שורש ועיקר, ראה: הרב יואל פרידמן, 'השתלשלות בהגדרות אילן וירק מספרות התנאים ועד פוסקי המאה השבע עשרה', עמ' 7-11, בר אילן תשס"ו.

11. שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קפז.

ד. דין אילן שמקצת שורשיו בארץ ישראל ומקצת בחו"ל

מקצת שרשיו בארץ ומקצת שרשיו בחוזה לארץ אפילו היה צחיח סלע מברדיל ביניהן הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה לדעה זו, כל פרי ופרי מקצתו הוא מארץ ישראל ומקצתו הוא מחוץ לארץ ובכך טבל וחולין מעורבין זה בזה. ויש אומרים, כל פרי הגדל מיניקת חוץ לארץ פטור, וכל פרי הגדל מיניקת ארץ ישראל חייב.¹²

ה. אופן ההפרשה

טבל וחולין מעורבין זה בזה¹³

לדעה זו, כיון שכל פרי ופרי מקצתו הוא מארץ ישראל ומקצתו הוא מחוץ לארץ,¹⁴ אין לעשר מפרי זה על טבל ודאי ולא מטבל ודאי עליו¹⁵ אלא מפריש מיניה וביה,¹⁶ או שיפריש על חלק הפרי החייב ממקום אחר.¹⁷

-
12. מאירי, גיטין כב ע"א ד"ה עציץ נקוב, בשם 'רבי' שפסקו כדעת רשב"ג מטעם שאין הלכה כדעת רבי במקום אביו. אך בסיום דבריו כתב להעיר מדברי הרמב"ם: 'ומכל מקום, גדולי המחברים פסקו שאף זו טבל וחולין מעורבין'.
 13. יש שהקשו מדוע לא ייפטר לגמרי מהפרשה מדין 'זה וזה גורם' שפטור, ראה מה שביארו בדרכים שונות: שערי יושר, שער ג פכ"ו; זכרון שמואל (רוזובסקי), סי' יג אות ב; שו"ת נחלת ברוך (לאבסקי), יו"ד סי' א ענף ג; תורת זרעים, ערלה פ"א מ"ה ד"ה שוב ראית. ראה גם: קובץ ביאורים (וסרמן), גיטין אות יד, שהקשה כן ולא תירץ.
 14. רש"י, גיטין כב ע"א ד"ה טבל. השווה לדבריו גיטין מז ע"ב ד"ה טבל, ביחס לשדה בשותפות ישראל וגוי; ראה מה שהתבאר לעיל ה"ל תרומות פ"א ה"כ אות ג בדעת הרמב"ם; ריטב"א, בבא בתרא כז ע"ב ד"ה טבל; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"א; מהר"א פולדא, ערלה פ"א ה"א ד"ה תני אילן; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כג ד"ה היו מקצת.
 15. רש"י, גיטין כב ע"א ד"ה טבל; מאירי, שם ד"ה וכל שאמרו; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"א.
 16. ריטב"א, בבא בתרא כז ע"ב ד"ה טבל; מהר"א פולדא, ערלה פ"א ה"א ד"ה תני אילן; רש"י, שם ד"ה כאילו; שדה יהושע, שם ד"ה נעשה; ניר, שם סוף ד"ה ר' זעירא, בדעת רבי, והוסיף שאין להפריש ממקום אחר; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נו סעי' יא; חסדי דוד, מעשרות פ"ב הכ"ד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כג ד"ה היו מקצת; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד אות ג. לדברי ערוך השלחן ומעדני ארץ הני"ל, גם לשיטת התוספות, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל, החולקים על רש"י בדין שדה בשותפות ישראל וגוי מודים לו כאן. בדעת המאירי, גיטין כב ע"א ד"ה וכל שאמרו, בהפרשה מיניה וביה, ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד אות ג ד"ה כשרוצה; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד ביאור ההלכה ד"ה הרי. בדעת רש"י, שלא ביאר בסוגיא זו את דרך ההפרשה אלא רק ציין מה אין לעשות, יתכן וסובר שאין סוגיא זו דומה לדין שדה בשותפות ישראל וגוי בעניינה כתב, גיטין מז ע"ב ד"ה טבל, להפריש מיניה וביה. הסיבה היא שבשדה משותפת יש לכל אחד חלק שווה בפירות לעומת ענייני יניקה שאין אנו יודעים בבירור את דרך החלוקה, דבר הדומה לדברי רש"י, חולין קלה ע"ב ד"ה טבל, בעניין תערובת שאינה נבללת יפה שאין להפריש מיניה וביה.
 17. ריטב"א, בבא בתרא כז ע"ב ד"ה טבל; מאירי, גיטין כב ע"א ד"ה וכל שאמרו; מהר"א פולדא, ערלה פ"א ה"א ד"ה נעשה; רש"י, שם ד"ה כאילו; הרב חיים קנייבסקי, ביאור לירושלמי שם ד"ה כילו. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"א הכ"ד אות ג ד"ה היוצא.

הלכה כה

- א. אופן ההשרשה
- ב. דין היבול
- ג. עיקרו בחו"ל ונופו בארץ ישראל
- ד. מקצת ענפים בארץ ישראל ומקצתם בחו"ל

עציץ נקוב שהיה בו זרע שלא השריש והיה נקבו בארץ ונופו הוצה לארץ הולכים אחר הנוף.¹

א. אופן ההשרשה

שהיה בו זרע שלא השריש

יש אומרים, מדובר שהזרע לא השריש כלל בעציץ ולפיכך הולכים אחר הנוף.²
ויש אומרים, מדובר שהזרע לא השריש בקרקע אלא בעציץ ומ"מ הולכים אחר הנוף.³

1. בגיטין, כב ע"א, מובאת מחלוקת בין אביי לרבא: 'נקבו בארץ ונופו בחוצה לארץ - אביי אמר בתר נקבו אזלינן, רבא אמר בתר נופו אזלינן'. הרמב"ם פסק כדעת רבא; כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"ה; רדב"ז, שם; חסדי דוד, עוקצין פ"ב הי"ח עמ' רעט. בביאור הטעם, כתב קרית ספר, הל' תרומות פ"א, משום שלא השריש בארץ יש ללכת אחר יניקת נופו מחוץ לארץ. בביאור מחלוקת אביי ורבא, וביחס בינה לבין האמור בהלכה הקודמת בדין אילן שעיקרו במקום אחד ונופו נוטה למקום אחר, ראה: משנה למלך, הל' ביכורים פ"ב הי"ט ד"ה ודע דבפ"ב. לדבריו, אביי מדמה דין עציץ לאילן הנוטע בארץ שהולכים בו אחר השורש כפי האמור בהלכה הקודמת, ואילו לדעת רבא שונה דין עציץ מאילן, שבעציץ אין יניקתו מרובה ולכן הולכים אחר הנוף; חזו"א (ערלה סי' א ס"ק טז אות ח; עוקצין סי' ד ס"ק ח); שיעורי רבי דוד פוברסקי, גיטין כב ע"א אות קעה, בדעת התוספות. יש שביארו שמחלוקתם היא לענין חלות דין ארץ ישראל ביחס למצוות התלויות בארץ, ראה: הרב יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק (חידושי מרן רי"ז הלוי, הל' תרומות פ"א הכ"ד ד"ה והנראה; חידושי הגר"ח על הש"ס סטנסיל, גיטין כב ע"א 'בענין עיקרו בארץ ונופו בחו"ל'). לדבריו, לדעת אביי הולכים אחרי הנקב משום שביחס למצוות התלויות בארץ תלוי הדבר ביניקה, ולדעת רבא יש צורך שהגידולים עצמם יהיו בארץ ישראל לגבי חיוב המצוות התלויות בה. יש שביארו בדעת רבא, שהנוף עיקר מפני שעליו גדלים הפירות, ראה: ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נו סעי' יב.
2. תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין כב ע"א ד"ה בגמרא בתר, בדעת הרמב"ם וכך גם הוא סובר; מים חיים, שם, בדעת הרמב"ם. יש המסתפקים בדעת הרמב"ם, האם סובר כדעה זו או כדעה המובאת בהערה הבאה, ראה: חזו"א (ערלה סי' א ס"ק טז אות י ד"ה ר"מ פ"א; עוקצין סי' ד ס"ק ז).
3. רש"י, גיטין כב ע"א ד"ה בדאשרוש; רשב"א, שם ד"ה בדאשרוש; ריטב"א, שם ד"ה בדאשרוש; מאירי, שם ד"ה עציץ נקוב; שיטות הקדמונים, גיטין ח"א כב ע"א ד"ה

ב. דין היבול

הולכים אחר הנוף

לדעה זו, היבול פטור מתרומות ומעשרות גם מדרבנן.⁴
ויש אומרים, היבול פטור מתרומות ומעשרות מהתורה אך חייב מדרבנן.⁵

ג. עיקרו בחו"ל ונופו בארץ ישראל

נקבו בארץ ונופו הוציא לארץ

עציץ נקוב שהיה בו זרע שלא השריש והיה נקבו בחוץ לארץ ונופו בארץ ישראל, הולכים אחר הנוף וחייב בתרומות ומעשרות.⁶

ד. מקצת ענפים בארץ ישראל ומקצתם בחו"ל

ונופו הוציא לארץ

אם מקצת הענפים בארץ ישראל ומקצתם בחוץ לארץ, טבל וחולין מעורבים זה בזה.⁷

בדאשרוש; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ה אות ב ד"ה ולכן נראה, אף בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכב. ראה: תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין כב ע"א ד"ה בגמרא בתר, שהקשה על שיטה זו.

4. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק כד ד"ה עציץ נקוב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ציון ההלכה ס"ק תקב.

5. רש"י, גיטין כב ע"א ד"ה בתר נופו. יש שביארו, שהסיבה לכך היא משום שמ"מ עיקרו נמצא בארץ ישראל ולכן יש לחייב עכ"פ מדרבנן, ראה: תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין כב ע"א ד"ה בגמרא בתר. יש שביארו, שלא גרע ממקומות הסמוכים לארץ ישראל שחויב ההפרשה מדרבנן, ראה: הערות הגר"ש אלישיב, גיטין כב ע"א ד"ה רש"י ד"ה בתר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ציון ההלכה ס"ק תקב.

6. מאירי, גיטין כב ע"א ד"ה עציץ נקוב; משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דבפ"ב; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' יב; חזו"א (שביעית סי' כא ס"ק ט ד"ה ואם מוכר; ערלה סי' א ס"ק טז אות ח, בדעת תוספות); שיעורי הרב (סולובייצ'יק), הלי תרומות פ"א הכ"ה-הכ"ה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ה אות א ד"ה ונלענ"ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ה סעי' י; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכה.

7. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נו סעי' יב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ה סעי' י; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכה. באופן ההפרשה במקרה כזה, ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הכ"ה אות ה.

הלכה כו

- א. התנאי לחיוב תרומות ומעשרות מהתורה
1. הסוברים שהחיוב מהתורה מותנה ב'ביאת כולכם'
 - 1.1 הגדרת 'ביאת כולכם'
 - 1.2 מימוש 'ביאת כולכם' לעתיד לבוא
 2. הסוברים שהחיוב מהתורה מותנה בקדושת הארץ למצוותיה
 - ב. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים
 - ג. מעמד התרומה לאחר הפרשתה בזמן הזה
 - ד. ספקות בתרומה בזמן הזה
 - ה. מצוות נוספות התלויות ב'ביאת כולכם'

התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל ובזמן שיהיו כל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם¹ כשהיו בירושלם ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית, לא כשהיו בירושלם שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה. וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בהן בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה.²

-
1. אף שדרשה זו נאמרה ביחס לדיני חלה, ראה: נדה, מז ע"א; כתובות, כה ע"א, מ"מ הרמב"ם משווה הפרשת תרומות ומעשרות להפרשת חלה בדינים שונים, ראה: תשובות הרמב"ם, פאר הדור סי' טז. יש שפירשו שבפרשיית חלה טמונה גם פרשיית תרומות ומעשרות מהאמור בה: 'תרימו תרומה' ויש ללמוד דין תרומה ממנה, ראה: שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' כה; כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"ו; שו"ת בשמים ראש, סי' קסב, בדברי השואל; מלבושי יום טוב, ח"ב חובת קרקע סי' ג ד"ה אבל באמת נפלאתי; חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הל' תרומות פ"א הכ"ב. עוד בעניין דרשה זו, ראה: צ"ח, ברכות לו ע"א ד"ה ודע דלא; מהר"ם שיק, כתובות כה ע"א ד"ה דאמר רב הונא; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נב סעי' י; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הכ"ו אות א ד"ה מבואר.
 2. בעניין חידוש זה, ראה: תשובה מיראה, הל' תרומות פ"א הכ"ו; אברהם יגל, שם; שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ק או"ח סי' לו.

א. התנאי לחיוב תרומות ומעשרות מהתורה

שאינן לך תרומה של תורה... ובזמן שיהיו כל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם

1. הסוברים שהחיוב מהתורה מותנה ב'ביאת כולכם'

לדעה זו, חיוב תרומות ומעשרות מהתורה חל רק כאשר מתקיים התנאי של 'ביאת כולכם'.³

לפיכך, בזמן שבית-המקדש השני היה קיים היה החיוב מדרבנן,⁴ וכן בזמן הזה חיוב תרומות ומעשרות הוא מדרבנן.⁵

1.1 הגדרת 'ביאת כולכם'⁶

יש אומרים, ההגדרה היא כאשר רוב ישראל נמצאים בארץ.⁷

3. על היחס בין תנאי זה לתנאי הנאמר ברמב"ם, ה'ל' שמיטה ויובל פ"י ה"א, 'כל יושביה עליה', ראה: מעדני ארץ, ה'ל' תרומות פ"א הכ"ו אות א ד"ה נלענ"ד.

4. ראה: ירושלמי (שביעית פ"ו ה"א; קידושין פ"א ה"ח; תרומות פ"א ה"ד; יבמות פ"ז ה"ג).

5. רש"י, פסחים י ע"א ד"ה בתרומה; רשב"א, תורת הבית הארוך, בית ד שער ד דף לו ע"א; ריטב"א, יבמות פב ע"ב ד"ה אמר לך; תוספות הרא"ש, שם ד"ה ירושה, בתירוץ הראשון; מאירי, שם פא ע"א ד"ה יראה; ר"ן, בבא בתרא פז ע"ב ד"ה והא אגן תנן; תוספות רי"ד, שם אות לג; תשובות הרמב"ם, פאר הדור סי' טז; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה כתב רבינו משה; ר"י קורקוס, ה'ל' תרומות פ"א ה"א ד"ה התרומות; רדב"ז (ה'ל' תרומות פ"א ה"א ד"ה התרומות; שם ה"ה ד"ה כיוון; שם הכ"ו ד"ה התרומה; ה'ל' ביכורים פ"ה ה"ה); כסף משנה (ה'ל' תרומות פ"א הכ"ו ד"ה ודע דבפרק; ה'ל' ביכורים פ"ו ה"ט"ז סוף ד"ה עשה עיסה); מהרי"ט, קידושין לו ע"א ד"ה והא דכתבו; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה השאלה הראשונה; הרב משה מרגלית (פני משה, שביעית פ"ו ה"א ד"ה מאלהן; שם יבמות פ"ז ה"ג ד"ה ומשני; מראה הפנים, שביעית פ"ו ה"א ד"ה במה נתחייבו; שם שביעית פ"י ה"ב ד"ה אימתי פסקו; שם יבמות פ"ז ה"ג ד"ה כמ"ד מאלהן; שם יומא פ"ח ה"ה ד"ה חלה וערלה); רידב"ז (דמאי פ"ג ה"ד סוף ד"ה אמר רבי יהושע בן קבסוי; שביעית פ"ו ה"א ד"ה ר' יוסף); שו"ת בשמים ראש, סי' קסב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' א; שו"ת עין יצחק, אבן העזר ח"א סי' סז אות כז. ראה גם: מעדני ארץ, ה'ל' תרומות פ"א ה"א אות א; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ו יו"ד סי' כח; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמי ט-כא). בביאור שיטה זו, ראה: קרן אורה, פב ע"ב ד"ה וכתב עוד הרמב"ם; מהר"ם שיק, כתובות כה ע"א ד"ה דאמר רב הונא.

6. שו"ת שאילת דוד, ח"א חידושים בענייני שביעית יט ע"א הגה"ה א: 'כמה נצרך להיות בארץ אשר מהם נחשב הרוב לא אדע עדי יבוא מורה צדק'.

7. ריטב"א, כתובות כה ע"א ד"ה בבואכם; חינוך, מצווה שפה ד"ה ונוהגת; מנחת חינוך, שם אות ג ד"ה ומ"ש הרהמ"ח; חלת לחם, סי' א אות ג ד"ה סוף דבר; תורת הארץ, ח"ב פ"א ד"ה ואם בזמן; הערות הגרי"ש אלישיב, כתובות כה ע"א ד"ה והנה בשו"ע. לשיטה זו, יש שביארו שדין זה מבוסס על דין 'רובו ככולו', ראה: שו"ת שאילת דוד, ח"א חידושים בענייני שביעית

ויש אומרים, צריך רוב מכל שבט ושבט.⁸
 ויש אומרים, 'ביאת כולכם' בתרומות ומעשרות משמעותו כיבוש וחלוקה.⁹
 ויש אומרים, אף אם כל ישראל יכולים לעלות נחשב הדבר כ'ביאת כולכם'.¹⁰
 ויש אומרים, 'ביאת כולכם' הכוונה שיהיו שישים ריבוא מישראל בארץ ישראל.¹¹

1.2 מימוש 'ביאת כולכם' לעתיד לבוא

יש אומרים, גם לאחר שיתממש התנאי של 'ביאת כולכם' עדיין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות יהיה מדברי חכמים עד שיקדשו שוב את הארץ עפ"י התממשות תנאים נוספים.¹²

ויש אומרים, לאחר שיתממש התנאי של 'ביאת כולכם' החיוב בתרומות ומעשרות יהיה מהתורה ללא כל צורך לקדש שוב את הארץ.¹³

-
- יח ע"א; ארץ חמדה, ח"א עמ' פב אות ב. אולם, ראה: לאור ההלכה, 'המדינה העברית וקדושת הארץ', מהדורה חדשה תשס"ד עמ' קא.
8. רמב"ן, גיטין לו ע"א ד"ה ואינו מחזור; רשב"א, שם ד"ה ולפי דעת.
9. עפ"י כתובות, כה ע"א; שו"ת בית הלוי, ח"ג סי' א אות יא; חידושי הגר"ח, כתובות כה ע"א ד"ה ומעתה מיושב; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"א יו"ד סי' כא עמ' קפו ד"ה ולע"ד דבריו; ארץ חמדה, ח"א עמ' עז סי' ג.
10. קול צופיך (גרשוני), עמ' א; שו"ת יצחק יקרא, ח"ב סי' לט עמ' קכט.
11. רבנו גרשום, ערכין ב ע"ב; ישועות מלכו, הל' תרומות פ"א הכ"ו; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' א אות ח ד"ה ואמינא בזה. ראייה לשיטה זו ניתן להביא מדברי ילקוט שמעוני, הושע אות תתק"ח; קול התור (פ"א אות טו; פ"ה אות ו); דורש לציון, דרשות מייסדי הישוב עמ' רטז אות י ושם הע' 26.
12. משמעות רדב"ז, הל' תרומות פ"א הכ"ו ד"ה התרומות; אור שמח, שם; מעדני ארץ, שם אות א; ב"ח, יו"ד סי' שלא אות ד; שו"ת המב"ט (ח"ב סי' סד; שם סי' קצו); שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' כה; מנחת חינוך, מצווה שפה אות ג; צל"ח, ברכות לו ע"א ד"ה שם אמר רב יהודה; שו"ת שאילת דוד, ח"א חידושים בענייני שביעית יח ע"ב הגה"ה ה; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נב סעי' ב, בתירוץ השני; תורת הארץ (ח"ב פ"א אות ג; שם, אות ה; שם אות ט); חידושי הגר"ח על הרמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"ז; שבת הארץ, מבוא אות יא (הוצאת מכון התורה והארץ עמ' 146); שו"ת משפטי עוזיאל, ח"א יו"ד סי' כא ד"ה ולע"ד דבריו. לדעה זו, התנאי ביאת כולכם הוא דין מהותי בקדושת הארץ. היינו, כדי שקדושת הארץ תחול במלואה לחיוב תרומות ומעשרות יש צורך בעת הקידוש שיהיו רוב ישראל בארצם, וגם אם לאחר מכן יתמעטו או יגלו מהארץ, קדושתה קיימת כי בתחילת הקידוש היה ביאת כולכם. להבנה זו, כיוון שבזמן עזרא היה חיסרון בביאת כולכם, אזי ישנו חיסרון בעצם איכותה של קדושת הארץ לעניינים אלו. לפיכך, גם כשיהיו רוב ישראל בארצם, עדיין יהיה צורך בקידוש הארץ בשלישית, ראה: קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' כא ד"ה אמנם.
13. חתם סופר, נדה מו ע"ב ד"ה ירושה; משנת רבי אהרון, זרעים סי' יז אות ה; אבן האזל, הל' בית הבחירה פ"ו ה"ז אות ה; הרב צבי פסח פראנק (תרומות ומעשרות בזמן הזה' בתוך: הדביר - קובץ לתורה ולחכמת ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' ז-ח; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א

לדעה זו - יש אומרים, החיוב לא יחול על המקומות שטרם ייכבשו.¹⁴

1.2 הסוברים שהחיוב מהתורה מותנה בקדושת הארץ למצוותיה

תוקף חיוב תרומות ומעשרות מותנה בקדושת הארץ.

לפיכך -

יש אומרים, בזמן בית-המקדש השני החיוב היה מהתורה, ולאחר מכן שבטלה קדושת הארץ למצוותיה החיוב בהפרשת תרומות ומעשרות הינו מדרבנן.¹⁵
יש אומרים, קדושת עזרא לא בטלה וחובת הפרשת תרומות ומעשרות היא מהתורה גם בזמן הזה במקומות שכבשו עולי בבל.¹⁶

-
- סי' יג אות ב; שם אות ו; חזו"א (שביעית סי' ג ס"ק ו ד"ה ומטעם; שם סי' כא ס"ק ה ד"ה אבל; קדשים, ליקוטס ערכין יג ע"א ד"ה ומטעם, ביחס לחיוב תרומות ומעשרות); הרב יוסף כהן, מקדש מלך הערות הררי בשדה הערה 14 עמ' מט; הרב אברהם זלוניק, כרם ציון השלם ח"ב עמ' נה אות י; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"א הכ"ו ס"ק רכז.
- לדעה זו, הגדרת 'ביאת כולכם' הינה תנאי בחיוב תרומות ומעשרות שאינו קשור לקדושת הארץ. בכך, החיוב מהתורה מתממש רק בעת שרוב ישראל בארצם. להבנה זו, המציאות שבה לא היו רוב ישראל בארץ ישראל בעת קידוש עזרא אינה מהווה חיסרון בעצם הקדושה, אלא ישנו חיסרון בהתממשות תוקף החיוב בתרומות ומעשרות, שעתה הוא מדרבנן בלבד. לפיכך כאשר רוב ישראל יהיו בארץ ישראל יהיה חיוב תרומות ומעשרות מהתורה, שהרי קדושת הארץ קיימת מכבר, ראה: קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' כא ד"ה אמנם.
14. עפ"י רמב"ם, הלי' שמיטה ויובל פ"ב ה"ט"ז; שו"ת בית הלוי, ח"ג סי' א אות ד ד"ה עוד; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"א ה"א אות א ד"ה ואפשר.
15. רש"י, סנהדרין כו ע"א ד"ה פוקו; ספר התרומה, הלי' ארץ ישראל מהדורת פרידמן עמ' 193; מאירי, סנהדרין כו ע"א, בשם יש מפרשים; הלכות ארץ ישראל, המיוחס לטור, סי' ג ס"ק ב (בתוך: חידושי רבי אליעזר שמחה, מכון ירושלים תשנ"ג עמ' שג); טור, יו"ד סי' שלא, בשם 'איכא מאן דאמרי'; גר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק ו; שם, ס"ק כח; שנות אליהו, שביעית פ"ו מ"א ד"ה מן הנהר).
16. תוספות, יבמות פב ע"ב ד"ה ירושה, בשם ר"י (בביאור שיטת ר"י, ראה: ספר התרומה, מהדורת פרידמן עמ' 182 הערה קה); ר"ש, שביעית פ"ו ה"א סוף ד"ה ירוש'; ראב"ד (הלי' תרומות פ"א הכ"ו; הלי' איסורי ביאה פ"כ ה"ג); כפתור ופרח, פ"ה; טור, יו"ד סי' שלא, בשם ר"י; חרדים, פרק נב; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ג; שלי"ה, שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קטו; ים של שלמה, יבמות פ"ח סי' לג שיטה זו הובאה ברמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' ב, שהוסיף: 'אך לא נהגו כן'.

ב. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים¹⁷

יש אומרים, תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים הוא מהתורה גם בזמן הזה משום שלא בטלה שם קדושת הארץ.¹⁸
 ויש אומרים, תוקף החיוב הוא מדברי חכמים.¹⁹
 ויש אומרים, יתכן ואין כלל חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים.²⁰

ג. מעמד התרומה לאחר הפרשתה בזמן הזה

לשיטות הסוברות שתוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מדברי חכמים -

יש אומרים, לאחר ההפרשה אין התרומה קדושה מהתורה אלא מדברי חכמים.²¹

ויש אומרים, מ"מ לאחר ההפרשה התרומה קדושה מדין תורה.²²

ד. ספקות בתרומה בזמן הזה

יש אומרים, אף לשיטה הסוברת שבזמן הזה חיוב הפרשת תרומות ומעשרות

17. בנושא זה, ראה: הרב נתנאל אוירבך, 'חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בירושלים ובמקדש', אמונת עתיד 121 (תשרי תשע"ט) עמ' 31-37. בנידון זה, הכוונה לירושלים העתיקה בגבולותיה. על השיטות השונות בתיחום הגבולות של העיר העתיקה ביחס לקדושת ירושלים, ראה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך כה נספח לערך ירושלים אות ג עמודות תשב-תשיד; הרב יעקב אריאל, הלכות הארץ, עמ' 19 אות א.

18. מנחת חינוך, מצווה רפד אות כא; שו"ת פרי הארץ (מזרחי), ח"ג יו"ד סי' ד. ראה מה שדן בשיטה זו תורת הארץ, ח"ב פ"ב אות ד.

19. משמעות הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשל"א, בדעת הרמב"ם; ה"ל תרומות פ"א ה"ה); הרב צבי פסח פראנק (הר צבי, יבמות פב ע"ב; מקדש מלך, טור מלכה עמ' מא); חזו"א, שביעית סי' ג ס"ק יד ד"ה נראה; מעדני ארץ, שביעית סי' יב אות ג הערה 3; שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' יג אות ג; ח"ג סי' כב אות ה; ח"י סי' ב אות ז; השווה לדבריו שם, ח"ד סי' ה פרק ב אות ב ד"ה אלא); הרב שמואל אהרן יודלביץ, כרם ציון ח"ב עמ' קל-קלג.

20. לדעה זו, הסיבה שאין חיוב תרומות ומעשרות בירושלים מהתורה היא משום שלא התחלקה לשבטים ובכך ישנו חיסרון מהותי בחיוב הנובע מהעדר בעלות גמורה על היבול, ראה: הרב צבי פסח פראנק (הסכמה לשו"ת ציץ אליעזר, ח"א אות א; כרם ציון ח"ד סי' א הערה ה; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' טז); שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' יג בסוף התשובה, בשם הרב שלמה יוסף זווין. בעניין זה ובהגדרת הבעלות על ירושלים, ראה גם: הרב מנחם מנדל כשר, כרם ציון השלם ח"ב עמ' קכו-קלג; עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"א אות ג-ה עמ' קנ-קנא; שו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' קעב אות ה.

21. צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"א הכ"י בהשמטה ד"ה ובאמת; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב. ראה: המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק ח.

22. קול סופר (סופר), קונטרס בסוף הספר אות כב; שו"ת אהל אברהם (צוונבר), סי' מה ד"ה והנה מהדברים; מרומי שדה, קידושין כו ע"א ד"ה תוס' ד"ה ובוידוי.

מדברי חכמים, מ"מ ספק תרומות ומעשרות הינו כספק איסור תורה.²³
 לדעה זו -

יש אומרים, דין זה היה קיים רק בימי בית-המקדש השני אך לאחר חורבן
 הבית נהגו בספק תרומות ומעשרות כדין איסור דרבנן.²⁴

ויש אומרים, בימי בית שני אמנם לא התחייבו בתרומות ומעשרות מהתורה,
 אך מ"מ כיון שקיבלו עליהם להפריש אזי מכאן ואילך יש לדון את התרומות
 והמעשרות כדין תורה.²⁵

ויש אומרים, קבלה זו שהייתה בימי עזרא לא מחייבת את הדורות הבאים לדון
 את התרומות והמעשרות כדין תורה.²⁶

ויש אומרים, בזמן הזה ניתן להקל בכל ספק תרומות ומעשרות כמו בספק איסור
 דרבנן.²⁷

ה. מצוות נוספות התלויות ב'ביאת כולכם'

לשיטת הרמב"ם, תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה מדברי חכמים
 משום העדר 'ביאת כולכם', אבל לא משום שבטלה קדושת הארץ -

יש אומרים, גם מצוות לקט, שכחה ופאה חיובם בזמן הזה מדברי חכמים.²⁸
 ויש אומרים, מצוות אלו הן חובת הקרקע וחיובן תלוי בקדושת הארץ שלא
 בטלה ולכן חיובם מהתורה.²⁹

23. שו"ת בשמים ראש, סי' קסב; משנה למלך, הלי' תרומות פ"ה הי"ז; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי'
 כה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' ג; שו"ת עין יצחק, ח"א אבן העזר
 סי' סז אות כז; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' נב סעי' ח.

24. רדב"ז, הלי' תרומות פ"א הי"ה, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, שם הכ"ו אות ב.

25. עפ"י ירושלמי, שביעית פ"ו הי"א; שו"ת בית הלוי, ח"ג סי' א אות ו ס"ק ה, בדעת הרמב"ם;
 עלי תמר, ברכות פ"ט הי"ה ד"ה א"ר דרומי"א.

26. תורת הארץ, ח"ב ביאורים לפ"א אות כז; מעדני ארץ (הלי' תרומות פ"א הכ"ו אות ג; שביעית
 סי' יב אות ח). בעניין זה, ראה: שבת הארץ, מבוא אות ח.

27. כסף משנה (הלי' תרומות פ"א הכ"א; הלי' מעשר שני ונטע רבעי פ"ד ה"ו); שו"ת המב"ט,
 ח"ב סי' קצו; כפתור ופרח, פלי"ח ד"ה ליתן, בדעת הרמב"ם הלי' שבת פכ"ג הי"י; חרדים,
 הקדמה למצוות התלויות בארץ ד"ה גרסינן; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קצב ד"ה למדנו;
 גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כח, בדעת ספר התרומה; חזו"א, שביעית סי' ו אות ג, בדעת הרמ"א
 יו"ד סי' שלא סעי' א; שו"ת יביע אומר, ח"ו יו"ד סי' כח.

28. טור, יו"ד סי' שלב, בדעת הרמב"ם; חינוך, מצווה רטז ד"ה ונוהגת; פאת השלחן, הלי' פאה סי'
 ד בית ישראל ס"ק לט; חזו"א, שביעית סי' ז אות כח ד"ה ואף.

29. מנחת חינוך, מצווה רטז אות יג; משמעות סמ"ג, לאוין סי' רפד. ראה: ישועות מלכו, הלי'
 מתנות עניים פ"א הי"ד.

פרק ב

הלכה א

- א. המינים החייבים מהתורה
- ב. חיוב קטניות
- ג. המפריש תרומות ומעשרות על מנת שלא לתת
- ד. הפרשה כשאינו מעוניין לאכול
- ה. גדרי נתינת תרומה ותרומת מעשר לכהן
 1. נתינה בעל כורחו של כהן
 2. נתינה לכהן חרש שוטה וקטן
 3. נתינה לשלוחו של כהן

כל אוכל אדם³⁰ הנשמר³¹ שגידוליו מן הארץ³² חייב בתרומה,³³ ומצות עשה להפריש ממנו ראשית לכהן שנאמר³⁴ ראשית דגנך תירושך ויצהרך וכו' תתן לו,³⁵ מה דגן תירוש ויצהר מאכל אדם וגידוליו מן הארץ ויש לו בעלים שנאמר דגנך אף כל כיוצא בהן חייב בתרומה וכן במעשרות.³⁶

-
30. שבת, סח ע"א.
 31. בדרך הלימוד מהפסוקים, ראה: ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א. שבת, סח ע"א, מיעטו הפקר הפטור מתרומות ומעשרות, ויתבאר להלן הלכה יא.
 32. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, נלמד דין זה מפסוקים; שבת, סח ע"א, מיעטה הגמ' מינים שונים שאינם גידולי קרקע, כגון כמהין ופטריות לגבי חיוב פאה, וכ"כ הרמב"ם, ה"ל מתנות עניים פ"ב ה"ב, ונראה שהוא הדין בתרומות ומעשרות וסמך על מה שכתב לגבי פאה. ראה: קרית ספר, ה"ל תרומות פ"ב; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות לד. ביחס לחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מעציץ שאינו נקוב, ראה להלן פ"ה ה"ט"ז.
 33. מעשרות, פ"א מ"א; שבת, סח ע"א.
 34. דברים, יח ד.
 35. רמב"ם, ספר המצוות מצוות עשה קכו; סמ"ג, עשין סי' קלג; חינוך, מצווה תקז.
 36. מדרש תנאים, דברים יח, ד; מדרש הגדול, שם. יש שכתבו שלא נמצא מקור לדרשה זו, ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"א אות א ד"ה ולפ"י; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק נה.

א. המינים החייבים מהתורה³⁷

כל אוכל אדם... חייב בתרומה

לדעה זו -

יש אומרים, כל פירות האילן חייבים בתרומות ומעשרות מהתורה.³⁸
 ויש אומרים, רק דגן תירוש ויצהר חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות
 מהתורה.³⁹

יש אומרים, מהתורה חייבים רק דגן תירוש ויצהר, ושאר פירות האילן חייבים
 מדרבנן.⁴⁰

37. בשאלה זו מצינו מקורות ראשוניים שמחלקם משמע שכל פירות האילן חייבים מדאורייתא, ראה: מעשרות, פ"א מ"א; ירושלמי, שם ה"א; ספרי, בחוקתי פ"ב אות ט; פרה, פ"א מ"ג. ויש מקורות מהם משמע שחלק מפירות האילן פטורים, ראה: ברכות, לו ע"א: 'מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן'; ביצה, ג ע"ב; בכורות, נד ע"א; נדרים, נה ע"א. וראה: מראה הפנים, מעשרות פ"א ה"א ד"ה כתיב עשר, שכתב שזו מחלוקת תנאים. מנחת חינוך, מצווה שצה אות ב ד"ה והנה מה, כתב שלאור ריבוי השיטות אין בידינו להכריע.

38. רמב"ם, ה"ל מעשר שני פ"א ה"ג. וכ"כ בדעתו: רש"י, מעשרות פ"א ה"א ד"ה מדבריהם, שיישב את כל המקורות הנראים כסותרים לדעה זו; כסף משנה (ה"ל תרומות פ"ב ה"א); ה"ל מעשר פ"א ה"ט; ה"ל מעשר שני פ"א ה"ג; רדב"ז (ה"ל תרומות פ"ב ה"ו); ה"ל מעשר פ"א ה"ט; משנה למלך, ה"ל תרומות פ"ב ה"א; מעשה רקח, שם; ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק ה; גר"א, שם ס"ק ל; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נד סעי' א-ו; ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ב ה"א; אור שמח, שם; רש"י הירש, במדבר יח ח ד"ה ואני הנה; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כה; אבן ישראל (ה"ל תרומות פ"ב ה"א; ח"ז סי' לח ד"ה והנראה בזה).

כשיטה זו כן כתבו: רב ניסים גאון, ברכות לו ע"א; סמ"ג, עשין סי' קלג; כפתור ופרח, פ"ג ד"ה ומצאתי תשובה, בשם גאון; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יג; רדב"ז, ה"ל מעשר פ"א ה"ט; שדה יהושע, ביכורים פ"ב ה"ג ד"ה ונוהגין; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יג; ש"ך, שם ס"ק כג; ברכי יוסף, שם אות ד, שיארעא דישאל אתריה דהרמב"ם, ותמה על המב"י (יובא בהערה הבאה) שסבר כדבר פשוט שהחוב באילנות מדרבנן; ראה: ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב ד הערה וד"ית כז ע"א-כז ע"ב; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' כח אות ב; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' כה) שהשיבו על דבריו; פאת השלחן, סי' יג סעי' ו.

ראה: שדי חמד, מערכת התי' כלל כג, שהביא ראיה לשיטה זו מירושלמי ביכורים פ"א ה"ג. יש להעיר שכך גם כתב הראב"ד (כתוב שם, חולין מד ע"ב בדפי הרי"ף, הובאו דבריו בכפתור ופרח פ"ג ד"ה כתב הראב"ד), אלא שלדעתו אף שבכל המינים נוהגים תרומות ומעשרות מדאורייתא, מ"מ חייבים מיתה רק על תרומת דגן תירוש ויצהר ועל הטבל שלהם. בסיום דבריו כתב, שאף אם נאמר שפירות האילן חייבים מדרבנן, אם קרא עליהם שם, קדושתם מהתורה ומדמעים כשל תורה. וראה מה שכתבנו על סוף דבריו, להלן בהלכה יב.

39. שו"ת המב"י, ח"ב סי' קצו ד"ה ועוד דאיכא; משמעות דברי הרדב"ז (ה"ל תרומות פ"ג ה"ט); שם, פ"ו ה"ב בפירוש השני). דבריהם צריכים ביאור, שהרי לא משמע כך בדעת הרמב"ם. בנוסף, יש להעיר שהרדב"ז סותר לדבריו בה"ל תרומות פ"ב ה"ו.

40. רש"י (ברכות לו ע"א ד"ה גבי; שבת סח ע"א ד"ה שביעית; כתובות כה ע"א ד"ה ואיבעית

אימא; בכורות נד ע"א ד"ה הני; נדה נ ע"א ד"ה לא קתני). במקומות אחרים (ביצה ג ע"ב ד"ה תנא; חולין קלו ע"ב ד"ה ושיעור דרבנן) כתב שתרומת פירות היא מדרבנן ונראה שכוונתו מלבד תרומת דגן תירוש ויצהר כמו שכתב במקומות אחרים; תוספות (שבת סח ע"א ד"ה דאית; עירובין לב ע"א ד"ה תאנים; ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא; בבא מציעא פח ע"א ד"ה הכא; כתובות כה ע"ב ד"ה נאמן א); יבמות צג ע"ב ד"ה אלא; עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר; זבחים עג ע"א ד"ה ר"מ; חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; שם, קכ ע"ב ד"ה דון; נדה נ ע"א ד"ה למעוטי; תוספות ר"י הזקן, קידושין סט ע"ב ד"ה לא אכול; ר"ת (תוספות שבת סח ע"א ד"ה ואילו; ספר הישר, חלק החידושים סי' תכד; שם, סי' תקעח); ראב"ן, שאלות ותשובות ד"ה והא דאמרינן בפרק כלל גדול; בעל המאור, יבמות כו ע"א בדפי הר"ף; ראב"ד (הל' תרומות פ"א ה"ה; שם, פ"ג ה"ז; הל' מעשרות פ"א ה"ט; הל' מעשר שני פ"א ה"ג; תורת כהנים, בחוקתי פ"ב אות ט בפירוש השני) ר"ש (תורת כהנים, בחוקתי פ"ב אות ט בפירוש השני; פאה פ"א מ"ד ד"ה והתבואה; דמאי פ"א מ"ג ד"ה מכזיב; מעשרות פ"א מ"א ד"ה וגדולו; שביעית פ"ב מ"ז ד"ה מתעשרין; שם פ"ו מ"א ד"ה ירושי משגלו; פרה פ"א מ"ג ד"ה והאוכלה); ראב"ה, תשובות וביאורי סוגיות סי' תתקעז ד"ה ואף אני אומר; יראים (סי' קמו; סי' קעא); תוספות ר"ד (ראש השנה יד ע"ב ד"ה מה גורן; פסחים מא ע"א ד"ה ובפ"ק דכריתות); פסקי ריא"ז, קידושין פ"א ה"י אות ג; רמב"ן, (השגות לספר המצוות שורש ב ד"ה וכן מ"ש הרב; בבא מציעא פח ע"א ד"ה ונופה נוטה); רשב"א (בבא מציעא פח ע"א ד"ה אבל לוקח; שבת סח ע"א ד"ה שבת; ראש השנה יג ע"ב ד"ה הואיל לדבריו, דווקא אלו המינים הכתובים בתורה, ואילו המקורות מהם משמע שאף פירות האילן חייבים הם אסמכתא בלבד; שו"ת הרשב"א ח"ג סי' קצט); רא"ה, בדק הבית בית ד שער ב ד"ה והכי איתא; רא"ש (מעשרות פ"א מ"א ד"ה וגדולו; שביעית פ"ב מ"ז ד"ה ומותרין; מעשר שני פ"א מ"א ד"ה וכן שאר; תוספות הרא"ש, שבת סח ע"א ד"ה ואילו פאה; שם, ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא; שם, חולין קכ ע"ב ד"ה בדון; שם נדה נ ע"א ד"ה למעוטי); חינוך (מצווה רפד ד"ה ונהג איסור; מצווה שצה ד"ה ואמרו בספרי; מצווה תעג ד"ה מדיני המצווה); ריטב"א (שבת סח ע"א ד"ה שהמעשר; ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא; שם, טו ע"א ד"ה וא"ל אבי; בבא מציעא פח ע"א ד"ה הכא בתאנה; יבמות פא ע"א ד"ה ומשום דפריש; נדה נ ע"א ד"ה ואילו גבל); ר"ן (בבא מציעא פח ע"א ד"ה ונופו נוטה; ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא דרבנן); מאירי (ברכות לו ע"א ד"ה חריות; שבת סח ע"א ד"ה כלל אמרו; יבמות פא ע"א ד"ה יראה; עבודה זרה נח ע"ב ד"ה מעשר פירות; מכות יט ע"ב ד"ה יראה מכאן); רבי אברהם מן ההר, יבמות פא ע"א ד"ה עולה; כפתור ופרח (פ"ג ד"ה חיוב אלו; פ"ה ד"ה הרב בעל; פכ"ב ד"ה דע שכשאנו; פכ"ה ד"ה אין מעשר); שו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' קצט; שם סי' רג); ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק ה; רד"ק, דברי הימים ב לא, ה ד"ה וכפרץ; רע"ב, ביכורים פ"ב מ"ג ד"ה ונוהגים, מב"ט (שו"ת המב"ט ח"ב סי' קצו ד"ה ועוד דאיכא; שם, ח"ג סי' סח; שו"ת אבקת רוכל, סי' ז); שו"ת בנימין זאב, סי' לו ד"ה ואף על גב דהתם; מגן אברהם, סי' שז ס"ק ל; שו"ע הרב, או"ח סי' קנח סעי' א; שו"ת בשמים ראש, סי' קסב; תפארת ישראל, ביכורים פ"ב מ"ג יכין אות כא; הרב ישראל מאיר הכהן, תורת כהנים בחוקתי פ"ב אות ט בפירוש השני; חזו"א (שביעית סי' ז ס"ק כה; שם, סי' כג ס"ק ה, בטעם הדבר שלא נפסקה דעתם של הרמב"ם והשו"ע בענין זה); המעשר והתרומה, פ"ג סעי' יט; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' כח אות ב; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' כד; שם עמ' סא), שאע"פ שדעת הרמב"ם לחייב בכל האילנות, מ"מ רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים נקטו כדעה זו.

ויש אומרים, מהתורה חייבים רק דגן תירוש ויצהר בתרומה גדולה, תרומת מעשר ומעשר ראשון, אבל במעשר שני חייבים מהתורה כל פירות האילן ואף הירקות.⁴¹

ויש מחלקים, אף זיתים וענבים אינם חייבים מן התורה עד שיעשה מהם שמן ויין.⁴²

41. רבינו הלל, תורת כהנים בחוקותי פי"ב אות ט; יראים (סי' נג; סי' קמז), וטעמו שלגבי מעשר שני ריבתה התורה את פירות האילן בפסוק (דברים יד, כב): 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך, ובפסוק (ויקרא כז, ל): 'וכל מעשר הארץ מזרע הארץ; סמ"ג (עשין סי' קלו ד"ה כל הפטור; שם, סי' קסא ד"ה עני אינו), אע"פ שלעיל בהערה 38 במקום אחר הביא את דעת הרמב"ם, ראה: חוקי חיים (גאגין), דף קמ ע"ב ד"ה והנה הסמ"ג, שהעיקר לדעת הסמ"ג כשיטת הרמב"ם לעיל. ראה הר בשן, הלי תרומות פי"ב ה"א, שהסביר שיטה זו.

יש שהקשו על דעה זו המחלקת בין מעשר שני לשאר המעשרות, ראה: משנה למלך, הלי' מעשר שני פי"א הי"ב, שלא ראה לאחד מהראשונים שחילקו בזה, ונעלמו מעיניו דברי היראים הני"ל; טורי אבן, ראש השנה טו ע"ב ד"ה וראיתי לר' אליעזר, שלפי זה לאחר שתיקנו חכמים תרומות ומעשרות, חלק הכהן והלוי טבולים למעשר שני כיוון שאין עליהם שם תרומה מפני שפטורים מהתורה; מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ב ה"ט אות ג, השיב שמה שהפריש לכהן וללוי נעשה הפקר ולכן פטורים ממעשר שני כדין הפקר; שער המלך, הלי' מעשר שני פי"א הי"ב; פאת השלחן, סי' יג בית ישראל ס"ק ח, שהקשה מהספרי נשא פסקה ה: 'אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל, תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל; עמק הנצי"ב, ספרי פרשת נשא פיסקה ה; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כה.

42. רמב"ן, דברים יד כב ד"ה ופירוש דגן: 'שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר'; תלמידי רבינו יונה, ברכות מא ע"א בדפי הרי"ף ד"ה כל; לבוש, או"ח סי' קנח סעי' ו: 'דתירוש ויצהר כתיב ולא ענבים וזיתים'; ראה: שלום ירושלים, ירושלמי חגיגה ז ע"א ד"ה כדי שיהא, שהביא ראיות לדבריו מהירושלמי ומחכמי דורו; חרדים (פנ"ב סעי' ב, בשם רוב הפוסקים; שם סעי' יג - ראה: חכמת אדם, בינת אדם שער מצוות הארץ פי"ב ס"ק א, שהעיר על דברי החרדים שלא ראה לשום אחד מהפוסקים שיפסוק כן); משמעות המהרש"א, חידושי אגדות יומא עו ע"ב ד"ה דבר הבא, שתירוש הכתוב בפסוק העוסק במעשר אינו ענבים, וסיים: 'דאין נותנין מעשר מן הפירות, וכוונתו אף לענבים.

סייע לדעה זו רבי עקיבא איגר, תרומות פי"ב מ"ו אות כא, מירושלמי חלה פי"ג ה"ה, המתייחס לזיתים כטבל דרבנן; משמעות מהר"א פולדא, שם. אמנם, ראה: רש"י, שם; גר"א, שם, שהעמידו את הירושלמי בזיתים וענבים העומדים לדריכה, ובמצב זה לא נגמרה מלאכתן ונטבלו רק מדרבנן בעודם ענבים וזיתים.

על דעה זו יש שהקשו, שהרי אין לתרום מזיתים על שמן בגלל הפסד כהן, כמבואר בתרומות פי"א מ"ח ובירושלמי שם, ולולי הפסד הכהן היה מותר לתרום. עוד מובא שם במשנה ט שתורמים שמן על זיתים הנכבשים, והרי מפריש מפטור על החיוב ואפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה, ראה: רש"י, ראש השנה טו ע"ב ד"ה מעשר חרובין; רבי עקיבא איגר, תרומות פי"ב מ"ו אות כא; חכמת אדם, שער מצוות הארץ פי"ב בינת אדם ס"ק א. ראה עוד: שו"ת אבני נזר, או"ח סי' פח אות י; ישועות מלכו, הלי' תרומות פי"ב ה"א; תרועת מלך, סי' כד אות ג; תורת הארץ, ח"ב פי"ו אות לט.

יש שיישבו את הקושיות הני"ל, שכוונת הרמב"ן בפירושו לתורה בזיתים וענבים העומדים לשמן ויין וכיון שלא נגמרה מלאכתם חיובם מדרבנן, אבל אם חשב עליהם בפירוש לאכילה

ויש אומרים, כל שבעת המינים חייבים מהתורה.⁴³
 ויש מי שמחלק בין תרומה למעשרות, שזרעים ופירות האילן חייבים במעשרות
 מהתורה, ואילו בתרומה חייבים מדרבנן.⁴⁴

ב. חיוב קטניות

מה דגן תירוש ויצהר... אף כל כיוצא בהן חייב

לדעה זו -

יש מי שאומר, אע"פ שכל פירות האילן חייבים מהתורה, חיוב קטניות הינו
 מדרבנן.⁴⁵

ויש אומרים, אף חיוב קטניות מהתורה.⁴⁶

-
- חייבים מהתורה (כמו שכתבו: רש"י, בבא מציעא פח ע"ב ד"ה בענבים וזיתים; תוספות, שם
 ד"ה כי קאמר; רמב"ן, שם ד"ה ואפשר דאפילו; ריטב"א, שם ד"ה ואיבעית אימא; משנה
 למלך, ה' מעשר פ"ג ה"ב). כך תירצו את דעת הרמב"ן על התורה: ווי העמודים, על ספר
 יראים סי' קעא אות ג; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כד; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ'
 כה. אמנם, בדברי תלמידי רבינו יונה לא ניתן לומר כן, ראה בדבריו. ראה מה שהעיר על תירוץ
 זה מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה ה"כ אות ב.
43. רי"ף גיאת, הובא בשיטה מקובצת נדרים נה ע"א ד"ה לאיתויי; רבינו יהונתן, עירובין ח ע"א בדפי
 הרי"ף ד"ה מתניי מערבין; ראב"ד (הובאו דבריו ברמב"ן, בבא מציעא פח ע"א ד"ה ונופה נוטה;
 שיטה מקובצת, שם פח ע"ב) לדבריו, דין זה נלמד ממצוות ביכורים הנוהגת בשבעת המינים בלבד
 בה נאמר 'ראשית', והוא הדין בתרומה אף בה נאמר 'ראשית' ונוהגת בשבעת המינים. אלא שסייג
 שאף לדעתו חיוב תאנה מדרבנן; הלכות ארץ ישראל (מיוחס לטור), דין קדושת הארץ סעי' א;
 שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' תקסג; פני משה, ביכורים פ"א ה"ג ד"ה להודיעך.
 ביחס לשיטת הראב"ד בהשגות (לעיל הערה 40) הסובר שרק דגן תירוש ויצהר מדאורייתא,
 כתב מנחת חינוך, מצווה שצה אות ב ד"ה וראיתי, שייתכן וחזר בו או שבעלי דעות אלו הם
 שני ראב"ד שונים; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"א, אך הוסיף שזו שיטה נכונה
 המיישבת את הסוגיות השונות.
44. ראב"ד, תורת כהנים בחוקותי פ"ב אות ט בפירוש הראשון, שבמעשר כתוב: 'זרע הארץ ופרי
 הארץ, ואילו בתרומה כתוב: 'ראשית דגן תירושך ויצהרך'; ר"ש, שם בפירוש הראשון; הרב
 ישראל מאיר הכהן, שם בפירוש הראשון.
45. חכמת אדם, שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ד, שאינם בכלל 'תבואת זרעך' האמורה בתורה;
 דברי ישראל, שם אות יב, שהביא ראיה מהירושלמי שקטנית אינה בכלל תבואה. ראה: דרך
 אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"א ציון ההלכה ס"ק ב, שתמה על דברי החכמת אדם.
46. רדב"ז, ה' תרומות פ"ב ה"ו, ולמד מהירושלמי מעשרות פ"א ה"א שריבה קטניות מהאמור
 בתורה: 'וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא'; מנחת חינוך, מצווה שצה אות ב,
 ולמד כן מלשון הספרי ראה פסקה קה ד"ה מכלל שנאמר, אלא ששם ריבו אף ירקות מהפסוק,
 וחיוב ירקות הוא מדרבנן לכולי עלמא כמבואר ברמב"ם ה' תרומות פ"ב ה"ו; מרכבת המשנה
 (חעלמא), ה' תרומות פ"ה ה"ז ד"ה תדע דהא; ישועות מלכו (ה' תרומות פ"ב ה"א); ליקוטי
 שו"ת סי' יח אות א); שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קצב ד"ה ועל ענין; צלי"ח, ביצה יג ע"ב ד"ה
 ודע; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נד סעי' ו; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כד; חזו"א, מעשרות

ג. המפריש תרומות ומעשרות על מנת שלא לתת⁴⁷

ומצוה עשה להפריש ממנו ראשית לכהן

יש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ובדעתו שלא לתת אותם לכהן, הפרשתו בטלה ופירותיו נותרו בטבלם משום שהנתינה לכהן היא גמר מצוות ההפרשה.⁴⁸

- סי' א ס"ק כב; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק לב; שו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס), תניינא סי' קיד; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח ד"ה והנראה בזה, כיוון שמצינו ברמב"ם פטור מהתורה רק בירקות בפ"ב ה"ו; שו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' כט אות ג.
47. נחלקו הראשונים כיצד יש למנות את מצוות הפרשת ונתינת תרומות ומעשרות במניין המצוות. הרמב"ם, ספר המצוות מצוות עשה קמו, מנה את מצוות ההפרשה ולא מנה את מצוות הנתינה. שם, שורש יב, כתב שאין ראוי למנות את הנתינה מאחר והיא פרט מפרטי המצווה. לעומתו הרמב"ן, השגות לשורש יב ד"ה וכן הדין השני, כתב שיש למנות אותן כשתי מצוות נפרדות. המחלוקת המובאת בסעיף זה מתייחסת בעיקר לדעת הרמב"ם, שכן הרמב"ן התייחס להפרשה והנתינה כשני עניינים נפרדים.
- בתורת כהנים, אמור פ"ו ה"ז, מובא: 'יכול תהא הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש? ת"ל ונתן לכהן את הקודש, מתנתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש ואין הפרשתו מקדשתו... דברי רבי מאיר. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר, אף הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש. יש שכתבו, שמחלוקת זו אמורה ביחס לתשלומי תרומה, ראה: ר"ש, תרומות פ"ו מ"א ד"ה וחומש; ר"ש, שם ד"ה וחומש. ויש שכתבו, שנחלקו בזמן חלות קדושת התרומה, ראה: רבינו הלל, תורת כהנים, אמור פ"ו ה"ז ד"ה יכול וד"ה ת"ל; קרבן אהרן, שם ד"ה יכול. לדעה האחרונה, יש שכתבו שלדעת כולם הטבל נותר כבר בשעת ההפרשה אלא שנחלקו מתי חלה קדושת התרומה, ראה: שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעאה ח"ג סי' מא ד"ה ודרך אגב. ויש שכתבו שמחלוקת זו תלויה במחלוקת המדוברת בסעיף זה האם הטבל מתוקן בשעת ההפרשה או בשעת הנתינה לכהן וממילא המפריש על מנת שלא לתת את התרומה לא תיקן את פירותיו, ראה: הרב אהרן זסלנסקי (וזאת ליהודה, 'בדין מפריש תרומה על מנת שלא לתת' ד"ה ולדעתי יש; כפי אהרן, תניינא סי' ל).
48. מגילת אסתר, שורש יב ד"ה נראה לי נכון, וכך הסביר מדוע לא מנה הרמב"ם את מצוות הנתינה כמצווה נפרדת ממצוות ההפרשה. והוסיף, שדין זה נאמר דווקא כשחיוב המצוות היה מהתורה; תשובה מיראה, הל' שמיטה ויובל פ"ג ה"י-ה"י"א ד"ה ובעניותי; דברי ישראל, חכמת אדם שער מצוות הארץ פ"י ס"ק י, וראה בדבריו בנחמת אליעזר, שם פ"א ס"ק ג ד"ה והנה להלן; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק נא, שהמפריש תרומה ההולכת לאיבוד אינה תרומה 'שהרי אינו יכול לקיים מתנות כהונה'; מלבושי יום טוב, ח"ב קל וחומר סי' יג ד"ה ע"כ; הראי"ה קוק, בתוך: התורה והארץ ח"ב עמ' 17-18.
- ראה: אשל אברהם (ניימארק, מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ו ד"ה ונ"ל לתמוך; שם סי' ז ד"ה והנה במה שכתבתי), שהביא ראיות לשיטה זו.
- בטעם דעה זו, ראה: אשל אברהם (ניימארק, מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ו ד"ה והנה גאון); הרב אהרן זסלנסקי (וזאת ליהודה, 'בדין מפריש תרומה על מנת שלא לתת' אות א ד"ה והנה בטעם; כפי אהרן, תניינא סי' ל ד"ה והנה בטעם).
- ראה: עיון תפילה (מקלנבורג), הפרשת חלה ד"ה ולהיות שיסוד (מהדורת מוסד הרב קוק עמ' קמט), שהרבה להקשות על דעה זו. ביישוב קושיותיו, ראה: סדר פרשיות לאדרי"ת, פרשת

ויש אומרים, אף אם מפריש על מנת שלא לתת לכהן הפרשתו קיימת ופירותיו הותרו מאיסור טבל אלא שמוטלת עליו החובה ליתנם לכהן.⁴⁹

תרומה (מהדורת מכון ירושלים עמ' רסה). וראה הרב אברהם ניימארק (בתוך: חידושי מהרי"א ציטרון, מכנף הארץ ד"ה בספק האי; אשל אברהם, מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ו ד"ה והנה בוודאי), שכתב שטענותיו קלושות.

ראה: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מד אות א, שציין לאחרונים נוספים הסוברים כשיטה זו: שו"ת קנאת סופרים (קלוגר), סי' קח ד"ה ועוד נראה; שו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה, ח"א סי' תלג ד"ה עוד נראה; שם ח"ג סי' מא ד"ה והנה בגוף; שם מהדורה רביעאה, ח"ג סי' מא ד"ה ודרך אגב, שם משמע שאף לדעת הרמב"ם ההפרשה מתירה את הטבל אלא שקדושת התרומה חלה רק בשעת הניתנה). ברם, נראה שכוונתם למקרה שהתרומה אינה ראויה להינתן לכהן ולא למקרה שהדבר תלוי בדעת המפריש שלא לתת. כהבנה זו, ראה: הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ה פ"א אות א.

49. כך משמע במשנה למלך, הל' תרומות פ"י ה"א; ראשי בשמים (ראב"ן), מערכת מ' אות טז; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מד, והוכיח באריכות שכך סוברים גדולי הראשונים והאחרונים; אבן שלמה (אויערבאך), שבת יז ד"ה גמ' גידולי תרומה; חזו"א (מעשרות סי' ז ס"ק כד, שתנאו בטל כמתנה לעבור על מה שכתוב בתורה; קונטרס הלכות תרו"מ ממרן החזו"א זצ"ל בסוף דרך אמונה ח"ג, סי' א סעי' ו, כדעת הרמב"ן); שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד סי' י ענף ב; יריעות שלמה (לעוויטאן), סי' מז אות ו, ע"פ דברי שו"ת נודע ביהודה, מהדורה תננינא סי' רא, שחיטה אחת פוטר את הכרי אבל מצוות נתינה מקיים רק בנתינת דבר חשוב; הרב ירוחם פישל פערלא, ביאור על ספר המצוות לרס"ג עשין סה-סו ד"ה עוד הביא הרמב"ן, עמ' 556; הרב אברהם יעקב ניימארק, קובץ אהל תורה (ירושלים) שנה ראשונה חוברת ז-ח סי' נו ד"ה והנה עצם, שאע"פ שכתב שההפרשה והנתינה קשורות זו בזו, חזר ואמר שהמנהג אינו כך והוכיח כן מחלת ארץ ישראל שלא נוהגים ליתנה לכהן אלא להשליכה באור. אמנם ראה הגה"ה שם, שראיתו צריכה עיון, שהרי המגילת אסתר עצמו דחה ראייה זו וכתב שרק בתרומה של תורה הכוונה שלא לתת את התרומה גורעת מעצם ההפרשה, וראה להלן בדעת הרב ניימארק, הערה 50 ובמה שהערנו שם; הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נג אות א ד"ה ידוע; שם סי' ס אות א; שם סי' סב אות י ד"ה נראה שכל; קונטרס לאפרושי מאיסורא, סי' ה פ"א אות א; שם פ"ב אות ג), שמיד שהפריש יצאו הפירות מאיסור טבל והותרו באכילה אלא שבחלק התרומות והמעשרות זכו שבט הכהנים, לויים ועניים, וחיוב לקיים נתינה בפועל בכל אחד מהמתנות הללו, ורק במקרה שירצה הלוי או העני לקחת את מתנתו והבעלים יוכל למנוע ממנו - אין זו הפרשה כלל והפירות נותרו בטבלם; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קכה סי' ו אות א; הרב שמואל יודלביץ (מעיל שמואל, זרעים דף כט ע"א, 'בעניין שליחות בתרומה' אות ה ד"ה ובזה נמי; שו"ת מעיל שמואל, מצוות התלויות בארץ סי' יב אות ה); הרב יהושע חיים קסובסקי, אזכרה - קובץ לזכרו של הראי"ה קוק ח"ה עמ' כה; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ו סי' צט ד"ה תו חזיתיה; שו"ת תשובות והנהגות, כרך ד סי' רנה ד"ה וממילא נראה, שכך סוברים רוב הפוסקים וכך המנהג; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג ה"ח ס"ק עח, משום שהפרשה ונתינה הן שתי מצוות כרמב"ן; שם פ"ו ה"א ס"ק ג); מנחת אשר, במדבר סי' כה אות ב-ג. ראה: המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק טז, שגם הסוברים שהעדר הנתינה מהווה עיכוב בעצם ההפרשה יודו שבזמן הזה שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן אין עיכוב.

יש מי שהסתפק האם כוונה שלא לתת את התרומות והמעשרות מונעת את תיקון הטבל.⁵⁰

ד. הפרשה כשאינו מעוניין לאכול⁵¹

ומצות עשה להפריש ממנו ראשית לכהן

יש אומרים, יש חיוב להפריש תרומות ומעשרות אף כשאינו מעוניין לאכול, שכן עיקר ההפרשה לצורך הנתינה ולא האכילה.⁵²

יש אומרים, חיוב ההפרשה הוא אמצעי לתיקון המאכל למטרת אכילה ולכן אין חיוב הפרשה כשאינו מעוניין לאכול.⁵³

50. אשל אברהם (ניימארק), מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ו, ואף שלשיטה הראשונה הטבל לא נתקן רק בטבל שחיובו מהתורה, מכל מקום אף בזמן הזה יש פוסקים רבים הסוברים שחיוב תרומות ומעשרות הינו מהתורה ומידי ספק לא יצאנו. וראה שם ד"ה ובלי תיקון נ"ל, שיש לחוש לדעה זו ולהדר ולקנות אתרוג מכהנים ולווים שאצלם אין חשש של נתינה אלא רק של הפרשה; שם סי' ז ד"ה ובעיקר הדבר, שכתב: 'שכתבתי להכריח שענין ההפרשה מסתובב מדין נתינה ובאין נתינה אין הפרשה'; שם סי' קב ד"ה והנה באופן, שבהפרשה מעין זו יש 'חשש טבל'. וראה לעיל הערה 49 שם הכריע כשיטה השנייה, ברם דבריו בהערה זו מאוחרים יותר.

51. ראה שהאריך בנושא זה: אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ג.

52. ט"ז, יו"ד סי' א ס"ק יז; ביאור הגר"א, או"ח סי' ח סעי' א ד"ה מעומד; שפת אמת, פסחים ט ע"א ד"ה תוד"ה כדי; הרב משה קלירס (תורת הארץ, ח"א פ"ב אות עח-עט; שם, קונטרס אחרון פ"ג לאות ו); עמק ברכה (פומרנצ'יק), ברכת המצוות אות א; שו"ת באר משה (דאנושבסקי), ח"א יו"ד סי' א; אבי עזרי, ה' מעשר פ"ו ה"ב; עמודי אש (אייזנשטיין), סי' ז אות ד ד"ה וכדברי ה"ט"ז, כתב להוכיח כן בדעת הב"ח, יו"ד סי' שכו; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' שצו אות ה, כתב להוכיח כן בדעת הרמב"ם מלשון הברכה; גיליוני השי"ס, ירושלמי זרעים כ"א אות נב. האחרונים הוכיחו כן מדברי התוספות, ראש השנה ד ע"א ד"ה ומעשרות, ראה: שו"ת מהר"י אסאד, סי' רמא סוף ד"ה העולה; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק ב. בדרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"א ציון ההלכה ס"ק נ, הוכיח כן מדברי הרמב"ם כאן שלא הזכיר אם רצה לאכול.

53. רש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה מדאורייתא: 'ולאו מצווה דרמיא עליה א"כ אוכלך'; מהר"צ חיות, שם; ר"א בן הרמב"ם, ברכת אברהם סי' יד; מג"א, או"ח סי' ח ס"ק ב; ערוך השלחן, יו"ד סי' שכח סעי' ה; שו"ע הרב, שם סעי' ג; פתחי תשובה, שם ס"ק ב; פרי מגדים, או"ח אשל אברהם סי' ח ס"ק ב, שהפרשת חלה כעין ברכת הנהנין; שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א סי' יא; רבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע יו"ד סי' א סעי' ז ד"ה שהרי, העיר על דברי ה"ט"ז הנ"ל: 'לא מצאתי זה, דבפשיטות היא דרך כשרוצה לאכול אסור עד שיפריש תרומה'; פרי חדש, יו"ד סי' א ס"ק לג; יד אפרים, או"ח סי' תלב, על המג"א ס"ק ו. ביחס לדברי רש"י הנ"ל, ראה: נשמת חיים (ברלין), סי' קיב אות א, שביאר שהכוונה קודם מירוח, אך לאחר מירוח חלה חובת הפרשה.

יש שלמדו כן בדברי רש"י: שו"ת חמדת שלמה, יו"ד סי' לא ד"ה ע"כ נראה; שו"ת עונג יו"ט, סי' קד; שו"ת תורת חסד, או"ח סי' ה סוף אות ד, שהקשה על ה"ט"ז מדברי רש"י;

ה. גדרי נתינת תרומה ותרומת מעשר לכהן

ומצות עשה להפריש ממנו ראשית לכהן שנאמר... תתן לו

1. נתינה בעל-כורחו של הכהן

יש אומרים, אם נתן לכהן תרומה ותרומת מעשר בעל-כורחו יצא ידי חובת נתינה.⁵⁴

ויש אומרים, אין יוצאים ידי חובה בנתינה בעל-כורחו של הכהן.⁵⁵

2. נתינה לכהן חרש, שוטה וקטן⁵⁶

יש אומרים, למרות שאנשים אלו אינם בעלי זכייה ממונית, מ"מ אפשר לתת להם תרומה ותרומת מעשר ויוצאים בכך ידי חובת נתינה.⁵⁷

3. נתינה לשלוחו של הכהן⁵⁸

יש אומרים, כדי לקיים מצוות נתינה על התרומות להגיע ליד הכהן ולא ליד שלוחו.⁵⁹

ויש אומרים, ניתן לתת לשליח של הכהן ולקיים בכך מצוות נתינה.⁶⁰

שו"ת צפנת פענח (ורשה), סי' רפז; שו"ת חבצלת השרון, ח"א או"ח סי' טו אות י; דברי יעקב (שור), מהדו"ק סי' ל; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נג אות ב ד"ה והנה כל זה; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב אות ח.

54. שו"ת מים חיים (די סילוה), סי' ה. ראה גם: שער המלך, הלי אישות פ"ג ה"א.

55. חזו"א, אבהע"ז סי' קמח הערות למסכת קידושין כט ע"ב ד"ה ויש לעי; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ו ה"א ביאור ההלכה ד"ה בין קטנים: 'כיון שעיקר העניין שרצון התורה שהכהן יקבלנו'.

56. אופן נתינת התרומה לכהן חש"ו, יתבאר להלן פ"ב הכ"ב.

57. שו"ת מים חיים (די סילוה), סי' ד, אך התנה זאת שהקטן הגיע למידת הבחנה ממונית 'צרור וזורקו אגוז ונוטלו'; יד אפרים, יו"ד סי' סא סעי' ח ד"ה והנותנם; שו"ת עונג יו"ט, סי' צט ד"ה ולפי"ז יש לומר; קצות החושן, סי' רמג ס"ק ד; נתיבות המשפט, שם ביאורים ס"ק ח; ערוך השלחן, שם סעי' לו; דרכי תשובה, שם ס"ק פז; קהלות יעקב (קנייבסקי), בבא מציעא סי' יח. ראה גם: רמב"ם (הלי תרומות פ"ו ה"א; שם פ"ב הכ"ב).

58. בענין זה, ראה גם: יד אפרים, יו"ד סי' סא סעי' ח ד"ה והנותנם, שהאריך בנושא; חכמת שלמה, שם סעי' ח, שהסתפק; מחזיק ברכה, שם ס"ק יד, שהביא את שתי השיטות ולא הכריע.

59. פסיקתא זוטרתא, דברים ל ע"א ד"ה וזה יהיה: 'ונתן לכהן - ולא לשלוחו'; ספרי, דברים פרשת שופטים פסקא קסה: 'ונתן לכהן - לכהן עצמו'; ירושלמי, מעשר שני פ"ה ה"ג: 'אתם כתיבי'; מחנה אפרים, הלי זכיה ומתנה סי' ט; כרתי, יו"ד סי' סא ס"ק ט; פרי תאר, שם סוף ס"ק ו; זבחי צדק, שם ס"ק ל; כף החיים, שם ס"ק מו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ו ה"א ס"ק ג.

60. פרי חדש, יו"ד סי' סא סעי' ח ס"ק יג. לדבריו, המקורות ממדרשי ההלכה שהובאו בהערה קודמת נאמרו בסתמא 'משום דדילמא לא ניחא ליה לכהן שימסרו המתנות ביד שלוחו אלא בידו, אבל אי מדעתיה שלח שלוחיה ליטלם שפיר דמי'; פרי מגדים, שם סעי' ח ס"ק י; ערוך השלחן, שם סעי' לו; דרכי תשובה, שם ס"ק ג; שו"ת אור יצחק (צ'רקס), ח"א סי' ח.

הלכה ב

- א. דרגת חיוב הכרשינין
- ב. אוכלים הנאכלים בשעת הדחק
- ג. ייחוד הכרשינין למאכל אדם
- ד. זריעה ללא מחשבה מסוימת
- ה. זרע מאכל אדם לצורך מאכל בהמה
- ו. הזמן בו ניתן לשנות את ייעוד הזרע
- ז. עלו מאליהן בחצר

הכרשינין! אע"פ שאינם מאכל אדם הואיל ואוכלין אותן בשני רעבון חייבין בתרומה ומעשרות.² הסיאה³ והאזוב⁴ והקרנית⁵ שזרען מתחלה לאדם חייבין במעשר וכן כל כיוצא בהן. זרען לבהמה אע"פ שנמלך וחשב עליהן לאדם כשהן מחוברין פטורין,⁶ שמחשבת חבור אינה כלום.⁷ עלו מאליהן בחצר, אם היא חצר המשמרת פירותיה הרי אלו חייבין שסתמן לאדם, ואם אינה משמרת פטורין.⁸

א. דרגת חיוב הכרשינין

הכרשינין... חייבין בתרומה ומעשרות

לדעה זו - יש אומרים, חיוב הכרשינין בהפרשת תרומות ומעשרות הוא מדברי סופרים.⁹

1. הכרשינין הם ממין הקטנית העומד למאכל בהמה, כמבואר ברמב"ם, פיהמ"ש כלאים פ"ב מ"ב; ראב"ד, עדויות פ"א מ"ח. ראה: מאירי (יבמות סו ע"ב ד"ה לפי דרכך, שהכרשינין ממין הירק; עדויות פ"א מ"ה ד"ה כרשיני תרומה, כתב שהוא ממין הזרעים). ראה עוד: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ב ביאור ההלכה ד"ה הכרשינין; אנציקלופדיה הלכתית חקלאית, ערך 'בקיית הכרשינין'.
2. ירושלמי, חלה פ"ד ה"ד, ושם הביא הירושלמי שתי דעות אימתי גזרו על הכרשינין, בימי רעבון או בימי דוד, ומסקנתו שאין מחלוקת ושהגזרה הייתה בימי הרעב שבימי דוד. יש שצינו כדעה אחת שבירושלמי הנ"ל, שנאכלים בימי רעבון ולכך חשובים כאוכל, ראה: רא"ש, חלה פ"ד מ"ט; החינוך, מצווה תקז.
3. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבונים), ערך סיאה.
4. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבונים), ערך איזוב.
5. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבונים), ערך קורנית.
6. השווה: רמב"ם, הלי שמיטה ויובל פ"ה הי"א.
7. כ"כ הרמב"ם, הלי טומאת אוכלין פ"ג הי"ג.
8. נדה, נא ע"א, כדעת רב אשי; חינוך, מצווה תקז. בדעת הרמב"ם: בית יעקב (בירב), הלי תרומות פ"ב הי"ב; רדב"ז, שם; כסף משנה, שם; אור שמח, שם; רש"י, מעשרות פ"ג הי"ד.
9. רש"י, חלה פ"ד הי"ד; רדב"ז (הלי תרומות פ"ט הי"ח; שם פ"ב הי"ז); חסדי דוד, עוקצין פ"ג

ויש אומרים, מכיוון שנאכלים בשנות הרעב הרי הם מוגדרים כאוכל וחייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.¹⁰

ויש אומרים, חיובם מדרבנן אבל אם קרא עליהם שם תרומה דינם כתרומה מהתורה.¹¹

ויש מי שפירש, חיובם בהפרשת תרומות ומעשרות הוא רק בשנות רעבון ואילו בשנים רגילות האוכל מהם פטור מהפרשת תרומות ומעשרות משום שבטלה דעתו.¹²

ב. אוכלים הנאכלים בשעת הדחק

הכרשינין, אע"פ שאינם מאכל אדם... חייבין בתרומה ומעשרות

יש אומרים, כל אוכל הנאכל בשעת הדחק ככרשינין, חייב בתרומות ומעשרות.¹³

-
- היי"ג, והוסיף שדין כרשינין קל יותר אף לסוברים שתרומת פירות וקטניות מדרבנן כיוון שזו רק גזירה ואינם כלולים בתקנת חכמים; דעת תורה, יו"ד ח"ד פתיחה להלי תערובות ח"ג פ"א ד"ה נסתפקתי; אור שמח (הלי תרומות פ"ט הי"ט; שם הלי הי"י); שו"ת תורת חסד, או"ח סי' כא אות ה; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סעי' ז; שו"ת קול מבשר, ח"א סי' טו ד"ה וע"פ דברי; נפש חיה (לוריא), בבא מציעא צ ע"א ד"ה כאן; עמק הנצי"ב, ספרי נשא פסקא ה; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כח; שו"ת דובב מישרים, ח"ג סי' נ; חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק כב; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' סח; שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' א אות ד; ח"ב סי' יז אות ד); הר בשן, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות א; דרך אמונה, הלי מעשר שני פ"ב הי"ד ס"ק קא.
10. קרית ספר, הלי תרומות פ"ב: 'דקרינא ביה שפיר אוכל דומיא דדגן תירוש ויצהר', ודבריו צ"ע מהירושלמי שהובא בהערה 2; שו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס), תניינא סי' קיד אות ב; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק טז; שם, ביאור ההלכה ד"ה הכרשינין; שם פט"ו הי"ד, ביאור ההלכה ד"ה תנור), בדעת הרמב"ם.
11. צפנת פענח (הלי מאכלות אסורות פ"י הי"כ צב ע"א; הלי תרומות פ"א הכ"ו עמ' 54 ד"ה אך באמת), שבימי דוד גזרו שלא לטמא את הכרשינין אבל חיוב הפרשתם הינו מהתורה, והוכיח דבריו מירושלמי תרומות פ"א הי"ו, שריבו מהפסוק שבהמה יכולה לאכול מתרומת כרשינין, ומשמע שדינה כתרומה של תורה, וכך הוא בר"ש, תרומות פ"א מ"ט, ראה מה שהקשו על שיטה זו, תורת הארץ, ח"ב פ"א הגהה א ד"ה ומדבריו מבואר; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות א.
12. שו"ת בית שערים, או"ח סי' קיב ד"ה ובתשב"ץ שם, ולא ביאר האם בשנות רעבון חיובם מהתורה או מדברי סופרים. אולם, יש שדחו דעה זו, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ב הי"ז, דחה דעה זו מלשון הירושלמי והרמב"ם; רדב"ז, הלי תרומות פ"ב הי"ב, דחה משום שאינו בדין שבזמן אחד יהיו חייבים ובזמן אחר פטורים; עלי תמר, תרומות פ"א הי"ה ד"ה ליה כן, שהיה ראוי להתיר לאחר שעברו שנות הרעב אלא שנאסרו במניין ולא עמד בית דין אחר להתירם.
13. קרית ספר, הלי תרומות פ"ב; חסדי דוד, עוקצין פ"ג הי"ג; חכמת אדם, שער מצוות הארץ פ"ב סעי' א; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סעי' ז; שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' א אות ד; ח"ב סי' יז; ראה שם, אות ב ד"ה ואולי י"ל, שתלה את שתי הדעות בירושלמי שבהערה 2, במחלוקת האם הגזרה שייכת אף בשאר אוכלים); שו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס),

ויש אומרים, אוכלים הנאכלים ע"י הדחק פטורים מתרומות ומעשרות,¹⁴ ובימי דוד גזרו חיוב תרומות ומעשרות על הכרשינין בלבד.¹⁵

ג. ייחוד הכרשינין למאכל אדם¹⁶

הכרשינין, אע"פ שאינם מאכל אדם... חייבין בתרומה ומעשרות

יש מי שאומר, הכרשינין חייבים בתרומות ומעשרות רק במקרה וייחדן למאכל

תניינא סי קיד אות ב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ב ס"ק טז.
 14. משמעות דברי תוספות, שבת סח ע"א ד"ה ספיחי, ביחס לספיחי סטיס וקוצה הראויים לאכילה בשעת הדחק ומ"מ פטורים מחיוב הפרשת תרומות ומעשרות; ר"ש, פאה פ"א מ"ד ד"ה כלל אמרו; רע"ב, מעשרות פ"א מ"א ד"ה כלל אמרו. ואילו לגבי כרשינין התבאר שמכיון שנאכלים ע"י הדחק חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות, וכן הובא בתוספות, יבמות סו ע"ב ד"ה כרשיני. יש שהסבירו את החילוק בין ספיחי סטיס וקוצה לכרשינין בדרכים שונות, ראה: משנה ראשונה (תרומות פ"א מ"ט ד"ה כרשיני, שכתב שיש לחלק בין האוכלים ולא כתב את מהות החילוק; מעשרות פ"א מ"א ד"ה כל שהוא, כתב שהכרשינין חשובים יותר מספיחי סטיס וקוצה); נחמת אליעזר, חכמת אדם שער מצוות הארץ פ"ב ס"ק א, שכרשינין בעיקרם הם מאכל אדם אך מפני שנאכלים גם לבהמה, אין בני אדם אוכלים אותם מלבד שנות הרעב, ולכן חייבים במעשרות; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' יז אות א, שלכרשינין יש שם אוכל שהרי הם מאכל בהמה, ודי בכך שנאכלים גם לאדם בשני רעבון כדי לחייבם במעשרות כדין אוכל אף שאינם מיוחדים לאדם, ואילו ספיחי סטיס וקוצה הם צבעים ואין עליהם כלל שם אוכל ומטעם זה אין לחייבם; דברות משה, שבת סי' סד הערה ה עמ' תקטז, שיתכן וכרשינין ראויים ממש מפני שיש בהם טעם ואין אוכלים אותם בשנים רגילות משום שיש אוכלים העדיפים מהם, לעומת ספיחי סטיס וקוצה שאף שגם אותם אוכלים בשנות רעבון אין בהם הנאה כלל, ונשאר בצ"ע; עמוד הימיני, סי' כט אות א, כתב שוודאי שאף ספיחי סטיס וקוצה נאכלים בשנות רעבון, אלא על כרחך שהגזירה הייתה על כרשינין בלבד ולא על שאר אוכלין הנאכלים על ידי הדחק, וראה הערה 15. ראה: תוספות אנשי שם, פאה פ"ג מ"ד; הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ב ס"ק טז; שערי אמונה, פאה פ"א מ"ד אות יט ד"ה כל; שם, אות כג ד"ה משום דחזו).

15. כך משמע מדברי ר"ש, תורת כהנים אמור פרשה ה אות ו, שבימי הרעב שבימי דוד גזרו על הכרשינין כדי שלא תשתכח תורת תרומה, ומשמע שכל הנאכל בשעת הדחק פטור; רש"י, ירושלמי חלה פ"ד ה"ד, ועל פי עיקרון זה הסביר שעל אוכלים אחרים לא גזרו משום שלא היו בימי דוד בזמן שגזרו את הגזרות; מהר"א פולדא, שם; חסדי דוד, עוקצין פ"ג ה"ג; עמוד הימיני, סי' כט אות א, שהגזרה לא הייתה כללית אלא רק על מה שהיה באותו הדור.

16. ברמב"ם, ה' טומאת אוכלין פ"א ה"ט: 'הכרשינין אם ייחדן למאכל אדם מתטמאין טומאת אוכלין', ואילו כאן לא הזכיר הרמב"ם שתנאי החיוב במעשר הוא ייחוד למאכל אדם, ונראה שזו כוונת המשנה למלך, ה' תרומות פ"ב ה"ב, שהפנה לה' טומאת אוכלין שם, ובה' טומאת אוכלין שם הפנה להלכה שלנו; ראה: משנת יעקב (רוזנטל), ה' טומאת אוכלין פ"א ה"ט. המחלוקת בסעיף זה היא בשאלה האם דיני מעשר וטומאה שווים ואף לענין מעשר כרשינין תנאי החיוב המאכל הוא ייחוד למאכל אדם, או שבמעשר חייבים אע"פ שלא ייחד הכרשינין.

אדם, כדין טומאת אוכלין.¹⁷

ויש אומרים, אף על פי שלעניין טומאת אוכלים רק אם ייחדם למאכל אדם מיטמאים, לעניין תרומות ומעשרות די בכך שראויים למאכל אדם בשנות רעבון.¹⁸

ד. זריעה ללא מחשבה מסוימת¹⁹

הסיאה והאזוב והקרנית שזרען מתחלה לאדם הייבין במעשר²⁰

לדעה זו - יש מי שאומר, הזורע ללא מחשבה על תכלית הדבר הנזרע, בדבר הראוי למאכל אדם ומאכל בהמה, דינו כדין מחשבתו שתבוא לאחר מכן, ובזה מועילה מחשבה בשעת חיבור.²¹

ויש מי שהסתפק בדין זריעה זו, האם עומדת לאדם או לבהמה.²²

ה. זרע מאכל אדם לצורך מאכל בהמה

הסיאה והאזוב והקרנית שזרען מתחלה לאדם... זרען לבהמה...
פטורין

יש אומרים, מאכל אדם שזרעו לצורך מאכל בהמה פטור מתרומות ומעשרות.²³

17. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ב אות ב.

18. חסדי דוד, עוקצין פ"ג ה"יג, בדעת רבי יהודה שם שפסק הרמב"ם כמותו, שאע"פ שגזרו בהם חיוב תרומות ומעשרות שלא בשני רעבון, לא גזרו עליהם טומאת אוכלין; רבי בצלאל לוריא, ביאור לספר הפרנס סי' שעא, כיוון שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סעי' ז; עשר תעשר, עמ' קפז; חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק כב; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' א אות ד; משנת יעקב (רוזנטל), הלי טומאת אוכלין פ"א ה"ט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ב ס"ק טז.

19. דיון זה הינו בזריעה שאינה בחצר, משום שהדברים המצויים בחצר עומדים בדרך כלל למאכל אדם, תוספות, נדה נא ע"א ד"ה אלא, מפני שבחצר יכול לראות ולדעת מתי צריך ללקוט קודם שיתיישב, תוספות הרא"ש, שם; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סעי' ט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ב ס"ק כג, בדעת הרמב"ם.

20. בשביעית, פ"ח מ"א, מבואר שסאה אזוב וקורנית אינם מיוחדים למאכל אדם או למאכל בהמה ודינם נקבע על פי התכלית שנקבעה ע"י הזורע; בנדה נא ע"א, מובא שלעניין מעשר תכלית זו נקבעת בשעת הזריעה.

21. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סעי' ט.

22. חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק כג.

23. ראב"ד, עבודה זרה מא ע"ב ד"ה אבי"א; רמב"ן, שם ד"ה ואיכא למידק; חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ז אות ב ד"ה ועיין גם, בדעת רש"י, ב"ק קב ע"א ד"ה יצאו; וראה שם, ה"ח אות ב ד"ה אולם בפירות; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ב ציון הלכה ס"ק עה.

לדעה זו, אף שבשעת גידולו היה פטור, אם נמלך ומירחם לצורך האדם חוזר ומתחייב.²⁴

ויש אומרים, אף שזרעו לצורך מאכל בהמה חייב, מפני שבטלה דעתו ואינו יכול לשנות את ייעודו הברור לצורך האדם על ידי מחשבתו.²⁵

ו. הזמן בו ניתן לשנות את ייעוד הזרע

זרען לבהמה אע"פ שנמלך וחשב עליהן לאדם כשהן מחוברין פטורין שמחשבת חבור אינה כלום

לדעה זו, ניתן לשנות את ייעוד הזרע ולהתחייב עד שהשריש,²⁶ אבל בשעת התלישה אינו יכול עוד להימלך.²⁷

ויש אומרים, אף שבשעת גידולו היה פטור מחמת המחשבה לתנו לבהמה, אם נמלך ומירחם לצורך האדם חוזר ומתחייב.²⁸

ויש אומרים, מחשבה לבד אינה מועילה לשנות את ייעוד הזרע אך מחשבה הניכרת מתוך מעשיו מועילה לשינוי הייעוד.²⁹

24. ראה להלן בהערה 28.

25. תוספות הרא"ש, נדה נא ע"א ד"ה אלא לאו; משנה ראשונה, חלה פ"א מ"ח; פאת השלחן, ה' שביעית סי' כד סעי' יד; חזו"א (מעשרות סי' א ס"ק י; שם ס"ק כא); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ז ס"ק ע. בטעם דעה זו, ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ז אות ב ד"ה אולם להרא"ש.

26. ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ב, בהסבר הראשון; חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק כא; מעדני ארץ (ה' תרומות פ"ב ה"ב אות ד ד"ה וכמו"כ, שאף קודם עונת המעשרות אינו יכול להימלך; שם, ה"ה אות ב); דרך אמונה (ה' תרומות פ"ב ה"ב ס"ק יח; שם ה"ז ס"ק ע). ראה מה שהתבאר להלן ה"ה.

27. חינוך, מצווה תקז; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ב; הר בשן, שם אות ב, משום שאם בתחילה היה זורעם לבהמה היו הגידולים גדלים כשהם פטורים ושוב אינם יכולים לחזור ולהתחייב בשעת התלישה.

28. ראב"ד, עבודה זרה מא ע"ב ד"ה אב"א; תוספות רי"ד, נדה נא ע"א ד"ה מודה ר' יוחנן; רמב"ן, שם ד"ה ואיכא למידק. בטעמם ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ז אות ב ד"ה וטעמו, שכל שנאכל לאדם אינו נחשב כגדל בפטור משום שגם בשעת גידולם אינו פטור א"כ יאכיל לבסוף לבהמתו, והביא ראייה מהרמב"ם שאף מחשבה בתלוש חוזרת ומחייבת. וראה: מעדני ארץ, שם ד"ה ונמצינו, שדעה זו היא חידוש גדול, ושם הערה 146, שנשאר בצ"ע עקב קושיה מהגמ"י; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ב ביאור ההלכה ד"ה שמחשבת.

29. ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ב, בהסבר השני; הר בשן, שם אות ב.

ז. עלו מאליהן בגינה

עלו מאליהן בחצר...

יש אומרים, דווקא אם עלו מאליהן בחצר אם היו נשמרים חייבים, אבל אם עלו מאליהן בגינה אפילו היו נשמרים פטורים.³⁰
ויש חולקים, אף כשנמצאים בגינה המשתמרת חייבים במעשרות.³¹

30. רש"י (דמאי פ"א ה"א ד"ה הא בגנה; שביעית פ"ט ה"א ד"ה סיאה; מעשרות פ"ג ה"ד ד"ה אם היו נשמרים), שבגינה בסתמא הם הפקר; פני משה, דמאי פ"א ה"א ד"ה ומשני תמן, שבטלה דעתו אצל כל אדם; גר"א, שביעית פ"ט ה"א בכת"י א; ביאור הרב חיים קנייבסקי (מעשרות פ"ג ה"ד; דמאי פ"א ה"א).

31. תוספות, נדה נא ע"א ד"ה אלא; רמב"ם, הל' תרומות פ"ב ה"ב; גר"א, דמאי פ"א ה"א; חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק ה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב ה"ב ס"ק כה. ראה: משנה ראשונה, מעשרות פ"ג מ"ט ד"ה הסיאה; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ב אות ה, שמקור דעה זו בנדה נא ע"א, ואילו הדעה הראשונה סוברת כירושלמי שכיוון שמין זה מצוי אין דרך להקפיד עליו ובטלה דעתו של המשמר.

הלכה ג

- א. דרגת חיוב הקצח
ב. חיוב תבלינים בתרומות ומעשרות

זרעוני גינה שאינן נאכלים, כגון זרע לפת וזרע צנון וזרע בצלים וכיוצא בהן פטורים מן התרומה ומן המעשרות¹ מפני שאינן אוכל אדם, אבל הקצח² חייב בתרומה ובמעשרות.³

1. ספרי, ראה פסקה קה; מעשרות (פ"א מ"א; פ"ה מ"ח); שבת, סח ע"א; ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א; ר"ש, מעשרות פ"א מ"א; רא"ש, שם; רדב"ז, הל' תרומות פ"ב ה"ג. יש שהקשו, מדוע דין זה לא נכלל במה שכתב הרמב"ם לעיל פ"ב ה"א שרק אוכל אדם חייב בתרומות ומעשרות, דין הממעט ממילא זרעוני גינה שאינם נאכלים, ראה: רבי דוד פארדו, פירוש לספרי ראה פסקה קה ד"ה והדרן, ששונים זרעוני גינה העתידים לבוא לכדי אוכל כשיגדלו; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ג אות א, כיוון שהפרי היוצא מזרעים חייב במעשר יש סברא לחייב גם את הזרעים.
2. מזוהה כמין תבלין, ראה: מנחות, כג ע"ב; רמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פ"ב ה"ז; הל' חמץ ומצה פ"ה ה"כ); שו"ע, או"ח סי' תנה סעי' ו; רד"ק (ישעיהו כח, כה; שם, כט) שאינם מאכל בפני עצמם אלא משמשים לתיבול; רע"ב (עדויות פ"ה מ"ג; עוקצין פ"ג מ"ו), זרע שחור שרגילים לתת בלחם; רדב"ז, הל' תרומות פ"ב ה"ג. יש שהגדירו אותו כדומה לכמון אך צבעו שחור, ראה: הערוך, ערך קצח, זיהה אותו כתבלין הקימל; רמב"ם, פיהמ"ש טבול יום פ"א מ"ה: 'והוא הידוע במצרים בשם הכמון השחור'; משנה ברורה, סי' תנה ס"ק מד, זיהה אותו כתבלין הקימל, ואילו בדבריו סי' ר"ד ס"ק כ, כתב שהכמון הוא הקימל. יש המזהים אותו כמין אוכל, ראה: רש"י, ישעיהו כח כה.
3. לגבי תכונותיו, ראה: ברכות, מ ע"א, הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב שטעמו טוב, ואילו ריחו קשה ועליו נאמר שם שהוא אחד מששים סמני המוות; כלה רבתי, פ"א ה"כ; תיו"ט, עדויות פ"ה מ"ג. עוד בענין הקצח, ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך קצח. במשנה (עדויות פ"ה מ"ג; עוקצין פ"ג מ"ו) נחלקו בית שמאי ובית הלל ביחס לחיובי הקצח, והסביר הרמב"ם, פירוש המשנה שם, שלדעת ב"ש אינו מקבל טומאה ואינו חייב במעשרות מפני שאינו אוכל, ולדעת ב"ה מקבל טומאה וחייב במעשרות מפני שהוא אוכל, ופסק כב"ה בהלכה זו ובהל' טומאת אוכלין פ"א ה"ג; חינוך, מצווה תקז; ערוך השלחן, הל' טומאת אוכלין סי' קנט סעי' יג, שהקצח חייב מפני שהוא נשאר כמות שהוא על הלחם ונאכל יחד איתו, לעומת שאר תבלינים שאינם נשארים בעין על המאכל. מדברי הרמב"ם כאן עולה שקצח נאכל, אך השווה לדבריו בהל' כלאים פ"א ה"ח, שם הוא מונה את הקצח עם שאר זרעונים שאינם נאכלים. ייתכן, וגדר 'אוכל' איננו שווה בכלאים ובמעשרות, ראה: ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נד סעי' י; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ג אות ב; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה זרעוני גינה.

א. דרגת חיוב הקצח**הקצח חייב בתרומה ובמעשרות**

לדעה זו -

יש אומרים, חיובו של הקצח מהתורה.⁴ויש אומרים, חיובו מדברי סופרים.⁵**ב. חיוב תבלינים בתרומות ומעשרות⁶****הקצח חייב בתרומה ובמעשרות**

יש מחלקים בסוגי התבלין - תבלין הראוי לאכילה בפני עצמו חייב בתרומות ומעשרות ואילו תבלין שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו פטור מתרומות ומעשרות.⁷

4. רדב"ז, הלי' תרומות פ"ב ה"ג; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כד; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ב ה"ג ס"ק לב. ביחס לדברי הרדב"ז, ראה: משנת יעקב (רוזנטל), הלי' תרומות פ"ב ה"ג; מעדני ארץ, שם אות ב, מה שהקשה על דבריו.

5. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ב ה"ג אות ב, שאע"פ שנחשב כקטנית וראוי היה להתחייב במעשרות מהתורה כשאר קטניות, מ"מ חיובו מדברבן משום שאפילו לבי"ה המחייבים במעשר הוא מין גרוע, ומסתבר שלא חמור יותר מחרובי צלמונה וצלף שחיובם מדברבן.

6. בהגדרת תבלין, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש ערלה פ"ב מ"י: 'כל מה שמשביחים בו את האוכל... נקראין תבלין'; תי"ט, שבת פ"ט מ"ה. ביחס לחיוב תבלין בתרומות ומעשרות ישנם מקורות המורים שחייב, ראה: ערלה, פ"ב מט"ו; פסחים, מד ע"א; נזיר, לו ע"ב; זבחים, עו ע"א; חולין, ו ע"א; עבודה זרה, סט ע"א. אולם, ראה: חולין, קיז ע"ב; רש"י, שם ד"ה הקיפה, שתבלין אינו מטמא טומאת אוכלין, וממילא פטור מתרומות ומעשרות, על פי מה המובא בנדה נ ע"א: 'כל שחייב במעשרות מטמא טומאת אוכלים'.

7. תוספות (עירובין כח ע"ב ד"ה ראשונים; נדה נ ע"א ד"ה כל שחייב, בפירוש הראשון; יומא פא ע"ב ד"ה שהפלפלין); תוספות ישנים, שם ד"ה ללמדך; תוספות ר"י החסיד, ברכות לו ע"ב ד"ה ללמדך; תוספות הרא"ש, נדה נ ע"א, בתירוץ הראשון; ר"ש, עוקצין פ"ג מ"ה ד"ה חלות; רשב"א, חולין ו ע"א ו ד"ה ואם אמר, בפירוש השני; חידושי הר"ן, שם ד"ה חושש, בתירוץ השני; מאירי, שם ד"ה הנותן; ריטב"א, עירובין כח ע"ב ד"ה זרע הגרגיר; רש"י, תרומות פ"א ה"א ד"ה ואיכא למידק, בפירוש השני, בדעת תוספות, חולין ו ע"א ד"ה אינו חושש; מהר"ל, עירובין כח ע"ב ד"ה היו; חתם סופר, חולין ה ע"ב ד"ה שאני; פאת השלחן, סי' יב בית ישראל ס"ק י; שו"ת שואל ומשיב, תליתאה ח"א סי' רנא; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כו-כו; שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' עד אות יח; שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קצו אות ג, והביא ראייה מירושלמי תרומות פ"א ה"א שיש שני סוגי תבלין לענין חיוב תרומות ומעשרות; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' ק; הרב חיים קנייבסקי, ירושלמי תרומות פ"א ה"א.

כ"כ בדעת הרמב"ם: ר"י קורקוס, הלי' מעשר פ"א ה"ב ד"ה בד"א בזמן; רש"י, תרומות פ"א ה"א ד"ה ואיכא למידק, בפירוש השני, ע"פ הלי' שמיטה ויובל פ"ה הכ"ב; מעשה רקח,

לדעה זו יש שהוסיפו, שתבלין שאינו נאכל בפני עצמו אלא רק ראוי לטיבול בלבד חייב בתרומות ומעשרות משום שמ"מ נאכל הוא עם התבשיל בתערובת ולפיכך נחשב כאוכל.⁸

ויש חולקים, שאם אינו ראוי למאכל בפני עצמו אלא רק לטבל בו את מאכלו פטור מתרומות ומעשרות.⁹

ויש אומרים, חיוב תבלין במעשר תלוי באופן השימוש בו - אם נותנו בקדרה על מנת לטבל ולהטעים את התבשיל, אף שנאכל גם בפני עצמו, פטור מתרומות ומעשרות. ואם אוכלו בפני עצמו חייב בתרומות ומעשרות.¹⁰

ויש אומרים, כל תבלין פטור מתרומות ומעשרות.¹¹

ה' מתנות עניים פ"ו ה"ח; כתר המלך, שם; קובץ על יד (טריביטש), ה' עירובין פ"א ה"א; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כו-כז, והתקשה מדוע לא כתב הרמב"ם במפורש דין זה. לאור חילוק זה, ראה: חזו"א, מעשרות ס"א ס"ק כד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ג ס"ק לא, שתבלין הנקרא קימל שמפזרים אותו על הפת ואיננו נאכל בעין פטור ממעשרות, אבל אם תבלין זה מזוהה כקצח (ראה לעיל, הערה 2) אזי חייב במעשרות. הסיבה לחיובו במעשרות היא משום שנאכל גם בפני עצמו, ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ג; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק קא. סיבה שונה כתב הרב ניסים קרליץ, קובץ מפרי הארץ ח"ד עמ' קלד, למרות שאינו נאכל בפני עצמו אך כיון שנאכל יחד עם הפת חייב בתרומות ומעשרות. בעניין השיטות השונות בחיוב פלפלין בתרומות ומעשרות, ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ג ס"ק לב.

8. תוספות הרא"ש, עירובין כח ע"ב ד"ה הראשונים; ר"ש, עוקצין פ"ג מ"ה ד"ה חלות, והוסיף שדווקא אם ראוי לטיבול בעצמו ללא תערובת של דבר אחר; ריטב"א, עירובין כח ע"ב ד"ה זרע הגרגיר; שו"ת מנחת ברוך, ס"י לח ענף ב (ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ג ביאור ההלכה ד"ה אבל הקצח, מה שהשיג על דבריו); חזו"א, קונטרס הלכות תרו"מ ממרן החזו"א זצ"ל ס"י ג אות ד (הובא בדרך אמונה ח"ג בסופו). ראה: דרך אמונה, פ"ג ה"ב ציון ההלכה ס"ק קז, שהחזו"א חשש לדעה זו, אבל למעשה יש להפריש תרומות ומעשרות ללא ברכה מתבלין הנאכל ע"י טיבול מאחר שרוב הראשונים חולקים על זה.

9. תוספות, יומא פא ע"ב ד"ה שהפלפלין; תוספות ישנים, שם ד"ה ללמדך.

10. מאירי, נדה נא ע"ב ד"ה המנמר את שדהו.

11. תוספות (נדה נ ע"א ד"ה כל שחייב, בפירוש השני; חולין ו ע"א ד"ה אינו חושש); תוספות הרא"ש (חולין ו ע"א ד"ה אינו חושש; נדה נ ע"א ד"ה כל שחייב, בתירוץ השלישי); תוספות ישנים, יומא פא ע"ב, בשם הרב אלחנן; רשב"א, חולין ו ע"א ד"ה ואם אמר, בפירוש הראשון; חידושי הר"ן, שם, בתירוץ הראשון; רדב"ז, ה' מתנות עניים פ"ו ה"ח ד"ה ומן האורז, בדעת הרמב"ם, וקשה על דבריו מהל' מעשר פ"א ה"ב שם מבואר שתבלין חייב במעשר; מהרש"א, חולין ו ע"א חידושי הלכות.

יש שהקשו על שיטה זו ממקורות שהובאו בהערה 6, מהם משמע שיש חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בתבלין, ראה: מים חיים, ה' מתנות עניים פ"ו ה"ח; רש"י (עבודה זרה סו ע"א; חולין ו ע"א); חתם סופר, חולין ו ע"א ד"ה אינו חושש; שו"ת שבט הלוי, ח"ב ס"י קצו אות ג; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ג ביאור ההלכה ד"ה אבל הקצח.

ויש אומרים, כל תבלין חייב בתרומות ומעשרות.¹²
 ויש אומרים, תבלין אינו חייב בתרומות ומעשרות כשעומד בפני עצמו, אבל
 לאחר שנתנו בקדרה והוכחש מעט כוחו חייב בתרומות ומעשרות כל שנשאר בו
 טעם.¹³

יש שיישבו, שדעה זו מסכימה לנאמר בדעה הראשונה, ראה: רש"י, תרומות פ"א ה"א ד"ה ואיכא למידק, בפירוש השני, בכל מקום בו נאמר שתבלין חייב במעשרות, הכוונה לשומין ובצלים וכיוצא בהם, ואילו כרכום ופלפלין לעולם פטורים; ערוך לנר, נדה נ ע"א בד"ה כל שחייב, שכוונת התוס' היא שאין להביא ראיה מהגמ' בחולין שיש חיוב מעשר בתבלין אבל וודאי שמסכימים לדעה הראשונה שיש מיני תבלין החייבים.

12. כך משמע מדברי הכפתור ופרח, פ"ט ד"ה פרק אלו, וחיובו מדרבנן; משמעות תוספות הרא"ש, נדה נ ע"א ד"ה כל שחייב, בתירוץ השני; מהר"א פולדא, תרומות פ"א ה"א, והסביר שמדינת כל תבלין חייב במעשר אע"פ שאינו עומד לאכילה, כיוון שיעודו לתת טעם בתבשיל ולכן כל זמן שנותן טעם חייב; מרומי שדה, נדה נא ע"א ד"ה תנן התם, שמדרבנן כל תבלין חייב. ראה עוד: דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב ה"ג ציון ההלכה ס"ק קז; שם ס"ק קיב).

13. רש"י, תרומות פ"א ה"א ד"ה ואיכא למידק, הביא ראיה מתוספתא עוקצין, פ"ג ה"ח: 'חגבים שנתנן בקדרה והתבלין מיטמאין טומאת אוכלין עד שיפסלו מלאכול לאדם', כלומר עד שלא יישאר בהם טעם. בתוספתא מצאנו גירסאות שונות, ראה: חסדי דוד, עוקצין פ"ג ה"ד; תוספתא (צוקרמאנדל), שם; חזון יחזקאל (שם פ"ג ה"ח; שם, הגהות הגר"א אות יז).

הלכה ד

- א. חיוב התלתן כשזרעו לירק
- ב. דרגת חיוב הזרע כשזרע לירק
- ג. החיובים השונים בצלף
- ד. חיוב קליפות הראויות לאכילה והפרשה מהן על הפרי

תמרות¹ של תלתן² ושל חרדל³ ושל פול הלבן⁴ ושל צלף⁵ והקפריסין של צלף פטורים מפני שאינן פרי.⁶ במה דברים אמורים בשזרען לזרע אבל זרען לירק הרי אלו חייבים,⁷ וכן האביונות של צלף⁸

1. מצינו שלושה הסברים בהבנה מהן 'תמרות': א. הניצנים, כ"כ רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ד מ"ו. ב. הלולבין שמוציאים האילנות ויש שאוכלים אותם, כ"כ ריבמ"ץ, מעשרות פ"ד מ"ו, בפירוש הראשון; ר"ש, שם, בפירוש הראשון; תלמידי רבינו יונה, ברכות כה ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה אמר רב יהודה; רא"ש, מעשרות פ"ד מ"ו, בפירוש הראשון; רע"ב, שם, בפירוש הראשון; רש"י (מעשרות פ"א ה"א ד"ה תמרות; פ"ד ה"ד ד"ה תמרות), וציין שפירוש זה נכון; מהר"א פולדא (מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה התמרות; שם ד"ה תמרות) בפירוש הראשון; מלאכת שלמה, מעשרות פ"ד מ"ו ד"ה תמרות. ג. במקום צמיחת הגבעולים מופיע כעין גרגיר והוא התמרה, כ"כ רש"י, ברכות לו ע"א ד"ה תמרות; רמב"ם, פיהמ"ש פרה פ"א מ"ז; ר"ש, מעשרות פ"ד מ"ו, בפירוש השני; רא"ש, שם, בפירוש השני; רע"ב (שם, בפירוש השני; פרה פ"א מ"ז); מהר"א פולדא (מעשרות פ"א ה"א ד"ה תמרות; שם פ"ד ה"ד ד"ה התמרות, בפירוש השני; שם ד"ה תמרות, בפירוש השני); פני משה (מעשרות פ"א ה"א ד"ה אע"פ שהוא; פ"ד ה"ד ד"ה תמרות); ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י נד סע"י יא; הרב חיים קנייבסקי (מעשרות פ"א ה"א ד"ה תמרות; פ"ד ה"ד ד"ה תמרות).
2. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך תלתן.
3. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך חרדל.
4. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך פול הלבן.
5. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך צלף.
6. בירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, נחלקו חכמים ורבן גמליאל ביחס לחיוב תמרות בתרומות ומעשרות. לדעת חכמים, תמרות פטורות מפני שאינן חשובות כאוכל, ורבן גמליאל מחייב מפני שמחשיבם כאוכל. הרמב"ם פסק כדעת חכמים, כ"כ רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ד; כסף משנה, שם. יש שכתבו שהרמב"ם פסק כרבי עקיבא במשנה מעשרות פ"ד מ"ו, החולק על רשב"ג בירושלמי פ"ד ה"ד, כ"כ רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ח; מעדני ארץ, שם ה"ד אות ג, ודייק מדברי הרמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ד מ"ו: 'זהלכה כרבי עקיבא לבדו'.
7. ירושלמי, מעשרות פ"ד ה"ד, כדעת חכמים החולקים על רשב"ג, המובא במעשרות פ"ד מ"ו. בהסבר החילוק בין זרעו לזרע שהתמרות פטורות לזרעו לירק שחייבות, ראה: מראה הפנים, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה מה פליגין; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג ס"י כא ד"ה אלא שדא.
8. הצלף מורכב מארבעה חלקים: א. העלים - ראויים מעט לאכילה, ראה: רש"י, ברכות לו ע"א ד"ה צלף; רא"ש, ברכות פ"ו ס"י ג, אע"פ שמברכים עליהם בורא פרי האדמה אינם חשובים לעניין חיוב מעשר. ב. תמרות, ראה לעיל הערה 1. ג. קפריסין - הקליפה הגדלה מסביב לפרי ומהווה שומר לפרי. ד. אביונות - הפרי של הצלף. ראה: רש"י, ברכות לו ע"א ד"ה קפריסין;

חייבים מפני שהן פרי.⁹

א. חיוב התלתן כשזרעו לירק

תמרות של תלתן... פטורים... במה דברים אמורים בשזרען לזרע
אבל זרען לירק הרי אלו חייבים

יש אומרים, כשזרע לירק, הזרע והתמרות חייבים בתרומות ומעשרות ואילו
הירק פטור משום שבטלה דעתו.¹⁰
ויש אומרים, כשזרע את התלתן לירק אף הירק חייב.¹¹

ב. דרגת חיוב הזרע כשזרע לירק

אבל זרען לירק הרי אלו חייבים

לדעה זו -

יש אומרים, הזרע חייב בתרומות ומעשרות מהתורה ואילו הירק חייב מדרבנן.¹²

ריבמ"ץ, מעשרות פ"ד מ"ו; ר"ש, שם; רמב"ם (שם); ה"ל ברכות פ"ח ה"ו, כתב שהם כצורות
תמרים דקים קטנים); פסקי רי"ד, ברכות לו ע"א ד"ה קורא; תלמידי רבינו יונה, ברכות כה
ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה אמר רב יהודה; רא"ש, מעשרות פ"ד מ"ו; רע"ב, שם. ראה: ברכי יוסף,
או"ח סי' רב דין ו.

יש מי שכתב שקפריסין הם מאכל יבש הדומה לעצים ולעלים, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש
מעשרות פ"ד מ"ו. יש שכתבו שקפריסין הם הפרחים הגדלים עם הפרי, ראה: תלמידי רבינו
יונה, ברכות כה ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה אמר רב יהודה; רשב"ץ, ברכות לו ע"א ד"ה אמר רב
יהודה.

9. מעשרות פ"ד מ"ו, כדעת רבי עקיבא; רמב"ם, פיהמ"ש שם; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ד;
כסף משנה, שם.

10. תוספתא, שביעית פ"ב ה"ח; עירובין, כח ע"א; מאירי, שם ד"ה הפול; ריטב"א, שם ד"ה
בטלה, והוסיף שהמנהג לאוכלו ירק 'משונה מאוד ויוצא מדרך השכל'; רדב"ז, ה"ל תרומות
פ"ב ה"ה; מעדני ארץ, שם ה"ד אות א, כתב שלדעת הרדב"ז ירק התלתן נחשב כמאכל בהמה
שלא מועילה בו כלל מחשבה; ביאור הגר"א (מעשרות פ"ד ה"ד כתי"א ד"ה במה; שם, כתי"א
ב ד"ה לא אמר).

11. ריטב"א, ראש השנה יב ע"ב ד"ה ונראין. ראה: מקדש דוד, חנטה לקיטה והבאת שליש סי' יב
אות ב, שהקשה עליו לאור הגמ' עירובין שבהערה 10; רש"ס, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה עוד היא,
לדבריו התוספתא הני"ל היא לדעת רבי אליעזר ואילו לדעת חכמים אף הירק חייב ולא
אומרים שבטלה דעתו; פני משה, שם ד"ה עוד היא; מראה הפנים, שם ד"ה מה פליגין; צפנת
פענח (ה"ל כלאים פ"ג ה"ט"ז; ה"ל תרומות פ"ב ה"ב ד"ה והנה בדברי; שם ה"ד); מעדני ארץ,
ה"ל תרומות פ"ב ה"ד אות א; דרך אמונה, שם, ביאור ההלכה ד"ה בד"א בשזרען.

12. כך משמע מהרדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ד, כ"כ בדעתו עשר תעשר, שער הלכה ה"ל כט עמ'
קצא.

ויש אומרים, אף הזרע חייב מדרבנן משום שבטל לירק ומקבל ממנו את דרגת חיובו.¹³

ג. החיובים השונים בצלף¹⁴

והקפריסין של צלף פטורים... האביונות של צלף חייבים מפני שהן פרי

יש אומרים, חיוב תרומות ומעשרות קיים באביונות בלבד משום שהוא עיקר הפרי,¹⁵ ולכן אין להפריש מהאביונות על הקפריסין והתמרות.¹⁶

-
13. חזו"א, מעשרות סי' א ס"ק י; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ד ס"ק לט.
14. בברכות לו ע"א, מובאת המשנה במעשרות פ"ד מ"ו העוסקת במחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא ביחס לצלף. הגמ' שם דנה במחלוקת זו גם בהקשר לערלה וברכות. אע"פ שהלכה כרבי עקיבא מחבירו (ראה: עירובין מו ע"ב), נחלקו הראשונים האם יש להחמיר בחלק מהדינים כרבי אליעזר ובכך לחייב את התמרות והקפריסין של הצלף בערלה או במעשר.
15. רמב"ם (פיהמ"ש מעשרות פ"ד מ"ו; הלי תרומות פ"ב ה"ד). פסיקה זו של הרמב"ם תואמת את דבריו בהלי ברכות פ"ח ה"ו, שיש לברך 'בורא פרי העץ' על האביונות בלבד; רשב"א, ברכות לו ע"א ד"ה רבי אליעזר; רע"ב, מעשרות פ"ד מ"ו; מלאכת שלמה, שם; פני משה, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה הצלף; צל"ח, ברכות לו ע"א ד"ה ונימא הלכה, שבערלה יש להחמיר כרבי אליעזר בארץ בגלל שחיובה מהתורה ואילו מעשר שחיובו מדרבנן יש להקל כרבי עקיבא; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ב ה"ד, בדעת השו"ע; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נד סע"א; שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קטז אות ה, בדעת השו"ע.
- יש שלא כתבו בפירוש כדעה זו, אלא שניתן להשליך מדבריהם על מחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא בדין ערלה וברכות לדיני מעשר, ראה: רי"ף, ברכות כה ע"ב בדפי הרי"ף, שהקפרס איננו פרי לעניין ערלה וברכות, ונראה שהוא הדין למעשר; רבינו יהונתן מלוניל, שם; רשב"ץ, ברכות לו ע"ב ד"ה ולא; שו"ע, או"ח סי' רב סע"ו; לבוש, שם; פרי חדש, שם; ביאור הגר"א, יו"ד סי' רצד ס"ק יא.
16. ירושלמי, מעשרות פ"ד ה"ד. בטעם האיסור להפריש מהאביונות על הקפרס והתמרות נחלקו המפרשים:
- א. ריבמ"ץ, מעשרות פ"ד מ"ו, כתב שהפרשה זו היא מהגמור על שאינו גמור, כ"כ שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קטז אות ה. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ד אות ב שתמה על דעה זו; דרך אמונה, שם ציון הלכה ס"ק קלב-קלג, שביאר דעה זו שהכוונה היא שהפרשה זו היא מהרע על היפה, שהרי הקפריסין והתמרות גמורים ואם רוצה לאכלם אוכלם כד.
- ב. רש"י, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה אבל לא; פני משה, שם ד"ה הקפרס; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' א אות כב, שהפרשה זו היא ממין על שאינו מינו. ויש שהקשו על דעה זו, ראה: שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קטז אות ה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ד ציון הלכה ס"ק קלג, והוסיף שלדעה הראשונה ההפרשה תחול בדיעבד ואילו לדעה השנייה אף בדיעבד אינה תרומה.

יש אומרים, אף התמרות והקפריסין של הצלף חייבים בתרומות ומעשרות¹⁷ מפני שהעץ ניטע על דעת לאכלם.¹⁸

ד. חיוב קליפות הראויות לאכילה והפרשה מהן על הפרי

והקפריסין של צלף פטורים מפני שאינן פרי

יש אומרים, קליפות הראויות לאכילה כשהן חיות או על ידי בישול,¹⁹ חייבות בתרומות ומעשרות²⁰ וניתן להפריש מהן על עיקר הפרי,²¹ ויש אוסרים להפריש מהן על עיקר הפרי.²²

17. מאירי, ברכות לו ע"א ד"ה אילן אחד, בשם גדולי המפרשים; ראש יוסף, שם ד"ה אמר רב יהודה; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ד, בדעת הטור, יו"ד סי' רצד, שהתמרות והקפריסין חייבים גם הם בערלה, ולמד מכך שהוא הדין גם במעשר. יש שלא כתבו בפירוש כדעה זו, אלא ניתן להשליך מדבריהם בדיני ערלה וברכות לדין מעשר, ראה: הלכות גדולות, סי' א ה' ברכות פ"ו ד"ה על מיני נצפה, הוצאת מכון ירושלים עמ"ע; שאילתות, שאילתא ק ד"ה ברם, וכתב העמק שאלה, שם אות כג, שהוא הדין במעשר; ראב"ד, הובא ברמב"ן ברכות לו ע"א ד"ה וכתב בעל ההלכות; תוספות, שם ע"ב ד"ה לשון ה"ג; רא"ש (ברכות פ"ו סי' ג; תוספות הרא"ש, ברכות לו ע"א ד"ה ומלדגבי); רא"ה, ברכות לו ע"א ד"ה וכתב רבנו.
18. ברכות לו ע"א: 'צלף - נטעי אינשי אדעתא דשותאי'; רש"י, שם ד"ה צלף.
19. שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' פ; שו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' יז אות ג; ח"ג סי' כא), כיוון שנאכלים על ידי מרקחת והחיסרון של הקליפות אינו בגוף המאכל אלא רק בטרחה להכניס.
20. חזון יחזקאל, תרומות פ"י ה"ב ביאורים; חסדי דוד, שם, והוסיף, אף שראוי למעט בני אדם חשוב כאוכל; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ"י קיח; הדעות המובאות בהערה הבאה.
21. עשר תעשר, שער הלכה ה' קיא. ראייתו מהתוספתא, תרומות פ"י ה"ב, שיש דין תרומה בקליפות, והתיר לתרום מהקליפות דווקא בזה"ז שמוותר לתרום מהרע על היפה; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' פ; שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' א, ואין זה דומה לירושלמי במעשרות שהובא לעיל בהערה 16, משום שיש לקליפה שם נפרד מעיקר הפרי-קפריסין מה שאין כן בשאר קליפות הנקראות בשם הפרי; ח"ב סי' טז אות א-ה, שאע"פ שפעמים ומברכים על הקליפה בורא פרי האדמה מ"מ אין דינה כירק ויכול להפריש ממנה על עיקר הפרי; ח"ב סי' יז, שחיובן מהתורה כיוון שנאכלים ברווח לאחר הכנה; ח"ג סי' כא; ח"יז סי' מ אות ה); שו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס), תניינא סי' קיד אות א, כוונתו היא לקליפת התפוז הלבנה שנאכלת ולפיכך מותר להפריש ממנה על הפרי כיוון שהם כגוף אחד דין הקליפה כדין הפרי. ראה עוד בדבריו במעדני ארץ (ה' תרומות פ"ב ה"ד אות ב; שם פ"ה ה"ג אות ב).
- יש שלא כתבו כדעה זו בפירוש לגבי מעשר אלא בדיני ברכות וניתן להשליך מדבריהם על חיוב מעשרות, ראה: מגן אברהם, סי' רב ס"ק יז, שיש לברך על קליפת התפוז בורא פרי העץ כיוון שהיא מגוף הפרי אע"פ שנאכלת על ידי מרקחת; שו"ת פנים מאירות, ח"א סי' סה; נשמת אדם, ח"א כלל נג אות ב, שמודה רבי עקיבא שדין שאר קליפות כפירות עצמם וחולק רק בקפריסין שאינם נחשבים אפילו כשומר לפרי. אולם, יש שמשמע מדבריו שהקליפה אינה כפרי עצמו, ראה: ט"ז, או"ח סי' רד ס"ק טו, מאחר והקליפה אינה גוף הפרי. ראה עוד: שו"ת חזון נחום (וויינדנפלד), ח"א סי' כו.
22. שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' סה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קטז אות ה.

ויש שהסתפקו בחיוב הקליפות בתרומות ומעשרות והכריעו לחוש לפוסקים המחייבים,²³ ונראה שלדעה זו אין להפריש מהקליפה על עיקר הפרי.

ויש אומרים, הקליפות הראויות לאכילה חייבות בתרומות ומעשרות דווקא אם כך מנהג העולם, אבל אם רק מיעוט נוהג לאכלן או לבשלן בטלה דעתם ופטורות מתרומות ומעשרות ואילו קליפות שרגילים לאכלן חייבות בתרומות ומעשרות.²⁴

ראייתם מהירושלמי המובא בהערה 16 והוסיף בשו"ת מנחת יצחק, שם, שאיסור זה הוא מדרבנן.

23. המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק לח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ד סעי' י, ביחס לקליפות הראויות למאכל על ידי בישול.

24. חזו"א (מעשרות סי' א ס"ק ל, לגבי קליפות התפוז שכיוון שעומדות לאכילה ע"י תיקון ורוב העולם זורקן לאשפה פטור; קונטרסים ומכתבים ממרן זצ"ל, הובא בדרך אמונה סוף ח"ג סי' ח-סי' י, שאם טעם הקליפה היה משתווה לטעם הפרי, הייתה גם הקליפה פרי ומתחייבת; הרב שאול ישראלי, התורה והארץ ח"ד עמ' 40; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הי"י ס"ק קט; משפטי ארץ, הלי תרומות ומעשרות פ"א סעי' ה. לדעה זו, אין להפריש מהקליפות הללו על הפרי עצמו.

הלכה ה

- א. זריעה ללא כוונה מפורשת
- ב. עיקר כוונתו לזרע ולוקט גם מהירק
- ג. הפרשה מהזרע על הירק או להיפך
- ד. אופן ההפרשה כשמפריש מהזרע על הירק או להיפך
- ה. זרע לזרע ובעודו מחובר חשב עליו לירק

כסבר¹ שזריעה לזרע ירקה פטור מן התרומה ומן המעשרות,² זריעה לירק מפריש תרומה ומעשרות מן הירק ומן הזרע, וכן השבת³ שזריעה לזרע ירקה פטור, זריעה לירק מתעשרת זרע וירק, ואינה מתעשרת זירים,⁴ זריעה לזירים מפריש תרומה ומעשרות מן הזרע ומן הירק ומן הזירים,⁵ וכן השחלים⁶ והגרניר⁷ שזרען לזרע מתעשרין זרע וירק.⁸ כיצד מתעשרין לזרע ולירק, שאם לקט הירק לאכלו מפריש

-
1. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך 'כוסבר'.
 2. בדברים אלו מבואר שהזרע כסבר ושבת עליו לעשר את הזרע ולא את הירק. בטעם הדבר כתבו המפרשים שהזרע חשוב ואילו הירק בסתמא אינו חשוב אלא אם כן החשיבו במפורש, ראה: ר"ש (מעשרות פ"ד מ"ה; פאה פ"ג מ"ב ד"ה שבת); רא"ש (פאה פ"ג מ"ב; מעשרות פ"ד מ"ה); ר"י קורקוס, הלי מתנות עניים פ"ג ה"א; רדב"ז, שם; רע"ב (מעשרות פ"ד מ"ה; פאה פ"ג מ"ב); פני משה (פאה פ"ג ה"ב ד"ה שהוא נותן; כלאים פ"ג ה"ו ד"ה התיב); מלאכת שלמה, מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה ירקה; מהר"א פולדא, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה ירקה; גר"א, שנות אליהו הארוך מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה כסבר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ה ס"ק מט, וכן כל שירקו גרוע אם זרעו לזרע אין ירקו מתעשר. ביאור זה מהווה קושי על מה שכתב מקדש דוד, חנטה לקיטה והבאת שליש ס"י יא ד"ה כתב רש"י, שבשבת הירק עיקר וחשוב.
 3. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך 'שבת'.
 4. יש שפירשו שהזירים נמצאים בראשם של חלק מהצמחים ובהם מתהווה הזרע, כ"כ רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ד מ"ה; ויש שפירשו שזירים הם הזמורות של השבת, ראה: ריבמ"ץ, מעשרות פ"ד מ"ה; ר"ש, שם; רא"ש, שם; רע"ב, שם; מהר"א פולדא, מעשרות פ"ד ה"ד; פני משה, שם ה"ו ד"ה וזירים.
 5. השווה לתוספתא, שביעית פ"ב ה"ו; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה השבת.
 6. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך 'שחלים'.
 7. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך 'גרגר - גרגר'.
 8. מעשרות, פ"ד מ"ה. במשנה הובאו שלוש דעות ובהלכה זו העתיק הרמב"ם את כולן ומשמע שאינן חולקות זו על זו, ואילו בפירוש המשנה, שם, כתב שהלכה כחכמים שרק שחליים וגרגר מתעשרים זרע וירק [כ"כ רע"ב, מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה הגרגר; פני משה, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה וחכמים אומרים] ומשמע שאכן יש מחלוקת. ראה: רדב"ז, הלי תרומות פ"ב ה"ה, שכתב שהמחלוקת במשנה היא בזריעה ללא כוונה ובזה אכן פסק הרמב"ם בפיהמ"ש כדעת חכמים שזריעה סתמית מחייבת לעשר זרע וירק רק בשחליים וגרגר.

תרומה ומעשרות ואח"כ אוכל, וכשייבש ויאסוף הזרע שלו מפריש
מן הזרע.⁹

א. זריעה ללא כוונה מפורשת

כסבר שזריעה לזרע ירקה פטור מן התרומה ומן המעשרות

לדעה זו, אף אם זרע כוסבר ושבת ללא כוונה מפורשת בזריעתו דינו כזרע לזרע
והירק פטור מתרומות ומעשרות,¹⁰ לעומת שחליים וגרגר המתחייבים במעשר
זרע וירק אף בזריעה ללא כוונה מפורשת.¹¹

ב. עיקר כוונתו לזרע ולוקט גם מהירק

כסבר שזריעה לזרע

זרע את הכוסבר לזרע, הירק פטור מתרומות ומעשרות אף אם לקט את הירק.¹²

ג. הפרשה מהזרע על הירק או להיפך

כסבר... זרעה לירק מפריש תרומה ומעשרות מן הירקות ומן הזרע...
וכן השבת... וכן השחלים והגרגר

לדעה זו -

יש אומרים, אינו רשאי להפריש מן הזרע על הירק ולהיפך, מפני שחיוב הזרע
מהתורה ואילו חיוב הירק מדברי סופרים.¹³

9. חינוך, מצווה תקז.

10. ראב"ד, עבודה זרה ז ע"ב ד"ה והאיכא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ה ס"יק מח;
המפרשים שצוינו לעיל בהערה 2. ראה משנה ראשונה, מעשרות פ"ד מ"ה, שכתב שהמשנה לא
התייחסה למקרה ללא מחשבה כיוון שמקרה זה אינו מצוי. ראה מה שהקשו עליו: מעדני
ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ה אות ב ד"ה ועיין; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"יק קס.

11. משמעות רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ד מ"ה; רדב"ז, הלי תרומות פ"ב ה"ה, בדעת הרמב"ם.
12. ירושלמי, ערלה פ"א ה"א. בטעם הדין, יש שפירשו שהירק פטור מתרומות ומעשרות הואיל
ותכלית הזריעה הייתה הזרע לבדו ולא הירק, ראה: משמעות הרמב"ן, ברכות לו ע"א ד"ה ואי
קשיא; גר"א, ערלה פ"א ה"א ד"ה ור' הילא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ד ס"יק מג.
יש שפירשו שהירק פטור משום שאינו חשוב עבור הזרע, ראה: רש"ס, ערלה פ"א ה"א ד"ה
כוסבר; פני משה, שם ד"ה ר' הילא; ביאור הרב חיים קנייבסקי, שם ד"ה פטור. ראה: דרך
אמונה, הלי תרומות פ"ב ציון ההלכה ס"יק קמח, שיש ראשונים הסוברים שכשאוכל מהירק נמצא
מחשיבו כאוכל וחייב בתרומות ומעשרות, ראה עוד בביאור ההלכה, שם ה"ב ד"ה שמחשבת.

13. רדב"ז, הלי תרומות פ"ב ה"ד (השווה לדבריו, הלי מעשר שני פ"א ה"י, שנראה שסותר את
עצמו בעניין זה); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ה אות א; משמעות שו"ת שבט הלוי, ח"ט
סי' רלט.

יש אומרים, ניתן להפריש מן הזרע על הירק ולהיפך.¹⁴

ד. אופן הפרשה כשמפריש מהזרע על הירק או להיפך¹⁵

כסבר... זרעה לירק מפריש תרומה ומעשרות מן הירקות ומן הזרע...
וכן השבת... וכן השחלים והגרגר

יש אומרים, אין חילוק בין הזרע לזרע לזרע לירק ויפריש מהזרע על הירק או להיפך, כפי שירצה.¹⁶

יש אומרים, דיני הפרשת תרומות ומעשרות תלויים בכוונתו המקורית של הזרע - אם זרע לזרע מפריש גם על הירק כדיני הזרע, ואם זרע לירק מפריש גם על הזרע כדין הירק.¹⁷

לדעה זו, יש שהוסיפו שמכל מקום הפרשה זו נחשבת כהפרשה מהיפה על הרע.¹⁸

יש חולקים, מפני שאינו יכול על ידי מחשבתו וכוונתו בתכלית הדבר הנזרע להפוך מאכל מסוים ליפה או רע.¹⁹

14. מקדש דוד, מעשרות סי' ב; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ה אות א ד"ה ברם, שהירק בטל לזרע וחיובם מהתורה או שהזרע בטל לירק וחיובם מדברי סופרים; חזו"א, מעשרות סי' א סי"ק יג: 'דמחשבת ירק מהני לגרור בתרו את הזרע'; ראה: שו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס), תניינא סי' קיד אות א; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ב ה"ה סי"ק מג; שם, ציון ההלכה סי"ק קנב; השווה לדבריו, ה' מעשר שני פ"א ה"י סי"ק פ).

יש לציין, שאף הדעות שיובאו בדיון הבא מסכימות לדעה זו, שבאופן עקרוני ניתן להפריש מהזרע על הירק ולהיפך, אלא שבדעותיהם נמצאו סייגים באלו אופנים ניתן לעשות כן.
15. באופן שצריך להפריש מהזרע והירק מתעוררת השאלה על פי איזו שנה יש לעשר, שכן שנת המעשר של הירק נקבעת בשעת לקיטתו ושנת המעשר של הזרע נקבעת או בשעת השרשתו או בשעת הבאת שליש, ראה: חזו"א, מעשרות סי' א סי"ק טו; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ב ה"ה סי"ק נו; ציון ההלכה, שם סי"ק קעה-קעו). ראשיתו של הדיון הני"ל נעוץ בעירובין כח ע"א: 'השחליים והגרגר שזרע לירק - מתעשרין ירק וזרע, זרע לזרע - מתעשרין זרע וירק', והקשו הראשונים מדוע דין זה מחולק לשניים ולא כלול במשפט אחד.

16. משמעות רמב"ם, ה' תרומות פ"ב ה"ה. כ"כ בדעתו: מעדני ארץ, שם אות א ד"ה וגם נראה; דרך אמונה, שם סי"ק נו. נראה שדעה זו גרסה בגמ' עירובין כח ע"א: 'זרע בין לזרע ובין לירק - מתעשרין זרע וירק', ראה: ריטב"א, שם ד"ה השחליים; דקדוקי סופרים, שם עמ' 106 הגהות אות ו; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ה ציון ההלכה סי"ק קעב שדייק כן מראשונים נוספים.

17. תוספות, עירובין כח ע"א ד"ה לזרע; ר"ש, מעשרות פ"ד מ"ה; רא"ש, שם; רשב"א, עירובין כח ע"א ד"ה הא דקתני; ריטב"א, שם ד"ה השחליים; מלאכת שלמה, מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה שיחליים.

18. תוספות, עירובין כח ע"א ד"ה לזרע; רשב"א, שם ד"ה הא דקתני; רא"ש (תוספות הרא"ש שם ד"ה השחליים; מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה אלא); מקדש דוד, תרומות סי' מא אות א, הביא ראייה לדעה זו. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ה אות א ד"ה ועל, שהקשה על דעה זו.

19. ריטב"א, עירובין כח ע"א ד"ה השחליים. יש שהביאו רק את ההסבר הראשון של התוספות

ויש אומרים, ניתן להפריש מהזרע על הירק ולהיפך רק במקרה שנקבעו למעשר באותה השנה, אבל אם נקבעו בשנים שונות אין לעשר מאחד על השני.²⁰

ה. זרע לזרע ובעודו מחובר חשב עליו לירק²¹

כסבר שזרעה לזרע ירקה פטור... זרעה לירק מפריש תרומה ומעשרות מן הירקות ומן הזרע

יש אומרים, אם כוונת הזרע הייתה לצורך הזרע, אינו יכול לשנות את הייעוד מזרע לירק במחובר משום שמחשבה איננה יכולה לשנות את הדין כשהזרע מחובר.²²

ויש אומרים, מחשבה מועילה אף במחובר²³ כל שלא הגיעו הירקות לעונת המעשרות כשהם פטורים.²⁴

ויש שחילקו, מחשבה לבדה אינה מועילה לשנות את ייעוד הזריעה, לעומת מחשבה הניכרת מתוך מעשיו שמועילה לשנות את הייעוד.²⁵

והשמיטו את הנפק"מ של ההפרשה מיפה על הרע, ראה: ר"ש, מעשרות פ"ד מ"ה; רש"י, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה גרגיר; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ה ציון ההלכה ס"ק קעט. בביאור המחלקות בין ב' הדעות, ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ה ביאור ההלכה ד"ה השחלים.

20. רש"י, מעשרות פ"ד ה"ד; פני משה שם ד"ה ושלקט; גר"א, שם כתב-יד א ד"ה או שזרע.

21. ראה לעיל פ"ב ה"ב אות ו, שם הובא דיון ביחס לשינוי ייעוד הזרע בסאה אזור וקורנית בעודם מחוברים.

22. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק ל ד"ה כסבר, עמ' קצג; חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק א, ואם נמלך לאחר שהשריש - פטור.

23. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ה אות ב. ואף שלעיל, בהלכה ב, כתב הרמב"ם 'שמחשבת חיבור אינה כלום', יש לחלק שדווקא שם אינו יכול לשנות את הייעוד משום שסאה אזור וקורנית הם מאכל בהמה וזוה לא מועילה מחשבת חיבור להפכם למאכל אדם, אבל כאן שהירק טפל לזרע שהוא מאכל אדם, מועילה מחשבה אף במחובר; כע"ז כ"כ ישועות מלכו, שם ה"ב בהסברו הראשון, ביחס לפול המצרי; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ב ה"ה ס"ק מג; שם, ציון ההלכה ס"ק קמט; ה' מעשר שני פ"א ה"י ס"ק עט).

24. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"ה אות ב, אע"פ שבירקות הולכים אחר שעת הלקיטה.

25. מקור דין זה בתוספתא, שביעית פ"ב ה"ד, ביחס לפול המצרי, והובאה בירושלמי (שביעית פ"ב ה"ה; מעשרות פ"ד ה"ד), ביחס למשנתנו העוסקת בכוסבר ובשבת: 'כיוון שלקט ממנה שתים שלוש מודיות - באה במחשבת ירק'. הפני משה, שם ד"ה במחשבת ירק, ביאר שאף אם זרעה לזרע, הואיל ולקט ממנה ג' פעמים והניחה לגדול עוד, גילה דעתו שרוצה אף את הירק; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ב, בהשוואה לפסיקת הרמב"ם, ה' מעשר שני פ"א ה"י, ביחס לפול המצרי, שאם זרעו לירק ומנע ממנו מים שלוש פעמים, חלה עליו מחשבת הזרע והוא הדין כאן. לעומת זאת, אין בכוח המחשבה לבדה לשנות את ייעוד הזריעה.

הלכה ו

א. חיוב ירקות שמכניסים לקיום

הירקות אף על פי שהן מאכל אדם אינן חייבין במעשרות אלא מדבריהם,¹ לפי שנאמר במעשר תבואת זרעך² תבואה וכיוצא בה, אבל הירקות אינן בכלל התבואה. וכן יראה לי שהוא הדין בתרומה, שהרי נאמר בה דגנך תירושך ויצהרך³ כל הדומה לאלו אבל תרומת הירק מדבריהם כמעשר.⁴

1. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, כאיסי בן יהודה. אמנם, במדרש (תורת כהנים בחוקתי פרשה ה פ"ב אות ט; ספרי, ראה פיסקא קה אות כב), ריבו גם חיוב ירק במעשר מהפסוק: 'וכל מעשרי'.
- יש שפירשו, שאע"פ שחיוב הירקות נלמד מפסוק, מ"מ תוקף חיובם הוא מדרבנן, אף לדברי המדרשים הנ"ל, משום שאין מפורש בפסוק ירקות, ואדרבה הפסוק עוסק בזרעים ובפירות האילן, כ"כ ראב"ד, תורת כהנים בחוקתי פרשה ה פ"ב אות ט; ר"ש, שם; תוספות, ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא, בפירוש הראשון; תוספות הרא"ש, שם ד"ה תנא, בפירוש הראשון. ויש שפירשו, שדעת המדרשים הנ"ל היא לחייב ירקות מהתורה ואילו איסי בן יהודה המובא בירושלמי חולק על כך והלכה כמותו שחיוב הירקות מדרבנן, כ"כ ר"ש, מעשרות פ"א מ"א ד"ה וגדוליו; תוספות, ראש השנה יב ע"א ד"ה תנא, בפירוש השני; תוספות הרא"ש, שם ד"ה תנא, בפירוש השני; ר"ן, שם ד"ה תנא דרבנן.
- יש לציין, שאף לדעות הסוברות שחיובם של פירות האילן בתרומות ומעשרות הינו מדברי סופרים, ראה מה שהתבאר לעיל פ"ב ה"א אות א, חיובם חמור יותר מאשר חיוב ירקות למרות שחיוב שניהם הוא מדרבנן, ראה: תוספות, בכורות נד ע"א ד"ה ושני מינין; ר"ש, מעשרות פ"א מ"א ד"ה וגדוליו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ו אות ג. ראה: חקר ועיון (כהנא), ח"ה עמ' טו-יח, שדיון זה נתון במחלוקת.
2. דברים, יד כב.
3. דברים, יח ד.
4. מקור דברי הרמב"ם שירקות חייבים בתרומה מדרבנן הם מסברא, כדבריו: 'יראה לי'. יש שהקשו, שבמקורות שונים מפורש שתרומת ירק מדרבנן, ראה: חק נתן, זבחים עו ע"א ד"ה גמ' ה"ג, שהקשה מלשון הגמ' שם האומרת: 'תרומת ירק דרבנן'; אור שמח, הלי טומאת אוכלין פ"י ה"ג ד"ה השוחט; צפנת פענח, הלי תרומות פ"ב ה"ו; תשובה מיראה (האדר"ת), עמ' ה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ו אות ג, מירושלמי חלה פ"ד ה"ד. יש שיישבו חלק מהקושיות, ראה: אור שמח (הלי תרומות פ"ב ה"א בסופו; שם ה"ו); תשובה מיראה (האדר"ת), עמ' ה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"כ ס"י ג אות לא. אולם, דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ו ביאור ההלכה ד"ה יראה, נשאר בצ"ע בעניין זה.

א. חיוב ירקות שמכניסים לקיום

הירקות... אינן חייבין במעשרות אלא מדבריהם

יש אומרים, כל סוגי הירקות חייבים בתרומות ומעשרות מדברי סופרים.⁵
ויש אומרים, ירקות הנכנסים לקיום כבצלים חייבים בתרומות ומעשרות
מהתורה ואילו ירקות שאינם נכנסים לקיום חייבים מדברי סופרים.⁶

5. משמעות נדה, נ ע"א; מאירי, שם ד"ה כל שהוא; פסקי רי"ד, שם נא ע"ב ד"ה כל שחייב; קרן אורה, נדרים נו ע"ב ד"ה שם ופשיט; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"א אות א; אבי עזרי, הלי מתנות עניים פ"ב ה"א; בין המשפטים (פיין), מעשרות סי' א ד"ה ונראה; כך משמע מהדעות שהובאו לעיל פ"ב ה"א אות א, הסוברות שחיוב ירקות במעשרות הינו מדרבנן, ולא חילקו בין מכניסו לקיום ללא מכניסו לקיום.

6. רלב"ג, דברים יד כב; רש"ס (פאה פ"א ה"ד ד"ה הי"ג תני, שהשווה את חיובי פאה למעשר וביחס לפאה כתב ששום ובצל חייבים מהתורה, וראה חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כח ד"ה ואף, שתמה על דבריו שהרי כל מעשר ירק מדרבנן; רש"ס, מעשרות פ"א ה"א ד"ה שנה שנה, שהביא את תנאי 'מכניסו לקיום' גם לעניין מעשר; רש"ס, מעשר שני פ"ה הי"ג ד"ה ואי אתה, שירק המכניסו לקיום חייב מדאורייתא בפאה, וכל החייב בפאה חייב במעשר); מקדש דוד, מעשרות סי' ג אות א, שעל ידי שמכניסו לקיום נכנס לכלל תבואה וחייב, וראה גינת ראובן, פאה סי' לו אות ב, שדן בדבריו.

הלכה ז

- א. המינים החייבים במעשרות מחוץ לגבולות עולי בבל
- ב. הפרשת תרומות ומעשרות מהירק בסוריא
- ג. ירק חו"ל שנכנס לארץ ישראל ונגמרה מלאכתו בארץ
- ד. פירות האילן וקטניות שנכנסו לארץ ישראל ונגמרה מלאכתם בארץ

אין מפרישין תרומה ומעשרות מן הירק בחוצה לארץ, ואפילו במקומות שאמרנו שמפרישין בהן מעשרות.¹ וכן ירק הבא מחוצה-לארץ לארץ אף על פי שיש עפר בעיקריהן²

1. ירושלמי, חלה פ"ד ה"ד, כדעת רבי בא בשם שמואל שבירקות חו"ל לא הצריכו להפריש אפילו תרומה גדולה. כסף משנה, הלי תרומות פ"ב ה"ז; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק לא; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים להלכה כד ד"ה אין מפרישין. ראה: חזו"א, שביעית סי' ו ס"ק ד ד"ה יו"ד, שכתב שדברי הרמב"ם אינם מתיישבים עם הירושלמי ונראה שאין להם מקור; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה ועתה נפן, שנשאר בצ"ע ביחס למקור זה. בטעם הדין נאמרו שני הסברים: א. כיוון שבארץ חיוב הירקות מדברי סופרים, לא גזרו עליהם בחוץ לארץ, כ"כ: רדב"ז, הלי תרומות פ"ב ה"ז; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יד; ט"ז, שם ס"ק ו; ש"ד, שם ס"ק כד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה כתב הרדב"ז; דרך אמונה, שם ס"ק סג.
- ב. ע"פ דעת המשנה אחרונה, ידיים פ"ד מ"ג ד"ה מה הן, שטעם חיוב חו"ל במעשר הוא משום פירות הנכנסים לארץ שחייבים במעשר והחשש שמא לא יעשרום. לפי הסבר זה, בירקות אין לגזור משום שדרכם להתקלקל מיד ולא שייך לחשוש שמא יביאום מחו"ל, ראה: הר בשן, הלי תרומות פ"ב ה"ז.
- לפי הטעם הראשון, יש שדנו בתוקפם של חיובי דרבנן בלכות, עציץ שאינו נקוב והגדל בתוך בית בחוץ לארץ, מתוך השוואה לפטור הירקות, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים להלכה כד ד"ה אין מפרישין; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה ומסופקני; ראה עוד מה שיתבאר להלן אות ה.
- יש שהסתפקו בחיוב פירות האילן והקטניות בחו"ל בזמן הזה, ראה: צבי לצדיק, יו"ד סי' שלא סעי' יד; ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב א נתיב ים ס"ק יט; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים להלכה כד ד"ה אין מפרישין; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק לה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פט"ו סעי' ז.
2. חזו"א, שביעית סי' ו ס"ק ד ד"ה שם בשו"ע, הקשה מה חידש הרמב"ם כשכתב שיש להם עפר בעיקריהם. יש שהסבירו, שאע"פ שנגמר למעשר ביד ישראל בארץ ישראל וצריך לבוא לכדי חיוב ע"פ המבואר לעיל, פ"א הכ"ב, מ"מ בירק לא גזרו, ראה: תורת הארץ, ח"ב פ"ד ס"ק כז; חזו"א, שביעית סי' ו אות ד ד"ה שם בשו"ע. יש שכתב, שמטרת הוספה זו להוציא ממחשבה שהארץ גורמת לעפר לחייב את הירקות המחוברים לו במעשרות, ראה: קונטרסי שיעורים (גוסטמאן), גיטין שיעור ז אות כב ד"ה ויש להעיר, עמ' 240. ויש שכתב, שהחידוש הוא שאע"פ שהירק מתקיים ע"י העפר על כל פנים פטור כשבא לארץ, ראה: הר בשן, הלי תרומות פ"ב ה"ז, ולהבנת דבריו ראה מה שהובא בשמו לעיל בהערה 1.

הרי זה פטור ולא גזרו עליו.³
 התבואה והקטנית שזרען לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם והירק
 שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות.⁴

א. המינים החייבים במעשרות מחוץ לגבולות עולי בבל

אין מפרישין תרומה ומעשרות מן הירק... ואפילו במקומות שאמרנו
 שמפרישין בהן מעשרות

יש אומרים, האזורים מחוץ לגבולות עולי בבל, גם אם חייבו אותם חכמים
 בתרומות ומעשרות, אין חובה זו חלה אלא על דגן תירוש ויצהר ולא על פירות
 האילנות וירק שעיקר חיובם מדרבנן.⁵

ויש אומרים, במקומות שהשיירות מצויות לארץ ישראל חייבו במעשר גם ירק
 ופירות, ובמקומות שהשיירות אינן מצויות לא חייבו אלא דגן תירוש ויצהר.⁶
 ויש אומרים, בכל תחומי ארץ ישראל שחייבו אותם חכמים במעשרות, חל
 החיוב על כלל הפירות והירקות אך בחוץ לארץ אין צורך לעשר מן הירק.⁷

3. לדעת הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק לב, מקורו מירושלמי, חלה פ"ד ה"ד. עשר תעשר, שער הלכה
 מטעמים להלכה כד ד"ה אין מפרישין; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ז ביאור ההלכה ד"ה
 וכן ירק. ראה: חזו"א, שביעית סי' ו אות ד ד"ה שם בשו"ע, שכתב שדבריו אינם מתיישבים
 עם הירושלמי הנ"ל ונראה שאין להם מקור. לדעת הצפנת פענת, ה' תרומות פ"ב ה"ז, מקורו
 בנדרים נג ע"ב, בירק הבא מחו"ל האם חוששים לגושו, והחשש הוא שמא יאמרו שהירק
 נתלש בארץ ישראל וחייב בתרומות ומעשרות.

4. תוספתא, שביעית פ"ב ה"ח, כנוסחת הגר"א; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יד; ש"ך, שם ס"ק כד;
 חסדי דוד, שביעית פ"ב ה"ז; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ג; חזו"א,
 קונטרס ה' תרו"מ (מובא בסוף דרך אמונה ח"ג בסופו) פ"ג סעי' ג; המעשר והתרומה, פ"ג
 סעי' כ.

5. רש"י, חולין ו ע"ב ד"ה את בית; ראב"ד, ה' תרומות פ"א ה"ה; כפתור ופרח, פ"ה ד"ה כלל
 גדול; רש"י, שביעית פ"ו ה"א ד"ה גבעונים השלימו; בית זבול, ח"ב סי' ו ד"ה ומעתה.
 יש שצירפו דעה זו כשיקול הלכתי, ראה: אורח משפט, השמטות ומילואים סי' ח.

6. חידושי הר"ן, חולין ז ע"א ד"ה והתיר.

7. מור וקציעה, או"ח סי' שו ד"ה אכן יש; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"ז; מעדני ארץ, שם
 אות א ד"ה עכ"פ פשוט. כך עולה מדברי אלו שחייבו לעשר את הירק אף בסוריא, ראה:
 חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א סעי' יז; ארץ חפץ, ה' תו"מ נתיב א סעי' יג
 (אך ראה: תורת הארץ, ח"ב ביאורים ח"ב פ"ב אות סח, שכתב שיתכן שיש חיוב מעשר ירק
 בסוריא ולא בגבולות עולי מצריים). כך משמע גם מדברי הראשונים שנתנו טעמים אחרים
 לכך שרבי מאיר אכל ירק בגבול עולי מצריים בלא לעשר, ראה: ספר הישר, חידושים סי' תלו;
 תוספות, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; רמב"ן, שם ד"ה שאכל; רשב"א, שם ד"ה והתיר; ריטב"א,
 שם ד"ה העיד; אגודה, שם ד"ה והתיר; תוספות הרא"ש, שם ד"ה והתיר; רבינו גרשום, חולין
 ז ע"א ד"ה ולא קידשום.

ויש שהורו מחמת ספק זה להפריש מירקות ופירות שגדלו מחוץ לגבולות עולי
בבל ללא ברכה.⁸

ב. הפרשת תרומות ומעשרות מהירק בסוריא

אין מפרישין תרומות ומעשרות מן הירק... ואפילו במקומות שאמרנו
שמפרישין בהן מעשרות

לדעה זו, ירק חייב בהפרשת תרומות ומעשרות בסוריא אע"פ שפטור בחוץ לארץ.⁹

ג. ירק חו"ל שנכנס לארץ ישראל ונגמרה מלאכתו בארץ

וכן ירק הבא מחוץ-לארץ לארץ אף על פי שיש עפר בעקריהין הרי
זה פטור ולא גזרו עליו

לדעה זו, ירק חו"ל שנכנס לארץ ישראל ונגמרה מלאכתו בארץ פטור מהפרשת
תרומות ומעשרות, מפני שאף פירות שנכנסו לארץ ישראל והתמרחו בארץ
חייבים רק מדברי סופרים,¹⁰ ולכן ירק פטור לגמרי.¹¹

ויש אומרים, פירות שנכנסו לארץ ישראל והתמרחו בארץ חייבים מהתורה,¹⁰
ולכן יש לחייב ירק מדברי סופרים.¹²

ויש אומרים, אף פירות וירקות הבאים מחו"ל שיש כמותם בארץ חייבים
בתרומות ומעשרות.¹³

8. כפתור ופרח, פ"ה ד"ה נמצא בזמן הזה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"א סעי' י;
הרב שאול ישראל, בתוך: התורה והארץ ח"ב עמ' 120; הרב מרדכי אליהו, בתוך: התורה
והארץ ח"ה עמ' 19 (השווה לנכתב בשמו בהתורה והארץ ח"ב עמ' 78). ראה: חוט שני, הל'
תרומות פ"א ה"ה אות יב ד"ה אבל לרש"י, שנשאר ביצריך עיון' אם לחשוש ולהימנע מלברך.

9. במעשרות פ"ה מ"ה מובא: 'הלוקח שדה ירק בסוריא, אם עד שלא באו לעונת המעשרות -
חייב, ומכאן שיש חיוב להפריש מהירק בסוריא. כ"כ רמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ט"ו); שו"ת
פאר הדור סי' טז); ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ה; ר"ש, שם; רא"ש, שם; אגודה, דמאי פ"ו ד"ה
המוכר פירות; כפתור ופרח, פ"ג ד"ה דין סוריא; מור וקציעה, סי' שו ד"ה אכן יש; חכמת
אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"א אות יז; ישועות מלכו, הל' תרומות פ"ב ה"ז; תורת
הארץ, ח"ב פ"ב אות סח; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה נכון להעיר; כרם ציון
השלם, ח"ג הלכות פסוקות פט"ו סעי' ז; דרך אמונה (הל' תרומות פ"א ה"ט"ו ס"ק קנח; שם,
פ"ב ה"ז ס"ק סד; שם, פ"א הכ"ב ס"ק רה).

10. ראה לעיל פ"א הכ"ב אות ט.

11. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב ה"ז ס"ק סו.

12. תורת הארץ (ח"ב פ"ד ס"ק ב; שם ס"ק כז), בפירוש הירושלמי, תרומות פ"ב ה"ז, ולפיכך
נשאר ביצריך עיון' בהלכה זו; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב ה"ז ס"ק סו, מסתפק האם כך
סובר הראב"ד.

13. ר"ש, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שום, בפירוש הירושלמי, דמאי פ"ב ה"א; רא"ש, מעשרות שם

ד. פירות האילן וקטניות שנכנסו לארץ ישראל בזמן הזה¹⁴

וכן ירק הבא מחוץ-לארץ לארץ אף על פי שיש עפר בעקריהין הרי זה פטור ולא גזרו עליו

לטעם דעה זו, ירק הנכנס לארץ ישראל ונגמרה מלאכתו בארץ פטור מתרומות ומעשרות משום שכל חיובו בארץ מדברי סופרים ולא גזרו עליו בחו"ל¹⁵ -

יש אומרים, לדעה שהובאה לעיל פ"ב ה"א סעיף א, שחיוב פירות האילן וקטניות מדברי סופרים אף בארץ, אזי כאשר פירות האילן והקטניות נכנסו לארץ פטורים לגמרי מהפרשת תרומות ומעשרות.¹⁶

ויש חולקים, דווקא הירק פטור כשנכנס לארץ משום שכל עיקר חיובו מדברי סופרים, אבל בשאר חיובי דרבנן כפירות האילן, ישנו חיוב אף כשנכנס לארץ.¹⁷

ד"ה הקריקין; רש"ס, מעשרות פ"ה ה"ז ד"ה שום בעל בכי; מלאכת שלמה, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שום. בביאור דעה זו ראה: עלי תמר, דמאי פ"ב ה"א ד"ה תמן תנינן; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה והנה בסוף.

14. ראה גם מה שהתבאר לעיל פ"א הכ"ב אות ח.

15. ראה לעיל הערה 1, שכך הסבירו את הדין שלא גזרו על הירק בחו"ל, ובעלי שיטה זו סוברים שיש לומר כן אף על חיובים אחרים מדברי סופרים שאין לגזור גזירה לגזירה בזמן הזה.

16. שו"ת אבן ישראל, ח"ט סי' קי; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ה סי' יט אות ד; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' סו, בצירוף שיטות נוספות.

17. שו"ת מורשת משה (קלירס), סי' סב ד"ה ומ"ש; דברי ישראל, הערות לחכמת אדם שער מצוות הארץ פ"א ס"ק לג בהערה; חזו"א, שביעית סי' ו ס"ק ד ד"ה יו"ד; מעדני ארץ (הלי תרומות פ"א הכ"ב אות ב ד"ה שוב ראיתי; שם, אות ו ד"ה וכן מסופקני; שם, פ"ב ה"ז אות א); הר בשן, הלי תרומות פ"ב ה"ז, ע"פ מה שכתב לעיל, ראה הערה 1.

יש לציין, שרבים הם המקורות העוסקים בפירות חו"ל שנכנסו לארץ (ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הכ"ב), ורובם לא הזכירו כלל שהדין ישתנה בזמן הזה שחיוב תרומות ומעשרות הוא מדרבנן.

הלכה ח

- א. דרגת חיוב התלתן
ב. חיוב התלתן לאחר שיתייבש

התלתן! אף על פי שאינן אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותן בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ומעשרות.²

א. דרגת חיוב התלתן

לדעה זו שחיוב קטניות מהתורה³ -

יש אומרים, גם חיוב התלתן מהתורה.⁴

ויש אומרים, התלתן חייב מדברי סופרים בלבד.⁵

1. בביצה יג ע"א, מבואר שהתלתן הוא מין קטנית; רש"י, שם ד"ה תלתן, והוסיף שמשמש כתבלין; ריטב"א, שם ד"ה מחלוקת; מאירי, שם ד"ה תלתן. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך תלתן.
2. במעשרות פ"א מ"ג, לגבי הזמן בו מתחייב הירק במעשר מובא 'התלתן משתצמח, ומכאן שחייב במעשר; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ח; כסף משנה, שם; מעשה רקח, שם ה"ד; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נד סעי' טז. מקור נוסף לחיוב תלתן במעשרות הוא במעשרות פ"ד מ"ו, שם נחלקו התנאים האם תמרות של תלתן חייבות במעשר, אבל התלתן עצמו חייב לכל הדעות, ראה: רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ב ה"ח; כסף משנה, שם; מעשה רקח, שם ה"ד; דרך אמונה, שם ה"ח ס"ק עא. ראה עוד במה שהתבאר לעיל פ"ב ה"ד.
- ע"י ההסבר השני מתורצת קושיית הראב"ד, בהשגות כאן, שהקשה מדברי הרמב"ם לעיל ה"ד. שם פטר הרמב"ם תמרות של תלתן ואילו כאן חייב תלתן. בהסבר השגתו וביישובה, ראה: בית יעקב (בירב), ה"ל תרומות פ"ב ה"ח; מראה הפנים, מעשרות פ"ד ה"ד ד"ה מה פליגין, שבהלכה זו מדובר שזרע לירק ולכן אף התמרות חייבות כדלעיל בהלכה ד; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נד סעי' יז; חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק ו ד"ה ובהשי, שאף בהלכה זו גרס הראב"ד: 'תמרות של תלתן כבהלכה ד, ולכן הקשה מסתירת שתי ההלכות; עשר תעשר, שער הלכה ה"ל לג מטעמים ס"ק לג; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ח אות ב; הר בשן, שם.
3. ראה מה שהתבאר לעיל פ"ב ה"א אות ב.
4. כך משמע בחסדי דוד, עוקצין פ"ג ה"י"ד, שהשווה בין כרשינין שחיובם מגזירה מיוחדת לבין תלתן החייב 'מדינא'; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ב ה"ח ס"ק עה; ה"ל מעשר פ"א ה"ב, ביאור ההלכה ד"ה שמא השאור; ה"ל מעשר שני פ"ב ה"י"ד ס"ק צז).
5. מלאכת שלמה, מעשר שני פ"ב מ"ג, בשם הרב יהוסף; הרב משה מרגלית (פני משה, מעשר שני פ"ב ה"ב ד"ה כאן השיבו; מראה הפנים, תרומות פ"א ה"ה ד"ה לית כאן), וטעמו משום שנאכל ע"י הדחק; שו"ת קול אליהו (ישראל), ח"א יו"ד סי' ט; צל"ח, ביצה יג ע"א ד"ה ודע דבין; צפנת פענח (ה"ל כלאים פ"א ה"א; ה"ל תרומות פ"א הכ"ו ד"ה אך באמת; שם פ"ב ה"ב ד"ה והנה גבי; שם סוף ה"ד); גידולי שמואל, ביצה יג ע"א ד"ה דאמר; תורת הארץ, ח"ב פ"ו אות כח; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ח אות א, והביא ראייה לדבריו מדברי הרמב"ם

ב. חיוב התלתן לאחר שיתייבש⁶

לדעה זו -

יש אומרים, התלתן חייב רק בתחילתו כשראו לאכילה, אבל לאחר שיתקשה פטור.⁷

ויש מסתפקים, ייתכן ואף לאחר שיתייבש חייב במעשר כיוון שעדיין ראוי לתבלין ולחוף בו את הראש.⁸

ויש אומרים, אף לאחר שיבשו חייבים במעשר,⁹ מפני שבתחילה היה עליהם תורת אוכל והיו חייבים ואע"פ שאינם עומדים עוד למאכל מ"מ לא בטל מהם שם אוכל וממילא לא פקע חיובם.¹⁰

ואם קרא עליו שם תרומה בעודו לח, לא פקע ממנו שמו אף לאחר שיתייבש.¹¹

לקמן, פ"א הי"ט: 'ומפני מה הותרו הכהנים לחוף שערן בתלתן של תרומה, מפני שאינו ראוי למאכל אדם', וכוונתו למאכל שראוי ע"י הדחק שאם לא כן לא היה מתחייב במעשר, כסף משנה ומשנה למלך, שם. עוד כתב הרמב"ם לקמן, פ"ב הי"ז: 'התלתן והכרשינין של תרומה הואיל ואינו מאכל אדם', ובכרשינין מפורש לעיל הי"ב שנאכל ע"י הדחק, ר"י קורקוס, רדב"ז וכסף משנה שם, וראה בשו"ת מנחת שלמה (ירושלים תש"ס), תניינא ס"י קיד אות ב. יש מי שהסביר, שהתלתן הוא ירק וחייבו מדברי סופרים כשאר ירקות (ראה לעיל, הי"ו), שו"ת צ"ץ אליעזר, ח"ב סי' יז ד"ה ותמיה.

6. מדברי הרמב"ם בהלכה זו מבואר שהתלתן בתחילתו ראוי לאכילה ולאחר מכן מתייבש ואינו נאכל עוד. כ"כ: רמב"ם, פיהמ"ש מעשר שני פ"ב מ"ג; רע"ב, שם; מראה הפנים, מעשר שני פ"ב הי"ב ד"ה כיני מתניתא; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' א. יש שהסבירו שבתחילה ראוי לאכילה ע"י הדחק ולאחר מכן נעשה ראוי יותר, ריבמ"ץ, מעשר שני פ"ב מ"ג; ר"ש, שם; רא"ש, שם. ראה עוד: רדב"ז, ה"ל מעשר שני פ"ב הי"ד; משנה ראשונה, מעשר שני פ"ב הי"ג; ערוך השלחן, ה"ל מעשר שני סי' קכ סעי' יג-טו; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב הי"ח ביאור ההלכה ד"ה התלתן.

7. משמעות חסדי דוד, עוקצין פ"ג הי"ד ד"ה ומ"ש; מראה הפנים, מעשרות פ"ד הי"ד ד"ה מה פליגין.

8. חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק ו ד"ה ר"מ; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב הי"ח ס"ק עה.

9. משמעות ריטב"א (עירובין כח ע"ב ד"ה זרע הגרגיר; נדה נ ע"א ד"ה כל שחייב), ביחס לפלפלין שהתייבשו שמכיוון שהיו ראויים לא פקע חיוב מעשר מהם אע"פ שיבשו; מעדני ארץ (ה"ל תרומות פ"ב הי"ח אות א ד"ה ומסופקני; שם, סוף ההלכה ד"ה אולם לעיל), הסתפק בהבנת דברי הריטב"א; צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"ב הי"ד ד"ה תמרות וד"ה וזהו.

10. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב הי"ח, שדווקא כשהסריח או הבאיש בטל שם מאכל אבל אם כבר היה עליו שם אוכל אע"פ שאיננו עומד לכך כעת, לא נפקע ממנו שם מאכל; חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה מש"כ, שאם נפסל מאכילת אדם אף הריטב"א לעיל הערה 9 יודה. ראה גם את נימוקו של הצפנת פענח, ה"ל תרומות פ"ב הי"ד, שאף לאחר שמתקשה נותר בו טעם.

11. צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"ב הי"ב ד"ה והנה בדברי; דרך אמונה, שם הי"ח ס"ק עה.

הלכה ט

- א. שעת הפטור במתנות עניים מתרומות ומעשרות
- ב. אופני החיוב בעשיית הגורן
- ג. העמיד גורן מתבואת הפקר
- ד. חיוב הנתינה
- ה. המעשה המחייב בתרומות ומעשרות

ואלו פטורין מן התרומה ומן המעשרות: הלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללות,¹ אפילו העמיד מהן כרי, ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומה ומעשרות, אבל אם עשה הגורן בעיר פטורין, שהרי קול יש להן שהכל יודעין שהן לקט או שכחה או פאה.²

א. שעת הפטור במתנות עניים מתרומות ומעשרות

ואלו פטורין מן התרומה ומן המעשרות: הלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללות

יש אומרים, רק בשעה שזכו העניים בפאה, נפטרה הפאה מחיוב תרומות ומעשרות.³

לפיכך, עשיר שלקח פאה ברמאות קודם שבאה לידי העניים, חייב להפריש תרומות ומעשרות כיוון שהפאה לא הגיעה לידי העניים וממילא לא נפטרה מחיוב תרומות ומעשרות.⁴

1. תרומות, פ"א מ"ה; חלה, פ"א מ"ג; ספרי (שלח פ"א ק"א ק"א ד"ה מראשית עריסותיכם; ראה פ"א ק"א ק"א ד"ה והנחת בשעריך); ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א.
2. סוטה מג ע"ב, כדעת רבי אליעזר בן יעקב וכדעת עולא; ברכות מ ע"ב, אלא ששם לא הוזכר החילוק בין העמדת הגורן בעיר או בשדה. בטעם הדין כתב הרמב"ם, שהעמדת גורן בעיר פטורה מתרומות ומעשרות מפני שיש קול שעושה כן מתבואה שהיא מתנות עניים הפטורות מתרומות ומעשרות, ואילו העושה כן בשדה חייב בתרומות ומעשרות משום שאין קול שעושה הגורן מתבואה הפטורה ויש חשד. כך מובא בירושלמי, כלאים פ"ו ה"ב: 'משום מראית עין', אלא ששם אין אבחנה בין השדה לעיר. ראה להלן הערה 13.
3. מקדש דוד, תרומות ס"י כה, בדעת הרא"ש. יש שדנו בדעת הרא"ש, ראה: קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים ס"י א אות א; שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, בבא מציעא כא ע"ב ס"י יא אות ב.
4. משנה למלך, הל' תרומות פ"ב ה"ט, והוכיח דבריו מהגמ' גיטין מז ע"א, שאם ליקט גוי לקט שכחה ופאה שהפריש ישראל, הפאה חייבת בתרומות ומעשרות אע"פ שכבר הפרישה בעל הבית, ומכאן שכל עוד לא הגיעה הפאה לידי העניים חייבת היא בתרומות ומעשרות; חכמת

אף לדעה זו, לקט פטור מתרומות ומעשרות משעה שנקצר אף שלא הגיע לידי עניים,⁵

אדם, שער מצוות הארץ פכ"ב סעי' יג; שו"ת שואל ומשיב, תליתאה ח"א סי' שסא, בדבריו מיישב את קושיות הברכי יוסף שיובא להלן בהערה זו על המשנה למלך; גירסא דינקותא, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט, כיוון שבעל הבית לא הפריש על דעת שיקח העשיר ולכן הפרשתו בטלה וחיבת במעשר; שו"ת להורות נתן, ח"ו סי' כג.

ראה: ר"ש, פאה פ"ו מ"א ד"ה אין הבקרו, שהסביר שבמקרה המובא בגמ' גיטין ה"ל הפאה חייבת בתרומות ומעשרות אע"פ שמשעת קריאת השם נפטרה, משום שבעל הבית לא הפקיר על דעת שיזכה בה הגוי והרי זה כהפקר טעות שאינו חל; ריטב"א, גיטין מז ע"א ד"ה וטעמא דהפקיר, שמדובר במקרה ואין עניי ישראל ולכן פטור מעיקרא מחיוב פאה וההפרשה כלל לא חלה; באר יצחק (גליק), גיטין ח"ב מז ע"א קסד ע"ב ד"ה בגמ' אדעתא דנכרי, שאכן הפאה נפטרה משעת הפרשה אבל לאחר שזכה בה הגוי חוזרת לחיובה.

יש שהקשו על דעה זו: ברכי יוסף (אוי"ח סי' תלד דין ד ד"ה והראיה שהביא; שם ד"ה ועוד ראיתו), והקשה עוד מבבא קמא כח ע"א, שם משמע שמשעת העזיבה פטורה הפאה אע"פ שלא זכו בה עניים; משמרות כהונה, גיטין מז ע"א; קהלת יעקב (אלבעל), דרוש ג ד"ה ואגב אורחין; טיב גיטין (הלר), גיטין מז ע"א ד"ה בגמרא אדעתא; שו"ת פרשת מרדכי (בנט), יו"ד סי' כב ד"ה אמנם; הגהות עמק המלך, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט; מקורי הרמב"ם לרש"י (שטראשון), שם; ישועות מלכו, שם ה"י; שלמי תודה, גיטין מז ע"א ד"ה אדעתא; נשמת חיים (רינהולד), פאה פ"א מ"ו תוספות חיים ד"ה ויצא לנו; עמק יהושע (שפירא), דיני צדקה סי' טז ד"ה ואגב ראיתי; גירסא דינקותא, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט, בשם רבו; דברות משה, גיטין פ"ד דף מז הערה קמז ד"ה ותמוה.

יש שיישבו חלק מהקושיות והביאו ראיות לדברי המשנה למלך: שמן המר (רובי"ו), חו"מ סי' א ד"ה ואמנם בהיותי וד"ה אך ברם; דעת סופר (גרינברג), גיטין מז ע"א ד"ה נהי; שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, בבא מציעא כא ע"ב סי' יא; נשמת חיים (רינהולד), פאה פ"א מ"ו בתוספות חיים ד"ה ושוב מצאתי; חידושי רבי מאיר שמחה, בבא קמא כח ע"א ד"ה וראיתי להרב; תבונה, ה"ל מתנות עניים פ"א ה"י ד"ה אבל באמת; שלמי ירוחם, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט ד"ה והמל"מ; שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), ח"ג יו"ד סי' נד ד"ה ולפי חומר; שו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' קכט אות כג; שו"ת דברי יציב, יו"ד סי' רז; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' יג אות ד; הרב חיים קנייבסקי, מסכת כותים פ"א ס"ק יד.

משנה למלך, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט, ע"פ המשנה פאה פ"ה מ"ב, העוסקת בתיקון תערובת שיבולת של לקט שהתערבה בגדיש ומשמע מהמשנה שאף קודם שהגיעה השיבולת לידי עניים פטורה מחיוב מעשר. בעקבות משנה זו הסיק המשנה למלך, שלקט אינו תלוי בדעת בעל הבית ולכן מיד בקצירת הלקט חל עליו פטור ממעשר לעומת פאה התלויה בדעתו ולכן רק כשהגיעה לרשות עניים נפטרה ממעשר.

יש שהקשו על החלוקה בין לקט לפאה לדעה זו וכתבו שאין לחלק בין המתנות השונות ובכולן אף קודם שהגיעו לידי העני נפטרו מחיוב תרומות ומעשרות: רבי עקיבא איגר (פאה פ"ד מ"ט אות מב; ה"ל תרומות פ"ב ה"ט; גיטין מז ע"א ד"ה אדעתא); ברכי יוסף, או"ח סי' תלד דין ד ד"ה ותו לא, שמהגמ' בגיטין ממנה הביא המשנה למלך ראייה מוכח שאין חילוק בין פאה ללקט; מהר"ם ש"י"ק, חידושי המצוות ח"א מצווה רכ אות ב, שאין לחלק בין מתנות עניים בעניין הפטור ממעשרות כיוון שהפטור נלמד מפסוק אחד; משמרות כהונה, גיטין מז ע"א; רש"י, שם ד"ה נהי דמפקרי; פאת השלחן, ה"ל פאה סי' ה בית ישראל ס"ק מ; גור אריה

ונראה שהוא הדין לשאר מתנות העניים.⁶
 ויש אומרים, הפאה פטורה מחיוב תרומות ומעשרות משעה שהפריש בעל הבית פאה אף על פי שלא הגיעה לרשות עניים,⁷ וכן בלקט ושכחה.⁸ לפיכך, עשיר שלקח פאה ברמאות פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.⁹
 לדעה זו, יש מי שאומר ששונה דין הלקט שנפטר משעה שזכו בו העניים.¹⁰

ב. אופני החיוב בעשיית הגורן

ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומה ומעשרות, אבל אם עשה הגורן בעיר פטורין

יש אומרים, כל העושה גורן ממתנות עניים בשדה חייב בתרומות ומעשרות מדברי סופרים,¹¹ משום שהרואים יחשדו שעשה הגורן מתבואת שדהו החייבת

- (צ'רמון), גיטין מז ע"א ד"ה ועוד מ"ש; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"י; עמק יהושע (שפירא), דיני צדקה סי' טז ד"ה ואגב ראיתי.
- יש שתירצו חלק מקושיות אלו ואף הביאו ראיה לדברי המשנה למלך: קרית מלך רב (מהד' מכון משנת רבי אהרן), ח"א ה' תרומות; שו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' קכט אות כג.
6. כך נראה ע"פ חילוקו של המשנה למלך (הערה 5) שדין כלקט משום שאינן תלויות בדעת בעל הבית בשונה מפאה.
7. רש"י, בבא קמא כח ע"א ד"ה לפוטרו; תוספות, שם ד"ה זה וזה; ר"ש (פאה פ"ו מ"א ד"ה אין הבקרו; שיטה מקובצת בבא מציעא ל ע"ב ד"ה אמר ריש לקיש, בשם תוספות שאנץ; רבי עקיבא איגר (פאה פ"ד מ"ט אות מב; ה' תרומות פ"ב ה"ט; גיטין מז ע"א ד"ה אדעתא); ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות ז; מהר"ם שיק, חידושי המצוות ח"א מצווה ריח אות ד; אבני שוהם (פ"ד), ה' תרומות פ"ב ה"ט; גור אריה (צ'רמון), שם; גיטין מז ע"א ד"ה גמרא); תשובת ריב"א, או"ח סי' ב ד"ה והנה התוס'; שו"ת קול אריה, חו"מ סי' קכה ד"ה ובה אמרתי וד"ה ומעתה לכאורה, אע"פ שבתשובתו תירץ חלק מהקושיות על המשנה למלך; באר יצחק (גליק), גיטין ח"ב מז ע"א ד"ה אדעתא דנכרי; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ה"י; קרן אורה, נדרים מה ע"א ד"ה והיה נראה; פתח עיניים, פאה פ"ה מ"ב; עמק יהושע (שפירא), דיני צדקה סי' טז ד"ה ואגב ראיתי; צפנת פענח, ה' ערכין וחרמין פ"ו הכ"ה; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יא ד"ה בבא קמא; קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' א אות א ד"ה גם כתב; שערי ישר, שער ה פ"כ אות תיח; תורת הארץ, ח"א פ"ה אות ט הגה"ה א; שיעורי רבי דוד פוברסקי, גיטין מז ע"א אות שנה; משנת יעבץ, יו"ד סי' יט אות ו; דרך אמונה (ה' מעשר פ"ב ה"י) ביאור ההלכה ד"ה קמח זה; ה' מתנות עניים פ"ב הי"ד ס"ק קטז; שם, ציון ההלכה אות רמח).
8. ראה לעיל הערה 5, שהמשנה למלך ואף החולקים עליו מסכימים לדין זה.
9. ברכי יוסף, או"ח סי' תלד דין ד ד"ה ואנכי חזון והלאה; פאת השלחן, ה' פאה סי' ה סעי' יד; קהלת יעקב (אלבעל), דרוש ג ד"ה ואגב אורחין; דברי רד"ך, סי' ט ד"ה ובמל"מ; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ט ס"ק עח.
10. צפנת פענח, ה' מתנות עניים פ"ד ה"י.
11. רבינו נתנאל, הובא בפירוש הרא"ש נדרים מד ע"ב ד"ה ודלמא; ראב"ד, ה' מעשר פ"ב ה"ב.

במעשרות, ובעיר פטור משום שכולם יודעים שעשה הגורן מתבואה הפטורה.¹²
 יש שהעמידו דין זה בעני שעשה גורן ממתנות עניים.¹³
 ויש אומרים, אף אם עשה העני גורן בשדה פטור מתרומות ומעשרות.¹⁴
 ויש מי שאומר, העני חייב בשדה ובעיר מפני שגזרו חכמים על עצם עשיית
 הגורן כיוון שבדרך כלל פעולה זו היא גורם החיוב בתרומות ומעשרות ולכן
 אע"פ שבמקרה זה תבואתו פטורה, מ"מ חייבוהו בתרומות ומעשרות.¹⁵
 ויש אומרים, אף בעל הבית שעשה גורן חייב אלא שהוא חייב אף אם עשה את
 הגורן בעיר לעומת העני החייב רק בשדהו.¹⁶
 ויש אומרים, דווקא בעל הבית שעשה גורן ממתנות עניים חייב בתרומות
 ומעשרות, אבל עני העושה גורן ממתנות עניים שברשותו לעולם פטור אף
 בשדה.¹⁷

-
12. רש"י, ברכות מ ע"ב ד"ה הלקט. יש שהעתיקו את דין הגמ' ולא העמידו שמדובר בעני או בבעל
 הבית, ראה: רמב"ם, הלי תרומות פ"ב ה"ט; סמ"ג, עשין סי' קלג; מאירי (ברכות מ ע"ב ד"ה
 פירות; סוטה מג ע"ב ד"ה הלקט); חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ז.
 13. רש"י, סוטה מג ע"ב ד"ה לקט וד"ה הוקבעו; פני משה, כלאים פ"ו ה"ב ד"ה העושה וד"ה
 מפני; תולדות יצחק, שם ד"ה העושה; פאת השלחן (הלי פאה סי' ה סעי' יג; שם, בית ישראל
 ס"ק לח).
 14. כסף משנה, הלי מעשר פ"ב ה"א. ותמהו עליו האחרונים בעקבות הגמ' בברכות ובסוטה (לעיל
 הערה 2) שם מפורש שחייב בשדה, וכן מדברי הרמב"ם בהלכה זו, ראה: מעשה רקח, הלי
 מעשר פ"ב ה"ב; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; משנה למלך, שם; פאת השלחן, הלי פאה סי'
 ה בית ישראל ס"ק לה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד סי' יא אות יד. ראה: שו"ת בית א"ב
 (חמישאי), סי' שלד אות א, שיישב את דבריו.
 15. רש"י, בהבנת הירושלמי כלאים פ"ו ה"ב ד"ה העושה.
 16. ראב"ד, הלי מעשר פ"ז ה"י; ר"י קורקוס, שם, בדעת הראב"ד והסתפק האם יודה לזה
 הרמב"ם; רדב"ז, שם, משום שלבעל הבית אין קול שעושה כן ממתנות עניים בשונה מהעני,
 וסיים שטעמו מסתבר; מעשה רקח, שם, אף בדעת הרמב"ם; מרכבת המשנה (חעלמא), אף
 בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה ומעשר עני. ראה בהערה 17 שיש
 מהאחרונים שהסבירו כן בדעת רש"י.
 17. רש"י, בבא קמא צד ע"א ד"ה מרחו; ריטב"א, מכות טז ע"ב ד"ה מירחו. האחרונים הקשו על
 סתירת דברי רש"י, שבפירושו לסוטה (לעיל הערה 13) העמיד את החיוב בעשיית הגורן בעני
 ואילו בפירושו לבבא קמא העמיד זאת בבעל הבית, ראה: רש"י, בבא קמא צד ע"א ד"ה
 רש"י; שוהם וישפה, הלי תרומות פ"ב ה"ט.
 האחרונים יישבו את שיטת רש"י בכמה דרכים:
 א. בעל הבית לעולם חייב, בין אם העמיד את הגורן בשדה ובין אם העמיד בעיר לעומת העני
 שחייב רק בשדה. ראה: פאת השלחן, הלי פאה פ"ה בית ישראל ס"ק לה ד"ה וני"ל; שו"ת
 שואל ומשיב, תליתאה ח"א סי' שצט בסוף התשובה; דרך אמונה, הלי מתנות עניים פ"ב הי"א
 ביאור ההלכה ד"ה מעשר.
 ב. כשכתב רש"י שהעני פטור לגמרי כוונתו היא לעני העושה גורן בעיר, ולא פירש כן משום

לדעה זו -

יש אומרים, בעל הבית חייב בתרומות ומעשרות מדברי סופרים.¹⁸
 ויש אומרים, חיובו מהתורה מפני שכל שלא הפריש פאה התחייבה כל
 תבואתו בתרומות ומעשרות.¹⁹

ג. העמיד גורן מתבואת הפקר

ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות... אבל אם עשה הגורן
 בעיר פטורין

יש אומרים, בהפקר אין חילוק אם העמיד את הגורן בעיר או בשדה ולעולם חייב
 בתרומות ומעשרות מדברי סופרים.²⁰

שאינו מצוי שלעני יש שדה. ראה: אפיקי ים (רבינוביץ), ח"ב סי' כח הגה"ה ד"ה דברי
 הראב"ד; תורת הארץ, ח"א פ"ה אות ג, ונקט שהעני פטור משום שיכול להוליד את המתנות
 לעיר.

ג. שני פירושו של רש"י נכונים הם, והחיוב קיים בין אם בעה"ב עושה את הגורן ובין אם העני
 עשה את הגורן. ראה: הערות הגרי"ש אלישיב (ברכות מ ע"ב ד"ה עוד אפשר ליישב; סוטה מג
 ע"ב ד"ה ונראה שאין). לתירוץ זה קשה מלשון רש"י בבבא קמא: 'אע"פ שעני מצרף לקט
 שכחה ופאה הרבה ועושה מהן כרי - פטור מן המעשר'. וראה עוד: מקדש דוד, פאה סי' כח
 ד"ה כתב רש"י.

18. רש"י, בבא קמא צד ע"א ד"ה מרחו, שמחייב את בעל הבית מכוח סוגיית הגמי בברכות וסוטה
 העוסקות בחיוב מדרבנן. כך הבינו בדבריו: רבי עקיבא איגר, פאה פ"א מ"ו אות יג; תורת
 הארץ, ח"א פ"ה אות א-ב; גידולי שמואל, בבא קמא צד ע"א ד"ה וברייתא דפאה; הערות
 הגרי"ש אלישיב, סוטה מג ע"ב ד"ה עכ"פ.
 כשיטה זו כן סוברים: ר"ש, פאה פ"א מ"ג ד"ה סומך לו; ר"י קורקוס, הל' מתנות עניים פ"ב
 הי"א.

19. תוספות (בבא קמא צד ע"א ד"ה מרחו; סנהדרין פח ע"א ד"ה מרחו); תוספות הרא"ש,
 סנהדרין פח ע"א; רשב"א, בבא קמא צד ע"א ד"ה מרחו; צפנת פענח (הל' מתנות עניים פ"ב
 הי"א מעשר; שו"ת צפנת פענח החדשות, מכתב ה); בהבנת שיטה זו ראה: הערות
 הגרי"ש אלישיב, סוטה מג ע"ב ד"ה וזה חידוש, שקודם שניתנו המתנות לעניים אין לעניים
 זכות ממונית בהן ורק לאחר הפרשה דינן כממון עניים. ראה: דרך אמונה, הל' מתנות עניים
 פ"ב הי"א ביאור ההלכה ד"ה מעשר, שהקשה על דעה זו מהירושלמי ונשאר בצי"ע.

20. ראב"ד, הל' תרומות פ"ב הי"ב; רדב"ז, שם ד"ה הפקיר, משום שלהפקר אין קול שזהו הפקר
 ולכן חייב אף בעיר, לעומת לקט שכחה ופאה שיש להם קול ולכן חייבים רק בשדה; פאת
 השלחן, הל' פאה סי' ה בית ישראל ס"ק לה, בדעת הרמב"ם, ומשום שאין חילוק בין העיר
 לשדה לא הביא הרמב"ם את דין הפקר יחד עם לקט שכחה ופאה; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות
 יד; חזו"א (דמאי סי' א ס"ק ט ד"ה ובר"ש; שם, סי' טו ס"ק א ד"ה אבל); המעשר והתרומה,
 פ"ג הכ"ו; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד סי' יא אות יד ד"ה והנה, בדעת הרמב"ם; דרך אמונה (הל' תרומות)
 כלאים פ"ב ה"ט"ז ס"ק עד; הל' תרומות פ"ב הי"א ס"ק צד; הל' מעשר פ"ג הי"א ס"ק ט.

ויש אומרים, דין המעמיד גורן מהפקר כדין המעמיד גורן מלקט שכחה ופאה, שהמעמיד בשדה חייב ובעיר פטור.²¹

ויש אומרים, המעמיד גורן מהפקר פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.²² ויש מי שאומר, דווקא בהפקיר קמה והזוכה העמיד ממנה גורן חייב בין בעיר ובין בשדה, אבל בהפקיר שיבולים הזוכה אינו חייב בעיר משום שיש קול שאלו שיבולי הפקר.²³

ד. חיוב הנתינה

ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומה ומעשרות

יש אומרים, העושה גורן בשדה ממתנות העניים שברשותו חייב הן בהפרשה והן בנתינה.²⁴

יש שכתבו, שכשעשה גורן מפירות ההפקר חייב מדברי סופרים ולא ביארו שיש חילוק בין שדה לעיר, ראה: ר"ש, דמאי פ"א מ"א ד"ה נובלות תמרה; רא"ש (שם ד"ה ונובלות תמרה); נדרים מד ע"ב ד"ה ודלמא, בשם רבינו נתנאל; כפתור ופרח, פל"ז ד"ה הנצפה; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), או"ח סי' קג אות ד.

21. ראב"ד, ה"ל מעשר פ"ב ה"ב. ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד סי' יא אות יד ד"ה והנה, שעמד על הסתירה בדברי הראב"ד כאן למה שמובא לעיל בשמו (הערה 20); משמעות מאירי, ברכות מ ע"ב ד"ה פירות; רש"ס, מעשר שני פ"ג ה"ג ד"ה אף פירות; רבי עקיבא איגר, דמאי פ"א מ"א אות ד; מרכבת המשנה (חעלמא), ה"ל תרומות פ"ב ה"ב, בדעת הרמב"ם שלא כתב כן במפורש מפני שאין דרכו להזכיר דינים שאינם כתובים בגמרא; חכמת אדם (שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ז; בינת אדם, שם פ"ב ס"ק ג); מהר"ם שיק, דמאי פ"א מ"א ד"ה הקלים שבדמאי, בדעת הרמב"ם; קובץ שיעורים, ח"א בבא קמא צד ע"א אות קב, בדעת רש"י; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), ברכות מ ע"ב ד"ה בשלמא למאן דאמר; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט אות א ד"ה ועיין לקמן, אלא שהתקשה בסברא לחלק בין שדה לעיר.

22. רשב"א, בבא מציעא כא ע"ב ד"ה ופטורות, אמנם טעמו שם הוא מפני שהפקר פטור ממעשר וטעם זה אינו מספיק משום שאף לקט שכחה ופאה פטורים מן המעשר ומ"מ המעמיד מהם גורן חייב מדברי סופרים כמבואר בהלכה זו. ראה: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב ה"ט ציון ההלכה ס"ק רכג, שעמד על דבריו ונשאר בצ"ע.

23. חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה והר"מ, בדעת הראב"ד. ראה להלן פ"ב ה"יב, שם יתבאר החילוק בדיני הפקר בין קמה לשיבולים.

24. דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ב ה"ט ס"ק פ; שם, ביאור ההלכה ד"ה אפי' העמיד), הוכיח מהחיוב על בעה"ב שעשה גורן ממתנות עניים לעשר ולאחר מכן לתת את הפאה לעני כדי שלא יפסידו (בבא קמא צד ע"א), ואם אינו צריך לתת את המעשרות אף העני לא יפסיד וישאיר המעשרות אצלו.

ויש אומרים, דווקא בעל הבית העושה גורן ממתנות עניים חייב בהפרשה ובנתינה אבל עני העושה גורן חייב בהפרשה בלבד.²⁵

ה. המעשה המחייב בתרומות ומעשרות²⁶

ואלו פטורין מן התרומה ומן המעשרות... אפילו העמיד מהן כרי, ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות

לדעה זו יש אומרים, אם העני העמיד כרי ממתנותיו פטור מתרומות ומעשרות, ויתחייב רק כשיעשה גורן.²⁷

ויש אומרים, העמדת הכרי ועשיית הגורן זהו דבר אחד ובזה מתחייב בתרומות ומעשרות.²⁸

25. הערות הגר"ש אלישיב, סוטה מג ע"ב ד"ה והנה מה, שהרי תרומות ומעשרות אלו באו מהפטור; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ט ביאור ההלכה ד"ה אפי' העמיד, בשם הגר"ש אלישיב, שבגמ' הני"ל בבבא קמא מדובר במקרה שמירח קודם שקרא שם על הפאה אבל העני עשה את הגורן לאחר שכבר חל עליהם חיוב פאה. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ט סוף אות א ד"ה ובעיקר, שהסתפק בדין זה. בביאור סיבת הפטור מנתינה כתב, שהואיל ויכול לעשות גורן בעיר ולהיפטר לא חייבוהו כלל לתת את המעשרות.

26. ביחס למחלוקת זו ובירור עניינם של העמדת הכרי ועשיית הגורן, ראה: פאת השלחן, הלי פאה פ"ה בית ישראל ס"ק לה; עינים למשפט, ברכות מ ע"ב ד"ה הלקט; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ט אות א.

27. כסף משנה, הלי תרומות פ"ב ה"ט, שדעת הירושלמי כלאים פ"ו ה"ב שהעמדת כרי היא גורם החיוב לעומת הבבלי המחייב בעשיית גורן, והלכה כבבלי, כ"כ: פאת השלחן, הלי פאה פ"ה בית ישראל ס"ק לה ד"ה ובזה ניחא; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נח סעי' טז; צפנת פענח, הלי מתנות עניים פ"ד ה"י; שו"ת בנין ציון החדשות, סי' קלה ד"ה ומה שהקשה על; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ז; שו"ת אגרות משה, ח"ט קדשים וטהרות סי' ג אות לו. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"ט אות א, שהקשה על שיטה זו.

28. רש"י (ברכות מ ע"ב ד"ה שעשאן וד"ה הלקט; מכות טז ע"ב ד"ה מירחו; בבא קמא צד ע"א ד"ה מרחו; סוטה מג ע"ב ד"ה לקט); פני משה, כלאים פ"ו ה"ב ד"ה העושה; חזו"א, דמאי סי' א ס"ק ט ד"ה ר"מ, שהאבחנה בין שיעור גורן לכרי אינה מפורשת; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב ה"ט ס"ק עט; שם, שער הציון ס"ק ריד; שם, ביאור ההלכה ד"ה אפי').

הלכה י

- א. הפרשת תרומות ומעשרות מלקט שכחה ופאה של גוי
- ב. חיוב נתינה בלקט שכחה ופאה של גוי
- ג. הפקר הגוי
- ד. חיוב נתינה כשזכה בהפקר הגוי
- ה. שיעור הבאת שליש בזיתים
- ו. שיעור הבאת שליש בתבואה
- ז. שיעור שליש בזמן הזה

הלקט והשכחה והפאה של גוי הייבין בתרומה ומעשרות, אלא אם כן הפקיר.¹ וכך² התבואה והזיתים שלא הביאו שליש פטורין מן התרומה ומן המעשרות.³ ומניין יודע, כל שזורעה ומצמחת בידוע שהביאה שליש.⁴

-
1. פאה, פ"ד מ"ט; גיטין, מז ע"א, לדעת רבה הסובר שאין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע מחיוב מעשרות; כפתור ופרח, פני"ב ד"ה שדה שלקטה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ז.
 2. בדברי הרמב"ם מבואר שיש קשר בין פטור ההפקר מתרומות ומעשרות לפטור התבואה והזיתים שלא הביאו שליש. בביאור קשר זה, ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"י אות ג.
 3. מעשרות, פ"א מ"ג; ראש השנה, יב ע"ב.
 4. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ד, הבאת השליש נדרשת בשביל שהתבואה תתחייב בתרומות ומעשרות והסימן לכך שהביאה שליש הוא שזורעה ומצמיחה; רש"י, סנהדרין סט ע"א ד"ה שלא הביאה. יש שביארו, שקודם הבאת שליש אינה נקראת תבואה, ראה: ר"ש, תורת כהנים בהר פרשתא א פ"א אות ט; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' טו; ש"ך, שם ס"ק כה. סמ"ג, עשין סי' קלג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' טו; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ט; משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מן החייב. יש שהוסיפו, שאפילו אם העמיד מהם גורן פטור מפני שכולם רואים שזו תבואה שאינה גמורה, ראה: ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נח סעי' יח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב ה"י ס"ק צא.
- אולם, הירושלמי (מעשרות פ"א ה"ב; חלה פ"א ה"ג), הביא את דעת רבי זעירא שלמד מהמילים 'תבואת זרעך' שכל שנזרע ומצמיח חייב במעשרות ואילו פחות משליש אינו נזרע ומצמיח, וכן משקה היוצא מזיתים וענבים הפחותים משליש אינם מכשירים. ונראה שלדעת הירושלמי התכונה הנדרשת היא האפשרות להיזרע ולהצמיח, ואילו השליש הוא הסימן שהגיעה לכדי תכונה זו, ראה: ריטב"א, ראש השנה יב ע"ב ד"ה והא דקתני: ידקים להו לרבנן

עבר והפריש מתבואה וזיתים שלא הביאו שלישי אינה תרומה.⁵

א. הפרשת תרומות ומעשרות מלקט שכחה ופאה של גוי

הלקט והשכחה והפאה של גוי הייבין בתרומה ומעשרות

לדעה זו, אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות,⁶ ולכן אם הניח הגוי לקט שכחה ופאה בשדהו הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות,⁷ מפני שתבואתו חייבת במעשרות ואין מתנות העניים שמפריש פטורות.⁸

-
- דכשהביאה שלישי מטיא להאי שיעורא; רי"ד (תוספות רי"ד, ראש השנה יב ע"ב ד"ה תנן; פסקי רי"ד, שם ד"ה תנן); חידושי הר"ן, שם ד"ה משתצמח לזרעים; פני יהושע, שם ד"ה בא"ד וכן איתא; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קו. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"י אות ג, שעמד על מחלוקת זו בין התוספתא והירושלמי.
5. ירושלמי, תרומות פ"ט ה"א; תוספתא, חלה פ"ב ה"ה, לענין תבואה; סמ"ג, עשין סי' קלג; ריטב"א, קידושין מו ע"ב ד"ה והנכון, בשם הרמב"ן.
6. ראה לעיל פ"א ה"י.
7. ראה: תורת הארץ, ח"א פ"ה אות יב, שהקשה לדעה זו שאין קניין לגוי להפקיע ממעשרות, מדוע לא חלים על פירות הגוי חובת לקט שכחה ופאה. ביישוב הקושיא, ראה: ריטב"א, גיטין מז ע"א ד"ה וטעמא דהפקיר; תורת הארץ, ח"א פ"ה אות יג; מעדני ארץ, ה' מתנות עניים פ"ב ה"ט אות א. אמנם, ראה: הרוקח, ה' ברכות סי' שסו, שבני נח מצווים על לקט שכחה ופאה, וראה בשו"ת מהרש"ם, ח"א סי' קעט ד"ה ומעתה, שהשיג עליו.
8. רמב"ם, פיהמ"ש (מהד' הרב קפאח) פאה פ"ד מ"ט; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א, כתב שמצא כגרסה זו בספר מוגה. השווה לפירוש המשנה הנדפס שם שפסק כמ"ד יש קניין; רש"י, גיטין מז ע"א ד"ה וליקטינהו; ריטב"א, שם ד"ה וטעמא דהפקיר; רדב"ז, ה' תרומות פ"ב ה"י, שהפרשתו כמתנה החייבת במעשרות משום שאע"פ שהפקיר לעניים, הפקר לעניים אינו הפקר; רע"ב, פאה פ"ד מ"ט ד"ה אלא, ולדעתו אין הלכה כן אלא כמ"ד יש קניין; מלאכת שלמה, שם, בשם הרב אפרים אשכנזי; תפארת ישראל, שם יכין אות לו; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א ה"י ד"ה ועיין בתוס'; חסדי דוד, פאה פ"ב ה"י ד"ה הלקט; הרב משה מרגלית (פני משה, פאה פ"ד מ"ו ד"ה הלקט והשכחה; שם ד"ה כמ"ד יש קניין; מראה הפנים, שם ד"ה ר' יוסי); עשר תעשר, שער הלכה ה"ה ובמטעמים שם; הערות הגרי"ש אלישיב, גיטין מז ע"א ד"ה אדעתא וד"ה ובאמת, וכתב שאם ישראל לוקטם הוא חייב משום גזל מפני ששייכים לגוי; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"י ס"ק פו.
- ראה: טיב גיטין (הלר), גיטין מז ע"א ד"ה בגמרא אלא, שכתב שלדעה זו לא חל על מתנות העניים של הגוי דין פטור מתרומות ומעשרות מפני שיועדו לעניים ולא לעשירים והפקר כזה אינו הפקר, נמצא שלא יצאו עדיין מרשותו של הגוי וכיצד ניתן להפריש מהן תרומות ומעשרות; ראה: שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), ח"ג יו"ד סי' נד ד"ה ואני אומר, שיישב את קושייתו.
- יש מי שהקשה, לדעת קצות החושן, חו"מ סי' רעג ס"ק א ד"ה והנה, שהפקר יוצא מרשותו משום שאינו יכול לחזור בו מחמת איסור 'בל יחל דברו', אי"כ כיצד מועיל הפקר הגוי להוציא את תבואתו מרשותו והרי הוא אינו שייך באיסור 'בל יחל', ראה: שו"ת חזון נחום (ווינדפלד), ח"ב קונטרס משמרת להבית סי' ד סעי' ח.

לדעה זו, מירוח הגוי פטור מתרומות ומעשרות,⁹ ולכן החיוב ייתכן רק באופן שמירח ישראל את מתנות הגוי.¹⁰

ויש אומרים, יש קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות,¹¹ ולדעה זו אם הניח הגוי לקט שכחה ופאה בשדהו הרי הם פטורים מתרומות ומעשרות ככל תבואת הגוי.¹²

ב. חיוב נתינה בלקט שכחה ופאה של גוי

הלקט והשכחה והפאה של גוי חייבין בתרומה ומעשרות

יש אומרים, ישראל שליקט את מתנותיו של הגוי חייב בהפרשת תרומות ומעשרות אך פטור מנתינתם משום שיכול לטעון שבא מכוח הגוי הפטור מנתינתם¹³ ולכן אף הוא אינו חייב בנתינה.¹⁴

ויש מי שאומר, לאחר שמפריש תרומות ומעשרות חייב אף בנתינתם ואינו יכול לטעון שבא מכוח הגוי הפטור.¹⁵

9. ראה לעיל פ"א הי"ג.

10. מאירי, גיטין מז ע"א ד"ה לקט; קרית ספר, הלי תרומות פ"ב; מהר"ם שיק, גיטין מז ע"א ד"ה וכל זה; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נח סעי' יז; עשר תעשר, שער הלכה ה"ה ובמטעמים ד"ה הלקט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"י ס"ק פו.

11. ראה לעיל פ"א הי"י.

12. ירושלמי, פאה פ"ד ה"ו, כדעת רבי יוסי בשם רבי יוחנן. אולם, ראה שם שקביעה זו נתונה במחלוקת אמוראים בדעת רבי יוחנן; רמב"ם, פיהמ"ש (הנדפס) פאה פ"ד מ"ט; רע"ב, פאה פ"ד מ"ט ד"ה אלא אי"כ, וראה מה שהעיר עליו תיו"ט, שם ד"ה אלא אם כן; פני משה, פאה פ"ד ה"ו ד"ה ברם כמ"ד, בהסבר דעה זו.

יש לציין, שאף למ"ד יש קניין ופירות הגוי הופקעו ממעשרות, היינו לענין חיוב מהתורה אבל מדברי חכמים פירות אלו חייבים, ראה לעיל פ"א הי"י. ומ"מ, אף לדעה זו הקלו חכמים בלקט שכחה ופאה של גוי לפוטרום לגמרי מהמעשרות, ראה: ירושלמי, פאה פ"ד ה"ו; עלי תמר, דמאי פ"ג ה"ד ד"ה תניא.

13. ראה לעיל פ"א הי"א.

14. מהר"ט אלגאזי, הלי בכורות פ"ח אות סז ס"ק ב דף נח ע"א ד"ה עוד ראיתי, והוסיף שהרמב"ם לא כתב כן כאן משום שסמך על מה שכתב לעיל פ"א הי"א בדין הלוקח מן הגוי הפטור מנתינה; עשר תעשר, שער הלכה ה"ה ובמטעמים ד"ה הלקט; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"י אות ב ד"ה גם יש; דרך אמונה, שם ס"ק פו.

יש מי שביאר את הטעם שאין חובת נתינה משום שהכהנים, הלוויים והעניים התייאשו מלקבל כשהייתה התבואה ביד הגוי ולכן בשינוי רשות ביד הלוקח פטור מנתינה, ראה: תורת הארץ, ח"א פ"ה אות יב הערה ב. והעיר עליו במעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הי"א אות ה ד"ה וראיתי, שלפ"ז אף המציל מן הליסטים או מהארי יפטור מנתינה, וסיים ששונה דינו של הלוקח מהגוי שפטור מנתינה משום שהגוי פטור מהפרשה.

15. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה והרמב"ם ז"ל, שדומה לזוכה מן ההפקר משום שלא חלו על מתנות הגוי שם של מתנות עניים.

ג. הפקר הגוי

א"כ הפקיר

לדעה זו, אע"פ שאין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע ממעשרות, יכול הגוי להפקיר את תבואתו,¹⁶ ותבואה זו פטורה מתרומות ומעשרות כדין הפקר של ישראל.¹⁷

ד. חיוב נתינה כשזכה בהפקר הגוי

א"כ הפקיר

יש אומרים, אף לדעה הסוברת שהלוקח ממתנות העניים שהפריש הגוי פטור מנתינתם,¹⁴ הזוכה מהפקר הגוי חייב אף בנתינת התרומות והמעשרות.¹⁸ ויש אומרים, אף הזוכה ממה שהפקיר הגוי פטור מנתינת התרומות והמעשרות.¹⁹

ה. שיעור הבאת שליש בזיתים

וכן התבואה והזיתים שלא הביאו שליש פטורין מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, מגדירים את הבאת השליש בנפח הזיתים כשגדלו שליש ממה שעתידים לגדול.²⁰

-
16. יש שהקשו לשיטה זו שאין קניין לגוי להפקיע, כיצד יכול להפקיר את שדהו. ותירצו, אע"פ שאין לו קניין להפקיע יש לו קניין נכסים בפירות ולכן יכול להפקירם. ראה: גר"א, שנות אליהו הארוך פאה פ"ד מ"ט ד"ה הלקט; צפנת פענח, ה' תרומות פ"ב ה"י; שו"ת בית אליקום, ח"ב סי' ח אות ב; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' יז; קובץ שיעורים, ח"ב סי' יד אות ו; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"י ס"ק פז. ראה: כסף משנה, ה' תרומות פ"ב הי"א, שלשון הרמב"ם בהלכה יא באה להוציא מהבנה זו שאין הגוי יכול להפקיר.
- יש לציין שבירושלמי, פאה פ"ד ה"ו, הובאה דעת רבי ירמיה ורבי חזקיה בשם רבי יוחנן שלמ"ד אין קניין אכן הפקרו חייב מפני שאינו יכול להפקיר דבר שאינו שלו, ראה שם: רש"ס, ד"ה אפילו; פני משה, שם ד"ה כמ"ד יש קניין; רידב"ז, שם ד"ה אפי' הפקרו; קובץ שיעורים, ח"ב סי' יד אות ז, שהסביר בדעת הירושלמי שאע"פ שלמ"ד אין קניין לגוי והפירות הם ממונו, מ"מ לענין קדושה אינם קנויים לו ולכן אינו יכול להפקירם אע"פ שהם שלו בדיני ממונות.
17. רמב"ם, ה' תרומות פ"ב ה"י; מאירי, גיטין מז ע"א ד"ה לקט.
18. מהר"ט אלגאזי, ה' בכורות אות סז ס"ק ב ד"ה עוד ראיתי, משום שלא זכה מכוחו של הגוי אלא מההפקר והיה ניתוק מוחלט בין בעלות הגוי לבעלותו.
19. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א הי"א אות ה ד"ה ועפ"י צ"ע, שתמה על המהר"ט אלגאזי (בהערה 18), שהרי פטור הנתינה נובע מכך שהתבואה הייתה ברשותו של הגוי אפילו שעה מועטת ואף אם זכה בה ישראל.
20. ר"ש, שביעית פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו שליש, בפירוש הראשון; רא"ש, שם, בפירוש הראשון וכתב שכן עיקר; כפתור ופרח, פכ"ו ד"ה התלתן, בפירוש הראשון; חרדים, פנ"ב סעי' ג; רע"ב

ויש אומרים, השליש נקבע על ידי משקל הזית, ששוקל שלישי ממשקלו כשיגמר.²¹

ויש אומרים, השליש מתייחס לבשלות הזית, מעת שבשל בשיעור שלישי ממה שעתיד להיות בשל.²²

ויש אומרים, מגדירים את הבאת השליש בשמן היוצא מהזיתים, שמוציא שלישי ממה שמוציא כשנסחט בגמר בישולו.²³

(שביעית פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו שלישי, בפירוש הראשון; מעשרות פ"א מ"ג ד"ה משיכניסו, בפירוש הראשון); תפארת ישראל (מעשרות פ"א מ"ג יכין אות לג; שביעית פ"ד מ"ט יכין אות מט, בפירוש הראשון); פני משה, שקלים פ"ג ה"א ד"ה זאת אומרת; קונטרס אשי השם, פתיחה, והוסיף שהדרך לשער היא בשליש זמן הגידול; חזו"א, קונטרס ה' תרו"מ, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג ד"ה ר"ה למעשר עמ' 752.

ביחס לדברי הרא"ש, ראה: רבי עקיבא איגר, שביעית פ"ד מ"ט אות כד, שתמה על נימוקו. וביישוב הדברים, ראה: תפארת ירושלים, שם; תוספות חדשים, מעשרות פ"א מ"ג; דרך אמונה, ה' שמיטה ויובל פ"ה ה"ט"ז ביאור ההלכה ד"ה הכניס.

21. רבינו חננאל, ראש השנה יב ע"ב ד"ה התבואה והזיתים; הערוך, ערך תלתן; ריבמ"ץ, שביעית פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו, בפירוש הראשון; חידושי הר"ן, ראש השנה יב ע"ב ד"ה משיביאו; כפתור ופרח, פכ"ו ד"ה התלתן, בפירוש השני.

22. רש"י (ראש השנה יב ע"ב ד"ה והזיתים; שם יג ע"א ד"ה ועשת); תוספות, שם יג ע"ב ד"ה אל; תוספות רי"ד, שם יב ע"ב ד"ה תנן; יד רמ"ה, סנהדרין סט ע"א ד"ה איתיביה; חינוך, מצווה רמז; פסקי ריא"ז, ראש השנה פ"א ה"א אות ד; מאירי, שם יב ע"ב ד"ה כל פרי; רע"ב, שביעית פ"ב מ"ז ד"ה ומתעשרין; מעשה רקח, ה' תרומות פ"ב ה"י; מהר"א פולדא, שביעית פ"ד ה"ז ד"ה הכניסו; פני משה, שביעית פ"ב ה"ז ד"ה בפירות; תפארת ישראל, שביעית פ"ב מ"ז יכין אות יח; חזו"א, שביעית סי' יט ס"ק כג ד"ה ירו', בפירוש הראשון, כבישול במאכל בן דרוסאי המתייחס לאיכות הבישול ולא ניתן להימדד בזמן אלא בהערכה על בשלות הזיתים; שו"ת כרם שלמה (עמאר), ח"א תרומות ומעשרות סי' ו, שהביא ראיות מסימנים שנתנו במשניות לזמן עונת המעשרות בשאר הפירות וכולם מתייחסים לבשלות הפרי ולא לגודלו וכן מכך שהפרי חייב במעשר החל מהרגע בו ראוי לאכילה וקודם שלישי בישולו אינו ראוי לאכילה; ראה: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ד גידולי ציון אות א, שהביא ראיה לשיטה זו.

23. שביעית, פ"ד מ"ט: 'זיתים... הכניסו שלישי כותש בשדה' (משנה זו הובאה בתורת כהנים, בהר פ"א אות יב, ונחלקו בגירסאות שם, ראה: ראב"ד, ר"ש, רבינו הלל והגהות הגר"א שם); ירושלמי, שביעית פ"ד ה"ז: 'מהו שלישי - לוג, מתניתא שהן עושין שלושת לוגין לסאה', משמע ששליש בזיתים הולך אחר כמות השמן העתידה לצאת; ריבמ"ץ, שביעית פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו, בפירוש השני; ר"ש, שם, ד"ה הכניסו שלישי, בפירוש השני; רע"ב (שם ד"ה הכניסו שלישי, בפירוש השני; מעשרות פ"א מ"ג ד"ה משיכניסו, בפירוש השני); הון עשיר, שביעית פ"ד מ"ט; תפארת ישראל, שם יכין אות מט, שנות אליהו הארוך, שביעית פ"ד מ"ט; עשר תעשר, שער הלכה ה"ה מטעמים ד"ה וכן התבואה, שדייק מלשון המשנה בשביעית: 'הזיתים משיכניסו שלישי'; דרך אמונה, ה' שמיטה ויובל פ"ה ה"ט"ז ס"ק קכה; פרופ' יהודה פליקס, 'חמישה עשר בשבת - הלכה ומציאות', בתוך תרביץ מו (ניסן - אלול תשל"ז) עמ' 207 הערה 101. יש שכתבו, שאף הראב"ד, ה' מעשר פ"ב ה"ה, סובר כדעה זו ולא

ויש אומרים, שליש שווה לתשיעית ממה שראויים הזיתים לעשות כשיסחטו,²⁴ ושיעור זה מעיד שהזיתים הגיעו לשליש בישראל או גידולם.²⁵

ויש אומרים, שליש בזיתים הוא כשיעור השמן שבהם יגיע ללוג לפי כמות סאה זיתים, מפני שבמקומות שהזיתים רעים אינם מפיקים יותר מג' לוגין לכמות של סאה.²⁶

1. שיעור הבאת שליש בתבואה

וכן התבואה והזיתים שלא הביאו שליש פטורין מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, משערים את הבאת השליש בתבואה בגודלה של התבואה.²⁷
יש אומרים, השליש מתייחס לבשלות התבואה.²⁸

-
- כמובא בהערה 26, ראה: פאת השלחן (הלי שביעית סי' כה סעי' ב; שם, בית ישראל ס"ק ז).
24. רמב"ם (פיהמ"ש מעשרות פ"א מ"ג; שביעית פ"ד מ"ט; הלי מעשר פ"ב ה"ה), ראה: רדב"ז (הלי מעשר פ"ב ה"ה ד"ה הזיתים; שו"ת הרדב"ז, ח"ו סי' ב אלפים קז) שהרמב"ם גרס בירושלמי (לעיל הערה 23): 'מהו שליש - שליש לוג' ולכן דעתו ששליש הוא תשיעית שמן, וכך הכריע הרדב"ז להלכה; כסף משנה, הלי מעשר פ"ב ה"ה ד"ה הזיתים; הרב משה מרגלית (פני משה, מעשרות פ"א ה"ג ד"ה משיכניסו; שם, שביעית פ"ד ה"ז ד"ה הכניסו שליש, בפירוש השני; שם, ד"ה מהו שליש, שפירוש זה עיקר; מראה הפנים, שם ד"ה מהו שליש). יש שהקשו על שיטה זו, ראה: הון עשיר, שביעית פ"ד מ"ט; גרי"א, שנות אליהו הארוך שם.
25. הון עשיר, שביעית פ"ד מ"ט, והקשה על דעה זו; מרכבת המשנה (חלמעא), הלי מעשר פ"ב ה"ה; ערוך השלחן, הלי מעשרות סי' צה סעי' ו; חזו"א, שביעית סי' יט ס"ק כג ד"ה גג'; חקר הלכה (גרסברג), סי' ג עמ' כב.
26. יש שהבינו כך את דברי הראב"ד, הלי מעשר פ"ב ה"ה, ראה: רש"י, שביעית פ"ד ה"ז ד"ה הכניסו שליש וד"ה שהן עושין, והסכים לדעה זו; שבת הארץ (מהד' מכון התורה והארץ), פ"ה ה"ט"ז, ובהערה 20 שם. מלאכת שלמה, שביעית פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו; הון עשיר, שביעית פ"ד מ"ט, ושיעור זה תואם לשליש הבישול של הזית כבהערה 22; הרב חיים קנייבסקי, בהסבר הירושלמי שביעית פ"ד ה"ז ד"ה מהו שליש.
27. כפתור ופרח, פכ"ו ד"ה התלתן, בפירוש הראשון; חרדים, פנ"ב סעי' ג; ר"י קורקוס, הלי מעשר פ"ב ה"ה ד"ה הזיתים; מהר"ם מלובלין, עירובין כח ע"א ד"ה לפיכך; פני משה (מעשרות פ"א ה"ג ד"ה משיכניסו; שקלים פ"ג ה"א ד"ה זאת אומרת); כך משמע מהגרי"א, שנות אליהו הארוך שביעית פ"ד מ"ט; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ט; חזו"א, קונטרס הלי תרו"מ, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג ד"ה ר"ה למעשר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"י ס"ק צ, בפירוש הראשון.
28. רש"י, ראש השנה יג ע"א ד"ה ועשת; יד רמ"ה, סנהדרין סט ע"א ד"ה איתביה; חינוך, מצווה רמז, וראה במנחת חינוך, שם אות ד; פסקי ריא"ז, ראש השנה פ"א ה"א אות ד; תוספות ר"י, ראש השנה יב ע"ב ד"ה אלא; מאירי (ראש השנה יב ע"ב ד"ה כל פרי; שם יג ע"א ד"ה מנחת); קרית ספר, הלי תרומות פ"ב; רע"ב, שביעית פ"ב מ"ז ד"ה ומתעשרין; הון עשיר, שביעית פ"ד מ"ט ד"ה ואני בער; מעשה רקח, הלי תרומות פ"ב ה"י; תפארת ישראל (שביעית פ"ב מ"ז יכין אות נב; הלכתא גבירתא תרומות פ"א מ"ה); מהר"א פולדא, שביעית פ"ד מ"ח

ויש אומרים, משערים במשקל התבואה.²⁹
 ויש אומרים, משערים בקמח העתיד להיטחן, וכשתגיע התבואה לשליש
 מהתוצרת הסופית תתחייב בתרומות ומעשרות.³⁰

ז. שיעור שלישי בזמן הזה³¹

וכן התבואה והזיתים שלא הביאו שלישי פטורין מן התרומה ומן
 המעשרות

יש אומרים, בזמן הזה שאין אנו בקיאים בסימנים שפירשו חז"ל, כל שהתחיל
 להתבשל קצת נחשב כהגיע לעונת המעשרות וחייב בתרומות ומעשרות.³²
 יש אומרים, בזמן הזה שבשיעור שלישי אינו ראוי לאכילה, ישתנה הדין גם לעניין
 תרומות ומעשרות ורק בזמן שהפרי יהיה ראוי לאכילה יתחייב בתרומות
 ומעשרות.³³

ד"ה הכניסו; חקר הלכה (גרוסברג), סי' ג עמ' כב, בדעת הרמב"ם; שו"ת כרם שלמה (עמאר),
 תרומות ומעשרות סי' ו אות ו ד"ה ואחר שהראנו.
 29. רבינו חננאל, ראש השנה יב ע"ב ד"ה התבואה; חידושי הר"ן, שם ד"ה משיביאו; הערוך, ערך
 תלתן; כפתור ופרח, פכ"ו ד"ה התלתן, בשם יש מפרשים; הרא"ה קוק, הערות לקונטרס אשי
 השם ד"ה מה שכתב, וראה מה שהקשה על הדעה הסוברת שמשערים בשליש זמן הבישול.
 30. תיוריט, מעשרות פ"א מ"ג ד"ה משיכניסו, בדעת הרע"ב. אמנם, ראה: חקר הלכה (גרוסברג),
 סי' ג עמ' כ ד"ה ובתיוריט, שייתכן וכוונת הרע"ב שיש לשער בשמן אמורה ביחס לשליש
 בזיתים ולא בקמח היא כהבנת התיוריט משום שבתבואה הוצאת הקמח תלויה בגודל
 התבואה אך הוצאת השמן אינה תלויה בגודל הזית אלא בהבשלתו; מרומי שדה, ראש השנה
 יב ע"ב ד"ה ע"כ נראה; דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ב ה"י ס"ק צ, בפירוש השני; הלי' שמיטה
 ויובל פ"ה ה"יז ביאור ההלכה ד"ה הכניס, אלא שבתבואה שיעור זה זהה לשליש הגודל
 בשונה מהזיתים); פרופ' יהודה פליקס, 'חמישה עשר בשבט - הלכה ומציאות' בתוך תרביץ מו
 (ניסן - אלול תשל"ז) הערה 101.
 31. ביחס להשוואת הדעות ההלכתיות למציאות בימינו, ראה: פרופ' מרדכי אפרים כסלו, 'הבאת
 שלישי בתבואה', תחומין חלק טו (תשנ"ה) עמ' 46-59; הרב יואל פרידמן, אמונת עתיך גליון
 107 (אייר תשע"ה), 'שמן זית - באיזו שנה יש בו קדושת שביעית'.
 32. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות
 פ"ד סעי' ו; דרך אמונה, הלי' שמיטה ויובל פ"ה ה"יז ס"ק קכז.
 33. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נא אות יד.

הלכה יא

- א. הפקר קודם גמר מלאכה
- ב. הפקיר תבואתו וזכה בה קודם גמר מלאכה
- ג. הפקר לאחר גמר מלאכה
- ד. חיוב תרומות ומעשרות בהפקר לאחר גמר מלאכה
- ה. חיוב תרומות ומעשרות בהפקר אחר גמר מלאכה קודם ראיית פני הבית
- ו. הפקר בשעת ההכנסה לבית
- ז. הזרוע בשדה הפקר
- ח. זכה בשדה וגידוליה מן ההפקר

וכן ההפקר¹ פטור מן התרומה ומן המעשרות,² ואפילו³ הפקירו

1. ראה: רמב"ם, הל' נדרים פ"ב הי"ד-הי"ט, שם ביאר את האופנים השונים בהם ההפקר חל. ביחס לפטור הפקר מתרומות ומעשרות בסוגיו השונים, ראה עוד: קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות ה ס"י קיד ערך 'הפקר'; ערוך השלחן, הל' תרומות ס"י נח סעי' א-ה; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות יז-כט; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב הי"א אות ד-ה; דרך אמונה, שם ס"ק צה וס"ק קב. נחלקו הראשונים האם דין יאוש כדין הפקר, כדעת רש"י (גיטין לח ע"א ד"ה יאוש; שם ד"ה בחזקה; שם לט ע"ב ד"ה נתייאשת), או שאינו כהפקר גמור, כדעת התוספות, בבא קמא סו ע"א ד"ה כיוון. אמנם, לשני ההסברים הנ"ל יאוש פטור מתרומות ומעשרות, ראה: ירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ג; חלה פ"א ה"ה); בבא מציעא, כא ע"ב; תוספות (שם ד"ה ופטורות; בבא קמא סט ע"א ד"ה כל שלקטו); ר"ש, מעשרות פ"ג מ"ד ד"ה אפילו; רא"ש, שם ד"ה ואפילו.

נחלקו האחרונים במקרה ולאחר שהבעלים התייאש חזר וזכה בפירות. יש שכתבו, שפירותיו חייבים בתרומות ומעשרות משום שבשונה מהפקר, אף בזמן היאוש הפירות נשארים ברשות הבעלים עד שיגיעו לרשות הזוכה, ולכן במקרה ובעל הפירות חזר וזכה בפירות מהם התייאש חייב בתרומות ומעשרות כיוון שמעולם לא יצאו מתחת ידו, ראה: קצות החושן, ס"י תו ס"ק ב ד"ה ואע"ג; נתיבות המשפט, ביאורים ס"י רסב ס"ק ג. ויש שכתבו, שאפילו להבנה זו בדין יאוש, שאין הפירות יוצאים מידי הבעלים עד שיזכה בהם אדם אחר, מ"מ פטורים מתרומות ומעשרות מפני שבשעת היאוש יד כל אדם שווה בפירותיו כפי המובא בהערה 2, ראה: תרומת הכרי, ס"י רסב ס"ק א ד"ה והן לכאורה; אפיקי ים (רבינוביץ), ח"ב ס"י כו ד"ה שבת וראיתי. ראה בהרחבה בנושא זה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך כא ערך 'יאוש' ד"ה פירות שנתייאש. חלה, פ"א מ"ג; תרומות, פ"א מ"ה; ירושלמי (חלה פ"א ה"ג; מעשרות פ"א ה"א).
2. בטעם פטור הפקר מתרומות ומעשרות רבו הדעות:
 - א. 'ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, יצא הפקר שידך וידו שוים', ראה: ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א; תוספות, נדרים מד ע"ב ד"ה המפקר; ר"ש, פאה פ"א מ"ו ד"ה נותן; רא"ש, פאה פ"א מ"ו ד"ה לעולם.
 - ב. 'ראשית דגנך ולא של הפקר', ראה: ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א; רמב"ם, הל' תרומות פ"ב ה"א.
 - ג. דעת בית הלל בירושלמי, פאה פ"א ה"ה, שמהפסוקים שנאמרו ביחס לפטור פירות שביעית

הגוי,⁴ אבל הזורע שדה הפקר חייב בתרומה ומעשרות.⁵

א. הפקר קודם גמר מלאכה

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, מותר להפקיר את תבואתו קודם גמר מלאכה אע"פ שעל-ידי ההפקר תיפטר התבואה מחיוב תרומות ומעשרות.⁶
יש אומרים, אף קודם מירוח אסור להפקיר,⁷ מרגע הגעת הפירות לעונת המעשרות.⁸

ב. הפקיר תבואתו וזכה בה קודם גמר מלאכה

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

לדעה זו, המפקיר את תבואתו לאחר שהביאה שלישי⁹ וזכה בה קודם שנגמרה

- מתרומות ומעשרות נלמד גם על פטור הפקר מתרומות ומעשרות.
- ד. זרעך המיוחד לך, לא המופקר לכל אדם שאין לו בעלים, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"א מ"א; קרית ספר, הלי תרומות פ"ב.
- על היחס בין הלימודים השונים וההשלכות ההלכתיות מהם, ראה: כפות תמרים, סוכה לט ע"ב ד"ה פטורין; שו"ת באר יצחק (ספקטור), יו"ד סי' כג ענף ב ד"ה ועוד ראייה; משנה ראשונה, שביעית פ"ט מ"א ד"ה ובזה מיושב; חידושי הגר"א מלצר, הלי מעשר פ"ג ה"כ; תורת הארץ (ח"א פ"ח הגה"ה א; ח"ב פ"י אות ג ד"ה אולם); תורת זרעים, פאה פ"א מ"ו עמ' יד ד"ה ואשר נראה.
3. ביחס לביטוי 'אפילו המציין רבותא בדבריו בדין הפקר הגוי יותר מאשר הפקר ישראל, ראה: כסף משנה, הלי תרומות פ"ב הי"א; הר בשן, שם הי"א-הי"א אות א; דרך אמונה, שם הי"א ס"ק צט.
4. פאה, פ"ד מ"ט; התבאר לעיל פ"ב הי" סעי' ג ובהערות 16-17.
5. ירושלמי, מעשרות פ"א הי"א, כדעת רבי לעזר; סמ"ג, עשין סי' קלג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' טז; גר"א, שם ס"ק לד. בפרטי הדין ובטעמו, ראה מה שהתבאר להלן אות ז.
6. רמב"ם (הלי מעשר פ"ג ה"כ; פיהמ"ש פאה פ"א מ"ו); רדב"ז, הלי תרומות פ"ב הי"א ד"ה וכן ההפקר; הרב חיים קנייבסקי (ביאור לירושלמי, מעשרות פ"ה הי"א ד"ה תמן הוא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"א ס"ק צד; שם הלי מעשר פ"ג ה"כ ס"ק קצה, משום שעדיין לא חל חיוב תרומות ומעשרות מהתורה).
7. צמח צדק (שניאורסון), פאה פ"א מ"ו, בדעת הרמב"ם בפירוש הראשון. וצ"ע לשיטתו, מאיזה שלב אסור להפקיר.
8. רדב"ז, הלי מעשר פ"א הי"ז. לדבריו, הכלל שהפקר פטור ממעשרות נאמר ביחס להפקעת חיוב המעשרות, אבל אין להפקיר עד שיעשר מרגע שהגיעו לעונת המעשרות; ראה: דרך אמונה, הלי מעשר פ"ג ה"כ ציון ההלכה ס"ק שמ, שתמה על דבריו.
9. צפנת פענח (הלי מתנות עניים פ"ה הכ"ז; הלי תרומות פ"ב הי"א ד"ה והנה אם); תורת הארץ, ח"א פ"ד אות לה; חידושי רבי שמואל רוזובסקי, פסחים סי' ד אות ב; דרך אמונה, הלי

מלאכתה, פטור מתרומות ומעשרות.¹⁰ אבל אם הפקירה וחזר וזכה בה קודם הבאת שליש, אינו נפטר מחיוב תרומות ומעשרות.¹¹ ויש מי שאומר, הפקר פוטר מחיוב תרומות ומעשרות דווקא כשהיה הפקר בזמן גמר המלאכה, אבל אם זכה קודם גמר המלאכה חייב בתרומות ומעשרות.¹²

ג. הפקר לאחר גמר מלאכה

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

לדעה זו, לאחר גמר מלאכה אסור להפקיר את התבואה עד שיפריש ממנה תרומות ומעשרות,¹³ אף על פי שלא נקבעו פירותיו

תרומות פ"ב הי"א ס"ק צה.

10. רמב"ם, ה' מתנות עניים פ"ה הכ"ז; רשב"א, בבא מציעא כא ע"ב ד"ה ופטורות; תוספות הרא"ש, שם ד"ה ופטורות; שער המלך, ה' לולב פ"ח ה"ב ד"ה כתב הר' מנוח; חידושי הגר"ח הלוי (ה' מעשר פ"ב הי"א ד"ה ולא תקשי, שהפקר הוא דין פטור והפקעה ולכן אף אם מתמרח לאחר מכן לעולם נשאר בפטורו; ה' ביכורים פ"ח ה"ו, שכל שחל על הפירות שם הפקר אפילו שעה אחת נפטרו ושוב אינם מתחייבים משום שבשעה שהיו הפקר יד הלוי וידך היו שווים); שיעורי רבי דוד פוברסקי, בבא מציעא כא ע"ב אות עא, בשונה מהקדש שאם פדה קודם גמר מלאכה חייב, ראה שם בטעמו; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ג ד"ה דין הפקר; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' צא ד"ה ומה; תוספתא כפשוטה, מעשר שני פ"ב מס' 61 עמ' 738-739, שקשה להעמיד את המשניות שנשנו בסתמא כדעת בית שמאי בלבד; רשימות שיעורים (סולובייצ'ק), בבא קמא צד ע"א ד"ה וזה הוא יסוד, שבתרומות ומעשרות אין חיוב על הגברא אלא רק על החפצא, ומכיוון שהחפצא היה הפקר, חל פטור מתרומות ומעשרות לעולם.

11. ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב הי"ב; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ג ד"ה דין הפקר; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"א ס"ק צה.

12. רבינו יהונתן מלוניל, בבא מציעא נב ע"א בדפי הרי"ף ד"ה מכדי. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"א ציון ההלכה ס"ק רמט, הביא את דבריו ונשאר בצ"ע; שיטה מקובצת, בבא קמא צד ע"א ד"ה לכדתניא, מהר"י כ"ץ בשם רבנו שמחה; תורת רבינו שמואל סלאנט, ח"א סי' נא אות ב ד"ה בש"ק.

13. רמב"ם (פיהמ"ש פאה פ"א מ"ו; ה' מעשר פ"ג ה"כ); תי"ט, פאה פ"א מ"ו ד"ה נותן; הון עשיר, דמאי פ"ג מ"ב ד"ה עלי ירק; מנחת חינוך, מצווה שצה אות ז ד"ה ועיין פ"א; חידושי הגר"א מלצר, ה' מעשר פ"ג ה"כ ד"ה מדברי הרמב"ם; חזו"א (מעשרות סי' ג ס"ק ח ד"ה פאה; שם ד"ה שם ונותן); עשר תעשר, שער הלכה הל"ו ובמטעמים שם ד"ה וכן ההפקר, שכיוון שהתחייב במצווה אינו יכול לבטלה; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק מו; שו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' קיז ד"ה ובחז"א; דרך אמונה, ה' מעשר פ"ג ה"כ ס"ק קצח. בטעם האיסור, יש שכתבו משום שעל ידי ההפקר נמצא גוזל את השבט, ראה: לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' פח; ש"ך, שם ס"ק קטז. מנחת חינוך, מצווה שצה אות ז ד"ה ועיין פ"א, שכיוון שהתחייב במצווה צריך לקיימה, ואיסור זה קיים אף לשיטות שהפקר אינו מפקיע ממעשר לאחר גמר מלאכה; חזו"א, מעשרות סי' ג ס"ק ח ד"ה שם ונותן, ביאר בכמה אופנים: א. שלא תצא תקלה לאחרים. ב. משום שאסור להשתמש בטבל. ג. אינו יכול לפטור עצמו מהפרשה.

למעשרות¹⁴ באחד מששת הדברים הקובעים למעשר.¹⁵
 ויש אומרים, אף לאחר גמר מלאכה מותר להפקיר את התבואה,¹⁶ קודם
 שהכניסה לביתו.¹⁷

ד. חיוב בתרומות ומעשרות בהפקר לאחר גמר מלאכה¹⁸

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, הפקר פטור מחיוב תרומות ומעשרות עד גמר מלאכה, אבל מרגע
 שנגמרה המלאכה התחייבה התבואה בתרומות ומעשרות ושוב אינה נפטרת אף
 אם יפקירה.¹⁹

-
- ראה עוד: שולחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק רכו, שתמה מדוע אסר הרמב"ם להפקיר קודם
 ראיית פני הבית, שהרי במוליד לביתו ראיית פני הבית היא גמר המלאכה וקני"ל שמותר
 להפקיר קודם גמר מלאכה.
14. רמב"ם, ה' מעשר פי"ג ה"כ; ר"י קורקוס, שם ד"ה וכשם; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' פח;
 לבוש, שם; מראה הפנים, מעשר שני פי"ג ה"ג ד"ה אמרו להן, ואע"פ שאסור לכתחילה
 להפקיר, בדיעבד פטר ההפקר מתרומות ומעשרות; ערוך השלחן, ה' מעשרות סי' צט סעי' י;
 צפנת פענח, ה' מתנות עניים פי"א ה"א, ובדיעבד פטר; צמח צדק (שניאורסון), פאה פי"א
 מ"ו, בדעת הרמב"ם בפירוש השני; חזו"א, מעשרות סי' ג ס"ק ח ד"ה פאה.
15. ראה: רמב"ם (ה' מעשר פי"ג ה"ג; שם פי"ד ה"א); שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' פג.
16. משמעות הרא"ש, פאה פי"א מ"ו ד"ה לעולם; רע"ב, שם ד"ה ונותן.
17. ר"ש, מעשר שני פי"ג מ"ו ד"ה והדמאי, בהסבר השני בדעת בית הלל שהלכה כמותם; מאירי,
 בבא מציעא כא ע"ב ד"ה מה שאמרנו, בשם רבותיו; הון עשיר, דמאי פי"ג מ"ב ד"ה מן השוק.
18. במעשר שני, פי"ג מ"ו, הובאה מחלוקת בית הלל ובית שמאי ביחס לפירות מעשר שני שנכנסו
 לירושלים - לדעת בית הלל, אף לאחר שנגמרה מלאכת הפירות ניתן להפקיר ולפטור אותם
 מחיוב תרומות ומעשרות. אמנם בתוספתא, מעשר שני פי"ב ה"א, הובאה גירסא שונה ממנה
 עולה שבית הלל מודים לבית שמאי שלא ניתן להפקיר ולפטור מחיוב תרומות ומעשרות לאחר
 גמר מלאכה.
- יש שכתבו, שאף לדעת בית הלל אין הפקר מועיל לאחר גמר מלאכה, ראה: ר"ש, מעשר שני
 פי"ג מ"ו ד"ה והדמאי, שגירסת התוספתא עיקר או שהמשנה כדעת בית שמאי אף שאין זה
 מסתבר; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה בשי"א; חסדי דוד, מעשר שני פי"ב ה"א ד"ה רבי
 שמעון; פנים מאירות (קאטקי), מעשר שני פי"ג ה"ג ד"ה בר הוכחנו.
- ויש שכתבו, שלדעת בית הלל הפקר פטור מחיוב תרומות ומעשרות אף לאחר גמר מלאכה,
 ראה: ריבמ"ץ (פאה פי"א מ"ו ד"ה לעולם; מעשר שני פי"ג מ"ו ד"ה ובית הלל); רדב"ז, ה' מעשר
 מתנות עניים פי"ב ה"א ד"ה בעל הבית; מהר"א פולדא, מעשר שני פי"ג ה"ג ד"ה אף פירות;
 פני משה, שם ד"ה שאף בפירות.
19. פאה, פי"א מ"ו: 'נותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח', משמע שלאחר מירוח
 חייבת התבואה בתרומות ומעשרות; רמב"ם, פיהמ"ש שם; תוספות (בבא מציעא כא ע"ב
 ד"ה ופטורות; שם פח ע"א ד"ה תבואת); ר"ש (פאה פי"א מ"ו ד"ה נותן; דמאי פי"א מ"א ד"ה
 והחומץ; שם פי"ג מ"ב ד"ה ולא ישליך); רבינו מנוח, ה' לולב פי"ח ה"ב ד"ה ושל דמאי,
 בפירוש הראשון; רשב"א, בבא מציעא כא ע"ב ד"ה ופטורות; רא"ש (פאה פי"א מ"ו ד"ה
 לעולם; דמאי פי"ג מ"ב ד"ה לא ישליך; תוספות הרא"ש, בבא מציעא כא ע"ב ד"ה ופטורות);

לדעה זו, ההפקר אינו פוטר כלל והתבואה חייבת בתרומות ומעשרות מהתורה.²⁰

תוספות רי"ד, נדרים סא ע"ב אות ה; מהר"ם חלואה, פסחים לה ע"ב ד"ה כיון; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה התבואה; מאירי (ברכות מז ע"א ד"ה ונשוב לדברינו; בבא מציעא כא ע"ב ד"ה מה שאמרנו; שבת קכז ע"ב ד"ה ממה שאמרנו, בשם גדולי הדורות); ר"י קורקוס, הל' מעשר פי"א הי"ז; רע"ב, פאה פי"א מ"ו ד"ה ונותן; רש"י (מעשרות פי"ה הי"ג ד"ה משום יאוש; חלה פי"א ה"ה ד"ה משום יאוש), וראה לקמן הערה 21; רש"י, בבא מציעא מט ע"א ד"ה א"יב; מלאכת שלמה, דמאי פי"ג מ"ב ד"ה לא ישליך; הרב אריה ליב גינצבורג (גבורת ארי, יומא ט ע"א ד"ה אלא ודאי; טורי אבן, ראש השנה טו ע"א ד"ה פטורה); תפארת ישראל (פאה פי"א מ"ו יכין אות כח; דמאי פי"ג מ"ב יכין אות ט; שם, הלכתא גבירתא מ"ב); שער המלך, הל' לולב פי"ח ה"ב ד"ה ושל מע"ב, וראה שו"ת בית יצחק (שמלקיש), או"ח סי' צד אות א, שדחה אחת מקושיותיו; מרכבת המשנה (חעלמא), הל' מעשר פי"ג הכ"ד, בשם הריטב"א; מהר"א פולדא (מעשרות פי"ה הי"ג ד"ה משום יאוש; חלה פי"א ה"ה ד"ה משום יאוש); קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת א סי' נט ד"ה שוב ראיתי; דרך המלך (רובי), הל' נדרים פי"ב הי"ג ד"ה כי ע"כ (השלישי), וראה בהמשך דבריו שדן ותמה על רבנו מנוח שהובא בהערה זו; פני משה (פאה פי"א ה"ה ד"ה עד שימרח; תרומות פי"א ה"א ד"ה אתם וכו'); גר"א (שנות אליהו הארוך, דמאי פי"ג מ"ב ד"ה הרוצה; חלה פי"א ה"ה ד"ה משום יאוש); חידושי הגר"ח הלוי, הל' ביכורים פי"ח ה"ו ד"ה ונראה לומר, שכיוון שנגמר חיובם של הפירות בתרומות ומעשרות שוב לא חל שום פטור בפירות; משנה ראשונה, פאה פי"א מ"ו ד"ה משום פאה; מנחת חינוך, מצווה תקז אות א ד"ה ותרומה זו, והשווה לדבריו להלן בהערה 21; שו"ת עמודי אור (הלר), סי' ל אות ה ד"ה עוד העיר; פנים מאירות (קאטקי), מעשרות פי"א ה"א; מזל שעה, הל' זכיה ומתנה פי"א ה"א ד"ה ותמיה לי וד"ה עוד נראה; שו"ת דבר אברהם, ח"ב סי' טז אות ט; ישועות מלכו, הל' מעשר פי"ב ה"ב ד"ה והנה שיטת; ערוך השלחן (הל' תרומות סי' נח סעי' ט-יא; הל' מעשרות סי' צט סעי' י); אור שמח, הל' תרומות פי"ד ה"ב ד"ה בירושלמי; רידב"ז (תרומות פי"א ה"א ד"ה מירח כרי; מעשרות פי"ה הי"ג ד"ה הממרח כרי; חלה פי"א ה"ה ד"ה משום יאוש; תוספות הרי"ד, דמאי פי"ג ה"א ד"ה א"ר יונה); שיעורי רבי דוד פוברסקי, בבא מציעא כא ע"ב אות עא; שו"ת מורשת משה (קלירס), סי' לט ד"ה מה שהעיר; בית המלך (בוים), הל' דעות פי"ג ה"א ד"ה דע דראיתי; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי (תורת רבינו שמואל סלאנט, ח"א סי' נא אות א ד"ה ואם רצונו; שם, אות ב ד"ה בשי"ק); הליכות אליהו (פיינשטיין), הל' תרומות פי"א הכ"ב ד"ה וצ"ל דהרמב"ם; חזון יחזקאל, מעשר שני פי"ב הי"א ביאורים ד"ה שיכול; מעדני ארץ, הל' תרומות פי"ב הי"א אות א ד"ה ולכן נלענ"ד, אע"פ שהרמב"ם לא פירש בהלכה זו סמך על מה שכתב בהל' מתנות עניים פי"ב הי"א, שאם נותן פאה לאחר המירוץ צריך לעשר לפני שיביא לעני, והוא הדין בהפקר. וכן הוכיח מדין חלה שהפקר לאחר מירוץ אינו מועיל בה ונותרת בחיובה כמו שכתב הרמב"ם בהל' ביכורים פי"ח ה"ו; הרב חיים קנייבסקי, (ביאור לירושלמי, תרומות פי"א ה"א ד"ה מה בינהון; שם, מעשרות פי"ה הי"ג ד"ה משום יאוש; שם, חלה פי"א ה"ה ד"ה משום יאוש; דרך אמונה, הל' תרומות פי"ב הי"א ס"ק צה; שם, ביאור ההלכה ד"ה וכן ההפקר, הביא ראיות רבות לשיטה זו; שם, הל' מעשר פי"א הי"ז ס"ק לח). כ"כ בדעת הרמב"ם: רדב"ז, הל' תרומות פי"ב הי"א; חזו"א, תשובות וכתבים זרעים סי' ה, אלא שהסתפק האם הפקר אינו מפקיע אף קודם ראיית פני הבית או שרק לאחר מכן.

20. קובץ שיעורים, בבא קמא צד ע"א אות קב; דרך אמונה (הל' תרומות פי"ב הי"א ס"ק צה; הל' מעשר פי"ג הי"כ ס"ק צט).

ויש אומרים, הפקר פוטר מחיוב תרומות ומעשרות אף אם מפקיר לאחר מירוח התבואה.²¹

ויש אומרים, לאחר ההפקר נותר חיוב להפריש תרומות ומעשרות מדברי סופרים.²²

ויש אומרים, הפקר פוטר מחיוב תרומות ומעשרות רק כשמפקיר בעוד התבואה מחוברת לקרקע, אך אם הפקיר לאחר שהתבואה נתלשה שוב אינה נפטרת.²³

ויש אומרים, הפקר פוטר מחיוב תרומות ומעשרות רק כשהפקיר בתלוש, אבל כשהפקיר במחובר אין הפקר פוטר.²⁴

ויש אומרים, הפקר לאחר גמר מלאכה פטור אפילו מדרבנן כשזכה בו אדם אחר, אבל אם זכה בו המפקיר חייב בתרומות ומעשרות.²⁵

21. ריבמ"ץ, פאה פ"א מ"ו ד"ה לעולם, בדעת בית הלל; רדב"ז, ה"ל מעשר פ"א ה"ז; כך משמע בכסף משנה, ה"ל מעשר פ"ב ה"א ד"ה כתב הראב"ד. כ"כ בדעת הרמב"ם: רש"ס (פאה פ"א ה"ה ד"ה מתניתינן כב"ש, וכתב כן אף בדעת הראב"ד, ומשמע מדבריו שלדעתם נותר חיוב הפרשה מדברי סופרים; מעשר שני פ"ג ה"ג ד"ה אף פירות); שער המלך, ה"ל שופר וסוכה ולולב פ"ח ה"ב ד"ה של דמאי כשר, שהוכיח כן מלשון הרמב"ם בה"ל מעשר פ"ג הכ"א-הכ"ב; הרב יוסף שאול נתנון (דברי שאול, ס"י שלא סעי' טו ד"ה ההפקר פטור, אלא שהסתפק בזה מכוח הקושיות של שער המלך הני"ל; שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תליתאה ח"א ס"י שצט); מנחת חינוך, מצווה שצה אות ז ד"ה ועיין פ"א, כדין לקוח המפקיע מידי חיוב לאחר מלאכה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ה"ל"ו ד"ה וכן ההפקר (אע"פ שאסור לו לעשות כן); חידושי הגרא"ז מלצר, ה"ל מעשר פ"ג ה"כ, ולמד כן מכך שהרמב"ם לא חילק בהלכה זו בין קודם מירוח ובין לאחר מירוח, ועיין שם שהעלה אפשרויות נוספות.

22. משמעות ר"ש, פאה פ"א מ"ו ד"ה נותן, שהשווה דין זה לדין לקוח החייב מדרבנן לאחר מירוח לדעת ר"ת; רבי עקיבא איגר, פאה פ"א מ"ו אות יד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ה"ל"ו ד"ה וכן ההפקר; שו"ת משנת רבי אהרון, יו"ד ס"י מ אות יא; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"א אות א ד"ה בהא, בדעת האחרונים הסוברים שלרמב"ם מועיל הפקר לאחר מירוח, מ"מ נותר חיוב מדברי סופרים, והקשה על דעה זו מפשט לשון הרמב"ם שלא חילק.

23. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, ס"י א ד"ה וכתבו בתוספות, בשם תוספות חדשות. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"א אות א ד"ה אגב אעיר, שתמה על שיטה זו והקשה ממשנה מפורשת בפאה פ"א מ"ו, הובאה לעיל בהערה 19.

24. ראה להלן הערה 42 ו-43.

25. אור זרוע, ח"א שו"ת ס"י תשמח; משמעות רבינו מנוח, ה"ל לולב פ"ח ה"ב בפירוש השני, וראה מה שכתב על דבריו שער המלך, שם; משמעות מיכל המים, מעשר שני פ"ג ה"ג ד"ה אף פירות; ישועות מלכו, ה"ל מעשר פ"ב ה"ב, בדעת התוספות והראב"ד.

ה. חיוב תרומות ומעשרות בהפקר לאחר גמר מלאכה קודם ראיית פני הבית

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, אם הפקיר לאחר גמר מלאכה, תבואתו ופירותיו חייבים בתרומות ומעשרות מדברי סופרים מפני שעדיין לא נקבעו למעשר בראיית פני הבית.²⁶ ויש אומרים, הפקר לאחר גמר מלאכה אינו פטור כלל אף ללא ראיית פני הבית,²⁷ וחייב בתרומות ומעשרות מהתורה.²⁸ ויש מי שמסתפק, האם פירות שהופקרו לאחר גמר המלאכה וקודם ראיית פני הבית חייבים מדברי סופרים או שפטורים לגמרי.²⁹ ויש מי שאומר, לאחר גמר מלאכה הפקר פטור מחיוב תרומות ומעשרות כל שלא נקבעו למעשר,³⁰ אבל אם נקבעו למעשר אין הפקר פטור כלל.³¹

26. אפיקי ים, ח"ב סי' כח ד"ה עוד יש; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות טז, ובד"ה ונראה, כתב כן אף בדעת הרמב"ם; חזו"א (שביעית סי' ב ס"ק ב ד"ה מן האמור, והסביר שם לעיל בד"ה ונראה, שגמר המלאכה תלוי במירוח אבל ראיית פני הבית הינה רק תנאי בחיוב המעשר; מעשרות סי' ג ס"ק ח ד"ה פאה, בדעת הרמב"ם); דרך אמונה, ה"ל מעשר פ"ג ה"כ ס"ק קצט.
27. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב הי"א אות א ד"ה אולם להמבואר, בדעת הרמב"ם.
28. מקדש דוד (תרומות סי' כד, בדעת הרמב"ם; שם סי' כה, וסייג שאם ראיית פני הבית היה בהפקר, פטור אף לשיטה זו); בית המלך (בזים), ה"ל דעות פ"ג הי"א ד"ה ודע דראיתי; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה הפקר; דרך אמונה, ה"ל מעשר פ"ג ה"כ ציון ההלכה ס"ק שמו, שהחזו"א חזר בו מדעה זו ודעתו היא שהחיוב הוא מדרבנן.
- יש שהסבירו, שהרמב"ם סובר כדעה זו משום שגמר המלאכה הוא הגמר המחייב את הפירות בתרומות ומעשרות ואין שלב אחר לאחריו, ואילו בראיית פני הבית נקבעו הפירות למעשר לעניין אופן אכילתם, שמעתה אכילתם היא אכילת קבע האסורה מהתורה. ראה: מקדש דוד, מעשרות סי' טז; חידושי מרן רי"ז הלוי, ה"ל מעשר, והוכיח דעתו מהלכה מקבילה לעניין הקדש, ה"ל מעשר פ"ג הכ"ה; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא מציעא פז ע"ב ד"ה אמר רבי ינאי, ואף הוא הביא ראיה מהקדש. ראה עוד: שם, ד"ה אמנם עיין, שבזה חולק הרי"ש (מובא בהערה 29) שלדעתו ראיית פני הבית היא גמר מלאכת הפירות לאחר המירוח.
29. ר"ש, פאה פ"א מ"ו ד"ה נותן; חזו"א (דמאי סי' ז ס"ק ח ד"ה ודעת; שם ד"ה ר"מ), בדעת הרמב"ם.
30. ר"ש, מעשר שני פ"ג מ"ו ד"ה והדמאי, בהסבר השני בדעת בית הלל שהלכה כמותם; מאירי, בבא מציעא כא ע"ב ד"ה מה שאמרנו, בשם רבותיו; הון עשיר, דמאי פ"ג מ"ב ד"ה מן השוק; דרך המלך (רובי), ה"ל נדרים פ"ב הי"ג ד"ה ויותר נלע"ד; פנים מאירות (קאטקין), מעשר שני פ"ג הי"ג, ובמולך לשוק נקבע אע"פ שלא ראה פני הבית; צפנת פענח, ה"ל מתנות עניים פ"א הי"א, ומשמע שההפקר חל לגמרי ופטור אף מדרבנן.
31. אתוון דאורייתא, כלל יז ד"ה ולפי"ז יונח; תוספתא כפשוטה, מעשר שני פ"ב עמ' 856, בדעת בית הלל במעשר שני פ"ג מ"ו, ע"פ שיטת הרמב"ם שרק במקרה והוקבעו הפירות למעשר אין הפקר פטורם, אבל לאחר מירוח קודם שנקבעו למעשר ההפקר פטור מחיוב מעשרות; הרב חיים קנייבסקי, ביאור לירושלמי מעשר שני פ"ג הי"ג ד"ה אמרו להן.

1. הפקר בשעת ההכנסה לבית

וכן ההפקר פטור מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, פירות שהופקרו לאחר גמר מלאכה והוכנסו לבית בעודם הפקר, פטורים מתרומות ומעשרות.³²

ויש חולקים, אע"פ שהפירות הוכנסו לבית בעודם הפקר, חייבים בתרומות ומעשרות.³³

ויש שהסתפקו בדין זה.³⁴

2. הזורע בשדה הפקר³⁵

אבל הזורע שדה הפקר חייב בתרומה ומעשרות

יש אומרים, הזורע בשדה הפקר חייב בתרומות ומעשרות אע"פ שהשדה עודנה הפקר,³⁶ מפני שהחיוב בתרומות ומעשרות נובע מהבעלות על התבואה ולא על השדה.³⁷

32. מקדש דוד, תרומות סי' כה. לדבריו, אע"פ שלשיטת הרמב"ם, בהפקר לאחר גמר מלאכה וקודם הכנסה לבית חייב מהתורה בתרומות ומעשרות (לעיל הערה 28), אף הוא מודה שבמקרה זה פטור. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"א ציון ההלכה ס"ק רנד, שהקשה על ראייתו.

33. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"א אות א ד"ה אולם למבואר, כיוון שלדעת הרמב"ם לאחר גמר מלאכה לא מועיל הפקר לפטור מתרומות ומעשרות בשום אופן.

34. חזו"א, מעשרות סי' ג ס"ק ח ד"ה והא דאין; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"א ס"ק צה.

35. בירושלמי, מעשרות פ"א הי"א, מובא בשם רבי לעזר שהזורע בשדה הפקר חייב, ולאחר מכן מובא: 'רבי יונה מפי'ק לישנא בזכה בשדה הבקר וגידוליה', ופסק הרמב"ם כאן כרבי לעזר. יש הסוברים, שרבי יונה אינו חולק על רבי לעזר, ראה: ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' ח. ויש הסוברים, שרבי יונה אכן חולק על רבי לעזר, ראה: ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב הי"א; עשר תעשר, שער הלכה ה'יו מטעמים ד"ה אבל הזורע. ויש שהסתפקו בזה, ראה: חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ד ד"ה ובירו'. שני הסעיפים הבאים עוסקים בדינים המתפרטים מתוך דברי הירושלמי הנ"ל.

36. קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות ה סי' קיד ד"ה ואם כנים; אמונת יוסף, מעשרות פ"א הי"א ד ע"ב ד"ה ר' זעירא. לדבריו, הטעם בכך הוא שדין השדה כדין שדה של גוי ובפעולת המירווח מתחייב בתרומות ומעשרות.

37. רדב"ז, ה' תרומות פ"ב הי"א ד"ה אבל הזורע; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' טז; ש"ך, שם ס"ק כז; צפנת פענח (ה' תרומות פ"ב הי"א ד"ה אבל הזורע; ה' ערכין פ"ו הי"ל); ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' ו, בהסבר הראשון; תועפות ראם, סי' קיט ס"ק יז; תורת הארץ (ח"א פ"ד אות פד ד"ה והא; ח"ב פ"י אות ד); דמשק אליעזר (פרלמוטר), יו"ד סי' מה ד"ה תשובה; עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"א אות ז; עשר תעשר, שער הלכה ה'יו מטעמים ד"ה אבל הזורע, בפירוש הראשון; שו"ת משפטי עוזיאל, מהדורא תניינא ח"ג כרך ב סי' קד ד"ה ובאמת לא

ויש אומרים, אם זרע בשדה הפקר אבל לא זכה בשדה עצמה פטור מתרומות ומעשרות³⁸ מפני שכדי להתחייב בתרומות ומעשרות צריך בעלות גם על השדה.³⁹

ח. זכה בשדה וגידוליה מן ההפקר

אבל הזורע שדה הפקר חייב בתרומה ומעשרות

יש אומרים, הזוכה מן ההפקר בשדה עם גידוליה פטור מתרומות ומעשרות.⁴⁰
יש אומרים, הזוכה פטור דווקא אם זכה בשדה לאחר הבאת שלישי.⁴¹
יש אומרים, אף ששדה זו עם גידוליה היו הפקר, מ"מ הזוכה בהם חייב

נחלקו; חזו"א (שביעית סי' ב ס"ק ד ד"ה ור"ש; שם ד"ה ודעת הר"מ, שאם מדובר שזכה בשדה אין זה זורע בשדה הפקר אלא בשדהו); שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' טז ד"ה ועכ"ז; הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ירושלים תשנ"ט, ח"ג סי' קיט אות א ד"ה עוד צע"ג; שו"ת מנחת שלמה, ירושלים תש"ס, תניינא סי' קטו אות ג ד"ה עוד צע"ג); חזון יחזקאל (הוצאת בני המחבר ירושלים תשס"ו), סוף מסכת שביעית דף קכג ע"א ד"ה גם בזה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ב אות ח; הרב חיים קנייבסקי (מעשרות פ"א ח"א ד"ה הזורע שדה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ח"א ס"ק קא).

38. מהר"א פולדא, מעשרות פ"א ח"א ד"ה בזכה בשדה, שהעמיד דין זה בירושלמי כשזכה בשדה יחד עם הגידולים; פני משה, שם ד"ה הזורע שדה; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' ו, בהסבר השני; צפנת פענח, ה' ערכין פ"ו ה"ל, בדעת הראב"ד, תורת כהנים בהר פרשה א אות ג בפירוש השני, (וכ"כ הר"ש, שם אות ג בפירוש השני) שהסבירו שהפטור מתרומות ומעשרות קודם כיבוש וחילוק נבע מדין הפקר הפטור, ואם סוברים שהבעלות על השדה אינה מעלה מדוע שלא יתחייבו אף קודם לכן, הרי הזורע בשדה הפקר חייב אע"פ שהשדה אינה שלו? אלא ע"כ שסוברים כדעה זו. כ"כ דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ח"א ביאור ההלכה ד"ה הזורע, בדעת הראב"ד והר"ש. ראה: הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ירושלים תשנ"ט, ח"ג סי' קיט אות א ד"ה עוד צע"ג; שו"ת מנחת שלמה, ירושלים תש"ס, תניינא סי' קטו אות ג ד"ה עוד צע"ג; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א ח"ב אות ד ד"ה והנה, שהקשה על פירוש הראב"ד והר"ש); קובץ שיעורים, ב"ב נד ע"א אות רמא, בדעת הראב"ד הסובר שמכיוון ששדה הפקר אף הגידולים הפקר.

39. שו"ת פרי יצחק (בלזר), ח"ב סי' לג ד"ה ומה שני"ל; פני משה, קידושין פ"א ח"ה ד"ה המחזיק בקמה, מפני שלא התקיים בו 'יתבואת זרעך'; פנים מאירות (קאטקין), שם ד"ה מתניתא פליגא; עשר תעשר, שער הלכה הל"ו מטעמים ד"ה אבל הזורע.

40. פאת השלחן (ה' פאה סי' ה סעי' י; בית ישראל, שם ס"ק לא, בדעת הרמב"ם); ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' ז-ח, בדעת הרמב"ם שהשמיט את דברי רבי יונה בירושלמי מהלכה זו; עשר תעשר, שער הלכה הל"ו מטעמים ד"ה אבל הזורע, בדעת הרמב"ם שלא פסק כרבי יונה.

41. צפנת פענח, ה' מתנות עניים פ"ה הכ"ז; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב ח"א; תורת הארץ, ח"א פ"ד אות פד ד"ה והא.

בתרומות ומעשרות⁴² משום שהפקר חל רק בתלוש.⁴³

42. כך משמע מדברי הר"ש, פאה פ"א מ"ו בסוף ד"ה נותן, בתירוץ הראשון; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נח סעי' ח, שהרי טעם פטור הפקר ישדך וידו שוויס', ובשעת גידולה של שדה זו לא הייתה יד כולם שווה ליטול ממנה מפני שאינה ראויה.

43. רש"ס, מעשרות פ"א ה"א ד"ה בזכה בשדה; קהלת יעקב (אלגאזי), מערכת אות ה סי' קיד ד"ה ולעני"ד וד"ה ואם כנים, וראה להלן פ"ב הי"ב אות ה; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ד ד"ה ור"ש, בהסבר דעה זו, מפני שבשעת קצירה היו לתבואה בעלים, ואילו בתלוש הפקר אפילו שעה אחת קודם מירוח פוטר מתרומות ומעשרות משום שזה הזמן שיש לו שייכות במעשר שאם יפריש יחול שם מעשר לעומת מחובר שאין לו שייכות כלל. ראה: בין המשפתיים (פיין), מעשרות סי' ב ד"ה והנה ראיתי, שהקשה על דברי הרש"ס.

הלכה יב

- א. הפרשה מקמה ושיבולים לאחר שהפקירם וחזר וזכה בהם
- ב. הזוכה בקמה
- ג. קמה שהביאה שליש בעודה הפקר וזכה בה - דין התוספת שגדלה ברשותו
- ד. דין התוספת במקרה והפקיר הקמה לאחר הבאת שליש וחזר וזכה בה
- ה. הפרשת תרומה לאחר שהפקיר את הקמה וזכה בה
- ו. זמן הפרשת התרומה לאחר שזכה בקמה
- ז. חלות התרומה לאחר שמפריש מהקמה
- ח. הפרשת תרומה מההפקר על טבל אחר
- ט. חיוב נתינה כשהפריש מדבר הפטור
- י. חלות התרומה כשמפריש מדבר הפטור
- יא. חזקתם מן ההפקר ונשמרים ע"י הבעלים

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה,¹ אבל אם הפקיר שבלים וזכה בהן ועבר והפריש מהן תרומה אינה תרומה,² וכן כל המפריש מדבר שאינו חייב תרומה אינה תרומה,³ וכן במעשרות.⁴ דברים שאין דרכן של רוב בני אדם לזרוע אותן בגנות ובשדות אלא הזקתן מן ההפקר⁵ הרי הן פטורין מן התרומה ומן

-
1. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, בשם רב חסדא.
 2. יש גרסו משפט זה בירושלמי, ראה: רש"י, ירושלמי מעשרות פ"א ה"א ד"ה ה"ג הבקיר; מהר"א פולדא, שם ד"ה ה"ג הפקיר; הרב חיים קנייבסקי, שם ד"ה ה"ג הבקיר. ויש שלא גרסו בירושלמי כך, אלא הסיקו מדברי רב חסדא ביחס לקמה שבשיבולים אין הדין כן, ראה: פני משה, שם ד"ה מה בין; משמעות סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה התבואה והזיתים.
 3. כסף משנה, הלי' תרומות פ"ב ה"ב, שלמד כן מהירושלמי הנ"ל שאם עבר והפריש לאחר שזכה בשיבולים אינה תרומה.
 4. סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה התבואה והזיתים. ראה: תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח ד"ה ומ"ש בפנים, שדן האם דיני תרומה ומעשר שווים זה לזה בחיובם.
 5. המשנה מעשרות, פ"ה מ"ח, מונה את המינים שיובאו להלן בדברי הרמב"ם ומסיימת שמיינם אלו פטורים מן המעשר. יש שפירשו שסיבת הפטור היא משום שחזקתם של מינים אלו מן ההפקר, ראה: רמב"ם (הלי' תרומות פ"ב ה"ב; פיהמ"ש מעשרות פ"ה מ"ח); רע"ב, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה ועדשים; תפארת ישראל (שם), יכין אות נ; הלכתא גבירתא, שם: 'כל פרי שגדל מעצמו בלי זריעה'; מהר"א פולדא (דמאי פ"ב ה"א ד"ה ועדשין; מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה ועדשים); פני משה (דמאי פ"ב ה"א ד"ה תמן תנינן; מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה פטורין מן המעשרות). יש שהקשו, שלפי פירוש זה מיקום המשנה בפרק זה במסכת מעשרות אינו מתאים אלא שידך הוא למסכת שביעית ריש פ"ט שם יש מעניין זה, ראה: רש"י, מעשרות

המעשרות⁶ כגון השום בעל בכי,⁷ ובצל של רכפה,⁸ וגרים הקלקי⁹

- פ"ה מ"ח ד"ה בר"ש; משנה ראשונה, שם. ויש שפירשו ע"פ הירושלמי, דמאי פ"ב ה"א, שמינים אלו פטורים משום שבאים מחו"ל מהארצות הרחוקות בהן אין חיוב תרומות ומעשרות, ראה: ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שום; ר"ש, שם ד"ה שום; רא"ש, שם ד"ה הקריקין; מלאכת שלמה, שם ד"ה שום; רש"י, מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה שום; הרב חיים קנייבסקי, שם ד"ה שום. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ב ציון ההלכה ס"ק שח, שלדעה זו אם נגמרה מלאכתם בארץ חייבים בתרומות ומעשרות.
6. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יז; לבוש, שם. בטעם הדבר שהשו"ע לא ציין את המינים השונים, ראה: חזו"א, דמאי סי' א ס"ק יג, שאין ראוי לפרט את המינים שמנתה המשנה אלא את עיקר ההלכה משום שהמציאות משתנה בכל דור; המעשר והתרומה, פ"ג ס"ק סז.
7. יש שפירשו, שנקרא 'בעל בכי' על שם מקומו, ראה: ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שום, בפירוש השני; ר"ש, שם ד"ה בכי, בפירוש הראשון; רא"ש, שם ד"ה שום, בפירוש הראשון; רע"ב, שם ד"ה שום, בפירוש השני; גר"א, שנות אליהו הארוך, שם ד"ה שום; רדב"ז, ה' תרומות פ"ב ה"ב ד"ה דברים, בפירוש הראשון; מהר"א פולדא, מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה שום בעל בכי, בפירוש השני. ויש שכתבו, שנקרא כן מפני שבטבעו הוא חריף מאוד ולכן כשאוכלים ממנו מהעיניים זולגות דמעות, ראה: ריבמ"ץ, מעשרות פ"ג מ"ח ד"ה שום, בפירוש הראשון; רמב"ם, פיהמ"ש שם; ר"ש, שם ד"ה בכי, בפירוש השני; רא"ש, שם ד"ה שום, בפירוש השני; רע"ב, שם ד"ה שום, בפירוש הראשון; מהר"א פולדא, מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה שום בעל בכי, בפירוש הראשון; פני משה, שם ד"ה שום; הרב חיים קנייבסקי, שם ד"ה שום. ביחס לזיהוי שום זה, ראה: ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ג; תוספתא, מעשרות פ"ג ה"ט"ו; הצומח והחי במשנת הרמב"ם, עמ' 155.
8. יש שפירשו, שבצל של רכפה נקרא כך על שם מקומו, ראה: ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שום; רמב"ם, פיהמ"ש שם, בפירוש השני; ר"ש, שם ד"ה בכי, בפירוש הראשון; רא"ש, שם ד"ה שום, בפירוש הראשון; רע"ב, שם ד"ה רכפא; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה שום; רדב"ז, ה' תרומות פ"ב ה"ב ד"ה דברים; מהר"א פולדא, מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה רכפא; פני משה, שם ד"ה ובצל.
- יש שפירשו, שגם הוא חריף מאוד כשום בעל בכי עד שאם נוגע ממנו בעין יצאו דמעות, ראה: ערוך, ערך 'רכפה', בפירוש השני; רמב"ם, פיהמ"ש מעשרות פ"ה מ"ח, בפירוש הראשון; רדב"ז, ה' תרומות פ"ב ה"ב ד"ה דברים, בשם יש מפרשים. ביחס לזיהוי בצל זה, ראה: ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ג; תוספתא, מעשרות פ"ג ה"ט"ו; מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך 'רכפה/רכפא'.
9. יש שפירשו, שנקרא כך על שם מקומו, ראה: ערוך, ערך 'קלקי', בפירוש השני; ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה וגרסי; רמב"ם (פיהמ"ש שם; שם נגעים פ"ו מ"א); ר"ש, נגעים פ"ו מ"א ד"ה הקלקי; רא"ש, שם ד"ה קלקי; רע"ב (שם ד"ה הקלקי; מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה גריסין); מהר"א פולדא, מעשרות פ"ה ה"ג ד"ה גריסין; פני משה, שם ד"ה וגריסין. ויש שפירשו, שכך שמם של גריסים אלו, ראה: ערוך, ערך 'קלקי', בפירוש הראשון. ביחס לזיהוי הגריס הקלקלי, ראה: ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ג; תוספתא, מעשרות פ"ג ה"ט"ו; הצומח והחי במשנה (פליקס), ערך 'קילק' עמ' 140.

ועדשים המצריות¹⁰ וכיוצא בהן.¹¹

א. הפרשה מקמה ושיבולים לאחר שהפקירם וחזר וזכה בהם

הפקיר קמה וזכה בה... אבל אם הפקיר שבלים וזכה בהן

יש אומרים, אם הפקיר קמה לאחר שליש גידולה¹² וחזר וזכה בה, פטור מתרומות ומעשרות, ואם עבר והפריש תרומה מהקמה לאחר שנקצרה תרומתו תרומה. אבל אם הפקיר שיבולים וחזר וזכה בהן והפריש מהן תרומה אין תרומתו תרומה,¹³ מפני שלשיבולים הייתה שייכות לתרומה¹⁴ ובהפקרו פטרם לגמרי, בשונה מדין קמה שמעולם לא הייתה לה שייכות לתרומה¹⁵ ולכן הפקרו לא הפקיע דבר.¹⁶

ויש אומרים להפך, בקמה אין תרומתו תרומה ובשיבולים תרומתו תרומה, מפני שבקמה כלל לא הייתה שייכות לתרומה¹⁵ ולכן יש בכוח ההפקר להוציאה מכדי

-
10. ביחס לזיהוי העדשים המצריות, ראה: ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ג; תוספתא, מעשרות פ"ג ה"ט; מסורת צמחי המשנה (אלבויס), ערך 'עדשה (עדשים) עדשים מצריות'.
 11. מעשרות, פ"ה מ"ח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב סעי' ח; ערוך השלחן, ה' תרומות ס"י נח סעי' יב; עשר תעשר, שער הלכה ה"ז. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קיח.
 12. במקרה שהשדה הייתה הפקר בעת הבאת שליש, כתב ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב הי"ב, שאע"פ שחזר וזכה בה לאחר שליש גידולה, פטור לגמרי מתרומות ומעשרות ואף אם עבר והפריש אינה תרומה; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א ס"י ריח ענף ט ד"ה ולפ"ז; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קז; ראה: תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ג (השנייה) ד"ה ויש להעיר, שהסתפק בכך. במקרה שהפקיר את השדה וחזר וזכה בה קודם הבאת שליש, ראה לעיל פ"ב הי"א אות ב הערה 12.
 13. רמב"ם, ה' תרומות פ"ב הי"ב.
 14. מפני שאם היה מפריש מהן תרומות ומעשרות בעודן שיבולים קודם גמר מלאכה, תרומתו הייתה חלה.
 15. מפני שבעודה קמה אם היה קורא שם תרומה, תרומתו לא הייתה חלה.
 16. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, וכ"כ מפרשי הירושלמי: רש"י, שם ד"ה עד שלא; פני משה, שם ד"ה קמה; הרב חיים קנייבסקי, שם ד"ה ועבר והפריש.
- ראה: ראב"ד, ה' תרומות פ"ב הי"ב, ונראה שגרסתו בדברי הרמב"ם הייתה שבקמה חייב בתרומה אף לאחר שזכה מההפקר (ראה מה שהעירו על דבריו: כסף משנה, שם; רדב"ז, שם ד"ה הפקיר קמה; אמר יוסף, שם ד"ה ואחרי התבוננות); שו"ת זרע אברהם, ס"י כ אות לט ד"ה ולפ"ז נראה; צפנת פענח (ה' עירובין פ"ו הי"ג בהשמטות; ה' סוכה פ"ה ה"ז); חידושי הגר"ט, קידושין ס"י צג ד"ה ונראה ליישב; ערוך השלחן, ה' תרומות ס"י נח סעי' יג; נחמת אליעזר, חכמת אדם שער מצוות הארץ פ"ב ס"ק ב; עשר תעשר, שער הלכה ה"ז ובמטעמים שם ד"ה הפקיר קמה; תורת הארץ, ח"א פ"ד אות פד; רשימות שיעורים (סולובייצקי), בבא קמא צד ע"א ד"ה המפקיר כרמו אות ב, לדבריו משום שפירות מחוברים אינם בני הפרשת תרומה, פטור ההפקר אינו מפקיע אלא מונע את החיוב שבפעולת המירוח; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), ס"י סד ד"ה והר"מ, והוסיף שיש אופן שאף במחובר יחול שם תרומה כשמפריש לכשיתלש ולכן מועיל ההפקר להפקיע את החיוב.

תרומה, ואילו בשיבולים הייתה שייכות לתרומה ללא חיוב¹⁴ ולכן לאחר שהפקיר וזכה השייכות נותרה ואילו החיוב פקע.¹⁷
לדעה זו, אם תרם תרומתו תרומה מהתורה.¹⁸

ב. הזוכה בקמה

הפקיר קמה וזכה בה

יש אומרים, מדובר דווקא כאשר האדם המפקיר הוא זה שזכה בקמה, אזי אם עבר והפריש תרומה חלה התרומה, אבל אם זכה בקמה אדם אחד לא חל עליה שם תרומה בהפרשתו.¹⁹

ויש אומרים, אף אם זכה אדם אחד בקמה, אם הפריש תרומתו תרומה.²⁰
ויש מסתפקים האם התרומה חלה אף כשאדם אחד זכה בקמה.²¹

ג. קמה שהביאה שליש בעודה הפקר זכה בה - דין התוספת שגדלה ברשותו²²

הפקיר קמה וזכה בה

יש אומרים, אם בשעת הבאת שליש הייתה הקמה פטורה מדין הפקר, אף

17. גרי"א (מעשרות פ"א ה"א, כת"י א ד"ה הפקיר קמה; שם, כת"י ב ד"ה הפקיר קמה); אור שמח, הלי תרומות פ"ב הי"ב ד"ה לכן נראה. ראה: חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה ירו', שהקשה על דעה זו. בביאור סברתו, ראה: מנחת אביב (ליכטנשטיין), עמ' 23 ד"ה אלא שלגירסת.

18. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קח, ולדעה זו יכול לפטור בתרומה זו גם טבל גמור.

19. מקדש דוד (תרומות סי' כג אות א ד"ה והנה הרמב"ם; שם אות ב). לדבריו, דווקא אם האדם המפקיר זכה בתבואה יכול להפריש מפני שעדיין נקראת 'זרעך', אבל כשאדם אחר זוכה אין זה 'זרעך'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קד.

20. ברכת משה (שאצקס), ח"ב סי' יט ד"ה ועפ"ז; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות א ד"ה ולכן היה.

21. ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ב הי"ב; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות יא.

22. בירושלמי (מעשרות פ"ה הי"ב; חלה פ"ג ה"ג) מובאת מחלוקת רבי עקיבא וחכמים: 'שדה שהביאה שליש לפני גוי ולקחה ממנו ישראל - רבי עקיבא אומר התוספת פטור, וחכמים אומרים התוספת חייב'. הסביר הירושלמי, שלדעת רבי עקיבא העיקר הוא השליש הראשון וכאשר נלקח לאחר מכן אף התוספת פטורה. ואילו לדעת חכמים, אף שנלקח לאחר שהביאה השדה שליש, הפטור אמור ביחס לשליש הראשון ומכאן ואילך חייב על מה שגדל ברשותו. בהמשך הדברים בירושלמי מובא, שמחלוקתם של רבי עקיבא וחכמים אמורה במקרים נוספים: 'אמר ר' יוחנן: הבקר והקדש וסוריא (גירסת הפני משה: 'בסוריא') - מחלוקת רבי עקיבא וחכמים'. וביארו המפרשים, שנחלקו רבי עקיבא וחכמים במקרה וזכה בשדה הפקר לאחר שהביאה שליש - לדעת רבי עקיבא, אף מה שיגדל ברשותו פטור ולדעת חכמים התוספת חייבת. אמנם, בדברי הבבלי, חולין קלו ע"א, הובאה מחלוקת זו כשהדעות הפוכות - רבי עקיבא מחייב את התוספת וחכמים פוטרים. ראה רש"י, פאה פ"ד ה"ה ד"ה תיפתר, שהציע ב' אפשרויות ליחס בין הבבלי לירושלמי.

התוספת שתגדל ברשותו פטורה מהפרשת תרומות ומעשרות.²³ ויש אומרים, אף שזכה מן ההפקר ופטור מהפרשת תרומות ומעשרות ממה שגדל כשהיה הפקר, מ"מ חייב על כל התוספת שתגדל ברשותו.²⁴

ד. דין התוספת במקרה והפקיר הקמה לאחר הבאת שלישי וחזר וזכה בה

הפקיר קמה וזכה בה

יש אומרים, אף על פי שבשעת הבאת שלישי הקמה הייתה חייבת בתרומות ומעשרות, אם הפקיר לאחר הבאת שלישי וזכה בה פטור מהפרשת תרומות ומעשרות.²⁵

ויש אומרים, הולכים אחר מצב הקמה בשלישי הראשון, ובמקרה והיו לה בעלים והייתה חייבת בתרומות ומעשרות, אף על פי שהפקירה וחזר וזכה בה, התוספת שתגדל לאחר זכייתו חייבת בתרומות ומעשרות.²⁶

ה. הפרשת תרומה לאחר שהפקיר את הקמה וזכה בה

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה

יש אומרים, לאחר שזכה בקמה שהפקיר, אם ירצה רשאי להפריש תרומה אע"פ שאינו חייב.²⁷

23. צפנת פענח, הלי תרומות פ"ב הי"א ד"ה והנה אם; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ז, בדעת הרמב"ם שבהלי תרומות פ"ה הט"ו כתב בעניין עציץ שאינו נקוב שהכל הולך אחר השלישי הראשון, כדעת רבי עקיבא בירושלמי, ומכאן שפסק כמותו אף בהפקר ובהקדש ולכן התוספת הגדלה פטורה כדעת רבי עקיבא; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות ג ד"ה ובעיקר דברי; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף יא ד"ה ובפירוש מצינו; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ב הי"א סי' צה; שם, ציון ההלכה סי' רג, וראיתו מהלי תרומות פ"א הי"ח, ופסק הרמב"ם כדעת חכמים בבבלי; ראה עוד: דרך אמונה, שם פ"ה הט"ו ביאור ההלכה ד"ה זרע תבואה). ראה לעיל הערה 12.

24. כך משמע בכסף משנה, הלי תרומות פ"א הי"ב בדעת הרמב"ם, שלגבי הקונה מהגוי תבואה שהייתה בידו בזמן הבאת שלישי, מתחייב בנתינת התוספת ואילו השלישי הראשון פטור, והסביר שם שהרמב"ם פסק כדעת חכמים המחייבים את התוספת, ונראה שהוא הדין אף בהפקר מפני שיסוד המחלוקת אחד הוא; חזו"א, דמאי סי' טו סי' א ד"ה אבל יש, בדעת הכסף משנה הנ"ל. ראה: שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף יא ד"ה ובפירוש, שתמה על הבנת הכסף משנה ואחד מנימוקיו הוא שאדרבה יש לפסוק כדעת חכמים בבבלי שהתוספת פטורה.

25. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות ג ד"ה אבל; דרך אמונה, שם הי"א סי' צה.

26. צפנת פענח, הלי תרומות פ"ב הי"א ד"ה והנה אם; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר סי' מו.

27. משמעות הראב"ד, הלי תרומות פ"ב הי"ב. יש שקישרו בין דברי הראב"ד לשיטתו העקרונית בהפרשת תרומות ומעשרות מדברים הפטורים, להלן הערה 41, ראה: שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד

ויש אומרים, לכתחילה אין להפריש תרומה מתבואה זו מפני שפטור מן הדין אלא שבדיעבד אם הפריש תרומתו תרומה.²⁸
ויש אומרים, חייב להפריש אף לכתחילה,²⁹ משום שהפקר חל בתלוש בלבד ולא במחובר.³⁰

1. זמן הפרשת התרומה לאחר שזכה בקמה

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה

יש אומרים, לאחר שזכה בקמה ועבר והפריש תרומתו תרומה דווקא כשהפריש לאחר גמר מלאכה, אבל אם הפריש קודם גמר מלאכה אפילו

- סי' יד אות ד ד"ה ואפ"ל; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח ד"ה ומה שהקשה. כסף משנה, הל' תרומות פ"ב הי"ב, בהבנת דברי הרמב"ם; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח ד"ה אולם הרמב"ם; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק מט; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב הי"ב אות א ד"ה אשר על כן, והסביר שהרמב"ם כתב 'עבר והפריש' מפני שאסור להפריש קודם גמר מלאכה; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' יג אות ב ד"ה וכדי ליישב; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף ט ד"ה וגם יש, בפירוש השני; חידושי רבי שמואל רוזובסקי, פסחים סי' ח אות ב ד"ה אולם באמת, מפני שיש שני סוגי פטור בתרומות ומעשרות, פטור המפקיע את הפירות מחיובם ופטור הפוטר את האדם מלהפריש, אבל בפירות נשארתי השייכות להפרשה, ולכן אע"פ שאין חיוב יכול להפריש; שיעורי רבי דוד פוברסקי, בבא מציעא כא ע"ב אות עב.
28. קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות ה סי' קיד ד"ה ולפי חומר, בהבנת הראב"ד, הל' תרומות פ"ב הי"ב, וראה שם מה שהקשה על דעה זו שלא מצינו שתרומה חלה כשתורם על דבר הפטור, וראה להלן בשיטת הראב"ד להלן הערה 41; חוט שני, הל' תרומות פ"ב הי"ב ס"ק טו ד"ה ומש"כ הרמב"ם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קה.
29. מהר"א פולדא, מעשרות פ"א הי"א ד"ה הרי זה תרומה; תפארת ישראל, פאה פ"ד מ"ט יכין אות לח; שו"ת פרי יצחק (בלזר, ח"ב סי' לג ד"ה והנה המפרש; שם, ד"ה ומה שני"ל; שם, ד"ה ובוזה אפשר), שלא מצינו בשום מקום שיהיה פטור מהפרשת תרומה ובמקרה שהפריש תרומתו חלה; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' יד אות ד ד"ה ואפ"ל, שהסכים למהרי"ט אלגאזי (שיובא בהערה 30).
30. קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות ה סי' קיד ד"ה ולעני"ד, אף בדעת הרמב"ם שאע"פ שבירושלמי וברמב"ם משמע שפטור מהפרשה ואם הפריש תרומתו תרומה, ראה מה שתירץ שם בלשונו. וראה מה שהתבאר לעיל פ"ב הי"א אות ח הערה 43. יש שהקשו על דבריו, ראה: תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח; המעשר והתרומה, פ"ג בית האוצר ס"ק מט; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב הי"ב אות א ד"ה אך קשה וד"ה שוב ראיתי, שהתקשה בדעה זו מדברי הרמב"ם הל' מתנות עניים פ"ה הכ"ז: 'המפקיר כרמו והשכים בבקר וזכה בו לעצמו ובצרו חייב בפרט... ובין כך ובין כך פטור מן המעשרות', הרי אף שזכה במחובר נפטר מתרומות ומעשרות. יש הסוברים כדעה זו, ולטעמם המפקיר קמה וחזר וזכה בה חייב משום שהפקר פוטר רק בגמר מלאכה, ראה מה שהתבאר לעיל פ"ב הי"א אות ב הערה 13.

בדיעבד אין תרומתו תרומה.³¹

ויש אומרים להפך, דווקא כשהפריש קודם גמר מלאכה תרומתו תרומה, אבל אם הפריש לאחר גמר מלאכה אפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה.³²

ז. חלות התרומה לאחר שמפריש מהקמה

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה

יש אומרים, אם עבר והפריש תרומה כשהיה פטור תרומתו תרומה מדברי סופרים, מפני שמהתורה פטור מהפרשה.³³

ויש אומרים, תרומתו תרומה מהתורה.³⁴

ח. הפרשת תרומה מההפקר על טבל אחר

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה

יש אומרים, אף שהיה פטור מהפרשת תרומה, מ"מ אם בדיעבד הפריש תרומה מהקמה הפטורה על טבל גמור תרומתו תרומה ומועילה אף לפטור את הטבל.³⁵

ויש אומרים, אע"פ שאם קרא שם תרומתו תרומה, אף בדיעבד אין תרומתו תרומה כשהפריש מתרומה זו על טבל ודאי.³⁶

31. צפנת פענח, ה' תרומות פ"ב הי"ב ד"ה והנה אם.

32. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ב אות א ד"ה אשר על כן וד"ה ועתה אבאר, מפני שבשעת גמר מלאכה דין התבואה יכול להיות 'חייב' או 'פטור' וזוהו אינו יכול להפריש.

33. קרית ספר, ה' תרומות פ"ב; ישועות מלכו, שם הי"ב; אור שמח, ה' מעשר שני פ"א ה"ה ד"ה אמנם רבינו; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ט; חזו"א, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה והר"מ, וראה להלן הערה 37; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב אות א; הרב חיים קנייבסקי (מעשרות פ"א ה"א ד"ה ועבר והפריש, בשם החזו"א; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קז; שם, פ"ג הכ"ב ס"ק קצא).

34. משמעות צפנת פענח, ה' נזירות פ"ב הי"ט; משמעות מקדש דוד, תרומות סי' כג אות ג; אור שמח, ה' תרומות פ"ב הי"ב, אלא שלדעתו דין זה נאמר ביחס לשיבולים, ראה לעיל הערה 17; מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה ועיין בישועות; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), סי' סד ד"ה ובזכרוני, בדעת הראב"ד ע"פ שיטתו שהובאה להלן הערה 41; הר בשן, ה' תרומות פ"ב הי"ב ד"ה ולעני"ד, מפני שע"י זכירתו המחודשת והרמת התרומה התגלה שהפקרו לא היה גמור ולכן אף אם ישוב וישאל לאחר הפרשת התרומה תחזור התרומה להיות טבל, כעין זה כתב בשו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף ו ד"ה וטעם זה, בפירוש הראשון; שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' קפא ד"ה אלא דהרמב"ם.

35. צפנת פענח, ה' נזירות פ"ב הי"ט; אור שמח, ה' תרומות פ"ב הי"ב ד"ה ולפי גירסת; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' יד אות ד ד"ה ואפ"ל, שדינו כמפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שבדיעבד תרומתו תרומה.

36. ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ב הי"ב; מקדש דוד, תרומות סי' כג אות ד, שאע"פ שתרומתו

ויש המסתפקים בדין זה.³⁷

ט. חיוב נתינה כשהפריש מדבר הפטור

הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה הרי זו תרומה

יש אומרים, לאחר שהפריש תרומות ומעשרות יש לו לתת את מתנותיו לכהן וללוי.³⁸

ויש המסתפקים בחיוב הנתינה מפני שמפריש מדבר הפטור ואם לא היה מפריש לא היו מקבלים הכהן והלוי את מתנותיהם.³⁹

י. חלות התרומה כשמפריש מדבר הפטור

וכן כל המפריש מדבר שאינו חייב תרומה אינה תרומה

יש אומרים, המפריש תרומה מדבר הפטור מתרומה אף מדרבנן, אין תרומתו תרומה.⁴⁰

ויש אומרים, אף שהפריש תרומה מדבר הפטור, כשקרא שם חלה על הפרשתו קדושת תרומה מהתורה ואף מדמעת כדין תרומה מהתורה.⁴¹

- תרומה מהתורה (לעיל הערה 34), אינו יכול להפריש על דבר החייב בתרומה משום שלזה דרוש שיהיו שווים בכל ענייניהם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות ב ד"ה ועיין בישועות.
37. צפנת פענח, הלי נדרים פ"ב הי"ד; חזו"א, דמאי סי' א ס"ק ט ד"ה וכן יש.
38. אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ב ד"ה מהא: 'דכל שחל שם תרומה או מדרבנן או מדאורייתא חייב ליתן לכהן'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ב ציון ההלכה ס"ק ש, בדעת החזו"א.
39. ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ב הי"ב; תורת הארץ, ח"ב פ"י אות י; חוט שני, הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק טו ד"ה בכה"ג, ונטייתו לחייב בנתינה.
40. סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה התבואה והזיתים; משמעות לשון הרמב"ם בהלכה זו, וכ"כ בדעתו: קרית ספר, הלי תרומות פ"ב; שו"ת פרי יצחק (בלזר), ח"ב סי' לג ד"ה והנה המפרש; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ דרוש יג אות י ד"ה ואין להקשות; תורת הארץ (ח"ב פ"ד אות ב ד"ה ובספר צפנת; שם פ"י אות ח ד"ה ומה שהקשה); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות ב ד"ה והנה עיקר; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' ריח ענף ט ד"ה וטעם זה; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב אות י; שו"ת להורות נתן, ח"ו סי' צה אות ז; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קט, מלבד הפקר כמבואר בהלכה זו; שם, ביאור ההלכה ד"ה כל המפריש, שהסביר את המקומות בהם חלה התרומה אע"פ שלא היה חיוב הפרשה).
41. ראב"ד, כתוב שם חולין מד ע"ב, ביחס למינים החייבים בתרומות ומעשרות מדברי סופרים שאם קרא עליהם שם חל עליהם קדושת תרומה, אלא שסייג שאעפ"כ אין חייבים על אכילת התרומה או הטבל מיתה, הובאו דבריו בכפתור ופרח, פ"ג; משמעות הר"ן, חולין קכ ע"ב ד"ה ומינה, שכתב כן לענין ביכורים; רש"ש, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שם בפנים; נצי"ב (הרחב דבר במדבר יח, יט אות א; העמק שאלה, קדושים שאילתא צח ס"ק ה; עמק הנצי"ב, ספרי נשא

פיסקא ה ד"ה שתהא נוהגת בכל עמי כט-ל, ואף הקשה על הראב"ד מדוע האוכל תרומה זו אינו חייב מיתה ככל תרומה של תורה; מרומי שדה, קידושין כו ע"א ד"ה תוסי ד"ה ובוידויו). יש שהביא ראיות לשיטה זו, ראה: פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה כתב הראב"ד, מירושלמי דמאי פ"א ה"ג. בהסבר דברי הראב"ד, ראה: אמרי בינה, הלי' תרומות ומעשרות סי' ב ד"ה ודע דראיתי, שביאר זאת ע"פ הדין 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' השייך אף בתרומה ולכן אף במה שלא חייבה תורה חל שם תרומה מטעם נדרו; אולם ראה: פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה איברא דלכאורה, שכתב על הסבר זה: 'ולדידי אין לזה שורש ולא ענף לא בגמרא ולא בסברא'.

יש שהקשו על דברי הראב"ד מסוגיות שונות בגמרא, ראה: אמרי בינה, הלי' תרומות ומעשרות סי' ב ד"ה ודע שראיתי; פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה איברא דלכאורה; ילקוט דוד (רבינובין), 'תרומה' עמ' קנז-קנח; תורת הארץ (ח"ב פ"ד אות ב ד"ה ובספר צפנת; שם פ"י אות ח ד"ה ומה שהקשה); חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק כה ד"ה כ"ה המל"מ, והוסיף שגם בסברא אינו מובן; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב אות ו; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' י-יא).

יש שהקשו על הסתירה בדבריו של הראב"ד - בהשגות לרמב"ם, הלי' תרומות פ"ב ה"א, כתב שאין תרומה של תורה מלבד דגן תירוש ויצהר, ואילו בדבריו בהערה זו כתב שאף בשאר מינים תיתכן תרומה מהתורה, ראה: פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה וכתב הראב"ד. יש שתירצו סתירה זו, ראה: רש"ס, מעשרות פ"א ה"א סוף ד"ה מדבריהם, שחזר בו הראב"ד בסוף ימיו וסובר כמובא בכפתור ופרח. יש שהקשו, מדוע לא השיג הראב"ד על הרמב"ם בהלכה זו שכתב ש'המפריש מדבר שאינו חייב בתרומה אינה תרומה', ראה: תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח ד"ה ומה שהקשה.

לאור חידושו, יש שכתבו שאין בדברי הראב"ד חידוש כללי אלא חידושו נוגע אך ורק לשאר המינים מלבד דגן תירוש ויצהר, החייבים בתרומות ומעשרות מדברי סופרים ושהובא ביחס אליהם ריבוי מפסוקים בירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, ראה: רש"ס, מעשרות פ"א ה"א סוף ד"ה מדבריהם; אמרי בינה, הלי' תרומות ומעשרות סי' ב ד"ה ודע דראיתי, ונשאר בצ"ע; הר בשן, הלי' תרומות פ"ב ה"א ד"ה ונלע"ד דס"ל.

ויש מי שכתב, שהראב"ד אמר את דבריו רק בהקשר הסוגיה בחולין העוסקת במישור החיוב מהתורה, אבל לאחר שחכמים גזרו על שאר המינים שיתחייבו מדרבנן וכל זמן שלא הפריש פירותיו טבל מדרבנן ואף לאחר הפרשה תרומתו מדרבנן, ראה: פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה איברא דלכאורה; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), סי' סד ד"ה ומש"כ; הרב אהרן לוויין (שו"ת אבני חפץ, סי' כד אות ד; ברכת אהרון, מאמר ריג אות ב); תורת הארץ, ח"ב פ"ד אות ב ד"ה ובספר צפנת; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ב ה"א ביאור ההלכה ד"ה כל אוכל, וסייג שבירק מודה הראב"ד שחיובו לעולם מדרבנן.

ביחס למקור דבריו של הראב"ד הובאו מספר דעות: א. יש שכתבו שמקורם בירושלמי, מעשרות פ"א ה"א, שם הובאו פסוקים המלמדים ששאר מינים חייבים בתרומות ומעשרות, ואע"פ שהם אסמכתאות שהרי מן התורה חייבים דגן תירוש ויצהר בלבד, מ"מ הפסוקים מלמדים שיש רשות לתרום ומי שתרום תרומתו תרומה, ראה: פרחי ציון, פ"ג ס"ק לד ד"ה וראיתי להרמב"ם. ב. יש שכתבו שמקורם בספרי, נשא פיסקא ה ד"ה וכל תרומה, וכן מדברי המדרש, במדבר רבה פרשה ח אות ח: 'וכל תרומה - מגיד הכתוב על התרומה שהיא נוהגת בכלי, ופירש מתנות כהונה, שם, אף ממין הפטור מתרומה, ראה: שו"ת שארית ישראל (מינצברג), סי' סד ד"ה ומש"כ. ג. ויש הסוברים שמקור הדברים הוא מסברא, ראה: מעדני

לדעה זו - יש מי שמסתפק האם גם חיוב נתינת התרומות והמעשרות מהתורה או מדברי סופרים.⁴²

יש אומרים, דין זה אף על דבר הפטור לגמרי מתרומות ומעשרות.⁴³

ויש אומרים, דין זה שייך בדברים החייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן.⁴⁴

ויש שכתבו, לדעה זו שדווקא בזמן שעיקר דין תרומות ומעשרות היה מהתורה, ואז אף המפריש מדבר החייב מדברי סופרים, הפרשתו קדושה כתרומה של תורה, אבל בזמן הזה שעיקר הפרשת תרומות ומעשרות מדברי סופרים, אין בכוח הפרשתו להיות קדושה כתרומה של תורה.⁴⁵

יא. חזקתם מן ההפקר ונשמרים ע"י הבעלים⁴⁶

דברים שאין דרכן של רוב בני אדם לזרוע אותן... אלא חזקתן מן ההפקר פטורין מן התרומה ומן המעשרות

יש אומרים, במינים שחזקתם מן ההפקר, אם הבעלים לא מפקירם אלא שומרים חייבים בתרומות ומעשרות כדין כל אוכל הנשמר.⁴⁷

ויש אומרים, מינים אלו גרועים משאר מינים, ולכן אף אם נשמרים ע"י הבעלים פטורים מתרומות ומעשרות.⁴⁸

ארץ, הלי תרומות פ"ב היי אות ד ד"ה אבל צ"ע, משום שאם היה לומד מדרשה סביר היה שגם על שאר מינים יתחייב האוכלם במיתה, ואילו בדבריו מבואר שבוה לא חייב מיתה.

42. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב היי אות ד הערה 171.

43. תורת הארץ, ח"ב פ"י אות ח, בדעת הראב"ד. ראה שם שהקשה, מדוע הראב"ד לא משיג על הרמב"ם בעניין הפרשת שיבולים.

44. ראה ברכת משה (שאצקס), ח"ב סי' יט ד"ה וע"כ דהראב"ד, שדן באופנים בהם אמר הראב"ד את חידושו; צפנת פענח, הלי תרומות פ"א הכ"ו ד"ה אך באמת, בעניין הפרשה בזמן הזה; קול סופר, בסוגיה דמאכילין קל קל אות כב, שאע"פ שבוה"ז חיוב תרומות ומעשרות מדרבנן, מ"מ אם הפריש תרומתו מדאורייתא כיוון שקדושת הארץ לא בטלה ופירות אלו קדושים כקדושת הארץ, ומצווה זו רשות מהתורה כציצית; שו"ת אהל אברהם (צובנר), סי' מה ד"ה ומיושבים, שכתב כעין דברי הקול סופר. (יש שתמהו על דבריהם, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"א הכ"ו אות ג הערה 106; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כב אות ב); שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' יג, שאף בזמן הזה שהארץ קדושה כשקורא שם תרומתו תרומה מהתורה אף שאין רוב יושביה עליה; שם סי' סג ד"ה ויעויין).

45. שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' כב אות ז; ח"ח או"ח סי' נא אות ב).

46. ראה לעיל הערה 5, שם הובאו יסודותיו של סעיף זה במשנה ובמחלוקת כיצד להסבירה.

47. חזו"א, מעשרות סי' ב ס"ק ה ד"ה בירו'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ב ס"ק קיב.

48. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ב אות ד.

הלכה יג

- א. דין בילה והמציאות המתוארת בהלכה
- ב. דין בילה בחיובים מדברי סופרים
- ג. היחס הרצוי בין הפטור לחיוב בדין בילה
- ד. היחס בין הפטור והחיוב בתערובת המתוארת בהלכה זו
- ה. הפרשה מטבל אחר על הטבל שבתערובת
- ו. הפרשה מתוך התערובת
- ז. אופן הפרשה מתוך תערובת חיוב ופטור
- ח. נתינת התרומות לכהן
- ט. ההפרשה העדיפה: מטבל אחר או מתוך התערובת
- י. קריאת שם וביטול התרומות בתוך התערובת

נתערב דבר שהיב בתרומה בדבר שאינו חייב, כגון זיתי ניקוף¹ שנתערבו בזיתי מסיק² וענבי עוללות בענבי בציר³, אם יש לו פירות אחרות מוציא על החיוב לפי השבון, ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל וכאילו הכל חייב בתרומה⁴, ומפריש מעשר ראשון ושני לפי השבון דבר החייב⁵.

-
1. זיתי ניקוף הם זיתים השייכים לעניים ופטורים מתרומות ומעשרות. בהסבר ובהגדרת זיתים אלו, אמרו הסברים שונים:
 - א. זיתים הנשארים באילן לאחר שבעל הבית מוסק את הזיתים, והעני עולה ולוקטם, ראה: ערוך, ערך נקף (השני); ריבמ"ץ, חלה פ"ג מ"ט ד"ה ושאר; רע"ב, פאה פ"ח מ"ג ד"ה ואין.
 - ב. זיתים של שכחה שנתרו באילן ושייכים לעני, ראה: רמב"ם, הל' גזלה ואבדה פ"ו הי"ג.
 - ג. הפאה שהופרשה מהזיתים, ראה: רש"י, חלה פ"ג ה"ה ד"ה זיתי מסיק.
 - ד. זיתים שאינם ראויים והם הפקר, מלאכת שלמה, פאה פ"ח מ"ג ד"ה ואין.
 2. זיתי מסיק אלו הזיתים אותם בעל הבית לוקט והם חייבים בתרומות ומעשרות, ראה: ריבמ"ץ, חלה פ"ג מ"ט ד"ה ושאר; רמב"ם, פיהמ"ש שם; ר"ש, שם ד"ה זיתי מסיק; רע"ב, שם ד"ה זיתי מסיק.
 3. ענבים השייכים לבעל הבית וחייבים בתרומות ומעשרות, ראה: ריבמ"ץ, חלה פ"ג מ"ט ד"ה ושאר; רע"ב, שם ד"ה ענבי.
 4. ראה להלן הערה 9.
 5. חלה פ"ג מ"ט; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה בפרק שלישי.

א. דין בילה והמציאות המתוארת בהלכה⁶

זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר... ואם
אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל

6. כפי שיבואר להלן, ישנן שתי דעות החולקות ביחס למציאות המתוארת במשנה, חלה פ"ג מ"ט, העוסקת בהפרשה מתוך תערובת של פטור וחייב. מחלוקת זו תלויה בסוגיה ראש השנה יג ע"א, שם מובאת מחלוקת בעניין 'בילה'.

הגדרת 'בילה' היא שני דברים המעורבים יחד ונבללים בצורה יפה זה בזה. במקרה בו התערבו כך ב' מיני אוכלים המחויבים בהפרשת תרומות ומעשרות, ניתן להפריש מהתערובת ולומר שיש בחלק המופרש משני האוכלים בשווה.

בגמרא שם מובא: 'רבי יוסי בן כיפר אמר משום רבי שמעון שזורי: פול המצרי שזרעו לזרע, מקצתו השריש לפני ראש השנה ומקצתו השריש לאחר ראש השנה - אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. כיצד הוא עושה? צובר גורנו לתוכו, ונמצא תורם ומעשר מן החדש שבו על החדש שבו, ומן הישן שבו על הישן שבו. לדעה זו, ניתן ליצור תערובת של חדש וישן ע"י ערבוב של הגורן ולהפריש. דעה זו סוברת שיש בילה אף בדבר יבש. כלומר, אף תערובת יבשה נבללת יפה ובמעשר שהפריש מהתערובת יש מהחייב והפטור בשווה. בהמשך הגמרא שם מובאת דעת שמואל הסובר שאין בילה אלא בשמן ויין, מפני שדווקא בדבר לח ניתן לסמוך על בלילתו אבל בדבר יבש לא. ראה בהרחבה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג ערך 'בילה'.

עוד ביחס למחלוקת זו, ראה: טורי אבן, ראש השנה יג ע"ב ד"ה ויצבור, שהקשה מדעת רבי שמעון שזורי הסובר שיש בילה, מדעתו בגמרא במנחות לא ע"א, שבמקרה ונוצרה תערובת של טבל וחולין יש להפריש מטבל אחר בעל דרגת חיוב דומה (להלן בהערה 22), ומדוע שלא יבלול את התערובת ויפריש, הרי לדעתו יש בילה אף ביבש, (כך הקשו: שו"ת מהר"ם מינץ, אפי זוטרי סי' טז ד"ה הן אמת; חזו"א, שביעית סי' ז [א] ס"ק יח) מכוח קושיא זו תירץ:

א. לדעת רבי שמעון שזורי יש בילה ביבש רק בדבר שעיקרו מדרבנן ואילו לשמואל אין בילה ביבש כלל, ראה: טורי אבן, ראש השנה יג ע"ב ד"ה וי"ל דע"כ; שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' יב ד"ה ואין לומר.

ב. לדעת רבי שמעון שזורי יש בילה אפילו בשל תורה, ומ"מ בדבריו בגמרא מנחות לא הציע לבלול את התבואה מפני שבהפרשה מסוג זה בא האדם לידי הפסד, ראה: שיטה מקובצת, מנחות לא ע"א אות ה; טורי אבן, ראש השנה יג ע"ב ד"ה עוד י"ל; יד דוד (זינצהיים), מנחות לא ע"א ד"ה ועיין בר"ה.

ראה: תרועת מלך (זוסמאנוויץ), סי' יח אות ג ד"ה ולכן נלע"ד, שתירץ בעניין אחר ע"פ הרא"ש, הלי חלה סי' ו.

רוב הפוסקים פסקו כדעת שמואל שיש בילה רק בדבר לח, ראה: ר"ש, חלה פ"ג מ"ט; ראב"ד, השגות להלי מעשר שני פ"א ה"ח; תוספות, סוטה יח ע"א ד"ה חזר; רמב"ן, עבודה זרה עג ע"ב; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג), סי' תכג; רא"ש, חלה פ"ג מ"ט ד"ה והשאר; מרדכי, הלי ארץ ישראל וחלה (מהדורת דיקמן) ד"ה פסק מור"ם דף יב; ר"ן, עבודה זרה לו ע"ב בדפי הר"י ד"ה חוץ מטבל; פסקי ריא"ז, ראש השנה פ"א אות ה; מאירי, ראש השנה יג ע"ב ד"ה אע"פ שאין; שו"ת בנימין זאב, סי' שכ; ש"ד, יו"ד סי' שכד ס"ק יח; ט"ז, שם ס"ק יג; שו"ת חתם סופר, ח"א סי' קכט ד"ה איברא; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ג סעי' נב.

יש אומרים, יש בילה אף בדבר יבש, ולפיכך כתבו שדין ההפרשה המתואר כאן מתייחס אף לזיתים וענבים העומדים למאכל וההפרשה חלה מדין בילה.⁷

ויש אומרים, אין בילה בדבר יבש ואף על פי כן דין ההפרשה מתייחס לזיתים וענבים,⁸ מפני שמספק חל חיוב הפרשה על כל זית וזית וכאילו נעשו שווים בדיניהם.⁹

ויש אומרים, יש בילה רק בדבר לח, ולפיכך ניתן להפריש מתוך התערובת רק

-
7. משמעות הרמב"ם (ה' תרומות פ"ב הי"ג; פיהמ"ש חלה פ"ג מ"ט), שלא הזכיר שיש לדרוך את הענבים והזיתים ולהפוך אותם לנוזל. וכ"כ בדעת הרמב"ם: שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח, למד כן מפשט ההלכה שהזכיר פירות ולא שמן ויין; משנה למלך (ה' מעשר פי"ד הי"ח; ראה בדבריו לעיל שם פ"ו הי"ז); בית יצחק (חבר), ח"ב סי' א לב ים אות מט; שו"ת עמודי אור (הלר), סי' עא אות ו; הרב אביגדור עזריאל (הובאו דבריו בשו"ת שמחת יום טוב, אלגאזי, סי' ב אות ג ד"ה ועוד קשה; שם ד"ה ודע דהא); שו"ת שמחת יום טוב, סי' ג אות ב; חלת אהרן (בתוך: שו"ת מהרא"פ), תרומות פי"ד מ"א ד"ה המפריש מקצת; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"ב סי' קיד אות י; הרב יצחק אלחנן ספקטור (שו"ת רבי יצחק אלחנן, סי' יא ד"ה אכן מצינו; שו"ת באר יצחק, או"ח סי' יב ד"ה לכאורה יש; שם ד"ה אמנם יש; שם ד"ה ולכן לדינא, ויתכן והרמב"ם יודה שיש בילה ביבש רק במין אחד); עטרת תפארת (לוי), דמאי פ"ו מ"ז ד"ה באופן אחר, אע"פ שהלכה כדעה שאין בילה; מכתבי תורה (קאלינה), מכתב נו ד"ה כ"ק וכו', דווקא כשמערבם בידיים אבל מעצמם אינם נבללים מלבד שמן ויין; עשר תעשר, שער הלכה ה' לח מטעמים ד"ה כגון זיתי; שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' רמג. כ"כ: שו"ת הרי"ד, סי' קכב, בביאור המשנה חלה פ"ג מ"ט; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה בפרק שלישי דחלה. יש שהקשו על הבנה זו בדברי הרמב"ם, ראה: עמק המלך, ה' גירושין פ"ג הי"ד ד"ה גם מ"ש; תרועת מלך (זוסמאנוויץ), סי' יח אות ט-י; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ג אות ב; שו"ת מנחת שלמה, ירושלים תש"ס תניינא סי' קט אות ב, שכתב שהמהרי"ט הוא דעת יחיד).
8. תרועת מלך (זוסמאנוויץ), סי' יח אות יד ד"ה ולפי"ז. ביאורו נשען על משי"כ הרמב"ם לעיל פ"ב הי"ב, שבהפקר אף שאינו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מ"מ אם קרא שם תרומתו תרומה, אף כאן מפריש מתוך התערובת אף שאין בילה ביבש ואם יוציא את זיתי הניקוף או את ענבי העוללות תרומתו תרומה והפרשה זו פוטרת את התערובת.
9. מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"ה הי"ז ד"ה ועיין במשנה למלך, שלדעת הרמב"ם אין הטבל בטל ברוב כיוון שהאיסור ניכר בעין וניתן לתקנו ע"י הפרשה ממקום אחר. במקרה שהטבל הוא הרוב יכול להפריש מתוך התערובת מפני שנעשה הכל טבל; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' יט ד"ה ובהכי יתבאר, שלדעת הרמב"ם הרוב המבטל פועל שיחולו דיניו גם על החלק שהתבטל ולכן נעשה הכל טבל; הרב משה חסקין, כרם ציון השלם, ח"ה אוהל משה סוף אות ד; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ג אות ב ד"ה ולכן נלע"ד, ודייק מלשון הרמב"ם בה' ביכורים פ"ז הי"א: 'נעשית זו כולה טבל' וממקומות נוספים מהם משמע שיש לכל התערובת דין אחד מפאת הספק. ראה: שו"ת חוט המשולש, ח"ג סי' לו ד"ה ואם נימא, שאף סברא זו שנעשית התערובת כולה טבל אינה מספיקה כדי להפריש מיניה וביה ללא הסברא שיש בילה אף ביבש.

לאחר שדורך את הענבים והזיתים.¹⁰

ויש אומרים, יש בילה רק בדבר לת, ובהלכה זו מדובר במקרה שהענבים ממין אחד מסומנים וניכרים אלא שאינו יודע אם הם מהפטור או מהחיוב ולפיכך צריך להפריש מכל מין.¹¹

לדעות אלו שיש בילה בלח, בפירות יבשים או בפירות שאינו רוצה לסוחטם, יש להפריש תרומות ומעשרות מכל פרי ופרי.¹²

10. ר"ש, חלה פ"ג מ"ט; רמב"ן, עבודה זרה עג ע"ב ד"ה ויש לי לפרש; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס ברלין), סי' טו ד"ה ואי"ת והא; רא"ש, חלה פ"ג מ"ט ד"ה והשאר; ר"ן, עבודה זרה לו ע"ב בדפי הר"ף ד"ה חוץ מטבל; תפארת ישראל, חלה פ"ג מ"ט יכין אות לג; משנה ראשונה, שם ד"ה תרומה; הרב אביגדור עזריאל, בתוך: שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזי), סי' ב אות ג ד"ה ודע דהא, וביבש כשאין לו פרנסה ממקום אחר אינו יכול לתקן את התערובת; שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' יב ד"ה ואין לומר; חזו"א (דמאי סי' יג ס"ק ו; מעשרות סי' ו ס"ק י ד"ה ולמאי דפירשנו); המעשר והתרומה, פ"ג סעי' לד; תוספות הר"ד, דמאי פ"ה הי"ד ד"ה בדמאי התיירו; מלוא העומר, סי' שכד ס"ק ו עמ' לו ד"ה האמנם ראיתי; שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כב אות ה ד"ה וצ"ע, בדעת השו"ע; הרב חיים קנייבסקי, חלה פ"ג הי"ה ד"ה מוציא תרומה.

כ"כ בדעת הרמב"ם: רש"י, דמאי פ"ה הי"ה; ר"י קורקוס, הל' מעשר שני פ"א הי"ח; כסף משנה, שם; מראה הפנים, שביעית פ"ב הי"ה ד"ה ובאמת קושית; חסדי דוד (דמאי פ"ה הי"א ד"ה עוד ראיתי; מעשר שני פ"ב הי"ו ד"ה ותו איתא), שדרכו של הרמב"ם להעתיק המשנה ולכן לא הזכיר את השמן והזיתים; תרועת מלך (זוסמאנוויץ), סי' יח אות ט-יז; הרב אביגדור עזריאל, בתוך: שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזי), סי' ב אות א ד"ה ונלע"ד; ערוך השלחן (הל' דמאי סי' קטז סעי' ז; הל' מעשר שני סי' קיח סעי' יט-כ); מרומי שדה, ראש השנה יג ע"ב ד"ה א"ל אבי; חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק ל ד"ה והא, והסביר שלא פירש כן בהלכה משום שמסתמא מפרישים בענבים וזיתים רק לאחר שעושים מהם שמן ויין; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח ד"ה ועי' בשו"ת; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ג ס"ק קכח, בפירוש הראשון.

מובא בירושלמי, חלה פ"ג מ"ה: א"ר מנא: קיימתיה בשמן של זיתי מסיק שנתערב בשמן של זיתי ניקוף. אמנם הירושלמי נזקק להסבר זה כדי להסביר שמדובר על טבל מדאורייתא שלא חלים עליו דיני ביטול ולא על טבל מדרבנן בו מודים רבי יוחנן וריש לקיש שבטל ברוב, ואילו הר"ש, חלה פ"ג מ"ט, העמיד באופן זה כדי להסביר כיצד יכולה לחול הפרשה זו, וזה רק ע"י בילה. ראה: טורי אבן, ראש השנה טו ע"ב ד"ה מעשר חרובין, שכוונת הירושלמי ככוונת הר"ש, והעמיד בשמן ויין מפני שיש בילה דווקא בהם. ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב הי"ג אות ב ד"ה ועיין בירושלמי, שהפוסקים דחו ירושלמי זה מהלכה, ראה שם בטעמו.

11. חזו"א, שביעית סי' ז ס"ק ל ד"ה והא, בפירוש השני; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ג ס"ק קכח, בפירוש השני.

12. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ג ס"ק קכח, ע"פ המבואר ברמב"ם, הל' מעשר פ"ד הי"ח, שבדבר שאין דרכו להיבלל צריך להפריש מכל אחד ואחד.

ב. דין בילה בחיובים מדברי סופרים¹³

זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר

יש אומרים, אף לדעה הסוברת שאין בילה בדבר יבש, מ"מ בדברים האסורים מדברי סופרים סומכים על דעה זו, ולפיכך יכול להפריש מתוך התערובת.¹⁴ ויש אומרים, אין להקל כדעה הסוברת שיש בילה בדבר יבש אפילו בטבל דרבנן כפירות, אלא רק בדמאי הקלו.¹⁵

ג. היחס הרצוי בין הפטור והחיוב בדין בילה

זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר... ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל

יש אומרים, כדי שהבילה תועיל בהפרשה מתוך תערובת, היחס בין החלק החייב בתרומות ומעשרות לחלק הפטור צריך להיות שווה, שאם לא כן יש לחשוש שמא מפריש מהחלק המהווה את הרוב על המיעוט.¹⁶ ויש אומרים, בילה מועילה בכל יחס שיהיה בין החלק החייב לחלק הפטור.¹⁷

13. בדמאי, פ"ה מ"ה, מובא שיש בילה אף בתמרים וגרוגרות. יש שהסבירו, שמשנה זו היא כדעה הסוברת שיש בילה בדבר יבש, ר"ש, שם ד"ה בזמן; ר"א"ש, שם ד"ה בולל, בפירוש הראשון; רע"ב, שם ד"ה בולל. יש שהסבירו, שמשנה זו היא אף לשיטה הסוברת שיש בילה רק בדבר לח אלא שבדמאי הקלו, ר"א: ר"א"ש, שם ד"ה בולל, בפירוש השני; תפארת ישראל, שם יכין אות לג; מהר"ם שיק, שם. האחרונים נחלקו בשאלה, האם ניתן לסמוך על בילה בדמאי בלבד, או שמא אף בחיוב דרבנן מסוג אחר ניתן להקל כשיטה שיש בילה ביבש, כפי שיתבאר בסעיף זה.

14. תפארת ישראל, דמאי פ"ה מ"ח יכין אות מט, ביחס לתערובת של טבל מועט בחולין מרובים; הרב אביגדור עזריאל, בתוך: שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזי), סי' ב אות א ד"ה ונלע"ד; שו"ת רבי יצחק אלחנן, סי' יא ד"ה אכן מצינו, בעניין מדומע; תורת הארץ, ח"א פ"ב אות לט ד"ה ומדי דברי, בפירוש הראשון; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח (ד"ה והנראה בזה, בדעת הרמב"ם; שם, ד"ה ועוד י"ל, מטעם שונה שיבואר להלן בסעי' ה הערה 32); הערות הגרי"ש אלישיב, תמורה יב ע"א ד"ה אין המדומע, בעניין בילה בדין דימוע.

15. רבי עקיבא איגר, דמאי פ"ה מ"ה אות נא; שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' יב ד"ה ויש לתרץ; תורת הארץ, ח"א פ"ב אות לט ד"ה ומדי דברי, בפירוש השני; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח ד"ה והנראה בזה, בדעת הר"ש והרמב"ן.

16. ר"ש, דמאי פ"ה מ"ה ד"ה בזמן; ר"א"ש, שם ד"ה בזמן; רע"ב, שם ד"ה בזמן.

17. כך משמע בר"ש, חלה פ"ג מ"ט; משנה למלך, ה"ל מעשר פי"ד ה"ח, והקשה שם על הדעה הראשונה; מראה הפנים, דמאי פ"ה ה"ה ד"ה דבית ר' ינאי; תוספות הרי"ד, שם ה"ד ד"ה בדמאי התירו, לדבירו אף הדעה הראשונה הסוברת שצריך שיעור שווה היינו דווקא בדמאי שהתירו בילה ביבש, אבל בלח יודו לדעה זו שאין צורך בשיעור שווה; דרך אמונה, ה"ל מעשר פ"ח ה"ב ס"ק ז.

ד. היחס בין הפטור לחיוב בתערובת המתוארת בהלכה זו¹⁸

זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר

יש אומרים, מדובר במקרה שזיתי החיוב נותנים טעם בתערובת, שאם לא כן נמצא מפריש מהפטור.¹⁹

ויש אומרים, זיתי המסיק מהווים את רוב התערובת, שאם רוב התערובת תהיה חולין לא יוכל להפריש על תערובת זו מטבל אחר.²⁰

ויש אומרים, דין זה נאמר בין אם החיוב הוא הרוב ובין אם הפטור הוא הרוב.²¹

ה. הפרשה מטבל אחר על הטבל שבתערובת²²

אם יש לו פירות אחרות מוציא על החייב לפי השבון

לדעה זו - יש אומרים, יכול להפריש מטבל גמור אף על תערובת שהטבל שבה בטל ברוב חולין,²³ שאע"פ שהטבל התבטל מ"מ לא הופקע שמו אלא נחשב

18. סעיף זה מובא על מנת לסקור את האפשרויות השונות בהסברת המשנה בחלה פ"ג מ"ט, אותה העתיק הרמב"ם בהלכה זו. הסברות לדעות השונות יתבארו כל אחת במקומה.

19. ראה להלן בהערה 31.

20. ראה להלן בהערה 26 ו-28.

21. חסדי דוד, דמאי פ"ה ה"י ד"ה ומ"ש רבי יהודה, שבין אם החלק הפטור הוא הרוב ובין אם החלק החייב הוא הרוב יכול להפריש מתוך התערובת; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח ד"ה תבנא לדינא. אמנם, ראה: שו"ת חוט המשולש, ח"ג סי' לו ד"ה עכ"פ העולה, שאף אם הטבל הוא הרוב אין להפריש מיניה וביה ללא הסברא שיש בילה בדבר יבש, משום שלולי סברא זו יכול להפריש מהפטור; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"י"ג אות א ד"ה במנחות. ראה עוד הערות 23-25.

22. מנחות לא ע"א: 'אמר רבי שמעון שזורי, פעם אחת נתערב לי טבל בחולין ובאתי ושאלתי את רבי טרפון, ואמר לי: לך קח לך מן השוק ועשר עליו. קסבר, דאורייתא ברובא בטל ורוב עמי הארץ מעשרים הן, והוה ליה כתורם מן הפטור על הפטור. מבואר מכך, שניתן להפריש תרומות ומעשרות מדרגות חיוב הזהות אחת לשנייה, ואילו בדברי המשנה חלה פ"ג מ"ט, מבואר שמפריש ממוקום אחר ולא פירטה המשנה שצריך דרגת חיוב הדומה לתערובת. עיקר סוגיה זו תתבאר להלן פ"ה ה"י"ד, בסעיף זה נעסוק רק בדין העולה מדברי הרמב"ם ביחס לתערובת זו.

בעניין זה, ראה: ברוך טעם, שער א שער התערובות דין ג פרק א-ג.

23. אורים גדולים (זאבי), סי' ח למוד לב, מפשט לשונם של הרמב"ם והשו"ע שניתן להפריש מטבל אחר ולא סייגו דבריהם; שו"ת דברי נחמיה, יו"ד שאלה כד, שהטבל לא בטל מהתורה ונמצא מפריש מהחיוב על החיוב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"י"ג ביאור ההלכה ד"ה אם יש, בפירוש השני, ע"פ ההלכה לקמן, פ"ה ה"י"ז, שהמפריש מחיוב תורה על חיוב דרבנן תרומתו תרומה וצריך לחזור ולתקן את התרומה, וכאן עסק בתיקון התערובת ולא בתיקון התרומה וסמך על מה שכתב שם. אמנם, ראה: מנחת חינוך, מצווה רפד אות יד ד"ה והנה לדעת רש"י, שאסור לעשות כן לכתחילה אע"פ שיכול לאחר מכן לתקן את התרומה.

עדיין כאילו נמצא בתערובת,²⁴ וכן יכול להפריש מתערובת זו על טבל גמור.²⁵ ויש אומרים, יכול להפריש על התערובת הזו מטבל גמור דווקא כאשר היחס בתערובת הוא רוב טבל ומיעוט חולין,²⁶ ולכל הפחות מחצה על מחצה,²⁷ אבל אם רוב התערובת היא חולין אינו יכול להפריש מטבל גמור מפני שמהתורה הטבל בטל ברוב ונמצא מפריש מחיוב דאורייתא על חיוב דרבנן.²⁸

ו. הפרשה מתוך התערובת

ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל וכאילו הכל חייב בתרומה

טבל שהתערב אוסר מין במינו בכלשהו.²⁹

-
24. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי מעשר פ"ח ה"א ד"ה לכן צריך, שכל שניתן לברר את מקום הטבל לא מתבטל ברוב ובהפרשה מטבל גמור לא נחשב כתורם מהחיוב על הפטור. ראה: מעדני ארץ (הלי תרומות פ"ב ה"יג אות א ד"ה שוב ראיתי; שם, הערה 203).
25. מאירי, חלה פ"ג ד"ה אמר המאירי כיוצא בו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"יג אות א, בדעת הרמב"ם והשו"ע, שביאר ששאלה זו נתונה במחלוקת בבלי וירושלמי, ופסק הרמב"ם כירושלמי בגלל פשט המשנה חלה פ"ג מ"ט, וכן מדברי התוספתא, דמאי פ"ה ה"יב: 'הטבל שנתערב בחולין הרי זה אוסר בכלשהו, אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון', וראה במעדני ארץ, שם ד"ה והן אמנם, שיישב פסיקה זו עם האיסור העקרוני אותו פסק הרמב"ם לקמן פ"ה ה"יד, להפריש מטבל דאורייתא על טבל דרבנן.
26. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד סי' קכ ד"ה אמנם, בדעת הרמב"ם שהפך את הסדר המובא במשנה שזית המסיק התערבו בזיתי הניקוף; חזו"א, שביעית סי' ז [א] ס"ק טו ד"ה שם ה"יא.
27. משמעות ריבמ"ץ, חלה פ"ג מ"ט ד"ה אם יש; שו"ת שאגת אריה, דיני חדש סי' יב [ב] ד"ה ומיהו כל זה, בדעת הר"ן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"יג ס"ק קכה.
28. ר"ש (תוספות שאנץ, הובאו דבריו בשיטה מקובצת בבא מציעא נג ע"א ד"ה וכל דבר; חלה פ"ג מ"ט); רא"ש, חלה פ"ג מ"ט ד"ה אם; משמעות רע"ב, שם ד"ה אם; תפארת ישראל, דמאי פ"ה מ"ח יכין אות מט; מנחת חינוך (מצווה רפד אות יג ד"ה שאוסר; שם, אות יד ד"ה והנה); שו"ת נחלת ברוך (לאבסקל), סי' כב ענף ב ד"ה דהנה יש; קרן אורה, נדרים נב ע"א ד"ה ועוד דאפילו, ונשאר בצ"ע על סתימת לשונם של הרמב"ם והשו"ע; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' יד אות א-ב; חזון יחזקאל (דמאי פ"ה ה"יד, ביאורים ד"ה אם יש; תרומות פ"ה ה"יח, ביאורים ד"ה אם יש); חזו"א, דמאי סי' יג ס"ק ו; שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' יט ד"ה ובהכי יתבאר; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב ה"יג אות א ד"ה ומיהו נראה; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב ה"יג ס"ק קכה); שם ביאור ההלכה ד"ה אם יש; הלי מעשר פ"ח ה"יב ס"ק ח).
29. לדין זה, שטבל אוסר אפילו בכלשהו, הובאו ב' טעמים:
 א. בבבלי עבודה זרה עג ע"ב, בשם שמואל: 'כהיתרו כך איסורו'. כלומר, כשם שלהתיר טבל די בחיטה אחת הפוטרת את הכרי, כך כדי לאסור חולין די בחיטה אחת.
 ב. בירושלמי נדרים פ"ו ה"ד; בבלי נדרים נח ע"א, מובא הטעם שדין הטבל כדבר שיש לו מתירין שהרי ניתן לתקן את התערובת ולפיכך במינו נאסר אפילו בכלשהו. הרמב"ם הלי

יש אומרים, דין הטבל כדבר שיש לו מתירין דווקא כשיש לו טבל אחר להפריש ממנו על התערובת, אבל כשאין לו טבל אחר ונצרך להפריש מתוך התערובת אף על החולין ובכך לבוא לידי הפסד, אין דינו עוד כדבר שיש לו מתירין שאוסר בכלשהו אלא אוסר רק בנותן טעם,³⁰ ובמצב שאין בו שיעור הנותן טעם, בטל בתוך התערובת.³¹

ויש אומרים, מכיוון שאין לתערובת מתירין מטבל אחר מותר להפריש מתוך התערובת אף לדעה הסוברת שאין בילה בדבר יבש, שאם לא תותר הפרשה זו נמצא שאין לתערובת מתירין ויבטל הטבל ברוב.³²

ויש אומרים, אף אם אין מתיר לתערובת זו, מ"מ אוסר הטבל בכלשהו מפני שכמו שהטבל נפטר מאיסורו על ידי חיטה אחת, כך איסורו אוסר בכלשהו בלבד.³³

-
- מאכלות אסורות פט"ו הי"ו, הביא את הטעם השני, ובהסבר דבריו ראה: כסף משנה, שם; חסדי דוד, דמאי פ"ה הי"ד; תיוריט, חלה פ"ג מ"י ד"ה הטבל.
- ביסוד הדיון, מדוע טבל נחשב כדבר שיש לו מתירין, הרי לפי ההנחה שלא ניתן להפריש עליו מטבל דאורייתא אלא רק מטבל דרבנן, לא ניתן לתקן את הטבל מהתורה אלא רק את החלק שלאחר הביטול החייב מדרבנן, ראה: מנחת חינוך, מצווה רפד אות יד; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' יד; מרחשת, ח"א סי' נב אות א ס"ק א-ה; גידולי שמואל, ביצה ד ע"א ד"ה ועי' בס'.
 30. שיירי הקרבן, נדרים פ"ו הי"ד ד"ה כל דבר, שטעמו של שמואל י'התירו כך איסורו הוא הטעם לכך שטבל הוא דבר שיש לו מתירין ושני הטעמים אחד הם, ולפי זה כשיש טורח והוצאה אין הטבל נידון כדבר שיש לו מתירין.
31. רמב"ן, עבודה זרה עג ע"ב ד"ה והא דתנא, כשאין בזיתי הטבל שיעור לאסור את התערובת הם בטלים ברוב, שכל שאין לו מתירין כדרכו ללא הפסד נחשב כאין לו מתירין; רשב"א (שם ע"א ד"ה ואי קשיא לך הא דתנן; תורת הבית הארוך, בית ד שער ד לח ע"ב; תורת הבית הקצר, בית ד שער א ח ע"א) בשם הרמב"ן ונראה שהסכים לדבריו, וכן הובאו דבריו בבית יוסף (יו"ד סי' קב ד"ה כתב הרשב"א; שם סי' קכב ד"ה כתב הרשב"א כלי שנאסר), ונפסק בשו"ע (יו"ד סי' קב סעי' ג; שם, סי' קכב סעי' ח) כעיקרון הני"ל לעניין כלי שהתערב. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ג ציון ההלכה ס"ק ש, שתמה על דעה זו.
- עוד ביחס לדעה זו, ראה: חלת אהרן (בתוך: שו"ת מהרא"פ), תרומות פ"ד מ"א ד"ה המפריש מקצת; הרב יהושע איזיק שפירא (נועם ירושלמי, חלה פ"ג ד"ה והנה בזה; עמק יהושע, דיני חלה סי' כא ד"ה והנה לפי); אשל אברהם (ניימארק), תרומות פ"ד הי"א ד"ה גמ' דאמר ר"ל, בהסבר הדעה בירושלמי שטבל בטל ברוב, מפני שאין בילה ביבש ולא ניתן להפריש מתוך התערובת. שו"ת אבן ישראל, ח"ז סי' לח ד"ה ועוד י"ל.
32. רבינו תם, ספר הישר (חלק החידושים) סי' תש, שטעם הירושלמי נצרך למקרה בו לטבל אין מתירין, כגון שהיו בעליו במדינת הים, ומ"מ נאסר אפילו במשהו; תוספות (נדרים נח ע"א ד"ה לא נתנו; עבודה זרה עג ע"ב ד"ה טבל, במקרה ואין לטבל פרנסה ממקום אחר שנחשב כאין לו מתירין ומ"מ נאסר אפילו במשהו); תוספות רבי יהודה מפאריש, עבודה זרה עג ע"ב ד"ה שלא במינו; ריטב"א, שם ד"ה והקשה ר"ת; מאירי, שם ד"ה כל איסורין; תוספות שאנץ, הובא בשיטה מקובצת בבא מציעא נג ע"א ד"ה וכל דבר; ר"ן, עבודה זרה לו ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה חוץ מטבל; חסדי דוד, דמאי פ"ה הי"ד, טעמו של שמואל הוא אסמכתא וטעם האיסור הוא משום שלא חילקו חכמים; מהר"ם מלובלין, עבודה זרה עג ע"ב ד"ה חוץ מטבל;

ויש אומרים, אף אם צריך להפריש מתוך התערובת נחשב כדבר שיש לו מתירין מפני שאין הפסד קל של תרומה נחשב להפסד שמכוחו לא ייחשב עוד כדבר שיש לו מתירין.³⁴

ז. אופן הפרשה מתוך תערובת חיוב ופטור

ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל...
ומפריש מעשר ראשון ושני לפי השבון דבר החייב

לדעה זו, יש להפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר על כל התערובת, ולאחר מכן מפריש מעשר ראשון ומעשר שני לפי שיעור הזיתים והענבים החייבים שבתערובת.³⁵

ויש אומרים, אינו יכול להפריש תרומת מעשר לפני מעשר ראשון,³⁶ אלא מפריש את התרומות והמעשרות לפי סדרם: תרומה גדולה, מעשר ראשון, תרומת

חתם סופר, שם ד"ה כהתירו.

ביחס למעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר שהתערב בחולין, ולגביו אין את טעמו של שמואל 'כהיתרו כד איסורו', שכן יש לתרומת מעשר שיעור, ראה: תוספות, עבודה זרה עג ע"ב ד"ה טבל מאי; ריטב"א, שם ד"ה בשלמא יין נסך; חתם סופר, שם ד"ה כהיתרו; חידושי מהר"י שפירא, שם ד"ה בא"ד וי"ל דצריכי תרוויהו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ג אות ב ד"ה אולם עדיין; שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כב אות ה.

34. מלוא העומר, סי' שכד ס"ק ד עמ' כז ד"ה והנה ראיתי, שיכול למכור את החולין המעורבים לכהן ונמצא שאינו מפסיד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ג ד"ה והנה רבינו, בדעת הרמב"ם, מפני שמוכר את התרומה בזול לכהן (ראה מה שיתבאר להלן אות ח), ואין זה נחשב להפסד.

יש שכתבו, שהרמב"ם אינו סובר שהפסד הנגרם על ידי תיקון התערובת מבטל מהתערובת דין דבר שיש לו מתירין וממילא אף בהפסד גדול יישאר דין התערובת כדבר שיש לו מתירין, כסף משנה, הלי עבודה זרה פ"ז הי"ג ד"ה כיצד כוס, בפירוש הראשון; יעיר אוזן, עין זוכר מערכת ד אות כו; שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כב אות ה ד"ה אבל הרמב"ם.

35. משמעות הרמב"ם (הלי תרומות פ"ב הי"ג; פיהמ"ש חלה פ"ג מ"ט); רימב"ץ, חלה פ"ג מ"ט; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי כיוצא בו, והשווה לחידושי המאירי, ראש השנה יג ע"ב ד"ה אע"פ שאין, שם פסק כשמואל שיש בילה רק בדבר לח והביא שיש חולקין; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יח; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נח סעי' יט, בדעת הרמב"ם.

לדעה זו, נמצא שמפריש תרומת מעשר לפני מעשר ראשון, דבר האסור לכתחילה כמבואר ברמב"ם, הלי מעשר פ"ט ה"ה. אמנם לדעתו הפרשה זו חלה, ראה: רמב"ם, הלי מאכלות אסורות פ"י ה"כ; רדב"ז, שם, שאע"פ שאין לעשות כן לכתחילה, מ"מ כשעבר ועשה חלה הפרשת תרומת המעשר, כ"כ: מנחת חינוך, מצווה רפד אות ג ד"ה ועוד אמרו; חזו"א, דמאי סי' א ס"ק ה ד"ה ר"מ; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הכ"ג אות ב.

36. ריבמ"ץ, דמאי פ"ה מ"א ד"ה תרומת מעשר; רמב"ם, פיהמ"ש שם; ר"ש (חלה פ"ג מ"ט), ומכוח קושיה זו דחה את הדעה הראשונה שהתרומה הגדולה ותרומת המעשר ניטלו בתחילה

מעשר ומעשר שני על כל התערובת,³⁷ ולאחר מכן נותן את המעשרות לפי החלק החייב שבתערובת.³⁸

ויש אומרים, תחילה יש להוציא את התרומה הגדולה ואת תרומת המעשר מהתערובת ללא קריאת שם, ולאחר מכן יפריש מעשר ראשון ומעשר שני לפי שיעור החיוב שבתערובת ואז יקרא שם לתרומת המעשר.³⁹

ה. נתינת התרומות לכהן⁴⁰

מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל וכאילו הכל חייב בתרומה

בהפרשה זו מפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר אף על החלק הפטור מתרומה, ולכן תרומתו מורכבת אף מחולין.

יש אומרים, נותן לכהן את כל תרומתו בחינם, אף את חלק החולין שבהן.⁴¹

ללא קריאת שם על המעשר ראשון; ביכורים פ"ב מ"ג; רא"ש, חלה פ"ג מ"ט ד"ה והשאר מעשר.

עוד במחלוקת הראשונים ביחס להקדמת תרומת מעשר למעשר ראשון, ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק קצט.

37. שאע"פ שחייב לתת מעשרות לפי החלק החייב בלבד, חייב להפריש מעשר ראשון על כל התערובת כדי שיוכל להפריש מתוכו תרומת מעשר שדינה להיות מופרשת על כל התערובת, ראה: ר"ש, חלה פ"ג מ"ט.

38. ר"ש, חלה פ"ג מ"ט, בפירוש הראשון; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס ברלין), סי' טו ד"ה ואגב גררא; רא"ש, חלה פ"ג מ"ט ד"ה והשאר מעשר, בפירוש הראשון; רע"ב, שם ד"ה ומעשר שני; תפארת ישראל (שם), יכין אות לה; הלכתא גבירתא, (שם); לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יח; ט"ז, שם ס"ק ז; ש"ך, שם ס"ק כט; משנה למלך, ה' מעשר פ"ח ה"ד; מהר"א פולדא, חלה פ"ג ה"ה ד"ה והשאר מעשר; פני משה, שם ד"ה והשאר מעשר; שלחן מלכים (בויאנו), יו"ד סי' שלא ס"ק יז; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' נח סעי' יט; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים להלכה לח ד"ה כגון זיתי, בדעת הרמב"ם מחמת הקושיות שהקשה הר"ש על שיטה זו; המעשר והתרומה, פ"ג סעי' לד.

39. ר"ש, חלה פ"ג מ"ט, בפירוש השני.

40. ישנם פעמים שמפרישים תרומה גדולה ותרומת מעשר מספק, כגון בתערובת של פטור וחייב כבהלכה זו וכן בספק חיוב כדמאי. נחלקו הראשונים והאחרונים מה יעשה המפריש עם התרומות שבידו, שהרי ליהנות בהן אינו יכול מפני קדושתן, ונחלקו האם צריך לתת לכהן בחינם את התרומות אף שיש בהן גם חלק חולין, או שיכול למכור לו את חלק החולין.

ביחס לנתינת התרומות בדמאי, ראה רמב"ם, ה' מעשר פ"ט ה"ה.

41. שיטה מקובצת, מנחות לא ע"א אות ה; משמעות רע"ב, חלה פ"ג מ"ט ד"ה ומעשר שני; תיו"ט, דמאי פ"א מ"א ד"ה דמאי, בדעת הרמב"ם שכתב בכמה מקומות 'ונותנה לכהן'; הרב משה מרגלית (פני משה, חלה פ"ג ה"ה ד"ה והשאר מעשר; מראה הפנים, שם ד"ה ואם לאו; מראה הפנים, דמאי פ"א ה"א ד"ה הקלים שבדמאי, שבכל מקום שיש שהספק הוא במקום שעדיין לא נתרמה תרומה צריך לתת לכהן בחינם שהרי יש כאן ספק עוון מיתה ואינו ראוי לו ולכן יביא לכהן בחינם), ראה: מקדש דוד, דמאי סי' ד ד"ה הנה מראה"פ, שהקשה עליו; שער

ויש אומרים, נותן לו את תרומתו ומוכר לו את חלק החולין⁴², ויכול למחול על חלקו ולתת לכהן בחינם.⁴³
ויש המסתפקים בדין זה.⁴⁴

ט. ההפרשה העדיפה: מטבל אחר או מתוך התערובת

אם יש לו פירות אחרות מוציא על החייב לפי חשבון, ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל וכאילו הכל חייב בתרומה

יש אומרים, אם יש לו טבל אחר יפריש ממנו על תערובת הפטור והחייב, ורק כשאין לו טבל אחר יפריש מתוך התערובת.⁴⁵

ויש אומרים, יכול לבחור בפתרון הרצוי עבורו, אלא שהמשנה נקטה ראשית שיפריש ממקום אחר כדי שלא יבוא לידי הפסד על ידי הפרשה מתוך התערובת.⁴⁶

-
- יאודה, הלי מעשר פי"ט הי"ה ד"ה ומכאן אני, בדעת הר"ש; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נח סעי' יט, ונשאר בצ"ע מדוע שלא יקח הבעלים כסף מהכהן.
42. מלוא העומר, סי' שכד ס"ק ד עמ' כז ד"ה והנה ראיתי; עטרת תפארת (לוי), דמאי פי"ו מ"ז ד"ה באופן אחר; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ב הי"ג אות ב ד"ה והנה רבינו, וראה שם בהערה 212; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ב הי"ג ס"ק קכט.
43. ר"ש, חלה פי"ג מ"ט; רא"ש, שם ד"ה והשאר מעשר; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יח; ש"ך, שם ס"ק כט; לימודי ה' (נגיאר), לימוד קיא ד"ה הרב תי"ט; המעשר והתרומה, פי"ג סעי' לד.
44. תי"ט, חלה פי"ג מ"ט ד"ה לפי חשבון, בדעת הר"ש; שער יאודה, הלי מעשר פי"ט הי"ה ד"ה ומכאן אני, ושם הבחין בין תערובת לדמאי. אולם, יש שכתבו שהר"ש לא הסתפק בדין זה אלא שכוונתו שיכול למחול על החולין ולהביא הכל לכהן או למכור לו, כבהערה 43, ראה: לימודי ה' (נגיאר), לימוד קיא ד"ה הרב תי"ט; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ב הי"ג ציון ההלכה ס"ק שנה.
45. משמעות הרמב"ם בהלכה זו; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק כח; הון עשיר, מעשרות פי"ה מ"ו ד"ה לכן נראה; שרשי הי"ם, הלי מעשר פי"ד הי"ח ד"ה עוד ראיתי; יד דוד (זינצהיים), מנחות לא ע"א ד"ה וראיתי להרב; שו"ת אבן ישראל (ח"ז סי' יט; שם סי' לח ד"ה ועוד י"ל), בדעת הרמב"ם והשו"ע, שאע"פ שאף שמואל הסובר שאין בילה ביבש אמר כן לכתחילה אבל בדיעבד כשאין לו טבל אחר להפריש ממנו לכולי עלמא סומכים על בילה בדבר יבש. ראה: פני יהושע, ראש השנה יג ע"ב ד"ה מתקיף לה, שהסביר כך את דעת שמואל בגמ' ולבסוף הקשה על הסבר זה.
46. שיטה מקובצת, מנחות לא ע"א אות ה; כך משמע בחסדי דוד (דמאי פי"ה הי"ח; שם פי"ה הכ"ב); הרב אביגדור עזריאל, בתוך: שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזי), סי' ב אות ב ד"ה ראשונה; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ב הי"ג בסוף ביאור ההלכה ד"ה אם יש לו, ותמה על דברי הש"ך שהוזכרו בהערה 45.
- במעשרות פי"ה מ"ו, מובא: 'המתמד ונתן מים... מצא יותר על כדי מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון'. וכתבו המפרשים, שכוונת המשנה שהרשות בידו להפריש ממקום אחר או

י. קריאת שם וביטול התרומות בתוך התערובת⁴⁷

ואם אין לו אלא אלו מפריש תרומה ותרומת מעשר על הכל

יש אומרים, במקרה ואין לו טבל אחר להפריש על התערובת, יקרא שם לתרומה ותרומת המעשר שבתוך התערובת ויתבטלו במאה ואחד.⁴⁸

ויש אומרים, לא ניתן לקרוא שם בתוך התערובת ולבטל את התרומות.⁴⁹

-
- מתוך התערובת, כ"כ: ר"ש, שם ד"ה מוציא; ראי"ש, שם ד"ה מוציא; רע"ב, שם ד"ה מוציא; תפארת ישראל, שם יכין אות לח; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה ממקום. ונראה, שהוא הדין ביחס למקרה המתואר בהלכה זו.
47. בתוספתא, תרומות פ"ה ה"ט"ו, הובאה דעת רבי אלעזר בן ערך שבמקרה והתערב טבל בחולין ואין לו פירות אחרים להפריש מהם על הטבל שבתערובת, יקרא שם לתרומות ויתבטלו במאה ואחד. בירושלמי, דמאי פ"ז ה"ז, מובא שחכמים חולקים על דעתו וכן שהמשנה שם סתמה כדעת חכמים. בירושלמי, חלה פ"ג ה"א, הובאה מחלוקת האם הלכה כמותו, לדעת רבי יעקוב גבולייא הלכה כרבי אלעזר בן ערך ואילו לדעת רבי יוחנן אין הלכה כמותו. יש שמשמע מדבריהם שלא הכריעו בשאלה זו, ראה: צפנת פענח, הלי יבום וחליצה פ"א ה"ו. ראה: הרב חיים קנייבסקי, דמאי פ"ז ה"ז ד"ה ויעלה, שאף לדעת רבי אלעזר בן ערך מותר לקרוא שם ולבטל התרומות רק כשאין לו פירות אחרים להפריש מהם.
48. סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה בפרק שלישי; משנת חכמים (הורוויץ), פאה פ"ה מ"ב ד"ה והנה בורה דעה. ראה: שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ס אות ו ד"ה ובעיקר דברינו, שדן בשיטה זו.
49. כך משמע מכל הראשונים והאחרונים שלא הביאו את דעתו של רבי אלעזר בן ערך הנ"ל, ונראה שסוברים כדעת חכמים בירושלמי החולקים עליו, ראה: אור שמח, הלי פסולי המוקדשין פ"ב ה"ט"ו, בדעת הרמב"ם; עמודי אש (אייזנשטיין), סי' יח אות א ד"ה ומיושב בזה; חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ח חידושים ד"ה ואם לאו, בדעת הרמב"ם, מפני שצריך לקרוא שם במקום מסוים (הלי תרומות פ"ג ה"ח) ובעת עשייתו לא ניתן לעשות זאת ולכן אי אפשר לקרוא שם לתרומות; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב ה"ג ס"ק קכז, מפני שמבטל איסור לכתחילה; שם, ציון ההלכה ס"ק שמו, שאין הלכה כרבי אלעזר בן ערך ולכן השמיטו הרמב"ם; הלי מעשר פ"ו ה"ז ביאור ההלכה ד"ה המוכר פירות). ראה: שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ס אות ו ד"ה ובעיקר דברינו, שאין זה כמבטל איסור לכתחילה מפני שעושה זאת מפני שאין לו פירות אחרים ובעתו לתקן את ההיתר ולא לבטל את התרומה. עוד בטעם דעה זו, ראה: רש"ס, דמאי פ"ז ה"ז ד"ה מזו חולקין (בסופו), שאסור לעשות כן משום שנותן מכשול בפני עמי הארץ שימנעו מלהפריש ובזה תבטל הפרשת תרומת מעשר.

הלכה יד-טו

- א. חיוב תרומות ומעשרות כשלא הייתה שעת כושר בטהרה
1. שעת כושר כתנאי לחיוב בתרומה
 2. מתי חלה שעת הכושר
 3. פירות שלא הייתה להם שעת כושר
 4. המתנות בהן יש צורך בשעת כושר
- ב. אופן ביעור התרומה
1. נתינת תרומה טמאה לבהמת כהן
 - ג. ברכה על שריפת תרומה
 - ד. השיעור החייב בשריפה
 - ה. שריפת תרומה טמאה בלילה
 - ו. דרך ההנהגה בתרומה טמאה בזמן הזה
 - ז. ביעור התרומה הטמאה ללא הנאה

התרומה לכהן בין טמאה בין טהורה אפילו נטמא הדגן או התירוש כולו קודם שיפריש הרי זה חייב להפריש ממנו תרומה בטומאה¹ וליתנה לכהן שנאמר² ואני נתתי לך את משמרת תרומותי אחת טמאה ואחת טהורה,³ הטהורה נאכלת לכהנים⁴ והטמאה יהנו בשריפתה, אם היה שמן מדליקין אותו, ואם היה דגן וכיוצא בו מסיקין בו את התנור.⁵

וכן תרומת מעשר אם נטמאת, או נטמא המעשר מפרישין אותה בטומאה וניתנת לכהן ליהנות בשריפתה.⁶

-
1. ראה להלן פ"ג ה"ג אות ג, מהו שיעור ההפרשה בתרומה טמאה.
 2. במדבר, יח ח.
 3. שבת, כה ע"א.
 4. ראה להלן, הל' תרומות פ"א, בעניין השימושים המותרים בתרומה הטהורה.
 5. שבת, כה ע"א: 'ואמר רחמנא לך - שלך תהא, להסיקה תחת תבשילך'; תמורה, פ"ז מ"ה: 'ומדליקין בפת ובשמן של תרומה'; שבת כג ע"ב; רמב"ם (פיהמ"ש תמורה פ"ז מ"ה; הל' תרומות פ"א ה"א); סמ"ג, עשין ס"י קלג; רמ"א, יו"ד ס"י שלא סעי' יט. בעניין צורת הלימוד מהפסוק, ראה: רבי עקיבא איגר, גיליון הש"ס תמורה לג ע"ב ד"ה ברש"י, שהקשה שמשמעות הפסוק להתיר הנאה ומניין שדווקא על ידי שריפה. ביישוב קושייתו, ראה: תפארת ירושלים, תמורה פ"ז מ"ה; אדר"ת, בתוך קובץ ישורון כרך יד (תשס"ד) עמ' קיד.
 6. סמ"ג, עשין ס"י קלג ד"ה התרומה ניתנת; כפתור ופרח (פ"א ד"ה התרומה הוא; פכ"ד ד"ה תרומת מעשר); לבוש, יו"ד ס"י שלא סעי' יט.

א. חיוב תרומות ומעשרות כשלא הייתה שעת כושר בטהרה⁷

אפילו נטמא הדגן או התירוש כולו קודם שיפריש הרי זה חייב להפריש ממנו תרומה בטומאה

1. שעת כושר כתנאי לחיוב בתרומה

יש אומרים, פירות שלא הייתה להם מעולם שעת כושר פטורים מתרומות ומעשרות.⁸

7. בפסחים לג ע"א, מובא שאפילו לדעה המתירה הנאה מחמץ בפסח, המפריש תרומה מחמץ אין התרומה קדושה. בהסבר הדברים הובאו שתי דעות בגמרא:

א. לדעת רב נחמן בר יצחק, דין זה נלמד מהפסוק הנאמר ביחס לנתינת התרומה (דברים יח, ד): 'ראשית דגן... תתן לו - תיתן לו ולא לאורו'. כלומר, נתינת התרומה צריכה להיות ראויה לאכילת הכהן ולא לשריפה. לעומת זאת, בתרומות פ"ב מ"ב, מובא שניתן לתרום מהטמא על הטהור, אע"פ שתרומה טמאה אינה ראויה לאכילה אלא לשריפה. מתרצת הגמרא, כאשר הייתה לתבואה זמן בו הייתה טהורה וראויה לאכילת הכהן (שעת כושר), אע"פ שלאחר מכן נטמאה התרומה, התרומה קדושה, ואילו במקום שלא הייתה לה שעת כושר אינה תרומה. לפי פירוש זה, המפריש תרומה מחמץ אינה תרומה דווקא כשהחמיצה בזמן שהייתה מחוברת לקרקע ('דאחמץ במחובר') ולא היה רגע אחד בו ניתן היה להפריש תרומה משום שקודם פסח היה מחובר ובפסח חמץ. בהמשך הגמרא מובאים דברי רב נחמן בר יצחק, שבבית המדרש מורים הוראה כדעתו זו. ראה: קובץ שיעורים, פסחים לג ע"א אות קג, בביאור טעמו של רב נחמן בר יצחק.

ב. לדעת רב הונא בריה דרב יהושע, אף אם החמיצה התבואה בהיותה תלושה אינה תרומה משום שבהפרשתה לא התירה את השרייה לאכילה מפני שחמץ בפסח אסור אכילה. בפרק זה נדון בשאלות הבאות: האם נפסקה הלכה כדעת רב נחמן בר יצחק, שהתנאי לחיוב התרומה הוא שעת כושר? מהי שעת כושר? באלו מתנות דין זה נוהג? כיצד יש לנהוג עם תבואה שלא הייתה לה שעת כושר?

8. ראה להלן בדעות השונות הדנות מהי שעת הכושר ובאלו אופנים דין זה חל. להלן יתבאר מה משמעותו של הפטור מתרומות ומעשרות.

כך משמע בגמרא (לעיל הערה 7), שהורו חכמים כדברי רב נחמן בר יצחק, כך הוכיחו: שו"ת שאגת אריה, דיני חדש סי' יב (א) ד"ה מ"מ לענין הלכה; יש שכתבו כדעה זו בביאור דעת הרמב"ם ראה: בית ישחק, הלי תרומות פ"ה ה"ח; קרית ספר (שם פ"ב; שם פ"ה); פרחי ציון, פ"א אות ח כד ע"ב. ראה: שו"ת בית ישחק (שמלקיש), יו"ד ח"א סי' פ אות ו, בשמן ויין אין משמעות לשעת הכושר שהרי יכול לבטל את התרומה ונמצא שהנתינה היא לצורך אכילת הכהן ולא לאורו.

ביחס לשעת הכושר בזמן הזה בו אין אפר פרה ואין תרומה טהורה נאכלת, ראה: ב"ח, יו"ד סי' שלא אות ז, שאין צורך בזמן הזה בשיעור תרומה שקבעו חכמים כיוון שאין שעת כושר לאכילה מפני שאין תרומה נאכלת ולכן די להפריש חיטה אחת. מוכח מדבריו, שחובת ההפרשה במקומה עומדת; דברי שאול (נתנון), יו"ד סי' שכב סעי' ה ד"ה והנה הרב, שטעם הפטור של שעת הכושר הוא בזמן שראוי לתת לכהן מתנה ובעינין שתהא ראויה לאכילה, אבל בזמן הזה שכולנו טמאים אין עוד הקפדה על הטהרה; טל תורה, פסחים לג ע"א ד"ה מתיב;

יש אומרים, אף אם לפירות לא הייתה שעת כושר חייבים בתרומות ומעשרות מהתורה.⁹

2. מתי חלה שעת הכושר

יש אומרים, שעת הכושר היא בשעת התלישה,¹⁰ ולפיכך אם נפלו מים על

מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות א ד"ה ולחומר הקושיות, שמכוח קושיות רבות כתב שבזמן הזה מותר לערב טבל טמא בתוך טבל טהור ועל ידי עירוב זה להוציאו מטומאתו ולפיכך כל טבל טמא נחשב כטבל שיש לו שעת כושר. בהמשך דבריו שם ד"ה גם צ"ע, כתב שחידושו דחוק. אמנם, הדעות בסעיף זה לא הבחינו כלל בין הזמן הזה לזמן שהיה אפר פרה, וכ"כ שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נח אות ו ד"ה ולחומר הקושיות. יש לציין שתשובה זו זהה למה שמובא במעדני ארץ אלא שבתשובה ישנה תוספת שככל הנראה נכתבה בתקופה מאוחרת יותר ממה שנכתב במעדני ארץ, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות א הערה 213; אבן ישראל, הלי חמץ ומצה פ"ו הי"ז ד"ה עכ"פ הרי; משנת יעקב (רוזנטל), הלי תרומות פ"ב הי"ד אות ד; שם אות יא).

9. כ"כ פרשנים רבים בדעת הרמב"ם שלא הביא דין זה בהלכותיו, ראה: מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; מראה הפנים, תרומות פ"ב ה"א ד"ה אין תורמין, וחזר בו הרמב"ם ממה שכתב בפירושו המשנה; הרב חיים ברלין, בתוך: באר יצחק (אייזנבאך), חולין פ"י מ"א אות ג; יד דוד פסקי הלכות, ח"ב הלי אישות פ"ה הגה"ה ח ד"ה עוד בענין, ושם הביא שתי אפשרויות להבין את השמטת הרמב"ם; ערוך לנר, יבמות פט ע"א ד"ה בתוס' ד"ה אין תורמין; שו"ת ראשי בשמים (גוריון), ח"א יו"ד סי' נב אות ח; שם, סי' נז אות ו ד"ה והרמב"ם); ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ה ה"ח ד"ה אין תורמין; תשובה מיראה, הלי ביכורים פ"ב הי"ט ד"ה ולכאורה י"ל; שו"ת משפט כהן, סי' מד ד"ה עדי"ת; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, תורת רבינו שמואל סלאנט ח"א סי' נא אות ג ד"ה וזולת כל אלה; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ג ס"ק ב ד"ה והר"מ, אלא שנראה שהסתפק בזה; שערי זיו (ח"א סי' טו ד"ה ונ"ל דהרמב"ם, משום שבתרומה לא שייך שעת כושר שגם תרומה טמאה מצווה להביאה לכהן להיסק; שם, ד"ה ולדעת הרמב"ם); אבן ישראל, הלי חמץ ומצה פ"ו הי"ז ד"ה ואשר יראה; אבי עזרי, הלי תרומות פ"ה ה"ח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ד ציון ההלכה ס"ק שעא. ראה: פרחי ציון, פ"א אות ח כג ע"ב ד"ה איברא דלפיז, שהקשה על שיטה זו בביאור דעת הרמב"ם.

משמעות הרשב"א, שבת כה ע"ב ד"ה הא דאמרין, שהתורם מהטמא בדיעבד התרומה חלה ולא כתב תנאי זה של שעת הכושר; פרחי ציון, פ"א אות ח כד ע"א ד"ה והיה נראה, בדעת הרשב"א; אבן ישראל, הלי חמץ ומצה פ"ו הי"ז ד"ה ועיין רשב"א, בדעת הרשב"א; תורת הארץ, ח"א פ"ב אות ז ד"ה וראיתי בריטב"א; שו"ת משפט כהן, סי' מב-מד; אבן ישראל, הלי חמץ ומצה פ"ו הי"ז ד"ה עכ"פ הרי.

10. שו"ת פרי יצחק (בלאזר), ח"א סי' לו ד"ה ואין לומר; תורת רבינו שמואל סלאנט, ח"א סי' נז אות א ד"ה במחילה רבה; מעדני ארץ, הלי שביעית סי' ט אות י ד"ה ואלבא, בדעת הרמב"ם; הערות הגרי"ש אלישיב, שבת יז ע"א אות ט ד"ה ואין לומר.

לדעה זו יש שכתבו, שפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות, אע"פ שנגמרה מלאכתם בארץ, משום שבשעת התלישה שהיא שעת הכושר היו בחוץ לארץ, ראה: אור שמח, הלי תרומות פ"ב הי"ז ד"ה וכיון; שו"ת תורת חיים (זוננפלד), סי' סז ד"ה ולענ"ד. ראה להלן הערה 13 בדברי החולקים.

הפירות בעודם מחוברים ותלשם אדם טמא נחשבים כפירות ללא שעת כושר.¹¹
 ויש אומרים, שעת הכושר היא בשלב עונת המעשרות, ולפיכך אם נטמא
 התבואה קודם שהגיעה לעונת המעשרות נחשבים כפירות ללא שעת כושר.¹²

11. ר"ש (תוספות הרשב"א, פסחים לג ע"א ד"ה תתן לו; תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין);
 רא"ש (תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין);
 תוספות רבינו פרץ, פסחים לג ע"א ד"ה אבל אחמיץ; תוספות (יבמות פט ע"א ד"ה אין, בשם
 ריב"ן; מנחות כה ע"ב ד"ה בשוגג); רש"י, תרומות פ"ב ה"א ד"ה מה שעשה עשוי; ר"י
 קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה ה"ח ד"ה אין תורמין; רדב"ז, שם ד"ה אין תורמין, וראה: תורת
 הארץ, ח"א פ"ד אות לב ד"ה אולם ז"א, שכתב שדברי הרדב"ז נאמרו בדעת הרמב"ם אע"ג
 שלא ציין זאת; ים של שלמה, יבמות פ"י אות טז, וכ"כ בדעת הרמב"ם, אולם דבריו צ"ע
 משום שהרמב"ם לא הזכיר כלל שעת כושר; רש"י, פסחים לג ע"א ד"ה רש"י ד"ה שהיתה
 לו; גבורת ארי, יומא פג ע"א ד"ה לכן נראה; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ב מ"ב אות יז;
 אתון דאורייתא, כלל כה ד"ה ונראה בזה; שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), או"ח סי' צז ד"ה
 ומ"ש עוד; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סט סעי' ז; מהר"ם שיק, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין
 תורמין; שפת אמת, פסחים לג ע"א ד"ה שם בגמ' אין תורמין; אור שמח, ה"ל תרומות פ"ב
 הי"ז ד"ה וכיון שזכינו; שו"ת זרע אברהם (לופטביר), סי' כ אות יד ד"ה ומה שהאר"ך; תורת
 הארץ, ח"א פ"ד אות ל; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, תורת רבינו שמואל סלאנט ח"א סי' נא
 אות ג ד"ה ובעל מחנה; מרחשת, ח"א סוף סי' נב ד"ה אולם לפמ"ש; חזו"א, ליקוטים סי' ג
 ס"ק ב ד"ה הר"מ; הרב חיים קנייבסקי (ביאור לירושלמי, פסחים פ"א ה"ד; דרך אמונה, ה"ל
 תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלג).

12. רע"ב, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ואם תרם; תפארת ישראל, שם יכין אות ח; פרחי ציון (פ"א אות
 ח כד ע"ב; פ"ג אות לה נה ע"א ד"ה ואמנם אכתי, מביא אפשרות זו ואפשרות ששעת הכושר
 היא עד המירוח), בדעת הרמב"ם והכפתור ופרח.

ראה: רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ב מ"ב אות יז, שהקשה שאם כוונת דעה זו לעונת
 המעשרות בעוד התבואה מחוברת, הרי לא שייכת טומאה במחובר. ואם כוונתם לגמר
 מלאכה, הרי אף קודם לכן כל שהתבואה נקצרה הגיעה שעת הכושר שלה שהרי אם קורא שם
 תרומה תרומתו חלה. עוד הקשו כעין זה: ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ה ה"ח ד"ה אין
 תורמין; מהר"ם שיק, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; שפת אמת, פסחים לג ע"א ד"ה שם
 בגמ' אין תורמין; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סט סעי' ז; חזו"א, ליקוטים סי' ג ס"ק ב ד"ה
 הר"מ, שדבריו יעלומים מאתנו, והקשה מסוגיות בירושלמי.

בישוב דבריהם, ראה: תפארת ישראל, תרומות פ"ב מ"ב בועז אות א, שכתב שהכוונה לעונת
 המעשרות ולדעתו שעת הכושר היא בעת הבאת שלישי, כשיכול לחול על התבואה שם תרומה,
 אלא שבסוף דבריו נותר בקושיה מהגמ'; משנה ראשונה, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה שוגג; פרחי
 ציון (פ"א אות ח כד ע"א ד"ה והיה נראה; כד ע"ב, שכוונת הרמב"ם לעונת המעשרות כיוון
 שבידו לקצור ולגמור את מלאכת התבואה, ולפי פירוש זה לא מצוי כלל שלא תהיה שעת
 כושר; שם פ"ג אות לה נה ע"א ד"ה אלא דמ"מ); אשל אברהם (ניימארק), מהדורה שניה
 פירות גינוסר סי' ז ד"ה אך באמת; גנון והציל, ח"א תרומות פ"ב ד"ה באות יז, שכוונת הרע"ב
 ככוונת הרמב"ם להלן בהערה 13, ואע"פ שקודם גמר מלאכה ניתן להפריש תרומה, מ"מ שעת
 הכושר היא בשעה שמתחייב בהפרשת תרומה, וראה מה שהשיב על דבריו בשו"ת הר צבי,
 זרעים ח"א סי' קב; שו"ת מנחת יצחק, ח"י סי' קנא קושיא ב.

יש אומרים, שעת הכושר היא גמר המלאכה, ולפיכך אם נטמאה התבואה קודם שנגמרה מלאכתה נחשבים כפירות ללא שעת כושר.¹³

3. פירות שלא הייתה להם שעת כושר

יש אומרים, אף על פי שפירות שלא היה להם שעת כושר פטורים מהתורה בתרומה, מכל מקום חייבים מדברי סופרים.¹⁴

13. משמעות רש"י (פסחים לג ע"א ד"ה שהיתה; קידושין סב ע"א ד"ה מחובר). יש שהקשו על דבריו, ראה: תוספות, קידושין סב ע"א ד"ה אין תורמין; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין; רש"י, פסחים לג ע"א ד"ה רש"י ד"ה שהיתה לו; שפת אמת, שם ד"ה שם בגמ' אין תורמין; הערות הגר"ש אלישיב, שם ד"ה רש"י ד"ה שהיתה. ראה: ריטב"א, קידושין סב ע"א ד"ה גמרא תנו רבנן, שיישב שכוונת רש"י היא לשלב התלישה ולא לגמר מלאכה, אך ראה: פרחי ציון, פ"ג אות לה נה ע"א, שהקשה על יישובו של הריטב"א.
- משמעות הרמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ב מ"ב, וכ"כ בהסבר דבריו: ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ה ה"ח ד"ה אין תורמין; מהר"ם שיק, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; שפת אמת, פסחים לג ע"א ד"ה שם בגמ' אין תורמין; שו"ת נשמת חיים, סי' קי, שדעה זו נסמכת על הסוגיה בירושלמי וכך פסק הרמב"ם ואילו בבבלי מבואר שהולכים אחר שעת התלישה; גנון והציל, תרומות פ"ב ד"ה באות יז; אשל אברהם (נ"מא"ק), מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ז ד"ה אך באמת; שם, ד"ה מכל הלין; שם, ד"ה ירושלמי פ"ב, שהביא סיוע לדעה זו מהירושלמי; שם, ד"ה ואחרי כל; שם, ד"ה ואם כנים), וכתב שכך הוא מנהג ישראל ע"פ שיטת הרמב"ם ולכן נוהגים לתת רק כלשהו לתרומה מפני שכולנו טמאי מתים ועוד קודם גמר מלאכה תבואתנו נטמאת ונמצאת פטורה מנתינה לכהן. וע"פ זה כתב שניתן להסביר שההתרשלות מנתינת התרומות ומעשרות לכהנים, לווים ועניים יסודה בפטור הנובע מטומאת התבואה קודם גמר מלאכתה; אבי עזרי, ה' תרומות פ"ה ה"ח.
- משמעות קרית ספר, ה' תרומות פ"ה; שו"ת שאגת אריה, סי' צז ד"ה ואחר העיון; שו"ת דברי מלכאל, ח"ג סי' כא ד"ה והנה בעובדא, ואע"פ שהתורם קודם גמר מלאכה תרומתו ותרומה ולכן ראוי ששלב זה ייחשב כשעת הכושר, לשיטתו אף התורם במחובר כשתבואתו בשלה תרומתו תרומה ואעפ"כ אין זה קרוי שעת הכושר; מחנה אפרים, חידושים על הטור ה' תרומות ומעשרות ד"ה דף שני"ח, וראה הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, תורת רבינו שמואל סלאנט ח"א סי' נא אות ג ד"ה ובסוף דבריו, שתמה שהביא דין זה 'אשר ישתוממו עליו עין כל רואה' להלכה, וכ"כ בשם הרב שמואל סלאנט; אשל אברהם (נ"מא"ק), מהדורה שניה פירות גינוסר סי' ז ד"ה ואם כנים. אמנם, יש לסייג שהדעות הנ"ל הבינו כך בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה, אולם ראה לעיל הערה 9 שיש שכתבו שחזר בו הרמב"ם מהבנה זו ולשיטתו אין צורך כלל בשעת כושר. ראה לעיל הערה 12, בקושיית של רבי עקיבא איגר על הדעה הנ"ל ועל דעה זו, וביישובים השונים לקושייתו.
- לדעה זו יש שכתבו, שפירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מפני שנגמרה מלאכתם בארץ, ראה: מעדני ארץ (שביעית סי' ט אות י ד"ה ואלבא; ה' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות א ד"ה גם פשוט). ראה לעיל הערה 10 בשיטות החולקות.
- ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות א ד"ה וכמו כן קשה, שבמקרה וקנה ישראל פירות מהגוי וברצונו למרחם, שעת הכושר היא החל מרגע גמר מלאכה הואיל וקודם לכן כשהם ביד הגוי אין להם זיקת מעשר כלל.
14. משמעות רע"ב, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ואם תרם: 'לא היא תרומה מדאורייתא'; שו"ת תורת

ויש אומרים, פקע מהם שם טבל ופטורים לגמרי.¹⁵

יש אומרים, הגדרת הפירות כטבל נותרה בעינה אלא שאין לפירות אלו תקנה בהפרשה.¹⁶

ויש אומרים, יכול להפריש מטבל טמא אחר על טבל טמא שלא הייתה לו שעת כושר¹⁷ או אפילו מטבל טהור.¹⁸

חיים (זוננפלד), סי' סז ד"ה ולענין; חזו"א (דמאי, סי' ד ס"ק ג ד"ה פסחים לג ב', השני; ליקוטים סי' ג ס"ק ב ד"ה הר"מ); דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלג; שם ביאור ההלכה ד"ה קודם שיפריש, שאף שלדעתו אין לדייק כן מהרע"ב, מ"מ יש להפריש משום שלא גרע מהעושה גורן מלקט שכחה ופאה שמפריש מפני מראית עין, והוא הדין למקרה זה שאין הרואה יודע מתי נטמאה התבואה; שם, ציון ההלכה ס"ק שעז, שאף מברכים על הפרשה זו ככל ההפרשות מדרבנן; שם, פ"ה הי"ח ס"ק עט).

15. רש"י, פסחים מו ע"א ד"ה רש"י ד"ה כיצד, לענין חלה והוא הדין לתרומה כמבואר בדבריו; שו"ת עונג יום טוב (סי' קיא ד"ה מיהו יש, בהגה"ה; שם סי' קיד ד"ה ואחר העיון); שו"ת חלקת יואב, קונטרס קבא דקשייתא קושיא ב, ונותר בצ"ע; שו"ת בית שערים, או"ח סי' שז ד"ה ומה דקשיא; צפנת פענח, הלי' תרומות פ"ב הי"ג ד"ה וכן י"ל דנ"מ; מעדני ארץ (הלי' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות א ד"ה וגם מסתבר; שם ד"ה אלא שאעפ"כ; שם אות ב ד"ה ונלעני"ד דמוכח), בדעת הרמב"ם. יש שהקשו על דעה זו: שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"א סי' פב אות א ד"ה ואני תמה, שלא מצאנו שיכול לאכול טבל ללא הפרשה; אור שמח, הלי' עבודה זרה פ"ד הי"א ד"ה לכן נראה, שאיסור טבל הינו איסור עצמי שאיננו תלוי ביכולת ההפרשה, ולכן אף אם לא ניתן להפריש ולתקן את התערובת, איסור הטבל במקומו עומד.

16. הרב אריה ליב גינצבורג (שו"ת שאגת אריה, סי' צז סוף ד"ה ואחר העיון; שם, דיני חדש סי' יב (א) ד"ה ונראה לי; גבורת ארי, יומא פג ע"א ד"ה לכן נראה); יד דוד פסקי הלכות, ח"ב הלי' אישות פ"ה הגה"ה ח ד"ה עוד בענין; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, תורת רבינו שמואל סלאנט ח"א סי' נא אות ג ד"ה ואם הוכשרו.

ראה: שו"ת אחיעזר, יו"ד סי' לח אות ב והילך, שהאריך בזה; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות ב ד"ה אבל האחיעזר, שדן בשאלה האם איסור טבל יכול לחול כשאין תקנה בהפרשת תרומות ומעשרות.

17. טל תורה, פסחים לג ע"א ד"ה מתיב; משנת יעקב (רוזנטל), הלי' תרומות פ"ב הי"ד אות ז-י, וכך כתב בדעת הבית יצחק (שמלקיש) המובא בהערה הבאה. בטעם הדבר כתב, שלא ייתכן שכתוצאה מהמצווה להביא לכהן דבר הראוי לאכילה תגרום לו התורה להפסיד את כל התרומה במקרה ולא הייתה שעת כושר.

18. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"א סי' פב אות ה-ו, שהאיסור לתרום מהטהור על הטמא הוא משום גזירה שמא לא יפריש מהמוקף ודווקא במקום שניתן להפריש מהטמא, אבל כאן שאי אפשר להפריש בדרך אחרת, מותר; שו"ת פרי יצחק (בלאזר), ח"א סי' לו ד"ה אלא דבאמת, מהטעם הנ"ל; שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), או"ח סי' צז ד"ה אך י"ל, שאע"פ שכתבו התוספות שבמקום שלא יכול להפריש מיניה וביה אינו יכול להפריש ממקום אחר, כוונתם למקום שחוסר היכולת להפריש מתוך התערובת נובעת מעצם ההפרשה ואילו כאן החיסרון הוא בנתינת התרומה הטמאה ולא בהפרשה, ולכן יכול להפריש ממקום אחר.

4. המתנות בהן יש צורך בשעת הכושר

יש אומרים, דין זה שייך בתרומה גדולה בלבד.¹⁹

ויש אומרים, אף בתרומת מעשר נדרשת שעת כושר.²⁰

ויש אומרים, פירות שלא הייתה להם שעת כושר פטורים מתרומות וממעשרות.²¹

ב. אופן ביעור התרומה²²

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, ישנה מצווה לשרוף את התרומה הטמאה²³ מפני שתרומה דומה לקודש החייב בשריפה²⁴ ולפיכך אין להניח תרומה טמאה בפני בהמת כהן.

19. אור שמח, ה' תרומות פ"ב הי"ז; שו"ת ראשי בשמים, יו"ד סי' נד ד"ה ואף שהעלינו; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ז אות ב ד"ה יש לחקור.

20. מהרי"ט אלגזאי, ה' חלה אות ב ס"ק ו ד"ה ואין לומר; שו"ת להורות נתן, ח"ט קונטרס וחי בהם פ"ד סי' יז אות כח.

21. אשל אברהם (נימארק), מהדורה שנייה פירות גינוסר סי' ז ד"ה ואחרי כל; שם ד"ה ואם כנים; חזו"א, ליקוטים זרעים סי' ג ס"ק ב ד"ה ובגמ', שאע"פ שאין דין זה מפורש לגבי מעשר מ"מ נראה שכל שאינו חייב בתרומה אינו חייב במתנות האחרות; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלג.

22. בשבת כה ע"א, מובא: 'אמר רב: כשם שמצווה לשרוף הקדשים שנטמאו, כך מצווה לשרוף את התרומה שנטמאת, ואמרה תורה בשעת ביעור תיהני ממנה'. נחלקו הראשונים האם ישנה מצווה לאבד את התרומה דווקא בשריפה או שניתן לעשות זאת בדרכים שונות ובלבד שתבוער מהעולם. ביחס להשלכות לשאלה זו, האם ישנה מצווה לשרוף או לבער את התרומה מהעולם, ראה: גליוני השי"ס, שבת כה ע"א ד"ה תוד"ה כך, להלן הערה 41 ביחס לברכה על השריפה; קובץ שיעורים, ח"א ביצה ו ע"א אות כה, שחקר האם ניתן לשרוף על ידי נכרי ותלה זאת בשאלה הנ"ל.

23. בתמורה, פ"ז מ"ה, מנתה המשנה את התרומה הטמאה בין אלה שדינם להישרף; רש"י, שבת כה ע"א ד"ה מצוה, בפירוש הראשון, וראה הערות הגרי"ש אלישיב, שם אות ב, שלפירוש זה חיוב מצוות השריפה הינו מהתורה; תוספות, סוכה לה ע"א ד"ה לפי; רבינו דוד, פסחים לב ע"א ד"ה שאם רצה; סמ"ג, לאוין סי' רנח ד"ה אסור לטמא; רשב"א, ביצה כז ע"ב ד"ה מעשה ובאו; כפתור ופרח, פ"ז ד"ה כתב הרב; טור, יו"ד סי' שלא; ב"ח, שם אות ח ד"ה ומ"ש והוא שורפה; שו"ת שאגת אריה, סי' צז ד"ה והשתא אחר שנתברר; תפארת ישראל, תמורה פ"ז מ"ה יכין אות לב; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' פד סעי' כח; היכל מלך, ה' תרומות פ"ו ה"ב; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ד סעי' לד; חזו"א (מעשרות סי' ז ס"ק יג ד"ה הנהגים; שביעית סי' ה ס"ק יב); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ו ה"א ס"ק י.

24. שבת כה ע"א, ראה לעיל הערה 22; רש"י, תמורה לג ע"ב ד"ה תרומה טמאה; המאור הקטן, שבת נ ע"א מדפי הרי"ף ד"ה כתב ה"ר שלמה; תוספות, ביצה כז ע"ב ד"ה ועל החלה; ספר התרומה, ה' חלה סי' פד; רמב"ן, שבת קכה ע"ב ד"ה הא דתנן; תוספות הרא"ש, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה; מאירי (שבת כג ע"ב ד"ה ויש נוטים; שם כה ע"א ד"ה כשם שמצווה; שם

יש אומרים, חיוב שריפתה מהתורה.²⁵ויש אומרים, חיוב שריפתה מדברי סופרים.²⁶

קכו עיב ד"ה זה שביארנו); שער המלך, הלי פסולי המוקדשין פ"ט ה"א; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' נט סעי' ח; שו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' מז ד"ה אך עדיין; ח"ח סי' קטז ד"ה ובמש"כ הנוב"י).

ראה: הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ב ד"ה ולכן מאחר; דברות משה, שבת סי' כג ענף ב ד"ה ומאחר), בדעת התוספות, שאין לתת לבהמה את התרומה הטמאה לא מטעם מצוות הביעור אלא משום שהמאכל מצד עצמו ראוי לאכילה ואע"פ שנטמא מ"מ עדיין כלול באיסור לתת לבהמה תרומה הראויה לאדם מצד הפסד תרומה, ורק בכרשינין הראויים לבהמה מצד עצמם ניתן לתת לבהמה לאחר שנטמאו.

25. כך משמע ברמב"ם, הלי יום טוב פ"ג ה"ח: 'וכן אין שורפין אותה (חלה טמאה) ביום טוב... ששריפת קדשים שנטמאו מצוות עשה'; כך העתיק הסמ"ג, לאוין סי' עה ד"ה הלש עישה. וכ"כ בשיטת הרמב"ם: שו"ת נודע ביהודה, או"ח מהדורה תניינא סי' צו ד"ה ומעתה עמדתי; בינת אדם, שער מצוות הארץ פ"ד ס"ק ו; חלת לחם (סי' ב סעי' כו; שם, שיירי ברכה ס"ק עז); שו"ת אמרי בינה, הלי תרומות ומעשרות סי' טז; קרן אורה, שבת כב ע"א ד"ה על כל פנים לפי הפשט; שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' יג אות ח; ח"ח סי' קו ד"ה ובזה יש); אבי עזרי, הלי תרומות פ"ב הי"ד; מעדני ארץ (שם אות ד ד"ה וכיוון שכן; ד"ה גם נראה); שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ג ד"ה והנה לפי, ונשאר בתמיהה על דבריו; מועדים וזמנים, ח"ז סי' קעד ד"ה מעולם; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ד ציון ההלכה ס"ק שפא; שם ביאור ההלכה ד"ה והטמאה).

כך משמע בדעת הרמב"ם, ספהמ"צ מצוות עשה צ, ראה: מצות המלך (כהן), לו ע"ב הידור מצוה ד"ה כתב רבינו.

כדעה זו כתבו: תוספות (שבת כה ע"א ד"ה כך אתה, בפירוש השני; פסחים פב ע"ב ד"ה אבל, וראה רבי עקיבא איגר, שם ד"ה תוס', שהקשה על דבריהם); רשב"א (שבת כה ע"א ד"ה כשם שמצווה, בפירוש השני; שם קכו ע"ב ד"ה מפנין); ריטב"א (שבת כה ע"א ד"ה אמר רבא; שם קכו ע"ב ד"ה מפנין); רי"ן (שבת כה ע"א ד"ה כשם שמצווה, בפירוש השני; שם קכו ע"ב ד"ה מתני' מפנין); מאירי, ביצה כז ע"ב ד"ה אמר המאירי בהמה שמתה; תיוריט, פסחים פ"ג מ"ג ד"ה כיצד מפרישין; רש"י, תמורה לג ע"ב ד"ה אפ"ה תשרף; רבי עקיבא איגר (שו"ת רבי עקיבא איגר, סי' קפח ד"ה בשולי המכתב; תוספות רבי עקיבא איגר, תמורה פ"ז מ"ו אות יז; גיליון השי"ס, תמורה לד ע"א); שו"ת תשובה מאהבה, ח"א סי' ר ד"ה ונראה ברור; שפת אמת, שבת כה ע"א ד"ה כך פי' בקונטרס.

26. תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה, בפירוש הראשון; רשב"א, שם ד"ה כשם שמצווה, בפירוש הראשון; רי"ן, שם ד"ה כשם שמצווה, בפירוש הראשון; פני יהושע, קידושין לד ע"א ד"ה אלא השתא; שרשי הי"ם, הלי שביתת יום טוב פ"ג ה"ח ד"ה והנה מלשון, משום שהרמב"ם לא כתב זאת בהלי תרומות וחלה מוכח שיש כאן מצווה מדרבנן שמא יבוא לידי תקלה או בגלל שדומה לקודש; מהר"ם מינץ, אפי' זוטרי סי' ה ד"ה ואולם הדבר, וסייג שדינה כך רק לאחר שהגיעה לידי הכהן, אבל קודם לכן אינה עומדת לשריפה מפני שניתן להישאל עליה (כך דעת הרא"ש, נדרים נט ע"א ד"ה בתרומה, שלא ניתן להישאל על התרומה לאחר

יש אומרים, יכול לבער התרומה באופנים שונים, כגון נתינה לבהמתו לאכול.²⁷
לדעה זו -

יש אומרים, מותר אף לקברה.²⁸

יש חולקים, אף לדעה זו אין לקברה מחשש שימצאם אדם אחר ויהנה מהם.²⁹

יש שהסבירו דעה זו, שתכלית הביעור היא למנוע תקלה על ידי השהיית

שהגיעה לידי הכהן, אמנם יש שכתבו שאף לאחר שניתנה לכהן ניתן להישאל על התרומה, רא"ש שם בשם רבי אליעזר ממיץ).

27. רש"י (שבת קכו ע"ב ד"ה מפנין תרומה; ביצה כז ע"ב ד"ה חלה; פסחים מו ע"א ד"ה כיצד מפרישין); פסקי רי"ד, שבת קכו ע"ב ד"ה מפנין; ר"ן, ביצה יד ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה בהמה שמתה, ואילו לעיל בהערה 25 דעתו שאין להאכיל לבהמה, ראה: שיירי קרבן, שבת פ"ח ה"א ד"ה מפנין; שדי חמד, ח"ד מערכת המ"ס כלל א ד"ה והרב. פני משה, שבת פ"ח ה"א ד"ה מפנין תרומה; קרבן העדה, שם ד"ה מפנין תרומה; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ט מ"ד ד"ה ואתי בה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב ה"ב ביאור ההלכה ד"ה הכרשינין, בדעת הרמב"ם. כך הבינו בדעת רש"י, שבת כה ע"א: המאור הקטן, שבת נ ע"א מדפי הרי"ף ד"ה כתב ה"ר שלמה; תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה; תוספות הרא"ש, שם ד"ה כך אתה; רשב"א, שם ד"ה כשם; ר"ן, שם ד"ה כשם; תפארת ישראל, תמורה פ"ז מ"ה יכן אות לב. יש שהקשו על דעת רש"י: המאור הקטן, שבת נ ע"א מדפי הרי"ף ד"ה כתב ה"ר שלמה, שכן בשבת כה ע"א מבואר שמצוותה דווקא בשריפה; תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה, מהמשנה בתמורה הכוללת את התרומה הטמאה באלו שדינם בשריפה ולא בקבורה; תוספות הרא"ש, שם ד"ה כך אתה; רשב"א, שם ד"ה כשם; רבי עקיבא איגר (שו"ת רבי עקיבא איגר, סי' קפח ד"ה תו קשה; תוספות רבי עקיבא איגר, תמורה פ"ז מ"ו אות יז; גיליון השי"ס, תמורה לד ע"א); שו"ת תשובה מאהבה, ח"א סי' ר ד"ה ונראה ברור. יש שיישבו את דעת רש"י: שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ק או"ח סי' טו ד"ה ואמנם לתרץ; חתם סופר, ביצה כז ע"ב ד"ה חלה שניטמאת; שו"ת תשובה מאהבה, ח"א סי' רד; שו"ת משיב דבר, ח"א סי' לג אות ג; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ד ד"ה וניחא, וכתב ששני הטעמים שהביא רש"י אינם סותרים, עיין שם.

28. ראה בהערה 27 בדברי הראשונים שהבינו כך ברש"י שבת כה ע"א, מכך שהקשו עליו מתמורה לג ע"ב: 'אלו הן הנשרפין... ותרומה טמאה... וכל הנשרפין לא יקברו', ומשמע שהבינו שרש"י מתיר אף בקבורה; מנחת חינוך, מצווה קמו אות ז ד"ה עוד מבואר, בדעת רש"י.

29. חתם סופר (שו"ת או"ח סי' קד ד"ה ובאמת לענין; שבת כה ע"א ד"ה תוס' ד"ה כך אתה). בביאור דעתו, ראה: שו"ת מהר"ם שיק, או"ח סי' רח; שבת של מי, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה; שו"ת בית הלוי, ח"א סי' יט אות ב, שעיקר טעם השריפה הוא משום חשש תקלה ולכן דווקא קבורה אסורה אבל כל ביעור אחר מותר; שו"ת בנין ציון, ח"א סי' קא; שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' כ אות ד; הרב ירוחם פישל פערלא, ביאור על ספר המצוות לרס"ג עשין קטו ד"ה איברא דמכל מקום עמ' 732; דברות משה, שבת סי' כג ענף ג ד"ה וזהו מה; שו"ת תשובות והנהגות, כרך ה סי' קכא ד"ה הנה מבואר, שאינו מקיים בזה את מצוות הביעור מפני שעדיין נמצא בעולם.

התרומה הטמאה,³⁰ ולהסבר זה חובת הביעור הינה מדברי סופרים.³¹ ויש שהסבירו, אף לדעה זו ישנה מצווה לבער את התרומה אלא שאופן קיום המצווה יכול להתקיים באופנים שונים בהם התרומה תבוער מן העולם ולא רק בשריפה.³² להסבר זה חיוב הביעור הינו מהתורה.³³

1. נתינת תרומה טמאה לבהמת כהן³⁴

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, אין להניח תרומה טמאה בפני בהמת הכהן³⁵ כפי השיטות

30. רש"י (שבת כג ע"ב ד"ה שמצוה; שם כה ע"א ד"ה מצוה, בפירוש השני; תמורה לד ע"א ד"ה כל הנשרפין); רע"ב, תמורה פ"ז מ"ו ד"ה כל הנשרפין.

31. שו"ת תשובה מאהבה, ח"א סי' רד; בית הלוי (סולובייצ'יק), חנוכה ד"ה והנה בביצה; הרב ירוחם פישל פערלא, ביאור על ספר המצוות לרס"ג עשין קטו ד"ה איברא דמכל מקום עמי 732; דברות משה, שבת סי' כג ענף א ד"ה האם בחול; הערות הגרי"ש אלישיב, תמורה לג ע"ב ד"ה ותרומה; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב הי"ד ציון ההלכה ס"ק שפא.

32. משמעות שו"ת חתם סופר, או"ח סי' קד ד"ה ובאמת, וראה: שו"ת מהר"ם שיק, או"ח סי' רח ד"ה אמנם אדמ"ו, בדעת רבו החתם סופר; שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' כ אות ג; שבת של מי, שבת כה ע"א ד"ה כך אתה; שו"ת תשובות והנהגות, כרך ה סי' קכא ד"ה הנה מבואר; כך סוברות גם הדעות שובאו להלן בהערה 33.

33. משמעות שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תמח אות יח, וכשמביא לבהמה כאילו שורפה; שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ב, שמה שהקפידה התורה על שריפה כדי שהביעור יהיה מוחלט, ולהוציא קבורה שייטכן ותימצא התרומה; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' קכט אות א ד"ה וטעמא דרש"י, שאף בהאכלת בהמתו מבער התרומה ומקיים מצוות שריפת התרומה.

34. בנושא זה, השיטות השונות דנו להיתר או לאיסור בעיקר מטעם אחד (הנדון לעיל אות ב): אופן הביעור הנצרך בתרומה טמאה, האם דווקא בביעור או שמותר אף בדרך ביעור אחרת, ובפרט בהנחה לפני הבהמה. דיון נוסף המובא בהקשר זה הוא הנחת תרומה טהורה לפני בהמה. הדיון בשאלה זו נסוב סביב השאלה האם מותר להניח תרומה הראויה לאכילה בידי אדם לפני בהמה, אף שבזמן הזה התרומה אינה נאכלת. דיון זה יתבאר להלן פרק ו.

ראה: ר"ן, פסחים יד ע"א בדפי הר"י ד"ה מתני' כיצד; תי"ט, פסחים פ"ג מ"ג ד"ה כיצד, שאף בתרומה טמאה אסור להניח דבר הראוי לאדם לפני הבהמה, וראה מה שכתבו על דעה זו: אמר יוסף, ה"ל תרומות פ"ו ה"א ד"ה אשר ע"פ; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב הי"ד-ט"ו אות ד ד"ה גם נראה.

ביחס להנחת תרומה טמאה וטהורה לפני בהמה, ראה: הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי (עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"ו סעי' ד; אזכרה, קובץ לזכרו של הראי"ה קוק ח"ה 'תרומת המעשר בזמן הזה-למעשה' עמ' טו-כא; ספר ארץ ישראל, מצות התלויות בארץ סי' ט אות ד), דן בהרחבה בתרונות למניעת איבוד תרומת המעשר.

35. ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' פד סעי' כח; משמעות ארץ חפץ, הערה דף ל ע"ב, בשם הרב שמואל סלאנט, שיעץ שלא להכשיר את התרומה כדי שיהיה ניתן להביאה לבהמה, ומכאן שבתרומה טמאה אסור; חזו"א (שביעית סי' ה סי"ק יב ד"ה וכהן; מעשרות סי' ז סי"ק יג ד"ה הנהגים, ובמקרה ואין לו עצים לשורפה הסתפק האם ניתן לתת לבהמה. בבירור דעת

המחייבות לבער את התרומה הטמאה בשריפה.³⁶ ויש אומרים, מותר לכהן להניח את התרומה בפני בהמתו³⁷ משום שסמכו על הדעות הסוברות שניתן לבער את התרומה הטמאה בדרכים שונות.³⁸ ויש אומרים, יש לסמוך על המתירים בשעת הדחק אבל אין להורות הלכה רווחת להיתר.³⁹

ג. ברכה על שריפת תרומה

והטמאה יהנו בשריפתה

יש מי שאומר, יש לברך על שריפת תרומה טמאה כדרך שמברכים על כל המצוות מפני שיש מצווה בשריפתה.⁴⁰ ויש אומרים, אין לברך על שריפת תרומה טמאה.⁴¹

החזו"א, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ד ציון ההלכה ס"ק שצב); מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ד-ה"ט"ו אות ד ד"ה וגם נראה, בדעת הרמב"ם; שו"ת מנחת יצחק, ח"ד סי' יג אות י; שו"ת תשובות והנהגות, כרך ה סי' קכא ד"ה ולפי זה, אלא שהמנהג בארץ לתת לחיות ולבהמות וסומכים בכך על דעת רש"י; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלט; שם פ"ו הי"א ס"ק י).

36. ראה בציוני המקורות שהובאו לעיל בהערות 23-26.

37. תוספות בן יחיאל, תנא דבי אליהו פ"ג מח ע"ב ד"ה תרומה וקודש, וכ"כ דעה זו בשם בעל תורת חסד וחכמים נוספים שהקלו; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים הלכה מד ד"ה והכהנים יהנו, שלדעת כולם מותר להאכיל תרומה טמאה לבהמתו אלא שנחלקו הראשונים האם בהאכלת בהמתו מתקיימת גם מצוות הביעור; הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (פסקים וכתבים, ח"ג סי' לב ד"ה ובעצם הדבר; כרם ציון ח"י"א עמ' 12, ובעיקר ראה שם בעמ' 15-16, שיש לסמוך על רש"י שאין צורך דווקא בשריפה); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' טו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה אך יש; משפטי ארץ, הלי תרומות ומעשרות פ"א הערה 27, שנוהגים להקל בזמן הזה ולתת תרומה טמאה לבהמת כהן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ב ביאור ההלכה ד"ה הכרשינין, בדעת הרמב"ם.

38. ראה בציוני המקורות שהובאו לעיל בהערות 29-30.

39. הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ב, וסייג שאע"פ שאין למחות ביד הנוהגים היתר, הוא אינו נוהג היתר בזה; הערות לקונטרס אשי השם ד"ה בסעי' י"ד, שאין להורות להיתר באופן גורף אלא שאין למחות ביד המקילים); הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי (אזכרה, קובץ לזכרו של הראי"ה קוק ח"ה עמ' כ אות ה; ספר ארץ ישראל, מצות התלויות בארץ סי' ט אות ד).

40. שו"ת מחזה אברהם (שטיינברג), או"ח סי' לח ד"ה ולדעתי.

41. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעאה ח"ב סי' ריט ד"ה והנה המעיין; ראשי בשמים (פולאק), פני"ז סי' יא אות ב-ג; חדרי דעה, יו"ד סי' שכב ד"ה שם והאוכל חלה; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלו; שם פ"ז הי"ח ביאור ההלכה ד"ה בת ישראל).

בטעם דעה זו הסוברת שאין לברך, ראה: העמק שאלה, פרשת צו שאילתא עג אות א, שעיקר המצווה היא הנתינה לכהן בטהרה ובזמן הזה ששורפים את התרומה זהו היפך כוונת

ויש המסתפקים האם צריך לברך על שריפת התרומה הטמאה.⁴²

ד. השיעור החייב בשריפה

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, אף לשיטה הסוברת שיש לשרוף את התרומה הטמאה, חיוב זה חל רק בכזית, ולפיכך כשמפריש בזמן הזה כלשהו יכול לבער בדרכים אחרות.⁴³ ויש אומרים, מצוות שריפת תרומה טמאה חלה אף בפחות משיעור כזית.⁴⁴

המצווה; שו"ת מענה אליהו, סי' מא ד"ה ויש להוסיף, שהרי זה כמברך על מצווה הבאה בעבירה, כיוון שהמצווה נעשית על ידי שמץ עבירה ומוטב היה שלא הייתה נטמאת התרומה ולא היה בא למצווה זו של שריפתה; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ד ד"ה וכיון שמחמת, שאע"פ שמצווה ליהנות משריפת התרומה רשאי לשרוף גם ללא הנאה ולא תיקנו לברך על דבר שלא עושה כראוי; מועדים וזמנים, ח"ז סי' קסו ד"ה ובמק"א, שאין לברך על מצוות המובנות בשכל האנושי ככיבוד אב וצדקה, והוא הדין לשריפת תרומה שמאחר ואינה ראויה לכלום יש לבערה מסברא. ראה: גליוני הש"ס, שבת כה ע"א ד"ה תוד"ה כך, שתלה שאלה זו במחלוקת שהתבארה לעיל בסעי' ב האם ישנה מצווה עצמית בשריפה כדעת תוספות, ולדעה זו יש לברך על השריפה ככל המצוות, או שמא אין מצווה עצמית אלא יש לבערה בכל דרך בה ניתן, ולדעה זו אין לברך על שריפתה. כך מתבאר בשו"ת ראבי"ה, ח"א סי' קנד, שתמה מדוע לא מברכים על שריפת נותר והרי יש מצווה מהתורה לשרוף, ומצווה זו אינה רק כדי שלא יבוא לידי תקלה. אלא שסיים שם שלא מצינו ברכה על שריפת נותר.

42. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעאה ח"ב סי' ריט ד"ה והנה המעיין, בשם הרב יצחק שמעלקיש.

43. שו"ת יהודה יעלה (אסאד), יו"ד סי' שנב ד"ה וראיה ברורה, שבחצי שיעור אין מצווה מהתורה לשרוף אלא אסור מדרבנן להשהות שמא יבוא לידי תקלה ומותר לבער בכל אופן שירצה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ד סי' יג אות יב, ולכן כתב שמי שאינו יכול לשרוף התרומה והחלה יכול להפריש פחות מכזית ולהניח באשפה; הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמי רכח; שם עמי רלד; שו"ת יביע אומר, ח"י יו"ד סי' מה ד"ה מסקנא דדינא), שצירף את דעתם להתיר בנושא אחר; שו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' עתר ד"ה ולכאורה עדיף; ח"ב סי' תקנד ד"ה ומעיקרא חשבת).

44. משמעות טור, יו"ד סי' שלא: 'ותרומה טמאה תישרף מיד'; משמעות שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט: 'תרומה גדולה בזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה שיעורה בכלשהו', שאע"פ ששיעורה כלשהו כתב שעומדת לשריפה; לבוש, שם; משמעות רמ"א, יו"ד סי' שכב סעי' ה, שבזמן הזה מפרישים חלה ללא שיעור ושורפים אותה, אע"פ שסיים שמ"מ המנהג להפריש כזית; שו"ת יהודה יעלה (אסאד), ח"א יו"ד סי' שנב, בדעת חלק מהראשונים; שו"ת זכר יצחק, ח"ב סי' כא ד"ה הן אמנם דיש, לענין נותר והוא הדין כאן; שו"ת מנחת יצחק, ח"ד סי' יג אות יב, בדעת כמה אחרונים; שו"ת משנה הלכות, ח"ז סי' רז אות ב, בדעת רש"י; ילקוט יוסף, אוצר דינים לאישה ולבת פרק נ הל' חלה סי' שכב סעי' ז בהערה.

ה. שריפת תרומה טמאה בלילה⁴⁵

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, מותר לשרוף תרומה טמאה בלילה⁴⁶ משום שאין לדמות תרומה לקדשים בכל עניין ואף בקדשים יש המתירים לשרפם בלילה.⁴⁷

45. בדיון בשאלה זו הובאו שני מקורות מרכזיים, בהם בין השאר דנו הפוסקים:
- א. ספרא, צו פרשה ז פ"ב פס' טו: 'ביום השלישי באש ישרף בנה אב לכל הנשרפים שלא יהיו נשרפים אלא ביום'. פסוק זה נאמר ביחס לנותר ומשמע שכך דינם של כל הנשרפים ולכאורה אף של תרומה טמאה.
- ב. ירושלמי, שבת פ"ב ה"א: 'אין מדליקין בשמן שריפה בלילה על שם שאין שורפין את הקדשים בלילה'. הדעות השונות שיתבארו להלן חולקות בהסבר הירושלמי - יש שהבינו שאכן לדעת הירושלמי אסור לשרוף תרומה בלילה, שו"ת נודע ביהודה, או"ח סי' צו ד"ה ואני תמה; שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזיל), סי' פו אות א. ויש שכתבו שהירושלמי עצמו דוחה דעה זו, פני משה, שבת פ"ב ה"א ד"ה מעתה; קרבן העדה, שם ד"ה מעתה.
- עוד בפירוש הירושלמי, ראה: צ"ח, שבת כג ע"ב ד"ה אמנם בירושלמי.
46. כך משמע ברמב"ם, הלי פסולי המוקדשין פ"ט ה"ד-ה"ה, שכתב את דין שריפה לעניין נותר, וכך הבינו בדבריו: שו"ת שמחת יום טוב (אלגאזיל), סי' פו אות א, וכתב כן אף בדעת תוספות; שו"ת בית הלוי, ח"א סי' יט אות ח-ט, והוסיף להסביר מדוע לא פסק כברייטא בתורת כהנים האוסרת לשרוף בלילה; שו"ת מעשה אברהם, יו"ד סי' טו דף סב ע"ב ד"ה שו"ר; שו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' פח.
- כך משמע מרש"י, פסחים מו ע"א ד"ה כיצד מפרישין; מקנה, קידושין לד ע"א ד"ה בתוס' ד"ה מעקה, בדעת התוספות, וראה שו"ת ספר יהושע (באב"ד), סי' יט ד"ה ומ"ש המקנה, שדחה את ראייתו; נצח ישראל (הלול), קידושין לד ע"א ד"ה שם בא"ד וי"מ; שו"ת שמחת יאודה, סי' קל ד"ה והנה; צ"ח, פסחים טו ע"א אות לט; העמק שאלה, פרשת וירא שאילתא י אות ח עמ' סו (מהד' מוסד הרב קוק); המעשר והתרומה, פ"א סעי' יד ובית האוצר ס"ק לא; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' קטז, בסוף התשובה, בדעת הרמב"ם.
- כתב הרמב"ם, הלי יו"ט פ"ג ה"ח-ה"ט: 'ואם הייתה עיסה טמאה... יניחנה עד הערב וישרוף אותה', וכ"כ טור, או"ח סי' תקו; שו"ע, שם סעי' ד; לבוש, שם סעי' ה. משמע מדבריהם שמוותר לשרוף את החלה בלילה, כ"כ: הגהות רבי עקיבא איגר על השו"ע, שם סעי' ד; ערוך השלחן, שם סעי' ז; משנה ברורה, שם ס"ק לא, בהבנת השו"ע, אף שהסתפק בזה בביאור הלכה, שם ד"ה אלא מניחה; ווי העמודים, סי' שפט; שו"ת מעשה אברהם, יו"ד סי' טו דף סב ע"ב ד"ה שו"ר.
47. שו"ת נודע ביהודה, תניינא או"ח סי' צו, וראה שו"ת להורות נתן, ח"י"ג או"ח סי' נה אות ו-ז, שיישב את קושיות הנוב"י על הדעה השנייה; פני יהושע, קידושין לד ע"א ד"ה בא"ד אך הקשה; צ"ח (שבת כג ע"ב ד"ה ולכן נלע"ד; שם ד"ה ועוד נלע"ד; שם ד"ה אמנם בעיקר); שו"ת רבינו יוסף מסלוצק, סי' טו אות ג; יפה עיניים, זבחים נו ע"ב ד"ה ביום אתה; ראש יוסף, שבת כג ע"ב ד"ה הא דמבערין; יצחק ירנן, הלי פסולי המוקדשין פ"ט ה"ה ד"ה ושוב ראיתי; מנחת חינוך, מצווה קמג אות א; עמק הנצי"ב, ספרי נשא סוף פיסקא כח בהגה"ה עמ' קכה-קכו, בדעת הבבלי, שדווקא נותר נאסר בשריפה בלילה ואין לך בו אלא חידושו; אבן האזל, הלי פסולי המוקדשין פ"ט ה"ה, בסוף דבריו; הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, תרומות

ויש אומרים, דין תרומה כדין קדשים שנטמאו שאין לשרפם בלילה.⁴⁸

ו. דרך ההנהגה עם תרומה טמאה בזמן הזה⁴⁹

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, בזמן הזה ניתן לקבור את התרומה הטמאה⁵⁰ וכן לאבדה בדרכים שונות⁵¹ כהנחה באשפה בתוך שקית ובלבד שלא תיגרם תקלה.⁵²

יש אומרים, אף בזמן הזה לכתחילה יש לשרוף את התרומה הטמאה.⁵³

ומעשרות עמי רכח; שו"ת יביע אומר, ח"י יו"ד סי' מה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלו.

48. הרב ישעיה פיק (השואל בשו"ת נודע ביהודה, תניינא או"ח סי' צו; הובא בביאור הלכה, סי' תקו סעי' ד ד"ה אלא מניחה, ע"פ הירושלמי שבת פ"ב ה"א, וראה פני משה, שם ד"ה מעתה; קרבן העדה, שם ד"ה מעתה, שכתבו שהנחה זו נדחתה בירושלמי; משמעות צל"ח, פסחים טו ע"א אות לט; פני שלמה, פסחים מו ע"א ד"ה והנה לכאורה; משמעות שו"ת בשמים ראש, סי' רו; ווי העמודים, סי' שפט, בדעת התוספות, שכמו שאין לשרוף תרומה ביו"ט אטו קדשים, כך אין לשרוף בלילה אטו קדשים, ואיסור השריפה מדרבנן והתירו לצורך מצווה כגון הדלקת נר חנוכה; קרן אורה (שבת כב ע"א ד"ה על כל פנים; זבחים קה ע"א ד"ה ובאותו ענין); שו"ת הגיון ישעי, או"ח סי' כה ד"ה וני"ל לומר; אגודת אוזב (בורנשטיין), ח"א סי' ל סעי' א, בשם אבני נזר בדעת תוספות ורמב"ם.

49. ביחס לדרך ההנהגה עם תרומה טהורה בזמן הזה, ראה להלן פ"א ה"א.

50. אשי השם, פ"א סעי' טו, ויש לשים לב שאינו עושה כן בדרך ביזיון וכן שלא יוכלו היה ועוף למצוא את תרומתו; שו"ת שרגא המאיר, ח"ד סי' סח אות ט; חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה ועל דבר, שאף שמן הדין יש לשרוף מ"מ המנהג להקל לקבור התרומה מפני שיש טורח בשריפה וחיישינן לתקלה; שמירת שבת כהלכתה, ח"ב פמ"ב הערה נג, שאף בזה מקיים מצוות שריפה כיוון ששורפים את כל האשפה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלט.

51. ראה: שו"ת שבט הקהתי, ח"ד יו"ד סי' רעט, שבעקבות מעשה שהיה שהיו נוברים באשפה ואוכלים את תרומה, התיר לשפוך נפט על התרומה כדי שלא יבואו לידי תקלה על אף הביזיון הכרוך בכך.

52. שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשלא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"יט סעי' כב; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' תקנד ד"ה מיהו נראה, שחילק בין מקרה שהתרומה ניתנה לכהן ומוטלת עליו מצוות שריפת התרומה לבין מקרה שהתרומה בידי ישראל שאינה מוטלת עליו מצוות זו ויכול לאבדה, ולכן אין נזהרים בשריפתה בזמן הזה.

53. שו"ת מהר"י שטייף, יו"ד סי' רעו, ובדיעבד כשקובר את התרומה לא קיים מצוות שריפה; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יג ד"ה ונראה, ואם אין לו עצים על מנת לשרפה יקברנה כדי שלא יבואו לידי תקלה; עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"ה סעי' ג אות ה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ד סי' יג אות יג ד"ה ובה תבנא; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמי רכו, ואם הפריש פחות מכזית יכול לכתחילה להניחה באשפה; הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' עתר, שלכתחילה אין סיבה מספקת לבטל את מצוות השריפה; מועדים וזמנים, ח"ז סי' קעד ד"ה וליישב, שחובת השריפה לא חלה על ישראל אלא על הכהן ובזמן הזה שלא נותנים לכהן משום שאין לו צורך בה, צריך הישראל לזרוק התרומה כדי שלא יבואו לכדי תקלה; שם ד"ה אמרתי

ז. ביעור התרומה הטמאה ללא הנאה⁵⁴

והטמאה יהנו בשריפתה

יש אומרים, אין לשרוף את התרומה ללא הנאה,⁵⁵ משום שהוקשה תרומה טמאה לטהורה וכשם שיש מצווה לאכול מהתרומה הטהורה כך יש מצווה ליהנות מהתרומה הטמאה.⁵⁶

ויש אומרים, אין הכהנים חייבים ליהנות משריפת התרומה אלא רשות היא בידם.⁵⁷

- סברא, שבזמן הזה תוקף חיוב תרומות ומעשרות וחלה מדרבנן ולא תיקנו שתרומה תהיה כקודש ממש אלא כעין קודש ולכן ניתן להקל כשיש טורח; שם ד"ה וכן מצאתי, שעל אף הטעמים הנ"ל להקל מ"מ המחמיר לשרוף תבוא עליו ברכה); ילקוט יוסף, אוצר דינים לאישה ולבת פרק נ ה' חלה ס"י שכח סעי' ז.
54. ראה: אתוון דאורייתא (כלל טו ד"ה אולם; שם ד"ה ושוב מצאתי; שם ד"ה וע"ע; שם בקונטרס אחרון) שהראה צדדים לשתי הדעות.
55. שו"ת ארבעה טורי אבן (רוקח), שאלה יב ד"ה גם הטעם, מדברי השואל ונראה שהסכים לדעתו; מרומי שדה, שבת כה ע"א ד"ה תוס', וכן כתב אף בשיטת הרמב"ם, ה' תרומות פ"א הי"ח; משנת יעבץ, או"ח סי' לד אות ג-ו, בדעת הרמב"ם, שבתרומה טמאה המצווה ליהנות מביעורה ולא לבער סתם, וכך דייק מדברי הרמב"ם בהלכה זו; הערות הגרי"ש אלישיב, שבת כד ע"ב אות יז ס"ק ו; שו"ת להורות נתן, ח"י"ג או"ח סי' נה אות א-ה.
56. פני יהושע (שבת כא ע"א ד"ה בגמרא אמר רב הונא, ע"פ הירושלמי שאם אין לו שמן של חולין מדליק בשמן של תרומה, ומשמע שאם יש לו אין להדליק בשל תרומה, וראה מה שהקשה על דבריו בדרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ד ביאור ההלכה ד"ה והטמאה יהנו; פני יהושע, שבת כג ע"ב ד"ה אמנם, ולפיכך אין להדליק בשמן שריפה ביום כשאפשר להדליק בלילה); ראש יוסף, שבת כו ע"א ד"ה והוי יודע; תפארת ירושלים, תמורה פ"ז מ"ה; קונטרס צבי תפארת, שם, מובא בסוף תפארת ירושלים, וסייג שדין זה נאמר דווקא כשיש לו צורך עתה בתרומה הטמאה, אבל אם אין לו צורך כעת יכול לבערה ואינו צריך להמתין עד שיהיה לו צורך; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות ד, בדעת הרמב"ם שעל שתי התרומות נאמר הציווי 'מְשַׁמְרֵת תְּרוֹמֹתַי', וכך משמע לקמן ה' תרומות פ"ב הי"א: 'ולא יפסידנה אלא אוכל הטהורה ומדליק הטמאה'; חידושי הגרי"ד (סי' ה ד"ה והנראה לומר, שאין בשריפת התרומה היתר הנאה בלבד אלא זוהי דרך קיום דינה ומצוותה; שם ד"ה וכשהוצעו, בשם הגרי"ז).
57. כך משמע בתוספות, שבת כד ע"ב ד"ה לפי. בהסבר דבריהם, ראה: קונטרס צבי תפארת, תמורה פ"ז מ"ה, מובא בסוף תפארת ירושלים; פרחי ציון, פ"א אות ח טז ע"ב ד"ה ומלבד זה; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ד-הט"ו אות ד ד"ה וכיוון שכן; משנת יעבץ, או"ח סי' לד אות ג. המעשר והתרומה, פ"י בית האוצר ס"ק כו, שעיקר המצווה היא השריפה וחידושה התורה שמותר ליהנות בשעת השריפה; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רטו ענף ד ד"ה וכיון שמחמת; חזון עובדיה (תרומות ומעשרות, עמ' רלג; שם עמ' רלה-רלו ד"ה ואנכי); הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ד ס"ק קלו; שם, ביאור ההלכה ד"ה והטמאה, שהוכיח את דבריו מדברי התוספות במקומות שונים, ובתוך דבריו הרבה להקשות על הדעה הראשונה; שם, ה' תרומות פ"א הי"ח ביאור ההלכה ד"ה ומי שאין).

הלכה טז

- א. חיוב ברכה בזמן הזה
- ב. זמן אמירת הברכה
- ג. נוסח הברכה
- ד. ברכת 'שהחיינו' בהפרשה בפעם הראשונה
- ה. שכח לברך - שאלה על הפרשתו כדי לברך בהפרשה שנייה
- ו. ברכה על נתינת תרומה ותרומת מעשר

כל המפריש תרומה גדולה או תרומת מעשר מברך¹ קודם שיפריש
כדרך שמברכין על כל המצות² כמו שביארנו בברכות.³

א. חיוב ברכה בזמן הזה

כל המפריש... מברך קודם שיפריש

יש אומרים, בזמן הזה אין לברך על הפרשת תרומות ומעשרות.⁴

1. בעניין ברכה על הפרשת תרומה במחשבה, ראה מה שהתבאר לקמן פ"ד ה"יז אות יא.
 2. פסחים, ז ע"ב: 'כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן'; שו"ע (או"ח סי' כה סעי' ח; שם סי' קנח סעי' יא).
 3. רמב"ם, הל' ברכות פ"א ה"ה-ה"ז.
 4. האחרונים תיארו מנהג שהיה רווח בארץ ישראל בכלל ובירושלים בפרט שלא לברך כלל על הפרשת תרומות ומעשרות, חלקם צידדו במנהג זה ונתנו טעמים שונים על מנת להצדיקו.
- א. הרב יוסף מולכו (שולחן גבוה, סי' שלא ס"ק טז-יז), אילו חיוב ההפרשה היה מהתורה אזי היה גם חיוב ברכה כדרך שמברכים על מצוות שחיובן מהתורה, וכן העיד שנהגים בירושלים שלא לברך; שם ס"ק קצז, שלא ניתן לברך 'וציונונו' משום שהחיוב הינו מדרבנן, ובדרבנן מברכים רק במקום שנאמר במפורש כמקרא מגילה והדלקת נר חנוכה [וצ"ע, שהרי בתחילת דבריו הביא את התוספתא בברכות בה נאמר במפורש שיש לברך על הפרשת תרומות ומעשרות]; שו"ת אוהל יוסף, (מהדורת מכון האיר ממזרח) סי' נ הל' תרומות ומעשרות עמ' רסג ד"ה גם מה שכתב, במשא ומתן עם בעל פרי האדמה, שהמנהג לא לברך. אולם ראה שם עמ' רנו ד"ה ואחרי, שמשמע שהמנהג שלא לברך הינו רק בפירות הלקוחים מידי הגוי ונגמרה מלאכתם בידי ישראל. והשווה לדבריו: שולחן גבוה, סי' סכח ס"ק א, ביחס לחלה שיש לברך על הפרשתה אע"פ שחיובה מדרבנן בזמן הזה.
- יש שהקשו על דעה זו: א. הרב עובדיה יוסף (כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט גידולי ציון ס"ק ה; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' לד ד"ה וראיתי, שלדעת השו"ע חיוב תרומות ומעשרות מדברי סופרים ואעפ"כ פסק שיש לברך על ההפרשה). ב. שם, ביחס למנהג ירושלים שהביא השולחן גבוה, הקשה מדברי שו"ת אבקת רוכל סי' ד, שמה שנהגים בזמן הזה לא לברך על פדיון מעשר שני אינו מנהג ותיקין ואין להקשות ממנהג זה על מנהגנו לברך.
- ב. פרי האדמה, הל' שבת פכ"ג ד"ה הנה דעתו, שנהגו לא לברך וייתכן שטעם המנהג מפני שהתרומה בזמן הזה הולכת לאיבוד.

ויש אומרים, אף בזמן הזה יש לברך.⁵

יש שהקשו על דעה זו: ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות כג; הרב עובדיה יוסף (כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ט גידולי ציון ס"ק ה; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' לד ד"ה וראיתי, שהקשה מחלה שהולכת לאיבוד בזמן הזה ואעפ"כ יש לברך על הפרשתה).

ג. ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות כג, בשם זקני דורו, שטעם המנהג שלא לברך הוא מפני שיש ספק בחישוב שנות השמיטה, וכיון שבשנת שמיטה פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לכן אין לברך כלל.

יש שהקשו על טעם זה, ראה: ברכי יוסף, שם, שאין להסתפק במניין השנים שכן פסקו האחרונים שהלכה כדעת הרמב"ם.

ד. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק מא עמ' ריא, ע"פ המובא בשו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ק סי' ל ד"ה ומה שפלפל, שנשאל מדוע מברכים על מצוות ההפרשה הרי היא ניטלת אף במחשבה (ראה לקמן הערה 5), ותירץ שמברכים על ההפרשה בגלל מעשה הנתינה לכהן, ובזמן הזה לא נותנים את התרומה לכהן. אמנם, בעשר תעשר, שער הלכה ה' מא, כתב שיש לברך.

יש שהקשו על דעה זו: חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' לד-לה ד"ה וראיתי, שאף חלה ניטלת במחשבה כדין תרומה ומברכים על הפרשתה; ראה להלן הערה 5, יישובים שונים לשאלה שנשאל רבי עקיבא איגר, שמהם עולה שיש לברך על הפרשת תרומה אע"פ שניטלת במחשבה ואין בה מעשה בזמן הזה.

ה. שערי דמעה (מדולחנינוב), סדר ודיני הפרשת תרו"מ סעי' טז בסוף הספר, שהמנהג בארץ ישראל שלא לברך ומ"מ משום חיוב מצוות הארץ יאמר בקשה קודם ההפרשה. ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' סו אות ב ד"ה ולפלא הדבר, שיתכן שהנהיגו כן בזמנו עפ"י פסקו של בעל פרי האדמה (לעיל אות ב) שהיה מרא דאתרא בירושלים ומטעמי, וייתכן שמפני שהיו הקרקעות בידי הגויים.

יש שהקשו על דעה זו: האדר"ת (הר המוריה, סעי' כ עמ' יד, שכתב כן משום שלא היו לישראל שדות וכרמים אבל עתה וודאי שיש לברך; אדר היקר, אגרות האדר"ת סי' יח עמ' צו, שאין להוראתו שורש וענף).

5. רמב"ם, הל' תרומות פי"ב ה"טז; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה וכל המפריש; רשב"א, פסקי חלה שער ד אות יד ד"ה ואימתי; כפתור ופרח, פכ"ה ד"ה מעשר ראשון צריך; שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' עח; שם סעי' קלז, ביחס למעשר שני; כך מבואר שם סעי' לב, ביחס לאנשים שלכתחילה לא יתרומו מפני שאינם יכולים לברך; ט"ז, שם ס"ק יז; ש"ך, שם ס"ק סא); שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשל"א, אע"פ שחיובן מדברי סופרים; הרב משה מִטְרָאָנִי (שו"ת המבני"ט, ח"ב סי' קצו בסוף הסימן; שו"ת אבקת רוכל, סי' ז ד"ה ואיני רואה סמך); שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' קמג-קמה; הרב ברוך בנימין, בתוך: שו"ת משפטי צדק (גארמיוזאן) סי' צה ד"ה כתב המבני"ט; שדה הארץ (מיוחס), יו"ד סי' כה, שמנהג ירושלים שלא לברך הוא דווקא בפירות הנקנים מהגוי; ספר חרדים, מצוות התלויות בארץ פי"א סעי' טז; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' עח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פי"א סעי' יג; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נט סעי' יא; ארץ חפץ, הל' תו"מ נתיב ד סעי' כו; עשר תעשר, שער הלכה ה' מא עמ' רי; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' כח; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' לד ד"ה וראיתי; חזון עובדיה, ט"ו בשבט וברכות עמ' מז סעי' ו); דרך אמונה (הל' תרומות פי"ב ה"טז ס"ק קמז; שם פי"א ה"א ס"ק ה, ביחס לתרומת חו"ל; שם פי"א ה"ד ציון ההלכה ס"ק עח).

יש שהקשו ע"פ דברי הב"י, או"ח סי' תלב ד"ה ומה שכתב רבינו, שאין מברכים על דברים שבלב, מדוע אי"כ מברכים על תרומה הרי ניתן להפרישה במחשבה. ביישוב קושיה זו, ראה:

ב. זמן אמירת הברכה

מברך קודם שיפריש

לדעה זו, יש לברך ברכה זו קודם שיפריש את התרומה.⁷

אם הפריש ולא בירך -

יש אומרים, אינו יכול עוד לברך.⁸

- שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ק סי' ל ד"ה ומה שפלפל, שמעשה הוא נתינת התרומה לכהן. בביאור דבריו, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ב הט"ז אות א; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ו אות ד; הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' לה; חזון עובדיה, ט"ו בשבט וברכות עמ' ט). אמרי בינה, הלי שבת סי' כ ד"ה עוד י"ל, ע"פ דעת התוספות קידושין נט ע"ב, שמחשבה בתרומה הוי כמעשה וכאילו תרם בידיים; חלת לחם, סי' ז שיירי ברכה ס"ק ב; תורת הארץ, ח"א פי"ד אות לג ד"ה ועלה בדעתי; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק מא ד"ה המפריש; המעשר והתרומה, בית האוצר פי"א ס"ק פב.
6. נחלקו הראשונים בדיני ברכת המצוות, האם ניתן לברך אף לאחר קיום המצווה.
א. יש שכתבו, שאין לברך ברכת המצוות לאחר קיום המצווה, ראה: רמב"ם (הלי ברכות פי"א ה"ה-ה"ו; הלי אישות פי"ג הכ"ג); שו"ת הרא"ש, כלל כו סי' א. כך הכריעו: ש"ך, יו"ד סי' יט ס"ק ג; פרי חדש, או"ח סי' תלב סעי' א ד"ה על ביעור (השווה לדבריו להלן הערה זו אות ב).
ב. יש שכתבו, שכל המצוות שעשה ולא בירך קודם עשייתן יכול לברך אף לאחר קיומן, ראה: אור זרוע (הלי קריאת שמע סי' כה; הובאו דבריו בהגהות אשרי, חולין פי"א סי' ב); אוהל מועד (ירונדל), שער הברכות דרך א נתיב ב; ריקאנטי, סי' רלה, וראה בדבריו בסי' עב. כך הכריעו: ברכת אברהם (טריוויש, ח"א חלק ראשון סי' מג-מד; שם סי' סו; ח"ב, חלק עשירי סי' רצז; שם סי' ש); פרי חדש, יו"ד סי' יט ס"ק ג (השווה לדבריו לעיל הערה זו אות א).
עוד נחלקו, האם ניתן לברך לאחר המצווה בשיעור יתוך כדי דיבור. יש שכתבו, שניתן לברך בתוך שיעור זה, ראה: ריטב"א (פסחים ז ע"ב ד"ה כל המצות; שם, בשם הרא"ה ע"פ הירושלמי); פרי חדש, יו"ד סי' יט ס"ק ג, בדעת הרמב"ם, משום שיתוך כדי דיבור כדיבור דמיי לעניין ברכות. ויש שכתבו, שאף תוך כדי דיבור אין לברך, ראה: פלתי, יו"ד סי' יט ס"ק ג, שלא יועיל לברך בתוך כדי דיבור שהרי נגמרה עשיית המצווה.
7. רמב"ם, הלי תרומות פי"ב הט"ז. בטעם דעה זו ראה: צפנת פענח, הלי תרומות פי"ב הי"ג ד"ה והנה בתוספי, שלדעת הרמב"ם הקדושה של התרומה קיימת אף כשהפירות הם טבל ולכן נקרא עובר לעשייתן אף קודם ההפרשה ולא לאחר ההפרשה וקודם קריאת השם, וראה שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' קמו ד"ה ולפי מש"כ, שכתב אין דבריו מוכרחים.
כ"כ עוד: סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה וכל המפריש; כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה תרומת מעשר אם; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' עח; לבוש, שם; ש"ך, שם ס"ק קז; המעשר והתרומה, פי"א סעי' סא, וראה בית האוצר שם ס"ק פא, שמוכח מהתוספתא (בהערה הבאה) שגם בימיהם לא נהגו לקרוא שם מפני שברכתו והפרשתו הם קריאת השם; בן איש חי (שנה ראשונה, פרשת צו סעי' כא; שנה שניה, פרשת שמיני הלי חלה סעי' ב), ביחס לחלה.
8. רמב"ם, הלי ברכות פי"א ה"ה-ה"ו; מנחת ביכורים, תרומות פי"ג ה"ב ד"ה משהפריש; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ב הט"ז ס"ק קמח. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ב הט"ז אות א ד"ה ונראה דהן, שהוכיח מהלכה זו שהברכה נתקנה על ההפרשה ולא על הנתינה משום שאם נתקנה אף על הנתינה מדוע לא יוכל לברך עד נתינת התרומה לכהן.

ויש אומרים, אם עתיד לקרוא לה שם יכול לברך עד שיקרא שם לתרומתו.⁹
 ויש אומרים, במקרה ודעתו לקרוא שם לתרומה, ראשית יפריש ויבדיל את התרומה לצד הפירות, לאחר מכן יברך את ברכת ההפרשה ואז יקרא שם תרומה על מה שהפריש לצד,¹⁰ ואף באופן זה נחשבת ברכתו כעוברת לעשיית המצווה, ואם אינו קורא שם אלא רק מפריש מברך קודם ההפרשה.¹¹
 ויש אומרים, יש לברך לאחר ההפרשה וקריאת השם.¹²

9. משמעות מאירי, חלה פ"ב מ"ג ד"ה אמר המאירי האשה יושבת, אע"פ שלכתחילה יש לברך קודם ההפרשה; שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' קמו ד"ה ופלוגתת, בדעת המאירי שלדבריו אין זה יעובר דעוברי לברך קודם ההפרשה משום שההפרשה היא תחילת המצווה וראוי לברך עליה; שו"ת בצל החכמה, ח"ג סי' עג בעיקר באות א ובאות י.
10. משמעות שאילתות דרב אחאי, פרשת צו שאילתא עג, בעניין חלה, וכ"כ בדעתו: שו"ת בית אפרים, או"ח סי' יט ד"ה הנה באות; העמק שאלה, שאילתא עג ס"ק ג.
11. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ב: 'מאימתי מברך עליהן, משהפרישן. הפרישן, אם עתיד לקרות להם שם אין בהן קדושה עד שיקרא להן שם, ואם אין עתיד לקרות להם שם כיוון שהפרישן נתקדשו'. ראה: תוספתא, מעשר שני פ"ד ה"ז, שהובאה מחלוקת תנאים בנושא זה, ובבירור היחס בין שני המקורות ראה: מנחת ביכורים, תוספתא תרומות פ"ג ה"ב; שיירי מנחה, שם. כך כתבו: רמב"ן, ה"ל חלה לה ע"ה ותניא בתוספתא, כ"כ בדעתו: שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' קמו ד"ה ודברי הרמב"ן, שאם יברך בתחילה נמצא שבין הברכה למעשה המצווה מפסיקים ההפרשה וקריאת השם ונמצא שאינו מברך קודם העשייה אלא יעובר דעוברי; רשב"א, פסקי חלה שער ד אות יד ד"ה מאימתי; שו"ת התשב"ץ, ח"ב סי' רצא ד"ה הפרק ה', לענין חלה; חלת לחם, סי' ז ס"ק ב; מקדש דוד, תרומות סי' לח אות ג; צפנת פענח, ה"ל תרומות פ"ב הי"ג ד"ה והנה בתוספ'; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' טז ד"ה וליישב; העמק שאלה, פרשת צו שאילתא עג ס"ק ג, כך מעיקר הדין אלא שבזמננו לא נוהגים לקרוא שם ולכן יש לברך לפני ההפרשה כדעה הראשונה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' ג; שו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קמו ד"ה ולשון השו"ע, שכך המנהג בזמננו; ח"ה סי' קסט).
- נחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם. יש שכתבו, שאף הרמב"ם מסכים שניתן לברך לאחר ההפרשה כשבדעתו לקרוא שם לתרומה, חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ב; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), סי' לו, שאף שמברך לאחר ההפרשה מ"מ נחשב כעובר לעשייתו הואיל וברצונו לקרוא שם תרומה ורק אז מתקיימת המצווה. ויש שכתבו, שהרמב"ם לא פסק כהתוספתא ולדעתו יש לברך קודם ההפרשה בלבד, שכן התרומה מתקדשת אף במחשבה ללא קריאת שם ויש לברך קודם ההפרשה, ריב"ג מוילנא, תוספתא תרומות פ"ג ה"ב ד"ה מאימתי; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק מא.
12. רש"י, פסחים מח ע"ב ד"ה אמר ליה: 'וקורא שם ומברך... וכך הורה לנו רבינו יעקב בן יקר'. ראה: פסקי רבינו יחיאל מפאריש, סי' נט, בשם רש"י, שלאחר שאופה החלה קורא שם ומצניעה, 'ומברך משתחשך או למחר', אולם ראה שם במהדורת מכון ירושלים ששונתה הגירסה ל- 'ושורף' במקום 'ומברך'; ספר המנהגים (קלויזנר), סי' ק בשם רש"י. יש שהתקשו בדברי רש"י, ראה: המעשר והתרומה, בית האוצר פ"א ס"ק פא. יש שהסבירו, שאף לדעת רש"י יש לברך קודם ההפרשה וקריאת השם, ראה: הערות הגר"ש אלישיב, פסחים מח ע"ב ד"ה ברש"י בתו"ד; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז ציון ההלכה ס"ק תלב, שלדעתו הברכה היא קריאת השם.

ויש אומרים, יכול לברך אף לאחר ההפרשה עד לשעת הנתינה.¹³

ג. נוסח הברכה¹⁴

מברך קודם שיפריש

13. גרי"פ פרלא, ביאור על ספר המצוות לרס"ג, עשין סה-סו ד"ה והנה הרמב"ן, ע"פ שיטת הרמב"ם שההפרשה והנתינה כלולות במצווה אחת, ולפיכך כל עוד לא נתן את התרומה לכהן לא נגמרה מצוותו ומותר לברך עד גמר עשיית המצווה; שו"ת משפטי עוזיאל, כרך ד עניינים כלליים סי' ה אות ד, מלשון התוספתא שמברך 'משעת הפרשתו', ויכול לברך עד גמר המצווה שהוא נתינת התרומה.

לדעת הצפנת פענח (הלי ברכות פי"א הי"ג; הלי תרומות פי"ב ה"ז), ראוי היה לברך גם על נתינת התרומה אלא שברכה זו כלולה בברכת ההפרשה משום שכבר בשעת ההפרשה ישנו גדר של נתינה מפני שהכהנים זכו בתרומה. ראה: שו"ת שבט הלוי, ח"י סי' קצד ד"ה ואני מסופק, שהסתפק לשיטת הצפנת פענח במקרה שלא בירך בשעת ההפרשה האם יכול לברך עד שעת הנתינה משום שקיום המצווה לא הסתיים.

14. בפסחים ז ע"א, הובאה מחלוקת האם יש לברך על ביעור חמץ בלשון 'לבער חמץ' או על ביעור חמץ. בהמשך, דנה הגמרא גם ביחס למצוות אחרות ונחלקו הראשונים בכלל העולה מגמרא זו.

נוסח ברכת הפרשת תרומה תלוי גם הוא במחלוקת זו, ולפי הדעות השונות תתבאר המחלוקת ביחס לברכה זו.

א. לדעת הרמב"ם (הלי ברכות פי"א הי"ב-הי"ג; הלי מילה פי"ג ה"א, ביחס למילה; הלי ביכורים פי"א ה"ה, ביחס לפדיון בכור), על מצוות שהאדם עצמו מקיים יש לברך בלשון 'לי', ואילו במצוות שנעשו על ידי שליח, השליח מברך בלשון 'עלי'. כך נראה שפסק השו"ע (יו"ד סי' רסה סעי' ב; שם סי' שה סעי' ז). בהסבר דברי הרמב"ם וביישובם עם דברי הגמרא בפסחים, ראה בית יוסף, סי' רסה ד"ה ומ"ש בשם הרמב"ם.

ב. רבינו תם, הובאו דבריו ברא"ש פסחים פי"א סי' י, שכל המצוות הנעשות מיד ללא הפסק מברך עליהן בלשון 'עלי', כמקרא מגילה והפרשת תרומה, ואילו מצוות שנעשות לאחר שיהוי מברכים עליהן בלשון 'לי', כהנחת תפילין ושיבה בסוכה.

ג. ריב"א, הובאו דבריו ברא"ש, פסחים פי"א סי' י, שכל מצווה שניתן לעשותה על ידי שליח מברך 'עלי', לעומת מצוות שצריך לקיימן בעצמו שמברך בלשון 'לי', כשמיעת שופר שדווקא הוא חייב לשמוע, כ"כ: רמב"ן, פסחים ז ע"א ד"ה ואני אומר; ר"ן, פסחים ג ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה וקשיא להו. לפי דעה זו משמע שיש לברך 'על הפרשת תרומה', כדעת רבינו תם, וכך כתב הרמב"ן בתחילת דבריו שם אלא שחזר בו מכוח התוספתא (להלן הערה 15). אמנם, ראה: רמב"ן, פסחים ז ע"א ד"ה ולענין הפרשת; ר"ן, שם ד ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ואיכא למידק, שאף לדעה זו יש לברך 'להפריש' אע"פ שניתן להפריש תרומה על ידי שליח משום שלא ניתן להפריש ללא רשותו של בעל הבית נחשב הדבר שלא ניתן להפריש ע"י שליח, כ"כ לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' עח.

ד. רבינו פרץ, פסחים ז ע"ב ד"ה אבל מכל מקום, צירף את שיטותיהם של רבינו תם והריב"א (ב+ג), ולפיכך מברך בלשון 'לי' כאשר שני התנאים מתקיימים, היינו מצווה שאין שיהוי בעשייתה ושלא ניתן לעשותה על ידי שליח.

ה. ספר הפרדס (נביו), שער המעשה ד"ה אבל מכל מקום, בשם הרשב"א, שאין כלל ברור בעניין זה אלא כל ברכה כתיקון שתיקנו חכמים.

יש אומרים, נוסח הברכה הוא 'להפריש תרומה'¹⁵.
 ויש אומרים, יש לברך 'על הפרשת תרומה'¹⁶.
 ויש מחלקים בין מקרה שמפריש לעצמו שיש לו לברך 'להפריש תרומה' ואילו
 כשמפריש לאחרים מברך 'על הפרשת תרומה'¹⁷.
 ויש אומרים, יש לברך 'לתרום'¹⁸.

ד. ברכת 'שהחיינו' בהפרשה בפעם הראשונה¹⁹

כל המפריש... מברך קודם שיפריש

יש אומרים, יש לברך ברכת 'שהחיינו' בשעה שמפריש תרומות ומעשרות
 לראשונה.²⁰

-
- יש מהראשונים שהביאו ודנו בדעות השונות, ראה: רבינו פרץ, פסחים ז ע"ב ד"ה והלכתא; אור זרוע, ח"א הל' ברכת המוציא סי' קלט ד"ה פרק כיצד; אורחות חיים, הל' ברכות אות עד; אבודרהם, ברכת המצוות ומשפטיהם ד"ה יש מצוות; מאירי, פסחים ז ע"ב החל מד"ה ולענין הברכה; הפרדס (נביו), שער המעשה ד"ה בענין כלל.
15. תוספתא, ברכות פ"ו הי"ד; ירושלמי, ברכות פ"ט הי"ג; רש"י, ברכות מ ע"ב ד"ה מלברכך; ריבמ"ץ, מעשר שני פ"ה מ"א (השווה לדבריו לקמן הערה 18); ר"ש, שם ד"ה מלברכך; רא"ש, שם ד"ה מלברכך; ר"ן, פסחים ד ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ואיכא למידק; רע"ב, מעשר שני פ"ה מ"א ד"ה ולא שכחתי; שו"ע (יו"ד סי' שכח סעי' א, ביחס לחלה; שם סי' שלא סעי' עח); לבוש (יו"ד סי' שכח סעי' א; שם סי' שלא סעי' עח); תפארת ישראל, מעשר שני פ"ה מ"א יכין אות סה; חלת לחם, סי' ז סעי' א, וראה שם בשיירי ברכה ס"ק ג; ערוך השלחן (הל' תרומות סי' נט סעי' יא; הל' מעשרות סי' צג סעי' ז); כרם ציון השלם (ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' ד; שם סעי' ח); חזון עובדיה, טו בשבט וברכות עמ' מט; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ב ה"ט"ז ס"ק קמז; שם ציון ההלכה ס"ק תכב; שם פ"ד ה"א ס"ק ד).
- ראה: עלי תמר, ברכות פ"ט הי"ג ד"ה התורם והמעשר, שמדברי הבבלי עולה שיש לחלק בין מצוות הנעשות על ידי שליח ובין מצוות הנעשות על ידי עצמו, ותמה על השו"ע שלא חילק בזה.
16. שאילתות דרב אחאי, פרשת צו סי' עג; רבינו תם, הובאו דבריו ברא"ש, פסחים פ"א סי' י; ספר המנהגים (קלויזנר), סי' ק ד"ה חלה, ביחס לחלה.
17. רמב"ם, הל' ברכות פ"א הי"ב-ה"י"ג, וראה צפנת פענח, שם הי"ג, שאם תורם משלו על של חבירו מברך 'להפריש'; כלבו, סי' קמו ד"ה ונטילת ידים נמי; אורחות חיים, הל' חלה אות א ד"ה הרוצה להפריש. בביאור דעה זאת, ראה: עלי תמר, ברכות פ"ט הי"ג ד"ה התורם והמעשר; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ט"ז אות ב.
18. ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ו. השווה לדבריו לעיל הערה 15.
19. נחלקו הראשונים על אלו מצוות יש לברך ברכת 'שהחיינו' - יש שכתבו שמברכים 'שהחיינו' על כל מצווה שהאדם עושה בפעם הראשונה: משמעות רש"י, מנחות עה ע"ב ד"ה היה; רוקח, הל' ברכות סי' שעא; משמעות רמ"א, יו"ד סי' כח סעי' ב, בענין כיסוי הדם; לבוש, שם; ט"ז, או"ח סי' כב ס"ק א; חכמת אדם, משפטי הארץ פ"א סעי' כ, וצ"ע שכתב כן בדעת הרמב"ם.

ויש שכתבו שמברכים 'שהחיינו' רק על מצוות שיש להן זמן קבוע ובאות מזמן לזמן, ראה: רב שרירא גאון, הובא בתוספות סוכה מו ע"א ד"ה העושה (השני); ספר העיטור, הל' ציצית דף עו ד"ה גרסינן בתוספתא; תוספות, ברכות לו ע"ב ד"ה היה; רשב"א, שם ד"ה היה; בית יוסף (או"ח סי' כב ד"ה העושה, בשם מהר"י אבוהב בהסבר דברי הטור שם; משמעות שו"ע, שם סעי' א); פרי חדש, יו"ד סי' כח ס"ק ה; ש"ך, שם ס"ק ה.

יש שכתבו, שאע"פ שהלכה כדעה השנייה, טוב לקחת פרי חדש ולברך ברכת 'שהחיינו' על מנת לצאת ידי חובת הדעה הראשונה, ראה: שו"ת הריב"ש, סי' תקה; חיד"א (ברכי יוסף, יו"ד סי' רע אות ח; שו"ת ברכה, קו"א או"ח סי' רכג אות א); ביאור הלכה, סי' כב ד"ה קנה; כף החיים (סופר), או"ח סי' כב ס"ק ב; מורה לזובחים, הל' שחיטה סי' ז סעי' יח. אולם, ראה: שו"ת משנה הלכות, ח"ו סי' מג, שהביא מנהג האדמו"ר מצאנז לא לברך 'שהחיינו' על פרי חדש כלל, עיי"ש בטעמו.

עוד ביחס לברכת 'שהחיינו' על מצווה בפעם הראשונה, ראה: שו"ת חתם סופר, או"ח סי' נה; שו"ת תשובה מאהבה, ח"ב או"ח סי' רלט; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת, ח"ב סי' לא; טהרת הבית, ח"ב עמ' תקלד). ניתן ללמוד ממחלוקת זו לעניין ברכת 'שהחיינו' בהפרשת תרומות ומעשרות, אע"פ שלא נזכר בדבריהם במפורש, שלדעה הראשונה יש לברך 'שהחיינו' כדרך שמברך על כל מצווה בפעם הראשונה שמקיימה, ואילו לדעה השנייה אין לברך מפני שמצווה זו אינה באה מזמן לזמן.

20. ספר המנהיג, הל' פסח עמ' תפ; כפתור ופרח, פכ"ה ד"ה מעשר ראשון, ע"פ גירסתו בתוספתא, ברכות פ"ו הי"ט: 'היה הולך להפריש תרומה ומעשרות אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה'. אמנם, הגירסא לפנינו בתוספתא היא: 'היה הולך... אומר ברוך... להפריש תרומות ומעשרות', ובגירסא זו אין אזכור לברכת 'שהחיינו' והיא הרווחת בדברי הראשונים, ראה: רמב"ן (הל' חלה לה ע"א ד"ה ותניא בתוספתא; השגות לספר המצוות לרמב"ם שורש יב ד"ה והראייה עוד; פסחים ז ע"א ד"ה ולענין הפרשת); רשב"א, פסקי חלה שער ד אות יד ד"ה ואימתי הוא; ר"ן (פסחים ד ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ואיכא למידק; שו"ת הר"ן, סי' פז ד"ה גם בתוספתא); מאירי, חלה פ"ב ד"ה אמר המאירי האשה יושבת; שו"ת הריב"ש, סי' שפד. ראה: תוספתא כפשוטה, ברכות עמ' 115, שישנן גירסאות שונות שנוסח זה בתוספתא לא נמצא. אף לגירסת הכפתור ופרח, יש שכתבו שהברכה שהובאה בתוספתא היא על שמחת ראיית הכרי ולא על המצווה, דרך אמונה (הל' תרומות פ"ב הטי"ז ציון ההלכה ס"ק תלה; שם, ביאור ההלכה ד"ה מברך).

כ"כ עוד: אבודרהם, ברכת המצוות ומשפטיהם ד"ה רמב"ם ברכות, בשם תשובת הגאונים ע"פ גירסת הכפתור ופרח בתוספתא, מפני ששמח באסיפת פירותיו. בהסבר דבריו, ראה: תבואות שור, סי' כח ס"ק ד. אמנם, ראה: אבודרהם, שם ד"ה יש מצוות, שהביא את גירסת רוב הראשונים לתוספתא בה לא מוזכרת ברכת 'שהחיינו', וצ"ע; בינת אדם, שערי צדק שער משפטי הארץ פ"א ס"ק ו, שאם יזכה לעלות לארץ ולקיים מצוות תרומות ומעשרות יברך בפעם הראשונה 'שהחיינו'; חלת לחם (סי' ז סעי' א; שו"ת ברכה, שם ס"ק ה); הרב אלכסנדר סנדר שור (שמלה חדשה, סי' כח סעי' ג; תבואות שור, שם ס"ק ד, שלא מצאנו אחד מהראשונים שחולק במפורש על הרוקח (לעיל הערה 19); שו"ת התעוררות תשובה, ח"ד סי' קעב; ארץ חפץ (הל' תוי"מ נתיב ד סעי' כו; שם, עוד הערה וד"ת דף לא ע"ב, שזו מצווה שיש בה שמחה שזיכהו ה' להפריש תרומות ומעשרות משדהו, והעיד שכך המנהג בירושלים). ראה: צ"ץ אליעזר, ח"א סי' סו אות ב, שסייע לדבריו מהתוספתא עפ"י גירסת כפתור ופרח לעיל בהערה זו; האדרי"ת, הר המוריה סעי' כ עמ' יג; הראי"ה קוק, מועדי הראיה (מהד' מכון

ויש אומרים, אין לברך ברכת 'שהחיינו' כשמפריש בפעם הראשונה.²¹
 ויש אומרים, טוב לקחת פרי חדש או בגד חדש ולברך בסמיכות להפרשתו
 הראשונה כדי לצאת ידי חובת הדעות המחייבות.²²

ה. שכח לברך - שאלה על הפרשתו כדי לברך בהפרשה השניה

מברך קודם שיפריש

יש אומרים, אם שכח לברך כשהפריש תרומות ומעשרות, צריך להישאל על
 הפרשתו כדי שיחזרו פירותיו להיות טבל, ויפריש שוב תרומות ומעשרות
 בברכה.²³

ויש אומרים, אין להישאל על הפרשתו הראשונה כששכח לברך בתחילה.²⁴

-
- התורה והארץ) עמ' 206-207; הרב אברהם מרדכי אלטר, אוסף מכתבים סי' נח; המעשר
 והתרומה, פ"א סעי' סה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' ג.
21. תשובות הרמב"ם (פאר הדור, סי' מט; בלאו, סי' קמא; פריימו, סי' יא; משמעות דבריו הלי
 ברכות פ"א ה"ט); מעשי המלך, הלי מעשה הקרבנות פ"ב ה"כ ד"ה אהא דאיתא, שאין לברך
 מפני החשש שמא ישאל ותהיה ברכתו לבטלה; הרב שמעון צבי ווייגער, תל תלפיות ח"ה שנת
 תרנ"ז אות ק"ז סעי' א עמ' 108, שאין לברך 'שהחיינו' כיוון שמאבד את החלה והתרומה והרי
 הוא כמזיק, ע"פ טעם מעין זה שמובא בשו"ת הרשב"א, ח"א סי' שעט, ביחס לאי אמירת
 'שהחיינו' בביעור חמץ מטעם שמכלה את החמץ והרי הוא כמזיק, וראה שו"ת התעוררות
 תשובה, ח"ד סי' קעב, שהשיב לדבריו; שו"ת משפטי עוזיאל, כרך ד עניינים כלליים סי' ה ד"ה
 והגהה זאת; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת, ח"ב סי' לא; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות
 עמ' קפט).
22. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב ה"ט"ז ס"ק קמט; ראה לעיל הערה 19.
 נחלקו הפוסקים האם במקום ספק או מחלוקת הפוסקים ניתן לברך את ברכת 'שהחיינו' (ראה
 בהרחבה: שדי חמד, ח"ו מערכת ברכות סי' א אות יח ס"ק ה; שו"ת יביע אומר, ח"ד או"ח סי' ט).
 יש שכתבו, שניתן לברך ואין אומרים ספק ברכות להקל, ראה: שו"ת הריב"ש, סי' תקה; הגהות
 אשרי, עירובין פ"ג סי' י; ב"ח, או"ח סי' כט; אליה רבה, או"ח סי' כב ס"ק ב; שו"ת חת"ס, או"ח
 סי' נה; צ"ח, ברכות ס"א ד"ה כח דהתירא; תבואות שור, סי' כח סוף ס"ק ד.
 ויש שכתבו, שאף את ברכת 'שהחיינו' אין לברך במקום ספק, ראה: שו"ת מהרי"ק, סו"ס
 מט; פרי חדש (יו"ד סי' כח ס"ק ה; או"ח סי' תלב סעי' א); פרי מגדים, או"ח אשל אברהם סי'
 רכה ס"ק ט; פתח הדביר, ח"א סי' כב אות ב; שו"ת חתם סופר, או"ח סי' נג; משנה ברורה,
 סי' רכג ס"ק יב; ערוך השלחן, יו"ד סי' כח סעי' י.
23. הרב אליעזר מנחם שך, הובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' ק"ח ד"ה אחד"ש.
 24. הרב יעקב ישראל קנייבסקי, הובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' ק"ח ד"ה אחד"ש;
 שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' ק"ח, שאף במקום בו מותר להישאל הסכימו הפוסקים שאין
 לברך על הפרשה שניה, אם כן כאן בכל מקרה לא יוכל לברך על הפרשה השניה ולא יוכל
 לתקן את ברכתו; שו"ת שבט הלוי, ח"י סי' קצד, כיוון שברכות אינן מעכבות וכן לדעת ה"ט"ז
 מותר רק להישאל רק כשיש פתח וחרטה על גוף הפרשה ולא מצד גורם צדדי; דרך אמונה,
 הלי תרומות פ"ב ה"ט"ז ציון ההלכה ס"ק תלב.

ו. ברכה על נתינת תרומה ותרומת מעשר

- מצוות הפרשת תרומות ומעשרות מורכבת משתי פעולות - הפרשה ונתינה.²⁵
נחלקו הפוסקים האם אפשר לברך על הנתינה בפני עצמה -
יש אומרים, אין לברך על הנתינה אלא על ההפרשה.²⁶
ויש אומרים, יש לברך על הנתינה.²⁷
בזמן הזה שאין נותנים לכהן תרומה ותרומת מעשר, אין לברך.²⁸

25. נחלקו הראשונים כיצד יש למנות את מצוות הפרשת ונתינת תרומות ומעשרות במניין המצוות. הרמב"ם, ספר המצוות מצוות עשה קמו, מנה את מצוות ההפרשה ולא מנה את מצוות הנתינה. שם, שורש יב, כתב שאין ראוי למנות את הנתינה מאחר והיא פרט מפרטי המצווה. לעומתו הרמב"ן, השגות לשורש יב ד"ה וכן הדין השני, כתב שיש למנות אותן כשתי מצוות נפרדות. מ"מ, מכיון שיש מצוות נתינה, נחלקו הפוסקים האם יש לברך עליה בפני עצמה.

26. שו"ת הרשב"א, ח"א סי' יח; רמב"ן, השגות לספר המצוות לרמב"ם שורש יב ד"ה והראייה; אבודרהם, ברכת המצות ומשפטיהם ד"ה תשובה; כנסת הגדולה, יו"ד סי' סא הגהות טור אות ב; פרי חדש, שם סעי' א; פרי תאר, שם ס"ק א; מחזיק ברכה, שם ס"ק א; יד אפרים, שם סעי' א. בטעם הדין, כתב שו"ת הרשב"א, ח"א סי' יח: 'אין הישראל נותן משלו אלא שהשם יתברך זכה אותן לכהן ומשלחן גבוה קא זכו'. יש שנימק משום שאין לברך על מצווה התלויה באחרים, ראה: תמים דעים, סוף סי' קעט [ראה: כנסת הגדולה, יו"ד סי' סא הגהות טור אות ב, שהקשה על דבריו].

27. רוקח, סי' שסו; דמשק אליעזר, חולין פ"י אות יג; פאת השלחן (סי' ג סעי' ב; שם בית ישראל ס"ק לט, שכך נהג הגר"א).

28. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ו ה"א ציון ההלכה ס"ק טז, בשם החזו"א.

הלכה יז

- א. דרגת איסור הוצאת התרומה
- ב. הוצאת תרומה מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים
- ג. הוצאת תרומה מתחום עולי מצריים לסוריא
- ד. הוצאת תרומה מסוריא לחוץ לארץ
- ה. המתנות שנאסרו בהוצאה לחוץ לארץ
- ו. עבר והוציא תרומה לחוץ לארץ
- ז. הבאת תרומה מתחום עולי מצריים לתחום עולי בבל
- ח. הבאת תרומה מחוץ-לארץ לארץ בזמן הזה
- ט. השהיית התרומה עד לשריפתה בערב פסח בזמן הזה

אין מוציאים תרומה מהארץ לחוצה לארץ אפילו¹ טמאה,² ואין מביאים תרומה מחוצה לארץ, ואם הביא הרי זו לא תאכל

1. במילה 'אפילו' כלול הדין הפשוט שאין להוציא תרומה טהורה משום שבכך מטמאה בטומאת ארץ העמים, כ"כ: משנה ראשונה, שביעית פ"ו מ"ה ד"ה שמן שרפה; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה מקורו של, ואפי' תרומה שלא הוכשרה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק סח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ז ס"ק ק, אע"פ שלא הוכשרה.
 2. רדב"ז, ה' תרומות פ"ב הי"ז ד"ה אין מוציאים, שמקור הלכה זו משביעית, פ"ו מ"ה: 'אין מוציאים שמן שריפה ופירות שביעית מהארץ לחוצה לארץ'; צפנת פענח, שם הי"ג ד"ה וכן יהיה נ"מ לפמשי"כ; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה מקורו של דין. בהסבר איסור הוצאת תרומה טמאה נאמרו מספר טעמים:
 - א. עשו מעלה בתרומה שנטמאה שדינם כקדשים ששריפתם במקומם, ראה: ר"ש, שביעית פ"ו מ"ה; רא"ש, שם ד"ה שמן; רע"ב, שם; רש"י, שביעית פ"ו הי"ד ד"ה שמן שריפה, בפירוש השלישי; מהר"א פולדא, שם ד"ה שמן שריפה.
 - ב. שלא להרבות טומאה על טומאתו, כלומר אע"פ שהתרומה טמאה, בהוצאתה לחו"ל נטמאת טומאה נוספת בטומאת ארץ העמים, ראה: רש"י, שם ד"ה שמן שריפה, בפירוש הראשון.
 - ג. שאם ישהה את התרומה להוציאה ייתכן ויפשע ויאכל ממנה, ראה: רש"י, שם, בפירוש השני.
 - ד. שאין ראוי ליהנות מתרומה בחוץ לארץ, ראה: פני זקן, שביעית פ"ו מ"ה.
- לדעת הכסף משנה, ה' תרומות פ"ב הי"ז, מקור הלכה זו מחלה, פ"ד מ"י: 'ניתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קבלו ממנו, אנשי אלכסנדריא הביאו חלותיהן מאלכסנדריא ולא קבלו מהם'. השווה לדבריו, ה' שמיטה ויובל, פ"ה הי"ג. יש שהקשו על דבריו וכתבו, שמקור המשנה הוא משביעית, פ"ו מ"ה, כמו שכתב הוא עצמו ביחס לחלק השני במשנה, ראה: משנה ראשונה, שביעית פ"ו מ"ה ד"ה שמן שרפה; אות היא לעולם, ח"ב מערכת התי"ו אות קמז ד"ה תרומה דף קצג ע"ב. ביישוב הדברים, ראה: משנת יעקב (רוזנטל), ה' תרומות פ"ב הי"ז, שיישב את קושיה זו אך נותר בקושיה אחרת; הארץ ומצוותיה השלם, עמ' רעג ד"ה נראה שהגענו ובהערה 52.
3. שביעית פ"ו מ"ו: 'אין מביאים תרומה מחוצה לארץ לארץ, כך ציינו כמקור: רדב"ז, ה' תרומות פ"ב הי"ז ד"ה ואין מביאים; כסף משנה, שם. תוספתא, שביעית פ"ה ה"ב; רמב"ם, ה' ביכורים פ"ה הי"ז.

מפני שהיא טמאה בארץ העמים, ולא תשרף שלא יאמרו ראינו תרומה שלא נטמאה נשרפת,⁴ ולא תחזור לחוצה לארץ אלא מניחין אותה עד שתטמא⁵ טומאה ידועה לכל⁶ או עד שיבא ערב הפסח אם היתה חמץ ותשרף.⁷

בהסבר איסור זה נאמרו מספר טעמים:

א. מובא בירושלמי, שביעית פ"ו ה"ה, שאם יהיה מותר להביא תרומה מחו"ל לארץ ישראל אזי יהיו הכהנים שבארץ רודפים לחו"ל אחר התרומה, דבר הנאסר להם לצאת לחו"ל בגלל טומאת ארץ העמים, ראה: ר"ש, שביעית פ"ו מ"ו; רא"ש, שם; רש"י, שביעית פ"ו ה"ד ד"ה תרומה אינה, בפירוש הראשון; רע"ב, שביעית פ"ו מ"ו; מלאכת שלמה, שם ד"ה אין; תפארת ישראל, הלכתא גבירתא שם; גר"א, שנות אליהו הארוך שם.

יש שהקשו על טעם זה, שבתרומת חו"ל יש רק חובת הפרשה ולא מצוות נתינה ומדוע שירדפו אחריה הכהנים, ראה: מקדש דוד, תרומות סי' מד אות ב, שהרי בחו"ל נוטל דמים מן השבט; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז אות ב הערה 249. יש שהסבירו שהאיסור נובע מאיסור יציאה מארץ ישראל ולא מטומאת ארץ העמים, ראה: ריבמ"ץ (שביעית פ"ו מ"ו); חלה פ"ד ה"יא ד"ה העלה; רש"י, שביעית פ"ו ה"ד ד"ה תרומה אינה, בפירוש השני; שדה יהושע, חלה פ"ד ה"ה ד"ה תמן תנינן. ראה: משנת יוסף, שביעית פ"ו מ"ו אות ח ס"ק ד, שהקשה על טעם זה שהרי מותר לצאת לחו"ל לסחורה כשדעתו לחזור והאריך ליישב. ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק סח עמ' רע, שהקשה על טעם זה.

אמנם, יש שכתבו שאין טעם זה שייך לאיסור הבאת התרומה מחו"ל אלא לאיסור ההבאה מסוריא, ראה: תיו"ט, חלה פ"ד מ"יא ד"ה הקונה בסוריא; משנה ראשונה, שביעית פ"ו מ"ו ד"ה אין מביאין, מפני שבטעם זה הוסבר בירושלמי מדוע לא קיבלו חלות מסוריא; גר"א, חלה פ"ד ה"ה ד"ה שאם אומר; רידב"ז, שם ד"ה תמן תנינן; זיו הים, שביעית פ"ו ה"ד, מפני שבחו"ל אין כלל חובת נתינה לעומת סוריא בה יש חובה ולכן יש חשש שכהנים ירדפו לקבלה.

ב. משום שהתרומה נטמאה באוויר ארץ העמים, ראה: ר"י קורקוס, ה"ל ביכורים פ"ה ה"ז ד"ה ואין מביאין; רדב"ז, שם ד"ה ואין מביאין; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' נט סעי' נ. וכעין זה כתב בשרידי אש, סוכה סי' ז ד"ה ובוזה נראה, שעל ידי ההבאה מחוץ לארץ הוא מפסידה משום שבארץ ישראל אינה ראויה לכלום.

ההשלכה ההלכתית בין שני טעמים אלו היא בתרומה וחלה שלא הוכשרו לקבל טומאה, לטעם הראשון מ"מ אסור שמא הכהנים ירדפו ולטעם השני לכאורה מותר מפני שהפירות לא יטמאו. ראה: ניר, חלה פ"ד ה"ה ד"ה לאוכלה אין אתה; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז אות ב ד"ה והנה בעיקר; חזו"א (שביעית סי' ה ס"ק ט ד"ה ותרומה; שם ד"ה אמנם); דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ב ה"ז ס"ק קנג, כדי שכהנים לא ירדפו אחרי התרומה, כטעם הראשון; שם ציון ההלכה ס"ק תנב; ה"ל ביכורים פ"ה ה"ז ס"ק מב, שלא חילקו חכמים בגזרתם ואף פירות שלא הוכשרו אסורים). ראה: אור שמח, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז, שכל תרומת חו"ל בחזקת טמאה.

ג. שגורם לתרומה הפסד, שבחו"ל נאכלת ובארץ אינה נאכלת, ראה: ריבמ"ץ, חלה פ"ד מ"יא ד"ה העלה.

4. ירושלמי, חלה פ"ד ה"ה. השווה לדברי הרמב"ם, ה"ל שאר אבות הטומאה פ"ג ה"ג, שאם נטמאת התרומה מעפר הבא מארץ העמים שורפים את הטומאה. ביישוב דבריו ראה: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז ביאור ההלכה ד"ה ולא תשרף.

5. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ב ה"ז אות ב ד"ה גם צ"ע; הר בשן, שם אות א, שמדברי

א. דרגת איסור הוצאת התרומה

אין מוציאין תרומה מהארץ לחוצה לארץ

לדעה זו, איסור הוצאת תרומה מהארץ לחוצה לארץ הינו מדברי סופרים.⁸

ב. הוצאת תרומה מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים⁹

אין מוציאין תרומה מהארץ לחוצה לארץ

יש אומרים, מותר להוציא תרומה בארץ ישראל מתחום עולי בבל לתחום עולי מצריים.¹⁰

- הרמב"ם הללו משמע שתרומה זו שנטמאה בטומאת ארץ העמים אסור לטמאה בידיים ואילו לקמן פ"יב ה"א כתב שמוותר לטמאה: יומותר לטמא תרומת חוצה לארץ בטמאות של תורה, ואף על פי שאינה טמאה אלא בארץ העמים שהיא מדבריהם מפני שעיקר חיובה מדבריהם. ביישוב הקושי, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק סח סוף ד"ה ואין מביאין; הר בשן, הל' תרומות פ"ב הי"ז, ביאר שבח"ל מותר לטמא ובארץ אסור שמא יחליפנה בתרומת ארץ ישראל.
6. ראה: תיו"ט, חלה פ"ד מ"י ד"ה ולא קבלו, שאע"פ שטומאת ארץ העמים היא טומאה ידועה לכל, זהו דווקא בחוץ לארץ, אבל כשהובאה תרומה לארץ ישראל אין טומאה זו ידועה מפני שלא כולם יודעים מהיכן הובאה.
7. חלה, פ"ד מ"י: 'ניתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קבלו ממנו אנשי אלכסנדריא הביאו חלותיהן מאלכסנדריא ולא קבלו מהם'. ובירושלמי, חלה פ"ד ה"ה, נחלקו בדין החלה לאחר שהובאה לארץ: לדעת רבי חייה גזרו שיש להחזיר את החלות לחו"ל, ולדעת רבי בא בר זבדא אין להחזירה ואין לאוכלה או לשורפה ולכן ינחנה עד פסח ואז ישרוף אותה. ראה: רידב"ז, שם ד"ה תני ר"ח, שיישב את סוגיית הירושלמי אף לדעת רבי חייה.
- ההלכה נפסקה כרבי בא בר זבדא, כ"כ: רמב"ם (הל' תרומות פ"ב הי"ז; הל' ביכורים פ"ה ה"ז; פיהמ"ש חלה פ"ד מ"י, בהסבר המשנה שם); רא"ש, חלה פ"ד מ"י ד"ה ולא קבלו; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה אין מוציאין; כפתור ופרח, פ"י ד"ה אמרינן מסכת חלה; מאירי, חלה פ"ד ד"ה המשנה השמינית; רדב"ז, הל' תרומות פ"ב הי"ז ד"ה ואם הביא; רש"ס, חלה פ"ד ה"ה ד"ה מניחה; שדה יהושע (שם ד"ה גזרו והחזירום; שם ד"ה מן החוט ולחוץ); רע"ב, חלה פ"ד מ"י ד"ה ולא קבלו; תפארת ישראל (שם יכין אות נ; הלכתא גבירתא אות ט); חסדי דוד, שביעית פ"ה ה"ב ד"ה אין; הרב משה מרגלית (פני משה, חלה פ"ד ה"ט ד"ה ניתאי איש תקוע; מראה הפנים, שם ה"ה ד"ה תני ר' חייא); ערוך השלחן, הל' תרומות סי' נט סעי' י.
8. משמעות ר"ש, שביעית פ"ו מ"ה, 'ומעלה בעלמא'; קרית ספר, הל' תרומות פ"ב, בסופו; אור שמח, הל' פסולי המוקדשין פ"ט ה"ז; משנה ראשונה, שביעית פ"ו מ"ה ד"ה ואין מוציאין; מנחת שלמה, פסחים ח"ב נב ע"ב ד"ה ת"ר פירות שיצאו; הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה, הל' תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנ; משמעות ביאורו לירושלמי, שביעית פ"ו ה"ד ד"ה אין מוציאין).
9. שביעית, פ"ו מ"ו. לדעת ת"ק אין מוציאין שמן שריפה לחו"ל ולדעת רבי שמעון מותר להוציא לסוריא. בירושלמי, שם פ"ו ה"ד, מובא שבתחילה סברו בבית המדרש שאינם חולקים ואף ת"ק מסכים לדעת רבי שמעון שלסוריא מותר להוציא, אלא שלאחר מכן שנו בברייתא שחולקים ביחס להוצאה לגבולות עולי מצריים, שרבי יהודה אוסר ורבי שמעון מתיר. יש שכתבו, שרבי יהודה בברייתא הוא ת"ק שבמשנה, ראה: רש"ס, שם ד"ה עד אמנה; פני משה, שם ד"ה אשכח, ומשמע מדבריהם שהלכה כרבי יהודה מפני שהוא כדעת ת"ק במשנה שהלכה כמותו.

יש אומרים, אסור להוציא אף לתחום עולי מצריים.¹¹

ג. הוצאת תרומה מתחום עולי מצריים לסוריא

אין מוציאים תרומה מהארץ להוציא לארץ

יש אומרים, אין להוציא תרומה מתחום עולי מצריים לסוריא.¹²

יש אומרים, מותר להוציא משום ששני המקומות טמאים בטומאת ארץ העמים ולכן ביחס לתרומה הם מוגדרים כח"ל.¹³

ד. הוצאת תרומה מסוריא לחוץ לארץ

אין מוציאים תרומה מהארץ להוציא לארץ

יש אומרים, אין להוציא תרומה מסוריא לחוץ לארץ כדרך שאין להוציא מארץ ישראל לחוץ לארץ.¹⁴

יש אומרים, מותר להוציא תרומה מסוריא לחוץ לארץ הואיל ואף סוריא טמאה בטומאת ארץ העמים והרי היא כחוץ לארץ לעניין זה.¹⁵

- בסעיף זה נדון בפסיקת ההלכה בשאלה זו. שאלה זו תלויה בשאלה יסודית יותר, האם גזרו חכמים טומאת ארץ העמים על תחום עולי מצריים. לדעות שגזרו, נראה שאין להוציא או להביא ממקומות אלו מפני שהטעמים שנאמרו באיסור ההוצאה לחו"ל שייכים אף במקומות אלו. ובמקרה שלא גזרו נראה שאין סיבה לאסור הוצאה או הבאה ממקומות אלו.
10. חזו"א (שביעית סי' ד ס"ק ד ד"ה שם אמר; שם סי' יג ס"ק ג, בעניין פירות שביעית והוא הדין לשמן תרומה משום שבמשנה נחלקו על שני הנושאים יחד, וטעמו מפני שהמשנה אסרה בסוריא ומשמע שבעולי מצריים מותר). וראה דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ז ציון ההלכה ס"ק תמ, שהקשה על דבריו מהירושלמי (לעיל הערה 9); דרך אמונה, הלי שמיטה ויובל פ"ה הי"ג ס"ק צח, וראה שם ביאור ההלכה ד"ה פ"ש, שהסתפק בזה והראה צדדים לאסור.
11. פני משה, שביעית פ"ט הי"ט ד"ה מהו מייבלא; תורת הארץ (ח"ב פ"ב אות מב ד"ה ולעיל אות, וראה שם אות מ שהרחיב בזה בהקשר להוצאת פירות שביעית); משמעות מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה וחושבני, הואיל והכהנים טמאים שם בטומאת ארץ העמים ממילא אף מקום זה חשוב כח"ל לעניין תרומה; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנא; שם, ציון ההלכה ס"ק תמ, שהראה פנים לשתי הדעות, ראה: שם, פ"א הי"ח ביאור ההלכה ד"ה ומכזיב).
12. הרב חיים קנייבסקי, ביאור הירושלמי שביעית פ"ו הי"ד ד"ה רבי יהודה, שאף רבי שמעון המתיר להוציא מעולי בבל לעולי מצריים (לעיל הערה 9) מסכים שאסור להוציא ממצריים לסוריא. ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ז ציון ההלכה ס"ק תמב, שנשאר בצ"ע על דברי משנה ראשונה (להלן הערה 14) שסובר שאסור להוציא מסוריא לחו"ל.
13. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה וחושבני.
14. משנה ראשונה, שביעית פ"ו מ"ה ד"ה ואין מוציאים; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנא, וראה שם, ציון ההלכה ס"ק תמב, שנשאר בצ"ע.

ה. המתנות שנאסרו בהוצאה לחוץ לארץ

אין מוציאים תרומה מהארץ לחוץ לארץ

יש אומרים, איסור הוצאת תרומה קיים בתרומה גדולה אבל לא בתרומת מעשר.¹⁶

ויש אומרים, איסור זה קיים אף בתרומת מעשר אך לא בשאר המעשרות.¹⁷

ו. עבר והוציא תרומה לחוץ לארץ¹⁸

אין מוציאים תרומה מהארץ לחוץ לארץ

יש אומרים, אם עבר והוציא תרומה טמאה מהארץ לחוץ לארץ אינו חייב להחזירה לארץ כפירות שביעית שאם הוציאם אינו חייב להחזירם, ואילו תרומה טהורה כל זמן שלא נטמאה חייב להחזירה.¹⁹

ויש אומרים, אף אם הוציא תרומה מהארץ צריך להחזירה ולבערה בארץ בדומה לקדשים שאף אם יצאו מחזירם ומבערם בארץ.²⁰

ויש המסתפקים האם צריך להחזירם לארץ.²¹

ז. הבאת תרומה מתחום עולי מצריים לתחום עולי בבל

ואין מביאים תרומה מחוץ לארץ לארץ

יש המסתפקים האם מותר להביא תרומה מתחום עולי מצריים, שייתכן וגם שם גזרו על טומאת ארץ העמים ודינה כחוץ לארץ, או שמפאת מצוות יישוב הארץ

15. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה וחושבני.

16. צפנת פענח, הלי תרומות פ"ב הי"ג ד"ה וכן יהיה נ"מ לפמשי"כ.

17. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות ב ד"ה יש לחקור; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק תמו.

18. ביחס לפירות שביעית שיש לבערם במקומם, נחלקו התנאים (פסחים נב ע"ב; כעין זה בירושלמי שביעית פ"ו ה"ד): 'פירות שיצאו מארץ ישראל לחוץ לארץ - מתבערין בכל מקום שהן. רבי שמעון בן אלעזר אומר: יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר בארצך'. הן בבלי והן בירושלמי הוכרעה הלכה כתי"ק שאין צריך להחזירם. דין זה לא נאמר ביחס לתרומה שיצאה לחוץ לארץ, ונחלקו האחרונים בסעיף זה האם יש לדמות תרומה לפירות שביעית.

19. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות א ד"ה מקורו של דין, שכך מבואר ברמב"ם, הלי שמיטה ויובל פ"ז הי"ב, ונשאר בצ"ע מדוע לא הזכיר דין זה גם ביחס לתרומה.

20. הערות הגרי"ש אלישיב, פסחים נב ע"ב ד"ה יחזרו למקומן, ע"פ המבואר בפסחים מט ע"א, שיש להחזיר קדשים שיצאו על מנת לבערם במקומם והוא הדין בתרומה.

21. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנב; שם ציון ההלכה ס"ק תמד, ביאר את צדדי הספק).

שקיימת בהם²² אפשר שלא גזרו שם על הטומאה.²³
 ויש אומרים, אסור להביא תרומה מתחום עולי מצריים לעולי בבל.²⁴

ח. הבאת תרומה מחוץ-לארץ לארץ בזמן הזה

ואין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ

יש אומרים, בזמן הזה מותר להביא תרומה מחוץ לארץ לארץ משום שתרומה לא נאכלת בטהרה ואין חשש שהכהנים ירדפו אחריה לחו"ל.²⁵
 ויש אומרים, אף בזמן הזה האיסור במקומו עומד ואין להביא תרומה מחוץ לארץ לארץ.²⁶

ט. השהיית התרומה עד לשריפתה בערב פסח בזמן הזה

ואם הביא הרי זו לא תאכל... אלא מניחין אותה עד שתטמא טומאה ידועה לכל או עד שיבא ערב הפסח אם היתה חמץ ותשרף

יש אומרים, בזמן הזה שכולם טמאי מתים יש לטמא את התרומה במגע ולשורפה מיד ואין להמתין עד לערב פסח.²⁷
 ויש אומרים, אף בזמן הזה יש להמתין עד ערב פסח ולשורפה ואין לטמא את התרומה בידיים שלא יאמרו שמותר לטמא תרומה טהורה.²⁸

22. כפתור ופרח, פ"י ד"ה עוד רואה אנכי להאריך.
 23. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנד; שם ציון ההלכה ס"ק תמט).
 24. משמעות תיו"ט, חלה פ"ד מ"י ד"ה ולא קבלו; שדה יהושע (חלה פ"ד ה"ה ד"ה אנשי אלכסנדריא; שם ד"ה מן החוט ולחוף); תורת הארץ, ח"ב פ"ב אות מב ד"ה ולעיל אות; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק סח עמ' רע; חזו"א, שביעית סי' ה ס"ק ח ד"ה חלה; דרך אמונה, הלי ביכורים פ"ה ה"ז ס"ק מא.
 25. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק סח עמ' רע.
 26. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ב הי"ז אות ב ד"ה גם נלע"ד, שאע"פ שבתרומה טמאה הטעם שמא הכהנים ירדפו לחו"ל אינו שייך, מ"מ ייתכן ונאסר כיוון שבחזו"ל התרומה נאכלת ובארץ היא אסורה, וראה לעיל הערה 3 אות ג בדעת הריב"מ; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ב הי"ז ציון ההלכה ס"ק תמו, ואפילו בתרומה שאינו יכול ליהנות ממנה בחזו"ל אסור להביא משום שלא חילקו חכמים בגזרתם.
 27. חלת לחם (סי' א סעי' כד; שיירי ברכה שם ס"ק עו), ביחס לחלה והוא הדין לתרומה, משום שמגע טמאי מתים הוא כטומאה ידועה ולכן אין צורך להמתין עד ערב פסח.
 28. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קנט; שם, ציון ההלכה ס"ק תנו, שאע"פ שכתב הרמב"ם בפ"ב הי"א שתרומה שנטמאה בארץ העמים מותר לטמא אותה טומאה גמורה, כאן אסור כמו שאסור לאוכלה ולשורפה; הלי ביכורים פ"ה ה"ז ס"ק מה). ראה לעיל הערה 5. יש להעיר, שכך משמע מכל האחרונים שעסקו בנושא זה והעתיקו את הרמב"ם ולא העירו על דבריו שאין להמתין עד ערב פסח.

פרק ג

הלכה א

- א. שיעור התרומה - כלשהו
 ב. שיעור נתינה
 ג. שיעור הפרשת תרומה בזמן הזה

תרומה גדולה אין לה שיעור מן התורה, שנאמר ראשית דגנך¹ כל שהוא אפילו חטה אחת פוטרת הכרי,² ולכתחלה לא יפריש אלא כשיעור שנתנו חכמים ובזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה³ יש לו להפריש כל שהוא לכתחלה.

א. שיעור התרומה - כלשהו

תרומה גדולה אין לה שיעור מן התורה... כל שהוא אפילו חטה אחת פוטרת הכרי

- בדיעבד, אם הפריש רק כלשהו לתרומה פקע איסור טבל.⁴
 ויש מי שאומר, תרומתו תרומה אך יחזור ויתרום.⁵
 ויש מי שאומר, כיוון שלא הפריש כשיעור שקבעו חכמים לא עשה ולא כלום ולא נפקע איסור הטבל.⁶

-
1. דברים יח, ד; ירושלמי, תרומות פ"ד ה"ג, למד מהפסוק 'ראשית' ששיעור תרומה בכלשהו.
 2. מאמר בשם שמואל: קידושין, נח ע"ב; עבודה זרה, עג ע"ב; חולין, קלו ע"ב.
 3. תשובות הרמב"ם (מהדורת בלאו), סי' שלו: 'הואיל והוא מדבריהם מפריש כל שהוא'. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"א אות א, תמה מדוע לא כתב 'מפני שאין התרומה נאכלת'. והשיב, שהסיבה להפרשה כלשהו היא כי יצטרך לאבד את התרומה בידיים ובשיעור כלשהו הוא הפסד מועט; ספר התרומה, הלי ארץ ישראל (מהדורת פרידמן), עמ' 173 והערות סד-סה.
 4. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה עלה בידו, דייק כן מדברי הרמב"ם: 'ולכתחילה לא יפריש אלא כשיעור'; שו"ת פרי יצחק (בלזר), ח"א סי' לד; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' רה; לדבריהם, קיי"ל כדעת רבי בקידושין נח ע"ב, ורק לדעת רבי יוסי ב"ר יהודה לא נפקע איסור הטבל מדרבנן, אך אין פוסקים כמותו כן להלכה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"א אות א.
 5. שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח.
 6. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ט"ו, אליבא דהרמב"ם (אך לדעת הראב"ד, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; הלי תרומות פ"ג ה"ג, מסופק אם נפקע איסור הטבל).

ב. שיעור נתינה

יש אומרים, מדאורייתא שיעור תרומה הוא כלשהו, הן בהקשר להפקעת איסור טבל והן בהקשר למצוות הנתינה.⁷

ויש אומרים, המינימום לקיום מצוות הנתינה הוא שיעור דבר חשוב שיהיה 'כדי נתינה'.⁸

לדעה זו -

יש אומרים, אם ב- 1/50 יש פחות מ'כדי נתינה' חייב להוסיף על השיעור שקבעו חכמים כדי שיהיה 'כדי נתינה' חשובה.⁹

ויש אומרים, אין צורך להוסיף על השיעור שקבעו חכמים גם במקרה בו יהיה פחות מ'כדי נתינה' חשובה.¹⁰

ג. שיעור הפרשת תרומה בזמן הזה

בזמן הזה שאין התרומה נאכלת אלא עומדת לשריפה יש להפריש רק כלשהו לתרומה.¹¹

7. ספר התרומה, הלי גיטין סי' קי, בשם ר"י הזקן; תוספות (מנחות ס ע"א ד"ה מי; גיטין כ ע"א ד"ה דילמא; בבא מציעא מז ע"א ד"ה קוניס); תוספות הרא"ש (גיטין כ ע"א ד"ה דילמא; בבא מציעא מז ע"א ד"ה קונין; חולין קלז ע"ב ד"ה בישראל); ר"ן, פסחים לב ע"ב ד"ה ואין; ריטב"א, גיטין כ ע"א ד"ה דילמא נתינת; מאירי, בבא מציעא מז ע"א ד"ה זה שבארנו שקונין; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' ד; בינת אדם, שם ס"ק א; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' ב-ה.

8. יראים, סי' קנא, וכתב שהוא לפחות בכזית עפ"י כריתות ז ע"א: 'אבל נתינה דעלמא דברי הכל כזית'; אך ביראים, סי' רפ, כתב שאין צורך בפרוטה או בכזית ורק לענין תשלומי תרומה נאמרו שיעורים אלו; תוספות, שבת כה ע"ב ד"ה תתן, שאין נתינה פחות משווה פרוטה; תוספות הרשב"א, פסחים לב ע"ב ד"ה ואין נתינה (ראה הערת האדרי"ת שם, זהב שבא אות ז); תוספות, פסחים שם ד"ה ואין; מהר"ם חלאה, שם ד"ה ואין; תוספות רי"ד, קידושין נח ע"ב ד"ה חטה; שו"ת נודע ביהודה, יו"ד תניינא סי' רא. רש"י, במדבר טו, כא ד"ה תתנו, כתב כן ביחס לחלה, המקור לדבריו בספרי פרשת שלח פסקה קי; גור אריה, שם ד"ה נאמר, לדעת רש"י דרשת הספרי רק לגבי חלה, אך בתרומה אינו מחויב להפריש 'כדי נתינה'; גנזי שכטר, ח"יב עמ' 58.

9. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"ו ה"ז; זית רענן (לבעל 'מגן אברהם'), פרשת שלח סא ע"ב, ביחס לחלה.

10. שו"ת נודע ביהודה, תניינא סי' רא ד"ה ודברי הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"א אות ב ד"ה אולם לענין תמוה.

11. רמב"ם כאן: 'ובזה"ז... יש לו להפריש כלשהו לכתחילה'; תשובות הרמב"ם (בלאו), סי' שלו; ספר התרומה (הלי ארץ ישראל מהדורת פרידמן, עמ' 169 והערה ל; שם, עמ' 171-172; שם, עמ' 198 והוסיף שיש להקל בכך משום שחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מדרבנן); סמ"ג, עשין סי' קלג; מרדכי, הלי ארץ ישראל (מהדורת דיקמן עמ' ה); הלי ארץ ישראל המיוחס לטור, דין חיוב חלה סעי' יב (כ"כ בקונטרס ארץ ישראל, מהדורת קופפר, קובץ על יד

ויש מי שאומר, ממידת חסידות גם בזמן הזה יש להפריש כשיעור שקבעו חכמים.¹²

ויש מי שאומר, בתרומה טמאה כזו שראויה להישרף כגון שמן זית, גם בזמן הזה יש להפריש כשיעור שנתנו חכמים.¹³

לדעה זו - יש מי שאומר, הוא הדין בשעורה ושיבולת שועל יש להפריש כשיעור שנתנו חכמים, כיוון שמינים אלו הם גם מאכל בהמה.¹⁴

ויש חולקים, שכן בכל מקרה אין נותנים תרומה לכהן, כי אין מעלין עפ"י עצמו מנשיאות כפיים לתרומה במקום שיש לו רווח בכך,¹⁵ לכן גם במקרה זה מפרישים כלשהו.¹⁶

ויש חולקים, שגם בזמן הזה יש להפריש תרומה כשיעור שנתנו חכמים.¹⁷

ז (יז, תשכ"ח) עמ' 113; כפתור ופרח (פמ"ה; פי"א) הביא הלכה זו בשם רוב הגאונים; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט; חרדים, מצוות התלויות בארץ פנ"ב אות יד, והוסיף שהמפריש כשיעור אינו מפסיד כי זהו עיקר הדין; רדב"ז, הלי' תרומות פי"ג ה"א; שלי"ה, שער האותיות אות ק ד"ה אלא (הוצאת יד רמה תשנ"ז, עמ' רפ).

כוונתם של פרשנים אלו הוא לדברי הרמב"ם, הלי' מעשר שני פי"ב ה"ב, בשם הגאונים שבזמן הזה מחללים את המעשר שני על פרוטה ולא על שווי. דין דומה מצאנו בשאלות דרב אחאי, פרשת קדושים שאילתא ק, בהקשר לפדיון כרם רבעי שמחללים בזמן הזה על פרוטה ולא על שווי. אולם, לא מצאנו בגאונים דין זה בתרומה, ראה לקמן (הערה 17) שבהלכות גדולות מצאנו להפך. ראה ביאור הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק לה, ומשמע שהכריע כספר התרומה לעיל ונשאר בצ"ע על הרמב"ם שהבחין בין תרומה גדולה ששיעורה בזמן הזה הוא כלשהו לבין חלה ששיעורה הוא במ"ח, כמבואר ברמב"ם, הלי' ביכורים פי"ה ה"ט. על הדמיון והשוני לדין התרומה, ראה: אור שמח, הלי' תרומות פי"ג ה"א; מעדני ארץ, שם אות א. על מידת הדמיון והשוני שבין תרומה לחלה, ראה: ספר התרומה (מהדורת פרידמן), עמ' 172-171 ובמקורות שבהערה נג שם.

12. חרדים, פרק נב אות יד; ברכי יוסף, יו"ד סי' שכב סוף ס"ק ב.
13. שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' פה; שיירי כנסת הגדולה, יו"ד סי' שלא ס"ק כג; כרם ציון, אוצר התרומות ח"ב הלכות פסוקות פי"ט סעי' יב; ארץ חפץ, הלי' תו"מ נתיב ד נתיב ים אות לו; המעשר והתרומה, עמ' יח הערה תחתונה אות נ. לדבריהם, הסיבה שאין מפרישים כשיעור שקבעו חכמים היא משום שכיון שאין לכהנים יכולת אכילה מחמת טומאתם הם מתייאשים ואינם מקפידים ולפיכך שיעור ההפרשה כשיעור התורה יחיטה אחת פוטרת את הכרי', אך בשמן זית יש לכהן יכולת שימוש והנאה ולכן יש להפריש כשיעור שקבעו חכמים.
14. מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ג ה"א סוף אות ד.
15. חזו"א (שביעית סי' ה ס"ק ד ד"ה עוד; שם ס"ק יב). ראה עוד: שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשל.
16. דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ג ה"א ביאור ההלכה ד"ה ובוה"ז.
17. הלכות גדולות, הלי' בכורות סי' עג, וכתב זאת גם בזמן הזה שכן להלן שם לגבי חלה כתב 'והאידנא'; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' ב, לדבריו מן הדין יש להפריש כשיעור גם בזמן הזה ואף שהולך לאיבוד וכדין חלת האור בגבולות עולי מצריים שיש לה שיעור אף שנשרפת; ביאור הגר"א, ירושלמי מעשר שני פי"ד ה"א ד"ה עד כדון; ועיי' לעיל הערה 11 ציון ביאור הגר"א לשו"ע; חזו"א, שביעית סי' ה ס"ק ד ד"ה ומ"מ; דרך אמונה (הלי' תרומות פי"ג ה"א ס"ק ט; שם, ציון ההלכה אות טז).

הלכה ב

- א. בחירת שיעור ההפרשה
- ב. הפרשה ביותר משיעור שקבעו חכמים
- ג. שיעור ההפרשה לכהן
- ד. שיעור ההפרשה כשפטור מנתינה

וכמה הוא שיעורה שנתנו חכמים,¹ עין יפה אחד מארבעים, והבינונית אחד מחמשים,² רעה³ אחד משישים,⁴ ולא יפחות⁵ מאחד משישים.

א. בחירת שיעור ההפרשה

יש אומרים, הבא להימלך ולשאול כמה להפריש מורין לו להפריש מידה בינונית ומכל מקום מצווה מן המובחר להפריש בעין יפה.⁶ יש אומרים, אם נתן פעם אחת בעין יפה אחד מארבעים מפירותיו לתרומה, צריך בכל פעם להפריש בעין יפה אלא אם כן התכוון בפירוש להפריש כשיעור הנ"ל רק בהפרשה זו.⁷

ב. הפרשה ביותר משיעור שקבעו חכמים

יש אומרים, המפריש יותר משיעור שקבעו חכמים, למרות שחל על היותר מהשיעור שם תרומה מ"מ יכול למכור לכהן את מותר התרומה.⁸ ויש אומרים, כיון שחל על המותר שם תרומה הרי הוא ממון שבט הכהונה ואינו יכול למכור להם.⁹

1. חולין, קלז ע"ב; בתוספתא, תרומות פ"ה ה"ח ובירושלמי תרומות פ"ד ה"ג, למדו מן הפסוק ביחזקאל מה, יג: 'זאת התרומה אשר תרימוו ששית האִיפה מחמר החטים וששיתם האִיפה מחמר השערים'; סמ"ג, עשין סי' קלג; ראה עוד: אנציקלופדיה תלמודית, כרך י עמ' רצג-רצד.
2. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ג, כתב לבאר את לשון 'תרומה' כשיעור עין בינונית: 'ואמרו תרומה תרי ממאה'; מדרש לקח טוב (פרשת במדבר דף פד ע"א; שם, פרשת מטות דף קמ ע"ב); זוהר (כרך ב ויקהל דף ר ע"א; שם כרך ג פי בלק דף קפח ע"ב).
3. מאירי, קידושין מא ע"א ד"ה תרומה גדולה: 'ר"ל, בני אדם קמצנים ופחותים'.
4. תרומות, פ"ד מ"ג.
5. ראה: שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' קכו ד"ה ולכן צ"ל.
6. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ב ביאור ההלכה ד"ה עין יפה.
7. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס ע"ז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ב סי' ק י.
8. מקנה, קידושין נח ע"ב ד"ה בגמרא דאמר.
9. אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ב ד"ה מהא.

יש מי שאומר, לא יפריש יותר מאחד מארבעים שכן בכך מפסיד ללוי את המעשר המגיע לו.⁶

ג. שיעור ההפרשה לכהן

יש אומרים, גם כהן שמפריש תרומה גדולה צריך להפריש כשיעור שקבעו חכמים.¹⁰

ויש אומרים, יכול להפריש כלשהוא, שכן הכהן פטור מחובת הנתינה.¹¹

ד. שיעור ההפרשה כשפטור מנתינה

יש אומרים, ישראל שפטור מחובת הנתינה, כגון מקרה שחייב להפריש במצב של ספק, או במקרה שלקח מהגוי שפטור מהפרשה מהתורה חייב להפריש תרומה כשיעור שקבעו חכמים.¹²

ויש אומרים, יכול להפריש כלשהוא.¹³

10. חסדי דוד, תרומות פ"ה ה"ז ד"ה אמנם; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג ה"ב אות א, הסתפק בכך אך נוטה לחייב כשיעור ומביא את החינוך, מצווה תקז, שהשיעור שקבעו חכמים הוא לחשיבות ההפרשה ולא דווקא לצורך הנתינה; משנת יעקב (רוזנטל), הלי' תרומות פ"ג ה"ב; לב שמח, על ספר המצוות לרמב"ם שורש יב, שלדעת הרמב"ם שההפרשה והנתינה הן מצווה אחת מכל מקום חייב הכהן בנתינה כי הוא כנותן לעצמו. ולדבריו מובן שצריך להפריש כשיעור שקבעו חכמים.

11. פתחא זוטא (הורוויץ), חלה כלל א ס"ק י; שו"ת נודע ביהודה, תניינא יו"ד סי' רא סוף הגהה שנייה מבן המחבר.

12. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג ה"ב אות א ד"ה והנה בלוקח, מסתפק בכך ומביא ראיה מדברי הר"ש, דמאי פ"ז מ"ד, שהלוקח מהכותי פטור מנתינה כמו בלוקח מן הגוי ואעפ"כ מביאה המשנה דוגמה של ישני לוגין, היינו 1/50; ראה מעדני ארץ, שם הלי' פסוקות פ"ג ה"ב, שיפריש כשיעור שקבעו חכמים.

13. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג ה"ב ד"ה והנה בלוקח.

הלכה ג

- א. הפרשת תרומה מתערובת תרומה
- ב. שיעור הפרשה בפירות האילן וירקות
- ג. שיעור הפרשת תרומה טמאה
- ד. שיעור הפרשת תרומת הקדש
- ה. שיעור הפרשת תרומת סוריא וחוי"ל

כל תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה כגון תרומות החרובין¹ והקליסין² ניטלת לכתהלה אחד משישים, ואלו ניטלין אחד משישים³: תרומת גידולי תרומה⁴ וערובי תרומה ותרומה טמאה שהיתה הטומאה באונס או בשגגה⁵ ותרומת הקדש ותרומת חוצה לארץ⁶ ותרומת הקצה⁷ והקליסין והחרובין⁸ והגמזיות⁹ והתורמוסין¹⁰

1. מדובר בחרובים שתם שחיוב המעשר הוא מדאורייתא לשיטת הרמב"ם, ולכן כתב הטעם שאין הכהנים מקפידים, אך בחרובי צלמונא החיוב הוא מדרבנן, כדעת הרמב"ם, ה"ל מעשר פ"א ה"ט, וזהו הטעם שחיוב התרומה 1/60, ראה להלן הערה 16, ראה: משנה למלך, ה"ל תרומות פ"ג ה"ג; מעשה רקח, שם.
2. מהדורת שילת: והקליסין, וכן לקמן. לדעת הרמב"ם, הוא מין של תאני בר (ראה לדוגמה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ד); ויש אומרים, שהוא מין קטנית (חומס). ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך כליסים.
3. ברשימה להלן, הטעם שאין מפרישים אלא אחד משישים אינו רק בגלל שאין הכהנים מקפידים, אלא ישנם טעמים נוספים, לדוגמה שמן תרומה טמאה, ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך תרומות פ"ה, עמ' 359 שורה 26-27.
4. אם זרע תרומה קנסוהו חכמים שכל הגידולים הם תרומה וצריך ליתנם לכהן והוא יפריש מהם תרומות ומעשרות מהתורה, ראה: תרומות, פ"ט מ"ג; שבת, יז ע"ב; ירושלמי, שבת פ"א ה"ד; רמב"ם, ה"ל תרומות פ"א הכ"א והכ"ז.
5. ראה: חלה, פ"ב מ"ז; ר"ש, ביכורים פ"ג מ"א; משנה ראשונה, חלה פ"ב מ"ז. למרות שתרומה טמאה ראויה לכהנים להסקה ולהדלקת הנר, מ"מ כיון שאינו אלא רווח מועט הם לא מקפידים ושיעורה הוא אחד משישים, ראה: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג ה"ג ס"ק יט.
6. במקומות הסמוכים לארץ ישראל, ראה: רמב"ם, ה"ל תרומות פ"א ה"א.
7. מין תבלין שחור, ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך קצח. עוד בעניין חיוב הקצח, ראה מה שהתבאר לעיל פ"ב ה"ג.
8. על תוספת זו שכבר הובאה בתחילת דברי הרמב"ם, ראה: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג ה"ג ס"ק כד, שהעתיק לשון התוספתא.
9. פירות החרוב והשקמה שגדלים מן הגזע והם פירות שאינם חשובים, ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך תרומות פ"ה עמ' 361-360.
10. ראה: מסורת צמחי המשנה (אלבוים), ערך תורמוסין.

ושעורים אדומיות¹¹ וכיוצא בהן ופירות עציץ שאינו נקוב, וכן האפוטרופסין¹² כשתורמין פירות יתומים¹³ תורמין אחד משישים.¹⁴

א. הפרשת תרומה מתערובת תרומה

ועירובי תרומה

יש אומרים, אפילו אם התערבה התרומה בטבל ביחס של יותר מאחד במאה (והתרומה אינה בטלה) יפריש מן הטבל תרומה בשיעור של אחד בשישים.¹⁵ ויש אומרים, במקרה זה יפריש כרגיל לפי השיעור שקבעו חכמים, והקלו להפריש מן התרומה בשיעור של אחד בשישים רק במקרה של תערובת תרומה וטבל ביחס של פחות מאחד במאה (שהתרומה בטלה).¹⁶ ויש אומרים, שהקלו כאשר יש לישראל כרי של טבל וכרי של תרומה ואינו יודע לזהות את הטבל והתרומה, כי אז חייב לתת שיעור אחד בשישים מכל אחד מן הכריים.¹⁷

ב. שיעור הפרשה בפירות האילן וירקות

ותרומת הוצה לארץ... ופירות עציץ שאינו נקוב

לדעה זו, בכל תרומה דרבנן¹⁸ אין מפרישים אלא אחד בשישים. לכן, בתרומת ירק שחיובה מדרבנן¹⁹ מפרישים אחד בשישים.²⁰

-
11. מין גרוע של שעורים, עפ"י כתובות, סד ע"ב; אך ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך תרומות פ"ה עמ' 361 והערה 33.
 12. מהדורת שילת: והאפוטרופין. בטעם הדין שחייבו אותם רק באחד בשישים – יש מי שאומר, מפני שאף שיש מצווה להפריש בעין יפה, אך יתומים 'לאו בני מעבד מצווה', ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ה ה"ז ד"ה ותרומת אפוטרופוס; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג ה"ג ס"ק ל. ויש מי שאומר, מפני שאין הכהנים מקפידים על היתומים, ראה: רדב"ז, ה' תרומות פ"ג ה"ג.
 13. ראה: רמב"ם (ה' תרומות פ"ד ה"י; ה' נחלות פ"א ה"ט).
 14. הלכה זו מקורה בתוספתא, תרומות פ"ה ה"ו-ה"ז; ירושלמי, ביכורים פ"ג ה"א.
 15. ראב"ד, ה' תרומות פ"ג ה"ג. ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך תרומות פ"ה, עמ' 359 הערה 18.
 16. מפני שרק במקרה של מדומע (יותר מאחד במאה), שהתרומה אינה בטלה, כי אז חייב למכור את הכול לכהן בזול, ולכן לא חייבו אותו להפריש אלא כשיעור של אחד בשישים, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ה ה"ז ד"ה אלו.
 17. מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"ג ה"ג.
 18. חולין, קלו ע"ב: 'דרבנן בדרבנן בשישים'; רדב"ז, ה' תרומות פ"ג ה"ג; משנה למלך, שם; מעשה רוקח, שם.
 19. רמב"ם, ה' תרומות פ"ב ה"ו.
 20. מעשה רוקח, ה' תרומות פ"ג ה"ג; משנה למלך, שם.

ויש אומרים, אף בפירות האילן אין מפרישים אלא אחד משישים.²¹
ויש אומרים, לא בכל הירקות מפרישים לתרומה אחד משישים אלא רק אלו
המנויים.²²

ויש אומרים, גם כרשינין שנאכלים לאדם רק בשעת הדחק ובעיקרון הם מאכל
בהמה, יש להפריש מהם אחד משישים.²³

ג. שיעור הפרשת תרומה טמאה

ותרומה טמאה שהיתה הטומאה באונס או בשגגה

אם טימא את התרומה במזיד, יש להפריש כשיעור שקבעו חכמים, אחד
מארבעים או אחד מחמישים כדי שלא יהיה חוטא נשכר.²⁴

לדעה זו, בין אם נטמאה התרומה בשוגג או באונס יש להפריש אחד משישים.²⁵
יש מי שאומר, שהקלו להפריש אחד משישים דווקא בתרומה שנטמאה בשוגג,
אבל כאשר נטמאה באונס יש להפריש כשיעור שקבעו חכמים.²⁶

ד. שיעור הפרשת תרומת הקדש

ותרומת הקדש

יש אומרים, מדובר שהקדיש פירות שנגמרה מלאכתם ומעתה חובה על הגזבר

21. רש"י, חולין קלז ע"ב ד"ה ושיעור; משמעות ספר יחוסי תנאים ואמוראים, ערך טבות רישבא
(מהדורת מימון עמי תנו); פסקי הרי"ד, מהדו"ק ומהדו"ב, חולין קלז ע"ב.

22. ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס ע"י י. לדבריו, הרמב"ם פסק כתוספתא תרומות פ"ה ה"ז,
שמנתה כמה מיני ירקות שאינם חשובים ולכן הגבילה את חיוב הפרשה לאחד משישים,
וזאת בניגוד לחולין קלז ע"ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ג אות ב; דרך אמונה (שם), ס"ק
כט; שם, ביאור ההלכה ד"ה ופירות עציץ). ראה מה שהקשה על שיטה זו משנת יעקב
(רוזנטל), הלי תרומות פ"ג ה"ג ד"ה ותרומת הקצח. ישנם ראשונים נוספים הסוברים כדעה זו,
ראה: רשב"ם, בבא בתרא קמג ע"א ד"ה כשהוא, שהזכיר 1/50 בקישות; שיטה מקובצת, שם
ד"ה אין לך, בשם תוספות הרא"ש; רבי אברהם אב"ד, שיטת הקדמונים שם; מאירי, ד"ה
כבר ידעת. וכן בתאנים מצאנו 1/50, ראה: תוספתא, דמאי פ"ח ה"ח; דמאי, פ"ז מ"ה (אך
לדעת הרמב"ם חיוב תאנים הוא מדאורייתא ואין מכך ראייה).

23. ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס ע"י י.

24. ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס ע"י ט; חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ז ביאורים ד"ה
בשגגה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ג ס"ק כ.

25. כלשון התוספתא, תרומות פ"ה ה"ז; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס ע"י י.

26. כפתור ופרח, פ"ח ד"ה שעורה אמרו; בביאור דבריו, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ג
ציון ההלכה ס"ק מג. יש להעיר על שיטה זו, שכן הנוסח בתוספתא, תרומות פ"ה ה"ז, הוא:
'ותרומה שנטמאת בשגגה ובאונס', כפי שכתב הרמב"ם. בנוסף, לא מסתבר שיהיה דין השוגג
קל מזה של האונס.

להפריש מהם תרומות ומעשרות, אך אינו מחויב להפריש לתרומה גדולה אלא אחד משישים.²⁷

ויש אומרים, במקרה זה פטורים מתרומות ומעשרות שכן אינו בכלל 'דגנך'. אך אם כהן אומר הרי זה הקדש מעכשיו לכשאפריש, אזי חייב הכהן להפריש אחד משישים לתרומה גדולה.²⁸

ה. שיעור הפרשת תרומת סוריא וחול

ותרומת חוצה לארץ

אך לא הקלו בתרומת סוריא ויש להפריש שם תרומה גדולה כשיעור שקבעו חכמים.²⁹

והוא הדין בפירות חוצה לארץ שנגמרה מלאכתם בארץ, יש להפריש כשיעור.³⁰

27. ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' ס סעי' ט; חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ז ביאורים ד"ה ותרומת הקדש; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג ה"ג אות ה; תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך תרומות פ"ה, עמ' 360 שורה 28 והערה 19; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג ה"ג ס"ק כא. ראה עוד: אנציקלופדיה תלמודית, ח"י עמ' תא-תג.

28. חסדי דוד, תרומות פ"ה ה"ז ד"ה אמנם.

29. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג ה"ג ס"ק כב.

30. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג ה"ג ס"ק כב; מעדני ארץ, שם אות ה, וציין שמשמע מדברי הרדב"ז שכתב שפירות חול אינם חשובים בעיני הכהנים שגם בכה"ג אין מפרישים אלא אחד משישים.

הלכה ד

- א. הפרשה במידה
- ב. הפרשה בטבל מנוי ומדוד
- ג. מדידה לצורך הפרשה

אין תורמין תרומה זו¹ לא במדה ולא במשקל ולא במנין לפי שלא נאמר בה שיעור אלא אומד ומפריש בדעתו כמו אחד מששים אבל תורם הוא את המדוד ואת השקול ואת המנוי,² ולא יתרום בסל ובקופה שמדתן ידועה, אבל תורם הוא בהן חציין או שלישן ולא יתרום בסאה חצייה שהחצייה מדה.³

א. הפרשה במידה

אין תורמין תרומה... במידה

לדעה זו, אסור להפריש תרומה גדולה במידה, במניין ובמשקל אלא באומד, שכן אם יפריש במידה עלול הוא להפריש שלא מן המוקף.⁴ ואם הפריש במידה, במניין ובמשקל תרומתו תרומה.⁵ ויש אומרים, אין בכך איסור ועדיף שיפריש באומד כדי שיפריש בעין יפה.⁶

1. אך במעשר ובתרומת מעשר הדין הוא שמעשרים רק במידה במשקל ובמניין, ראה: רמב"ם (הלי' תרומות פ"ג ה"י; הלי' מעשר פ"א ה"י ד). ביחס להפרשת חלה, ראה: מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג ה"י ד אות ב, שהסתפק בכך.
2. תרומות, פ"א מ"ז; תוספתא, תרומות פ"ג ה"ד; ירושלמי, תרומות פ"א ה"ד; גיטין, לא ע"א; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה נטלת באומד; חידושי הר"ן, שם ד"ה כשם; מאירי, שם ד"ה תרומה; תוספות הרא"ש, שם ד"ה ניטלת. הרמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ז, הביא לכך אסמכתא מן הירושלמי, תרומות פ"א ה"ד: 'ונחשב לכם תרומתכם ואין את תורם במידה במשקל ובמניין'; רע"ב, תרומות פ"א מ"ז ד"ה אין; מלאכת שלמה, שם ד"ה לא. מ"מ, איסור זה אינו אלא מדרבנן, ראה: משנה ראשונה (תרומות פ"א מ"ז ד"ה אין; שם, פ"ד מ"ג ד"ה במדה). אולם, ראה: פסיקתא רבתי (איש שלום), פסיקא כה - עשר תעשר ד"ה עשר תעשר: 'יצחק הפריש תרומה גדולה ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה', אמר רבי כל מקום שיש ברכה אין שיעור והוא אומר מאה שערים ויברכהו, אלא מכאן שהיה מודד כדי להפריש תרומה', וכבר העיר על כך גליוני השי"ס, ח"א תרומות פ"ד מ"ו.
3. תרומות, פ"א מ"ז.
4. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ז: 'אסור לו להפריש'; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ז ד"ה אין; ר"י קורקוס, הלי' מעשר פ"א ה"י ד; רש"י, תרומות פ"א ה"י ד"ה כאן בתרומה. ראה: ראב"ד, הלי' תרומות פ"ג ה"י כ.
5. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ז ד"ה אבל; ערוך השלחן, הלי' תרומות ס"י ס ע"י יב.
6. ר"ש, תרומות פ"א מ"ז ד"ה לא; רא"ש, שם ד"ה לא; תוספות, גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת;

לדעה זו - יש אומרים, אם מתכוון להפריש יותר מן השיעור יכול להפריש במידה.⁷

ויש אומרים, לא ראוי להפריש במידה, במניין ובמשקל שמא יוסיף או ימעט ממה שחשב בתחילה, ונמצא שהוא מקלקל.⁸

ב. הפרשה בטבל מנוי ומדוד

אף לדעה שאין חובה להפריש תרומה גדולה באומד, אם הטבל מנוי ומדוד יש להפריש תרומה גדולה במידה,⁹ ומכל מקום אם הפריש באומד תרומתו תרומה.¹⁰

ג. מדידה לצורך הפרשה

אבל תורם הוא את המדוד

אף שאין מודדים את הפירות לצורך הפרשת תרומה גדולה, מותר למדוד ולשקול את הטבל.¹¹

ויש אומרים, מצווה למדוד את הטבל כדי שיוכל לאחר מכן לאמוד את התרומה.¹²

ויש אומרים, אם מדד את הטבל יש להפריש את התרומה הגדולה במידה.¹³

תוספות הרא"ש, שם ד"ה ניטלת; מאירי, שם ד"ה תרומה; רש"י, תרומות פ"א ה"ד ד"ה אין תורמין; מעשה רוקח, ה"ל תרומות פ"ג ה"ד, בדעת הראב"ד; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ז ד"ה לא במדה.

7. רש"י, תרומות פ"ד ה"ג ד"ה כמות שהוא למוד (השני).

8. ראב"ד, ה"ל תרומות פ"ג ה"ד; בביאור שיטתו, ראה: משנה למלך, שם; נאם דוד, שם. ראה בדברי כסף משנה, שם, שכתב בעניין זה שאם יוסיף אינו מקלקל כי לב ב"ד מתנה על כך שהתוספת תהייה הפקר הפטור ממעשרות; מזל שעה, שם.

9. רבנו קרקש (המיוחס לריטב"א), גיטין לא ע"א (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' רעד); משמעות רש"י, ביצה יג ע"ב, ד"ה מחשב: 'הלכך באומד סגי'.

10. רבנו קרקש (המיוחס לריטב"א), גיטין לא ע"א.

11. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ד; ירושלמי, תרומות פ"א ה"ד; ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י ס סע"י יג. אף שמדוד, אין חוששים שמא יתרום את התרומה הגדולה במידה, ראה: מהר"א פולדא, תרומות פ"א ה"ד ד"ה ומשני כיני.

12. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ז ד"ה אבל; שנות אליהו, תרומות פ"א סוף מ"ז; שו"ת ציץ אליעזר, חכ"א, תרומות הקדשים פ"א מ"ז ד"ה אבל תורם. ראה גם: חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ג סוף ד"ה ויש, שהרי זה משובח.

13. ראה לעיל הערה 9.

הלכה ה

- א. המרבה בתרומה
- ב. הואיל ושייר מקצת
- ג. המתכוון לתרום 1/10
- ד. נתכוון לתרום 1/60

המרבה בתרומה הואיל ושייר מקצת חולין הרי זו תרומה,¹ אבל אם אמר כל הפירות האלו תרומה לא אמר כלום,² המתכוין לתרום אחד מי' ועלתה בידו אחד מששים תרומתו תרומה,³ נתכוון לתרום אחד מששים ועלתה בידו אחד מחמשים אינו תרומה.⁴

א. המרבה בתרומה

המרבה בתרומה הואיל ושייר מקצת חולין הרי זו תרומה

יש אומרים, אדם יכול לומר לכהן שהוא מפריש תרומה גדולה יותר מן השיעור, אך את העודף על השיעור הוא מתכוון למכור לו לפי ערך מכירת התרומה בזול.⁵ לדעה זו - יש אומרים, שהעודף על השיעור (אחד מארבעים), חייב במעשר.⁶ יש אומרים, שכיוון שאין לתרומה שיעור לא למטה ולא למעלה, אזי מה שמפריש גם אם הוא יותר מהשיעור הוא מתקן את השירים, ולכן הוא חייב

-
1. תרומות, פ"ד מ"ה, כדעת רבי עקיבא ורבי טרפון; סמ"ג, עשין ס"י קלג ד"ה הלכה כרבי.
 2. חלה, פ"א מ"ט, ושם היא סתם משנה כדעת רבי עקיבא ורבי טרפון; ירושלמי, תרומות פ"ד ה"ד: 'מניין שלא עשה כלום עד שישיר מקצת, תלמוד לומר מראשית ולא כל ראשית', והוא הפסוק הנאמר בחלה (במדבר טו, כא): 'מִרְאֲשֵׁית עֲרֶסְתֶיכֶם', ואח"כ למדו תרומה מחלה; וכ"כ רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ה; תוספות, חולין קלו ע"א ד"ה אף ראשית. אולם, ראה: רש"י, תרומות פ"ד ה"ד, שיש גורסים 'ראשית' ע"פ הפסוק (דברים יח, ד) 'רֵאשִׁית דְּגִנְךָ תִּירְשְׁדָּהּ' האמור לגבי תרומה; חולין, קלו ע"ב: 'אי מה תרומה - בעינן ראשית ששיריה ניכרין'.
 3. תוספתא, תרומות פ"ה ה"ה. הסיבה שהתרומה חלה היא מפני שבכל אופן נתקיימה מחשבתו במקצת כי בכלל מאתיים מנה, ראה: רדב"ז, הל' תרומות פ"ג ה"ה; כסף משנה, שם.
 4. תוספתא, תרומות פ"ה ה"ו.
 5. מקנה, קידושין נח ע"ב ד"ה בגמרא דאמר שמואל, בדעת המהרש"א, אך בסוף דבריו נשאר בצ"ע; פרחי ציון, פ"א אות ה (הוצאת מוסד הרב קוק, תשמ"ו, דף ג ע"א טור 1), שם הוא מתייחס לעודף על שחייבה התורה, לאמור היותר מכלשהו או היותר מכדי נתינה חשובה (לדעת תוספות רי"ד, קידושין נח ע"ב ד"ה חיטה; שו"ת נודע ביהודה, יו"ד תניינא ס"י רא; תשובות מהרי"ם פאדווא, ס"י יב).
 6. ים של שלמה, בבא קמא פ"ה, דיני ברירה (דף מד ע"א), וכתב זאת בדרך זאפשר' ולא קשר דין זה לדין אם יכול להתנות נתינת תוספת התרומה במכירתה.

לתת את הכל לכהן כדין התרומה, והתוספת אינה חייבת במעשר.⁷

ב. הואיל ושייר מקצת

המרבה בתרומה הואיל ושייר מקצת חולין הרי זו תרומה

יש מי שהסתפק אם בכל הפרשה של תרומה גדולה צריך שיהיו שיריים בכמות של לפחות כזית הניתרים על ידי הפרשה זו,⁸ או שדי בכלשהו.⁹ ויש הסוברים, העיקר שיהיו השיריים ניכרים ואין מגבלה של כמות השיריים.¹⁰

ג. המתכוון לתרום 1/10

המתכוין לתרום אחד מי ועלתה בידו אחד מששים תרומתו תרומה

יש מי שאומר, דווקא כאשר הטעות נגרמה בגין העובדה שמפריש באומד ולכן כשעלה לו 1/60 חשב שהוא 1/10 אך אם הפרשתו הייתה מדויקת והטעות לא הייתה מחמת האומד, אינה תרומה וצריך להשלים לשיעור שהתכוון אליו.¹¹

7. אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג ה"ה אות א, ופשיטא ליה שמותר לכתחילה להפריש כמה שרוצה לתרומה גדולה ואף יותר מן השיעור, שכן גזרה התורה באומרה 'ראשית'; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג ה"ה ביאור ההלכה ד"ה המרבה; שו"ת נחלי אפרסמון, סי' לז.

8. ברית משה, ביאור על סמ"ג מ"ע קלט ס"ק ב.

9. מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה לרמב"ן אות ח ס"ק ב (מהדורת אוירבך, עמ' רכג; דפוס וילנא, כז ע"ב); שו"ת שאלת שלמה (ורטהיימר), ח"ב סי' יב, אך נוטה להתיר שיריים גם אם הם פחות מכזית; שו"ת חבצלת השרון (באב"ד), או"ח סי' טו אות י-א; שו"ת נחלי אפרסמון, סי' לז ד"ה ודרך אגב; פתחא זוטא, הלי חלה כלל ג אות ט; מנחת חינוך, מצווה שפה אות י. בביאור צדדי הספק, ראה: אתון דאורייתא, כלל כה אות א, האם צריך שיהיה שיעור במציאות או שיהיה שיעור המתיר איסור (ואולי אפילו איסור שיש בו עונש).

10. אתון דאורייתא, כלל כה אות א-ג; חבל יעקב (ברוכוב), ח"ג עמ' צט ד"ה שם אות ח; גפי אש, חלה פי"א מ"ט ד"ה כל גרני; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג ה"ה אות א, ומציין שאין התרומה באה להתיר רק את השיריים אלא גם את התרומה עצמה; אך ראה: שו"ת שאלת שלמה (ורטהיימר), ח"ב סי' יב, שמביא את דברי רש"י, פסחים לג ע"ב: 'שתהא היא ראשית ואלו שיריים ניכרין שתהא היא מתירתן לישראל ולא רק לכהן; מלוא העומר, סי' שכג עמ' טו-טז, במסקנה כתב שאין נפק"מ בחקירת המהרי"ט אלגאזי, שכן קיי"ל כרבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה ולכן עכ"פ התיר חצי זית בהפרשתו; זרע אברהם (לופטביר), חדושים ובאורים (גריינמן), סי' ב אות ח ד"ה אמנם, ומציין שספקו של המהרי"ט אלגאזי שייך רק בחלה שיש לה שיעור מינימלי לחיוב (מלוא העומר קמח), אך בתרומה שאין לה שיעור מינימלי ואפילו כלשהו חייב, איך נצריך שיהיו שיריים בכמות של כזית!; יד רמ"ה (סולוביי), סי' מד אות ב; שו"ת יד סופר, סי' ח ד"ה וכדי לעטר; דרך אמונה (הלי תרומות פי"ג ה"ה סי"ק מג; שם, ציון ההלכה ס"ק עח).

11. משנה למלך, הלי מתנות עניים פי"א ה"ו; ועיי להלן הערה 14; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' יז.

ד. נתכוון לתרום 1/60

נתכוון לתרום אחד מששים ועלתה בידו אחד מחמשים אינו תרומה

יש מי שאומר, דווקא בבעל בית שמתכוון לתרום 1/60 שעיינו רעה וצרה ולכן אם עלה בידו 1/50 אינה תרומה. אך אם התכוון לתרום 1/50 ועלה בידו 1/40 תרומתו תרומה, כי רוב האנשים מפרישים בעין בינונית או עין טובה והתרומה ניטלת באומד, ובדרך כלל אין אדם מקפיד אם עולה לו קצת יותר לתרומה.¹² ויש חולקים וסוברים, שגם אם בעל הבית התכוון לתרום 1/50 ועלה בידו 1/40 אינה תרומה.¹³

ויש מי שאומר, דווקא במקרה שהפריש ואמר שמה שהפריש הוא 1/60 ולאחר מכן התברר שהוא 1/50 אינה תרומה. אבל אם הפריש באומד וחשב שהוא מפריש 1/60 ולאחר מכן התברר שהפריש 1/50 תרומתו תרומה.¹⁴ ויש מי שהסתפק במקרה שאינה תרומה, אם שוב מפריש דווקא מיניה וביה.¹⁵

-
12. חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ה חידושים, לדעתנו שווה דין זה לדברי הרמב"ם להלן פ"ד ה"ז: 'נתכוון לבינונית ועלתה בידו אחת מארבעים... תרומתו תרומה'; צפנת פענח, הל' ערכין וחרמין פ"ז ה"ה. ראה גם מה שהתבאר להלן, פ"ד ה"ז אות ג.
13. ישועות מלכו, הל' תרומות פ"ד ה"ז; הרב איסר זלמן מלצר (חידושי הגר"א) מלצר, זרעים הל' תרומות פ"ד ה"ז; כרם ציון השלם, ח"ג אבן האזל עמ' קכב), טעמו הוא מפני שבעל הבית התכוון בפירוש לתרומה של אחד מחמשים, לעומת דברי הרמב"ם להלן פ"ד ה"ז, שם הייתה כוונת האדם לאומד של הפרשה אחד מחמשים, ולכן אם עלה לו אחד מארבעים תרומתו תרומה.
14. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג ה"ה אות ד ד"ה ולכן נראה; סיבת הדבר מפני שדרך המפריש באומד שאינו יכול להפריש בצורה מדויקת, ולא מצאנו שהקפידו לאחר כל הפרשה לבדוק אם אכן הפריש כפי שהתכוון בתחילה.
15. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג ה"ה אות ד ד"ה גם מסתפק.

הלכה ו

- א. עלה בידו 1/20
 ב. עלה בידו 1/60 והוסיף
 1. הפריש באומד ועלה בידו 1/60
 2. הפריש בכוונה לשיעור גבוה ועלה בידו 1/60
 ג. דין התוספת כשהפריש כשיעור ומתכוון להוסיף
 ד. עלה בידו פחות מ- 1/60
 1. הפריש באומד ועלה בידו פחות מ- 1/60
 2. התכוון להפריש כשיעור ועלה בידו פחות מ- 1/60
 3. התכוון להפריש במדויק פחות מכשיעור
 ה. דין התוספת

המפריש תרומה ועלתה בידו אפילו אחד מעשרים תרומתו תרומה.¹ תרם ועלתה בידו אחד מששים וחזר והוסיף לשם תרומה, אותה התוספת חייבת במעשרות ומפריש ממנה הכהן המעשרות ואחר כך יאכלנה.

תרם ועלתה בידו אחד מששים ואחד, הרי זו תרומה ויחזור ויתרום פעם שנייה כדי להשלים השיעור שבדעתו, והתוספת הזאת יש לו להפרישה במדה או במשקל או במנין אבל לא יפרישנה אלא מן המוקף כראשונה.²

א. עלה בידו 1/20

המפריש תרומה ועלתה בידו אפילו אחד מעשרים, תרומתו תרומה יש אומרים, דווקא כאשר המפריש לא התכוון להפריש שיעור מדויק לתרומה, לכן אף שעלה לו שיעור גדול - תרומתו תרומה.³ לדעה זו - יש אומרים, תרומתו תרומה גם אם הוא רגיל להפריש כשיעור הקטן.⁴ ויש מי שאומר, דווקא אם עלה לו לכל היותר אחד מעשרה, אך עלה לו יותר מכך אינה תרומה.⁵

-
1. כתובות, צט ע"ב.
 2. תרומות, פי"ד מ"ג, כדעת ת"ק.
 3. רדב"ז, הלי תרומות פי"ג ה"ו ד"ה המפריש; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' יט.
 4. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' יט.
 5. רדב"ז, הלי תרומות פי"ג ה"ו ד"ה המפריש. סברתו היא שאין זה מסתבר שהמפריש סתם,

ויש חולקים, וגם אם עלה יותר אחד מעשרה - תרומתו תרומה.⁶
 ויש אומרים, אפילו אם המפריש מתכוון לאחד מן השיעורים שקבעו חכמים: עין טובה, עין בינונית או עין רעה, כיוון שמכל מקום ההפרשה היא באומד, לכן גם אם עלה בידו אחד מעשרים תרומתו תרומה.⁷
 אמנם, לכל הדעות אם התכוון בפירוש להפריש דווקא אחד משישים, ועלה בידו יותר מכך אינה תרומה.⁸

ב. עלה בידו 1/60 והוסיף

ועלתה בידו אחד משישים וחזר והוסיף לשם תרומה, אותה התוספת חייבת במעשרות

יש אומרים, אפילו כאשר רגיל להפריש בדרך כלל בשיעור גדול מזה.⁹

1. הפריש באומד ועלה בידו 1/60

הפריש באומד ועלה בידו שיעור של אחד משישים תרומתו תרומה, לפיכך אם הוסיף אין על התוספת דין תרומה והתוספת חייבת במעשר.¹⁰
 ויש אומרים, יש על התוספת דין תרומה ומכל מקום התוספת חייבת במעשר.¹¹
 ויש מי שאומר, אפילו אם תוך כדי דיבור הוסיף את תוספת התרומה - אינה תרומה, וחייב במעשר על התוספת.¹²

-
- יפריש שיעור גדול מן המעשר. יש להעיר שבדברי הרדב"ז כתוב כך: 'דאם עלה בידו פחות מאחד מעשרה לא הויא תרומה משום דהוי פחות מתרומת מעשר', אך נראה שהמילים 'תרומת מעשר' הם טעות סופר. אמנם, בדברי הגמרא כתובות, צט ע"א, נאמר 'אחד מעשרים'. מ"מ כתב יצחק ירנן, הלי תרומות פ"ג ה"ו, שהרדב"ז גרס 'אחד מעשרה' בדברי הגמרא; אמר יוסף, הלי תרומות פ"ג ה"ו, נוטה לדברי הרדב"ז למרות חוסר ההתאמה בגרסה.
6. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ו אות א ד"ה ועיין, שאין הבדל בין אחד מעשרה לאחד מעשרים; דרך אמונה, שם ס"ק נ.
 7. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ו אות א ד"ה מקורו.
 8. רדב"ז, הלי תרומות פ"ג ה"ו ד"ה המפריש; חסדי דוד, תרומות פ"ה ה"ו ד"ה ובסיפא; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס סעי' יט, כיוון שהוא בניגוד לדעתו המפורשת; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ו אות א ד"ה מקורו.
 9. ר"ש, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה עלה בידו; רא"ש, שם ד"ה תרומה ואינו צריך; מלאכת שלמה, שם ד"ה תרם.
 10. מאירי, בבא מציעא כב ע"א ד"ה יראה; משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ו ד"ה והא דתנן בפ"ד דתרומות; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה עלה בידו, וכתב שאומדים דעתו שאם יארע שמפריש כשיעור הקטן של חכמים יהיה תרומה; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י ס סעי' יט.
 11. הלכתא גבירתא, תרומות פ"ד מ"ג; איפה שלמה, ס"י ט אות ג ד"ה ועפ"ז.
 12. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ו ס"ק נג. ראה עוד: דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק

ויש חולקים.¹³

2. הפריש בכוונה לשיעור גבוה ועלה בידו 1/60

אם התכוון בפירוש לשיעור גבוה ועלה בידו שיעור נמוך יותר, כגון אחד משישים, תרומתו תרומה, אך הוא מחויב להוסיף תרומה עד כדי השיעור שחשב.¹⁴

ויש אומרים, אמנם תרומתו תרומה, אך הוא אינו מחויב להוסיף, ואם מוסיף אין על התוספת דין תרומה וחייב במעשר.¹⁵

ויש מי שאומר, אפילו היה רגיל להפריש יותר וגם התכוון להפריש יותר מכל מקום, כיוון שעלה לו כשיעור חכמים תרומתו תרומה, ואינו צריך להוסיף.¹⁶

ג. דין התוספת כשהפריש כשיעור ומתכוון להוסיף

אותה התוספת חייבת במעשרות

הפריש כשיעור ומתכוון מתחילה להוסיף, יש להסתפק אם התוספת נחשבת תרומה ופטורה מן המעשר או שמא אינה תרומה ולכן חייבת במעשר.¹⁷

-
- קע; ציון ההלכה, שם ס"ק תלח-תלט). לדעה זו, אי אפשר לחזור מחלות התרומה אפילו תוך כדי דיבור, ראה כן: אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ז, שכן גם בתרומה אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט ולכן נקנה מיד ואינו יכול לחזור בו; שו"ת שרידי אש, ח"א סי' פו ענין שלישי בגדרי תוך כדי דיבור, עמ' רלט; שו"ת הרי בשמים, ח"ג תליתאה סי' פא; ירושלמי, דמאי פי"ז ה"ו, עפ"י גירסת הגר"א: 'אמר הרי זו תרומה אפילו תוך כדי דיבור אינו חוזר'.
 13. קרן אורה, נדרים ו ע"ב ד"ה וראיתי במשנה. לדעה זו יכול לבטל את ההפרשה תוך כדי דיבור, ראה: מנחת חינוך, מצווה תקז ד"ה ותרומה זו; שו"ת בצל החכמה, ח"ג סי' ס"י עב אות ו.
 יש שהסתפקו האם יש חזרה תוך כדי דיבור אם לא, ראה: שו"ת הר צבי, אבן העזר סי' קסט ד"ה אבל זה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לג סעי' ו; מעדני ארץ (הלי תרומות ח"ב הלכות פסוקות פי"ד הי"ז סעי' ו; שם, ח"א פי"ד הי"ז אות ו).
 14. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' יז-יח.
 15. חסדי דוד (תרומות פי"ה ה"ו ד"ה נתכוון; משמעות דבריו, שם ד"ה ומאי דקתני). לדבריו, אינו צריך להוסיף מפני שנדר חל רק כאשר מוציא בשפתיו; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג ה"ו אות ב ד"ה ועיין בפני"מ.
 16. חסדי דוד, תרומות פי"ה ה"ו ד"ה ומאי דתנא, שאף שרגיל בשיעור גדול עדיין הוא דברים שבלב; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג ה"ו אות ב ד"ה נראה דמלשון, וכתב שאם הוסיף, לדעת הרי"ש אינה תרומה, אך לדעת רמב"ם היא תרומה מדרבנן ואסורה לזרים.
 17. משנה למלך, הלי מתנות עניים פי"א ה"ט"ו ד"ה ועדיין אני מסתפק.

ד. עלה בידו פחות מ- 1/60

תרם ועלתה בידו אחד משישים ואחד הרי זו תרומה ויחזור ויתרום פעם שנייה

1. הפריש באומד ועלה בידו פחות מ- 1/60

הפריש מאומד ועלה בידו פחות מאחד משישים, אף שמדין תורה תרומתו תרומה, מכל מקום מפריש כמות שהוא רגיל להפריש ופטור מן המעשר על התוספת.¹⁸

ויש המסתפקים אם חייב להוסיף לכדי שיעור שקבעו חכמים.¹⁹ ויש מי שאומר שבתרומה טמאה אינו צריך להוסיף לכדי אחד בשישים.²⁰

ויש אומרים, אמנם מדין תורה הרי זו תרומה אך מדרבנן הפירות אסורים באיסור טבל, ולכן בוודאי יחזור ויתרום ויוסיף את תוספת התרומה.²¹

2. התכוון להפריש כשיעור ועלה בידו פחות מ- 1/60

יש אומרים, אם התכוון להפריש כשיעור ועלה בידו פחות מן השיעור אינה תרומה עד שישלים את השיעור ולפיכך התוספת פטורה מן המעשר.²²

ויש חולקים.²³

3. התכוון להפריש במדויק פחות מכשיעור

היה בדעתו להפריש במדויק פחות משיעור אחד משישים ואפילו בשיעור כלשהו, תרומתו תרומה, והתוספת שהוא מוסיף לכדי שיעור חייבת במעשר.²⁴

18. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ט"ו ד"ה אבל אם עלה בידו פחות משישים; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה עלה בידו, סברתו היא שכאילו חשב מתחילה להשלים; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ו ציון ההלכה ס"ק צח, כתב על דברי תוספות אנשי שם: 'וכן נראה עיקר'.

19. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ו ס"ק נד.

20. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ו אות ג ד"ה גם נלענ"ד, עפ"י גירסת הגר"א בתוספתא תרומות פ"ה ה"ז. והוסיף, שיתכן שהוא הדין בכל רשימת הפירות שאין הכהנים מקפידים עליה כפי שמנה הרמב"ם, הלי תרומות פ"ג ה"ג.

21. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג ה"ו ס"ק נה; שם, ציון ההלכה ס"ק ק) בשם הגר"א.

22. משנה ראשונה, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה ויחזור; תוספות אנשי שם, שם סוף ד"ה עלה בידו.

23. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ו אות ג ד"ה מפשטות.

24. תוספות רי"ד, בבא קמא קטו ע"ב; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח; משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ט"ו ד"ה אבל אם בתחלה, בדעת הר"ש, תרומות פ"ד מ"א, והראב"ד, הלי תרומות פ"ג ה"ז ושם, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; משנה ראשונה, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה ויחזור; תוספות אנשי שם, שם ד"ה עלה בידו.

ויש אומרים, במקרה זה תרומתו אינה תרומה, ולכן אם הפריש שוב התוספת פטורה מן המעשר.²⁵

ה. דין התוספת

והתוספת הזאת יש לו להפרישה במדה או במשקל או במנין

כלומר, מותר לו להפריש את התוספת במידה, משקל ומניין אך אינו חייב לעשות כן.²⁶

יש אומרים, התוספת דינה כתרומה ולכן היא מדמעת, חייבין עליה חומש, אינה ניטלת מן הטהור על הטמא ונפסלת על ידי שני לטומאה²⁷ אך אין גידוליה תרומה.²⁸

25. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א הטי"ו ד"ה וראיתי לרבינו, בדעת הרמב"ם, הלי תרומות פ"ג ה"ז והלי מעשר פ"א הטי"ו.

26. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ג: 'שמותר לו'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ו ציון ההלכה ס"ק קה, שמוכיח מהרמב"ם בהלכה שזה הפירוש המקובל בדבריו, וכן שזוהי דעת ראשונים נוספים. יש המנמקים דין זה שראוי להפריש במידה כדי שיהיה שיעור מכוון, ראה: תוספות רי"ד, בבא קמא קטו ע"ב: 'ועכשיו תורם במידה או במשקל או במניין כדי שיבוא שיעורו מכוון'; הון עשיר, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה במדה וד"ה שלא; מהר"ש טרויב, שם.

27. אור שמח, הלי תרומות פ"א הכ"ב; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ו ס"ק סא.

28. ראה: רמב"ם, הלי תרומות פ"א הכ"ב, שכתב עפ"י התוספתא, תרומות פ"ח ה"ב, שגידולין של תוספת תרומה אינם אסורים. וכתב מרכבת המשנה, שם, שמדובר במקרה שתרם ועלתה לו אחד משישים, שכיוון שחיטה אחת פוטרת את הכרי אין התוספת אלא מדרבנן ולא גזרו על הגידולים. אולם, תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה עלה בידו, כתב שהוא טעות סופר בדבריו ובוודאי מדובר בתרם ועלתה בידו א' משישים ואחד, אך עלתה בידו א' משישים אינה תרומה. יש שביארו ואף הגיהו בדברי הרמב"ם שמדובר על 'תשלומי תרומה' והכוונה למי שאכל תרומה בשוגג, ראה: משנה למלך, הלי תרומות פ"א הכ"ב; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' פג סעי' טו.

הלכה ז

- א. כוונה בהפרשת מקצת תרומה ומעשר
- ב. כוונה בהפרשת מקצת תרומה
- ג. הפרשה מיניה וביה או ממקום אחר
- ד. מעמד ההפרשה הראשונה
- ה. למעשה

המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה והרי הוא כחלק הכרי, ואעפ"כ צריך להפריש תרומת אותו מקצת ממנו, ולא יפריש עליו מפירות אחרות.¹

א. כוונה בהפרשת מקצת תרומה ומעשר

המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה

לדעה זו -

יש אומרים, הפרשת מקצת התרומה אינה כלום רק במקרה שהתכוון שלא להפריש יותר ממה שהפריש בתחילה, אך אם לא סיים הפרשתו יכול להמשיך לאחר זמן ולהשלים את הפרשתו הראשונה.²

ויש אומרים, אם התכוון שלא להפריש יותר ממה שהפריש בתחילה - במעשרות,³ אזי טבל וחולין מעורבים בתוך הכרי⁴ ואי אפשר להפריש מיניה וביה, אלא יתקן את הנותר ממקום אחר.⁵ ורק אם התכוון בתחילה להשלים הפרשתו או בסתמא, אנו אומרים שאינו מתכוון שיחולו התרומה או המעשרות כל זמן שלא השלים את ההפרשה.⁶

-
1. תרומות, פי"ד מ"א, כדעת ת"ק; רמב"ם, פיהמ"ש שם; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' עז.
 2. שו"ת קול גדול (בן חביב), סוף סי' פו; משנה למלך, ה"ל מתנות עניים פי"א הטי"ו ד"ה ועל הראב"ד; מהר"ט אלגאזי, ה"ל בכורות לרמב"ן פי"ח אות פא (מהדורת אורבך, ח"ב עמ' קצח ד"ה ונראה ש"ל); תבונה, תרומות פי"ד ה"א ד"ה המפריש; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' ס סעי' כד.
 3. ביחס לתרומה, ראה להלן אות ב.
 4. ר"י קורקוס, ה"ל מעשר פי"א הטי"ו, בתירוץ השני; חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק יט ד"ה והר"מ, והוסיף שהוא הדין כאשר טעה; קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' יא ד"ה ובדעת הרמב"ם.
 5. אלא אם כן מדובר במשקים שיוכל להפריש מיניה וביה מפני שיש בילה.
 6. שו"ת הרדב"ז, ח"ה סי' קמו; מרכבת המשנה, ה"ל מעשר פי"א הטי"ו; ישועות מלכו, ה"ל תרומות פי"ג ה"ז; קרית ספר, ה"ל תרומות פי"ג; מעדני ארץ, שם ה"ז אות א ד"ה נראה.

ויש אומרים, בין אם התכוון להשלים הפרשתו ובין אם לא התכוון להשלים הפרשתו הפרשתו הראשונה אינה חלה כלל.⁷

ב. כוונה בהפרשת מקצת תרומה

המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה

יש אומרים, אם התכוון להפריש רק את המקצת, מתוקן הכל משום שחיטה אחת פוטרת הכרי,⁸ ומדרבנן חייב להשלים ולהפריש כדי שיעור עין בינונית.⁹ יש מי שמסתפק אם יכול להשלים ולהפריש מעצין שאינו נקוב שחיוב ההפרשה מן הגדל בו אינו אלא מדרבנן.¹⁰

יש אומרים, גם אם התכוון להפריש מקצת תרומה התרומה לא חלה.¹¹

ג. הפרשה מיניה וביה או ממקום אחר

צריך להפריש תרומת אותו מקצת ממנו, ולא יפריש עליו מפירות אחרות

לדעה זו, מפריש שוב את כל הנצרך לתרומה, שכן ההפרשה הראשונה אינה כלום וכאשר מפריש שוב, אינו יכול להפריש ממקום אחר אלא חייב להפריש על מה שהפריש בתחילה מיניה וביה.¹²

ונראה שאיסור זה להפריש ממקום אחר אינו אלא מדרבנן,¹³ ולכן אם עבר והפריש ממקום אחר תרומתו תרומה ומעשרו מעשר.¹⁴

יש מי שאומר, כאשר הפריש בפועל אינו יכול להפריש ממקום אחר אלא רק מיניה וביה, אך כאשר קרא שם בלבד (כגון במעשר) ייתכן שמותר גם להפריש ממקום אחר.¹⁵

-
7. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"א; מראה הפנים, תרומות פ"ד ה"א; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ז אות א ד"ה אך לולא דבריהם.
 8. קרית ספר, הלי תרומות פ"ג; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"א; אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' א. ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ס סעי' כא, אך כתב זאת לדעות הראב"ד והר"ש.
 9. ראה לעיל פ"ג ה"ו; רש"ס, תרומות פ"ד ה"א ד"ה כשהפריש.
 10. אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' א ד"ה ויש לחקור.
 11. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ט"ו.
 12. רמב"ם, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו.
 13. ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק קו, מפני שנראה כמפריש מן הטבל על התרומה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ז אות ב ד"ה ואין לומר, כתב טעם אחר לאיסור להפריש ממקום אחר: 'מפני שתיקונו הוקבע להיות ממנו עליו ולא ממקום אחר'.
 14. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ז אות ב ד"ה וממילא.
 15. דרך אמונה, הלי מעשר פ"א ה"ט"ו ביאור ההלכה ד"ה אלא כמי.

ד. מעמד הפרשה הראשונה

המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה

לדעה זו, הפרשה הראשונה אינה כלום ועליו להפריש שוב.

ויש אומרים, הפרשתו הראשונה הועילה אלא שצריך להשלים ולהפריש את השיעור החסר, ואין חוששים שמא התוספת היא מן המתוקן כבר.¹⁶
לדעה זו -

אין להפריש מן התוספת על מקום אחר.¹⁷

ויש אומרים, יכול להפריש ממקום אחר על מה שהחסיר בהפרשה הראשונה.¹⁸

ויש חולקים.¹⁹

אמנם כל זמן שלא השלים את הפרשתו אין לאכול מן הפירות מפני איסור טבל המעורב בהם.²⁰

יש אומרים, הפרשה הראשונה הועילה רק אם התכוון מתחילה להשלים שיעור הפרשתו, אך אם מתחילה לא התכוון להשלים אין הפרשתו מועילה.²¹
ויש אומרים, אפילו בסתם כוונתו להפריש כשיעור ולכן יכול להשלים את הפרשה מיניה וביה.²²

ויש אומרים, אפילו טעה וסבר שחייב שיעור גדול ובאמת חייב שיעור קטן יכול להשלים ולהפריש מיניה וביה.²³

16. ר"ש, תרומות פ"ד מ"א ד"ה המפריש; רא"ש, שם; ריבמ"ץ, שם ד"ה המפריש; רע"ב, שם ד"ה המפריש; ראב"ד (הלי תרומות פ"ג ה"ז; הלי מעשר פ"א ה"ט"ו); ספר האגודה, תרומות פ"ד מ"א (מהדורת בריזל, זרעים עמ' קמח); ספר והזהיר, פרשת תרומה (מהדורת פריימן עמ' 146); גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק קכה. לשיטה זו, יש לגרוס בתרומות, פ"ד מ"א: 'למקום אחר', כפי שגרסו מפרשים אלו.

17. ר"ש, תרומות פ"ד מ"א ד"ה אבל; רא"ש, שם. טעמם הוא, שלענין הפרשה על מקום אחר אנו חוששים שמא לקח מן המתוקן כבר.

18. תפארת ישראל (תרומות פ"ד מ"א יכין אות ג; הלכתא גבירתא, שם מ"א); חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק יח.

19. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי מעשר פ"א ה"ט"ו; תפארת ישראל, תרומות פ"ד מ"א בועז אות א; תפארת יעקב (שפירא), תרומות פ"ד מ"א אות ג.

20. שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח.

21. משנה למלך, הלי מתנות עניים פ"א ה"ט"ו; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"א, וכתב שאפשר הוא הדין לדעת הראב"ד והר"ש.

22. שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' יח; פאת השלחן, הלי פאה סי' ד בית ישראל ס"ק מב ד"ה ומה שכתב; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ג ה"ז ד"ה אמנם רבינו; קהילות יעקב (קנייבסקי), זרעים סי' יא.

23. שו"ת קול גדול, סי' פו סוף ד"ה תנן; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק סה; ציון ההלכה

ה. למעשה

יש אומרים, למעשה אם הפריש מקצת התרומה או המעשר, יפריש שוב מיניה וביה ממה שהפריש כבר לבד ומן התוספת לבד.²⁴
ואם עדיין התרומה והמעשר ברשותו - יש אומרים, יכול להישאל עליהם ואז יפריש שוב כרגיל.²⁵

שם ס"ק קכג, שכן משמע בירושלמי).

24. שו"ת קול גדול, סי' פו סוף ד"ה אבל הרמב"ם.

25. שו"ת קול גדול, סי' פו ד"ה וא"כ לתקן.

הלכה ח

- א. הפרשת מקצת מכרי זה על מקצת מכרי זה
- ב. האומר 'תרומת הכרי לתוכו'
- ג. האומר 'תרומת הכרי בצפוניו או בדרומו'
- ד. מקרים בהם צריך ציון מקום
 1. בתרומה ותרומת מעשר
 2. במעשר שני
 3. במעשר עני
 4. בזמן הזה
- ה. הצורך בתרומה ושיריים ניכרים
- ו. הפרשה נוספת כשלא ציין מקום

הפריש מקצת תרומה מכרי זה ומקצת תרומה מכרי אחר ממינו, הרי זה לא יתרום מזה על זה.¹ האומר תרומת הכרי זה לתוכו אם אמר בצפוניו או בדרומו קרא שם וחייב להפריש ממנו תרומתו ואם לא עיין מקום² לא אמר כלום.³

א. הפרשת מקצת מכרי זה על מקצת מכרי זה

הפריש מקצת תרומה... הרי זה לא יתרום מזה על זה

לדעה זו, הפריש מקצת תרומה מכרי אחד ומקצת תרומה מכרי אחר לא יפריש מאחת על השנייה כדי להשלים את השיעור.⁴ אך ניתן להפריש את שאר המעשרות מן הכרי האחד על הכרי השני.⁵ ויש מי שאומר, אפילו אם הפריש מקצת מן הכרי ואחר כך הפריש עוד מקצת מן הכרי הרי זה לא יפריש מן המקצת על המקצת.⁶

-
1. ירושלמי, תרומות פ"ד ה"א.
 2. כך הגרסה ברמב"ם הוצאת פרנקל וברמב"ם מדויק (מהדורת הרב שילת). אך בדפוס: 'ציין במקום'; ראה מהדורת הרב שילת הערה 3, שמציין לדברי הרמב"ם (הלי ביכורים פ"ט ה"י; שם פ"א הכ"א).
 3. תרומות, פ"ג מ"ה, כדעת חכמים.
 4. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"א ד"ה בר"ב ד"ה אבל. ראה עוד מה שהתבאר לעיל פ"ג ה"ז אות ב.
 5. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ח ס"ק סז.
 6. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ח אות א.

ויש אומרים, כאשר הפריש מקצת תרומה נמצא טבל וחולין מעורבים זה בזה, ולכן אין להפריש גם שאר המעשרות מן הכרי האחד על הכרי השני.⁷ לדעה זו - יש מי שאומר, אם בתחילה קרא שם תרומה מן הכרי האחד ומן הכרי השני פחות מכשיעור, נחשב ככרי אחד ואפשר להפריש מן האחד על השני.⁸

ב. האומר 'תרומת הכרי לתוכו'

האומר תרומת הכרי זה לתוכו

ואם אמר תרומת הכרי 'בו' דינו כבתוכו ולא אמר כלום.⁹

ג. האומר 'תרומת הכרי בצפוניו או בדרומו'

אם אמר בצפוניו או בדרומו קרא שם

יש אומרים, צריך לחלק את הכרי לארבעה חלקים ולהוציא את התרומה מן הרבע הצפוני, וכל זמן שלא הוציאה הרבע הצפוני מדומע.¹⁰ ויש אומרים, אם אמר 'תרומת כרי זה לתוכו בצפוניו' אפילו הרבע הצפוני אינו מדומע, אלא מחויב האומר להפריש את התרומה דווקא מן החלק הצפוני, ועדיין אין התרומה חלה.¹¹ אך אם אמר 'תרומת הכרי בצפוניו' אזי הרבע הצפוני מדומע.¹²

-
7. ראה לעיל פ"ג ה"ז אות א. יש מפרשים את דברי הרמב"ם בצורה זו, ולדעתו יש להבחין בין מקרה שמפריש מקצת ואינו רוצה להשלים, כי אז הפרשתו אינה כלום, לבין מקרה שמפריש מקצת ודעתו להשלים, שאז הפרשתו קיימת, ראה: רדב"ז, הל' תרומות פ"ג ה"ח; עשר תעשר, שער הלכה ה' עב; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג ה"ח ס"ק ע.
8. דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג ה"ח ס"ק ע; שם ציון ההלכה ס"ק קלג).
9. ירושלמי, תרומות פ"ג ה"ג.
10. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ה ד"ה קרא שם, מפני שצפון ודרום אינו ציון מקום מדויק ולכן צריך לחלק את הכרי לארבעה חלקים; מהרי"ט אלגאזי, הל' חלה אות ב ס"ק ו. ראה עוד: רמב"ם, הל' תרומות פ"ג ה"טו.
11. מקדש דוד, תרומות סי' כח אות א, הוא מבחין בין דברי הרמב"ם בהלכה כאן שכתב: 'קרא שם וחייב להפריש ממנו תרומתו לדבריו בהל' תרומות פ"ג ה"טו, שם כתב: 'אמר תרומת הכרי בצפוניו חולקין אותו לשנים והחצי שבצפון לשנים ונמצא רביע הכרי שהוא צפון צפוני הוא המדומע'. כדעה זו, כן כתבו: הרב דוד פרידמן מקרלין, חידושי הרדב"ש דמאי פ"ז ה"ז ד"ה ואף (בתוך: ירושלמי דמאי, הוצאת עוז והדר ילקוט מפרשים עמ' ע); מעדני ארץ (הל' תרומות פ"ג ה"ח אות ה; שם ח"ב מנחת שלמה סי' ג אות ז).
12. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג ה"ח אות ה ד"ה ולכן, שבמקרה ואמר 'סאה אחת מתוך חמישים סאה ממה שבצפון תהא תרומה', ברור שמתכוון להחיל תרומה מיד. לדעתו ייתכן גם מקרה שאומר שרוצה שהתרומה תחול מתחילת הצפון עד שיושלם שיעור התרומה שקבע, כי אז אין

לדעה זו - יש מי שאומר, אמנם אין התרומה חלה אך מ"מ השיריים הותרו מאיסור טבל.¹³

ד. מקרים בהם צריך ציון מקום

ואם לא עיין מקום לא אמר כלום

1. בתרומה ותרומת מעשר

יש אומרים, צריך ציון מקום רק בתרומה גדולה¹⁴ ובתרומת מעשר.¹⁵
יש אומרים, דווקא בתרומות צריך ציון מקום ולא במעשרות.¹⁶
יש אומרים, גם במעשרות צריך ציון מקום.¹⁷
לדעה זו - יש אומרים, הצורך בציון מקום במעשרות הוא דווקא במעשר ראשון שממנו מפרישים לאחר מכן תרומת מעשר.¹⁸

2. במעשר שני

יש אומרים, אין צריך ציון מקום במעשר שני.¹⁹
יש אומרים, צריך ציון מקום במעשר שני.²⁰

- הצפון כולו מדומע; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ח ס"ק עו, כתב שיש להחמיר ולהתייחס לכל רביע הצפון כמדומע א"כ אומר 'בצד צפוני' כי אז הכוונה למקום הצפוני ביותר.
13. משנת רבי עקיבה, ס"ו ו ד"ה ולעני"ד עיקר הדרש, ואילך; משמעות ריטב"א, מכות יט ע"ב ד"ה מיתבי, בשם 'יש מתרצים'.
14. משמעות ר"ש, תרומות פ"ג מ"ה, רק בתרומה גדולה צריך ציון מקום כי נאמר 'ראשית' אך בתרומת מעשר אין צריך.
15. במקור הדין נחלקו התלמודים - בבבלי עירובין לו ע"ב, המקור לכך שצריך ציון מקום הוא מהפסוק 'ראשית' שיהיו שיריה ניכרים. לפי הירושלמי, תרומות פ"ג ה"ג, המקור הוא מהפסוק 'ונחשב לכם תרומתכם והרמותם - מה מחשבה במסוים אף התורם במסוים'. המקור שהובא בירושלמי כולל גם תרומת מעשר. אולם ראה תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ה ד"ה עד שיאמר, גם תרומת מעשר נקראת 'ראשית', וא"כ המקור של הבבלי כולל אף הוא את הצורך בציון מקום בתרומת מעשר.
16. רמב"ם, הלי מעשר פ"ז ה"א; תוספות אנשי שם (דמאי פ"ז מ"ו ד"ה תיו"ט; תרומות פ"ג מ"ה ד"ה עד שיאמר), בשם יד איתן; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ג ה"ח ד"ה והנה אין.
17. תוספות, קידושין כו ע"ב ד"ה מעשה; רש"י, תרומות פ"ג ה"ג ד"ה וחכמים אומרים; אתון דאורייתא, כלל כה פ"ב אות ד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ח אות ג; דרך אמונה, שם ס"ק עח.
18. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ה ד"ה עד שיאמר.
19. ר"ש, תרומות פ"ג מ"ה ד"ה רבי; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ה ד"ה עד שיאמר.
20. חידושי הרא"ה, סוכה כג ע"ב ד"ה מיחל; תוספות הרא"ש, חולין יד ע"א ד"ה ומיחל; משמעות רמב"ם, הלי מעשר שני פ"ד הי"ז (ראה: דרך אמונה, שם ס"ק קה); ריטב"א, מכות

3. במעשר עני

יש מי שאומר, צריך ציון מקום אף במעשר עני.²¹

ויש מי שהסתפק בכך.²²

4. בזמן הזה

יש מי שאומר, ייתכן ובזמן הזה שיש ברירה²³ אין צריך ציון מקום אף בתרומה גדולה.²⁴

ויש חולקים.²⁵

ה. הצורך בתרומה ושיריים ניכרים

יש אומרים, התרומה צריכה להיות ניכרת ומסוימת. לפיכך, אם אומר שתרומת הכרי הזה תהיה בכרי הזה צריך לציין 'בצפוננו'.²⁶

יש אומרים, אין צריך שכל השיריים יהיו ניכרים אלא די בכך שמקצתם ניכרים, כי אז התרומה נחשבת 'ראשית'.²⁷

יט ע"ב ד"ה מיתבי; תוספתא, מעשר שני פ"ג הי"ז, לדעת חכמים: 'האומר מעשר שני שבחפץ זה... וחכמים אומרים עד שיאמר לצפוננו או לדומיו (בהקשר לנוסח, ראה: תוספתא כפשוטה, זרעים עמ' 762; סמ"ג, עשין סוף סי' קלו, גרס בתוספתא: 'הפודה מעשר שני קודם שיפריש אותו').

21. אתון דאורייתא, כלל כה פ"ב אות ד; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הי"ח ס"ק עח; שם ציון ההלכה ס"ק קמח).

22. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ח אות ג (מהדורת פרידמן, הערה 264).

23. ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הכ"א.

24. משנה למלך, הלי מעשר שני פ"א. שיטה זו מבוססת על כך שלמ"ד יש ברירה האומר 'תרומת הכרי בתוכי תרומתו תרומה, ראה: רמב"ן, בבא מציעא יא ע"א ד"ה ומצאתי בירושלמי, בתירוץ השני; ריטב"א, קידושין כו ע"ב סוף ד"ה תא שמע מעשה; שיטה מקובצת, בבא מציעא יא ע"א, בשם תוספות שאנץ; תוספות הרא"ש, חולין יד ע"א ד"ה שני; חידושי הרא"ה סוכה כג ע"ב ד"ה מיחל; שו"ת בית אפרים, יו"ד סי' עב.

25. קצות החושן, סי' סא ס"ק ג. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ח אות ב, שמסביר לדעת קצות החושן שכיוון שהתחדש שצריך ראשית ששייריה ניכרים, ברירה מועילה רק כשמבררת מה שנעשה בתחילה ולכן באומר שני לוגין שאני עתיד להפריש מהני. אך באומר שני לוגין שבתוכי אין כאן ציון מקום ברור, ולכן הבירור אינו יכול לעשות את עיקר החלות.

26. הרב שמואל הלוי [בן חכים או בן חקאן, לדמותו ראה: ש"ז הבלין, ישורון לא עמ' לד-לו והערה 2], מובא בשו"ת מהרלב"ח, סי' קטו, משום שדין ניכרים נלמד מהמילה 'ראשית', לאומר התרומה. נחלק עליו המהרלב"ח, סי' קיד, ושוב חזר בו המהרלב"ח, שם סי' קטו, והודה לדברי הרב שמואל הלוי; בית זבול, שו"ת ח"י"ג סי' מד, שכאשר אומר בצפוננו אמנם אינו ניכר לגמרי ומי"מ כיוון שחיטה אחת פוטרת הכרי, אזי עכ"פ חיטה אחת בצפון צפוננו פוטרת.

27. מקדש דוד, תרומות סי' כח אות ב; חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק י; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ח אות ג, ולכן אם הניח בצד קצת יותר מאחוז ואמר רק שיהיו יותר מאחד ממאה הוא

ויש מי שאומר, רק השיריים צריכים להיות ניכרים ולא התרומה.²⁸
 ויש אומרים, אין צורך שהשיריים והתרומה יהיו ניכרים.²⁹
 יש אומרים, אין צריך ש'הראשית' תהיה ניכרת לאדם המפריש אלא די בכך
 שהיא 'גליא כלפי שמיא' כי נחשבת התרומה מסוימת ומצוינת.³⁰
 ויש אומרים, אין זה נחשב ניכרים.³¹

ו. הפרשה נוספת כשלא ציין מקום

ואם לא עיין מקום לא אמר כלום

יש אומרים, אף שלא אמר כלום כאשר יפריש חייב להפריש כן רק מהכרי הזה.³²
 ויש חולקים.³³

תרומה גדולה' בלא ציון מקום של צפון או דרום הוי תרומה כי יש שיריים ניכרים. לשיטה זו
 מבוארים דברי הרמב"ם, הלי תרומות פ"ג הט"ו, שאם אמר 'בצפוני הרבע הצפוני הוא
 מדומע ואעפ"כ הוי תרומה, ראה: חזו"א, דמאי סי' טז ס"ק טו.
 28. משנת רבי עקיבה, סי' ו ד"ה ולעני"ד עיקר.
 29. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ח אות ד. לדעתו, אין צורך שהתרומה או השיריים יהיו
 ניכרים כל אחד לעצמו אלא די בכך שמחלק לשני סוגים - האחד תרומה והשני שיריים, ולא
 אכפת לן שהתרומה מעורבת עם שיריים וכן להיפך. ראה עוד: שו"ת עונג יו"ט, או"ח סי' לג
 הערה שנייה. לדבריו, כאשר קורא שם תרומה אינו מחיל שם תרומה יש מאין אלא רק מקבץ
 התרומה מתוך הטבל (ראה: אתון דאורייתא, כלל א), ולכן 'נתנה התורה רשות לחלק פעולת
 הפרשת התרומה בשני פעמים - לקבוע התרומה בכרי זה ואחר כך לציין התרומה ממש';
 חזו"א, דמאי סי' טז ס"ק טו.
 30. נועם ירושלמי, תרומות פ"ג ד"ה ע"כ נראה לי; הרב שלמה זלמן אוירבך (קונטרס לאפרושי
 מאיסורא סי' ד אות א, בתוך: מעדני ארץ שביעית; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ח אות ד;
 שם ח"ב תרומות סי' ג אות א); הרב שאול ישראלי (התורה והארץ, ח"ג עמ' 130-132; חוות
 בנימין, ח"א עמ' לב-לג); דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ח ס"ק עח.
 31. שו"ת בית זבול, ח"ג סי' מד, בדעת הבבלי.
 32. הרב דוד פרידמן מקרלין, חידושי הרדב"ש דמאי פ"ז ה"ז ד"ה ונראה לי (בתוך: ירושלמי
 דמאי, הוצאת עוז והדר ילקוט מפרשים עמ' ע).
 33. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ח אות ג ד"ה והנה רבינו.

הלכה ט

- א. מיקום התרומה
ב. אמירה 'תוך כדי דיבור'

אמר תרומת הכרי הזה והכרי הזה בזה¹ מקום שנסתיימה תרומתו של ראשון שם נסתיימה תרומתו של שני.²

א. מיקום התרומה

אמר תרומת הכרי הזה והכרי הזה בזה

לדעה זו - יש אומרים, אם אמר 'תרומת הכרי הזה יהיה בצפונו', ושוב אמר 'והכרי הזה כזה' - התרומה של הכרי השני חלה בצפונו של השני כפי שחלה בצפונו של הראשון.³

ויש אומרים, תרומת הכרי השני חלה בצפונו של הכרי הראשון ומתחילה במקום בו הסתיימה התרומה הראשונה.⁴

ב. אמירה 'תוך כדי דיבור'

אמר תרומת הכרי הזה והכרי הזה בזה

לדעה זו - יש אומרים, תרומת הכרי השני חלה רק אם אמר 'והכרי הזה בזה' בתוך כדי דיבור, כי לאחר מכן נעשה כל הכרי חולין (מלבד התרומה) ונמצא מפריש מן החיוב על הפטור.⁵

ויש מי שאומר, גם לאחר כדי דיבור חלה התרומה.⁶

1. כך היא הגרסה ברמב"ם פרנקל וברמב"ם מדויק מהדורת שילת. אולם, ראה גרסה שונה 'כזה': רדב"ז, הלי' תרומות פי"ג ה"ט; כסף משנה, שם.
2. ירושלמי, תרומות פי"ג ה"ג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כג.
3. משמעות רדב"ז, הלי' תרומות פי"ג ה"ט, בטעם הדבר הוא כתב שתרומה היא כנדר וכשאומר 'כזה' הריהו כמתפיס בנדר; מראה הפנים, תרומות פי"ג ה"ג ד"ה אמר תרומת; הרב יחיאל מיכל אפשטיין (מיכל המים, תרומות פי"ג ה"ג ד"ה מקום שנסתיימה; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' ס סעי' ל); מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ג ה"ט אות א ד"ה כל זה כתבנו; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ג ה"ט ס"ק עט.
4. דעה זו מובנת יותר לפי הגרסה שלפנינו: 'בזה', ראה לעיל הערה 1. מהר"א פולדא, תרומות פי"ג ה"ג ד"ה אמר תרומות; פני משה, שם ד"ה תרומת הכרי; הרב חיים קנייבסקי, ביאור לירושלמי שם ד"ה מקום שנסתיימה; קרית ספר, הלי' תרומות פי"ג ד"ה תרומה גדולה.
5. מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ג ה"ט אות א ד"ה ואפשר; הר בשן, מבשן אשיב מילואים פי"ג ה"ט ד"ה ואפשר לומר, וכתב שצריך שיהא תוך כדי דיבור רק אם מהני 'כזה' מדין התפסה וכהסבר הרדב"ז לעיל הערה 3, אך אם הוא מדין תורם במחשבה מועיל אפילו לאחר כדי דיבור.
6. דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ג ה"ט ס"ק עט.

הלכה י

- א. יתר המעשרות
- ב. הפריש תרומת מעשר באומד
- ג. בזמן הזה

תרומת מעשר אין מפרישין אותה באומד אלא מדקדק בשיעורה,¹
ואפילו בזמן הזה שהרי שיעורה מפורש בתורה.²

א. יתר המעשרות

- תרומת מעשר אין מפרישין אותה באומד אלא מדקדק בשיעורה
הוא הדין מעשר ראשון, מעשר שני ומעשר עני אין מפרישים באומד.³
- ב. הפריש תרומת מעשר באומד⁴
- תרומת מעשר אין מפרישין אותה באומד
יש אומרים, ניתן להפריש תרומת מעשר מאומד.⁵
יש אומרים, אם תרם תרומת מעשר מאומד תרומתו תרומה בדיעבד.⁶

-
1. תרומות, פי"ד מ"ו: 'המונה משובח והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן', ומדובר על תרומת מעשר שיש להפריש במידה, ראה: ריבמ"ץ, שם ד"ה המונה; רמב"ם (פיהמ"ש שם; השווה לדבריו פיהמ"ש תרומות פי" מ"ו); רע"ב (תרומות פי"ד מ"ו ד"ה הכלכלה; שם ד"ה והמודד); מלאכת שלמה, שם סוף ד"ה בשלשה; ירושלמי, תרומות פי"א ה"ד; בית יעקב (בירב), ה' תרומות פי"ג ה"י.
 2. סמ"ג, עשין ס"י קלג ד"ה גרסינן בירושלמי; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' כד.
 3. רמב"ם (ה' מעשר פי"א ה"ד); פיהמ"ש תרומות פי"ד מ"ו; סמ"ג, עשין ס"י קלה ד"ה אין מעשרים; רע"ב, תרומות פי"ד מ"ו ד"ה והמודד; תי"ט, שם ד"ה והשוקל, בשם הרמב"ם; ארץ חפץ, ה' תו"מ נתיב ד סעי' כד; עשר תעשר, שער הלכה ה' ע"ד; דרך אמונה, ה' תרומות פי"ג ה"י ס"ק פ"א.
 4. גיטין, ל ע"ב-לא ע"א, נחלקו חכמים ואבא אלעזר בן גמלא האם תרומת מעשר שווה לתרומה גדולה שניטלת באומד או לא. לדעת אבא אלעזר בן גמלא 'כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה'. הראשונים נחלקו האם המחלוקת הוא בדין לכתחילה או בדיעבד. כלומר, האם לדעת חכמים לכתחילה יש לתרום תרומת מעשר במידה ובדיעבד אם תרם מאומד תרומתו תרומה, או שמא גם בדיעבד אין תרומתו תרומה.
 5. מאירי, ביצה יג ע"ב ד"ה תרומה; ר"ש, דמאי פי"ה מ"ב ד"ה והשאר; רא"ש, שם זה שעשיתי; רע"ב, שם ד"ה זה שעשיתי.
 6. ריטב"א, ביצה יג ע"ב ד"ה ופרקינן; מיוחס לריטב"א, גיטין לא ע"א ד"ה ואפשר לומר; כפתור

לדעה זו יש אומרים, דווקא בטועה בדבר מועט שהדעת נוטה ומשום תנאי ב"ד.⁷

ויש אומרים, אף אם טעה בכמות גדולה תרומתו תרומה ובלבד שלא יתכוון להרבות או למעט.⁸

ויש אומרים, אם תרם תרומת מעשר מאומד אינה תרומה כלל.⁹

ויש אומרים, לכתחילה ניתן להפריש תרומת מעשר באומד כמו תרומה גדולה.¹⁰

ג. בזמן הזה

ואפילו בזמן הזה שהרי שיעורה מפורש בתורה

ויש מי שאומר, בזמן הזה שתרומת מעשר אינה ניתנת לכהן אלא הולכת לאיבוד אין צורך להפריש במידה מדויקת.¹¹

ופרח, פכ"ד ד"ה מסתברא; מים חיים, הל' תרומות פ"ג ה"י; עמק הנצי"ב, ח"ב עמ' קכה ד"ה במידה.

7. עפ"י ירושלמי, דמאי פ"ה ה"ב; גר"א, שנות אליהו הארוך פאה פ"ה מ"ב ד"ה שבולת של לקט; ניר, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה אמר רבי יוסי; חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ו ד"ה והנה אמרו; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי (ספר ארץ ישראל, עמ' קטז בהערה, בדעת הרמב"ם; עיר הקדש והמקדש, ח"ג עמ' סח ד"ה ומעתה). אולם, ראה: פני משה (דמאי פ"ה ה"ב ד"ה תרומה ואח"כ; שם ד"ה נמצא), שד"ן זה לא שייך בתרומת מעשר שיש בה עוון מיתה לזרים; ערוך השלחן, הל' מעשרות סי' צג סעי' ד, שהעיר על דין זה: 'ויש להתיישב בזה לדינא, כיון שבש"ס שלנו וגם הרמב"ם לא הזכירו דין זה'.

8. תוספות (גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת; מנחות נד ע"ב ד"ה ניטלת, בתירוץ השני; בכורות נח ע"ב ד"ה כשם, בתירוץ השני); ים של שלמה, גיטין פ"ג סי' כה; מלאכת שלמה, דמאי פ"ה מ"ב ד"ה עוד בפירוש ר"ע; שו"ת מהרלב"ח, סי' קטז ד"ה אמנם לכהן; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' יא; ארץ חפץ, הל' תו"מ נתיב ד סעי' כד; עשר תעשר, שער הלכה הל' עד; המעשר והתרומה, פ"א סעי' לו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ז סעי' יג; הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי (ספר ארץ ישראל, עמ' קטז בהערה; עיר הקדש והמקדש, ח"ג עמ' סז) בביאור דעת הר"י בן שושן המובא בתיו"ט, אבות פ"א מ"ז. כ"כ בדעת הרמב"ם: מעשה רקח, הל' תרומות פ"ג ה"י; עשר תעשר, מטעמים ס"ק עד ד"ה תרומת. בביאור שיטה זו, ראה: שו"ת אגרות משה, ח"ט יו"ד סי' מט אות א.

9. רמב"ן (גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת; שם ד"ה ולי נראה); רשב"א, ביצה יג ע"ב ד"ה כשם; מאירי, גיטין לא ע"ב ד"ה תרומה, בשם התוספות וגדולי המחברים; ר"ש, תרומות פ"א מ"ז ד"ה לא, בהוכחה מביצה יג ע"א; חסד לאברהם, תרומות פ"ד מ"ו. כ"כ בדעת הרמב"ם: תיו"ט, אבות פ"א מ"ז; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק סד; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג ה"י אות א ד"ה ובדעת; חוט שני, שם ס"ק יג ד"ה ומסתמא.

10. חידושי הר"ן, גיטין לא ע"א; יראים, סי' קמז.

11. שו"ת הרדב"ז, ח"ב סי' תשלא.

הלכה יא

- א. מדידה ושקילה בתבואה ובפירות גסים
- ב. נפח או משקל
- ג. מדד דבר שרגילים לשקול
- ד. מדידה בדבר לח

דבר שדרכו להמרד מודד, ודבר הנשקל שוקל, ודבר שאפשר
למנותו מונה.¹
היה אפשר למנותו ולשקלו ולמודדו, המונה משובח והמודד משובח
ממנו והשוקל משובח משניהן.²

א. מדידה ושקילה בתבואה ובפירות גסים

והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משניהן

יש אומרים, השוקל משובח מהמודד דווקא בפירות גסים שיש בניהם חלל ולא
ניתן למדוד בדיוק, אך בתבואה וכדו' שניתן למדוד אותה במדויק משובחת בה
המדידה כמו השקילה.³

ויש מי שאומר, בתבואה יש להעדיף שקילה על-פני מדידה, משום שלפעמים
המידה אינה מדויקת כאשר אינו כובש-דוחס את התבואה.⁴

ויש מי שאומר, משום שדרך התבואה להימדד יש למדוד אותה דווקא.⁵

ב. נפח או משקל

והשוקל משובח משניהן

יש אומרים, לעניין תרומות ומעשרות השיעור הוא במשקל ולא בנפח.⁶

-
1. רש"י, מעשר שני פ"ה מ"ט ד"ה אר"ג, הביא מקור לדין זה מהמשנה שם: 'מעשה ברבן
גמליאל והזקנים שהיו באין בספינה, אמר רבן גמליאל עשור שאני עתיד למוד'. הסיבה שהוא
מדד ולא שקל היא משום שמדובר היה בדבר שדרכו להימדד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג
הי"א אות א ד"ה בפ"ד דתרומות, שהראה מקור מתוספתא, תרומות פ"ג ה"ה (ראה: שלחן
גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קלה ושם ס"ק קצג, שהביא תוספתא זו ותמה על הרמב"ם שלא
הזכירה בהלכותיו); דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה דבר, שהביא עוד מקורות לדין זה.
 2. תרומות, פ"ד מ"ו; ירושלמי, תרומות פ"א ה"ז; סמ"ג, עשין סי' קלג ד"ה גרסינן בירושלמי;
שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כד.
 3. רש"י, מעשר שני פ"ה מ"ט ד"ה אר"ג; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק נ.
 4. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סא סעי' א.
 5. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"א אות א ד"ה אמנם בעיקר.
 6. תוספות אנשי שם, תרומות פ"ד מ"ו ד"ה והשוקל, משום שבד"כ מדובר על מין במינו

ג. מדד דבר שרגילים לשקול

היה אפשר למנותו ולשקלו ולמודדו

לדעה זו יש מי שאומר, לכתחילה יש לשקול אך אם מדד דבר שרגילים לשקול אזי תרומת המעשר תרומה בדיעבד.⁷

ד. מדידה בדבר לח

והשוקל משובח משניהן

דבר לח, שניתן לדעת את המשקל באמצעות מדידה, ניתן למדוד אותו.⁸

שמשקלם שווה; דרך אמונה (הלי תרומות פייג הי"א ס"ק צא; שם ציון ההלכה ס"ק קסט; שם ציון ההלכה ס"ק קעב, בביאור דעה זו), ובהוספת טעמים לדין זה.
7. מעדני ארץ, הלי תרומות פייג הי"א אות א ד"ה אמנם, אך סיים: 'רק צ"ע דמנין לרבינו כל זה'.
8. חוט שני, הלי תרומות פייג הי"א ס"ק יג ד"ה ועיקר.

הלכה יב

- א. הפרשת תרומת מעשר עיני ישראל
 ב. הפרשת תרומת מעשר על מקום אחר
 ג. נתינת מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר

מצות תרומת מעשר שיפריש אותה בן לוי ממעשרו, שנאמר¹ כי תקחו מאת בני ישראל וכו'.² ויש לישראל להפריש אותה וליתנה לכהן,³ ויתן המעשר ללוי אחר שיפריש ממנו תרומתו שהיא מעשר מן המעשר.⁴

1. במדבר יח, כו.
 2. ספרי, דברים פרשת קרח פיסקא קכ; רמב"ם, ספהמ"צ מצוות עשה קכט; חינוך, מצווה שצו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ב.
 3. בשאלת מעמדו של ישראל בהפרשת תרומת מעשר, יש מי שכתב שהלוי הוא הבעלים על תרומת מעשר, ראה: ריטב"א, גיטין לא ע"א ד"ה ובהא: 'ובעלים דתרומת מעשר זהו לוי, אך מ"מ יש שביארו את היכולת של ישראל להפריש, ראה: מנחת ביכורים, תרומות פ"א הי"א ד"ה להפריש, משום שיש לו טובת הנאה יהוי כדידיה לענן זה'; מהר"ם שיק, גיטין ל ע"ב ד"ה גמי וכי, שהוא כשותף עם הלוי. ראה עוד: באר ראי (קצלנבוגן), חידושים סי' ד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ב אות ג ד"ה קיצורו.
 4. הקושי בשיטת הרמב"ם הוא ביחס בין ההלכה כאן, שישראל יכול להפריש תרומת מעשר, לבין דבריו לעיל פ"ג הי"י, שאין מפרישים תרומת מעשר מאומד. חלוקה זו בין ב' ההלכות מנוגדת לדעת אבא אלעזר בן גמלא, גיטין לא ע"א, שהשווה בין הדינים: 'כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה, כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה, וכשם שיש לו רשות לבעל הבית לתרום תרומה גדולה, כך יש לו רשות לבעל הבית לתרום תרומת מעשר'. יש שהשאירו קושי זה בדעת הרמב"ם ללא יישוב, ראה: חזון נחום, מעשר שני עמ' עד; גרש ירחים, גיטין ל ע"ב ד"ה וגירסת.
- להלן נביא את המקורות השונים להלכה זו, ויש מהם שיישבו את דברי הרמב"ם:
- א. גיטין, ל ע"ב-לא ע"א, כדעת אבא אלעזר בן גמלא, ראה: כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה ויש לישראל; מאירי, גיטין לא ע"א ד"ה תרומה; מראה הפנים, דמאי פ"ה הי"ב ד"ה הרוצה, בדעת הרמב"ם; לב מבין, הלי תרומות פ"ג הי"ב, בדעת הרמב"ם; החיד"א (פתח עינים, גיטין ל ע"ב, בדעת הרמב"ם; ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא אות יב, בשם מהר"ר יצחק הכהן בדעת הרמב"ם); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק עה ד"ה ויש רשות; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ר"מ.
 - ב. כדעת חכמים המודים לאבא אלעזר בן גמלא בדין זה, ראה: רדב"ז (הלי תרומות פ"ג הי"ב; שם הכ"ד); ים של שלמה, גיטין פ"ג סי' כה; שו"ת דברי יהודה (גורדין), או"ח סי' ג אות א ד"ה המהר"יט; מהר"ם שיק, גיטין ל ע"ב ד"ה גמי וכי, בדעת הרמב"ם; ישמח לב (הלוי), ח"ג מה ע"ב ד"ה אלא; ידי אליהו (גאליפאפה), הלי מעשר פ"ט הי"א ד"ה ואחרי בקשת, בדעת הרמב"ם. ראה: הר בשן, הלי תרומות פ"ג הי"ב אות ב, לדעת חכמים אם ישראל מפריש תרומת מעשר ע"י מזידה ולא באומד הוא יכול להפריש בעצמו.
 - ג. כדעת רבי יוסי בתוספתא, תרומות פ"א הי"ט; ירושלמי, תרומות פ"א הי"א: 'בעל הבית

א. הפרשת תרומת מעשר ע"י ישראל

ויש לישראל להפריש אותה וליתנה לכהן

יש אומרים, יש מצווה על ישראל להפריש תרומת מעשר כדי לתת ללוי מעשר ראשון מתוקן.⁵

ויש אומרים, לכתחילה יכול ישראל להפריש תרומת מעשר לאחר שהפריש מעשר ראשון.⁶

ויש אומרים, לכתחילה מצווה על הלוי להפריש תרומת מעשר מהמעשר ראשון, אך יש רשות לישראל להפריש עבורו תרומת מעשר וליתנה לכהן.⁷

שתרם את המעשרות מה שעשה עשוי, ראה: סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה כי תקחו; רש"י, תרומות פ"א ה"א ד"ה ר' יוסי, בדעת הרמב"ם; אורים גדולים (זאב), לימוד נו, בדעת הרמב"ם; ראה גם: גר"א, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה אתיא; רידב"ז, שם ד"ה עד כדון; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סא סעי' ו, בדעת הרמב"ם. על היחס בין דעת רבי יוסי לדעת אבא אלעזר בן גמלא, ראה: גר"א, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה אתיא, שכתב בדעת רבי יוסי שמדובר אף ללא רשות הלוי. יש שכתבו שלדעת רבי יוסי הוא דין דיעבד לעומת דעת אבא אלעזר בן גמלא הוא דין לכתחילה, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"א ה"א ד"ה מה שעשה; מנחת יצחק, שם ד"ה ר' יוסי; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה מה שעשה; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סא סעי' ו.

5. תוספות, גיטין ל ע"ב ד"ה אין, לדעת אבא אלעזר בן גמלא; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין, לדעת אבא אלעזר בן גמלא; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ג ה"ב אות ב ד"ה ולולא, בדעת הרמב"ם.

6. חסדי דוד, תרומות פ"א ה"א ד"ה מה שעשה, בדעת הרמב"ם; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סא סעי' ד, בדעת הרמב"ם; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ומי"א; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג ה"ב ס"ק צו; שם ציון ההלכה ס"ק קפא, בשם החזו"א; שם ביאור ההלכה סוף ד"ה תרומי"ע; שם ה"ב ביאור ההלכה ד"ה ויש), אך סיים שמלשון הרמב"ם כאן משמע שהמצווה על הלוי ולישראל יש רשות בלבד ואינה לכתחילה. ראה: שו"ת מהרש"ם, ח"ו סי' לח ד"ה ומה שהקשה, שלכתחילה יכול ישראל להפריש תרומת מעשר משום שאין בה חובת נתינה מפני שעל הלוי להביא ראיה לנטילתה וכל עוד לא הביא ראיה הרי תרומת מעשר שייכת לישראל.

7. ראה בפרשנים שהובאו לעיל הערה 4; משמעות ראב"ד, ה' תרומות פ"ג ה"כ; מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה ולפי דרכך; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' י; ארץ חפץ (הל' תו"מ נתיב ד סעי' כד; שם נתיב ים אות מה, בדעת הרמב"ם); דברי שאול (נתנון), יו"ד סי' שלא סעי' כ, בדעת הרמב"ם; ברכי יוסף, שם סוף אות יב, בדעת הרמב"ם; מנחת חינוך, מצווה שצו אות ג, בדעת הרמב"ם; ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שלא סעי' ד קד ע"ב עמודה שנייה למטה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק עה ד"ה ויש רשות, בדעת הרמב"ם; בית יעקב (בירב), ה' תרומות פ"ג ה"ב; לב מבין, שם; מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה והנה בעיקר, בדעת השו"ע והטור; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה ויש, בשם החזו"א.

יש שהעמידו את המשנה דמאי, פ"ה מ"ב: 'הרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר', כדעת אבא אלעזר בן גמלא שניתן להפריש תרומת מעשר מאומד ומדובר שישראל הוא המפריש תרומת מעשר, ראה: ר"ש, שם ד"ה והשאר; רא"ש, שם ד"ה זה שעשיתי; רע"ב, שם ד"ה זה

לדעה זו יש אומרים, דין זה הוא רק בשעת הדחק.⁸
יש אומרים, דווקא הלוי מפריש תרומת מעשר ולא ישראל.⁹

ב. הפרשת תרומת מעשר על מקום אחר

וייש לישראל להפריש אותה

יש אומרים, יכול ישראל להפריש את כל המעשר לתרומת מעשר על פירות אחרים ואף על פירות של חברו.¹⁰

ויש חולקים.¹¹

ויש שלא הכריעו בדין זה.¹²

שעשיתי; תי"ט (שם ד"ה זה שעשיתי; תרומות פ"ד מ"ה ד"ה יעשנה), בדעת הרמב"ם; פני משה, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה הרוצה; מהר"א פולדא, שם ד"ה עד כדון; מזל שעה, ה"ל תרומות פ"ג הכ"ד, בדעת הרמב"ם.

אולם, יש שסברו שמשנה זו היא גם לדעת חכמים וכן מפני שהובאה ברמב"ם להלן פ"ג הכ"ד, ולפיכך יכול ישראל להפריש תרומת מעשר, ראה: רדב"ז (ה"ל תרומות פ"ג ה"ב; שם הכ"ד); אור הישר, דמאי פ"ה מ"ב; הון עשיר, שם ד"ה ואומר אחד; שו"ת בית שלמה (דרימר, מהדורה חדשה ירושלים תשע"ג), יו"ד ח"ד סי' רטז ד"ה והנה בתשובת. בביאור שיטה זו ביחס שבין המצווה על הלוי והרשות ביד ישראל, ראה: הכתב והקבלה, במדבר יח ל: 'וישראל התורם תרומת מעשר אינו אלא מסלק איסור טבל מן המעשר, ואין בו קיום מצווה רק רשות'.

8. בית אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י אות ב, בדעת הרמב"ם; ברכי יוסף, יו"ד סי' שלא סוף אות יב; ארץ חפץ, ה"ל תו"מ נתיב ד נתיב ים אות מה, הביא את דברי ברכי יוסף; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ז סעי' יד.

9. ריבמ"ץ, דמאי פ"ה מ"ב ד"ה זה שעשיתי; מלאכת שלמה, שם ד"ה הרוצה, בשם הרש"ס; תוספות חדשים, שם; רש"ס, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה הרוצה; פני משה (בן חביב), שם ד"ה הרוצה; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' פה ד"ה ואותם שקוראים; אורים גדולים (זאבל), לימוד נו, בדעת הטור והשו"ע שהשמיטו דין זה; דברי שאול (נתנון), יו"ד סי' שלא סעי' כ, בדעת הרע"ב, דמאי פ"ז מ"ד ד"ה שאני, ובדעת השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כ.

ביחס לדעה זו, ראה: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג ה"ב ד"ה ויש, בשם החזו"א ששלל הבנה זו: 'שלא מצינו מי שחולק על רבנו'. והוסיף ביחס להשמטת השו"ע: 'ומה שלא הובא בשו"ע, משום שהשמיט כל פ"ג מתרומות כי לא העתיק רק פרקים אחדים הנוגעים לכתחילה'.

10. דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג ה"ב ס"ק צח. בביאור דין זה, ראה: שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' קכח ד"ה הנה לע"ד הוא.

11. דגל יהודה (ביאלוסטוצק), סי' ב אות ב, עפ"י לשון הרמב"ם.

12. יש שתלו דיון זה במחלוקת ת"ק ורבי יוסי בתוספתא, תרומות פ"א ה"ט, ולא נקטו הכרעה הלכתית, ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"א ה"א, עפ"י גרסת הגר"א; שו"ת זכר יצחק, ח"א סי' פ אות ה; מקור ברוך (גינצבורג), ח"ב סי' טו ד"ה וזה, בשם הרב יצחק יעקב רבינוביץ; צמח דוד (רפאפורט), בבא מציעא מט ע"א.

ג. נתינת מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר

ויש לישראל להפריש אותה

יש מי שאומר, מ"מ רשאי ישראל לתת מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר ללוי אך אין בכך הידור.¹³

13. חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד; חוט שני, הל' תרומות פ"ג הי"ב ס"ק יג ד"ה ובחזו"א; דרך אמונה, שם ס"ק צו.

הלכה יג

- א. הקדמת מעשר ראשון בשיבולים
- ב. כהן ולוי שהפרישו מעשר ראשון בשיבולים
- ג. הפריש תרומה גדולה
- ד. הפרשת תרומה גדולה משאר היבול
- ה. נתינה ללוי
- ו. הקדמת תרומת מעשר, מעשר שני ומעשר עני
- ז. ראיית פני הבית
- ח. שאר דברים הקובעים למעשר

ישראל שהפריש מעשר ראשון כשהוא שבלים קודם שידוש ויפריש תרומה גדולה ונתנו ללוי, אין הלוי חייב להפריש ממנו תרומה גדולה אחר שידושנו אלא תרומת מעשר בלבד. אבל אם דש ישראל והפריש המעשר מן הדגן קודם שיפריש תרומה גדולה ונתנו ללוי, חייב הלוי להפריש ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר מאחר שנעשה דגן נתחייב בתרומה שנאמר¹ ראשית דגנך².

א. הקדמת מעשר ראשון בשיבולים³

ישראל שהפריש מעשר ראשון כשהוא שבלים קודם שידוש ויפריש תרומה גדולה

יש אומרים, המקדים מעשר ראשון בשיבולים עובר על איסור בהקדמת מעשר ראשון לתרומה גדולה⁴.

-
1. דברים יח, ג.
 2. ברכות, מז ע"א-ע"ב; ביצה, יג ע"ב; שבת, קכז ע"ב; פסחים, לה ע"ב; ירושלמי, חלה פ"א ה"ג; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה ישראל שהפריש; טור, יו"ד ס"י שלא.
 3. הירושלמי, תרומות פ"ג ה"ג, הסתפק האם יש איסור בהקדמת מעשר ראשון בשיבולים לתרומה גדולה. יסוד הספק הוא בשאלה האם האיסור לשנות את סדר המעשרות הוא רק לאחר שחל החיוב או גם לפני-כן כאשר הקדימו בשיבולים. בעיקר ספק הירושלמי כתבו הפרשנים שהוא לא נפשט, ראה: הרב משה מרגלית (פני משה, שם ד"ה מעשר ראשון; מראה הפנים, שם ד"ה מעשר ראשון); מהר"א פולדא, שם ד"ה או אינו; רש"ס, שם ד"ה שהקדימו. עוד בעניין זה, ראה: אפיקי ים (רבינוביץ), ח"א ס"י מד אות ד-ו.
 4. רש"י (ביצה יג ע"א קנסא; ברכות מז ע"א ד"ה שהקדימו); רא"ש, תרומות פ"י מ"ו ד"ה ואם הפריש; רא"ה, בתוך: שיטת הקדמונים ביצה יג ע"ב ד"ה לא בט"ט, בפירוש הראשון; ראש יוסף ביצה יג ע"א ד"ה כותש, בדעת רש"י; רדב"ז, הל' תרומות פ"ג הי"ד.

ויש אומרים, אינו עובר על איסור משום שעדיין לא חל החיוב⁵ אלא שהערים להפקיע דין תורה,⁶ או שאסור לעשות כן לכתחילה משום הפסד כהן.⁷ ויש מי שאומר, עובר על עשה.⁸ ויש מי שאומר, אפשר שעובר על איסור דרבנן.⁹

ב. כהן ולוי שהפרישו מעשר ראשון בשיבולים

ישראל שהפריש מעשר ראשון כשהוא שבלים

הוא הדין כשהכהן או הלוי הפרישו מעשר ראשון בעודו בשיבולים.¹⁰

ג. הפריש תרומה גדולה¹¹

אין הלוי חייב להפריש ממנו תרומה גדולה

יש מי שאומר, אם הפריש תרומה גדולה תרומתו תרומה בדיעבד.¹²

ויש מי שאומר, אין תרומתו תרומה כלל.¹³

ד. הפרשת תרומה גדולה משאר היבול

אין הלוי חייב להפריש ממנו תרומה גדולה

יש אומרים, אין חיוב להפריש תרומה גדולה מהמעשר ראשון אך יש להפריש תרומה גדולה משאר היבול הנמצא אצל ישראל.¹⁴

-
5. רש"י, שבת קכז ע"ב ד"ה שהקדימו. בסתירת דברי רש"י הללו מדבריו לעיל הערה 4, ראה: מכתבי תורה (אלתר), ס"י צט עמ' קנז-קנט; הרב אלחנן וסרמן, בתוך: מוריה, שנה יז גיליון ז עמ' מג אות סא; שו"ת דובב מישרים, ח"א ס"י קכא ד"ה אך י"ל.
 6. שו"ת מהרש"ם, ח"ז ס"י מד ד"ה ומ"ש רוי"מ.
 7. רמב"ם, הל' תרומות פ"ג הי"ד; ריטב"א, ביצה יג ע"א ד"ה ופרקינן; שיטה מקובצת, שם ד"ה הא דאמר; רש"י, שם ד"ה ד"ה קנסא, בדעת הרמב"ם; הערות הגרי"ש אלישיב, ברכות מז ע"א ד"ה רד"ה שהקדימו, בדעת רש"י.
 8. האדר"ת (משנת ר' בנימין, סוף סדר זרעים ירושת משנה, תרומות פ"ג מ"ו אות ד; אחרית השנים, פ"ד הי"ג אות ה).
 9. חזו"א, שביעית ס"י א ס"ק ל ד"ה במש"כ לעיל; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק ר"ב.
 10. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הי"ג אות ג ד"ה ומיהו; דרך אמונה, שם ס"ק קב.
 11. דיון זה תלוי בשאלת הרב יצחק רוזנטל, כרם ציון השלם ח"ג הלכות פסוקות פ"ז גידולי ציון אות א, האם מדובר על פטור לגמרי מתרומה גדולה ולכן אם תרם אין תרומתו תרומה כלל, או שמדובר על אי-חיוב בהפרשה ואם תרם תרומתו תרומה.
 12. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הי"ג אות ב ד"ה וה"י נ"ל.
 13. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הי"ג ס"ק קט.
 14. רש"י (ברכות מז ע"א ד"ה וכדרכי; ביצה יג ע"ב ד"ה פטור); מאירי, ביצה יג ע"ב ד"ה בן לוי;

ויש מי שמשמע מדבריו שכל היבול נפטר מתרומה גדולה.¹⁵

ה. נתינה ללוי

ונתנו ללוי

יש אומרים, דווקא כאשר המעשר ראשון הגיע ללוי הוא פטור מתרומה גדולה אבל כל עוד לא הגיע ללוי והוא נמצא ביד ישראל חייב ישראל בתרומה גדולה.¹⁶ ויש מי שאומר, הוא הדין אם לא נתנו ללוי נפטר מחיוב תרומה גדולה.¹⁷

ו. הקדמת תרומת מעשר, מעשר שני ומעשר עני¹⁸

ישראל שהפריש מעשר ראשון כשהוא שבלים... אין הלוי חייב להפריש ממנו תרומה גדולה

יש אומרים, דווקא כאשר הקדים להפריש מעשר ראשון נפטר מתרומה גדולה, אך אם הקדים להפריש תרומת מעשר,¹⁹ מעשר שני²⁰ ומעשר עני²¹ אינו נפטר מתרומה גדולה.

-
- ב"ח, יו"ד סי' שלא אות טו; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סא סעי' ט, בדעת הרמב"ם ורש"י; עשר תעשר, שער הלכה ה' עו; הערות הגרי"ש אלישיב, ביצה יג ע"ב ד"ה רש"י ד"ה פטור, בדעת רש"י; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ג ס"ק קז.
15. המכתם, ברכות מה ע"א ד"ה אכל דמאי.
16. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שני; הרב יצחק וינוגרד, כרם ציון השלם ח"ג הלכות פסוקות פ"ז גאון צבי אות ד.
17. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הי"ג ס"ק קיב; שם ציון ההלכה ס"ק קצה).
18. בבבלי, לעיל הערה 2, נזכר רק דין הקדמת מעשר ראשון ולא נזכר דין הקדמת יתר המעשרות. אולם, בירושלמי, חלה פ"א הי"ג, נזכר דין זה גם ביחס למעשר שני: 'מעשר שני שהקדימו בשיבלין פטור מתרומה גדולה'. יש שהרחיבו דין זה גם ביחס למעשר עני, כפי שיתבאר, ויש שצמצמו דין זה רק ביחס למעשר ראשון, וביחוד לדעת הרמב"ם והבבלי בהם אין הדבר מוזכר במפורש. בישוב דעת הרמב"ם בהתאמה לדברי הירושלמי, ראה: חדושים ובאורים, הלי תרומות סי' יב ס"ק יב; אמונת יוסף, חלה פ"א הי"ג סוף דף כ ע"א.
19. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר.
20. מנחת חינוך, סוף מצווה עב; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), ברכות מז ע"א ד"ה אמנם מסתימת, בדעת הרמב"ם; חדושים ובאורים, הלי תרומות סי' יב ס"ק ט ד"ה מע"ש. בביאור דעה זו, ראה: רשימות שיעורים, שם, שהקדמת מעשר ראשון לתרומה גדולה מהווה קיום ויצאה ידי חובה של תרומה גדולה, ולכן דין זה אינו שייך במעשר שני.
21. רש"י, חלה פ"א הי"ג ד"ה מעשר עני; שדה יהושע, שם ד"ה מעשר עני; מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה (דף כד ע"א בדפוס וילנא) אות ב ס"ק ה ד"ה והנה מאי.

ויש אומרים, אף שהקדים להפריש תרומת מעשר, ²² מעשר שני ²³ ומעשר עני ²⁴ פטור מתרומה גדולה.

לדעה זו -

יש אומרים, אם הקדים מעשר שני פטור אף ממעשר ראשון. ²⁵

ויש אומרים, חייב להפריש מעשר ראשון ותרומת מעשר. ²⁶

ויש שהסתפקו בדין זה ביחס למעשר שני ²⁷ ולמעשר עני. ²⁸

-
22. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ג ציון ההלכה ס"ק קצה.
23. ירושלמי, חלה פ"א הי"ג: 'מעשר שני שהקדימו בשיבלין פטור מתרומה גדולה'; ריבמ"ץ (תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שיני; חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר שיני); ר"ש (תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שני; חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר; ביכורים פ"ב מ"ג ד"ה אוסרין); רא"ש, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שני; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר שני; תפארת ישראל (תרומות פ"א מ"ה יכין אות יח; חלה פ"א מ"ג יכין אות טו); משנה ראשונה, חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר שני; תיוריט, חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר שני; מלאכת שלמה (חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר ראשון, בשם הר"ש; שם סוף ד"ה ומעשר שני; ביכורים פ"ב מ"ג ד"ה אוסרין, בשם הר"ש); גרי"א (שנות אליהו הארוך, חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר שני; שנות אליהו הקצר, שם ד"ה ומעשר שני); הרב משה מרגלית (פני משה, ביכורים פ"ב הי"ג ד"ה מעשר שני והקדש; מראה הפנים, חלה פ"א הי"ג ד"ה תיפטר שהקדימו, בדעת הרמב"ם); רידב"ז, חלה פ"א הי"ג ד"ה א"ר יוסי; שו"ת שאגת אריה, הישנות סוף סי' צז; רבי עקיבא איגר, גליון הרמב"ם, מהדורת פרנקל הלי תרומות פ"ג הי"ג; מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה (דף כד ע"א בדפוס וילנא) אות ב ס"ק ז ד"ה וכן משמע מדברי הר"ם, בדעת הרמב"ם; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק מח; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כ ד"ה ודעת, בדעת הר"ש; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ג אות א ד"ה וגם נלעני"ד, בדעת הרמב"ם.
- בטעם הדבר שהרחיבו את דין מעשר ראשון, עליו נסובה הדרשה, גם למעשר שני, ראה: תיוריט, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שני, ששם מעשר אחד הוא. בביאור שיטה זו, ראה: רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), ברכות מז ע"א ד"ה ונראה לומר.
24. גבורות ארי, יומא ט ע"א ד"ה ועוד ק"ל; פרחי ציון, פ"ה סוף אות סז קיג ע"ב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הי"ג אות א ד"ה וגם נלעני"ד, בדעת הרמב"ם.
25. ריבמ"ץ, חלה פ"א מ"ג ד"ה ומעשר שיני; ר"ש, שם ד"ה ומעשר שני; מלאכת שלמה, שם ד"ה ומעשר ראשון; גרי"א (חלה פ"א הי"ג ד"ה מעשר שני; שנות אליהו הארוך, חלה פ"א מ"ג ד"ה מעשר שני; שנות אליהו הקצר, שם ד"ה ומעשר שני); תפארת ישראל, שם יכין אות טו; רידב"ז, חלה פ"א הי"ג ד"ה מעשר שני.
26. פירושי רבינו אליהו מלונדריש, תרומות פ"ג מ"ו; תיוריט, שם ד"ה אע"פ; תפארת ישראל, תרומות פ"ג מ"ו יכין אות לה; מנחת חינוך, סוף מצווה עב; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' תטז אות א; אמונת יוסף, ביכורים פ"ב הי"ג סוף דף לד ע"ב.
27. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סא סעי' יג; בהר יראה, עמ' 107 ד"ה אמנם כיון, בדעת הרמב"ם.
28. מזל שעה, הלי תרומות פ"ג הי"ג.

ז. ראיית פני הבית

אבל אם דש ישראל והפריש המעשר מן הדגן... חייב הלוי להפריש
ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר

יש אומרים, דווקא כאשר ראה פני הבית ואז הפריש מעשר ראשון חייב הלוי
להפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר.²⁹

ויש אומרים, אף כאשר לא ראה פני הבית חייב הלוי להפריש ממנו תרומה
גדולה ותרומת מעשר.³⁰

ח. שאר דברים הקובעים למעשר

יש מי שמסתפק האם גם בשאר הדברים הקובעים למעשר מדרבנן יהיה חיוב
תרומה גדולה ותרומת מעשר בהקדים בשיבולים.³¹

29. תוספות, שבת קכז ע"ב ד"ה האי אידגן, בתירוץ שני; ריטב"א (שבת קכז ע"ב ד"ה ומה ראית; ביצה יג ע"ב ד"ה ויש מקשים; עירובין לא ע"ב ד"ה ומה ראית); ראש יוסף, ביצה יג ע"ב ד"ה ומה ראית, בדעת הרמב"ם.

30. תוספות (עירובין לא ע"ב ד"ה ומה ראית; ביצה יג ע"ב ד"ה ומה ראית; שבת קכז ע"ב ד"ה האי אידגן, בתירוץ הראשון); תוספות הרא"ש, שבת קכז ע"ב ד"ה האי אידגן; תוספות רבינו פרץ, ביצה יג ע"ב ד"ה ומה ראית; משנה למלך, הל' תרומות פ"ג הי"ג ד"ה ומ"ש רבינו, בדעת הרמב"ם; מקדש דוד, תרומות סי' ל, והוכיח כן מירושלמי מעשרות פ"ג ה"א; המעשר והתרומה, פ"א סעי' לה; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הי"ג הערה 293; הר בשן, שם אות א ד"ה ישראל.

31. משנה למלך, הל' תרומות פ"ג הי"ג ד"ה ודע דמה.

הלכה יד

- א. סיבת הקנס
- ב. אופן הקנס
- ג. קדושת תרומה ואיסור לזרים
- ד. כשישראל הפריש כסדר לפני גמר מלאכה
- ה. קריאת שם
- ו. קנס על תרומה גדולה
- ז. הקנס בזמן הזה

בן לוי שלקח מעשר שבלים לא יתן תרומתו לכהן שבלים אלא קונסין אותו לדוש ולזרות וליתן לו מעשר מן המעשר מן הדגן ואינו חייב ליתן לו מעשר התבן או העצה. ואם הפריש תרומת מעשר שבלים כמו שנתנו לו, הרי זה כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן. ומפני מה קנסו אותו לכתוש, מפני שלקח המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה.¹

א. סיבת הקנס

מפני מה קנסו אותו לכתוש, מפני שלקח המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה

יש אומרים, סיבת הקנס ללוי היא משום שהפרשת מעשר ראשון בשיבולים מפקיעה את חיוב תרומה גדולה ויש בכך הפסד לכהן.² ויש אומרים, סיבת הקנס היא משום שהלוי גרם לישראל לעבור על איסור הקדמת מעשר ראשון לתרומה גדולה.³

1. תרומות, פ"י מ"ו, עפ"י העמדת הבבלי ביצה, יג ע"א; רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"י מ"ו; רא"ש, שם ד"ה ואם הפריש; תיוריט, שם; מלאכת שלמה, שם ד"ה היו לו.
2. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"י מ"ו; ריטב"א, ביצה יג ע"א ד"ה ופרקינן; רא"ה, בתוך: שיטת הקדמונים, שם ד"ה לא בט"ט, בפירוש השני; שיטה מקובצת, שם ד"ה הא דאמר; רש"ש, שם ד"ה קנסא, בדעת הרמב"ם; פני זקן, תרומות פ"י מ"ו; עשר תעשר, שער הלכה ה' עז; המעשר והתרומה, פ"א סעי' לו.
3. רש"י, ביצה יג ע"א ד"ה קנסא; רא"ש, תרומות פ"י מ"ו ד"ה ואם הפריש; רא"ה, בתוך: שיטת הקדמונים, שם ד"ה לא בט"ט, בפירוש הראשון; ראש יוסף, ביצה יג ע"א ד"ה כותש, בדעת רש"י; רדב"ז, ה' תרומות פ"ג הי"ד. ראה: דובר מישרים, ה' תרומות פ"ג הי"ד ד"ה אמנם לפי מ"ש, שכתב שאין מחלוקת עקרונית בין דעה זו לדעה שהובאה לעיל הערה 2.

ויש מי שאומר, אף במקרה שישראל לא הקדים מעשר ראשון ואין הפסד כהן או איסור, מ"מ קנסו ללוי על כך שקיבל מישראל מעשר ראשון לפני גמר מלאכה.⁴

ב. אופן הקנס

כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן

לדעה זו, הקנס הוא כפול - גם שכותש וגם שנותן לכהן את הזרע והתבן, אע"פ שאין בתבן קדושת תרומה.⁵

ויש אומרים לדעה זו, נתינת התבן אינה קנס אלא היא מעיקר הדין.⁶
ויש אומרים, אופן הקנס הוא אחד מהשניים - או שהלוי יכתוש ואינו צריך לתת את הזרע והתבן או שאינו כותש ונותן את הזרע והתבן.⁷

ג. קדושת תרומה ואיסור לזרים

כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן

יש אומרים, אין קדושת תרומה על התבן.⁸
ויש מי שאומר, מ"מ הוא אסור לזרים.⁹
ויש מי שאומר, למרות שקרא שם תרומה על התבן מ"מ אם נפל לתוך חולין אינו אוסר אע"פ שהוא בנותן טעם.¹⁰

ד. כשישראל הפריש כסדר לפני גמר מלאכה

בן לוי שלקח מעשר שבלים... קונסין אותו ולזרות וליתן לו
מעשר מן המעשר מן הדגן

יש מי שאומר, דווקא כאשר ישראל הקדים מעשר ראשון בשיבולים קונסים את

4. גידולי שמואל, ביצה יג ע"א סוף ד"ה ומה דמשני, בדעת רבינו חננאל, שם יג ע"ב ד"ה וזהו.
5. תיוריט, תרומות פ"י מ"ו; צ"ל"ח, ביצה יג ע"א ד"ה ולעני"ד נראה; ראש יוסף, שם ד"ה כותש;
בית יעקב (בירב), ה"ל תרומות פ"ג הי"ד.
6. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ג הי"ד אות א ד"ה אלא שלעני"ד, אך כתב: 'וצ"ע'; דרך אמונה,
שם ציון ההלכה ס"ק רכ, בדעת הרמב"ם.
7. רא"ה, בתוך: שיטת הקדמונים, ביצה יג ע"א ד"ה לא בט"ט.
8. תיוריט, תרומות פ"י מ"ו ד"ה נותן, וכ"כ בדעת הרמב"ם; תפארת ישראל, שם יכין אות כז;
חידושי מהרי"ח, שם.
9. משנה ראשונה, תרומות פ"י מ"ו ד"ה נותן; רש"י, מעשרות פ"ה מ"ח ד"ה שם בפנים;
משמעות גר"א, תרומות פ"י מ"ה: 'אינו כשאר תרומה'. בביאור דעה זו, ראה: מקדש דוד,
תרומות ס"י כו ד"ה ונראה הטעם.
10. ריבמ"ץ, תרומות פ"י מ"ו ד"ה אלא.

הלוי, אך כשישראל הפריש כסדר אלא שהפריש לפני גמר מלאכה אין לקנוס את הלוי ויכול לתת לכהן תרומת מעשר בשיבולים.¹¹
 ויש מי שאומר, אף במקרה שישראל לא הקדים מעשר ראשון ואין הפסד כהן או איסור, מ"מ קנסו ללוי על כך שקיבל מישראל מעשר ראשון לפני גמר מלאכה.¹²

ה. קריאת שם

ואם הפריש תרומת מעשר שבליים כמו שנתנו לו, הרי זה כותש

הוא הדין אם קרא שם תרומת מעשר.¹³

ו. קנס על תרומה גדולה

קונסין אותו לדרוש ולזרות וליתן לו מעשר מן המעשר

לדעה זו, פטור מתרומה גדולה.¹⁴

ויש מי שאומר, אף קונסים אותו לתת לכהן תרומה גדולה לכהן.¹⁵

ז. הקנס בזמן הזה

בן לוי שלקח מעשר שבליים... קונסין אותו

יש מי שאומר, בזמן הזה ששיעור הפרשת תרומה הוא כלשהוא ואינו ניתן לכהן, אין בכך הפסד לכהן ואין לקנוס את הלוי.¹⁶

ויש מי שאומר, גם בזמן הזה שייך הקנס ללוי משום שגם לישראל לעבור על איסור הקדמת מעשר ראשון לתרומה.¹⁷

11. משנה למלך, הלי תרומות פי"ג הי"ג סוף ד"ה ומ"מ אני, וסיים: 'והדבר צריך תלמוד'; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הי"ד ס"ק קכו.

12. גידולי שמואל, ביצה יג ע"א סוף ד"ה ומה דמשני, בדעת רבינו חננאל, שם יג ע"ב ד"ה וזהו.

13. שנות אליהו, תרומות פ"י מ"ו ד"ה אם הפריש; רש"י, שם. ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הי"ד ציון ההלכה ס"ק ריט, כתב על כך: 'וצ"ע'.

14. ראה לעיל פי"ג הי"ג.

15. רא"ה, בתוך: שיטת הקדמונים, שם ד"ה לא בט"ט. בביאור דבריו, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הי"ד ביאור ההלכה ד"ה קונסין, שיתכן והחיוב מדרבנן בלבד.

16. לדעה המובאת בהערה 2, ראה: עשר תעשר (שער הלכה הלי עז; שם, מטעמים ס"ק עז); המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק מט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ז סעי' יז; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג הי"ד אות ב ד"ה מפשטות; חוות בנימין, ח"א סי' ד עמ' ל ד"ה נראה, בביאור השמטת השו"ע דין זה.

17. לדעה המובאת בהערה 3, ראה: עשר תעשר (שער הלכה הלי עז; שם, מטעמים ס"ק עז); המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק מט, בדעת רש"י; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ז סעי' יז.

הלכה טו

- א. נוסח לשון האבא
- ב. ייעוד המעשר באמירת האבא
- ג. תרומת מעשר מספק

בן ישראל שאמר ללוי כך אמר לי אבא מעשר לך בידי אין חוששין לתרומת מעשר שבו, שהרי אביו הפריש תרומתו ולפיכך צוהו שזה המעשר לפלוני הלוי. ואם אמר לו כך אמר לי אבא כור מעשר יש לך בידי חוששין לתרומת מעשר שבו.¹

א. נוסח לשון האבא

כך אמר לי אבא מעשר לך בידי אין חוששין לתרומת מעשר שבו ויש אומרים, אם אמר האבא 'מעשר לך בידי' יש לחשוש שלא הפריש תרומת מעשר, ואם אמר לו 'כור מעשר יש לך בידי' אין חוששים לתרומת מעשר שבו.²

ב. ייעוד המעשר באמירת האבא

כך אמר לי אבא מעשר לך בידי אין חוששין לתרומת מעשר שבו יש אומרים, דווקא כאשר אמר האבא 'זה המעשר לפלוני הלוי', שכיון שכבר זיכה ללוי וגמר בדעת ליתן לו מסתמא גם תיקן את המעשר.³ או דווקא במקרה שהבן יודע היכן הוא המעשר ואמירת האבא להודיעו שהמעשר מתוקן,⁴ או שהבן יודע שהלוי הוא ממכירי לוייה של אביו.⁵

-
1. גיטין, ל ע"ב. הקושי על דברי הרמב"ם הוא בשינוי גרסת הגמרא שם, וכבר העירו על כך הראב"ד, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו; מאירי, שם ד"ה בן ישראל: 'יהדברים מתמיהים'. בביאור שיטתו בהבחנה בין שני הדינים בהלכה, ראה: כסף משנה, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו; רדב"ז, שם; קרית ספר, שם; מעדני ארץ, שם אות א ד"ה והטעם; דרך אמונה, שם ס"ק קכט; גרש ירחים, גיטין ל ע"ב ד"ה וגירסת הרמב"ם; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סא סעי' יז. יש שהביאו ראיה לדברי הרמב"ם מהירושלמי, תרומות פ"א ה"א: 'ישראל שאמר לבן לוי כור מעשר יש לך בידי והילך את דמו חושש לתרומת מעשר שבו', ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סא סעי' יז; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו אות א ד"ה והנה בירושלמי.
 2. ראב"ד, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו; מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה בן ישראל.
 3. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו אות א ד"ה גם נלענ"ד.
 4. חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ולגי'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו ס"ק קכט.
 5. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"ט"ו ס"ק קכט.

אבל אם רק הודיע לו בסתמא שהפירות הללו של מעשר ראשון, יש לחשוש לתרומת מעשר שבו.⁶

ויש שמשמע מדבריהם, שאפילו אם רק הודיע לו בסתמא שהפירות הללו של מעשר ראשון, אין לחשוש.⁷

ג. תרומת מעשר מספק

ואם אמר לו כך אמר לי אבא כור מעשר יש לך בידי, חוששין לתרומת מעשר שבו

לדעה זו יש אומרים, מדובר על ספק. לפיכך, הלוי יפריש תרומת מעשר מספק ללא ברכה, הוא אינו יכול להפריש מתרומת מעשר זו על מקום אחר ויכול ליטול ממון מהכהן עבורה.⁸

6. חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ולגי'; מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ג הט"ו אות א ד"ה גם נלעני"ד.

7. חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ולגי', בדעת הכס"מ והרדב"ז, הלי' תרומות פי"ג הט"ו.

8. משמעות לשון הרמב"ם כאן: 'חוששין'; מעדני ארץ, הלי' תרומות פי"ג הט"ו אות א ד"ה גם נלעני"ד, והזכיר רק הפרשה מספק ומכירה לכהן; דרך אמונה, שם ס"ק קלא.

הלכה טז

- א. ביאור הדין
- ב. תרומת מעשר יותר משמונה בשמינית
- ג. אופן הטיפול כשאין בה כשיעור
- ד. חובת הולכת תרומת מעשר לכהן
- ה. תרומת מעשר של יין ושמן
- ו. שיעור תרומת מעשר של משקים ואוכלים, דמאי או טמאה
- ז. נתינת תרומת מעשר בזמן הזה כשאין בה שיעור

תרומת מעשר שהיה בה אחד משמונה בשמינית מוליכה לכהן, פחות מכן אינו מיטפל בה להוליכה אלא משליכה באור ושורפה. וביין ובשמן אפילו כל שהוא מוליכה לכהן. ובלבד שתהא תרומת מעשר ודאית וטהורה, אבל אם היתה טמאה או שהיתה של דמאי אם אין בה כשיעור אינו מיטפל בה אלא שורפה.¹

א. ביאור הדין

לדעה זו, חובת נתינת תרומת מעשר לכהן היא דווקא כאשר מתמלאים שני תנאים - תרומת המעשר ודאית וכאשר היא טהורה הראויה לו, אז אם יש בה כשיעור נותנה לכהן. אבל אם תרומת המעשר טמאה או של דמאי אין בה חובת נתינה, אא"כ היא של שמן ויין.²

ויש אומרים, מספיק תנאי אחד כדי לחייב נתינה לכהן - תרומת מעשר טהורה ואפילו היא של דמאי, או תרומת מעשר ודאית ואפילו טמאה, ייתנה לכהן בכל שיעור שיש בה. אך אם הייתה גם טמאה וגם דמאי נותנה רק אם יש בה כשיעור.³

1. תרומות, פ"א מ"ח; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה תניא בסוף; חינוך, מצווה שצו.
 2. כ"כ בדעת הרמב"ם וביארוהו: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ג הט"ז; אור שמח, שם.
 3. ירושלמי, תרומות פ"א סוף ה"ד: 'אבל טהור אפילו כל שהוא צריך להחזיר בדמאי אבל בודאי בין טמא בין טהור בין רוב בין מועט צריך להחזיר'; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ח ד"ה כמה; ר"ש, שם ד"ה תרומות; רא"ש, שם ד"ה דמאי; רע"ב, שם ד"ה בתרומות; תפארת ישראל (שם יכין אות מט; הלכתא גבירתא, שם); גר"א (שנות אליהו תרומות פ"א מ"ח ד"ה וכמה; יו"ד ס"י שלא ס"ק לח, בדעת הרמ"א, שם סעי' יט); ראב"ד, ה"ל תרומות פ"א הט"ז; קרית ספר, שם.

ב. תרומת מעשר יותר משמונה בשמינית

תרומת מעשר שהיה בה אחד משמונה בשמינית מוליכה לכהן

הוא הדין אם יש בתרומת מעשר שיעור יותר מאחד משמונה בשמינית עליו ליתן לכהן.⁴

ג. אופן הטיפול כשאין בה כשיעור

פחות מכך אינו מיטפל בה להוליכה אלא משליכה באור ושורפה

לדעה זו, כאשר שיעור תרומת מעשר פחות מאחד משמונה בשמינית עליו לשורפה⁵ או לקבורה.⁶

ויש אומרים, ניתן להצניעה עד שיבוא הכהן או עד שתיפסד.⁷

ד. חובת הולכת תרומת מעשר לכהן⁸

מוליכה לכהן

יש אומרים, יש חיוב על ישראל או הלוי לטרוח ולהביא לכהן את תרומת המעשר,⁹ אך מ"מ אינו מחויב להוציא על כך ממון.¹⁰

4. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פי"א מ"ח; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הטי"ז ס"ק קלד.
5. עפ"י ירושלמי, תרומות פי"א סוף ה"ד: 'פחות מכאן נותנו בנירו'. רמב"ם, הלי תרומות פי"ג הטי"ז; תפארת ישראל, תרומות פי"א מ"ח יכין אות מט: 'מאבדו בידיים'. בטעם הדבר שיותר לאבד תרומת מעשר פחותה משיעור, ראה: תורת זרעים, תרומות פי"א מ"ח.
6. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הטי"ז ציון ההלכה ס"ק רמט.
7. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פי"א מ"ח; מנחת יצחק, תרומות פי"ג ה"ו ד"ה משמונה. על הסתירה בדברי הרמב"ם, בין ההלכה לבין פיהמ"ש, ראה שהעירו על כך: יצחק ירנן, הלי תרומות פי"ג הטי"ז; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הטי"ז ציון ההלכה ס"ק רמט, שיתכן ובהלכות חזר בו מפירושו על המשנה; הר בשן, הלי תרומות פי"ג הטי"ז ד"ה וי"ל, שהבחין בין בזמן המקדש שאסור להפסיד בידיים לבין הזמן הזה.
8. לגבי תרומה גדולה, ראה להלן רמב"ם, הלי תרומות פי"ב ה"י"ז, שאין חיוב הולכת תרומה גדולה לכהן. יש שערכו השוואה בין תרומה גדולה לתרומת מעשר, וגם בתרומת מעשר אין צורך להוליכה לכהן אלא רק להודיעו. ויש שהבחינו בין הדינים, כפי שיתבאר.
9. משמעות רמב"ם, הלי תרומות פי"ג הטי"ז; רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פי"א מ"ח, בתרגום ר"י קאפח: 'הרי זה חייב להיטפל בה עד שיגיענה ליד כהן, ובנדפס: 'יתחייב להטריח עצמו עד שיגיענה ליד כהן; חזון נחום, תרומות פי"א מ"ח; בית דוד (קוריאנאלד), שם ד"ה סד"ה ויוליכנה; הרב יצחק שוודרון (מנחת יצחק, תרומות פי"ג ה"ו ד"ה ויוליכנה; שיירי מנחה, שם ד"ה כמה); חסדי דוד, תרומות פי"ג ה"ו סוף ד"ה כמה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים סוף ס"ק עט.
10. שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' קמט אות ד.

ויש אומרים, אין ישראל או הלוי חייב להוליך תרומת מעשר לכהן, אלא עליהם להודיעו שיש לו בביתם תרומת מעשר והוא יבוא לקחת.¹¹
 ויש שהבחינו בין שתרומת המעשר נמצאת בגורן מחוץ לעיר שאינו מחויב להוליכה לכהן, לבין שהיא בעיר שמחויב להביאה לכהן.¹²

ה. תרומת מעשר של יין ושמן

וביין ובשמן אפילו כל שהוא מוליכה לכהן

לדעה זו -

יש אומרים, דווקא בתרומת מעשר וודאי וטהורה עליו לתת לכהן כל-שהוא.¹³
 ויש מי שאומר, אף תרומת מעשר וודאי של שמן טמא יתן לכהן.¹⁴

ו. שיעור תרומת מעשר של משקים ואוכלים, דמאי או טמאה

אבל אם היתה טמאה או שהיתה של דמאי, אם אין בה כשיעור אינו מיטפל בה אלא שורפה

לדעה זו יש אומרים, בין באוכל ובין במשקה השיעור המחייב נתינה בתרומת מעשר טמאה או של דמאי הוא אחד משמונה בשמינית.¹⁵
 ויש אומרים, שיעור זה הוא רק במשקה אך באוכל השיעור הוא כביצה.¹⁶

11. תי"ט, תרומות פ"א מ"ח ד"ה ויוליכנה; תפארת ישראל, שם יכין אות מח; מנחת ביכורים, תרומות פ"י ה"ו ד"ה ויוליכנה, בפירוש הראשון; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה ויוליכנה; חזו"א, דמאי סי' ג ס"ק א ד"ה בגליון; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הטי"ז ס"ק קלה; שם, ביאור ההלכה ד"ה מוליכה; שם, פ"יב ה"י"ז ס"ק קלט).
12. מנחת ביכורים, תרומות פ"י ה"ו ד"ה ויוליכנה, בפירוש השני; שירי מנחה, שם, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הטי"ז אות א ד"ה והנה לקמן.
13. חזו"א, דמאי סי' ג ס"ק א ד"ה ר"מ; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הטי"ז ס"ק קלח.
14. מעשה רקח, הלי תרומות פ"ג הטי"ז, מכך שסתם הרמב"ם ולא חילק בין טמא לטהור.
15. כסף משנה, הלי תרומות פ"ג הטי"ז; רדב"ז, שם. יש שכתבו, ששיעור זה זהה לשיעור ביצה המובא בירושלמי להלן הערה 16, ראה: רדב"ז, שם; מראה הפנים, תרומות פ"א ה"ד ד"ה באוכל כדי; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק עט. ביחס להשמטת הרמב"ם את השיעור שהובא בירושלמי, להלן הערה 16, שבאוכל השיעור הוא כביצה, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ג הטי"ז; חזו"א, דמאי סי' ג ס"ק א ד"ה ר"מ.
16. ירושלמי, תרומות פ"א סוף ה"ד; ראב"ד, הלי תרומות פ"ג הטי"ז; מרכבת המשנה (חעלמא),

ז. נתינת תרומת מעשר בזמן הזה כשאינן בה שיעור
יש אומרים, בזמן הזה שתרומת מעשר אינה נאכלת לכהנים אין חובת נתינת
תרומת מעשר שאין בה כשיעור אפילו היא ודאית וטהורה.¹⁷
ויש אומרים, בזמן הזה אם תרומת מעשר ודאית יש לתתה לכהן גם כשאינן בה
כשיעור אפילו היא טמאה.¹⁸

ה' תרומות פ"ג ה"ז, בדעת הרמב"ם.

17. עשר תעשר (שער הלכה ה' עט; שם מטעמים ס"ק עט), לדעת הרמב"ם. לדבריו, אם יש בה
כשיעור חייב ליתנה לכהן אף בזמן הזה ובטומאתה, ראה לעיל רמב"ם, ה' תרומות פ"ב
ה"ו.

18. עשר תעשר (שער הלכה ה' עט; שם מטעמים ס"ק עט), לדעת הראב"ד; רמ"א, יו"ד ס"י שלא
סעי' יט; גר"א, שם ס"ק לח.

הלכה יז

- א. תוקף דין מוקף
- ב. עיתוי דין מוקף
- ג. מוקף במינים החייבים מדרבנן
- ד. הפרשה שאינה מהמוקף במצבים שונים
 1. לכבוד שבת ויו"ט
 2. להציל מאיסור
 3. שעת הדחק
- ה. שאלה על הפרשה שלא מהמוקף
- ו. מוקף בזמן הזה
- ז. הפרשה בתרומה ההולכת לאיבוד

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף.¹ כיצד, היו לו חמשים סאה בבית זה וחמשים סאה בבית אחר לא יפריש מאחד מהן שתי סאים על המאה, שנמצא מפריש ממקום על מקום אחר.² ואם הפריש שלא מן המוקף תרומתו תרומה,³ והוא שיהיה המופרש שמור, אבל

-
1. חלה, פ"א מ"ט; ביכורים, פ"ב מ"ה; תרומות, פ"ד מ"ג, כדעת ת"ק; תוספתא (ביכורים פ"א ה"ו; טבול יום פ"ב ה"ז); ירושלמי (תרומות פ"א ה"ב; שם פ"ב ה"א); סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה אין תורמים; כפתור ופרח (פ"ט"ו ד"ה צריך שבשעת; פ"ז ד"ה החלה); טור, יו"ד ס"י שלא; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' כה. לגבי דין מוקף בתרומת מעשר, ראה להלן פ"ג ה"כ. לגבי דין מוקף ביתר המעשרות, ראה: רמב"ם, ה"ל מעשר פ"א ה"ו.
 2. בענין צירוף בית לענין מוקף, ראה להלן ה"ח.
 3. במקור הדין שהעדר מוקף אינו מעכב בדיעבד - יש אומרים, שהוא מדברי הבבלי בבא קמא, קטו ע"ב, והביאם הרמב"ם כאן, ראה: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ג ה"ז; כסף משנה, שם; גר"א, יו"ד ס"י שלא ס"ק סט; ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סב סעי' ז. יש אומרים, שהמקור הוא מחלה, פ"א מ"ט, ראה: רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ג ה"ז. ויש אומרים, שהמקור מבבא מציעא, לח ע"א, ראה: שיטה מקובצת, תמורה ה ע"א אות כה. ויש אומרים, שההיתר לתרום בערב שבת ויו"ט שלא מהמוקף הוא המקור, ראה: שו"ת הרשב"א, ח"א ס"י קכו; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"ג ד"ה מצות פב. ראה עוד: ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סב סעי' ז-ח. בטעם הדין שאינו מעכב, ראה: תוספות אנשי שם, תרומות פ"ב מ"א ד"ה אין, משום שלא שנה עליו הכתוב לעכב. ראה מה שתמה על דבריו דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג ה"ז ציון ההלכה ס"ק רפב. שו"ת אבני נזר, או"ח ס"י תכח אות ח, שאינו מקיים מצווה בשלימותה; ישועת משה, ח"ד ס"י ג אות ג ד"ה ונראה, הטעים שדין מוקף אינו חלק מגוף חלות ההפרשה אלא רק צורה חיצונית של ההפרשה, עיי"ש.

אם היה מעון כדי יין או שמן וראה שהן משתברין ואמר הרי הן תרומה על פירות שבבית לא אמר כלום.⁴

א. תוקף דין מוקף

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף

יש אומרים, תוקף דין זה הוא מהתורה.⁵

יש אומרים, תוקף דין זה הוא מדברי חכמים.⁶

4. המקור לסיום ההלכה הוא בבא קמא, קטו ע"ב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כה.
5. ספרי, במדבר פרשת קרח פסקא קכא; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א; סמ"ג, עשין סי' קלד; רש"י, סוטה ל ע"א ד"ה ונותנת; תוספות (ביצה יג ע"ב ד"ה כשם; יבמות צג ע"ב ד"ה אלא; גיטין ל ע"ב ד"ה לתרום; בכורות נט ע"א ד"ה אף תרומת; מנחות נד ע"ב ד"ה כך תרומת); משמעות רבינו תם, ספר הישר חלק התשובות סי' עו אות ה; ר"ש (ביכורים פ"ב מ"ה; תרומות פ"ב מ"א ד"ה אין תורמין; טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה בו); רא"ש (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא; תוספות הרא"ש, גיטין ל ע"ב ד"ה וכי; תוספות הרא"ש, חולין ז ע"א); רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה מתני' המניח, בביאור השני בדעת רש"י; רשב"א (שו"ת הרשב"א, ח"א סי' קכז; שם סי' רצ; גיטין ל ע"ב ד"ה וכי; פסקי חלה, השער השני הוצאת מוסד הרב קוק עמ' עא); ריטב"א (גיטין ל ע"ב ד"ה וכי; בבא מציעא לח ע"א ד"ה ויש גורסין); תוספות ר"ד, בבא קמא קטו ע"ב אות מ; תוספות שאנץ, סוטה ל ע"א ד"ה כדי לתרום; חידושי הר"ן, גיטין ל ע"ב ד"ה כור; שיטה מקובצת, תמורה ה ע"א אות כה; רש"ס, תרומות פ"ב ה"א ד"ה אין תורמין; קרית ספר, שם ד"ה מצות פב; מלאכת שלמה, ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה תרומת; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ב מ"א ד"ה אין; ב"ח, יו"ד סי' שלא אות י ד"ה ואין מפרישין; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ע; ערוך השלחן (הל' תרומות סי' סב סעי' א; שם סעי' ד, בדעת רש"י); פתחא זוטא, הל' חלה כלל ד ס"ק ב, בדעת רש"י; חזקה רבה, יו"ד ח"ב הלכה קפג ד"ה לכן נראה (עמ' 318), בדעת רש"י; שיעורי הרב (סולובייצ'ק), גיטין ל ע"ב בענין תורם שלא מן המוקף, אות א, בדעת רש"י.
- יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, הל' תרומות פ"ג ה"ז, שכתב שיש לתרום תרומה גדולה מהמוקף, ולהלן שם ה"כ הביא פסוק הממעט תרומת מעשר מן המוקף, ממנו יש ללמוד שדין מוקף בתרומה גדולה נלמד מפסוק, ראה: ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ג ה"ז ד"ה אין תורמין; ערוך לנו, יבמות צג ע"ב ד"ה בתוס' ד"ה אלא לאו; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סב סעי' ג; מראה הפנים, תרומות פ"ב ה"א ד"ה תרומת מעשר; הערות עפרא דארעא, ארעא דרבנן מהדו"ק מערכה א סי' ז הערה י; בית ישחק, הל' תרומות פ"ג ה"כ ד"ה והנה מדברי מעדני ארץ, שם אות ב; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצז; דבר שאול, חלה סי' יח ס"ק טז אות א; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ג ה"ז ס"ק קמב; שם ה"כ ביאור ההלכה ד"ה שנא').
6. רש"י (גיטין ל ע"ב ד"ה מוקף; חולין ז ע"א ד"ה לתרום); תוספות, גיטין ל ע"ב ד"ה לתרום, בדעת רש"י; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה מתני' המניח, בביאור הראשון בדעת רש"י; ריטב"א (המיוחס), בבא מציעא לח ע"א ד"ה חיישנין, בשם רבינו; מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה אמר לבן לוי; ראב"ד, הל' תרומות פ"ג ה"כ, כן ביאר בדעתו מעדני ארץ, שם אות א ד"ה אולם; משנה

ב. עיתוי דין מוקף

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף

יש אומרים, הצורך בדין מוקף הוא בשעת ההפרשה אע"פ שבשעת קריאת שם והחלות אינו מהמוקף.⁷

ויש אומרים, יש צורך במוקף דווקא בשעת קריאת שם.⁸

ויש אומרים, יש צורך במוקף בשעת חלות התרומה.⁹

ראשונה, תרומות פי"ד מ"ג ד"ה ר"י; לחם שמים, תרומות פי"ב מ"א ד"ה ואם תרם; המגיה במשנה למלך, ה"ל תרומות פי"ג ה"י; עזרת כהנים, ח"ב פרשת צו פרשה ז פי"א תוספות העזרה אות א; הרב שאול ישראלי (משפטי שאול - ארץ ומדינה, סי' לו. השווה לדבריו התורה והארץ ח"ב עמ' 168-169; שם ח"ג עמ' 137; שם עמ' 139-140; חוות בנימין, ח"א סי' ד אות ב עמ' ל-לא).

יש שכתבו כן בדעת הרמב"ם, ראה: רדב"ז, ה"ל תרומות פי"ג ה"כ; מעשה רקח, שם ה"י; הר בשן, שם ד"ה ובאחרונים; ארעא דרבנן, מהדו"ק מע' אות א סי' ז; דרך המלך (בן רבי), ה"ל תרומות פי"ה ד"ה עוד כתב.

לשיטות אלו, שדין מוקף הוא מדרבנן, נאמרו סיבות שונות לתקנת חכמים זו. יש שכתבו שהחשש שבאותה שעה שתורם אין התבואה שתורם עליה בעולם, ראה: רש"י (גיטין ל ע"ב ד"ה מוקף; חולין ז ע"א ד"ה לתרום); מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה אמר לבן לוי. יש שכתבו, משום שתרומה ניטלת באומד וכדי לכוון את השיעור שנתנו חכמים יש להפריש מהמוקף, ראה: כפתור ופרח, פי"ז ד"ה החלה; ראב"ד, ה"ל תרומות פי"ג ה"כ; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק מט; לבוש, שם סעי' כה; לחם שמים, תרומות פי"ב מ"א ד"ה ובתרומה. ויש מי שכתב, שמא ישכח ויעשה את התרומה שהרים תרומה על מקום אחר, ראה: ראב"ד, ה"ל תרומות פי"ג ה"כ. רש"י, סוטה ל ע"א ד"ה ונותנת; ר"ש, טבול יום פי"ד מ"ב ד"ה וקוראה, בתירוץ ב-ג; תוספות רא"ש, נדה ז ע"א ד"ה מקפת, בתירוץ ב-ג; אור זרוע, ה"ל חלה סי' רכו.

8. ר"ש (חלה פי"ג מ"א ד"ה ובלבד; טבול יום פי"ד מ"ב ד"ה וקוראה, בתירוץ א; שם מ"ז ד"ה שהיה); תוספות, נדה ז ע"א ד"ה ומקפת; פסקי תוספות, סוטה אות כט; רא"ש (ה"ל חלה סו"ס ה; תוספות הרא"ש, נדה ז ע"א ד"ה מקפת, בתירוץ א; שם סוטה ל ע"ב ד"ה ומר, בתירוץ א); תוספות שאנץ, סוטה ל ע"א ד"ה כדי לתרום; ר"ן, קידושין כו ע"א מדפי הרי"ף; ספר התרומה, ה"ל חלה סי' פא (מהדורת פרידמן תשע"ו עמ' 120); האגודה, נדה פי"א ד"ה נולד לעיסה; כפתור ופרח, פט"ו ד"ה צריך שבשעת; תי"ט, טבול יום פי"ד מ"ב ד"ה וקוראה; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ד ס"ק א, בדעת הרמב"ם. שולחן ערוך, יו"ד סי' שכו סעי' ב. כן למדו בדבריו: גר"א, יו"ד סי' שכו ס"ק ד; רבי עקיבא איגר, שם סעי' ב. ראה גם: בית יוסף, יו"ד סו"ס שכו ד"ה ומי"ש ומיהו.

9. רמב"ן, יבמות צג ע"א ד"ה שקל; ריטב"א, שם ד"ה דר' ינאי; קהילות יעקב (קנייבסקי), נדרים סי' כו ד"ה ונראה דזה, בדעת הרמב"ם.

ג. מוקף במינים החייבים מדרבנן

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף

ויש אומרים, דווקא מינים החייבים בתרומה מהתורה יש לתרום מהמוקף אך מינים החייבים מדברי חכמים אין צורך לתרום מהמוקף.¹⁰
יש אומרים, גם במינים החייבים בתרומה מדברי חכמים יש לתרום מהמוקף.¹¹

ד. הפרשה שאינה מהמוקף במצבים שונים

ואם הפריש שלא מן המוקף תרומתו תרומה

1. לכבוד שבת ויו"ט¹²

יש אומרים, לכבוד שבת ויו"ט ניתן לכתחילה להפריש בערב שבת שלא מהמוקף משום עונג שבת, כגון: לתקן פירות שעדיין אינם בפניו, וכן אם יש לפניו מעט פירות יכול להפריש עליהם ממקום אחר כדי שלא יתמעטו לו.¹³

10. יעב"ץ, הגהות לחולין ז ע"א ד"ה שלא מן המוקף; גר"א, ביאור לתוספתא טבול יום פ"ב ה"ח ד"ה ובשאר. ראה מה שהעיר על הגר"א בדרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ז ציון ההלכה ס"ק רסט.

11. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ח; רמב"ם, הלי תרומות פ"ג הי"ט; הרב יעקב כולי, בתוך: משנה למלך, שם הי"ז; שער המלך, שם; אבן ישראל, שם; דרך אמונה, שם ס"ק קמג; חזקה רבה, יו"ד ח"ב הלכה קפג ד"ה עכ"פ, עמ' 318; ישועת משה, ח"ד סי' ג אות ד ד"ה ואף לפי; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' ט; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' ר.

12. הרמב"ם השמיט דין זה, וכבר העיר על כך משנה למלך, הלי תרומות פ"ג הי"ז. להלן יובאו התייחסויות לשיטתו.

13. עפ"י יבמות, צג ע"א; תוספות (גיטין ל ע"ב ד"ה וכי נחשדו; שם לא ע"א ד"ה המניח; יבמות צג ע"ב ד"ה אלא לאו; בבא קמא קטו ע"ב ד"ה הרי; בבא מציעא לח ע"א ד"ה שמא); ריש (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא; טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה בו); רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה וי"מ מתני'; רשב"א (בבא מציעא לח ע"א ד"ה הא דאמרי'; יבמות צג ע"א ד"ה שקל; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' קכז); ריטב"א (עירובין לב ע"ב ד"ה והא דשרינן; בבא מציעא לח ע"א ד"ה מתני' המפקיד); תוספות הרא"ש (יבמות צג ע"ב ד"ה אלא לאו; גיטין ל ע"ב ד"ה וכי; בבא מציעא לח ע"א ד"ה חיישינן; תוספות רבינו פרץ (בבא מציעא לח ע"א ד"ה חיישי'; שם מט ע"א ד"ה רשאי); סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אין תורמים; תוספות ישנים, יבמות צג ע"א ד"ה א"ל; מאירי, יבמות צג ע"א ד"ה הגבהת; כפתור ופרח (פ"ז ד"ה כתב הר"מ; סוף פל"ח ד"ה ובגמרינן); רדב"ז, הלי תרומות פ"ג הי"ז ד"ה הוא, בתירוץ שני; מים חיים, שם ד"ה עוד כתב; קרית ספר, שם ד"ה מצות פב; שירי כנסת הגדולה, יו"ד סי' שלא אות כו; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' ה; ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב ד סעי' כ; עשר תעשר, שער הלכה ה' פז; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' י; דבר שאול, חלה סי' יח ס"ק טז אות ה; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רג סעי' יג; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ז ציון ההלכה ס"ק רפג, בדעת הרמב"ם.

יש אומרים, אין היתר לתרום שלא מהמוקף בערב שבת ויו"ט.¹⁴
יש אומרים, ההיתר לתרום שלא מהמוקף בערב שבת ויו"ט הוא רק ביבול החייב בתרומה מדרבנן.¹⁵

יש אומרים, ההיתר הוא אף ביבול החייב בתרומה מהתורה.¹⁶

2. להציל מאיסור

יש אומרים, מותר לכתחילה להפריש שלא מהמוקף כדי להציל את חבירו מאיסור אכילת טבל.¹⁷

3. שעת הדחק

יש אומרים, בשעת הדחק ניתן לכתחילה להפריש תרומה שלא מהמוקף.¹⁸

ה. שאלה על הפרשה שלא מהמוקף

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף

יש אומרים, המפריש שלא מהמוקף עליו להישאל על תרומתו.¹⁹

14. רמב"ן, יבמות צג ע"א ד"ה שקל; ריטב"א, שם ד"ה דרי ינאי. יש שכתבו כדעה זו בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה, ראה: ערוך לנר, יבמות צג ע"ב ד"ה ועוד י"ל; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק קיח; מעשה רקח, הל' תרומות פ"ג הי"ז; קהילות יעקב (קנייבסקי), נדרים סי' כו ד"ה ונראה דזה; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הי"ז אות א ד"ה והקריט.

15. תוספות, יבמות צג ע"ב ד"ה אלא לאו, בתירוץ הראשון; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אלא לאו.

16. משמעות תוספות, יבמות צג ע"ב ד"ה אלא לאו, בתירוץ השני (כ"כ לבאר בדעתו: מהר"ם לובלין, שם ד"ה ועי"ל); משמעות חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' ה; ארץ חפץ, הל' תו"מ נתיב ד סעי' כ; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"יח סעי' י; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הי"ז ציון ההלכה ס"ק רפה.

17. עפ"י עירובין, לב ע"א; תוספות, בבא מציעא לח ע"א ד"ה שמא; ר"ש (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא; טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה בו); רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה וי"מ מתני'; רשב"א (יבמות צג ע"א ד"ה שקל; בבא מציעא לח ע"א ד"ה הא דאמרי; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' קכז פסקי חלה, השער השני, הוצאת מוסד הרב קוק עמ' עה-עו); תוספות הרא"ש (גיטין ל ע"ב ד"ה וכי; בבא מציעא לח ע"א ד"ה חיישינן); מאירי, יבמות צג ע"א ד"ה הגבהת; רמב"ם, הל' מעשר פ"י הי"י; כפתור ופרח, פ"י ד"ה כתב הר"מ; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"יח סעי' יב.

18. ריטב"א, בבא מציעא יא ד"ה עישור; רשב"א, פסקי חלה השער השני ד"ה ומכל מקום (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' עה); שיטה מקובצת, בבא מציעא יא ע"א, בשם הריטב"א; מאירי, חלה פ"ג ד"ה המשנה הרביעית; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רא הערה ט; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הי"ז ציון ההלכה ס"ק רצ, במעשה מהחזו"א.

19. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד הי"ז הערה 399; חוט שני, הל' תרומות פ"ג הי"ז ס"ק טו ד"ה מי שתרום.

1. מוקף בזמן הזה

אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף

גם בזמן הזה יש צורך בדין מוקף.²⁰

2. הפרשה בתרומה ההולכת לאיבוד

היה טעון כדי יין או שמן וראה שהן משתברין ואמר הרי הן תרומה
על פירות שבביתי, לא אמר כלום

יש אומרים, בזמן הזה שהתרומה הולכת לאיבוד מפני הטומאה ואינה נאכלת
לכהנים תרומתו תרומה.²¹

ויש אומרים, בתרומת שמן שיכול הכהן להשתמש בה להדלקה אף בזמן הזה,
תרומתו אינה תרומה כלל.²²

ויש אומרים, דין זה שייך אף בזמן הזה ואין תרומתו תרומה.²³

20. דגול מרבבה, יו"ד סי' שלא; דרך המלך (בן רב), הלי תרומות פ"ה ד"ה ותו ק"ל; נחמת אליעזר, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י ס"ק ד; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ז ס"ק קמג. יש שצירפו את דעת הש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק מט, שמשמע ממנו להקל בדין מוקף, ראה: שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' סו ד"ה ובאופן הפרשה (סוף עמ' קנא); הרב שאול ישראלי (בתוך: התורה והארץ ח"ב עמ' 168-169; שם ח"ג עמ' 137; שם עמ' 139-140; משפטי שאול - ארץ ומדינה, סי' לו; חוות בנימין, ח"א סי' ד אות ב עמ' ל-לא).

21. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כה; לבוש, שם; כרם ציון, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' יח, בדעה הראשונה.

22. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ע; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק פז סוף ד"ה והוא שיהיה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ז ס"ק קנ.

23. ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ג הי"ז; שלחן מלכים, יו"ד סי' שלא סעי' כה, בשם ריק"ש; כרם ציון, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' יח, בדעה השנייה; חוט שני, הלי תרומות פ"ג הי"ז ס"ק יז.

הלכה יח

- א. הגדרת דין מוקף
- ב. ערימות פירות בתוך הבית
- ג. פירות בחדרים נפרדים
- ד. שתי מגורות בבית ובעליה
- ה. מוקף בשני כלים
- ו. שני כלים פתוחים או סגורים
- ז. חביות של יין
- ח. חביות של שמן ודבש וקופסאות שימורים
- ט. אופן הסגירה

פירות המפוזרין בתוך הבית או שתי מגורות שבבית אחד תורם מאחד על הכל.

שקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרות אם היו בהקיפה אחת תורם מאחד על הכל.¹ חביות של יין עד שלא סתם את פיהן תורם מאחת על הכל, ומשסתם תורם מכל אחת ואחת.²

א. הגדרת דין מוקף

יש אומרים, הגדרת דין מוקף הוא שהפירות והתרומה המופרשת יהיו סמוכים זה לזה³ או נמצאים בתוך היקף מקום אחד,⁴ ואין צורך שיגעו אלו באלו.⁵

1. תוספתא, תרומות פ"ג הי"י.
2. דין זה מקורו במעשר שני, פ"ג מ"ב. כל ההלכה על שלושת חלקיה הובאה בסמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה אין תורמין; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' כו. להרחבה, ראה: תרומת שמעון, עמ' 249-229.
3. 'מוקף' פירושו קרוב וסמוך, ראה: רש"י (ביצה לב ע"ב ד"ה מקיפין; נדה ז ע"א ד"ה ומקפת; שם עא ע"ב ד"ה ומקפת; עירובין ל ע"ב ד"ה מוקף; גיטין ל ע"ב ד"ה מוקף. עוד בדעת רש"י, ראה להלן הערה 9); ר"ש, טבול יום פ"ד מ"ב ד"ה וקוראה; רא"ש (חלה פ"א מ"ט ד"ה אלא; ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא); רע"ב (חלה פ"א מ"ט ד"ה ואינן; טבול יום פ"ד מ"ב ד"ה וקוראה); תפארת ישראל, חלה פ"א מ"ט יכין אות סח; תוספות ר"ד, בבא קמא קטו ע"ב אות מ; יד מלאכי, ס"י תנג; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כ.
4. ר"ש, חלה פ"א ה"ט ד"ה אלא; רמב"ם (פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ג; פיהמ"ש חלה פ"א מ"ט). ראה: דברי ישראל, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י ס"יק טו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' ד.
5. בביאור שיטת הרמב"ם בהלכה זו לאור הגדרת מוקף, ראה: עלה יונה, עמ' קסא. יש שהביאו את ב' הפירושים יחדיו, ראה: כפתור ופרח, פ"ז ד"ה החלה; רע"ב, תרומות פ"ד מ"ג ד"ה מוקף; תפארת ישראל, שם יכין אות טז.

ויש אומרים, בדבר שמקפיד על נגיעתו, כגון טמא וטהור, יש צורך שהתרומה והפירות יגעו זה בזה.⁶

לדעה זו, יש מי שאומר שבזמן הזה שלא נוהגים דיני טומאה וטהרה אין שייך דין זה.⁷

ויש מי שהסתפק שמא דין זה שייך בהקפדה אחרת כגון פרי המבושל בבשר ופרי המבושל בחלב.⁸

ויש שנראה מדבריו שהגדרת דין מוקף הוא שהפירות והתרומה המופרשת יהיו נוגעים אלו באלו כדי להיחשב מוקף.⁹

מוסד הרב קוק עמ' עג; השווה לדבריו שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רצ: 'ומוקף דתרומה גדולה כעין נוגע'; ריטב"א, נדה ז ע"א ד"ה ומקפת; ר"י קורקוס, ה' ביכורים פ"ה סוף הי"ג, בפירוש הראשון; בית יוסף, יו"ד סי' שכה אות ב ד"ה ואם יש; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סב סעי' ט; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק פז ד"ה כיצד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"יח סעי' ד; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רא, והוסיף שכן הלכה ובפרט בזמן הזה שהחיוב מדרבנן. יש שכתבו כן ביחס לדיני חלה, וממילא הוא הדין לענין תרומה, ראה: טור, יו"ד סי' שכה; שו"ע, שם סעי' ב.

בביאור הסברה בדין מוקף, יש שכתבו שאם הם סמוכים זה לזה נראה כאילו תורם מיניה וביה, ראה: רש"י, עירובין ל ע"ב ד"ה שלא; רבינו חננאל, שם ד"ה סומכוס. לביאור נוסף, ראה: מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"ג הי"ט ד"ה לול.

6. עפ"י ירושלמי, חלה פ"ב ה"ג: 'דבר שהוא מקפיד על תערובתו אין הבית מצטרף ושאינו מקפיד על תערובתו הבית מצטרף'; ר"ש (מעשר שני פ"ג מ"ג ד"ה בית שמאי; חלה פ"א מ"ט ד"ה אלא מן); רא"ש (מעשר שני פ"ג מ"ב ד"ה עד שלא; חלה פ"ב מ"ד ד"ה הרודה; ה' חלה סי' ד; ראה: תוספות הרא"ש, נדה ז ע"א סוף ד"ה מקפת); מאירי (פסחים מו ע"א ד"ה ואף הם; נדה ז ע"א סוף ד"ה עיסה; חלה פ"א ד"ה מעתה צריך, בשם אחרוני הרבנים); ר"י קורקוס (ה' ביכורים פ"ה סוף הי"ג, בפירוש השני; שם פ"ז הי"ב); ספר ההשלמה (מהדורת בלוי), פסחים מו ע"א ד"ה גרסינן, בשם חכמי צרפת; שו"ת התשב"ץ, ח"ב סי' רצא ד"ה הפרק הז'; מהר"ם חלאווה, פסחים מח ע"ב; מהר"א פולדא, תרומות פ"ב הי"א ד"ה היה טמא; גר"א (תרומות פ"ב הי"א ד"ה והיינו נושך; יו"ד סי' שכח ס"ק ח); ישועות יעקב (אורנשטיין), יו"ד סי' שכו סעי' א ד"ה וכל זה; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ח ס"ק קנו; שם הי"ט ס"ק קסח). בענין הפרשה מהטהור על הטמא, ראה מה שיתבאר להלן פ"ה הי"ז אות א.

7. ש"ך, יו"ד נקודות הכסף סי' שכו סעי' א, בביאור השמטת השו"ע דין זה; חדושים ובאורים, ה' תרו"מ סי' ז ס"ק ו ד"ה בזה"ז; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ח ס"ק קנו.

8. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ח ציון ההלכה ס"ק שיח.

9. רבינו תם, ספר הישר חלק התשובות סי' עו אות ה; ספר התרומה, ה' חלה סי' פא, מהדורת פרידמן עמ' 120; ריבמ"ץ, חלה פ"א מ"ט ד"ה ואין ניטלין (השני); שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רצ.

יש להעיר מדברי רש"י, חולין ז ע"א ד"ה לתרום: 'מן המחובר וסמוך לו'; סוטה ל ע"א ד"ה ונותנת: 'מחובר ומקורב', משמע שמוקף היינו מחובר, כ"כ בדעתו מסגרת זהב, תרומות פ"ד מ"ג. אולם, ראה: חזקה רבה, יו"ד ח"ב הלכה קפג ד"ה אמנם די, עמ' 318; חזון עובדיה,

ב. ערימות פירות בתוך הבית

פירות המפוזרין בתוך הבית

יש מי שאומר, דווקא כשהפירות מפוזרים בתוך הבית, אבל כשיש בתוך הבית שתי ערימות של פירות לא ניתן לתרום מערימה אחת על השנייה.¹⁰

יש מי שאומר, הוא הדין כשיש בתוך הבית שתי ערימות של פירות ניתן לתרום מערימה אחת על השנייה.¹¹

ויש מי שהסתפק בכך.¹²

ג. פירות בחדרים נפרדים

פירות המפוזרין בתוך הבית

פירות הנמצאים בשני חדרים נפרדים אינם מצטרפים ולא ניתן להפריש מפירות בחדר אחד על הפירות בחדר השני, למרות שהם בבית אחד.¹³

ד. שתי מגורות בבית ובעליה¹⁴

שתי מגורות שבבית אחד תורם מאחד על הכל

לדעה זו, אם המגורות נמצאות בבית אחד או בעליה אחת ניתן לתרום מאחת על הכל ואין צורך שיגעו אחת בשנייה,¹⁵ אך אם אחת נמצאת בבית והשנייה בעליה יש לתרום מכל אחת ואחת.¹⁶

תרומות ומעשרות עמי' ר ד"ה גדר: 'דלאו דווקא הוא' והעיקר בדעת רש"י כדבריו שהובאו לעיל הערה 3.

10. חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ט ד"ה הכניס.

11. דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ח ס"ק קנב; שם, ביאור ההלכה ד"ה או).

12. ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ג הי"ח.

13. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק פז ד"ה כיצד; מצוות הארץ (כהנא), פ"כ סעי' א (מהדורה מתוקנת עמי' לח); חוט שני, ה' תרומות פ"ג הי"ז ס"ק טז; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ח ס"ק קנג; שם, ביאור ההלכה ד"ה פירות).

14. דין זה מקורו בתוספתא, תרומות פ"ג ה"י: 'שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת'. דברים אלו מנוגדים לדברי הרמב"ם כאן: 'שתי מגורות שבבית אחד תורם מאחד על הכל'. לצורך מענה על ניגוד זה בין התוספתא לרמב"ם יש שגרסו בתוספתא: 'תורם מאחד על הכל', כפי שיובא להלן הערה 16. יש שהשאירו את הגרסה בתוספתא על כנה, כפי שיובא להלן הערה 17.

15. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ח ביאור ההלכה ד"ה או.

16. כסף משנה, ה' תרומות פ"ג הי"ח, באפשרות הראשונה; רדב"ז, שם ד"ה פירות; ריב"ג מווילנא, תרומות פ"ג ה"ט ד"ה שתי; הרב יצחק שוודרון (שיירי מנחה, שם ד"ה שתי; מנחת יצחק, שם ד"ה תורם); מנחת ביכורים, שם ד"ה תורם; חזון יחזקאל, שם ד"ה שתי.

ויש אומרים, אם מגורות אלו נמצאות בבית אחד או בעליה אחת יש לתרום מכל אחת ואחת.¹⁷

ויש מי שאומר, אף שהמגורות בחדר אחד יש צורך שיגעו אחת בשנייה.¹⁸

ה. מוקף בשני כלים

שקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרות אם היו בהקיפה אחת תורם מאחד על הכל, חביות של יין עד שלא סתם את פיהן תורם מאחת על הכל

יש אומרים, אין צורך ששקי התבואה או חביות היין הפתוחות יגעו אלו באלו אלא צריך רק שיהיו במקום אחד ולא רחוקים אלו מאלו.¹⁹

ויש אומרים, עליהם להיות נוגעים אלו באלו כדי להיחשב למוקף.²⁰

ו. שני כלים פתוחים או סגורים

שקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרות אם היו בהקיפה אחת תורם מאחד על הכל

יש אומרים, דווקא כשהשקים או החביות פתוחים, אבל אם הם סגורים יש לתרום מכל אחד ואחד.²¹

ויש אומרים, אף כשהשקים או החביות סגורים ניתן לתרום מאחד על הכל.²²

17. כפתור ופרח, פי"ז ד"ה על מאי דאמרין; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק עא.

18. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הי"ח ביאור ההלכה ד"ה או, בדעת חסדי דוד, תרומות פי"ג ה"ט ד"ה שני.

19. רשב"א, פסקי חלה השער השני ד"ה אלא שיש (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' עב); מאירי, חלה פי"א ד"ה מעתה צריך, בשם אחרוני הרבנים; ריב"ג מווילנא, תרומות פי"ג ה"ט ד"ה כולם; חזון יחזקאל, שם ד"ה בהקפה; מראה הפנים, תרומות פי"ב ה"א ד"ה הרי שהביא; תפארת ישראל, חלה פי"א מ"ט יכון אות סח; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סב סעי' י; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק פח ד"ה שקי תבואה; עלה יונה, עמ' קסא-קסב; חדושים ובאורים, הלי תרומות סי' ז ס"ק ה ד"ה ובבהגר"א, שכן נוהגים העולם.

20. גר"א, יו"ד סי' שכה ס"ק ח; המעשר והתרומה, פי"א סעי' כא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ח סעי' ד-ה; דרך אמונה (הלי תרומות פי"ג הי"ח ס"ק קנט; שם ס"ק קסב; שם ביאור ההלכה ד"ה או); ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שלא סעי' ד ד"ה והנני מעתיק, בשם ספר שערי דמעה; הצדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט, עמ' מט אות יז; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הי"ח ס"ק קנט. ראה: דבר שאול, חלה סי' יח ס"ק טז אות יא, שכתב על דעה זו: 'וצ"ע למעשה'.

21. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ח; חסדי דוד, תרומות פי"ג ה"ט; שירי מנחה, שם ד"ה שקי; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק צג; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ח סעי' ה, בדעת יש אומרים.

22. מאירי, חלה פי"א ד"ה מעתה; רדב"ז, הלי תרומות פי"ג הי"ח ד"ה חביות; דרך אמונה, שם

ז. חביות של יין

חביות של יין... ומשסתם תורם מכל אחת ואחת

ואפילו הן בבית אחד וסמוכים זה לזה אינם נחשבים למוקפים,²³ אא"כ פתח את הכיסוי.²⁴

ויש מי שאומר, מספיק להסיר את הדבק הסוגר את מכסה החבית למרות שהחבית עדיין מכוסה.²⁵

ח. חביות של שמן ודבש וקופסאות שימורים

חביות של יין

יש אומרים, דווקא בחביות של יין ישנה הבחנה בין אם הן סגורות או פתוחות, אבל בשאר חביות כגון של שמן או דבש אין סגירת החביות מהווה חסרון בדין מוקף וכל שסמוכות או נוגעות²⁶ אחת בשנייה ניתן לתרום מאחת על השנייה.²⁷

סי"ק קנט; הרב יצחק הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג סי' לח עמ' קנח.
 23. שי"ד, יו"ד סי' שלא סי"ק נב; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ח סעי' ה.
 24. מעשר שני, פ"ג מ"ג, כדעת בית הלל; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סב סעי' יא; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ח סי"ק קסג.
 25. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ח סי"ק קסג.
 26. ראה לעיל אות ה.
 27. עפ"י ירושלמי, מעשר שני פ"ג ה"ו; ר"ש, מעשר שני פ"ג מ"ב ד"ה עד שלא; מאירי, חלה פ"א ד"ה מעתה; רשב"א, פסקי חלה השער השני ד"ה ובירושלמי (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' עג); גר"א, שנות אליהו הארוך מעשר שני פ"ג מ"ב ד"ה עד שלא; מראה הפנים, מעשר שני פ"ג ה"ו ד"ה במה דברים; ציוני מהר"נ, ה' תרומות פ"ג הי"ח; קרית מלך, שם; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סב סעי' יא, אך תמה על הרמב"ם שהשמיט הבחנה זו בדבריו; שו"ת באר משה (דאנושבסקי), ח"א יו"ד סי' מח ד"ה ולעני"ד; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רא; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ח סי"ק קס; שם, ביאור ההלכה ד"ה חביות).
 בביאור ההבדל בין חביות יין לחביות שמן ודבש נאמרו כמה הסברים: יש אומרים, ההבדל תלוי בהקפדת האדם בסגירת החביות, ראה: רש"ס, מעשר שני פ"ג ה"ו ד"ה אבל בשל; אבן ישראל, ה' תרומות פ"ג הי"ח. ויש אומרים, יין רגילים למכור עם החבית ולכן כל חבית חשובה בפני עצמה ואין לתרום מאחת על השנייה, לעומת שמן ודבש שמוכרים ללא חבית ולכן החבית בטלה וטפלה למצוי בתוכה, וסגירתה אינה מעלה או מורידה ביחס לדין מוקף, ראה: פני משה, מעשר שני פ"ג ה"ו ד"ה בד"א של; מהר"א פולדא, שם ד"ה אבל בשל; גר"א, שם ד"ה אבל בשל; מנחת יצחק, מעשר שני פ"ב ה"כ ד"ה בד"א בשל; מנחת ביכורים, שם ד"ה לא קנה; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה אבל בשל; חסדי דוד, שם ד"ה בשל יין; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר סי"ק מג; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ח סי"ק קס; שם ביאור ההלכה ד"ה חביות).

ויש מי שלא הבחין בין הסוגים השונים, אלא כל שהחביות סגורות לא ניתן לתרום מאחת על הכל אפילו אם נוגעות אלו באלו.²⁸

לדעה זו - יש אומרים, אין לתרום מקופסאות שימורים אחת על השנייה א"כ הן פתוחות,²⁹ ובשעת הדחק, כדי למנוע מכשול, ניתן לתרום מאחד על השני בעודם סגורות.³⁰

ט. אופן הסגירה

יש מי שאומר, כאשר סגירת הבקבוק היא בפקק או מכסה שאפשר לפתוח בקלות, גם אם הבקבוקים סגורים ניתן לתרום מזה על זה.³¹

ויש מי שהסתפק בסגירת בקבוק עם פקק מתברג, האם נחשב לסגור או לא.³²

28. ראה לעיל הערה 21. יש להעיר מלשון השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כו, שכתב 'חביות' ולא הבחין בין סוגי המשקה הנמצא בתוכם.

29. מצוות הארץ (כהנ"א), פרק כ סעי' ג (מהדורה מתוקנת, עמ' לט); חוט שני, הלי' תרומות פ"ג ה"כ אות ב (עמ' שמז).

30. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רא ס"ק ט; חוט שני, הלי' תרומות פ"ג ה"כ אות ז (עמ' שמז); דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ג הי"ז ציון ההלכה ס"ק רצ, במעשה מהחזו"א; שם, הי"ח ביאור ההלכה סוף ד"ה חביות). עוד על הפרשה בשעת הדחק שלא מן המוקף, ראה מה שהתבאר לעיל פ"ג הי"ז אות ד. 3.

31. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הי"ח ציון ההלכה ס"ק שכח.

32. חוט שני, הלי' תרומות פ"ג ה"כ אות ד (עמ' שמז).

הלכה יט

- א. דין מוקף בגינה
- ב. דין מוקף בשני זמני ליקוט
- ג. הפסק ירק אחר בכלי
- ד. הפסק מין אחר בגורן
- ה. הפסק מין טמא בגורן
- ו. כשנוגעים הצבורים זה בזה

היה מלקט גפי ירק ומניח בגינה תורם מאחד על הכל. הביא מין אחד בניגיהן תורם מכל אחד ואחד.¹ הביא מינין הרבה בקופה, כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע לא יתרום מן העליון על התחתון. ואם הקיף חמשה צבורים בגורן, תורם מאחד על הכל בזמן שעיקר הגורן קיים. אין עיקר הגורן קיים, תורם מכל אחד ואחד.²

א. דין מוקף בגינה

היה מלקט גפי ירק ומניח בגינה תורם מאחד על הכל אפילו היו הירקות מאותו המין רחוקים הרבה אלו מאלו, הגינה מצרפת אותם³ וניתן לתרום מאחד על הכל.⁴ אבל אם בין גינה לגינה מפרידה גדר, לא ניתן לתרום מירקות שבגינה זו על האחרת גם אם הם נוגעים זה בזה משני עברי הגדר.⁵

ב. דין מוקף בשני זמני ליקוט

היה מלקט גפי ירק ומניח בגינה תורם מאחד על הכל יש מי שאומר, דווקא אם מלקט את הירקות באותו יום יכול לתרום מאחד על

1. לגבי הפסק ירק טמא, ראה לעיל פ"ג הי"ח אות א.
2. תוספתא, תרומות פ"ג הי"ח-ה"ט; ירושלמי, תרומות פ"ב הי"א.
3. בטעם צירוף גינה, כתבו הפרשנים משום שהירקות נמצאים במקום גידולם, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ג הי"ח ד"ה היה; שיירי מנחה, שם ד"ה כפי; דברי ישראל, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י ס"ק כב, אך העיר: 'צ"ע אם זה דווקא'.
4. חסדי דוד, תרומות פ"ג הי"ח ד"ה היה; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה ומניח; שיירי מנחה, שם ד"ה כפי; דברי ישראל, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י ס"ק כב; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סב סעי' יד; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קסז.
5. דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קסז; שם ציון ההלכה ס"ק שלט).

כל מה שליקט והניח בגינה, אבל אינו יכול לתרום מירקות שנלקטו ביום אחד על אלו שנלקטו ביום השני למרות ששניהם באותה הגינה.⁶

ג. הפסק ירק אחר בכלי

הביא מינין הרבה בקופה, כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע לא יתרום מן העליון על התחתון

- אופן ההפסק - דווקא כאשר המין שבאמצע מפסיק בכל החלל באופן שהמין מלמעלה אינו נוגע או אינו רואה כלל את המין שלמטה. אבל אם נוגע במקצת או רואים המינים אלו את אלו, ניתן לתרום מהעליון על התחתון ולהיפך.⁷
- סוג המין המפסיק - יש מי שהסתפק האם הירק שנמצא באמצע מהווה הפסק כאשר הוא אינו חייב בתרומה.⁸
- מינים שונים ומפריש מכל מין על מינו - יש מי שהסתפק שנמצאים בכלי אחד הרבה מינים ומפריש מכל מין ומין בפעם אחת, שיתכן ואינם מהווים הפסק.⁹
- אותו מין ואינו רוצה כעת להפריש ממנו - כשנמצא מאותו המין בכלי אחד ולעת עתה אינו מעוניין להפריש ממנו אלא מאחרים מאותו המין, אינו מהווה הפסק.¹⁰
- סוג הכלי - מין ירק אחר מפסיק באמצע דווקא כשהירקות מונחים בקופה אחד על השני, אבל אם הם מונחים בכלי אחד ליד השני אין מין אחר מפסיק בניהם.¹¹
- כלים בתוך כלי גדול - כשיש כלים בתוך כלי אחד גדול, צריך שיגעו הכלים זה בזה כדי לתרום מאחד על הכל.¹²

6. ערוך השלחן, הלי' תרומות ס"י סב סעי' יד. ראה: דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הי"ט ציון ההלכה ס"ק שלז, שכתב על דבריו: יוצי'ע'. בנוסף, יש להעיר מסתירת דברי הרמב"ם להלן פ"ה הי"י, בעצם חיוב הפרשה בנלקט בימים שונים.

7. עפ"י ירושלמי, תרומות פ"ב הי"א: 'בשאין שם חלל, אבל אם יש שם חלל תורמין ומעשרין מזה על זה'; מנחת ביכורים, תרומות פ"ג הי"ח ד"ה לא יתרום; שיירי מנחה, שם ד"ה לא יתרום; חזון יחזקאל, שם ד"ה מן העליון; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק פט ד"ה הביא; המעשר והתרומה, פ"א סעי' כא; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קסט. בעניין זה העיר אבן ישראל, שם, שהרמב"ם כאן השמיט דין זה.

8. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג הי"ט אות ב ד"ה הביא.

9. דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ג הי"ט ציון ההלכה ס"ק שמה; שם פ"ה הכ"ו ביאור ההלכה סוף ד"ה אע"פ).

10. דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קסח; שם ציון ההלכה ס"ק שמג).

11. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג הי"ט אות ב ד"ה ורחש.

12. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קעא.

ד. הפסק מין אחר בגורן

ואם הקיף חמשה צבורים בגורן, תורם מאחד על הכל בזמן שעיקר הגורן קיים

דווקא שאין מפסיק בין הצבורים מין אחר.¹³

ה. הפסק מין טמא בגורן

ואם הקיף חמשה צבורים בגורן, תורם מאחד על הכל בזמן שעיקר הגורן קיים

יש אומרים, אם ישנה ערימה טמאה בין שתי ערימות טהורות היא מהווה הפסק ביניהם.¹⁴

ויש אומרים, אינה מהווה הפסק וניתן לתרום מאחת על הכל.¹⁵
ויש מי שאומר, בזמן הזה שאין מקפידים על הטומאה אין הערימה הטמאה מהווה הפסק.¹⁶

ו. כשנוגעים הצבורים זה בזה

אין עיקר הגורן קיים, תורם מכל אחד ואחד

יש מי שאומר, אם הערימות סמוכות זו לזו¹⁷ או נוגעות אלו באלו¹⁸ ניתן להפריש מאחת על הכל.

ויש מי שמשמע מדבריו שלא מועילה נגיעה זה בזה.¹⁹

13. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קעג.

14. מהר"א פולדא, תרומות פ"ב הי"א ד"ה היה טמא; גר"א (תרומות פ"ב הי"א ד"ה והיינו נושך; יו"ד סי' שכח ס"ק ח).

15. רש"ס, תרומות פ"ה הי"א ד"ה והיינו נושך.

16. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הי"ט ציון ההלכה ס"ק שנה; שם הי"ח ס"ק קנו). ראה לעיל פ"ג הי"ח אות א.

17. חסדי דוד, תרומות פ"ג הי"ט ד"ה חמשה.

18. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הי"ט ס"ק קעו.

19. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ג הי"ט.

הלכה כ

- א. דין מוקף בתרומת מעשר
- ב. בין הפרשת הלוי להפרשת ישראל
- ג. בין ושמן
- ד. בין תלמידי חכמים לשאר אנשים
- ה. מוקף בתרומת מעשר של דמאי

תרומת מעשר מפרישין אותה שלא מן המוקף,¹ שנאמר מכל מעשרותיכם תרימו תרומה.² אפילו מעשר אחד במדינה זו ומעשר אחר במדינה אחרת, מפריש תרומה אחת על הכל. ותלמידי חכמים³ אין תורמין אלא מן המוקף ואפילו תרומת מעשר.⁴

א. דין מוקף בתרומת מעשר

תרומת מעשר מפרישין אותה שלא מן המוקף

לדעה זו, אין איסור להפריש תרומת מעשר שלא מהמוקף,⁵ אלא מצווה מן המובחר.⁶

-
1. ביכורים, פ"ב מ"ה; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א.
 2. במדבר יח, כח. כבר העירו על לשון הרמב"ם, שאין פסוק כזה אותו הוא מצטט, אלא כך נאמר בפסוק: 'כן תרימו גם אתם תרומת ה' מכל מעשרתכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן', ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"כ אות ב ד"ה בירושלמי: 'וברור שהוא טעות סופר ויש להגיה מכל מתנותיכם תרימו'; דרך אמונה, שם ס"ק קעח. בביאור המקור, יש שכתבו שהלימוד הוא מהמילים 'מכל מעשרתכם' אפילו שלא מהמוקף, ראה: מהר"א פולדא, תרומות פ"ב ה"א ד"ה מכל מעשרותיכם; פני משה, שם ד"ה מכל; רש"י, שם ד"ה תרימו.
 3. ראה: גיטין, לע"ב.
 4. סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה אין תורמים; רמ"א, יו"ד ס"י שלא סעי' כד. ראה: שלחן גבוה, שם ס"ק פו, שתמה על השמטת השו"ע דינים אלו, למרות שהזכיר זאת בבית יוסף, יו"ד ס"י שלא אות כד ד"ה ומפרישין.
 5. חינוך, מצווה תקז ד"ה וכן מענין המצוה; מאירי, גיטין לע"ב סוף ד"ה אמר; גר"א, יו"ד ס"י שלא ס"ק סח; חתם סופר, גיטין לע"ב ד"ה וכי נחשדו; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצח ד"ה והנה. כדעה זו, ראה: רמ"א, יו"ד ס"י שלא סעי' כד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' יא.
 6. מאירי, גיטין לע"ב סוף ד"ה אמר; לבוש, יו"ד ס"י שלא סעי' כד; ש"ך, שם ס"ק מח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג ה"כ ס"ק קפא. ראה: שו"ת רדב"ז, ח"ב ס"י תשלא: 'וגם תרומת מעשר צריך להפריש מן המוקף, לדעת הרב'. נראה שכוונתו להרמב"ם, וצ"ב. כדעה זו, כ"כ:

יש אומרים, אין איסור לא מהתורה ולא מדרבנן להפריש תרומת מעשר שלא מהמוקף ואף אין בכך מצווה מן המובחר.⁷

יש אומרים, מדרבנן אסור לתרום מעשר שלא מהמוקף.⁸
 לדעה זו -

יש אומרים, עניינו של איסור זה הוא מחשש שמא אין תרומת המעשר ברשותו ויש חשש שמא אינה קיימת. אבל כאשר הפירות ותרומת המעשר ברשותו ולפניו, אין איסור להפריש שלא מהמוקף אף כשאינם סמוכים זה לזה.⁹

יש אומרים, אף כאשר תרומת המעשר אינו ברשותו אלא מופקדת עבורו אצל חבירו במקום המשתמר, ניתן להפריש שלא מן המוקף.¹⁰

ב. בין הפרשת הלוי להפרשת ישראל

יש אומרים, יש איסור להפריש שלא מהמוקף דווקא במקרה שהלוי מפריש תרומת מעשר, אך ישראל המפריש תרומת מעשר יכול להפרישה שלא מהמוקף לכתחילה.¹¹

תוספות, גיטין לא ע"א ד"ה וכו', בשם יש מפרשים; רמב"ן, שם ד"ה מתני' המניח, בדעת רש"י.

7. רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה מתני' המניח; ר"ן, גיטין ל ע"ב ד"ה כור מעשר.
8. ר"ת (ספר הישר, חלק החידושים סי' קיא; שם סי' תקפג); תוספות (גיטין ל ע"ב ד"ה וכו', בתירוץ הראשון; שם ד"ה לתרום; ביצה יג ע"ב ד"ה כשם); מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה אמר לבן, בשם יש מתרצים; רשב"א (גיטין ל ע"ב ד"ה וכו' נחשדו; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רצ); ריטב"א (המיוחס, בבא מציעא לח ע"א ד"ה ואית דל"ג; חידושים מכתב יד, גיטין ל ע"ב ד"ה ופרכינן וכו'); רא"ש (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא; תוספות הרא"ש, גיטין ל ע"ב ד"ה וכו' נחשדו; תוספות הרא"ש, בבא מציעא לח ע"א ד"ה חיישינן), בשם ר"ת; תוספות רבינו פרץ, ביצה יג ע"ב ד"ה כשם; ר"ש (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא, בשם ר"ת; טבול יום, פ"ד מ"ז ד"ה שהיה); פני יהושע, בבא מציעא לח ע"א ד"ה בתוספות בד"ה שמא, בדעת התוספות; תפארת ישראל, ביכורים פ"ב מ"ה יכון אות ל; מלאכת שלמה (ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה תרומת, בשם הרשב"א; שם ד"ה נטלת, בשם התוספות).
9. מאירי, גיטין ל ע"ב ד"ה אמר לבן, בשם גדולי הרבנים; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רצ; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה מתני' המניח; ריטב"א (חידושים מכתב יד), גיטין ל ע"ב ד"ה ופרכינן וכו'. יש שביארו כן בדעת רש"י, גיטין ל ע"ב ד"ה מוקף, ראה: ר"ש, ביכורים פ"ב מ"ה ד"ה ושלא; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה מתני' המניח; גרש ירחים, שם אות קעב ד"ה בד"ה לתרום; משמרות כהונה, שם; תפארת יעקב (גזונדהייט), ד"ה בד"ה וכו' נחשדו.
10. ריטב"א (גיטין ל ע"ב ד"ה וכו' נחשדו, בשם רבינו נר"ו; שם לא ע"א ד"ה מתני' המניח; בבא מציעא לח ע"א ד"ה ויש גורסין, בשם הרמב"ן ומורו); ר"ן, גיטין ל ע"ב ד"ה כור מעשר; תוספות ר"י, בבא קמא קטו ע"ב אות מ.
11. ראב"ד, הל' תרומות פ"ג ה"כ; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג ה"כ ביאור ההלכה סוף ד"ה תרומייע, בדעת רש"י.

ג. ביין ושמן

יש מי שאומר, התיירו לתרום תרומת מעשר שלא מהמוקף ביין ושמן.¹²
 ויש מי שאומר, גם בהם יש צורך במוקף.¹³

ד. בין תלמידי חכמים לשאר אנשים

ותלמידי חכמים אין תורמין אלא מן המוקף ואפילו תרומת מעשר לדעה זו, אמנם אין איסור הפרשת תרומת מעשר שלא מהמוקף, מ"מ דווקא על תלמידי חכמים מוטל לתרום תרומת מעשר מן המוקף.¹⁴
 ויש אומרים, אין להבחין בין סוגי האנשים ולכולם יש איסור מדרבנן להפריש תרומת מעשר שלא מהמוקף.¹⁵

ה. מוקף בתרומת מעשר של דמאי

תרומת מעשר מפרישין אותה שלא מן המוקף

יש אומרים, לכתחילה ניתן להפריש תרומת מעשר של דמאי שלא מן המוקף.¹⁶
 ויש אומרים, לכתחילה יש להפרישה מהמוקף,¹⁷ ויש מי שכתב שיש לחוש לדעה זו.¹⁸

12. ר"ש, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה.

13. תוספות, בבא קמא קטו ע"ב ד"ה הרי.

14. ראה לעיל הערה 6. מאירי, בבא מציעא לח ע"א ד"ה פירות; רמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' כד; ש"ך, שם ס"ק מח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י סעי' יא; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצה. בטעם ההבחנה בין סוגי האנשים, הפרשנים לעיל הערה 6 ביארו שהוא מצווה מן המובחר. ויש שביארו זאת משום שתלמידי חכמים החמירו על עצמם שמא תתחלף תרומת מעשר בתרומה גדולה הצריכה מן המוקף, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ג ה"כ; רדב"ז, שם.

15. ראה במקורות שהובאו לעיל הערה 8; ראב"ד, הלי תרומות פ"ג ה"כ; מאירי, גיטין ל ע"ב סוף ד"ה אמר לבן.

16. מאירי, נדה ז ע"א סוף ד"ה עיסה, בשם י"מ הראשון; שיטה לא נודע למי, קידושין כו ע"ב ד"ה עשור; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צב; משנה ראשונה, חלה פ"ד מ"ז ד"ה חלת דמאי.

17. דעה זו מבוססת על דעת רבינו תם להלן שהעמיד את דברי הבבלי חולין, ז ע"א: 'לא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף' בתרומת מעשר של דמאי, דבר המוכיח שלכתחילה יש להפרישה מהמוקף, ראה: ר"ת (ספר הישר, חלק החידושים סי' תלז; תוספות חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; תוספות עבודה זרה נח ע"ב ד"ה בצר); ריטב"א, חולין ו ע"ב ד"ה העיד, בשם ר"ת; רמב"ן, שם ד"ה שאכל, בפירוש הראשון; רשב"א, שם ד"ה והתיר, בשם ר"ת; ר"ש, חלה פ"ד מ"ז ד"ה שחלת; מאירי, שם ד"ה המשנה הרביעית; רא"ש (תוספות הרא"ש, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר; חלה פ"ד מ"ז ד"ה לעשותה; עבודה זרה פ"ד סי' ט), בשם ר"ת.

18. הערות הגר"ש אלישיב, חולין ז ע"א ד"ה לא נחשדו.

הלכה כא

א. דיעבד ולכתחילה

בן לוי שהיה לו מעשר ראשון שלא נימלה ממנו תרומתו והניחו להיות מפריש עליו והולך והוא בטבלו, מה שעשה עשוי, שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה,¹ מלמד שהוא עושה את כולו תרומה לאחר.²

א. דיעבד ולכתחילה

מה שעשה עשוי

יש אומרים, דין זה הוא בדיעבד.³

לדעה זו -

יש אומרים, דין זה שמועיל בדיעבד הוא במקרה של הפרשת תלמיד חכם שלא מהמוקף,⁴ אך אם ההפרשה נעשית ע"י מי שאינו תלמיד חכם מועיל אף לכתחילה.⁵

יש מי שאומר, כאשר מפריש בכל פעם מקצת ממנו תרומת מעשר מועיל בדיעבד, אבל אם מפריש תרומת מעשר כולה בפעם אחת על פירות אחרים מותר לכתחילה.⁶

ויש אומרים, דין זה הוא לכתחילה.⁷

1. במדבר יח, כד.

2. ספרי, במדבר פרשת קרח פסקא קיט ד"ה כי את מעשר; ספרי זוטא, יח כד ד"ה כי את; מדרש הגדול, פרשת קרח יח, כד; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אין תורמים; כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה תרומת מעשר; ר"ש, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר; רא"ש, שם ד"ה ולא ממעשר; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר. על החידוש בדין זה, ראה: אבי עזרי, הלי' תרומות פ"ג הכ"א והכ"ב ד"ה ולכן נראה; הר בשן, שם ד"ה ולעני"ד; משנת יעקב (רוזנטל), שם אות א. לפרטי הדין בהלכה זו, ראה מה שהתבאר להלן פ"ה הי"ג אות א.

3. רש"י, תרומות פ"א ה"ה סוף ד"ה ממעשר שני, בדעת הרמב"ם. על מקור דברי הרש"י הללו ושיוכם אליו, ראה: חקר ועיון, חלק ה עמ' קטז הערה 6. בטעם הדין שמועיל רק בדיעבד, יש שכתבו שהחיסרון הוא משום דין מוקף בתרומת מעשר לאור דברי הרמב"ם לעיל פ"ג ה"כ, שתלמידי חכמים מפרישים מן המוקף, ראה: ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סב סעי' יח; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הכ"א ס"ק קפד. ראה גם: מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ג הכ"א אות א ד"ה ולכן נראה.

4. ראה לעיל פ"ג ה"כ.

5. ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סב סעי' יח; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הכ"א ס"ק קפד.

6. הר בשן, הלי' תרומות פ"ג הכ"א ד"ה ולעני"ד.

7. רש"י, תרומות פ"א ה"ג סוף ד"ה ממעשר שני, בדעת הספרי והספרי זוטא, לעיל הערה 2, שכתבו דין זה בלשון לכתחילה. על מקור דברי הרש"י הללו ושיוכם אליו, ראה: חקר ועיון, חלק ה עמ' קטז הערה 6.

הלכה כב

הפריש ממנו תרומת מעשר תחלה ואח"כ הניחו להיות מפריש עליו והולך עד שיעשה כולו תרומת מעשר ויתננו לכהן¹ לא עשה כלום, שנאמר את מקדשו ממנו,² בזמן שקדשיו בתוכו עושה אותו תרומה לאחרים, אין קדשיו בתוכו אינו עושה אותו תרומה לאחרים.³ וכן המניח פירות להיות מפריש עליהם תרומה גדולה, צריך שיהיו טבולין לתרומה.⁴ ואם הניחו להיות מפריש עליהן מעשר, צריך שיהיו טבולין למעשר.⁵

-
1. יש שהעירו על תיבות אלו: 'עד שיעשה כולו תרומת מעשר ויתננו לכהן', ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הכ"ב אות א ד"ה ומוצא: 'שלכאורה הוא מיותר, וצ"ע'; דרך אמונה, שם ס"ק קפו, שתיבות אלו שייכות להלכה כא.
 2. במדבר יח, כט.
 3. ספרי זוטא, יח כד ד"ה כי את; ר"ש, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר; רא"ש, שם ד"ה ולא ממעשר; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר; כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה תרומת מעשר.
 4. בעניין זה, ראה מה שהתבאר להלן פ"ה הי"ג אות ב. על הצורך שהפירות עליהם הולך ומפריש יהיו קיימים, ראה להלן פ"ה הכ"ו.
 5. סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אין תורמים. ראה: מראה הפנים, דמאי פ"ה ה"ב ד"ה מעשר מן. על החידוש שבהלכה זו, ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הכ"ב אות א ד"ה ולכן נראה; דרך אמונה (שם ס"ק קפח; שם, ביאור ההלכה ד"ה שנא').

הלכה כג

- א. שינוי סדר ההפרשה ע"י קריאת שם במחשבה
- ב. שינוי סדר ההפרשה בשוגג
- ג. הפרשה בבת-אחת
- ד. הקדמת תרומת מעשר למעשר ראשון
- ה. אופן ההפרשה בהקדמת תרומת מעשר לתרומה גדולה
- ו. אופן ההפרשה בהקדמת מעשר שני
- ז. תיקון האיסור
 1. לחזור ולהפריש
 2. שאלה על ההפרשה
 - ח. שאלה על תרומה גדולה
 - ט. מלקות בהפרשה בפועל

כשמפרישין תרומת ומעשרות, מפרישין אותן על הסדר. כיצד, מפריש בכורים תהילה לבל, ואחר כך תרומה גדולה, ואחר כך מעשר ראשון, ואחר כך מעשר שני או מעשר עני.¹ והמקדים שני לראשון, או מעשר לתרומה, או שהקדים תרומה לבכורים, אף על פי שעבר על לא תעשה מה שעשה עשוי.² ומניין שהוא בלא תעשה, שנאמר מלאתך ודמעך לא תאחר,³ לא תאחר דבר שראוי להקדימו,⁴ ואין לוקין על לאו זה.⁵

-
1. בעניין הקדמת מעשר ראשון בשיבולים, ראה מה שהתבאר לעיל פ"ג הי"ג אות א.
 2. תמורה, ה ע"ב; קרית ספר, ה' תרומות פ"ג ד"ה אזהרת קעב; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סב סעי' כא.
 3. שמות, כב כח.
 4. מכילתא דרבי ישמעאל, פרשת משפטים פרשה יט ד"ה מלאתך ודמעך; תרומות, פ"ג מ"ו-מ"ז; תוספתא, תרומות פ"ד ה"י; כפתור ופרח, פ"א ד"ה וסדרן תרומה; חינוך, מצווה עב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כז.
 5. תמורה, ד ע"ב, כדעת רבי יוסי ברבי חנינא; ירושלמי, תרומות פ"ג ה"ג, כדעת רבי יוחנן; רמב"ם, ספהמ"צ מצוות לא-תעשה קנד; חינוך, מצווה עב. על הסיבה שאין לוקים על לאו זה, ראה: מראה הפנים, דמאי פ"ז ה"ז ד"ה על הראשונה. על השמטת השו"ע, לעיל הערה 4, את דין המלקות, כתב שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק צו, משום שאינו נוהג בזמן הזה.

א. שינוי סדר ההפרשה ע"י קריאת שם במחשבה

והמקדים שני לראשון, או מעשר לתרומה, או שהקדים תרומה לבכורים, אף על פי שעבר על לא תעשה

יש אומרים, עובר על הלאו גם במקרה שלא הפריש בפועל כגון שקרא שם או במחשבה בלבד.⁶

ויש מי שמסתפק בכך.⁷

ב. שינוי סדר ההפרשה בשוגג

מה שעשה עשוי

יש מי שאומר, הוא הדין אם שגג והקדים את סדר התרומות והמעשרות.⁸

ויש מי שמסתפק בכך.⁹

ג. הפרשה בבת-אחת¹⁰

והמקדים שני לראשון, או מעשר לתרומה, או שהקדים תרומה לבכורים, אף על פי שעבר על לא תעשה מה שעשה עשוי

יש אומרים, אם אמר שיחולו המעשרות בבת אחת אינו עובר בלאו אלא בעשה.¹¹

-
6. שיטה מקובצת, תמורה ד ע"ב אות א; תפארת ישראל, תרומות פי"ג מ"ו יכין אות לה; דרך אמונה (הלי תרומות פי"ג הכ"ג ס"ק רה; שם ס"ק ריא).
7. מזל שעה, הלי תרומות פי"ג הכ"ג ד"ה ועוד אני מסתפק.
8. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הכ"ג ס"ק רז.
9. חזו"א, דמאי סי' ב ס"ק ו ד"ה וכן התורם, וסיים: 'וצ"ע'.
10. על השמטת הרמב"ם דין זה, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג הכ"ג אות ז ד"ה ומה שהרמב"ם: 'זוה ודאי קשה'. בענין הפרשה בבת-אחת, ראה: חזון יחזקאל, תרומות פי"ד הי"י חדושים ד"ה המקדים, שחקר בגדר האיסור להקדים סדר ההפרשה והשלכת החקירה על דין הפרשה בבת-אחת.
11. ירושלמי, דמאי פי"ז הי"ו; תוספות, תמורה ד ע"א ד"ה ואתמר; ר"ש, דמאי פי"ז מ"ו ד"ה תניא; גר"א, שנות אליהו שם ד"ה של זו; חזו"א, קונטרס הלי תרומות ומעשרות ממרן החזו"א, סי' ב סעי' י (בתוך: דרך אמונה ח"ג עמ' שפא); מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ג הכ"ג אות ז ד"ה ומה שהרמב"ם. יש שביארו שמדובר על עשה 'מכל מעשרותיכם תרימו', ראה: מראה הפנים, דמאי פי"ז הי"ו ד"ה על הראשונה. (על המקור שאינו פסוק, ראה לעיל פי"ג הי"ב הערה 2). ויש שביארו שהאיסור הוא שמשנה את הסדר של ההפרשה, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פי"ג הכ"ג ס"ק רט.

ויש מי שאומר, אף אינו עובר על עשה.¹²

ד. הקדמת תרומת מעשר למעשר ראשון

ואחר כך מעשר ראשון

אין להקדים תרומת מעשר למעשר ראשון,¹³ אך אם עבר והקדים -

יש אומרים, לא חל כלל שם תרומת מעשר.¹⁴

ויש אומרים, חל שם תרומת מעשר בדיעבד.¹⁵

ה. אופן ההפרשה בהקדמת תרומת מעשר לתרומה גדולה

כאשר הקדים תרומת מעשר לתרומה גדולה ויש להפריש תרומה גדולה -

יש אומרים, אין להפריש מיניה וביה אלא יפריש מיבול הנשאר.¹⁶

12. קרית ספר, הלי תרומות פ"ג ד"ה אזהרת קעב; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סב סעי' כב; שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כד.

13. הפרשנים שיובאו בהערה זו לא כתבו במפורש מה הדין אם עבר והפריש תרומת מעשר קודם מעשר ראשון, אלא מלשונם מבואר שלכתחילה לא ניתן לעשות כן. ברם, הפרשנים שיובאו להלן בהערות 14-15 למדו בדברי הראשונים שכן התייחסו למקרה כזה. רש"י, מכות יז ע"א ד"ה קורא; מאירי (מכות יז ע"א ד"ה כבר ידעת; חולין ו ע"א ד"ה בימי; נדרים פד ע"א ד"ה כבר ידעת); שו"ת מהר"ם מרוטנבוג (דפוס ברלין), סי' טו (נט) ד"ה ואגב גררא; שיטה מקובצת, בבא קמא סט ע"ב ד"ה הלוקח יין, בשם הר"ר ישעיה; פרחי ציון, פ"א סי' טו.

14. רמב"ם (הלי מעשר פ"ט ה"ה; פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"א); ריבמ"ץ, דמאי פ"ה מ"א ד"ה תרומות; ר"ש (תרומות פ"ג מ"ה ד"ה תרומות; ביכורים פ"ב מ"ג ד"ה אוסרין; חלה פ"ג מ"ט ד"ה זיתי; דמאי פ"ב מ"ד ד"ה כדי תרומות); רא"ש (חלה פ"ג מ"ט ד"ה והשאר; דמאי פ"ז מ"ז ד"ה מאה); כסף משנה, הלי מעשר פ"ט ה"ו; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' כה; משנה למלך, הלי מעשר פ"ח ה"ג; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק ק"ח; אפיקי ים (רבינוב"ץ), ח"א סי' יא אות ו, בדעת הר"ש, ביכורים פ"ג מ"ג ד"ה אוסרין; הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' סה אות א; הר צבי הערות וחידושים, מנחת חינוך מצווה רפד, בדעת הרמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"א, בדעת ריבמ"ץ, דמאי פ"ה מ"א ד"ה תרומות, ובדעת הר"ש, חלה פ"ג מ"ח ד"ה זית). ראה: אורים גדולים, סי' יא למוד סג, שהסתפק האם יש מקום להבחין בין דין דמאי לוודאי במקרה שעבר והפריש, וכן צידד הרב צבי פסח פראנק לעיל.

15. רדב"ז, הלי מאכלות אסורות פ"י ה"כ; תפארת ישראל, מכות פ"ג מ"ב בועז אות ב; חינוך, מצווה רפד ד"ה נמצא מכלל; מנחת חינוך, שם אות ב. יש שכתבו כן בדעת הרמב"ם, ראה: העמק שאלה, שאילתא קלב אות ז (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' פז); חזו"א, דמאי סי' א ס"ק ה; הערות הגר"ש אלישיב, בכורות ל ע"א ד"ה והנראה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק קצט.

16. חזו"א (דמאי סי' ד ס"ק יז ד"ה ולפ"ז; שם ס"ק כב ד"ה ירו'; קונטרס הלי תרומות ומעשרות ממרן החזו"א, סי' ב סעי' יא, בתוך: דרך אמונה ח"ג עמ' שפא); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רח; שם, ציון ההלכה ס"ק תז) בדעת החזו"א.

ויש מי שאומר, יפריש מתרומת מעשר תרומה גדולה.¹⁷

ו. אופן ההפרשה בהקדמת מעשר שני

והמקדים שני לראשון

כאשר הקדים מעשר שני לתרומה גדולה ומעשר ראשון, יש להפריש מהמעשר שני תרומה גדולה ומעשר ראשון.¹⁸ וכן, כאשר הקדים מעשר שני רק למעשר ראשון, יש להפריש מהמעשר שני מעשר ראשון וממנו יוציא תרומת מעשר.¹⁹

מכל מקום, כאשר מפריש מהמעשר שני מיניה וביה למעשר ראשון -

יש מי שאומר, אין בחלק המופרש למעשר ראשון קדושת מעשר שני ואינו צריך פדיון.²⁰

ויש מי שאומר, יש בו קדושת מעשר שני וצריך פדיון.²¹

ז. תיקון האיסור

מה שעשה עשוי

1. לחזור ולהפריש²²

ואין צורך לחזור ולהפריש על הסדר אלא רק קורא שם על המוקדם שעדיין לא קרא עליו שם.²³

ויש מי שאומר, יחזור ויפריש על הסדר.²⁴

17. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הכ"ג אות ד ד"ה נראה.
 18. תוספתא, תרומות פ"ד ה"י; מנחת חינוך, מצווה עב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רח.
 19. תירו"ט, תרומות פ"ג מ"ו ד"ה אע"פ; תפארת ישראל, שם יכין אות לה; מנחת חינוך, מצווה עב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רח.
 20. חזו"א (דמאי סי' ד ס"ק יז; שם סי' י ס"ק ג ד"ה שם ויראה); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רח; שם, ציון ההלכה ס"ק תט, בדעת החזו"א).
 21. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג הכ"ג אות ג ד"ה ונראה.
 22. בעניין זה, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק מב ד"ה אעפ"י, שתלה דיון זה שיובא במחלוקת הבבלי והירושלמי.
 23. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רו.
 24. רדב"ז, הלי תרומות פ"ג הכ"ג, בדעת רש"י, וסיים: 'ועדיין דברי רש"י צ"ע'. על פרשנות זו ואחרת בדעת רש"י, ראה: שו"ת משפט כהן, סי' נו אות ג.

2. שאלה על ההפרשה²⁵

אף על פי שעבר על לא תעשה מה שעשה עשוי

יש אומרים, מצווה להישאל על ההפרשה כדי לתקן את האיסור.²⁶
ויש אומרים, הדבר תלוי ברצונו.²⁷

ה. שאלה על תרומה גדולה

יש אומרים, כאשר הפריש כסדר התרומות והמעשרות ועתה רוצה להישאל רק על התרומה גדולה צריך לכוון להישאל גם על יתר המעשרות שאל"כ נמצא שהקדים המעשרות לתרומה הגדולה שנעקרה למפרע בשאלתו.²⁸ לפיכך, אם נאכלו המעשרות לא יוכל עוד להישאל על התרומה הגדולה.²⁹
ויש מי שמסתפק, האם בשאלתו על התרומה הגדולה הוא עובר בלאו או לא.³⁰

ט. מלקות בהפרשה בפועל

ואין לוקין על לאו זה

יש מי שאומר, אין לוקים רק כאשר קרא שם ללא הפרשה בפועל, אך אם הפריש בפועל לוקה.³¹

25. לפרטי דין שאלה על הפרשת תרומות ומעשרות, ראה מה שיתבאר להלן פ"ד הי"ז.
26. מנחת חינוך, מצווה עב ד"ה וסדר הפרשה; פרחי ציון, פ"א סי' טו (לא ע"ב); חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כא ד"ה נראה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רו. ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ד הי"ז ד"ה המקדים.
27. שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק צו; שו"ת משפט כהן, סי' נו אות ג; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הכ"ג אות ח ד"ה פשוט.
28. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג הכ"ג אות ח ד"ה ואפשר; דרך אמונה, שם ס"ק רו.
29. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ג הכ"ג ציון ההלכה ס"ק תא.
30. האדר"ת, משנת ר' בנימין זרעים קונטרס אחרון ירושת משנה ט ע"א אות יב.
31. מרכבת המשנה (חעלמא), הל' מעשר פ"ז הי"ג.

הלכה כד

- א. הבנת נוסח ההפרשה
- ב. אמירת נוסח מקוצר
- ג. הפרדה או סימון מקום בתרומה גדולה ותרומת מעשר
- ד. קריאת שם חולין למאית בתחילת נוסח ההפרשה
- ה. הפרשת תרומה גדולה
- ו. קריאת שם למעשר ראשון

הרוצה להפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר כאחד,¹ מפריש אחד משלשה ושלשים ושליש, ואומר אחד ממאה שיש כאן הרי הוא בצד זה שהפרשתי והרי הוא חולין, והנשאר מזה שהפרשתי הוא תרומה על הכל, והמעשר שראוי להיות למאה חולין אלו הרי הוא בצד זה שהפרשתי וזה הנשאר יתר על התרומה ממה שהפרשתי הרי הוא תרומת מעשר על הכל.²

א. הבנת נוסח ההפרשה

- יש אומרים, ראוי ונכון להבין את תוכן נוסח ההפרשה,³ ולכן חייב ללמוד את פרטי ההפרשה.⁴
- יש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ללא הבנת הנוסח הפרשתי לא חלה והיבול נשאר טבל.⁵
- יש אומרים, אם אמר את הנוסח כראוי, אף שאינו מבין את חלות ההפרשה ופרטיה בדיוק וסומך בליבו שתחול ההפרשה כפי הדין, ההפרשות חלו כראוי.⁶

-
1. על יכולתו של ישראל להפריש תרומת מעשר, ראה לעיל פי"ג הי"ב אות א. להרחבה בענייני הנוסח וביאוריו, ראה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"י"א סי' סו; תרומת שמעון, עמ' 52-17.
 2. דמאי, פי"ה מ"ב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כח.
 3. כרם ציון השלם, ח"יג הלכות פסוקות פי"ט סעי' ב: 'ראוי ונכון'.
 4. הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פרק שישי אות ה עמ' עד; הארץ ומצוותיה השלם, פי"א אות ח עמ' כז).
 5. שו"ת מהר"י אלגאזי, קונטרס הספיקות סי' יב עמ' קא-קב; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' סב אות י; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קצב; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' רנה ד"ה וני"ל עוד.
 6. חזו"א, קונטרס הל' תרומות ומעשרות שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' שעח ד"ה נוסח; דרך אמונה (הל' תרומות פי"ג הכ"ד ס"ק רכה; שם ציון ההלכה ס"ק תנח הוסיף: 'אבל מי שאינו יודע כלל שצריך לחול כאן משהו וחושב שהוא איזה תחנה צ"ע אם מהני').

ב. אמירת נוסח מקוצר

יש אומרים, בשעת הדחק יכול להפריש תרומות ומעשרות ולומר 'כל ההפרשות וחילול מעשר שני ונטע רבעי יחולו כמו שכתוב בנוסח שנמצא ברשותי'⁷, ואפילו אם אין בידו נוסח הפרשה ואמר: 'שתהיה חלה ההפרשה כפי שצריך מן הדין', מועילה ההפרשה.⁸

לדעה זו -

יש אומרים, לאו דווקא בשעת הדחק אלא כל מי שאינו בקי יוכל לומר נוסח כזה.⁹

יש אומרים, מ"מ עליו להבין את משמעות ההפרשה כדי שיועיל הנוסח המקוצר.¹⁰

יש מי שאומר, במקרה וישנו הכרח להפריש מיד, כגון משקים הנמצאים בתזוזה מתמדת ובקריאת הנוסח הארוך יהיה שיהוי זמן המשנה את מיקום התרומה והמעשרות, ראוי לכתחילה לומר את הנוסח הקצר.¹¹

יש אומרים, אין מועילה הפרשה בנוסח כזה אלא יש לומר את כל הנוסח כראוי.¹²

7. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ו; קריינא דאגרתא, ח"ב סי' קלג ד"ה מרן: 'אין זה משנת חסידים להתנהג כן תמיד דהוי כולול במצוות הפרשת תרו"מ'; הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פ"ו אות ז עמ' עד-עה; הארץ ומצוותיה השלם, פ"א אות ט עמ' כח); הרב בן ציון אבא שאול (שו"ת אור לציון, ח"א יוד סי' כד; כתובות ח"א סי' נט עמ' רב-רד); חוט שני, ה' תרומות פ"ג סוף הכ"ג אות ד, בעניין הפרשה בין ברכה לאכילה; הרב יוסף שלום אלישיב, משפטי ארץ תרומות ומעשרות פ"י הערה כט; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ג הי"ט ס"ק עט; שם, ביאור ההלכה ד"ה מקום; שם הכ"ד סוף ס"ק רכה).

8. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ו; הרב אברהם גולדברג (מצוות הארץ כהלכתן, פרק שישי אות ה עמ' עד; הארץ ומצוותיה השלם, פ"א אות ח עמ' כז); המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק לח; שמירת שבת כהלכתה, פ"א סעי' כג, בעניין הפרשה בערב שבת בתנאי; מנוחת אהבה (ח"ג פרק כד סעי' לו; שם הערה 103); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רכה.

9. דעות אלו הביאו בדבריהם את דעת החזו"א, לעיל הערה 7, אך לא ציינו שמדובר על שעת הדחק כדבריו אלא הרחיבו זאת לכל מי שאינו בקי ובאופן של לכתחילה, ראה: חזו"א, קונטרס ה' תרו"מ שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' שעח ד"ה נוסח; שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' פה ד"ה מי שאינו; מצות הארץ (כהנא, מהדורה שביעית מתוקנת תש"ס), עמ' יד אות ג; שמירת שבת כהלכתה, פ"א סעי' כג.

10. שו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תרסז; שם, ח"ד סי' רנה ד"ה ונ"ל עוד; הערות לספר חיל הארץ, עמ' קיז).

11. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ג הי"ט ביאור ההלכה ד"ה מקום.

12. הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' כא; הר צבי, סנהדרין ס ע"א; הר צבי, ערכין ה ע"א); חזון עובדיה,

ג. הפרדה או סימון מקום בתרומה גדולה ותרומת מעשר

מפריש אחד משלשה ושלישים ושליש

יש אומרים, יש להפריד לפני ההפרשה את חלק התרומה ותרומת מעשר מכלל היבול.¹³

ויש אומרים, אין צורך בהפרדה ממשית.¹⁴

ויש אומרים, יש לסמן מקום לתרומה ותרומת מעשר בתוך היבול.¹⁵

ד. קריאת שם חולין למאית בתחילת נוסח ההפרשה

ואומר אחד ממאה שיש כאן הרי הוא בצד זה שהפרשתי והרי הוא חולין

לדעה זו, בתחילת נוסח ההפרשה יש להגדיר מאית לתרומת מעשר עתידית,¹⁶ ולכוון שזהו חוץ ממה שיעשה תרומה.¹⁷

תרומות ומעשרות עמי קצב; הרב צבי יהודה קוק (עטורי כהנים, גיליון 154 תשרי תשנ"ח עמ' 45; מתוך התורה הגואלת, מועדים וזמנים עמ' 201 אות ה).

13. רמב"ם, הלי מעשר פי"ט ה"ה; בית דוד, דמאי פ"ה מ"א ד"ה נוטל; משנה ראשונה, שם מ"ב ד"ה אחד; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה וכתב; קונטרס הלי תרו"מ שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' שעז ד"ה דין ההפרשה; קונטרס הלי תרו"מ ממרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמ' 760 סי' ב סעי' ד); דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג סוף הכ"ד ד"ה שיעור תרומה.

14. רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"א-מ"ב; רע"ב, שם מ"א ד"ה נוטל; תיורי"ט (דמאי פ"ה מ"א ד"ה הרי, והעיר על סתירת הרמב"ם מפיהמ"ש לחיבורו; שם מ"ב ד"ה נוטל); הון עשיר, שם מ"א ד"ה נוטל; משנת חכמים (הורו"ץ), שם מ"ב ד"ה שם בתיו"ט; חזון נחום, שם מ"א; מהר"א פולדא, דמאי פ"ה ה"א ד"ה כדי תרומת; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' כה; פאת השלחן, הלי דמאי סי' יד בית ישראל ס"ק י.

15. הון עשיר, דמאי פ"ה מ"א ד"ה פי' אחר, בדעת הרמב"ם; גר"א (שנות אליהו, דמאי פ"ה מ"א ד"ה נוטל; שם מ"ב ד"ה רוצה); תפארת ישראל (דמאי פ"ה מ"א יכין אות ב; שם הלכתא גבירתא, מ"א); ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי, עמ' קטו הערה 1; שם עמ' קיז הערה 1).

16. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כח; לבוש, שם סעי' כח; ט"ז, שם ס"ק יד; שו"ת מטה יוסף, ח"ב יו"ד סי' ט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ט סעי' יג; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קטו אות ב; המעשר והתרומה, פ"א סעי' מ.

הסברים שונים ניתנו לדעה זו, ראה: ירושלמי, דמאי פ"ה ה"ב; פני משה, שם ד"ה נמצא או פוחת; מהר"א פולדא, שם ד"ה נמצא או פוחת; ניר, שם ד"ה מעשר ואח"כ; רידב"ז, שם ד"ה מעשר; שו"ת מטה יוסף, ח"ב יו"ד סי' ט פירוש דינים ס"ק ז; תפארת ישראל, דמאי פ"ה מ"ב יכין אות יד; משנה ראשונה, שם מ"א ד"ה ואומר; חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק א ד"ה עוד; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמ' קטו אות הערה 1; הר בשן, הלי תרומות פ"ג הכ"ד; מעדני ארץ, שם אות א.

17. חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה פ"ה.

ויש אומרים, ניתן לשנות נוסח זה ולומר: 'יותר מאחד ממאה שיש כאן יהא תרומה גדולה ואחד ממאה שיש כאן ועוד תשעה חלקים כמותו יהא מעשר ראשון'.¹⁸

ה. הפרשת תרומה גדולה

והנשאר מזה שהפרשתי הוא תרומה על הכל

בזמן הזה שמפרישים כל-שהוא לתרומה גדולה,¹⁹ יש להפריש מעט יותר מאחד ממאה לתרומה גדולה.²⁰

1. קריאת שם למעשר ראשון

והמעשר שראוי להיות למאה חולין אלו הרי הוא בצד זה שהפרשתי

לדעה זו, בדבריו 'למאה חולין אלו' הכוונה היא גם על המאית שהוצאה מקודם כדי שיוכל לקרוא שם למעשר ראשון יחד עימה ולאחר מכן לעשותה תרומת מעשר.²¹

ויש אומרים, יש לומר נוסח המתייחס במפורש למאית שהינה כחלק מהמעשר ראשון.²²

18. סידור עולת ראייה (מהדורת תשע"ה), ח"א עמי' שנו; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה ויש אומרים; קונטרס הלי' תרומות ומעשרות שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמי' שעז ד"ה דין ההפרשה); כרם ציון השלם (ח"ג הלכות פסוקות פ"יט סעי' יד; שם סעי' טז); דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רטז. ראה: ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמי' קטו אות הערה 1, שהעיר שנוסח זה מועיל ג"כ למרות שלא נזכר בשו"ע ורמב"ם.

19. ראה לעיל פ"ג ה"א.

20. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' כח; לבוש, שם סעי' כח; ש"ך, שם ס"ק נד; ט"ז, שם ס"ק יד; סידור עולת ראייה (מהדורת תשע"ה), ח"א עמי' שנו; המעשר והתרומה, פ"א סעי' מ; כרם ציון השלם (ח"ג הלכות פסוקות פ"יט סעי' יב-יד; שם סעי' טז); ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמי' קטו אות ב; חזו"א, קונטרס הלי' תרו"מ ממרן החזו"א (בתוך: דרך אמונה ח"ג עמי' שפא סי' ב סעי' ו-ז); דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רכ.

21. חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק א ד"ה וגי'; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ג הכ"ד ס"ק רכב.

22. שו"ת מטה יוסף, ח"ב יו"ד סי' ט; סידור עולת ראייה (מהדורת תשע"ה), ח"א עמי' שנו; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק ב ד"ה ויש אומרים; דרך אמונה, פ"ג סוף הכ"ד ד"ה נוסח המעשר; קונטרס הלי' תרו"מ שנדפס ע"פ מרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמי' שעז ד"ה דין ההפרשה; קונטרס הלי' תרו"מ ממרן החזו"א, בתוך דרך אמונה ח"ג עמי' שפא סי' ב סעי' ו); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"יט סעי' יג; ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי), עמי' קטז.

פרק ד

הלכה א

- א. שליחות בהפרשת תרומות ומעשרות
- ב. 'מצווה בו יותר מבשלוחו' בהפרשת תרומות ומעשרות
- ג. שליח עושה שליח בהפרשת תרומות ומעשרות
- ד. הפרשת שליח במחשבה
- ה. נוסח הברכה לשליח
- ו. עבד ושפחה כשליחים להפרשת תרומות ומעשרות
- ז. ישראל מומר כשליח להפרשת תרומות ומעשרות
- ח. שליח להפרשה שאינה כדין
- ט. שליחות קבועה

עושה אדם שליח להפריש לו תרומות ומעשרות שנאמר כן תרימו גם אתם! לרבות את השליח.² ואין עושין שליח גוי שנאמר גם אתם! מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית.³

1. במדבר יח, כח.
2. תרומות, פי"ד מ"ד; קידושין, מא ע"ב; בבא מציעא, כב ע"א; ירושלמי (דמאי פי"ו ה"א; תרומות פי"א ה"א); סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה עושה אדם; ריבמ"ץ, תרומות פי"ד מ"ד ד"ה האומר; ר"ש, שם ד"ה האומר; טור, יו"ד סי' שלא; פרישה, שם אות מו; שו"ע, שם סעי' כט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ל סעי' א; עשר תעשר, שער הלכה ה' צב. יש שהביאו ראיה נוספת לדין שליחות בתרומה, מדברי המשנה בתרומות פי"ג מ"ד: 'הרשה את בן ביתו או את עבדו או את שפחתו לתרום, תרומתו תרומה', ראה: בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות כט; גר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק עב; שנות אליהו הארוך, תרומות פי"ג מ"ד); עשר תעשר, שער הלכה ה' צב; המעשר והתרומה, פי"ד סעי' א. ויש שדחו ראיה זו, ראה: רש"י, קידושין מא ע"ב ד"ה שם ואלא, שלגבי עבד יש לומר שידו כיד בעל הבית; שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, שם אות שלו, ביאר שממשנה זו אין להוכיח דין שליחות אלא מדובר על נתינת רשות בלבד. דיון בראייה זו קשור למה שיתבאר להלן (אות א) האם יש צורך בשליחות או בנתינת רשות בלבד.
3. על הצורך לרבות מפסוק דין שליחות בתרומה לאחר שהכלל בידינו 'שלוחו של אדם כמותו', ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פי"ד ה"א; דרך אמונה, שם ס"ק ו. גיטין, כב ע"ב; בבא מציעא, עא ע"ב; ירושלמי (דמאי פי"ו ה"א; תרומות פי"א ה"א); סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה עושה אדם; רמב"ם (פיהמ"ש תרומות פי"א מ"א; השווה לדבריו באופן כללי, ה' שלוחין ושותפין פי"ב ה"א); ריבמ"ץ, תרומות פי"א מ"א ד"ה ונכרי; ר"ש, שם ד"ה נכרי; רא"ש, שם ד"ה ונכרי; טור, יו"ד סי' שלא; פרישה, שם אות מו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' ל; רדב"ז, ה' תרומות פי"ד ה"א; רע"ב, תרומות פי"א מ"א ד"ה אפילו; תפארת ישראל,

א. שליחות בהפרשת תרומות ומעשרות⁴

עושה אדם שליח

יש אומרים, המעוניין שחבירו יפריש עבורו תרומות ומעשרות מספיק שיגלה דעתו לשם כך ואין צורך בשליחות מפורשת.⁵

- שם יכין אות ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' ב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צב ד"ה ואין שליח; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' א.
4. הראשונים והאחרונים נחלקו בשאלה מהו היחס הנדרש בין בעל הפירות לבין המפריש עבורו, האם יש צורך בשליחות להפרשה או שמא מספיק גילוי דעת ונתינת רשות בלבד של בעל הפירות. הדיון נע בין סוגיות שונות מהן עולה שיש צורך בשליחות להפרשת תרומות ומעשרות לבין סוגיות שונות מהן עולה שמספיקה נתינת רשות וגילוי דעת לשם כך.
- בביאור יסוד מחלוקת זו, ראה: קובץ שיעורים, קובץ ביאורים גיטין אות לו.
5. תוספות, גיטין סו ע"א ד"ה כל, בתירוץ השני; רמב"ן, שם ד"ה הא דתנן; רבינו קרשקש (המיוחס לריטב"א), שם ד"ה מתני' מי; ריטב"א, שם ד"ה והא דאמרין; ר"ן, נדרים לו ע"ב ד"ה הכא נמי; רא"ש (נדרים לו ע"ב ד"ה כל; תוספות הרא"ש, גיטין סו ע"א ד"ה כל, בתירוץ הראשון); נימוקי יוסף, נדרים יב ע"א מדפי הרי"ף ד"ה פיסקא ותורם; מאירי (גיטין סה ע"ב ד"ה ולענין; נדרים לה ע"ב ד"ה ואמר אחר; שם לו ע"ב ד"ה התורם על חבירו זכות; בבא מציעא כב ע"א ד"ה יראה, בשם גדולי המחברים); ערוך השלחן (הלי' תרומות סי' סג סעי' י; שם סעי' ג); שו"ת עונג יום טוב, סי' קח ד"ה ולזה כתב, בדעת הרמב"ן; הרב שלמה זלמן אורבך (קונטרס לאפרושי מאיסורא, סי' א אות ד ד"ה אמנם, בדעת הרמב"ן; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד ה"א אות ב, בדעת הרמב"ם); הרב איסר זלמן מלצר, תשובה לקונטרס אפרושי מאיסורא אות א ד"ה על דבר, בדעת הרמב"ן; מערכות חיים, ענייני שליחות מערכת זכיה ג אות ג, בביאור דעת הרמב"ן; שיעורי רבי שמואל רוזובסקי (קידושין מא ע"א אות שלו; בבא מציעא כב ע"א סי' יד אות ה, בביאור הבנה אחת בדעת הרמב"ן). יש שהביאו ראייה לשיטה זו שאין צורך בשליחות מקידושין נב ע"ב 'ההוא סרסיא', ראה: בית אהרון (וואלקין), גיטין סו ע"א ד"ה בתוד"ה כל. על דעה זו הקשו מדברי הגמרא בבא מציעא, כב ע"א: 'דשויה שליח', ומקידושין, מא ע"ב, שם נלמד דין שליחות בתרומה, ראה: תפארת יעקב (גוזנדהייט), גיטין סו ע"א ד"ה ודע שאני תמה מאוד.
- ונאמרו בכך כמה הסברים:
- א. לעצם ההפרשה ותיקון הפירות מאיסור טבל אין צורך בשליחות, וכל הצורך בשליחות הוא למטרת ייחוס המצווה לבעלים, ראה: שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' ד; כתבי קהלות יעקב החדשים, בבא מציעא סי' לה ד"ה והנראה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' לט אות טו-יז.
- ב. מספיקה נתינת רשות בלבד להפרשת תרומות ומעשרות מכאן ולהבא, אך כאשר מדובר על קיום ההפרשה למפרע יש צורך בשליחות, ראה: ריטב"א (המיוחס לריטב"א), בבא מציעא כב ע"א ד"ה שם והתניא; שיטה מקובצת, שם ד"ה והתניא אם; קידושין נב ע"ב ד"ה ההוא גברא דקדיש בפרומא); שיטה מקובצת, בבא מציעא כב ע"א, בשם הריצב"ש; רמב"ן (קידושין נב ע"ב ד"ה לא אמרו; בבא מציעא כב ע"א ד"ה ואמאי); מאמר המלך, הלי' תרומות פ"ד ה"ג ד"ה עוד אפשר לפרש; בית אהרון (וואלקין), גיטין סו ע"א ד"ה בתוד"ה כל; שלמי תודה, בבא מציעא כב ע"א.
- ג. ישנם ב' סוגי שליחות ולענין הפרשת תרומות ומעשרות מספיק גילוי דעת של הבעלים

יש אומרים, יש צורך בשליחות להפרשת תרומות ומעשרות.⁶
לדעה זו -

יש שביארו בשליחות זו מתקיימת גם באופן זה של נתינת רשות.⁷
יש שביארו שנדרשת שליחות מפורשת ככל דין שליחות.⁸

ליצירת השליחות, ראה: שיעורי רבי שמואל רוזובסקי (בבא מציעא סי' יד אות ד; גיטין סו ע"א אות שנח); חידושי רבי נחום פרצוביץ, בבא מציעא כב ע"א אות לו.
ד. יש צורך בשליחות אך במקום שזכות הוא היא מתקיימת מדין זכייה בגילוי דעת בלבד, ראה: רבי עקיבא איגר, בבא מציעא כב ע"א ד"ה גמרא והא; שו"ת עונג יום טוב, סי' קח; ברכת שמואל (קידושין סי' יט אות ג; בבא מציעא סי' כב אות ו); שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' א ענף ח; מעיל שמואל, זרעים דף כב ע"א ד"ה שיטת; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק טו ד"ה גיטין; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' סו אות ב ד"ה ונראה; שיעורי רבי דוד פוברסקי, בבא מציעא כב ע"א אות צ. יש המבארים כע"ז, שכיון שהפרשת תרומות ומעשרות היא זכות לבעלים מספיק גילוי דעת של בעל הפירות לעשיית שליח, ראה: גרש ירחים, גיטין סו ע"א אות קנט.

ה. לעיקר ההפרשה יש צורך בשליחות אך לפרטיה מספיק גילוי דעת בלבד, ראה: תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין סו ע"א ד"ה והנה הר"ן.

בסתירת דברי הר"ן, ראה: הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' א אות ד ד"ה אמנם, שלדעת הר"ן אין צורך בשליחות גמורה אלא בגילוי דעת ברור המורה על רצון ומועיל מדין זכייה; דרכי דוד (לוויין), נדרים לו ע"ב ד"ה שם ר"ן, שדעתו שיש צורך בשליחות כדבריו בגיטין, אלא שדבריו בנדרים מתייחסים למודר הנאה שכאשר לא היה שליחות אין איסור.

6. תוספות, גיטין סו ע"א ד"ה כל, בתירוץ ראשון; רא"ש (תוספות הרא"ש, גיטין סו ע"א ד"ה כל, בתירוץ השני; פסקי הרא"ש, נדרים פ"ד אות ד); ר"ן, גיטין לב ע"ב מדפי הר"ן ד"ה הרי אלו; רשב"א, נדרים לו ע"ב ד"ה הא (בביאור דבריו ראה: שו"ת עונג יום טוב, סי' קז; ברכת שמואל, קידושין סי' יט; בבא מציעא סי' כא אות ז-ח); ריטב"א (בבא מציעא כב ע"א ד"ה תרגמה; קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא אפוטרופוס; פסחים ז ע"ב ד"ה והילכתא); רבינו קרשקש (המיוחס לריטב"א), גיטין נב ע"א ד"ה מתניי; מאירי, פסחים ז ע"ב ד"ה וכל הברכות; אור זרוע, ח"ב ה' פסחים סי' רכד; קצות החושן, סי' רמג ס"ק ח; עמק יהושע (שפירא), ח"א סי' כא; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק טו ד"ה נמצינו; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א ס"ק א.

7. שו"ת עונג יום טוב, סי' קח ד"ה ולזה כתב; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק טו ד"ה נמצינו; רשימות שיעורים (סולובייציק), בבא מציעא כב ע"א ונראה דיתכן, בדעת הרמב"ם וראה בהמשך דבריו את ההשלכות מהגדרה זו ביחס למינוי שליחות מפורשת; הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' א אות ד ד"ה אמנם, בדעת הר"ן; חידושי רבי נחום פרצוביץ, בבא מציעא כב ע"א אות לו, בדעת הרמב"ן; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א ס"ק א.

8. שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, בבא מציעא כב ע"א סי' יד אות ה, בביאור הבנה אחת בדעת הרמב"ן; חידושי רבי נחום פרצוביץ, שם אות לו, בדעת הר"ן. ראה: מאירי, פסחים ז ע"ב ד"ה וכל הברכות, שכתב שיש צורך במינוי שליחות להפרשת תרומות, דבר הסותר את דבריו לעיל הערה 5.

יש אומרים, במקרה של זכות גמורה, כגון שהיבול עלול להתקלקל,⁹ או כשיש אומדנא ברורה שכך הוא רצון הבעלים¹⁰ - אין צורך בגילוי דעת של הבעלים.

ב. 'מצווה בו יותר מבשלוcho' בהפרשת תרומות ומעשרות¹¹

עושה אדם שליח

יש אומרים, אין עדיפות לקיום הפרשת תרומות ומעשרות בעצמו מאשר ע"י שליח.¹²

ויש אומרים, גם בהפרשת תרומות ומעשרות ישנה עדיפות לקיומה בעצמו מדין 'מצווה בו יותר מבשלוcho'.¹³

יש המסתפקים האם יש עדיפות לקיום ההפרשה ע"י בעל הבית בדווקא, או שמא יכול לתת לבני ביתו להפריש.¹⁴

9. שו"ת תרומת הדשן, סי' קפח. דבריו הובאו ביחס להפרשת חלה, ראה: בית יוסף, יו"ד סי' שכח סוף אות ג; רמ"א, שם סעי' ג; ש"ך, שם ס"ק ה; ערוך השלחן, שם סעי' ז. בביאור הדברים, ראה: שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' א ענף ד ד"ה וגם; גידולי הקדש, שם ס"ק ג; חלת לחם, סי' ז סעי' ט; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ו אות א. יש שהרחיבו דין זה גם ביחס להפרשת תרומות ומעשרות, ראה: חבל יוסף, חדרי דעה, סי' שכח סעי' ג; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' ט; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ד ה"א ס"ק ב; שם ציון ההלכה ס"ק יב).

10. גם במקרה שהיבול לא יתקלקל, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' י. יש שכתבו כן ביחס להפרשת חלה, ראה: רמ"א, יו"ד סי' שכח סעי' ג; ט"ז, שם ס"ק ב. יש שכתבו שהפרשת חלה באופן כזה מועילה בדיעבד, ראה: ב"ח, יו"ד סי' שכח סוף אות ג; ש"ך, שם ס"ק ה; ערוך השלחן, שם סעי' ו-ז.

11. דין 'מצווה בו יותר מבשלוcho' מוזכר בקידושין מא ע"א, רק ביחס לקידושי אישה ולהכנות צרכי שבת. יש שהגבילו דין זה לבי עניינים אלו וממילא לא יחול דין זה בהפרשת תרומות ומעשרות, ויש שהרחיבו דין זה ביחס לכל המצוות וממילא גם להפרשת תרומות ומעשרות. להרחבה בנושא זה, ראה: שו"ת משנה הלכות, ח"ט סי' רמג; הרב נתנאל אורבך, 'מצווה בו יותר מבשלוcho' בהפרשת תרו"מ וחלה', אמונת עתיד 113 (תשרי תשע"ז) עמ' 54-50.

12. שו"ת מהר"ח או"ז, סי' קכח; הרב שלמה קלוגר (שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א סי' יא; שנות חיים, קונטרס פרט ועוללות סי' לג ד"ה והנה בסוכה; אולם, השווה לדבריו בשו"ת האלף לך שלמה, או"ח סי' שטז: 'דקיי"ל בכל דבר דמצווה בו יותר מבשלוcho'); יד המלך, הל' שבת פ"ל ה"ו; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' קכא עמ' קצה.

13. פני יהושע (ברכות טו ע"ב ד"ה אלא אי; קידושין כז ע"א ד"ה בא"ד וא"ת); משנה לחם (עמדין), חלה פ"ב מ"ג, ביחס להפרשת חלה; זכרון שאול (ברזם), ח"ב קידושין פ"ב אות ב; שו"ת אבני צדק (טייטלבוים), יו"ד סו"ס קנג; שו"ת חתן סופר, סי' מד ד"ה ולפי, ביחס להפרשת חלה.

14. זכרון שאול (ברזם), ח"ב קידושין פ"ב אות ב ד"ה א' שנותן.

ג. שליח עושה שליח בהפרשת תרומות ומעשרות¹⁵

עושה אדם שליח

יש אומרים, שליח יכול למנות שליח נוסף להפרשת תרומות ומעשרות.¹⁶
ויש אומרים, אין שליח יכול למנות שליח נוסף להפרשת תרומות ומעשרות.¹⁷

15. בקידושין, מא ע"א, מובאת דרשה המאפשרת לשליח הממונה מאת הבעלים לעשות שליח נוסף לביצוע השליחות שהוטלה עליו: 'ושלח ושלחה - מלמד שהשליח עושה שליח'. לאפשרות זו ישנן ב' הגבלות: הצורך בהסכמת הבעלים - שליח עושה שליח נאמר במקרה שהשליח הראשון מינה את השני על דעת עצמו בהסתמך על כך שאין הבעלים מתנגד בפירוש למינוי השליח הנוסף, כפי המבואר בגיטין פ"ג מ"ה; שו"ע, אבהע"ז סי' קמא סעי' לח. ההגבלה השנייה מצויה בגיטין סו ע"ב, שם הגביל רבי יוסי דין זה בשליחות מופשטת. כלומר, כאשר נושא השליחות מוגדר כ'מילי' בלבד אין השליח רשאי להעביר את שליחותו לאחר, 'מילי לא מימסרן לשליח'.

להלן יובא שנחלקו הפוסקים האם שליח עושה שליח בהפרשת תרומות ומעשרות. כדי לאפשר ביצוע שליחות נוספת בהפרשת תרומות ומעשרות, יש להגדיר שהפרשת תרומות ומעשרות אינה בגדר 'מילי', ראה במקורות שיובאו להלן הערה 16. אך הסוברים שלא ניתן לשליח הראשון למנות שליח נוסף בהפרשת תרומות ומעשרות מתבססים על כך שההפרשה היא בגדר 'מילי', ראה במקורות שיובאו להלן הערה 17. בעניין היחס בין הגדרת 'מילי' בדעות הראשונים לבין הפרשת תרומות ומעשרות, ראה: חדושי הב"ח, קידושין מא ע"א ד"ה מבעי. להרחבה נוספת, ראה: התורה והארץ, ח"ג עמ' 292-309. יש שתלו את שאלת שליח עושה שליח בתרומה בלימוד דרשות הפוסקים, ראה: חתם סופר, גיטין כט ע"א ד"ה מילי. בנוסף, בגיטין, סו ע"ב-סז ע"א, נחלקו רבי יוסי ושמואל במקרה שהבעלים אמר במפורש לשליח הראשון שיוכל למנות שליח נוסף ('אומר אמרו') האם יש בכך חיסרון של 'מילי' ואין שליח עושה שליח גם במקרה זה או לא. אין אזכור דין זה ביחס להפרשת תרומות ומעשרות, אלא רק בפוסק אחד, כמבואר להלן הערה 22.

16. שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה וצ"ע הא; שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכא; שו"ת יהודה יעלה (אסאד), ח"א או"ח סי' קכא; המקנה, קידושין מא ע"ב ד"ה בגמרא אתם; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ד ה"א; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' לו אות ה; הליכות אליהו (פיינשטיין), ח"א חו"מ סי' טו ד"ה נסתפקתי; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"א אות ג ד"ה והלום; הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, התורה והארץ ח"ג עמ' 306. ראה: שו"ת הריב"ש, סי' רכח ד"ה ועוד י"ל, שבכל התורה שייך דין שליח עושה שליח. יש שהגדירו את הפרשת תרומות ומעשרות שאינה בגדר 'מילי', אך לא התניחו יסודות לדין שליח עושה שליח בתרומה, ראה: מאירי, גיטין כט ע"א ד"ה והאומר; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' קכז ד"ה ותו; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א ס"ק ד.

17. שו"ת מהרי"ח או"ז, סי' כו, לדבריו יש בעיה עקרונית בשליח העושה שליח בהפרשת תרומות ומעשרות משום שאין זה לדעת הבעלים ובדבריו אינו מתייחס לחיסרון 'מילי'; לבוש, יו"ד סי' שכח סעי' ג; בית מאיר, אבן העזר סי' קכ סעי' ד; שו"ת באר יצחק (ספקטור), יו"ד סי' כח ענף ו; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה ס"ק טו; ערוגת הבושם (בכרד), ה' קידושין ח"ב סי' לה אות יט ד"ה ותדע; שו"ת שערי בנימין (קלוגר), סי' לט אות ו; מדרשו של שם ועבר, קידושין מא ע"א ד"ה ולפי דבריו; הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ו אות ב.

לדעה זו -

יתכן והשליח השני יכול להפריש בעבור הבעלים מטעם זכייה.¹⁸
 ויש חולקים על אפשרות זו, מכיון שצריך שליחות להפרשת תרומות
 ומעשרות,¹⁹ אומדים את דעת הבעלים שאינו מעוניין בזכייה אלא
 בשליחות.²⁰

יש המסתפקים האם שליח יכול למנות שליח נוסף בהפרשת תרומות
 ומעשרות.²¹

יש אומרים, כאשר הבעלים נתנו הוראה מפורשת לשליח הראשון למנות שליח
 נוסף, יכול השליח השני לבצע את השליחות להפרשה.²²

ד. הפרשת שליח במחשבה

עושה אדם שליח

יש אומרים, יכול השליח להפריש במחשבה כפי שיכול המשלח עצמו.²³
 יש אומרים, אינו יכול להפריש במחשבה.²⁴

ה. נוסח הברכה לשליח

לדעה זו, נוסח הברכה שמברך השליח הוא 'על הפרשת תרומות ומעשרות'.²⁵

18. בית מאיר, אבן העזר סי' קכ סעי' ד; חידושי ושו"ת הר"ץ חריף, חולין יב ע"א ד"ה ולפי"ז,
 עמ' צד. יש לציין, שדעה זו תיתכן לדעות שהובאו לעיל אות א, הסוברות שניתן להפריש ע"י
 שליח מטעם זכיה או ניהותא ואין צורך במינוי שליחות מפורש ולכן השליח השני שהתמנה
 ע"י השליח הראשון יפריש לבעלים מדין זכיה וניהותא.

19. עמק יהושע (שפירא), ח"א סי' כא ד"ה אבל לתרום.

20. משמעות הרב יצחק אלחנן ספקטור (שו"ת באר יצחק, או"ח סי' א ענף ג ד"ה ובוה; שו"ת עין
 יצחק, ח"א אבן העזר סי' ב אות ה; שם ח"ב סי' נא ענף ג אות יא).

21. הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' נג אות א ד"ה עוד יש לעיין; שו"ת הר
 צבי, או"ח ח"ב סי' ג ד"ה אלא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט גאון צבי ס"ק ט
 אות א). ראה: מאירי, קידושין מא ע"א ד"ה ונסתפקו, שהביא את ספק רבותיו האם שליח
 עושה שליח בכל התורה או רק בגיטין וקידושין; חמדת שלמה, קידושין מא ע"א.

22. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' א; דברי ישראל, שם אות ב.

23. תוספות, קידושין נט ע"ב ד"ה מיד; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"א ד"ה מה לתרומה;
 פרי מגדים, פתיחה כוללת ח"ג אות כח; שדי חמד, ח"א מערכת ה אות צג; מעדני ארץ, הלי
 תרומות פ"ד הלי א אות ג; דרך אמונה, שם ס"ק ד.

24. שו"ת היכלי שן א (הרינון), סי' טו; שם, סי' כה).

25. רמב"ם, הלי ברכות פ"א ה"ג; כלבו, סי' צח ד"ה כל העושה; הגהות מיימוניות, ספר זרעים
 אות ל; מאירי, פסחים ז ע"ב ד"ה וכל הברכות; המעשר והתרומה, פ"א סעי' סא; עלי תמר,
 ברכות פ"ט ה"ג עמ' שיא. ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"א אות ב, ששיטה זו סוברת

יש אומרים, נוסח הברכה הוא 'להפריש תרומות ומעשרות'.²⁶
 יש מי שאומר, כאשר השליח מפריש את של חבירו מברך 'על הפרשת תרומות
 ומעשרות', אך כאשר מפריש מפירות שלו על של חבירו מברך 'להפריש תרומות
 ומעשרות'.²⁷

ו. עבד ושפחה כשליחים להפרשת תרומות ומעשרות²⁸

מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית

עבד ושפחה כשרים להפריש תרומות ומעשרות עבור בעל הבית - הן באופן של
 שליחות מחמת היותם 'בני ברית',²⁹ והן ללא דין שליחות מחמת שידם כיד בעל
 הבית.³⁰

ז. ישראל מומר כשליח להפרשת תרומות ומעשרות³¹

מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית

יש אומרים, ישראל הפורק עול מלכות שמים או מחלל שבת בפרהסיא יכול
 להיעשות שליח מחמת היותו 'בן ברית'.³²
 יש אומרים, אינו יכול להיעשות שליח להפרשת תרומות ומעשרות.³³

- שאינ צורך בשליחות להפרשת תרומות ומעשרות אלא מספיק נחותא בלבד, לפיכך אין
 השליח כבעלים לעניין הברכה.
26. ירושלמי, ברכות פ"ט ה"ג: 'להפריש תרומה ומעשר לשמו'; פרדס הגדול, סי' מז; ר"ן (פסחים
 ז ע"ב ד"ה ואיכא למידק; שם ד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ואיכא למידק); חלת לחם, סי' ז שירי
 ברכה ס"ק ג; ערוך השלחן, ה' מעשרות סי' צג סעי' ז; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א
 ס"ק ד, עפ"י רמ"א, יו"ד סי' רסה סעי' ב.
27. צפנת פענח, ה' ברכות פ"א ה"ג.
28. מדובר כאן על עבד ושפחה כנעניים, כפי שמתבאר מהמקורות להלן. אך ראה: שלחן גבוה,
 יו"ד סי' שלא ס"ק קכ. השווה גם לדברי מנחת ביכורים, תרומות פ"א ה"ז ד"ה הבן; חזון
 יחזקאל, שם ביאורים ד"ה והעבד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ב ס"ק קיט.
29. רמב"ם (ה' תרומות פ"ד ה"ט; תשובות הרמב"ם, בלאו, תשובה צח; פאר הדור, סי' עב);
 כסף משנה, ה' תרומות פ"ד ה"א, עפ"י רש"י, גיטין כג ע"ב ד"ה אף שלוחכם; המעשר
 והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק כ; הרב חיים קנייבסקי (שערי אמונה, פ"א מ"א ד"ה שם מה
 עמי רח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א ס"ק ט).
30. רש"י, קידושין מא ע"א ד"ה שם ואלא. יש שהזכירו את ב' הטעמים, ראה: ערוך השלחן, ה'
 תרומות סי' סג סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' ב.
31. ראה גם להלן פ"ד ה"ב אות יד.
32. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סג סעי' ה; אבן העזר, או"ח סי' קפט סעי' א; כרם ציון השלם,
 ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' ה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"א ס"ק ז.
33. דעת סופר (גרינברג), גיטין כג ע"א סוף ד"ה באופן אחר, עמ' מא.

ה. שליח להפרשה שאינה כדין³⁴

העושה שליח להפרשה שאינה כדין, כגון להקדים תרומה לביכורים או הפרשה מהרע על היפה, אין תרומתו תרומה.³⁵ ויש אומרים, אם ציווה אותו בעל הבית להפריש מהרע על היפה, תרומת השליח תרומה.³⁶

ט. שליחות קבועה

יש אומרים, יכול הבעלים למנות שליח קבוע להפרשת תרומות ומעשרות על כל התבואה שתהיה לו מעתה ועד עולם, באופן שמקנה לו את גוף הקרקע לפירות.³⁷

ויש אומרים, אין למנות שליח באופן זה.³⁸

34. להרחבה בעניין זה, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד ה"א אות א.
35. טורי אבן, חגיגה י ע"ב ד"ה מה; שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ק אבהע"ז סי' עז ד"ה מה, שתמה: יואטו בשביל שנתרבתה שליחות בתרומה נתרבה ג"כ תורם מן הרעה ע"י שליח; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד ה"א ס"ק ט.
36. ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד ה"א ציון ההלכה ס"ק מב.
37. סמ"ג, עשין סי' קלד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פי"ח בינת אדם אות א, ע"פ שיטה מקובצת נזיר יב ע"ב ד"ה והרב עזריאל; ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב ג נתיב ים אות טו; המעשר והתרומה, פי"ד בית האוצר ס"ק ב.
38. משנה למלך, הלי תרומות פי"ד ה"א; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' ו; כרתי ופלת, הלי מתנות כהונה סי' סא סעי' כא אות ו; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה ס"ק כא ד"ה ואמנם; הרב ישראל שיינקמאן, הקדמת המו"ל לספר חכמת אדם הלי התלויות בארץ. ראה עוד: התורה והארץ, ח"ג עמ' 333-335.

הלכה ב

א. חרש: הגדרה	יב. הפרשת תרומות ומעשרות בחרש, שוטה
ב. פיקח ונתחרש	וקטן שגדול עומד על גבם
ג. חרש שלמד לדבר	יג. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י גוי
ד. חרש המתקשר בשפת הסימנים	יד. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ישראל
ה. חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה	מומר
ו. חרש השומע באמצעות שתל שבלולי	טו. התורם את שאינו שלו
(קוֹקְלִיאָרִי)	טז. הפרשת תרומות ומעשרות במציל עצמו
ז. שוטה: הגדרה	בממון חבריו
ח. סימני השוטה: סימנים הכרחיים או	יז. התורם משלו על של חבריו
דוגמאות	יח. דעת בעל הבית בתורם משלו על של חבריו
ט. סימני השוטה: כולם או חלקם	יט. התורם משלו על של קטן
י. תדירות המעשים	כ. התורם משלו על של גוי
יא. עתים בריא עתים שוטה	

המשנה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, החרש, והשוטה, והקטן,¹ והנכרי² שתרם של ישראל ואפילו ברשותו, והתורם את שאינו שלו שלא ברשות הבעלים.³

- יש המבארים שהטעם שחרש שוטה וקטן אינם יכולים לתרום הוא משום שאינם בני דעת לכוון בהפרשה לשם תרומה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"א; ר"ש, שם ד"ה ירושלמי; גרי"א, ירושלמי תרומות פ"א ה"א ד"ה חמשה; תולדות יצחק, שם ד"ה החרש; רדב"ז, הלי תרומות פ"א ה"ב; רע"ב, תרומות פ"א מ"א ד"ה החרש. ראה גם: מלבושי יום טוב, אבהע"ז סי' ד ד"ה עוד עמ' 18; שו"ת עונג יום טוב, אבהע"ז סי' קעט ד"ה וכיון. בעניין זה הוסיף הירושלמי, תרומות פ"א ה"א, שלמרות שבמקרים מסוימים מעשיהם של חשיו מוכיחים על מחשבתם, מ"מ כיון שבתרומה נאמר לשון מחשבה אין מועיל מעשה המוכיח על המחשבה. ראה: רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"א אות א; מלאכת שלמה, שם ד"ה החרש. ויש המציינים לדברי קידושין מא ע"ב, שם מתבאר שמיעוטם משום שאינם בכלל יאיש, ראה: פסקי הלכות, יד דוד ח"א דף פג ע"א ד"ה אמת; קובץ שיעורים, ח"ב גיטין אות טז. דין הקטן בהפרשת תרומות ומעשרות יתבאר להלן פ"ד ה"ה.
- ראה: תיו"ט, תרומות פ"א מ"א ד"ה עובד, שאין לכתוב דין גוי שתרם את של ישראל בו החיבור, משום שאינו שייך כלל בתרומה. ראה כך גם: ר"ש, שם ד"ה נכרי; גרי"א, שנות אליהו שם ד"ה נכרי. אולם, יש שגרסו בו החיבור, ראה: ריבמ"ץ, שם ד"ה ונכרי; ראי"ש, שם ד"ה והנכרי.
- ירושלמי, תרומות פ"א ה"א; תוספתא, תרומות פ"א ה"א; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בתחילת; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' ל. בירושלמי, שם, הובא מקור מהתורה למיעוט חמישה אנשים אלו מהאמור בתרומת המשכן; כ"כ: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"א;

**אבל התורם משלו על של אחרים הרי זו תרומה ותיקן פירותיהם,
וטובת הנאה שלו שנותנה לכל כהן שירצה.⁴**

א. חרש: הגדרה

החרש

החרש שאין תרומתו תרומה הוא אדם שאינו מדבר ואינו שומע⁵ בשתי

- רש"י, שבת קנג ע"ב ד"ה ותורם, ביחס למיעוט חש"י; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"א ד"ה חמשה; רא"ש, שם; רדב"ז, הל' תרומות פ"ד ה"ב; רע"ב, תרומות פ"א מ"א ד"ה החרש; תיר"ט, שם ד"ה החרש; לבוש, יו"ד ס"י שלא סעי' ל; כרם ציון השלם, ח"י הלכות פסוקות פכ"ט סעי' א. יש שהסתייגו מלימוד זה, ראה: תוספות, חולין יב ע"ב-יג ע"א ד"ה תיבעי, שהינו אסמכתא בלבד; משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"א ד"ה החרש; עטרת ראש, שם אות א. ואכן, בניגוד למקור אותו הציג הירושלמי, כתב הגר"א (תרומות פ"א ה"א ד"ה חמשה; שנות אליהו הארוך, תרומות פ"א מ"א), שמדברי הבלבלי קידושין, מא ע"ב, לומדים למעט חמישה מקרים אלו ממקורות שונים ולא מתרומת המשכן. מקור נוסף למיעוט התורם את שאינו שלו, ראה: רש"י, שבת קנג ע"ב ד"ה ותורם, שנלמד מהפסוק 'תבואת זרעך'.
 4. במקור של חלק אחרון זה נחלקו הפרשנים. יש שכתבו שהמקור הוא מנדריים, לו ע"ב: 'התורם משלו על של חבירו, צריך דעתו או לא', שאלה שלא נפשטה שם, אך כיון שהבעיה השנייה למי שייכת טובת ההנאה נפשטה שטובת הנאה שלו כך נפשטה גם הבעיה הראשונה, ראה: בית יוסף, יו"ד ס"י שלא אות ל; ב"ח, שם אות כב; כסף משנה, הל' תרומות פ"ד ה"ב; מעשה רקח, שם; אור שמח, שם; ישועות מלכו, שם; אבני שוהם, שם; באופן קצת שונה; נאם דוד, שם; צדקה לחיים, שם; שו"ת עונג יום טוב, ס"י קט ד"ה וני"ל ליישב; משמרות כהונה, נדרים לו ע"ב ד"ה והנה הרי"מ. ואילו המאירי, נדרים לה ע"ב ד"ה ואמר אחר, כתב: 'שלא הוברר יפה בגמרא אם התורם משלו על חבירו צריך דעת אם לאו, עד שהרבה מן הפוסקים הניחוהו בספק ומחמירין בה', אך השווה לדבריו (שם), לו ע"ב ד"ה התורם; יבמות פח ע"א ד"ה ואתא למיפשטה), שההלכה שאין צריך דעת בעלים. יש שכתבו שהבעיה הראשונה בנדריים לא נפשטה אלא יש לפשוט אותה מבכורות, יא ע"א: 'הפודה פטר חמור של חבירו - פדיונו פדוי', ראה: משנה למלך, הל' תרומות פ"ד ה"ב; גר"א, יו"ד ס"י שלא ס"י עג. ראה בדברי הראשונים מדוע אכן לא פשטה הגמרא בנדריים ספק זה מדין פטר חמור: רמב"ן, קידושין כג ע"ב ד"ה אלא הא; ריטב"א, שם ד"ה אלא הא; רשב"א, שם ד"ה דאמר. יש שכתבו, שיש לפשוט את הספק בנדריים מהבבלי ביצה טז ע"ב, לגבי עירובי תבשילין שאין צריך דעת, ראה: תוספות ר"ד, עירובין פ ע"ב ד"ה ובפי' אין. יש שכתבו שהכרעת הספק ברמב"ם והשו"ע מתבססת על דברי הירושלמי, נדרים פ"ד ה"ג, ראה: קרן אורה, נדרים לו ע"ב ד"ה אבל מדברי הירושלמי; שו"ת צמח צדק (שניאורסון), יו"ד ס"י רכב אות ב; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ב הערה ו.
 5. ראה: תרומות, פ"א מ"ב; חגיגה, ב ע"ב; נדה, יג ע"ב; רמב"ם (הל' תרומות פ"ד ה"ד; הל' אישות פ"ב הכ"ו); רא"ש, חולין פ"א ס"י ג; תפארת ישראל (תרומות פ"א מ"א יכין אות א; הלכתא גבירתא, שם); פרי מגדים (או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ה; יו"ד שפתי דעת ס"י א ס"ק כב); פתח עינים, תרומות פ"א מ"א; שושנים לדוד, שם ד"ה סדי"ה החרש. יש שלמדו כן, שחרש גם אינו מדבר מדברי התורה, שמות ד יא: 'מִי שֶׁפֶה לְאָדָם או מִי שְׂוֹם

אוזניו,⁶ משום כך הוא מוגדר כשוטה שאין לו דעת⁷ להפריש תרומות ומעשרות. ואף אם הוא חריף ומבין את הדברים אינו יכול להפריש תרומות ומעשרות כלל.⁸

ב. פיקח ונתחרש⁹

יש אומרים, אם היה פיקח בעברו ולאחר מכן נעשה חרש שאינו מדבר ואינו שומע לכתחילה אין תרומתו תרומה, אך אם תרם תרומתו תרומה.¹⁰

- אֵלֶם אֹו תְּרַשׁ, שחרש הוא הניגוד למי שיש לו פה לדבר, ראה: תוספות, חגיגה ב ע"ב ד"ה המדבר, בשם מדרש בראשית רבה (רש"י, שם ד"ה המדבר, העיר שלא מצא מדרש זה, וראה להלן); ירושלמי, חגיגה פ"ב ה"א, למד כן מדברי הפסוק בתהלים לא, יט: 'תִּתְּלַמְּנָה שְׁפָתַי שֶׁקֶר - יתחרשן יתפרכן ישתקן יתחרשן, כמה דאת אמר ויאמר ה' אליו מי שם פה'; תורה שלמה, שמות ד יא אות נא, הביא כדברי הירושלמי ממדרש רבה בראשית פרשה א אות ה.
6. פרי מגדים, או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ה.
7. חגיגה, ב ע"ב; רש"י, שם ד"ה חרש; רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"א; רע"ב, שם ד"ה החרש; מלאכת שלמה, שם ד"ה החרש; גר"א, שנות אליהו הארוך שם. מדברי רש"י חגיגה הנ"ל מבוארת הסיבה שחרש שאינו מדבר ואינו שומע אינו חייב בכל המצוות. לדבריו, כך מקובל לחכמים שמי שאינו מדבר ואינו שומע אין בו דעת; כ"כ שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לד ד"ה והואיל. יש שכתבו, שקרוב לוודאי שהיא הלכה למשה מסיני, ראה: שו"ת חתם סופר, אבהע"ז סי' ב ד"ה גרסי; שו"ת דברי מלכיאל, ח"ו סי' לה ד"ה ועדיין; הרב זלמן נחמיה גולדברג, תחומין כרך ז (תשמ"ו), עמ' 240-241 אות ז. יש שכתבו שהיא גזירת הכתוב, ראה: שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ד סי' מט אות א.
8. משמעות המקורות הבאים: שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סי' עז; פרי מגדים, או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ג; שו"ת מהר"ם שיק, אבהע"ז סי' עט אות ב; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לד ד"ה והואיל.
9. להלן תובא מחלוקת פוסקים בשאלת מעמדו של אדם זה. יש שביארו שמחלוקת זו היא מחלוקת תנאים - לדעת רשב"ג המובא בירושלמי, תרומות פ"א ה"א ובתוספתא, שם, פיקח שנתחרש אין דינו כחרש מעיקרו ואילו לדעת חכמים דינו כחרש מעיקרו, ראה: תוספות אנשי שם, תרומות פ"א מ"ב ד"ה שאינו שומע; שו"ת צמח צדק (שניאורסון), אבהע"ז סי' לה אות ד; שו"ת מהר"ם שיק, אבהע"ז סי' עט אות ב. מכיון שהלכה כדברי חכמים, אין לחלק בין חרש מעיקרו לפיקח שהתחרש, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"א ה"א ד"ה רבן. וכן היא סתם משנה בתרומות כדעת חכמים, ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור ארוך שם עמ' 294 סוף ד"ה הוא כותב; שו"ת קרן לדוד (גריןולד), או"ח סי' כז. עוד בעניין זה, ראה: שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' קלב.
10. רמב"ם, פיהמ"ש (מהדורת הרב קאפח) תרומות פ"א מ"ב; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ד ה"ד; רע"ב, תרומות פ"א מ"ב ד"ה שאינו; משנה ראשונה, שם. [יש להעיר על פירוש המשנה לרמב"ם הנדפס, בו כתוב: 'מותר לו לתרום' וכן הועתק בכפתור ופרח, פ"ח ד"ה עוד. והקשו על דבריו, ראה: רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ב אות ב; משנה ראשונה, שם, כתב שזו טעות סופר, ואילו הרדב"ז, ה"ל תרומות פ"ד ה"ד, גרס כנדפס וכתב שהרמב"ם חזר בו בהלכות; כדבריו כ"כ הרב יוסף קאפח, שם הערה 13]. בביאור ההבדל בין חרש מעיקרו לפיקח שהתחרש בדעת הרמב"ם, ראה: תפארת ירושלים, תרומות פ"א מ"ב; עמק הלכה (אלופין), סי' יג אות ה.

ויש אומרים, הוא מוגדר כשוטה.¹¹

ויש אומרים, דינו כספק שוטה.¹²

ג. חרש שלמד לדבר¹³

יש אומרים, אדם שאינו מדבר ואינו שומע שלמד לדבר עדיין מוגדר כחרש.¹⁴

ויש אומרים, דינו כחרש המדבר ואינו שומע המוגדר כפיקח לכל דבר¹⁵ ומ"מ

11. ב"ח, יו"ד סי' א אות י ד"ה חרש; ש"ך, שם ס"ק כב; פרי מגדים, שם שפתי דעת סי' א ס"ק כב; ביאור הלכה, סי' נה סעי' ח ד"ה הוא כשוטה; תפארת ישראל, תרומות פ"א מ"ב יכין אות י; תוספות אנשי שם, שם ד"ה שאינו שומע, משום שאין הלכה כרשב"ג המובא בתוספתא תרומות פ"א ה"א; כנימוק זה שהלכה כחכמים, ראה לעיל במקורות שבהערה 9; מלאכת חרש (חפץ, הסכמת הרב יוסף שאול נתנון; פתיחה אות ג).

12. פרי מגדים, או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ה. השווה לדבריו, יו"ד שפתי דעת סי' א ס"ק כב.

13. לאור החידושים הטכנולוגיים בדורות האחרונים, ובעיקר לאור השיפור ביכולת השיקומית-חינוכית של החרש בבתי ספר לחרשים, התעוררה שאלה עקרונית בדבר יחסה של ההלכה לחרש שאינו מדבר ואינו שומע שלמד לדבר בבתי ספר מיוחדים לעניין זה. הפוסקים שיובאו להלן נחלקו בשאלה האם חרשים אלו עדיין מוגדרים כחרשים או שהם בגדר חרש המדבר ואינו שומע שדינו כפיקח לכל דבריו. בביאור המחלוקת, ראה: שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח ד"ה ונלע"ד שעיקר; הרב יחיאל יעקב וינברג (שנה בשנה, תשכ"ה עמ' 128 ד"ה לכאורה; כתבי הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל, ח"א סי' א ד"ה לכאורה), שנחלקו בשאלה מדעית האם שכלו של החרש לקוי בצורה מוחלטת ולא יועיל ללמדו מאומה שאינו אלא חיקוי בלבד, או שמא החיסרון בחרש הוא ששכלו אינו מפותח דיו ואם ילמדוהו הוא ייצא מכלל חרשותו. ומ"מ הוסיף הרב וינברג: 'אבל אין לסמוך על הרופאים ואנשי המדע שהם יפתרו שאלה זו, שמידת הדעת הצריכה לאדם לקיום המצוות היא אחרת לחז"ל מאשר לחכמי המדע'; ראה את אבחנתו של ישראל ברמה, 'השתל הקוכלארי והגדרת החרש בהלכה', תחומין כד (תשס"ד) עמ' 177 אות ד.

14. שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סי' עז, שאין לחלק בין החרשים; שו"ת מהר"ם שיק, אבהע"ז סי' עט אות ד [כן ביארו בדעתו: הרב גוגנהיים, הובא בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח; הרב יחיאל יעקב וינברג, כתבי הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל, ח"א סי' א עמ' ב]; שו"ת נאות דשא (אייבשיץ), אבהע"ז סי' קלב; שו"ת אבני נזר, אבהע"ז סי' רכה אות א; שו"ת צמח צדק (שניאורסון), אבהע"ז סי' לה אות ד; אדרת אליהו (גוטמאכר), או"ח סי' יד; שו"ת צור יעקב, ח"א סו"ס טז ד"ה ולענין; הרב יצחק דב במברגר (בתוך שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח; שו"ת זכר שמחה, סי' ט); שער הזקנים, ח"ב תשובה לה ד"ה ואם ספק; שו"ת הלכה למשה (ניימן), ח"א סי' רסב; שו"ת דבר יהושע, ח"ג אבהע"ז סי' לז; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ב אבהע"ז סי' פט אות ב; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ד סי' יז אות כה.

15. שו"ת דברי חיים (הלברשטאם, אבהע"ז ח"ב סי' עב; הובא גם בספר מלאכת חרש, בר"ח עמ' יא-טו; כן למדו בדעתו: שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח ד"ה מן הסוברים; קובץ תשובות, ח"א סי' י אות א ד"ה ואף גם); שו"ת מהרש"ם, ח"ב סי' קמ; שו"ת בית שלמה (דרימר), או"ח סי' צה; שו"ת מהרא"ש, סי' יד; הרב מרדכי הלוי איש הורוויץ, הובא בשו"ת שבט סופר, סי' כא ד"ה והנה מה; שו"ת כנסת יחזקאל (גרובנר), ח"א סי' לט; שו"ת מנחת

אינו מפריש תרומות ומעשרות לכתחילה.¹⁶ ויש אומרים, חייב במצוות שכן מעשיו מוכיחים עליו שהוא מבין, אבל לעניין קידושין, גיטין וקניינים אין זה מועיל, כי בהם צריך רצון מבורר.¹⁷ ויש שהסתפקו בגדרו ולא הכריעו בשאלה זו,¹⁸ ויש מהם שחייבוהו בדינים דרבנן.¹⁹

ד. חרש המתקשר בשפת הסימנים

יש אומרים, אדם שאינו שומע ואינו מדבר היודע לתקשר בשפת הסימנים נחשב לפיקח.²⁰

ויש המבחינים בין מקרה בו יכולים בני אדם להבין כוונתו, שנחשב למדבר ואינו שומע שדינו כפיקח, לבין מקרה שבני אדם אינם יכולים להבין כוונתו.²¹

ה. חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה

אדם שאינו מדבר ואינו שומע שהרכיבו לו מכשיר שמיעה שבאמצעותו הוא מצליח לשמוע וגם לדבר -

יש אומרים, הוא מוגדר כחרש שאינו שומע ואינו מדבר.²²

יש אומרים, הוא מוגדר כמדבר ואינו שומע, משום ששמיעתו היא באמצעות

- שלמה, ח"א סי' לד ד"ה ובענין חרש; הרב חיים פנחס שיינברג, קובץ מוריה קכט-קל שנה יא גיליון ט-י (אלול תשמ"ב) עמ' נא-סד; קובץ תשובות, ח"א סי' י אות א. ראה עוד פוסקים שדנו נידון זה כפיקח, הובאו בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח.
16. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ב ציון ההלכה ס"ק מט, בשם הרב יוסף שלום אלישיב.
17. שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תשע.
18. שו"ת שבט סופר, אבהע"ז סי' כא ד"ה והנה מה, בשם אביו; שו"ת מהר"י שטייף, סי' רלט; שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח; שו"ת דברי מלכיאל, ח"ו סי' לה; הרב יחיאל יעקב וינברג, כתבי הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל, ח"א סי' א; שו"ת היכל יצחק, ח"ב אבהע"ז סי' מז סוף אות ה, צידד לומר שדינו כפיקח אך כיון שנחלקו בכך הפוסקים הדבר ספק; שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' קלב; קריינא דאגרתא, אגרת שיט; שו"ת שבט הלוי, ח"י סי' מה. יש שביארו כן בדעת מהר"ם שיק לעיל הערה 14, ראה: שו"ת שבט סופר, אבהע"ז סי' כא ד"ה והנה מה; שו"ת מהר"י שטייף, סי' רלט; שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"ב סי' נח.
19. שו"ת נחלת בנימין (ברויאר), סי' לא; שו"ת קרן לדוד (גריןולד), או"ח סי' כז ד"ה ומ"מ נראה; הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת, ח"ב סי' ו; טהרת הבית, ח"ב סי' יג משמרת הטהרה אות ח עמ' שסב).
20. הרב אלישע אנצ'לוביץ, 'מעמד החרש במציאות זמננו', תחומין כא (תשס"א), עמ' 141-152.
- ראה גם: הרב שלמה גורן, תורת הרפואה עמ' 280-283.
21. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לד ד"ה אשר.
22. שו"ת ישכיל עבדי, ח"ז אבהע"ז סי' יז אות ג.

עזרים מלאכותיים. לפיכך, אינו יוצא ידי חובה במצוות התלויות בשמיעה כאשר הוא שומע מאחרים.²³

ויש אומרים, הוא מוגדר כשומע לכל הדינים הצריכים שמיעה.²⁴

ויש שהבחינו בין מצוות בהן יש צורך בשמיעת הקול המקורי בלבד, כגון תקיעת שופר, ושמיעה באמצעות עזרים מלאכותיים אינה שמיעת קול מקורי,²⁵ לבין מצוות בהן יוצאים ידי חובה גם בעירוב קולות, כגון שמיעת קריאת התורה,²⁶ שמיעת מקרא מגילה,²⁷ שמיעת ברכות האירוסין²⁸ וכן יכול להצטרף למניין ולהיות שליח ציבור.²⁹

1. חרש השומע באמצעות שתל שבלולי (קוקליארי)³⁰

יש אומרים, אדם שאינו שומע ואינו מדבר שהשתל לו שתל שבלולי דינו כפיקח לכל דבר ויוצא ידי חובת כל המצוות, גם אלו הצריכות שמיעה כתקיעת שופר.³¹

23. הרב יוסף אליהו הענקין, כתבי הגאון רבי יוסף אליהו הענקין זצ"ל, ח"א עמ' 122; שו"ת אגרות משה, אבהע"ז ח"ג סי' לג; הרב שלמה זלמן אורבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ט אות א; שם ח"ב סי' ד אות ל; הליכות שלמה, תשרי פרק ב סעי' יח); וזאת הברכה (מנדלבוים), שו"ת אות טז; שו"ת מנחת אשר (וייס, ח"א סי' מא אות ה; ח"ב סי' קלג).

24. הרב אליעזר יהודה ולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר, חלק טו סי' מו; שם ח"ח סי' יא אות ט); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ח"ז או"ח סי' יח אות ב; שם אבהע"ז סי' יז בהערה; השווה לדבריו, שו"ת יחיה דעת, ח"ג סי' נד). ראה גם את הערת החזו"א, בתוך שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט הערה 4.

בטעם דין זה, ראה: שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' מה; שערי תשובה, או"ח סי' תרפט אות ב; שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ת סי' סד; גיליוני הש"ס, ברכות כה ע"ב ד"ה שם ערוה [אולם, ראה: שו"ת יחיה דעת, ח"ג סי' נד, שלמד בדבריו להחמיר. אך ראה בכמה פוסקים שלמדו בדבריו כפי שכתבנו: שערים מצויינים בהלכה, ח"ג סי' קכט ס"ק כ; הרב מנחם מנדל כשר, הדרום יב (אלול תשי"ב) עמ' 215 הערה 4; הרב מאיר בלומנפלד (מנחת מאיר, נ ע"ב ד"ה ומפני; שו"ת פרח שושנה, סי' נד אות ב); שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' מא אות א].

25. מועדים וזמנים, ח"ח ראש השנה סי' א.

26. שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' קמט.

27. הרב צבי פסח פראנק (בתוך שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קיג; מקראי קודש, פורים סי' יא - ראה מה שהעירו על דבריו בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' יא אות ו; שו"ת יחיה דעת, ח"ג סי' נד); שו"ת מעשה חושב (הלפרין, ח"א סי' א עמ' לח; ח"ד סי' לט אות יד), אמנם למעשה הסיק שאין לנהוג כן, אך ראה בספר יעיר לי אוזן - ליקויי שמיעה במקרא מגילה, עמ' צ הערה כה.

28. שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' רעז.

29. שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' קא.

30. על פעולתו בעניין השמיעה, ראה: ישראל ברמה, 'השתל הקוכלארי והגדרת החרש בהלכה', תחומין כד (תשס"ד) עמ' 174; יעיר לי אוזן - ליקויי שמיעה במקרא מגילה, עמ' צא-צב.

31. שו"ת רבבות אפרים, ח"ו סי' תלו; ישראל ברמה, 'השתל הקוכלארי והגדרת החרש בהלכה', תחומין כד (תשס"ד) עמ' 173-178; הרב משה שטרנבוך, קובץ עטרת שלמה ט (תשס"ד) עמ'

יש אומרים, דינו זהה לדין חרש השומע באמצעות מכשיר שמיעה, כאמור לעיל.³²

ז. שוטה: הגדרה³³

והשוטה

שוטה הוא אדם המתנהג בצורה חריגה מהמקובל, ולהגדרתו נתנו חז"ל מספר סימנים שונים המבוטאים במעשים אותם הוא עושה.³⁴

כדי שיוגדר האדם כשוטה, עליו לעשות מעשים אלו או אחרים דרך שטות, אבל אם עושה אותם מתוך סיבה הגיונית, או שיש הסבר למעשיו, אפילו עשה את כל הסימנים הללו אינו מוגדר כשוטה.³⁵

השוטה פטור ממצוות³⁶ - או משום שאין בו דעת,³⁷ או משום שאינו בכלל המצוות.³⁸

ח. סימני השוטה: סימנים הכרחיים או דוגמאות

יש אומרים, הגדרת שוטה היא רק למי שיש בו את אחד מהסימנים המוזכרים בתלמוד, אך סימני שטות אחרים אינם מגדירים אותו כשוטה.³⁹

קנד-קנה. ראה גם: שו"ת מעשה חושב (הלפרין), ח"ד סי' לט אות יד, אודות מכשיר דיבור הפועל כשתל.

32. הרב שאול ברייש, קובץ נזר התורה יח (אלול תשס"ח) עמ' שלה-שלו; הרב אשר וייס, אור השבת יט (תשס"ו) עמ' ז-ח.

33. לרקע היסטורי ורפואי, ראה: אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך שוטה.

34. סימני השטות מובאים בתוספתא, תרומות פ"א ה"ג; ירושלמי (תרומות פ"א ה"א); גיטין פ"ז ה"א; בבלי חגיגה, ג ע"ב.

35. חגיגה, ג ע"ב; רא"ש, חולין פ"א סי' ד; מעדני יו"ט, שם אות ע; גר"א, שנות אליהו הארוך תרומות פ"א מ"א ד"ה והשוטה; ראה את דיוקו של הבי"ח, יו"ד סי' א אות י ד"ה ומ"ש ושוטה; ש"ד, שם ס"ק כד; פרי מגדים, שם שפתי דעת ס"ק כד; פרי חדש, שם ס"ק כד; זבחי צדק, שם ס"ק נד; שו"ת עזרת כהן, סי' סז-סח; שו"ת אגרות משה, אבהע"ז ח"א סי' קכ ענף א.

36. להשלכות בין הטעמים, ראה: אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ח"ז עמ' 559-561.

37. ערכין, פ"א מ"א; רש"י, חגיגה ג ע"ב ד"ה חרש; רמב"ם, הל' חובל ומזיק פ"ד ה"כ. על הגדרת מושג 'דעת' בשוטה, ראה בהרחבה, משפטי הדעת, פרק י.

38. רמב"ם, הל' עדות פ"א ה"ט.

39. מרדכי, גיטין פ"ז סי' תכא, בשם רבינו שמחה ורבינו אביגדור הכהן (הובא גם בבית יוסף, אבהע"ז סי' קיט אות ו; שם סי' קכא אות ו); רש"י, נדה מה ע"ב ד"ה אפילו אמרו; שו"ע, יו"ד סי' א סעי' ה (יש להעיר מדבריו בבית יוסף ובכסף משנה המובאים בהערה הבאה); שו"ת זכרון יוסף, אבהע"ז סי' י אות ב; שו"ת צמח צדק (שניאורסון), אבהע"ז סי' קנז. בטעם דעה

יש אומרים, כל שעושה מעשה כלשהוא בדרך של טירוף ושיבוש הדעת נחשב לשוטה.⁴⁰

ט. סימני השוטה: כולם או חלקם

לדעות שסימני השוטה הם רק אלו שהוזכרו בתלמוד -

יש אומרים, אם יש בו סימן אחד מסימני השטות ועושה כן בדרך שטות הרי הוא שוטה.⁴¹

יש אומרים, יש צורך שיהיו בו את כל סימני השטות כדי שיוגדר כשוטה.⁴²

י. תדירות המעשים⁴³

שוטה יוגדר כאשר דרכו לעשות מעשי שטות הנ"ל -⁴⁴

יש אומרים, כאשר עושה כן פעמיים.⁴⁵

יש אומרים, כאשר עושה כן שלוש פעמים.⁴⁶

יש אומרים, אף כאשר עושה כן פעם אחת בדרך שטות הרי הוא שוטה.⁴⁷

- זו יש שכתבו שהגדרה זו של שוטה היא גזירת הכתוב ואינו מחמת חסרון דעת, ראה: שו"ת צפנת פענח (מהדורת וורשא), סי' קג-קז.
40. רמב"ם, ה' עדות פ"ט ה"ט; מאירי, חגיגה ג ע"ב ד"ה שוטה; כסף משנה, ה' עדות פ"ט ה"ט; ים של שלמה, חולין פ"א סי' ד; בי"ח, יו"ד סי' א אות י ד"ה ומ"ש ושוטה; יד אברהם, שם סעי' ה; זבחי צדק, שם ס"ק נה.
41. כדעת רבי יוחנן בירושלמי, תרומות פ"א ה"א. רא"ש, חולין פ"א סי' ד; תיו"ט, תרומות פ"א מ"א ד"ה והשוטה; תפארת ישראל, שם יכין אות ב; הלכתא גבירתא, שם; גר"א (תרומות פ"א ה"א ה"א ד"ה והשוטה; חו"מ סי' לה ס"ק טו); תולדות יצחק, תרומות פ"א ה"א ד"ה אפי' באחת. לגבי דין שחיטה, ראה: טור, יו"ד סי' א; שו"ע, שם סעי' ה.
42. ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"א ד"ה חמשה. על דבריו ראה: שו"ת אגרות משה, אבהע"ז ח"א סי' קכ ענף ג.
43. ראה עוד בעניין זה: משפטי הדעת, עמ' מו-מט.
44. רמב"ם, ה' עדות פ"ט ה"ט; הרב יוסף קארו (כסף משנה, ה' עדות פ"ט ה"ט; בית יוסף, חו"מ סי' לה אות ה; שו"ע, שם סעי' ח); סמ"ע, שם ס"ק כ; פרישה, שם אות ט ד"ה מי שיוצא; ש"ך, יו"ד סי' א ס"ק כג; פרי חדש, שם ס"ק כג.
45. פרי מגדים, יו"ד סי' א שפתי דעת ס"ק כג, בדעת הש"ך בהערה קודמת; זבחי צדק, שם ס"ק נא; כף החיים (סופר), שם ס"ק קכו.
46. שו"ת חתם סופר, אבהע"ז ח"ב סי' ב ד"ה והנה אי; ערוך השלחן, חו"מ סי' לה סעי' ז; תורת גיטין, סי' קכא ביאורים ס"ק ה. ראה: טורי אבן, חגיגה ג ע"ב ד"ה רב הונא, שתלה דין זה האם פעמיים או שלוש במחלוקת רבי ורשב"ג בעניין חזקות.
47. ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ סי' לה ס"ק ו; תבואות שור, יו"ד סי' א ס"ק מו; פרי מגדים, שם שפתי דעת ס"ק כג; שו"ת בית אפרים, אבהע"ז סי' פט ד"ה אמנם מה; שו"ת דברי חיים (הלברשטאם), אבהע"ז ח"א סי' נג ד"ה ולפי עני"ד נראה; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א סי' קלג.

יא. עתים בריא עתים שוטה

אדם שבזמנים מסוימים הוא בריא ובזמנים מסוימים הוא שוטה, בזמני בריאותו הוא כפיקח לכל דבריו ובזמני שטותו הוא שוטה לכל דבריו.⁴⁸ יש אומרים, בזמני בריאותו אף אם ניכרים בו סימני שטות, אין צורך לבדוק אותו ובתנאי שסימני השטות הללו אינם הסימנים המוזכרים בתלמוד.⁴⁹ יש המסייגים דעה זו שנכונה היא רק לשיטה הסוברת שהגדרת שוטה היא עפ"י סימני השוטה המוזכרים בתלמוד בדווקא,³⁹ אך לשיטה הסוברת שהגדרתו היא בכל מעשה הנעשה בדרך שטות⁴⁰ אזי יש לבדוק אותו בזמני בריאותו שאין בו כלל סימני שטות שהיו לו.⁵⁰

יב. הפרשת תרומות ומעשרות בחרש, שוטה וקטן שגדול עומד על גבם⁵¹
יש אומרים, חרש שוטה וקטן שהפרישו תרומה וגדול עומד על גבם תרומתם תרומה.⁵²

48. תוספתא, תרומות פ"א ה"ג; בבלי (ראש השנה, כח ע"א; כתובות, כ ע"א); ירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ז ה"א); רב האי גאון, ספר המקח והממכר פ"ג ד"ה הדרך השביעי; רמב"ם, הל' מכירה פכ"ט ה"ה; טור, אבהע"ז סי' קכא; שו"ע, שם סעי' ג.
49. שו"ת הרשב"א, ח"ד סי' רא; מרדכי, גיטין פ"ז סי' תכא; בית יוסף, אבהע"ז סי' קכא אות ג; שו"ת מהרי"ק (החדשים), סי' כ אות פב; הרב יחזקאל לנדא, בתוך אור הישר סי' ל ד"ה וכל זה לח ע"א; שו"ת צמח צדק (שניאורסון), אבהע"ז סי' קנג אות ד; שו"ת דברי חיים (הלברשטאם), אבהע"ז ח"א סי' נג ד"ה ובפרט דנראה.
- בביאור דעה זו, יש שכתבו שמצבו של השוטה נקבע לפי מצבו העכשווי, וכיון שעתה הוא בריא הוא נידון כפיקח למרות שהמצב הוא חלק מתהליך של שטות, ראה: גט מקושר (בולה), סי' יד אות ב ד"ה ולפ"ז נראה. ויש שביארו דעה זו, שמדובר כשהחלמה החלקית היא חלק מתהליך הבראה מוחלט, אך אם ישוב לאחר מכן לשטותו אין מצבו עתה כפיקח, ראה: שו"ת חלקת יואב, אבהע"ז סי' כ ד"ה אמרתי.
50. שו"ת חתם סופר, אבהע"ז ח"ב סי' ב ד"ה והנה כתב, בשם שמלה חדשה.
51. גדול עומד על גביו הינו כלל הלכתי שלמרות שמעשה הנעשה ללא כוונה אין לו תוקף, כגון מעשה חש"ו, מ"מ כאשר נעשה מעשה כזה על ידם כשאדם גדול ובר דעת עומד על גבם בשעת המעשה, נחשב המעשה כנעשה מתוך כוונה. בביאור גדר כלל זה נחלקו הראשונים. יש המבארים, שכיון שהגדול מלמד ומוזהיר את החש"ו לעשות המעשה בכוונה אזי הוא עשהו מתוך כוונה, ראה: תוספות, חולין יב ע"ב ד"ה מאן. ויש המבארים, שכלל זה מיוסד על דין שליחות, שכוונת הגדול מצטרפת למעשה החש"ו ויחדיו נוצר מעשה עם כוונה ובכך כלל זה מיושם רק בדינים בהם שייך דין שליחות, ראה: רשב"א, חולין יב ע"ב ד"ה מאן, בשם רבינו הרב'.
- לענין הפרשת תרומה, התוספות, חולין יב ע"ב ד"ה ותבעי, למד בירושלמי תרומות פ"א ה"א, שמחמת שבתרומה נאמר 'וְנִחַשְׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם', לא מועילה הפרשת חש"ו גם כאשר גדול עומד על גביו. והוסיף במוסגר: 'ולתרומה נמי יועיל בגדול עומד על גביו'. מפרשי התוספות נחלקו האם להעמיד דבריהם אלו או לדחותם משום שנכתבו במסוגר, כפי שיתבאר להלן.
- עוד בענין זה, ראה עוד: הרב חיים שמואלביץ, אוצר התרומה, תרומות עמי ע-עו; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' קכ עמי קפח ד"ה ולפי זה.
52. מהרש"א, חולין יג ע"א; מהר"ם, שם ד"ה סוף ד"ה. ראה גם: הרב זלמן נחמיה גולדברג,

ויש אומרים, אין הפרשתם מועילה גם במקרה זה.⁵³

יג. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י גוי

והנכרי שתרום של ישראל ואפילו ברשותו

לדעה זו, אף אם לא מינה בעל הבית את הגוי להפריש תרומה אלא רק נתן לו רשות לכך, אינה תרומה.⁵⁴

יד. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ישראל מומר

יש אומרים, הפרשת תרומות ומעשרות של ישראל מומר אינה הפרשה.⁵⁵

ויש אומרים, הפרשתו הפרשה.⁵⁶

טו. התורם את שאינו שלו

והתורם את שאינו שלו שלא ברשות הבעלים

יש אומרים, כאשר ההפרשה הינה זכות עבור הבעלים מותר להפריש תרומות ומעשרות גם ללא ידיעת הבעלים מדין זכיה.⁵⁷ יש שהגבילו היתר זה רק לאנשים

נישואי מפגרים' תחומין ז' (תשמ"ו) עמ' 240-241, שביאר שיטה זו שהפרשת תרומה אינה יצירת חלות חדשה אלא רק חלוקה.

53. חכמת שלמה, חולין יג ע"א ד"ה תוס'; משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"א ד"ה החרש; הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, אבהע"ז ח"ב סי' צ ד"ה ולעני"ד; חידושי חתם סופר, חולין יב ע"ב ד"ה ואמנם); שו"ת מהר"ם שיק, אבהע"ז סי' עט אות א ד"ה ולפענ"ד נראה; שו"ת דברי חיים (הלברשטאם), אבהע"ז ח"א סי' פו ד"ה אבל הרמב"ם, בדעת הרמב"ם; פרי אליהו (זלוטניק), ח"ב סי' ה, בביאור הגרסה בתוספות; יד הלוי (שכטר), תרומות עמ' ג ד"ה אכן נראה. הרב שמעון יהודה שקאפ (שערי ישראל, שער ז פ"ו ד"ה וכן יש; חידושי רבי שמעון שקאפ, גיטין סי' יא אות א), ביאר שגדר הפרשת תרומה הוא הקנאה ויש צורך שלעושה המעשה יהיה רצון עצמי; הרב משה אביגדור עמיאל (המידות לחקר ההלכה, ח"ב מידה טז אות ס-סא; משנת הרב רמ"א עמיאל בהלכה ובאגדה, עמ' 26-27).

54. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד ה"ב אות ב ד"ה ועדיין צ"ע. בדבריו הוא עונה על שאלת הכפילות מדברי הרמב"ם כאן למה שכתב לעיל ה"א.

55. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכא ד"ה מ"ש פ"מ. לדבריו, כיון שהלימוד הוא מתרומות המשכן, אזי כשם שמומר אינו בתרומות המשכן כן אינו בהפרשת תרומות ומעשרות.

56. הרב בונם איגר, בתוך: שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכא ד"ה מ"ש פ"מ; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סג סעי' ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' ה.

57. עפ"י שו"ת תרומות הדשן, סי' קפח; הרב משה איסרליש (הגהות רמ"א, יו"ד סי' שכח סעי' ג; דרכי משה, שם אות ג). יש שסייעו להבנה זו מדברי הרמב"ם והשו"ע, ראה: הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד ה"ג אות א ד"ה וממוצא הדברים; מעדני ארץ, שביעית קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' א אות וד"ה ומעתה); אבי עזרי, הלי' תרומות פ"ד ה"ג ד"ה והנה הקצה"ח.

כאלו שרגילות היא שבעל הבית נותן להם רשות, כגון משרת או בן בית.⁵⁸ יש אומרים, הפרשת תרומות ומעשרות משל חברו על של חברו אינה זכות וצריך רשות מאת הבעלים⁵⁹ - משום שלא שייך זכיה בהפסד ממון חברו,⁶⁰ או שמא היה מעוניין להפקיע איסור טבל בחיטה אחת או היה מעוניין להעדיף.⁶¹

טז. הפרשת תרומות ומעשרות במציל עצמו בממון חברו

יש אומרים, חולה מסוכן הזקוק לאכול משום פיקוח נפש שמותר לו לאכול משל אחרים, יכול להפריש תרומות ומעשרות לפני אכילתו.⁶² ויש אומרים, הותר לו רק אכילה ולא הפרשת תרומות ומעשרות.⁶³

-
58. שו"ת תרומות הדשן, סי' קפח; הרב משה איסרליש (הגהות רמ"א, יו"ד סי' שכח סעי' ג; דרכי משה, שם אות ג); בי"ח, יו"ד סי' שכח ס"ק ב; ש"ך, שם ס"ק ה; ט"ז, שם ס"ק ב; באר היטב, שם ס"ק ג.
59. הגדרות נוספות לכך שהתורם משל חברו על של חברו אינה זכות, המיוסדות על אבחנת הרשב"א, נדרים לו ע"ב ד"ה הא דאיבעיא, ראה: שו"ת עונג יום טוב, סי' קט; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לו אות ד; ברכת שמואל, קידושין סי' יט; חידושי הרב שמעון שקופ, קידושין סי' יט.
60. קצות החושן, סי' רמג ס"ק ז-ח, ייסד שדין זכיה שייך רק כאשר מזכים לו משהו ולא כאשר מחסרים ממנו משהו. יסוד זה מופיע גם אצל: אור זרוע, ה"ל פסחים סוף סי' רכד; מרכבת המשנה (חעלמא), ה"ל גירושין פ"ו ה"ג ד"ה גם מה.
61. ראה: תוספות, כתובות יא ע"א ד"ה מטבילין; חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק כ ד"ה ושמעין; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ב ס"ק יז.
62. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שיט ד"ה ולא עוד; שו"ת מחנה חיים, אבהע"ז ח"ג סי' עו ד"ה ואגב, בשם החתם סופר; שו"ת עמודי אור (הלר), סי' ל אות ב; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ב ציון ההלכה ס"ק סז. טעם שיטה זו הוא, שגדר דין 'מציל עצמו בממון חברו' הוא שהתורה הקנתה את הממון לו ועתה הוא בעלים עליו וממילא יכול להפריש ממנו תרומות ומעשרות.
63. פרשת דרכים, דרך החיים דרוש תשעה עשר ד"ה ויראה דסבירא, בדעת רש"י; שו"ת מחנה חיים, אבהע"ז ח"ג סי' עו ד"ה ואגב.

יז. התורם משלו על של חבירו⁶⁴

אבל התורם משלו על של אחרים הרי זו תרומה ותיקן פירותיהם

לדעה זו, יכול לתרום משלו על של חבירו לכתחילה.⁶⁵

לגבי הברכה על הפרשה -

יש אומרים, יכול לברך על הפרשה.⁶⁶

ויש מי שאומר, אינו יכול לברך על הפרשה.⁶⁷

יש חולקים, התורם משלו על של חבירו אינה תרומה.⁶⁸

64. בדברי הבבלי נדרים, לו ע"ב, הסתפקה הגמרא: 'התורם משלו על של חבירו, צריך דעתו או לא? מי אמרין כיון דזכות הוא לו לא צריך דעת, או דלמא מצווה דיליה היא וניחא ליה למיעבדיה'. מלשון הגמרא עולה שאי-הצורך בדעת בעל הבית נובע מדין זכייה, 'כיון דזכות הוא לו לא צריך דעת'. ונחלקו הראשונים והאחרונים האם דין זה של המפריש משלו על של חבירו מבוסס על דין זכייה גמורה ואין כאן צורך בדיני שליחות כלל, או שמא הוא מבוסס על דין שליחות שהכוונה היא כיון שזכות היא לבעל הבית הרי זה כאילו עשאו שליח בעבור הפרשה. שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים הללו האם זכייה היא מדין שליחות או לא, להרחבת מקורות בשאלה זו, ראה: אנציקלופדיה תלמודית, חלק יב עמ' קלו-קלז.

לדעת הרשב"א, נדרים לו ע"ב ד"ה הא דאיבעיא, לא מדובר על דין שליחות אלא על דין זכייה. שאינו מבוסס על דין שליחות [וכשיטתו בכמה מקומות שזכייה אינה מבוססת על דין שליחות, ראה בחידושי קידושין מא ע"א ד"ה מהא דאמרי; בבא מציעא עא ע"ב ד"ה עוד הקשה הרב]; מאירי, נדרים לו ע"ב ד"ה התורם; כשיטה זו כ"כ: קרית ספר, הלי' תרומות פ"ב; קצות החושן, סי' רמג ס"ק ח; שו"ת עונג יום טוב, סי' קז ד"ה והרשב"א ז"ל. אולם, ראה שו"ת זכרון יהונתן, ח"א אבהע"ז סי' ב אות כג ד"ה ובוה מדוקדק, שביאר בדעת הרשב"א שאמנם זכייה אינה מדין שליחות אך יש בדין התורם משלו על של חבירו מימד מסוים של שליחות. אולם, יש הסוברים שדין התורם משלו על של חבירו מבוסס על דין שליחות, כלומר כיון שזכות היא לבעל הבית הרי זה כאילו עשאו שליח בעבור הפרשה, ראה: תוספות (נדרים לו ע"ב ד"ה מי; קידושין נו ע"א ד"ה מתקיף [השווה לדברי רבותינו בעלי התוס' שהובאו ברשב"א, קידושין מב ע"א ד"ה מהא דאמרי]; ר"ן, נדרים לו ע"ב ד"ה איבעיא; רא"ש (שם) ד"ה כיון; תוס' הרא"ש, קידושין מב ע"א ד"ה איש); לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' ל; ט"ז, יו"ד סי' ש' ס"ק יא, ביאר את צד הספק כדברי הר"ן הנ"ל; אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ו ד"ה נחזור; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ב; חזון איש, אבהע"ז סי' מט ס"ק י, וכתב כן גם בדעת הרשב"א; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' טו.

65. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד ה"ב ס"ק יט. כן סובר: מאירי, נדרים לו ע"ב ד"ה התורם (הראשון).

66. שו"ת משנה הלכות, חלק טז סי' צט ד"ה ולפענ"ד לולי; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד ה"ב ציון ההלכה ס"ק עג.

67. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד ה"ב אות ב ד"ה גם צ"ע.

68. שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא התורם.

ויש מי שאומר, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום.⁶⁹
ויש מי שאומר, לכתחילה לא יתרום אך אם תרם תרומתו תרומה בדיעבד.⁷⁰

יח. דעת בעל הבית בתורם משלו על של חבירו

אבל התורם משלו על של אחרים הרי זו תרומה ותיקן פירותיהם

יש אומרים, תרומתו תרומה גם ללא ידיעת בעל הבית, מכיוון שמדובר על זכות עברו.⁷¹

לדעה זו -

יש אומרים, תרומתו תרומה אף אם הבעלים מוחה.⁷²

ויש מי שהסתפק בכך.⁷³

ויש אומרים, תרומתו תרומה רק אם בעל הבית התרצה לאחר מכן, אבל אם לא התרצה אין תרומתו תרומה.⁷⁴

69. מאירי, נדרים לו ע"ב ד"ה התורם (השני), בשם התוספות; שו"ת הסבא קדישא, ח"ג יו"ד סי' יח ד"ה אמנם בקושטא; לקט העומר, פ"י סוף ס"ק ה.

70. שו"ת דברי יציב, יו"ד סי' קצ אות ב.

71. שיטה זו מבוססת על ההנחה שדין מפריש משלו על של חבירו הוא מדין זכייה שאינו מצריך את התערבותו החיובית של בעל הבית, ראה לעיל הערה 64. ראה בכך את הסברו של שו"ת עונג יום טוב, סי' קז ד"ה והרשב"א ז"ל, שהצורך בדעת בעלים היא להחליט שם תרומה אך לתיקון הטבל אין צורך בדעתו אלא שלא יעכב ומדין זכייה מועיל ללא ידיעתו; כ"כ לבאר תורת הארץ, ח"א פ"ב הערות אות ח; חזו"א, זרעים ליקוטם סי' ו ס"ק א. אולם, ראה: שו"ת זכרון יהונתן, ח"א אבהע"ז סי' ב אות כב ד"ה ודבריו, שדחה חילוק זה.

בענין זכות זו, יש שהסבירו שרצונו של בעל הבית להפריש בעצמו אינו נחשב לחוב בענין זה ולכן מדובר על זכות גמורה, ראה: מחנה אפרים, ה"ל זכיה ומתנה סי' ז; נקודות הכסף, יו"ד סי' ש' א; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ב ס"ק יט. ויש שהסבירו, שלמרות שיש קצת חובה בכך מ"מ צד הזכות ברווח הממוני ותיקון הטבל גדול יותר, ראה: ט"ז, יו"ד סי' ש' ס"ק יא, ולהלן הערה 78 את ההשלכה ההלכתית מדבריו.

72. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד ה"ב אות ב ד"ה ולכן נראה; לקט העומר, פ"י ס"ק ה ד"ה ובעיקר, בדעת שו"ת עונג יום טוב, סי' קי.

73. לקט העומר, פ"י ס"ק ה ד"ה ובעיקר, בדעת מחנה אפרים, ה"ל זכיה ומתנה סי' ז.

74. מהרי"ט אלאזי, ה"ל בכורות פ"א אות ז (דף ה ע"ב בדפוס וילנא) ד"ה והנה לפי סברת. לדבריו, יש צד חובה בהפרשה זו וממילא יש צורך בהתרצות בעל הבית; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ב ס"ק יט, בדעה השנייה.

יט. התורם משלו על של קטן⁷⁵

אבל התורם משלו על של אחרים

יש אומרים, ניתן לתרום משלו על של קטן, משום שהפרשה זו מועילה מדין זכייה גמורה השייכת בקטן.⁷⁶

ויש אומרים, לא ניתן לתרום משלו על של קטן, משום שהפרשה זו מועילה מדין שליחות שאינה שייכת בקטן,⁷⁷ וכן משום שיש קצת חוב עבורו בביטול המצווה ממנו.⁷⁸

יש שהכריעו כדעה הראשונה, שניתן לתרום משלו על של קטן.⁷⁹

כ. התורם משלו על של גוי

אבל התורם משלו על של אחרים

יש אומרים, ניתן לתרום משלו על של גוי.⁸⁰

75. שאלה זו תלויה בהבנת משמעות דין הזכייה בתורם משלו על של חבירו, כפי שהתבאר לעיל הערה 64, האם מדובר על זכייה גמורה שאינה מדין שליחות, וממילא תועיל גם עבור קטן שאינו בדיני שליחות, או שזכייה זו מבוססת על דין שליחות ולא יועיל לתרום משלו על של קטן. בנוסף, לדעת הטי"ז, לעיל הערה 71, במקום שיש קצת חובה אין מועילה זכייה זו לקטן. ראה גם: שארית ישראל (מניצברג), יו"ד סי' סו עמ' קמו ד"ה וגדול.

76. מחנה אפרים, זכיה ומתנה סי' ז; נקודות הכסף, סי' שה ס"ק א; שו"ת מהרז"ך, יו"ד סי' יא ד"ה ולפי עני"ד, לגבי פדיון הבן; תורת הארץ, ח"א פ"ב הערה אות ח ד"ה וכן במפריש, לדעת הרשב"א לעיל הערה 64.

77. תורת הארץ, ח"א פ"ב הערה אות ח ד"ה וכן במפריש, לדעת התוספות לעיל הערה 64.

78. ט"ז, יו"ד סי' שה ס"ק יא.

79. שו"ת מהרז"ך, יו"ד סי' יא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' טו; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ב ס"ק כ.

80. תורת הארץ, ח"א פ"ב הערה אות ח; שו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' קי ד"ה וכל הני"ל; שארית ישראל (מניצברג), יו"ד סי' סו עמ' קמו ד"ה ולפימ"ש; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד ה"ב אות ב ד"ה וגם נראה.

הלכה ג

- א. שתק בעל הבית
- ב. גילוי דעת ושליחות
- ג. לשון גילוי דעת
- ד. תוספת בעל הבית
- ה. הפריש בעל הבית תרומה לפני תרומת חבירו

התורם שלא ברשות או שירד לתוך שדה חבירו וליקט פירות שלא ברשות כדי שיקחם ותרם, אם בא בעל הבית ואמר לו כלך אצל היפות אם היו שם יפות ממה שתתם תרומתו תרומה שהרי אינו מקפיד, ואם לא היו שם יפות ממה שתתם אין תרומתו תרומה שלא אמר לו אלא דרך מיהוי, ואם בא בעל הבית וליקט והוסיף בין יש לו יפות מהן בין אין לו תרומתו תרומה.¹

א. שתק בעל הבית

ואמר לו כלך אצל היפות

- יש אומרים, אם שתק בעל הבית ולא חיווה דעתו תרומתו תרומה.²
- ויש אומרים, אם שתק בעל הבית ולא חיווה דעתו אין תרומתו תרומה.³

ב. גילוי דעת ושליחות⁴

תרומתו תרומה

יש אומרים, מדובר שהתורם אינו שליח של בעל הבית⁵ ומכל מקום כיון שגילה

1. תוספתא, תרומות פ"א ה"ה; קידושין, נב ע"ב; בבא מציעא, כב ע"א; סמ"ג, עשין סי' קלד; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' לא.
2. שיטה מקובצת, בבא מציעא כב ע"א, בשם שיטה.
3. רמב"ן, בבא מציעא כב ע"א ד"ה ואמאי. על היחס בין דברי הרמב"ן הללו, מהם משמע שיש כאן דין שליחות, לבין דבריו בגיטין סו ע"א ד"ה הא דתנן, שאין צורך בשליחות אלא בגילוי דעת כמובא לעיל פ"ד ה"א, ראה: חידושי רבי נחום פרצוביץ, בבא מציעא כב ע"א אות לו ד"ה אכן בעיקר. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ג ציון ההלכה ס"ק צא, בדעת הרמב"ם כאן.
4. הדיון להלן קשור בהכרח למה שהתבאר לעיל פ"ד ה"א אות א, במחלוקת הראשונים בצורך בשליחות להפרשת תרומות ומעשרות, עיי"ש. ראה: קונטרסי שיעורים, בבא מציעא שיעור טז אות ז ד"ה והשתא; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"ג אות א ד"ה עכ"פ נראה.
5. תוספות רי"ד, קידושין נב ע"ב ד"ה לא אמר; משמעות לשון הפרשנים הבאים, שלא הזכירו שמדובר במינוי שליחות, ראה: רב ניסים גאון, עירובין עא ע"א ד"ה אמר רבא; סמ"ג, עשין

בעל הבית דעתו שנוח לו בהפרשתו התרומה חלה.

לדעה זו -

יש אומרים, התרומה חלה למפרע מעת ההפרשה.⁶

סי קלד; טור, יו"ד סי' שלא; בית יוסף, שם אות לא ד"ה התורם, בדעת הרמב"ם; ב"ח, שם אות כג ד"ה התורם, בדעת הטור והרמב"ם; פרישה, שם אות טו; שו"ע, שם סעי' לא; ט"ז, שם ס"ק טו; ש"ך, שם ס"ק נח. בדעת הרמב"ם כאן שלא הזכיר את הצורך במינוי שליחות, ראה גם בפרשנים שיובאו להלן הערה 6.

6. כאמור לעיל, אחד המקורות להלכה זו הוא מדברי הבבלי בבא מציעא כב ע"א, אך שם הועמד דין זה במקרה של מינוי שליחות. לאור זאת, הקושי על הרמב"ם הוא בהשמטתו את עניין השליחות מהלכה זו והסתפקותו בגילוי דעת בלבד. הפרשנים שיובאו להלן מבארים, שכיון שמדובר על מצוות הפרשת תרו"מ וכיון שהפירות עומדים להפרשה, אזי גם כאשר לא מינהו שליח להפרשה אלא רק גילה דעתו לאחר מכן חלה ההפרשה למפרע, יסוד שהתבאר בדברי הבבלי בבא מציעא כב ע"א בהמשך: 'משום דמצווה הוא וניחא ליה'. ראה כן: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג ד"ה אלא ודאי; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק טו; גר"א, שם ס"ק עו ד"ה התורם; ברכי יוסף (שם אות יב דין כד ד"ה עוד אפשר לומר; שם אות טו דין לא); בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות לא אבל הרמב"ם; מעשה רקח, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג ד"ה התורם שלא; שושנת העמקים (תאומים), כלל כב ד"ה ויש לנו; שו"ת משכנות יעקב, יו"ד סי' עא ד"ה ולעני"ד היה, והוסיף, שם ד"ה ויש להביא, לסייע לכך מדברי הבבלי נדרים לו ע"ב; שו"ת באר יצחק (ספקטור), או"ח סי' א ענף ח; נחלת דוד, בבא מציעא כב ע"א שוב ראיתי; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סג סעי' י, בדעת הבבלי בבא מציעא כב ע"א; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג ציון ההלכה ס"ק צה. יש שכתבו סברא זו בדעת עצמם ללא ייחוסה לשיטת הרמב"ם, ראה: חידושי הר"ן, בבא מציעא כב ע"א ע"א ד"ה ואמאי; חידושי המהר"ל, עירובין עא ע"א ד"ה נעשה. יש שכתב סברא זו, שבמקום מצווה מועיל גילוי דעת למפרע, בצירוף ראייה מפסקי הרמב"ם בדיני הפרשת תרומות ומעשרות בשותפין, ראה: דברי משפט (אורבך), חידושי מהר"א סי' קפח ד"ה ולעני"ד אפשר (מהדורת מכון משנת ר"א, ח"ב עמ' שלז).

יש שהביאו מקור לדעת הרמב"ם שאין צורך במינוי שליחות מדברי הבבלי עירובין עא ע"א, שם מבואר שמועיל ביטול רשות בדיני עירובין כפי שמועיל גילוי דעת 'כלך אצל יפות' בדין תרומה, וכביאור רש"י, שם ד"ה כלך, שמועיל הדבר למפרע. ראה: משנה למלך, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג. ויש שדחו ראייה זו, ראה: נחלת דוד, בבא מציעא כב ע"א ד"ה וראיתי במשנה למלך; קצות החושן, סי' רסב ס"ק א ד"ה וכן נראה לעני"ד.

יש שציידו בדברי הבבלי עירובין ה"ל כמקור לרמב"ם לאור הסבר הריטב"א, שם ד"ה נעשה כאומר, שמועיל גילוי דעת למפרע במקרה של דין דרבנן כעירובי חצירות. וכיון שהרמב"ם סובר שתוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בזה"ז מדרבנן, ממילא יועיל גם ללא שליחות אלא בגילוי דעת. ראה: דברי חיים (אורבך), ח"ב דיני אבידה סי' ג, מבן המחבר; נפש חיה (לוריא), גיטין כב ע"א ד"ה תרגמא.

לביאורים נוספים בדעת הרמב"ם, ראה: שו"ת עונג יום טוב (סי' כט; סי' צג), המתבסס על דיני יאוש ושינוי רשות; הרב שלמה זלמן אורבך (מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג אות א ד"ה ולולא, שחל למפרע ולא מהטעמים הנ"ל; השווה לדבריו קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' א אות ו ד"ה ולכאורה); שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"ב סי' קסז אות ח, שתלה את

ויש אומרים, התרומה חלה מכאן ולהבא.⁷
 ויש חולקים, במקרה שלא עשאו שליח לא מועיל גילוי דעת כלל אלא יש צורך
 בשליחות כדי שתחול התרומה למפרע.⁸

ג. לשון גילוי דעת

אם בא בעל הבית ואמר לו כלך אצל היפות

יש אומרים, לאו דווקא בלשון זו אלא הוא-הדין אם אמר לו 'יפה עשית' וכיו"ב.⁹

הדיון בסוגיית ברירה בתולה בדעת אחרים. יש שכתבו שהמקור לרמב"ם שאין צורך בשליחות להפרשת תרומה ממסקנת הלימוד מהפסוקים בסוגיא בקידושין, ראה: דברי שאול - יוסף דעת, יו"ד ח"ב סי' שכח סעי' א ד"ה והנה הרב; יד אברהם, הגהות לשו"ע יו"ד סי' שלא סעי' לא; אבי עזרי, הלי' תרומות פ"ד ה"ג, שהרמב"ם מתבסס על דין זכייה; שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' סג אות א.

7. יש שביארו שהמקור מבבא מציעא כב ע"א, שמועיל גילוי דעת במקום מצווה גם ללא עשיית שליח, היינו מכאן ולהבא ולא למפרע, ראה: ריטב"א, בבא מציעא כב ע"א ד"ה לסוף אתי; שיטה לא נודע למי, קידושין נב ע"ב ד"ה לא אמרו; חזו"א, אבהע"ז סי' קמח ד"ה שם לא אמרו, רצא ע"א. ראה גם: דרישה, יו"ד סי' שלא אות ט.

יש שביארו שהמקור לכך מדברי ירושלמי, תרומות פ"א ה"א: 'מכאן ולבא ואוף הכא מכאן ולבא נעשית תרומה', ראה: מראה הפנים, שם ד"ה הרי שבא, בדעת הרמב"ם; תבונה, שם ד"ה הרי שבא, בדעת הרמב"ם; תולדות יצחק, שם ד"ה אית לך; פני משה, שם ד"ה אית לך; מהר"א פולדא, שם ד"ה ואם היה; יצחק ירנן, הלי' תרומות פ"ד ה"ג ד"ה ולעני"ד נראה; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סג סעי' י; משנה למלך, הלי' תרומות פ"ד ה"ג; קרן אורה, נדרים לו ע"ב ד"ה והר"ן; חמדת שלמה, בבא מציעא כב ע"א ד"ה והנה לכאורה; מעייני החכמה, גיטין כב ע"א אות מה ד"ה ולפי זה אתי; אגודת אזור (בורנשטיין), יאוש שלא מדעת אות י; שו"ת דברי חיים (הלברשטאם), ח"ב אבהע"ז סי' פו; מרחשת, ח"א סי' נא אות ב ס"ק ב; ישועות מלכו, הלי' תרומות פ"ד ה"ג ד"ה התורם שלא; חזון יחזקאל, תרומות פ"א ה"ה חידושים; תוספתא כפשוטה, שם עמ' 296 ציון 15; קהלות יעקב (קנייבסקי), בבא מציעא סי' כו אות א ד"ה ובעיקר.

8. תוספות, קידושין נב ע"ב ד"ה אם; רמב"ן, שם ד"ה לא אמרו; ריטב"א (שם ד"ה ההוא גברא; עירובין עא ע"א ד"ה נעשה כאומר; בבא מציעא כב ע"א ד"ה לסוף); מאירי, קידושין נב ע"א, בשם ויש חולקים; תוספות הרא"ש (קידושין נב ע"א ד"ה כיצד; עירובין עא ע"א ד"ה כלך); שיטה מקובצת, בבא מציעא כב ע"א, בשם הריצב"ש; ריטב"א (המיוחס), בבא מציעא כב ע"א ד"ה שם והתניא; רש"ס, תרומות פ"א ה"א ד"ה אית לך; מעשה רקח, הלי' תרומות פ"ד ה"ג ד"ה אם בא; פרישה, יו"ד סי' שלא אות מז, בדעת המהרש"ל בביאורו לטור; תורת חיים, בבא מציעא כב ע"א ד"ה כגון; חזו"א (אבהע"ז סי' קמח ד"ה ועי' במל"מ עמ' 582; מעשרות סי' ז ס"ק יד ד"ה ועי' במל"מ).

9. ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ד ה"ג; מעדני ארץ, הלי' תרומות פסקי תשובות פ"ד ה"ג.

ד. תוספת בעל הבית

בא בעל הבית וליקט והוסיף

יש אומרים, על כל מה שהוסיף בעל הבית חל שם תרומה.¹⁰
ויש אומרים, אין בעל הבית יכול להוסיף לאחר שסיים חבירו לתרום ולא חל שם תרומה על התוספת, אא"כ לא סיים חבירו לתרום ואז אם הוסיף תרומתו תרומה.¹¹

ה. הפריש בעל הבית תרומה לפני תרומת חבירו

יש מסתפקים במקרה שתרם חבירו שלא מדעתו, ואף בעל הבית תרם תרומה לפניו ולאחר מכן גילה דעתו שנח לו בתרומת חבירו, האם תרומת בעל הבית אינה תרומה או שמא הואיל ותרם תחילה תרומת חבירו אינה תרומה.¹²

10. מאירי, בבא מציעא כב ע"א ד"ה יראה מסוגיא, בשם חכמי הצרפתים; ריטב"א (המיוחס), שם ד"ה שם לקטו הבעלים.

11. מאירי, בבא מציעא כב ע"א ד"ה יראה מסוגיא, בשם רבותיו.

12. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד ה"ג אות א ד"ה ומסתפק אני.

הלכה ד

א. כבדו אוזניו מלשמוע	ו. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ערום
ב. חרש המדבר ואינו שומע כשליח	ז. כשאחר מברך
ג. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אילם	ח. מינוי ערום ושיכור כשליחים
ד. הערום וכיסויו	ט. הגדרת שיכור
ה. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אישה	י. הפרשת שיכור וסומא בזמן הזה
שאינה מכוסה	

המשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה, חרש מדבר ואינו שומע¹ לפי שאינו שומע הברכה,² והאלם ששומע ואינו מדבר,

1. בין אם היה פיקח ונתחרש ומחמת כך הוא יודע לדבר, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש (מהדורת הרב קאפח) תרומות פ"א מ"ב; משנה ראשונה, שם. אולם, ברמב"ם פיהמ"ש שם הנדפס, כתב: ידע כי כשנולד באדם החרשות אחר ששמע או נשתתק אחר שהיה מדבר מותו. ותמה על כך הרדב"ז, ה' תרומות פ"ד ה"ד, וכתב: יונראה שחזר בו; ראה גם: רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ב אות ב; תוספות אנשי שם, שם ד"ה שאינו שומע. הרב אליעזר יהודה ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר, ח"א משנת התרומות פ"א ענף ג סעי' ב סוף ד"ה זה החרש; שם ד"ה המדבר; שו"ת ציץ אליעזר, חכ"א תרומות הקדשים פ"א מ"ב ד"ה ולי נראה), העמיד גרסת הרמב"ם הנדפסת בחרש שאינו שומע מעת לידתו ומ"מ למד לדבר או ששומע קצת ומכך למד לדבר, ועיין שם הערה 102.
2. בעניין חובת שמיעת הברכה, ראה: רמב"ם, ה' ברכות פ"א ה"ז. טעם זה שמי שאינו שומע אינו יכול להפריש לכתחילה מבואר בירושלמי, תרומות פ"א ה"א; ברכות, טו ע"א; רש"י, שם ד"ה לא יתרום; רשב"א, שם ד"ה חרש; ריטב"א, שם ד"ה תנן התם; ר"ש, תרומות פ"א מ"ב ד"ה לא; רא"ש, שם; רע"ב, שם ד"ה לא; תיוריט, שם ד"ה לא; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה חרש; תפארת ישראל, שם יכין אות ז; בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות לב ד"ה חמשה; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' לב; פרישה, שם אות מח; ט"ז, שם ס"ק יז; ש"ך, שם ס"ק סא.
- יש שהעמידו את המשנה, תרומות פ"א מ"ב, כדעת רבי יוסי בברכות טו ע"א, שחרש המדבר ואינו שומע אם תרם תרומתו תרומה משום שמוגדר כפיקח ואין הברכה מעכבת את המצווה, זאת מהעמדת הסוגיה בתחילתה כדעת רבי יוסי הסובר שהקורא קריאת שמע ולא השמיע לאוזניו לא יצא, ולגבי תרומה יצא בדיעבד משום שכל העיכוב הוא משום ברכת המצוות שתוקפה מדרבנן ואינה מעכבת ולכן אם תרם תרומתו תרומה. העמדת המשנה, תרומות פ"א מ"ב, כרבי יוסי מוזכרת בירושלמי (תרומות פ"א ה"א; מגילה פ"ב ה"ה), לדעת רב חסדא ורבי יוסי ברבי בון, ראה כן בביאורי הפרשנים: רש"י (תרומות פ"א ה"א ד"ה יודי רב; שם ד"ה ואי משום); פני משה (ברכות פ"ב ה"ד ד"ה אמר ר' יוסי; שם ד"ה הוי סופך); גר"א, תרומות פ"א ה"א כתיי א ד"ה אי משום; קרבן העדה, מגילה פ"ב ה"ה ד"ה דתנין חמשה; ניר, תרומות פ"א ה"א ד"ה אר"ב על; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ב, בדעת הירושלמי.
- ישנם פרשנים נוספים שביארו כך את המשנה, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ב ד"ה חרש המדבר; תפארת ישראל, שם יכין אות ח. יש שביארו שהמשנה אינה מועמדת כרבי יוסי, משום

והערום,³ מפני שאינן יכולין לברך,⁴ והשיכור והסומא מפני שאינן יכולין לכוין ולהפריש את היפה.^{5,6}

שלדבריו חרש המדבר ואינו שומע אינו תורם אפילו בדיעבד, זאת עפ"י המשך הסוגיא בברכות, טו ע"א, ראה: תי"ט, תרומות פ"א מ"ב; מלאכת שלמה, שם, בדעת הבבלי; שושנים לדוד (שם - הובאו דבריו בתוספות אנשי שם, שם) שביאר משום שאינו ראוי לבילה ומעכת בו. יש שביארו כן מטעם שונה, שאמנם ברכת המצוות מדרבנן ואינה מעכת את קיום המצווה, אך מ"מ כיון שעיקר הפרשת תרומות ומעשרות מהתורה יש צורך שישמע את הברכה והיא מעכת בקיום ההפרשה, ראה: גר"א (שנות אליהו הארוך תרומות פ"א מ"ב; שם ברכות פ"ב מ"ג); רידב"ז, תרומות פ"א ה"א ד"ה אר"י הוינן. על הקשיים והביאור בדברי הגר"א הללו, ראה: קרן אורה, ברכות ג ע"א ד"ה וראיתי בביאורי הגר"א; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' טז אות א-ג. עוד בעניין זה, ראה: מאירי, ברכות טו ע"א ד"ה כשם שאמרנו, שהעמיד את המשנה גם לדעת רבי יהודה החולק על רבי יוסי.

3. הגדרת ערום לגבי דיני ברכות הוא אדם שאינו לבוש כלל, או שאין הפסק בין ליבו לערוותו, או שעומד בגילוי ראש. ראה: רמב"ם (הל' ביכורים פ"ה הי"א; הל' ברכות פ"א הל' ט); הרב יוסף קארו (שו"ע, או"ח סי' רו סעי' ג; בית יוסף, או"ח סי' רו אות ג); פרישה, או"ח סי' רו אות ה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ד ס"ק מב.

4. נימוק זה הובא בירושלמי, תרומות פ"א הי"ד: 'האילם והערום... מפני הברכה'; ירושלמי, דמאי פ"א הי"ד; שבת, כג ע"א; תוספתא, תרומות פ"ג הי"ב; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ו; ר"ש, שם; רא"ש, שם; רמב"ם, פיהמ"ש שם; רע"ב, שם ד"ה האלם; מלאכת שלמה, שם; תפארת ישראל (שם יכין אות כו; הלכתא גבירתא, מ"ו); גר"א, שנות אליהו שם; בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות לב; לבוש, שם סעי' לב; פרישה, שם אות מח; ש"ד, שם ס"ק סא. יש לציין שבהמשך הירושלמי הנ"ל (לפי חלק מהגרסאות), נלמד שאי-יכולת הברכה בערום נובעת מאיסור (דברים כג, טו): 'וְלֹא יִרְאֶה בְּךָ עֲרֹוֹת דְבָר - ערוֹת דיבור'. ראה כן גם: בבא מציעא, קיד ע"ב; רש"י, שבת כג ע"א ד"ה והיה מחניך.

5. המקור לנימוק זה הן ביחס לשיכור והן ביחס לסומא הוא מירושלמי, תרומות פ"א הי"ד: 'שאינן יכולין לתרום מן המובחר'. כן נימקו: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ו; ריבמ"ץ, שם, בפירוש השני; ר"ש, שם; רא"ש, שם; רמב"ן ברכות כב ע"ב ד"ה ומצאתי; הרב יוסף קארו (בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות לב; כסף משנה, הל' תרומות פ"ד הי"ד); רע"ב, תרומות פ"א מ"ו ד"ה והשכור; מלאכת שלמה, שם ד"ה לא יתרומו; הון עשיר, שם; תפארת ישראל (שם יכין אות כו; הלכתא גבירתא פ"א מ"ו); משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ו; גר"א (שנות אליהו הארוך שם; יו"ד סי' שלא ס"ק עז); ש"ד, יו"ד סי' שלא ס"ק סא; ט"ז, שם ס"ק יז; פרישה, שם אות מח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ד; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סג סעי' ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צה.

בתוספתא, תרומות פ"ג הי"א, ישנה חלוקה בין סומא שאינו תורם משום שאינו יכול לתרום מהמובחר לבין שיכור 'מפני שאין בו דעת'. יש שהבינו שהכוונה לשיכור אין בו דעת לברור יפה מתוך רעה כפי שנאמר בסומא, ראה: אור זרוע, ח"א הל' תפילה סוף סי' צט; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק עז; חזון יחזקאל (תרומות פ"ג הי"א חידושים; שם, ביאורים ד"ה שאין בו). לאור נימוק זה, שאינו יכול לכוון ולהפריש את היפה, ההפרשה חלה בדיעבד משום שהפרשה מרע על היפה מועילה בדיעבד, ראה: תרומות, פ"ב מ"ו; פני משה, תרומות פ"א הי"ד ד"ה ואם.

א. כבדו אוזניו מלשמוע

חרש מדבר ואינו שומע

יש אומרים, אדם שכבדו אוזניו ואינו שומע כ"כ טוב אא"כ צועקים אליו בקול רם, אין דינו כחרש ויכול להפריש תרומות ומעשרות לכתחילה.⁷ כמו"כ, אדם השומע רק באוזן אחת אינו מוגדר כחרש ויכול להפריש תרומות ומעשרות בברכה.⁸

יש שנימקו, ששיכור וסומא אינם תורמים מפני החשש שיפחתו מהשיעור שקבעו חכמים, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ו בפירוש הראשון; ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה ביאור הארוך תרומות פ"ג עמ' 320 ד"ה מפני, בדעת התוספתא. לדעה זו יש שהקשו, כיצד מועילה ההפרשה בדיעבד, ראה: המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק טז. ראה עוד להלן הערה 29 אות א.

לבי דעות אלו אין החיסרון בשיכור משום שאינו יכול או אינו ראוי לברך, כפי שעולה מדברי הירושלמי שם, ראה: תוספות, עירובין סד ע"א ד"ה שיכור; רמב"ן, ברכות כב ע"ב ד"ה אבל. וכן נפסק להלכה ששיכור יכול לברך ברכות, ראה: רמ"א, או"ח סי' צט סעי' א.

אולם, בירושלמי שם מובא עוד ששיכור הוא: 'כל שאינו יכול לדבר לפני המלך'. יש שהבינו שמדובר על הגדרת השיכור ואין זה נימוק לאי-יכולת ההפרשה שלו, ראה: ר"ש, תרומות פ"א מ"ו; רע"ב, שם; תפארת ישראל, שם יכין אות כה; מראה הפנים, פ"א ה"ד ד"ה תמן. ויש שלמדו שמדובר בנימוק לדין השיכור, שאינו תורם משום שאינו יכול לברך, ראה: מאירי, מגן אבות הענין השלישי ד"ה נמתי, בדעת התוספתא הני"ל; הון עשיר, תרומות פ"א מ"ו.

כמו"כ, ראה: גר"א (שנות אליהו, תרומות פ"א מ"ו; הגהות לירושלמי תרומות פ"א ה"ד; שם כתי"ב; ביאור לשו"ע או"ח סי' צט ס"ק ד - ראה בדבריו: ביאור הלכה, סי' קפה ד"ה או שהיה) שלגרסתו בירושלמי עולה שנחלקו האמוראים שם בשאלה האם החיסרון בהפרשת שיכור הוא משום שאינו יכול לברור יפה או משום חיסרון הברכה. ראה גם: יד דוד (זינצהיים), זרעים תרומות פ"א מ"ו.

6. המקור להלכה זו משתי משניות: תרומות פ"א מ"ב, ביחס לחרש המדבר ואינו שומע; תרומות פ"א מ"ו, ביחס לשאר המנויים בהלכה, והרמב"ם צירפם יחד משום הדין השווה בניהם. על הפרדת המשנה את מקרה החרש מיתר המקרים, ראה: ירושלמי, תרומות פ"א ה"א, בדברי רבי יוסי ברבי בון; תי"ט, תרומות פ"א מ"ו ד"ה האלם; הון עשיר, שם מ"ב. להלכה ראה: טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' לב.

7. פרי מגדים, או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ג; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כט סעי' ח; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ד סוף ס"ק ט; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קמו. טעם הדבר, משום שהגדרת חרש היא כאשר אינו שומע כלל, ראה: שו"ת הרא"ש, כלל פה סי' יג; שו"ת שבות יעקב, ח"ב סי' לג.

8. ראה: פרי מגדים, או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות ה; הרב אליעזר יהודה ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר, ח"א משנת תרומות פ"א ענף ג סעי' א ד"ה חרש; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א תרומת הקדשים פ"א מ"ב ד"ה וחרש).

ב. חרש המדבר ואינו שומע כשליח

חרש מדבר ואינו שומע

יש אומרים, חרש המדבר ואינו שומע אינו יכול להיעשות שליח להפרשת תרומות ומעשרות.⁹
ויש חולקים.¹⁰

ג. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אילם כשאחר מברך

והאלם ששומע ואינו מדבר

יש אומרים, אם אחר¹¹ מברך והאילם שומע את הברכה הוא יכול להפריש תרומות ומעשרות.¹²
ויש אומרים, לא ניתן להפריד בין הברכה להפרשה ואין אחר יכול לברך בעבורו כלל.¹³
ויש אומרים, אם המברך מפריש גם לעצמו יכול האילם לצאת בברכתו.¹⁴

-
9. שו"ת מהרי"ל דיסקין, קו"א אות קפא. לדבריו, גם במקרה שמינהו שליח ובירך השליח ולא השמיע לאוזנו יש למשלח לבטל את השליחות.
10. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' ח; שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב מילי דברכות סי' ב אות י ד"ה הנה מלבד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ד אות א ד"ה לעני"ד; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ד ביאור ההלכה ד"ה חרש.
11. ראה: עטרת ראש, תרומות פ"א מ"ו, שכתב שמדובר על אחר הראוי להפריש תרומות ומעשרות, אך אם האחר הוא אחד מהחמישה המנויים אינו יכול להצטרף לאחד מאלו כשאחד מהם יברך והשני יתרום.
12. בית יוסף, יו"ד סי' א אות ו-ז; רבי עקיבא איגר (תרומות פ"א מ"ו אות ט; הגהות לשו"ע יו"ד סי' א סעי' ז ד"ה ונראה דמחלק); כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' א אות מו, בדעת רש"ל; לחם משנה (ליפשיץ), תרומות פ"א מ"ו; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' ז, וכתב שמועיל בדיעבד; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ד ס"ק י; הרב אליעזר יהודה ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר ח"א, משנת תרומות פ"א ענף ג סעי' ב; שו"ת ציץ אליעזר, חלק כא תרומת הקדשים פ"א מ"ו ד"ה האלם); דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ד ס"ק מ. דעה זו מבוססת על הדמיון לדין שחיטה, שאילם יכול לשחוט ואחר יברך עבורו, ראה: טור, יו"ד סי' א; שו"ע, שם סעי' ז, וכהבנה שדבר זה ניתן אף כאשר המברך אינו פועל עבורו, ראה: הרב יהושע פלק (דרישה, יו"ד סי' א אות ז ד"ה ויש מקשים; פרישה, שם אות לא); שאגת אריה, סי' ו ד"ה וראיתי, שהוכיח כדעה זו בטענה שמועיל דין 'שומע כעונה' באילם כשאחר מברך עבורו. ראה: כף החיים, יו"ד סי' א אות קסה, שיש להסתמך על דעה זו במקרה שאחר בירך והאילם שחט.
13. ט"ז, יו"ד סי' א ס"ק יז. לדבריו, יש להבחין בין דין שחיטה לדין תרומה, ראה בנימוקו שם; ראה בדברי פרי מגדים, משבצות זהב יו"ד סי' א ס"ק יז, שדייק מדברי הרמב"ם פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ו, כדברי ה"ט"ז; חלת לחם, סי' ז ס"ק ו.
14. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ד ס"ק מ. שיטה זו מבוססת על דין שחיטה, שהפוסקים

ד. הערום וכיסויו

והערום

אם כיסה את ערותו בכל דבר המהווה כיסוי אטום¹⁵ יכול לברך.¹⁶

ה. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אישה שאינה מכוסה

והערום

יש אומרים, אישה שאינה מכוסה מלפניה יכולה להפריש תרומות ומעשרות בברכה,¹⁷ ואינה צריכה לכסות אחוריה.¹⁸
ויש אומרים, עליה גם לכסות את אחוריה.¹⁹

-
- הנאים ביארו את הדין שאילים יכול לשחוט ואחר יברך רק בתנאי שהמברך ג"כ שוחט לעצמו או נהנה מהשחיטה של האילים, ראה: בי"ח, יו"ד סי' א אות יב; ש"ך, שם סי"ק לב; כרתי, שם סי"ק לד; פרי חדש, שם סי"ק לג; פרי תואר, שם סי"ק יג; זבחי צדק, שם אות סח; כף החיים, שם אות קסד.
15. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ב; הון עשיר, תרומות פ"א מ"ו, שלכן הצמידה המשנה את הסומא לערום להורות שעיקר ההקפדה על ראיית הערוה ולכך יש צורך בכיסוי ממשי ולא בכיסוי של זכוכית ממנו הערוה נראית; שו"ת צ"ץ אליעזר, חלק כא תרומת הקדשים פ"א מ"ו ד"ה והערום.
16. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ב (השווה לדברי תוספתא ברכות פ"ב הי"ד); כפתור ופרח, פי"ח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ד סי"ק מב.
17. כפתור ופרח, פי"ח; עשר תעשר, שער הלכה הל' צה. השווה כן ביחס לדין הפרשת חלה בברכה, חלה, פ"ב מ"ג; ביחס לדיני ברכות, שו"ע, או"ח סי' רו סעי' ג.
18. ירושלמי, חלה פ"ב ה"א; ריבמ"ץ, חלה פ"ב מ"ג ד"ה האשה; ר"ש, שם ד"ה וקוצה; רא"ש, שם ד"ה וקוצה; מאירי, חלה פ"ב ד"ה אמר המאירי; ר"ן, ברכות כד ע"א על הגיליון; פסקי רי"ד, שם ד"ה בעא; כפתור ופרח, פי"ח ד"ה עוד חמשה; שו"ת התשב"ץ, ח"ב סי' רצא פרק ו אות יז; דבר שאול (קוסובסקי-שחור), חלה סי' יב סי"ק י אות ה.
- בברכות, כד ע"א, הוכיחו מהמשנה חלה פ"ב מ"ג, שאישה יכולה להפריש חלה ולברך עליה למרות שאחוריה גלויים, כדעת רב הונא הסובר 'עגבות אין בהם משום ערוה'. לאחר מכן נאמר: 'תרגמה רב נחמן בר יצחק, כגון שהיו פניה טוחות בקרקע'. לדעה זו, רב נחמן מפרש את דברי המשנה ומצדד בשיטת רב הונא ואע"פ שאחוריה גלויים יכולה היא להפריש חלה ולברך עליה, ראה: מג"א, או"ח סי' רו סי"ק ה; גר"א (שנות אליהו חלה פ"ב מ"ג ד"ה האשה; יו"ד סי' שכח סי"ק ג); חדושים ובאורים (גריינמן), חלה סי' ז סי"ק יח ד"ה ברכות. ראה: דברי דוד, ברכות כד ע"א ד"ה שם והאיכא, במה שתמה על הגר"א הנ"ל בביאור הגמרא. יש שביארו כן בדעת רע"ב, חלה פ"ב מ"ג ד"ה וקוצה, ראה: נימוקי הגר"ב, חלה פ"ב מ"ג; ראשון לציון, שם ד"ה וקוצה; גיעות מרדכי (גארפיל), ח"ג; חסד לאברהם (אברהם בן יחיאל), חלה פ"ב מ"ג. ביאור שונה במקצת בגמרא, ראה: חזו"א, או"ח סי' טז סי"ק י ד"ה כי במ"ב.
19. לדעה זו, דברי הבבלי ברכות כד ע"א: 'תרגמה רב נחמן בר יצחק, כגון שהיו פניה טוחות בקרקע', מהווים דחייה לראייה מהמשנה, ולדבריו של רב נחמן מדובר שהאישה יושבת בעפר

1. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י ערום כשאחר מברך

והערום

יש אומרים, לא מועיל שאחר יברך והערום יפריש, משום שהערום צריך לכוון לשמוע את הברכה מדין 'שומע כעונה'²⁰, או משום שלא ניתן להפריד בין עושה ההפרשה למברך במקום שיכול הערום לכסות עצמו ולברך.²¹ ויש מי שאומר, יכול אחר לברך והערום יפריש כשם שיכול להרהר בדברי תורה כך יכול להרהר בברכת חבירו.²²

2. הפרשת תרומות ומעשרות במקום מטונף

והערום

יש אומרים, כשם שאין הערום מפריש תרומות ומעשרות משום אי-יכולת הברכה כך אין להפריש תרומות ומעשרות במקום מטונף.²³ יש אומרים, ניתן להפריש תרומות ומעשרות במקום המטונף אך ללא ברכה.²⁴

תיחוח המכסה את אחוריה ורק משום כך היא יכולה לברך. ראה: רש"י, ברכות כד ע"א ד"ה כגון; מאירי, שם ד"ה מה שהתרנו; ספר המאורות, ברכות כה ע"א ד"ה ועגבות; בית יוסף, או"ח סי' רו אות ג; פרישה, שם אות ו; מחצית השקל, שם ס"ק ה (השווה לדבריו ביו"ד סי' ר ס"ק א, שהיינו רק במקומות הסמוכים לבית התורפה ולא בכל אחוריה); מגן גיבורים, שם ס"ק ה; אליה רבה, סי' עד ס"ק ה; מלאכת שלמה, חלה פ"ב מ"ג ד"ה האשה, בשם הרב יהוסף; שדה יהושע, חלה פ"ב ה"ג ד"ה פיסקא הדא; מור וקציעה, או"ח סי' עד ד"ה שם כתב בא"ח; משנה ברורה, או"ח סי' רו ס"ק טז, שיש לנקוט כדעה זו לכתחילה; חזון נחום, חלה פ"ב מ"ג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ד ס"ק מב.

בביאור הטעם שיש בעגבות משום ערוה, יש שכתבו משום ששייך בכך ביאה שלא כדרכה, ראה: צמח צדק (שניאורסון), חידושי ש"ס ברכות פ"ג מ"ה ד"ה כ' הרי"ש; מור וקציעה, או"ח סי' עד ד"ה שם כתב בא"ח.

20. דין זה נאמר ביחס להלכות שחיטה, ראה: ב"ח, יו"ד סי' א אות טז; ט"ז, שם ס"ק יט; פרי מגדים (שם משבצות זהב ס"ק יט; שפתי דעת, שם ס"ק לו); ש"ך, שם ס"ק לו; פרי חדש, שם ס"ק לו; פרישה, שם אות לו; שמלה חדשה, שם סעי' לח; גר"א, שם ס"ק לה; באר היטב, שם ס"ק לה; ערוך השלחן, שם סעי' מז; זבחי צדק, שם אות פו-פז; כף החיים, שם אות קצ-קצא; שנות חיים (גריןפלד), שם ס"ק מו; מג"א, או"ח סי' פה ס"ק ב; מחצית השקל, שם ס"ק ב ד"ה מיהו.

21. כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' א אות נד.

22. פרי תואר, יו"ד סי' א ס"ק יח. ראה מה שהעירו על דבריו זבחי צדק, שם אות פז; כף החיים, שם אות קצא, שמ"מ לא יועיל מדין 'שומע כעונה'.

23. ירושלמי, דמאי פ"א הי"ד, שלא ניתן להפריש טבל ודאי במרחץ משום ברכה; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סג סעי' ז; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ד ס"ק מג.

24. נכח השלחן (לבטון), או"ח סי' ז. יש שנימקו דין זה ביחס לשחיטה והפרשת תרומות ומעשרות

ה. מינוי ערום ושיכור כשליחים**והערום... והשיכור**

יש אומרים, לכתחילה ניתן למנות ערום או שיכור לשליחים להפרשת תרומות ומעשרות, משום שאינו מצווה עליהם לתרום במצבם זה אלא הערום לכשיתלבש והשיכור לכשיתפקח.²⁵

ט. הגדרת שיכור**והשיכור**

יש אומרים, הגדרת שיכור שאינו תורם לכתחילה היא כל שאינו יכול לדבר בפני המלך, אך אם יכול הוא לדבר בפני המלך יכול לתרום לכתחילה.²⁶ ויש אומרים, אפילו אם יכול הוא לדבר בפני המלך אינו יכול לתרום כלל משום חיסרון הברכה.²⁷ מכל מקום, אדם שהגיע לשכרות גמורה כשכרותו של לוט, אין תרומתו תרומה.²⁸

י. הפרשת שיכור וסומא בזמן הזה**והשיכור והסומא**

בזמן הזה שתרומה גדולה אינה ניתנת לכהן, יכולים שיכור וסומא להפריש תרומה גדולה לכתחילה אך לא מעשר ראשון.²⁹

שהן מצוות קיומיות ולא חיוביות וכעין הכשר מצווה, ראה: דרכי תשובה, יו"ד סי' יט ס"ק כא, ביחס לשחיטה; שו"ת יביע אומר, ח"ח יו"ד סי' כט אות ב, שהוסיף גם משום שבזמן הזה חיוב ההפרשה מדרבנן; דרך אמונה, ה' מעשר פי"ד ציון ההלכה ס"ק נא.
 25. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סג סעי' ח.
 26. ר"ש, תרומות פי"א מ"ו; רע"ב, שם; תפארת ישראל, שם יכין אות כה; הון עשיר, שם, שלכך נסמך שיכור לאילם ששניהם אינם יכולים לדבר; מראה הפנים, תרומות פי"א ה"ד ד"ה תמן; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כט סעי' י.
 27. מאירי, מגן אבות הענין השלישי ד"ה נמתי; ראה לעיל הערה 5 בדעת הגר"א.
 28. משנה ראשונה, תרומות פי"א מ"ו; חסדי דוד, תרומות פי"ג ה"א; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה כפקח; עשר תעשר, שער הלכה ה' צה; המעשר והתרומה, פי"ד סעי' ד; דרך אמונה, ה' תרומות פי"ד ה"ד ס"ק מד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כט סעי' י.
 29. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לב.

בביאור דין זה ישנם ב' הסברים:

א. יש המבארים משום שבזמן הזה שתרומה גדולה אינה ניתנת לכהן אין צורך בשיעור מדויק לעומת מעשר ראשון הצריך שיעור, ראה: לבוש, שם; ש"ך, שם ס"ק סב; המעשר והתרומה, פי"ד סעי' ד; דרך אמונה, ה' תרומות פי"ד ה"ד ס"ק מז. (בדעת השי"ך הנ"ל יש

לציין, שכאן נימק משום צורך בשיעור לעומת דבריו לעיל שם ס"ק סא שהטעם שיכור וסומא לא מפרישים לכתחילה משום שאינם יכולים להבחין בין רע ליפה). לפי ביאור זה, כיון שבזמן הזה יש שיעור להפרשת תרומת מעשר אזי אין השיכור והסומא יכולים להפריש תרומת מעשר, ראה: המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ד; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ד ציון ההלכה ס"ק קלד. כמו"כ אינם יכולים להפריש מעשר שני הצריך שיעור, ראה: המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק טז; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ד ציון ההלכה ס"ק קלב.

ב. יש המבארים, שהסיבה היא משום שבזמן הזה שאין נתינה לכהן אלא התרומה עומדת לשריפה ולכן אין צורך להקפיד להפריש מן היפה, לעומת יתר המעשרות שיש בהם דין נתינה, ראה: גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק עז. לפי ביאור זה, כיון שתרומת מעשר אינה ניתנת לכהן אין צורך להקפיד להפרישה מן היפה וממילא סומא ושיכור יכולים להפרישה, ראה: המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק טז; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ד ציון ההלכה ס"ק קלד. לביאור זה יש שכתבו, שיכולים הם להפריש מעשר שני משום שאין צריך להפריש מן היפה, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ד ציון ההלכה ס"ק קלב. לפי ב' הביאורים הללו, מעשר עני אינם יכולים להפריש הן משום שיש בו שיעור והן משום שיש בו נתינה מן היפה, ראה: עשר תעשר, שער הלכה הל' צה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ד ס"ק מז.

יש לציין, שב' ביאורים אלו ביחס להפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון תלויים בסיבת אי-הפרשת שיכור וסומא, כפי שהתבאר לעיל הערה 5 עיי"ש. אך יש פוסקים שלא הבחינו בב' ביאורים אלו אלא עירבו בניהם, ראה: חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' יא; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צה, שמחמת עירוב הטעמים טען שאינם יכולים להפריש מעשר שני משום שדינו כתרומה גדולה העומדת לשריפה ולא לנתינה.

הלכה ה

- א. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י קטן בעונת הנדרים
- ב. הפרשת קטן בעונת הנדרים בתרומה דאורייתא או דרבנן
- ג. שליחות קטן שהגיע לעונת הנדרים
- ד. הפרשת ביכורים וחילול מעשר שני בהגיע לעונת הנדרים

קטן שהגיע לעונת נדרים אעפ"י שלא הביא שתי שערות ולא נעשה גדול אם תרם תרומתו תרומה,¹ ואפילו בתרומה של תורה הואיל ונדריהן והקדשן קיימין מן התורה,² כמו שביארנו בנדרים.³

א. הפרשת תרומות ומעשרות ע"י קטן בעונת הנדרים

קטן שהגיע לעונת נדרים

לדעה זו, הגדרת 'עונת הנדרים' היא מעת שהגיע הזכר לגיל י"ג שנה ויום אחד והנקבה מעת שהגיעה לגיל י"ב שנה ויום אחד,⁴ אפילו שלא הביאו סימני גדלות פיזיולוגיים. לפיכך, קטן או קטנה שתרמו בעת הזו תרומתם תרומה בדיעבד.⁵

1. בתרומות, פ"א מ"ג; נדה, מו ע"ב; ירושלמי, יבמות פ"ג ה"ב, מובאת דעת רבי יוסי הסובר שקטן שהגיע לעונת הנדרים תרומתו תרומה. לפוסקים שיובאו להלן דעה זו נפסקה להלכה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש, תרומות פ"א מ"ג; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד ה"ה; כסף משנה, שם; משנה למלך, שם; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' לג; כפתור ופרח, פ"ח (הוצאת בית המדרש להלכה עמי רסד); משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ג סוף ד"ה ומשבא. יש שביארו כן בדעת רבי יהודה הסובר שקטן שלא הביא ב' שערות תרומתו תרומה, ויתכן שרבי יוסי האומר שאם הגיע לעונת הנדרים תרומתו תרומה, מוסב גם על דין זה, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ג; ר"ש, שם; רא"ש, שם.
2. בדברי הבבלי נדה מו ע"ב, מבארים רבי יוחנן וריש לקיש שימפלא הסמוך לאיש הוא מהתורה וממילא לדעת רבי יוסי קטן שהגיע לעונת הנדרים תרומתו תרומה אפילו מהתורה; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"א ה"ה; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; משנה למלך, שם. על הקשר בין דיני הקדש ונדר לדיני תרומה, ראה: רש"י, נדה מו ע"ב ד"ה תרומה: ותרומה והקדש ונדר חדא היא דמקדשה בדיבורו שקורא עליה שם; פרישה, יו"ד סי' שלא אות מט; ט"ז, שם ס"ק יח; ש"ך, שם ס"ק סג; משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ג ד"ה ומשבא.
3. רמב"ם, ה"ל נדרים פ"א ה"א-ה"ה; טור, יו"ד סי' רלג; שו"ע, שם סעי' א.
4. בסיבת הפער הגילאי בין זכר לנקבה, ראה: נדה, מה ע"ב: 'מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש'; רמב"ם, פיהמ"ש נדה פ"ה מ"ו: 'ועשו גיל הנקבות לעונת נדרים למטה מגיל הגברים, מפני שימי חייהן פחות מימי חי הגברים על הרוב'. על היחס בין דברי הרמב"ם לדברי הבבלי, ראה: מעשה רקח, ה"ל נדרים פ"א ה"א; חתם סופר, נדה מה ע"ב ד"ה ת"ר; ערוך לנר, שם ד"ה בגמרא באשה; אור שמח, ה"ל נדרים פ"א ה"ד ד"ה והנני לגלות.
5. רמב"ם (פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ג - מהדורת הרב קאפח, ראה שם הערה 14; פיהמ"ש נזיר

לדעה זו, קטן שהגיע לגיל י"ב שנה ויום אחד וקטנה שהגיעה לגיל י"א שנה ויום אחד אפילו הביאו סימני גדלות פיזיולוגיים,⁶ נכללים הם בהגדרת 'עונת הנדרים', אלא שאם הפרישו תרומות ומעשרות במשך שנה זו תרומתם תרומה, רק לאחר

פ"ד מ"ו; פיהמ"ש נדה פ"ה מ"ו; הלי נדרים פ"א ה"ג-ה"ד; הלי נזירות פ"ב ה"יג; תשובות הרמב"ם, בלאו, סי' צח); כ"כ בדעת הרמב"ם: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ה; קרית ספר, הלי נדרים פ"א; הגהות מיימוניות, הלי נדרים פ"א אות א; מאירי, גיטין סה ע"א ד"ה הגיעו, בשם רוב מפרשים; ב"ח, יו"ד סי' רלג אות א קו"א; שב שמעתא, שמעתא ה פ"א ד"ה ולכן נראה; בית אל, הלי נדרים פ"א ה"א; גר"א, יו"ד סי' רלג ס"ק ד; תפארת ישראל (תרומות פ"א מ"ג יכין אות יב; הלכתא גבירתא, שם פ"א אות ג); שו"ת משכנות יעקב, אבהע"ז סי' מב דף עט ד"ה ויש לעיין; אור שמח, הלי נדרים פ"א ה"ד; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' יד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' יב, בדעה הראשונה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ה ביאור ההלכה ד"ה קטן.

כדעה זו כן סוברים: סמ"ג, לאוין סי' רמב ד"ה מסקינן בנדה, בדעת הבה"ג; הערוך, ערך פלא; הגהות מיימוניות, הלי נדרים פ"א אות א, בדעת בה"ג; קהלות יעקב (אלגאזי), תוספות דרבנן דף ע"ב, בדעת בה"ג; ש"ך, יו"ד סי' רלג ס"ק ב, בדעת השו"ע. בה"ג, סי' לב הלי מ"און ד"ה הגיעו לעונת נדרים, כתב שעונת הנדרים היא בהגיע לשנות גדלות עם הבאת סימנים. יש שביארו בדבריו שדוקא בחליצה יש צורך בסימנים, אך בדיני נדרים אין צורך בסימנים וכשיטת הרמב"ם, ראה: שב שמעתא, שמעתא ה פ"ב. אולם, יש שהביאו דבריו גם לעניין נדרים, ראה: רשב"א, גיטין סה ע"א סוף ד"ה הגיעו.

בטעמו של הרמב"ם שהקדש, נדר ותרומת קטן בעת כזו מועילה למרות שלא הביא ב' שערות, יש שכתבו שהוא מטעם ספק, שמא הן נשרו, ראה: מקורי הרמב"ם (רש"ש), הלי נדרים פ"א ה"ג. אולם, ברמב"ם הלי נדרים פ"א ה"ג מבואר שהוא מדין ודאי, ראה: רבי עקיבא איגר, יו"ד סי' רלג סעי' א; בית מאיר, יו"ד סי' רלג. ויש שכתבו בטעמו של הרמב"ם, שלמרות שלא הביא סימנים פיזיולוגיים הוא נחשב לגדול משום 'חזקה דרבא' שעניינה הוא שכאשר הגיל לכלל גדלות בשנים מניחים שגם הגיע לכלל בגרות גופנית, ולדברי הרמב"ם היא חזקה אלימה, ראה: מחנה אפרים, הלי אישות סי' א ד"ה והשתא איכא; שו"ת מהרי"מ, סי' סג ד"ה ועתה נבוא דף נט ע"א; חזון יחזקאל, נדה פ"ה ה"ו חידושים ד"ה ויש לומר, שמשום כך אם לא הביא סימנים לאחר שנתיים ושלוש לאחר גיל י"ג שנה אינו מוגדר כגדול ואין נדריו ותרומותיו תרומה.

אולם, יש שביארו בשיטת הרמב"ם שאין ההסתמכות על חזקה ביחס להבאת סימנים פיזיולוגיים אלא שעיקר הגדלות תלויה בשנים ולכן כאשר הגיע הזכר לגיל י"ג שנה הוא נעשה לאיש גדול בדיני התורה וממילא אינו זקוק לסימנים פיזיולוגיים לגדלותו, ראה: חידושי הגר"ח הלוי, הלי אישות פ"ב ה"ט; אור גדול (ח"א סי' כט ד"ה ואפשר עוד עמ' 202; שם, ד"ה ודבריהם עמ' 203); חידושי הגר"י, תמורה ב ע"ב ד"ה בדין מופלא.

עוד בטעמו של הרמב"ם וביאור מקורו מפסוקי התורה, ראה: שו"ת אחיעזר, יו"ד סי' כ. כאמור, לשיטה זו אין צורך גם בבדיקה האם קטן זה יודע למי מפרישים, משום שכיון שהגיע לכלל איש גדול ודאי יש בו דעת, ראה: משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ג ד"ה ומשבא; חזון יחזקאל, נדה פ"ה ה"ו חידושים ד"ה אולי יש.

6. מאירי, גיטין סה ע"א ד"ה הגיעו.

שבדקים אותם שהם יודעים את עניין ההפרשה⁷ בכל פעם שהם מפרישים.⁸ יש אומרים, הגדרת עונת הנדרים היא שנה אחת לפני הבאת סימנים פיזיולוגיים, בזכר מעת שהגיע לגיל י"ב שנה ויום אחד ובנקבה מעת שהגיעה לגיל י"א שנה ויום אחד, שחזקתם שמגיל זה יש להם סימנים פיזיולוגיים. לפיכך, קטן או קטנה שתרמו בעת הזו תרומתם תרומה רק לאחר שבדקים אותם שיודעים עניין ההפרשה. לדעה זו, אם ידוע שעדיין אין להם סימנים אפילו שהבן בן י"ג שנים ויום אחד או הבת בת י"ב שנים ויום אחד עדיין צריכים בדיקה.⁹

יש אומרים, כל עוד שהקטן והקטנה לא הביאו סימנים פיזיולוגיים אין תרומתם תרומה, גם לאחר גדלות בשנים.¹⁰

7. על פי הפוסקים הבאים: רמב"ם (פיהמ"ש נדה פ"ה מ"ו; ה' נדרים פ"א ה"א); בה"ג, סי' לב ה' מיאון ד"ה הגיעו לעונת; סמ"ג, לאוין סי' רמב ד"ה מסקינן בנדה; טור, יו"ד סי' רלג; תפארת ישראל (תרומות פ"א מ"ג יכין אות יב, בדעת הרמב"ם; הלכתא גבירתא, שם פ"א מ"ג); דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד ה"ה ס"ק מח; שם, ביאור ההלכה ד"ה קטן). אולם, יש שלא הזכירו בדבריהם את חובת הבדיקה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש (הנדפס) תרומות פ"א ה"ג; רע"ב, שם ד"ה עד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ה.
8. ע"פ רמב"ם (פיהמ"ש נדה פ"ה מ"ו; ה' נדרים פ"א ה"ב); בית המלך (חסון), ה' נדרים פ"א ה"ב, בדעת ריטב"א כתי"י נדה מה ע"א ד"ה וכיון דתנא; סמ"ג, לאוין סי' רמב ד"ה מסקינן בנדה; טור, יו"ד סי' רלג; בית יוסף, שם ד"ה ומ"ש, בדעת הרמב"ם; ב"ח, שם ד"ה קטן; ש"ד, שם ס"ק א; נאם דוד, ה' נדרים פ"א ה"ב; אור שמח, שם ה"ד, בדעת הרמב"ם מטעם שימפלא הסמוך לאיש דאורייתא יש צורך לבדוק בכל עת. בביאור הטעם שיש צורך לבדוק בכל פעם, ראה: ב"ח, יו"ד סי' רלג: 'דאיכא למימר דילמא בסוף השנה שכחו'; ערך לחם, יו"ד סי' רלג סעי' א: 'שהקטנים שוכחים מיד מה ששומעים, ולראשונים שומעים'.
9. רש"י, גיטין סה ע"א ד"ה הגיעו; הגהות מיימוניות, ה' נדרים פ"א אות א, בדעת רש"י; משמעות תוספות, נדה מה ע"ב ד"ה אילמא; פסקי רי"ד, שם ד"ה הגיעו; משמעות לבוש, יו"ד סי' רלג סעי' א. בביאור דעה זו בהגדרת 'עונת הנדרים', יש שביארו שעיקר הגדלות תלויה בהבאת סימנים פיזיולוגיים ואילו השנים מהוות סימן לכך שהסימנים הללו אינם שומא בעלמא. לפיכך, זכר לאחר גיל י"ג שנה ויום אחד שלא הביא סימנים ישנו חיסרון בגדלותו, ראה: שב שמעתא, שער ה פרק יא; חידושי הגר"ח הלוי, ה' אישות פ"ב ה"ט; חידושי הגר"י, תמורה ב ע"ב ד"ה בדין מופלא. לפיכך, לדעה זו בהגיע הקטן לגדלות בשנים תרומתו תרומה וזאת רק משום הסתמכות על 'חזקה דרבא' שעניינה הוא שכאשר הגיל לכלל גדלות בשנים מניחים שגם הגיע לכלל בגרות גופנית שהיא העיקר לגדלותו.
10. דעה זו מבוססת על דעת רבי מאיר המובאת בירושלמי (תרומות פ"א ה"א; יבמות פ"ג ה"ב): 'לעולם אין תרומתו תרומה עד שיביא שתי שערות'; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ג; ר"ש, שם; רא"ש, שם. יש מקומות בהם דעה זו הובאה בשם רבי יהודה, ראה: נדה, מו ע"ב; תוספות, שם ד"ה אי. כבר עמד על כך מהרש"א, שם חידושי הלכות ד"ה גמ' רבי, שבמשנה תרומות פ"א מ"ג רבי יהודה אומר שתרומתו תרומה.
- זו היא שיטתו של הגר"א (שנות אליהו תרומות פ"א מ"ג; ביאור לשו"ע יו"ד סי' שלא ס"ק עח) והוסיף, שגם בזמן הזה שחייב ההפרשה הוא מדרבנן אין תרומת קטן תרומה כלל כשלא

יש אומרים, תרומתם תרומה ויחזור ויתרום.¹¹

ב. הפרשת קטן בעונת הנדרים בתרומה דאורייתא או דרבנן

ואפילו בתרומה של תורה

יש אומרים, בתרומה של תורה אין תרומתו תרומה, מ"מ בזמן הזה שחייב התרומה הוא מדרבנן תרומתו תרומה.¹²

ג. שליחות קטן שהגיע לעונת הנדרים

יש אומרים, קטן שהגיע לעונת הנדרים יכול למנות שליח להפרשת תרומות ומעשרות וכן יכול להיעשות שליח לאחרים.¹³

ויש אומרים, אינו יכול למנות שליח וכן אינו יכול להיעשות שליח לאחרים.¹⁴

- הביא סימנים משום שדין 'מופלא הסמוך לאיש' נאמר להחמיר שהקדשו הקדש ולא להקל לתקן את הטבל, כדברי תוספות, נדה מו ע"ב ד"ה אי. ראה גם: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כט סעי' יב, בשם יש אומרים; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ה, בדעת יש אומרים. יש מי שהביא ראיות לשיטה זו, ראה: אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ח.
11. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ג, משום שחוששים שמא נשרו הסימנים; הובאו דבריו גם אצל המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ה ס"ק כא.
12. חלת לחם, סי' ז ס"ק יא; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ה.
13. מהרש"א, גיטין סה ע"א חידושי הלכות ד"ה תוספות; מהרי"ט אלגאזי, הלי בכורות פ"ד אות נ ד"ה ואפילו אם (בדפוס וילנא דף כג ע"א) בדעת התוספות; אומץ יוסף (פדר), תרומות פ"א מ"א ד"ה ולפענ"ד נראה (הובאו דבריו בתוספות אנשי שם, תרומות פ"א מ"א ד"ה אפילו כו'); קצות החושן, סי' קפח ס"ק ג, בדעת הרמב"ם; כתב סופר, גיטין סד ע"ב ד"ה והנה העלה; גרש ירחים, גיטין סד ע"ב ד"ה בא"ד ויש, אות קד; שו"ת שואל ומשיב, מהדורה קמא ח"א סי' עא ד"ה מ"ש בהא; שו"ת בית אפרים, אבהע"ז ח"א תקנת עגונות אות יג; עובר אורח (האדר"ת), סי' תקו; גידולי שמואל, ביצה ט ע"א ד"ה ולפ"ז; שו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' כח ד"ה אבל כ"ז, והוסיף מכיון שחייב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן יכול גם להיעשות שליח; הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' א אות ה ד"ה ובעודני; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כט גידולי ציון אות ב); דרך אמונה (הלי תרומות פ"א ה"א ס"ק ז; שם ציון ההלכה ס"ק קנג).
14. חלת לחם, סי' ז סעי' ד; מנחת חינוך, מצווה תקז אות א; שו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת אבהע"ז סי' נב ד"ה ומ"ש המ"ל; שם סי' נד); שו"ת עונג יום טוב, סי' צג ד"ה וכן מוכח; אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ח ד"ה וקצת בדעת רש"י, בבא מציעא עא ע"ב ד"ה קטן; מהרי"ט אלגאזי, הלי בכורות פ"ד אות נ ד"ה ואפילו אם (בדפוס וילנא דף כג ע"א), בדעת רש"י הסובר שאין שליחות לקטן כלל ואף בדבר שהוא שייך בו; קצות החושן, סי' קפח ס"ק ג, בדעת רש"י; מנחת הבקר, בבא מציעא עא ע"ב ד"ה שם רש"י, הובאו דבריו במעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ה אות ב ד"ה והיה נלענ"ד. טעמו הוא, רק מעשה או דיבור של קטן שהגיע לעונת הנדרים מועיל אך לא מחשבה וכיון שבפסוק ממנו מרבים שליחות בתרומה נאמר יכל

ויש המסתפקים בעניין זה ולא הכריעו.¹⁵
 מ"מ קטן שהגיע לעונת הנדרים יכול לתרום משלו על של חבירו שהגיע אף הוא לעונת הנדרים.¹⁶

ד. הפרשת ביכורים וחילול מעשר שני בהגיע לעונת הנדרים
 קטן שהגיע לעונת הנדרים כשם שיכול להפריש תרומות ומעשרות, כן יכול להפריש ביכורים¹⁷ ולחלל מעשר שני.¹⁸

-
- איש אשר ידבנו לבו וממילא לא מועיל בקטן כזה שאין לו מחשבה; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק ט.
15. ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סג סעי' יד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' ד. יש שהביאו את השיטות ולא הכריעו, ראה: גידולי הקדש, סי' שכח ס"ק ב; שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' א.
16. מנחת חינוך, מצווה תקז אות א; ישועות מלכו, הל' תרומות פ"ד ה"ב, בדעת הרשב"א, והעיר על השמטת הרמב"ם דין זה; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק ט.
17. מנחת חינוך, מצווה תעג; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר סוף ס"ק ט; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ד ה"ה ס"ק נב; שם, ציון ההלכה ס"ק קמט).
18. תוספות, גיטין סה ע"א ד"ה ופדו; מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד ה"ה אות א ד"ה והנה בגיטין; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ה ס"ק נב.

הלכה ו

- א. שליח עושה שליחותו
 ב. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומה בזמן הזה
 ג. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות בזמן הזה
 ד. הזמן בו יוכל המשלח להסתמך על תוצאת השליחות
 ה. הצורך בבירור המשלח את ביצוע השליחות

האומר לשלוחו צא ותרומ לך והלך לתרום ואינו יודע אם תרם ואם לא תרם ובא ומצא כריו תרום אין חזקתו תרום,¹ שאין אומרין

1. עירובין, לא ע"ב-לב ע"א, הובאה מחלוקת בין רב נחמן לרב ששת בעניין חזקה שליח עושה שליחותו. לדעת רב נחמן 'בשל תורה אין חזקה שליח עושה שליחותו, בשל סופרים חזקה שליח עושה שליחותו. לדעת רב ששת, בין בדיני תורה ובין בדיני סופרים חזקה שליח עושה שליחותו. הראשונים נחלקו בפסיקת ההלכה, האם לפסוק כדעת רב נחמן או כדעת רב ששת, וכן בהיקף דינו של רב ששת, כפי שיתבאר להלן.

בטעמו של רב נחמן, שבדיני תורה לא סומכים על חזקה ששליח עושה שליחותו, נאמרו ב' טעמים: יש המבארים, שמדובר על דין ספק שמא עשה השליח שליחותו ולכן הכלל הוא ספק דאורייתא לחומרא ואין לסמוך על חזקה זו בדיני תורה, ראה: שיטה מקובצת, נזיר יב ע"א ד"ה והרב עזריאל; קרן אורה, שם ד"ה צא וקדש; שפת אמת, עירובין לב ע"א ד"ה תאנים; פני שלמה, שם ד"ה ולפענ"ד; אפיקי ים (רבינוביץ), ח"ב סי' ז הגה"ה. יתכן וזו כוונת רש"י, עירובין לב ע"א ד"ה בשל סופרים: 'בשל סופרים - סמכינן אחזקת שליח, דאי נמי לא עביד לא חמיר איסורא'; כ"כ אור זרוע, ה' ערב שבת סי' ג. ראה מה שהעיר על שיטה זו בשו"ת אחיעזר, ח"ג סי' ג אות ב. ויש המבארים שאין מדובר על ספק כי לרוב השליח עושה שליחותו, אלא מכיון שביצוע השליחות תלוי בפעולה מסוימת אין סומכים על חזקה זו בדיני תורה משום שהוא רוב התלוי במעשה, ראה: שושנת העמקים, כלל יב ד"ה העולה.

יתכן וביאורים אלו תלויים בהבנת מהותה של חזקה זו, האם מדובר על חזקה אלימה ומ"מ לא נאמרה ביחס לדיני תורה, ראה: משנה למלך, ה' בכורות פ"ד ה"א ד"ה תשובה, או שמא היא חזקת אומדנא מכלל החזקות הבינוניות, ראה: נתיבות המשפט, ביאורים סי' קפג ס"ק ג, שכתב שהיא חזקה אלימה ומ"מ הסתפק מה הדין כאשר מולה יש מיגו, ובכללי מיגו, חו"מ סי' פב אות יט, כתב שחזקה בינונית מול מיגו הוא ספק שלא נפשט; ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג ד"ה דחזקה: 'חזקה זו לא חזקה גמורה היא'. ראה בכך: ספר המקנה (סופר), כלל כג פרט כז ד"ה השעה"ת; שערי תורה (לעזו), ח"ב כלל מב פרט ב.

בטעמו של רב ששת שאינו מבחין בין דיני תורה לדיני דרבנן ובשניהם יש לסמוך על חזקה זו, ראה: הרב יוסף פיימר, הגהות וחיידושי רבי יוסף מסלוצק, עירובין לב ע"א 'בענין שליחות' אות א, שהסתפק האם מדובר על בירור גמור כאילו באו ב' עדים והעידו שאכן נעשתה השליחות, או שמדובר כאילו בא עד אחד; שפת אמת, עירובין לב ע"א ד"ה בד"ה תאנים, כתב שמדובר על בירור גמור; ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג ד"ה דחזקה.

בביאור מחלוקת הראשונים בהיקף דינו של רב ששת, להלן הערה 11 והערה 10, ביארו ספר המקנה (סופר), כלל כג פרט כז; שערי תורה (לעזו), ח"ב כלל מב פרט א אות א ד"ה ונראה,

באיסורין² חזקת שליח עושה שליחותו להקל אלא להחמיר³ וחושש
שמא אחר תרם שלא ברשות.⁴

א. שליח עושה שליחותו⁵

האומר לשלוחו צא ותרם... שאין אומרין באיסורין חזקת שליח
עושה שליחותו להקל אלא להחמיר

יש אומרים, בדיני תורה סומכים על חזקה זו רק לחומרא ואילו בדיני חכמים יש
לסמוך על חזקה זו בכל עניין.⁶

שנחלקו ביסוד גדר חזקת שליח עושה שליחותו - לדעת רבנו תם, להלן הערה 11, החזקה היא
משום הבטחת השליח, ולכן אפילו במקום שאם לא יעשה השליח שליחותו לא יבוא המשלח
לידי עבירה אם יסמוך עליו, שפיר מסתמכים על חזקה זו. ואילו לדעת ר"י, להלן הערה 10,
טעם החזקה הוא בגלל חזקת הכשרות של השליח שחושש שאם לא יעשה שליחותו יכשיל את
המשלח בעבירה ויעבור על לפני עיוור לא תיתן מכשול. ולכן סומכים על חזקה זו בשל תורה
להקל, רק במקום שאם לא יעשה השליח את שליחותו, יבוא המשלח לידי עבירה אם יסמוך
עליו.

2. לשון זו עמומה משום שהיא יכולה לכלול הן איסורי תורה והן איסורי דרבנן, ובהם אין
סומכים על חזקה ששליח עושה שליחותו, כשיטה המובאה להלן בהערה 10 בדעת הרמב"ם.
אך יש הסוברים שכוונת הרמב"ם בלשונו רק לאיסורי תורה בהם אין לסמוך על חזקה ששליח
עושה שליחותו לעומת דיני דרבנן, כשיטת הסוברים כן בדעתו להלן הערה 6.

3. גיטין, סד ע"א-ע"ב: 'הני מילי לחומרא, אבל לקולא לא'.

4. סמ"ג, עשין סי' קלד; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לד.

5. במקרה בו השליח פתח ואמר שהוא יבצע את השליחות, ראה מה שיתבאר להלן ה' מעשר
פ"א ה"ח; משנה למלך, ה' בכורות פ"ד ה"א; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח
סעי' ז; שו"ת שמן רוקח, או"ח סי' ז אות א.

במקרה בו השליח נשלח בשכר, ראה: שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' עג אות ג; פתחי חושן, שכירות
פרק יא ס"ק יט; שו"ת שבט הלוי, ח"ט סי' רלו אות ג, ביחס להסתמכות על משגיחי כשרות
המקבלים שכר; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' ריח, לגבי מנהג מכירת חמץ לרב בתשלום.

6. כדעת רב נחמן המבחין בין דיני תורה לדיני דרבנן, עירובין, לא ע"ב-לב ע"א. כן הכריעו: רבינו
תם (ספר הישר, חלק החידושים סי' קכה; הובא בתוספות, עירובין לא ע"א ד"ה רב ששת);
רבינו יהונתן מלוניל, עירובין ח ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ואם אמר; הרוקח, ה' עירובין סי'
קצד; פסקי הרי"ד, עירובין לב ע"א; ראב"ן, עירובין לא ע"ב; פסקי ריא"ז, עירובין פ"ג ה"ג
אות א; שיטה מקובצת, נזיר יב ע"א ד"ה והרב עזריאל; סמ"ג, עשין סי' מח ד"ה אמר רבי
יצחק; רשב"א (שו"ת הרשב"א החדשות, סי' קכד; עבודת הקודש, בית נתיבות שער ה סי' טז
אות קכ; משנה למלך, ה' בכורות פ"ד ה"א סוף ד"ה והנה אחר, הבין כן בדבריו בדברי
הרשב"א, חולין יב ע"א ד"ה הא דאמר, שסתם כדעת רב נחמן); ריטב"א (גיטין סד ע"ב ד"ה
ואמרין; עירובין לא ע"ב ד"ה אמר רב נחמן); מאירי (עירובין לא ע"ב סוף ד"ה אמר המאירי;
חולין יב ע"א ד"ה מי שהיה); משנה למלך, ה' בכורות פ"ד ה"א ד"ה והנה אחר, בדעת הרי"ף
שלא הביא בעירובין את המחלוקת בין רב ששת לרב נחמן, ולעומת זאת פסק, גיטין ל ע"א

יש אומרים, בדיני חכמים יש לסמוך על חזקה זו רק במקרה שעלולה להיגרם תקלה למשל אם לא תתקיים השליחות.⁷ ויש שלא חילקו בכך.⁸
יש אומרים, אף בדיני תורה ניתן לסמוך על חזקה זו גם להקל במקרה בו השליח מבטיח למשל שהוא אכן יפריש.⁹
ויש אומרים, חזקה זו שייכת בין בדיני תורה ובין בדיני חכמים רק במקרה שעלולה להיגרם למשל תקלה אם לא תתקיים השליחות.¹⁰

מדפי הרי"ף, כדעת רב נחמן; קרית ספר, הלי תרומות פ"ד; שו"ע (או"ח סי' תט סעי' ח; יו"ד סי' שלא סעי' לד); ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' יז. כ"כ לבאר בדעת השו"ע: ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק יט; גר"א, ביאור הגר"א שם ס"ק עט; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ו; משנה ברורה, שם ס"ק נ, בהסבר ראשון; כף החיים, שם ס"ק סה, בהסבר ראשון.

יש שביארו שכן היא דעת הרמב"ם כאן, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ו; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; משנה למלך, הלי בכורות פ"ד ה"א; ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק יט; קרן אורה, עירובין לב ע"א ד"ה גמרא פלוגתא; הרב יוסף פיימר, הגהות וחיידושי רבי יוסף מסלוצק, עירובין לב ע"א 'בענין שליחות' אות ג; שמן רוקח (לעוו), חיידושי הלכות פסחים ט ע"א ד"ה גמרא; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סג סעי' כ; משנה ברורה, שער הציון או"ח סי' תט ס"ק מד; כף החיים, שם ס"ק סה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ו ס"ק ס.

לאור ביאור זה בדעת הרמב"ם יתפרשו דבריו בהלכה כאן, שאין חזקתו תרום, או שמדובר על תרומה דאורייתא ובדאורייתא אין חזקה שליח עושה שליחותו, או שמדובר אף בתרומה דרבנן ולשיטות הסוברות שמכיון שעיקרה מהתורה יש לה דין תורה גם בענין זה ולפיכך אין חזקה שליח עושה שליחותו כבשל תורה, ראה: ריטב"א, עירובין לב ע"א ד"ה בשל סופרים; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ו ס"ק ס.

7. משנה למלך, הלי בכורות פ"ד ה"א ד"ה הכלל העולה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ט.

8. שו"ת הפרי מגדים, אבהע"ז סי' יד; קרן אורה, עירובין לב ע"א ד"ה גמרא פלוגתא; שמחת יאודה (אליעזר), סי' כג ד"ה ומ"ש; ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג ד"ה ומן האמור.

9. מחנה אפרים, הלי שלוחין ושותפין סי' כא, מטעם שישארית ישראל לא יעשו עולה; שו"ת מהרש"ם, ח"ו סי' כד ד"ה ובגוף ד'; שו"ת תורת חסד (פארדקין), ח"ב אבהע"ז סי' ב אות ו; שו"ת הרד"ד, או"ח סי' יא ד"ה ולפי החידוש.

10. הסוברים כדעה זו מכריעים להלכה כדעת רב ששת שאינו מבחין בין דיני תורה לדיני חכמים, להלן הערה 11, אך מסייגים דבריו רק במקרה בו לולא השליחות תהייה תקלה למשל, ראה כן: ר"י, הובא בתוספות עירובין לב ע"א ד"ה רב ששת; תוספות, גיטין סד ע"ב ד"ה הני מילי; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סי' שפ; רא"ש (עירובין פ"ג סי' ג; קיצור פסקי הרא"ש, שם; תוספות הרא"ש, גיטין סד ע"ב ד"ה ה"מ לחומרא; שם, חולין יב ע"א ד"ה לעולם); טור, יו"ד סי' שלא; רמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' לד; מגן אברהם, או"ח סי' תט ס"ק יז; ערוך השלחן, שם סעי' יב; שו"ת חלקת יעקב, ח"א סי' קד, לגבי משלוח מנות שיש לסמוך על חזקה זו משום שאל"כ תהייה תקלה למשל.

יש הסוברים כדעה זו בדעת הרמב"ם כאן, ראה: שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ק אבהע"ז סי' ב ד"ה באופן. לאור ביאור זה בדעת הרמב"ם יתפרשו דבריו בהלכה כאן, שאין חזקתו תרום,

ויש אומרים, יש לסמוך על חזקת שליח עושה שליחותו בין בדיני תורה ובין בדיני חכמים.¹¹

ב. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומה בזמן הזה

האומר לשלוהו צא ותרומ... שאין אומרים באיסורין חזקת שליח עושה שליחותו להקל אלא להחמיר

לדעה הסוברת שבדיני תורה אין סומכים על חזקה ששליח עושה שליחות -

יש אומרים, למרות שבזמן הזה תוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן מ"מ כיון שעיקר החיוב הוא מהתורה,¹² יש לדון בה ככל דיני התורה ואין סומכים על חזקה שליח עושה שליחותו.¹³

ויש אומרים, יש לדון בתרומה בזמן הזה כדין דרבנן¹⁴ ויש לסמוך על חזקה ששליח עושה שליחותו.¹⁵

-
- שמדובר בין בתרומה דאורייתא ובין בתרומה דרבנן ובמקרה שאין תקלה למשלח כי ניכר שלא הופרשו תרומות ומעשרות.
11. כדעת רב ששת שאינו מבחין בין דיני תורה לדיני דרבנן, עירובין, לב ע"א. כן הכריעו: הרב שמשון מפוליר"א (הובא בתוספות, שם ד"ה רב ששת; אוצר הגאונים, חלק התשובות עירובין לא ע"ב סי' נה), מטעם שהלכה כרב ששת באיסורים; מרדכי, גיטין פ"ו רמז תי ד"ה שאני ממון, בשם רבינו שמשון.
12. ראה במקורות שהובאו לעיל, פ"א הכ"א אות א הערה 4.
13. תוספות, עירובין לב ע"א ד"ה תאנים; ריטב"א, שם ד"ה בשל סופרים; רשב"א, שם לב ע"ב ד"ה עד כאן; משנה למלך, ה"ל בכורות פ"ד ה"א ד"ה ומלבד מה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ח; בית ישחק (ה"ל תרומות פ"ד ה"ו ד"ה נמצא מכל האמור; שם ד"ה ולפי"ז עולה); יד אברהם, הגהות לשו"ע יו"ד סי' של סעי' ד ד"ה אם ספק; שמחת יאודה (אליעזר), סי' כג ד"ה ומה שנסתפק; שו"ת עמודי אש, סי' ז אות ז ד"ה ובדברי; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים סוף ס"ק צז; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק טז ד"ה אמר; הערות הגר"ש אלישיב, חולין יב ע"א ד"ה לעולם, באופן א בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ו ס"ק ס.
14. ראה במקורות שהובאו לעיל, פ"א הכ"א אות א הערה 1; שו"ת בית שלמה (דרימר), או"ח סי' עג ד"ה ואף שהמשנה למלך, שבזמן הזה אף אם עיקר חיוב תרומות ומעשרות מהתורה, מ"מ יש להקל ולסמוך על חזקת שליח עושה שליחותו משום שנחלקו הפוסקים האם הלכה כרב נחמן או כרב ששת וספק דרבנן לקולא.
15. מחנה אפרים, ה"ל שלוחין ושותפין סי' כא; הרב יוסף פיימר, הגהות וחידושי רבי יוסף מסלוצק, עירובין לב ע"א 'בענין שליחות' אות ב; וכן נראה בחלת לחם, סי' ז ס"ק יג ד"ה ע"כ מרוב; ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג סוף ד"ה והנה בדין; תורת הארץ, ח"ב פ"א אות כח ד"ה וראיתי בספר עמודי אש; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות ע"מ קפג, אך הורה כן בצירוף סברות נוספות, עיי"ש.

לדעה הסוברת שחזקה זו שייכת בין בדיני תורה ובין בדיני חכמים רק במקרה שעלולה להיגרם למשלח תקלה אם לא תתקיים השליחות, יש אומרים שבזמן הזה שמפרישים כלשהוא¹⁶ ואין הבעלים יכולים לדעת אם הופרשו תרומות ומעשרות, יש לסמוך על חזקה ששליח עושה שליחותו.¹⁷

ג. שליח עושה שליחותו בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות בזמן הזה

האומר לשלוהו צא ותרוב... שאין אומרין באיסורין חזקת שליח עושה שליחותו להקל אלא להחמיר

יש אומרים, אם עשאו שליח להפריש לו תרומת מעשר ויתר המעשרות ששיעור ההפרשה בהם קצוב, והיה כל היבול ממין אחד שאין בו יפות ורעות יש לסמוך על חזקה שעשה שליחותו.¹⁸

ד. הזמן בו יוכל המשלח להסתמך על תוצאת השליחות

באופנים מסומכים על חזקת שליח עושה שליחותו -

יש אומרים, על המשלח להמתין עד הערב ורק אז יוכל לסמוך על ביצוע השליחות,¹⁹ ואף אם בא באמצע היום ומצא שהופרשו מהיבול תרומות ומעשרות עליו להמתין עד הערב.²⁰

ויש אומרים, יש להבחין בין איסורי תורה בהם על המשלח להמתין עד הערב, לבין איסורי דרבנן שהשליח עושה שליחותו עד חצי היום.²¹

16. ראה: שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט.

17. ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג סוף ד"ה והנה המ"א; ארץ חפץ, הלי' תו"מ נתיב ג סעי' יד; עשר תעשר, שער הלכה ה' צו, בדעת יש אומרים; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' י; מעדני ארץ (הלי' תרומות פ"ד היו אות א ד"ה ועיין; שם אות ב ד"ה וגם נראה); חוט שני, שם ד"ה ובדין; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קפד.

18. משנה למלך, הלי' בכורות פ"ד סוף ה"א; רבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע יו"ד סי' שלא סעי' לד ד"ה בלא; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' י; ארץ חפץ, הלי' תו"מ נתיב ג סעי' יד; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ח.

19. משנה למלך, הלי' בכורות פ"ד ה"א ד"ה ותבלין מצאתי; רבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע יו"ד סי' שלא סעי' לד ד"ה וי"א; שו"ת הפרי מגדים, אבן העזר סי' יד ד"ה עוד הטילו; עשר תעשר, שער הלכה ה' צו; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר סוף אות י; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד היו ס"ק סב. ראה: חכמת אדם, שער מצוות הארץ פ"ח סעי' ט, שכתב שאם השליח יודע שהמשלח לא יאכל מהפירות ימים רבים, הרי הוא מתעצל לקיים שליחותו ולהפריש תרומות ומעשרות.

20. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד היו אות א ד"ה אולם מצינן, מחשש שמא אדם אחר הפריש שלא מדעת הבעלים.

21. שו"ת עונג יום טוב, סי' צב ד"ה ולזה הוצרכו.

יש אומרים, יש להבחין בין דינים שיש להם זמן קבוע שלאחריו אין ערך למעשה, בהם יש לסמוך על השליח שיבצע את השליחות עד הזמן הראוי, לבין דינים שאינם תחומים בזמן מוגבל ובהם יש לחשוש לעצלותו של המשלח.²²

ה. הצורך בבירור המשלח את ביצוע השליחות²³

יש אומרים, לדעה הסוברת שגם בדיני תורה יש לסמוך על חזקת שליח עושה שליחותו, לא מוטל על המשלח לברר האם השליח ביצע את שליחותו, משום שחזקה זו היא בירור גמור. אולם, לדעה הסוברת שבדיני תורה אין סומכים על חזקה זו אלא רק בדיני דרבנן, מוטל על המשלח לברר האם השליח עשה את השליחות.²⁴

יש אומרים, לדעה הסוברת שיש לסמוך על חזקת שליח עושה שליחותו רק בדיני דרבנן, אזי בדינים אלו אין צריך המשלח לברר האם השליח ביצע שליחותו.²⁵

22. שו"ת הרד"ד, או"ח סי' יא ד"ה ואמינא.

23. על היחס בין דין חזקה לבין הצורך בבירור, ראה: פסחים, ד ע"א, בעניין חובת בירור במקרה שיש חזקת בדיקה על הבית; ר"ן, פסחים א ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן בגמ'. אמנם, בעניין שליחות להפרשת תרומות ומעשרות יש מתח בין ההסתמכות על החזקה ששליח עושה שליחותו לבין חזקת איסור טבל הקיימת. בעניין זה כתב שו"ת בית לחם יהודה, שיטה ב ד"ה והנה חזינן, שבמקרה בו החזקה תלויה במעשה האדם הבאה להוציא מחזקת איסור, לכתחילה יש צורך לברר שמא לא נעשה מעשה האדם, למרות שבדיעבד ניתן לסמוך על החזקה. ויש להעיר את דברי ברכי יוסף, או"ח סי' תלז סעי' ד, שכתב שאם הבירור מלווה בטרחה, כגון שאין השליח לפניו כדי שיברר, נחשב זה לדיעבד ויש לסמוך על החזקה. כהגדרה זו, שיש לברר במקום בו אין טורח בכך, ראה: פרי מגדים, או"ח אשל אברהם סי' ח ס"ק יא.

24. שפת אמת, עירובין לב ע"א ד"ה בד"ה תאנים. נראה, ששיטה זו מבוססת על ההבנה שלדעת רב ששת שאינו מבחין בין דיני תורה לדיני דרבנן, חזקת שליח עושה שליחותו היא בירור גמור, ואילו לדעת רב נחמן מדובר על ספק ולכן יש לברר, ראה לעיל הערה 1.

25. ישועות יעקב, או"ח סי' תט ס"ק ג ד"ה והנה בדין; שו"ת יביע אומר, ח"ט או"ח סי' עא אות א.

הלכה ז

- א. הצורך בבירור דעת בעל הבית
 ב. הפריש מעבר לשיעורי חכמים
 ג. תרם 1/40 או 1/60
 ד. התכוון להוסיף או להפחית משיעור עין בינונית

האומר לשלוחו צא ותרומתו של בעל הבית, אם היה יודע בו שהוא בעל עין רעה מפריש אחד מששים, ואם בעל נפש שבעה מפריש לו אחד מארבעים, ואם אינו יודע דעתו מפריש לו בינונית אחד מחמשים.¹ נתכוון לבינונית ועלתה בידו אחת מארבעים או אחת מששים תרומתו תרומה, ואם נתכוון להוסיף על הבינונית ותרם אפילו אחת מתשעה וארבעים² אין תרומתו תרומה.³

א. הצורך בבירור דעת בעל הבית

ואם אינו יודע דעתו מפריש לו בינונית אחד מחמשים

יש אומרים, אין השליח צריך לשאול את בעל הבית האם זהו שיעור התרומה שרוצה לתרום אפילו אם בעל הבית נמצא לידו.⁴
 ויש אומרים, צריך לשאול את בעל הבית.⁵

1. בטעם הדבר יש שכתבו, שכן הוא דרך רוב העולם לתרום בעין בינונית, כדברי בבא מציעא, כב ע"א: 'וסתמיה דבעל הבית כי תרום - מבינונית הוא תרום', ראה: רש"י, תרומות פ"ד ה"ד; מלאכת שלמה, תרומות פ"ד מ"ד; משנה ראשונה, שם ד"ה תרום. ויש שכתבו, שכיון שבעל הבית לא פירש לו מהי מידתו הוא סומך על שיקול דעתו של השליח כל עוד אינו חורג משיעורי חכמים, ראה: משנה ראשונה, שם ד"ה תרום.
2. כך היא הגרסה הנכונה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ד; קרית ספר, הל' תרומות פ"ד; מעשה רקח, הל' תרומות פ"ד ה"ז; ציוני מהר"י, שם; קרית מלך, שם; מראה הפנים, תרומות פ"ד ה"ד ד"ה כאן; מלאכת שלמה, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ואם; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סג סעי' כב; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ז ס"ק עה. אולם, ראה: כסף משנה, הל' תרומות פ"ד ה"ז, שגרס ברמב"ם: 'אחד מתשעים ותשעי ולכן כתב שבפירוש המשנה שינה מדבריו בהלכה.
3. תרומות, פ"ד מ"ד; קידושין, מא ע"א-ע"ב; כתובות, צט ע"ב; בכורות, סא ע"א; תוספתא, תרומות פ"ה ה"ד; ירושלמי, תרומות פ"ד ה"ד.
4. משנה ראשונה, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה תרום; דברי ישראל, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יא אות כד; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ז ס"ק סט, וראה שם ציון ההלכה ס"ק קפו, שכתב על כך: 'וצע"קי'.
5. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יא; עשר תעשר, שער הלכה הל' קה;

בזמן הזה שמפרישים תרומה בשיעור כל שהוא - יש אומרים, על השליח לשאול את בעל הבית שמא הוא מהמחמירים להפריש יותר.⁶

ויש אומרים, אין צריך לשאול אותו.⁷

ב. הפריש מעבר לשיעורי חכמים

ואם אינו יודע דעתו מפריש לו בבינונית אחד מחמשים

יש אומרים, אם חרג מהשיעורים שקבעו חכמים, כגון שתרים מפירות בעל הבית 1/30 או 1/70, אין תרומתו תרומה.⁸

ג. תרים 1/40 או 1/60

נתכוון לבינונית ועלתה בידו אחד מארבעים או אחד ממששים תרומתו תרומה

לדעה זו יש אומרים, דווקא במקרה והתכוון השליח לתרום בעין בינונית אך בטעות עלו בידו שיעורים אחרים במסגרת השיעורים שקבעו חכמים - תרומתו תרומה.⁹ אבל כאשר אין השליח יודע את דעת בעל הבית ומעצמו תרים והפריש 1/40 או 1/60 אין תרומתו תרומה אם אכן אלו אינם שיעוריו של בעל הבית, משום ששינה בשליחותו שהיה לו לאמוד אותו כרוב העולם המפרישים 1/50.¹⁰

-
- המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ט; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ז ס"ק סח, אך השווה לדבריו שם ס"ק סט.
6. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יא; עשר תעשר, שער הלכה ה"ל קה; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' ט.
7. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ל סעי' ו; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ד ה"ז ס"ק סח; שם, ציון ההלכה ס"ק קפה, שהקשה על שיטת החכמת אדם).
8. ר"ש, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה תרומתו; רא"ש, שם ד"ה ואם פחת; הון עשיר, שם ד"ה פחת; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ד ה"ז ס"ק עא; שם, ביאור ההלכה ד"ה ועלתה).
9. בביאור הטעם, יש שכתבו שכיון שאינו יכול לצמצם אלא תורם באומד אזי יתכן והוא יוסיף או יגרע, ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ה חדושים ד"ה ואם נתכוין; חידושי הגרא"ז מלצר, זרעים ה"ל תרומות פ"ד ה"ז.
10. משמעות תוספתא, תרומות פ"ה ה"ה, ע"פ ביאור חזון יחזקאל, שם חדושים ד"ה ואם; ריבמ"ץ, תרומות פ"ד מ"ד; מאירי, כתובות צט ע"א ד"ה האומר; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"ד; הרב משה מרגלית (פני משה, תרומות פ"ד ה"ד ד"ה פחת עשרה; מראה הפנים, שם ד"ה כאן); ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ד ה"ז, בדעת הרמב"ם; ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סג סעי' כב, בדעת הרמב"ם; חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ה ביאורים ד"ה ואולי מפני; חידושי הגרא"ז מלצר, זרעים ה"ל תרומות פ"ד ה"ז; תוספתא כפשוטה, תרומות פ"ה ה"ה ביאור הארוך עמ' 357; הערות הגרי"ש אלישיב (קידושין מא ע"ב ד"ה תוד"ה פחת; כתובות צט ע"ב

לדעה זו יש מי שאומר, אם עלה בידו בטעות 1/40 החולין מתוקנים אך התרומה מעורבת עם חולין אך מה שעשה עשוי ואינו יכול לקבלם בחזרה. אך אם עלה בידו בטעות 1/60 תרומתו תרומה וצריך להוסיף מהחולין על התרומה.¹¹

ויש אומרים, כאשר אין השליח יודע את דעת בעל הבית ומעצמו תורם 1/40 או 1/60, תרומתו תרומה, מכיוון שבעל הבית עשאו שליח וקיבל על עצמו שכל מה שיעשה עברו השליח במסגרת שיעורי חכמים, ואינו יכול לומר שלא נוח לו במעשיו של השליח, אלא השליח יכול לומר לו 'בהכי אמדתיך'.¹²

ויש אומרים, אם מיחה בעל הבית אינה תרומה.¹³

ד. התכוון להוסיף או להפחית משיעור עין בינונית

ואם נתכוון להוסיף על הבינונית... אין תרומתו תרומה

לדעה זו, כשאינו יודע מה דעת הבעלים, אם לא טעה אלא התכוון להוסיף על שיעור בינונית, אפילו הפריש 1/49 אין תרומתו תרומה.¹⁴ וכן אם התכוון

- ד"ה פחת, וראה שם שהביא ראיה לשיטה זו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ז אות א ד"ה אולם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ז ביאור ההלכה ד"ה ועלתה, בדעת הרמב"ם.
11. ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י סג סעי' כג, בדעת הרמב"ם.
12. משמעות רש"י (קידושין מא ע"ב ד"ה תרומתו; כתובות צט ע"ב ד"ה תרומתו); משמעות תוספות (קידושין מא ע"ב ד"ה פחת; כתובות צט ע"ב ד"ה פחת; בבא מציעא כב ע"א ד"ה ואם לאו); שיטה מקובצת, בבא מציעא כב ע"א בשם תוספות שאנץ, בתירוץ שני; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה פחת; תוספות טוך, שם ד"ה פחת; ר"ש, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה תרומתו תרומה; רא"ש, (תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ואם; תוספות הרא"ש, קידושין מא ע"ב ד"ה פחת; שם, בבא מציעא כב ע"א ד"ה ואם לאו, בתירוץ השני; שם, כתובות צט ע"ב ד"ה פחת); מאירי, קידושין מא ע"א ד"ה תרומה, אך השווה לדבריו כתובות צט ע"א; ריטב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה פחת; תוספות רבינו שמואל ב"ר יצחק, שם ד"ה פחת; רדב"ז, הלי תרומות פ"ד ה"ז ד"ה האומר; ישועות מלכו, שם; רע"ב, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה תרומתו; חידושי המהר"ל, בבא מציעא כב ע"א ד"ה אם נמצאו; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י סג סעי' כא, בדעת ר"ש ורע"ב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קה ד"ה ואם אינו; משנת שלמה (וורטהיימר), תרומות פ"ד מ"ד, בביאור סברת 'בהכי אמדתיך'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק עו. נימוקים נוספים לכך, ראה: חידושי הרי"מ, קידושין מא ע"ב ד"ה תוס' פחת.
13. תוספות הרא"ש, בבא מציעא כב ע"א ד"ה ואם לאו, בתירוץ הראשון; שיטה מקובצת, שם בשם תוספות שאנץ, בתירוץ הראשון. ראה: חידושי רבי נחום פרצוביץ, בבא מציעא כב ע"א אות לה, שכתב: 'ויש לעיין במאי פליגי התוס' והרא"ש'.
14. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ד מ"ד; קרית ספר, הלי תרומות פ"ד; רדב"ז, שם ה"ז ד"ה ואם; חזון יחזקאל, תרומות פ"ה ה"ה חידושים, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ז אות א ד"ה ובדוחק, בדעת הרמב"ם ואף לדעות החולקות הואיל ומתכוון להוסיף הרי אין טענת 'בהכי אמדתיך'.

להפחית ולהפריש אפילו 1/51 אין תרומתו תרומה.¹⁵
 ויש מי שביאר, אם התכוון להפחית משיעור בינונית והפריש פחות משיעור תרומה, תרומתו תרומה,¹⁶ וישלים לשיעור 1/50 בו רגיל בעל הבית.¹⁷
 יש המבארים, כשאינו יודע מה דעת הבעלים והתכוון להוסיף עד שיעור 1/40 או הפחית עד שיעור 1/60 תרומתו תרומה.¹⁸ אך כאשר יודע השליח את דעת בעל הבית שתורם בשיעור עין בינונית ומ"מ הוא החליט על דעת עצמו להוסיף בשיעור התרומה ותורם מפירות בעל הבית אפילו 1/49, אין תרומתו תרומה משום ששינה מדעת בעל הבית.¹⁹
 ויש אומרים, אם התכוון השליח להפחית משיעור בינונית אפילו 1/51 אין תרומתו תרומה.²⁰
 ויש מי שאומר, גם שאינו יודע דעת בעלים אך מוסיף מדעתו, ולא משום שכך אומד את דעת הבעלים, דינו כדין יודע דעת בעלים ותרומתו תרומה.²¹

-
15. ערוך השלחו, ה' תרומות ס"י סג סעי' כב, בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"ז אות א ד"ה אולם, בדעת הרמב"ם.
 16. לחם שמים, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ותו, בדעת הרמב"ם; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קה ד"ה ואם נתכוין, בדעת הרמב"ם.
 17. הלכתא גבירתא, תרומות פ"ד מ"ד.
 18. ראה לעיל אות ג. ראה עוד: מלאכת שלמה, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ואם.
 19. ריבמ"ץ, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה תרומתו; ר"ש, שם ד"ה ואם; רא"ש, שם ד"ה ואם; רע"ב, שם ד"ה ואם; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה אס. טעם הדבר, מחמת שידע השליח את דעתו של בעל הבית ומי"מ שינה ולכן בטלה השליחות, ראה: ר"ש, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ואם; רש"ס, תרומות פ"ד ה"ד ד"ה ואם נתכוון; תי"ט, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה אפילו; תפארת ישראל, שם יכין אות כ; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קה ד"ה ואם נתכוין, בדעת הר"ש; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ז ס"ק עו.
 20. ר"ש, תרומות פ"ד מ"ד ד"ה ואם; תי"ט, שם; תוספות חדשים, שם. ראה: מלאכת שלמה, שם ד"ה אין, בסופו.
 21. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"ז אות א ד"ה במסכת.

הלכה ח

- א. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בשותפים
- ב. נטילת רשות בשותפים
- ג. נתינת המעשרות כשהופרשו ללא רשות השותף
- ד. שליחות להפרשת תרומות ומעשרות בשותפים
- ה. שותף שהפריש ובא חבירו והפריש
- ו. תרומת שניהם תרומה
- ז. בזמן הזה

פירות השותפין חייבות בתרומה ומעשרות, שנאמר¹ מעשרותיכם אפילו של שנים,² והשותפין אינן צריכין ליטול רשות זה מזה, אלא כל התורם מהן תרומתו תרומה.³ תרם אחד מהן ובא השני ותרם תרומה שנייה שהרי לא ידע שהבירו תרם, אם היו ממחין זה על זה תרומת השני אינה תרומה, ואם לא היו ממחין ותרם הראשון כשיעור אין תרומת השני תרומה. ואם לא תרם הראשון כשיעור תרומת שניהם תרומה.⁴

1. דברים, יב.ו.
2. בחולין, קלה ע"ב, סובר רבא שדין זה מוסכם לכל הדעות: 'אף על גב דכתיב דגנך - דידך אין דשותפות לא, כתב רחמנא תרומותיכם'. בהמשך, שם קלו ע"א, נאמר: 'אף על גב דכתיב מעשר דגנך - דילך אין דשותפות לא, כתב רחמנא מעשרותיכם'. הרמב"ם כאן הביא את דרשת הגמרא ביחס למעשרות, ויש שהעירו על כך מדוע לא הביא את הדרשה של רבא לגבי תרומות, ראה: שולחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קז; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יא ס"ק ל; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ח ס"ק רב. אולם, יש שהביאו כמקור לדין זה את הדרשה ביחס לתרומות, ראה: לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' יא; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד ה"ח ד"ה פירות, הביא כמקור את הדרשה: 'כתב רחמנא תרומת אפילו של שניים'. יש שהביא את המשך הפסוק העוסק בתרומה 'ותרומת ידכם', ראה: ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סד סעי' א. יש שהעירו על הצורך בלימוד מיוחד לתרומות ולמעשרות, ראה: הערות הגר"ש אלישיב, חולין קלו ע"א ד"ה מעשר.
3. ראה: תרומות, פ"ג מ"ג; מאירי (גיטין נב ע"א ד"ה אמר המאירי; קידושין מא ע"ב ד"ה לפי דרכך); כפתור ופרח, פרק יח ד"ה השותפין תורמין; טור, יו"ד סי' שלא; הרב יוסף קארו (שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לה; בית יוסף, יו"ד סי' שכח אות ג); רמ"א, שם סעי' ג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יב.
4. תרומות, פ"ג מ"ג, שם הובאה דעת רבי עקיבא הסובר ששותפים שתרמו זה אחר זה תרומתם

א. חיוב הפרשת תרומות ומעשרות בשותפים**פירות השותפין הייבות בתרומה ומעשרות**

לדעה זו, שותפים חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.⁵
ויש אומרים, שותפים אינם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.⁶

ב. נטילת רשות בשותפים⁷**והשותפין אינן צריכין ליטול רשות זה מזה**

לדעה זו, לכתחילה יכול אחד מהשותפים לעשר את הפירות ללא נטילת רשות מחבירו.⁸

- תרומה, ולדעת חכמים תרומת הראשון תרומה, ולדעת רבי יוסי אם הראשון תרם כשיעור אין תרומת השני תרומה, ואם לא תרם כשיעור תרומת השני תרומה. הרמב"ם פסק כדעת חכמים וכביאור רבי יוסי בדעתם, ראה: רמב"ם (פיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ג; פיהמ"ש תמורה פ"א מ"ה); ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ח ד"ה והשותפין; בית יוסף; יו"ד סי' שלא אות לה; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק פב; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סד סעי' ב.
5. כן סוברים: רבינו חננאל, בתוך שיטת הקדמונים חולין קלו ע"א; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה פירות השותפין; מאירי (גיטין נב ע"א ד"ה אמר המאירי; קידושין מא ע"ב ד"ה לפי דרכך; חולין קלו ע"א ד"ה המעשרות; חלה פ"ג ד"ה וצריך אתה); כפתור ופרח, פרק יח ד"ה השותפין תורמין; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' לה; לבוש, שם סעי' יא; קרית ספר, הלי תרומות פ"ד; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סד סעי' א; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' א.
6. רשב"א, פסקי חלה שער ב אות א (הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' נב-נג). לדבריו, יש לפסוק כרבי אלעאי גם ביחס לתרומות ומעשרות; ראה: מאירי, חלה פ"ג ד"ה וצריך אתה, שהביא דעה זו ודחאה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ח אות א, בביאור שיטת הרשב"א.
7. בתרומות, פ"ג מ"ג, מבואר ששותפים מפרישים תרומות ומעשרות זה על יבולו של זה. הירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ה ה"ד), הקשה על דין תרומת השותפים מהדרשה 'אתם ולא שותפין'. ותירץ: 'כאן להלכה כאן למעשה'. יש שביארו, שלכתחילה אין לשותף להפריש תרומות ומעשרות על של חבירו, אך בדיעבד אם תרם תרומתו תרומה.
8. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ח ד"ה והקשו המפרשים. לדבריו, נראה יותר שהרמב"ם אינו מקבל את תירוץ הירושלמי שהובא לעיל הערה 7, וממילא שותף יכול להפריש תרומות ומעשרות לכתחילה; כסף משנה, שם, בשם ר"י קורקוס; רמ"א, יו"ד סי' שכח סעי' ג; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק פא; לבוש (יו"ד סי' שלא סעי' לה; יו"ד סי' שכח סעי' ג); ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק סה; משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"ג; מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"ב ד"ה אם בממחין; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ח אות ב ד"ה מפשטות; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קסג; משמעות לשון הפרשנים לעיל הערה 3.
- ב' טעמים נאמרו לכך ששותף יכול להפריש תרומות ומעשרות לכתחילה ללא נטילת רשות מחבירו: יש שכתבו, שהשותף מפריש על סמך אומדן דעת שחבירו מעוניין בהפרשה זו, ובכך מועילה ההפרשה מדין זכייה שמטעם שליחות, ראה: לבוש, יו"ד סי' שכח סעי' ג; ש"ך, יו"ד

ויש אומרים, לכתחילה אינו יכול להפריש תרומות ומעשרות ללא ידיעת חבריו אפילו שיודע שהוא אינו מקפיד על כך.⁹

ויש אומרים, אין שותף יכול להפריש על חלק חבריו אפילו בדיעבד, אא"כ נטל רשות מחבריו.¹⁰

ויש המבחינים בין שותפים שהשתתפו גם באכילת הפירות, שכיון שכל אחד מהם אוכל מפירות השותפות יכול אחד להפריש על חלק חבריו, לבין שותפים שהשתתפו רק לגבי גידול הפירות אך אינם שותפים לאכילה וכל אחד אוכל חלקו, שאינו יכול להפריש על חלק חבריו.¹¹

ויש הסוברים, גם למתירים לשותף להפריש בלא רשות חבריו יהיה אסור לעשות כן כאשר כבר קבעו לחלק ביניהם את התוצרת.¹²

ג. נתינת המעשרות כשהופרשו ללא רשות השותף

לדעת המתירים לשותף לעשר את הפירות ללא רשות שותפו -

יש מי שאומר, אחד מן השותפים רשאי גם לתת את התרומות והמעשרות לכהן ללוי ולעני ללא נטילת רשות.¹³

- סי' שלא ס"ק סה; מקדש מעט (ווארמאף), יו"ד סי' שכח ס"ק יא; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יא; מלא העומר, סי' שכח ס"ק ב עמ' סז. יש שכתבו, שיש לשותף דין בעלים על כל השותפות וגם לגבי חלק חבריו לפיכך אינו זקוק לנטילת רשות מחבריו, ראה: חלת לחם, סי' ז ס"ק טז; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ח אות ב ד"ה מפשטות, ולאור דברי הרמב"ם להלן פ"ד ה"ב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ח ציון ההלכה ס"ק רז.
9. שיטה זו נשענת על דברי הירושלמי שהובא לעיל הערה 7, בביאור הראשון וטעמה הוא לכתחילה לא יתרום 'גזירה שותף דלא קפיד אטו שותף דקפיד', ראה: ר"ש, תרומות פ"א מ"א; רא"ש, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה אם תרם; אור זרוע, ח"א הלי חלה סי' רכא; שיטה מקובצת, תמורה יג ע"א אות כה; מלאכת שלמה, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה השותפין; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סד סעי' ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פל"א סעי' ב; שו"ת צ"צ אליעזר, חלק כא תרומות הקדשים פ"ג מ"ג ד"ה ונעלם.
10. תוספות, תמורה יג ע"א ד"ה רבי עקיבא; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא אריסין. ראה מה שהקשה על דבריו מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"י אות א ד"ה עכ"פ. וראה מש"כ הרב גבריאל ציננער, הערות על שיטה לא נודע למי, שם אות מו. ריטב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא שותפין. יש שכתבו כן בדעת רש"י, גיטין נב ע"א ד"ה אתם ולא, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ח; עשר תעשר, שער הלכה הלי צט מטעמים ד"ה והשותפין.
11. הרב ישעיהו די טראני (פסקי רי"ד, גיטין נב ע"א; תוספות רי"ד, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם), כמענה לסתירה בין דברי הבבלי שם הממעט שותפים מהפרשת תרומות ומעשרות לבין דברי המשנה, תרומות פ"ג מ"ג, ששותפים מפרישים זה על זה, ראה לעיל הערה 7; שלום ירושלים (טרייביטש), תרומות פ"א ה"א ד"ה שם אתם פרט, בדעת הרמב"ם ששינה בלשונו וכתב בהלכה כאן: 'פירות השותפין', להורות שהשתתפו גם בפירות ולכן יכול אחד להפריש.
12. דברי שאול, יוסף דעת יו"ד סי' שכח ד"ה אמנם לפמ"ש.
13. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ח ציון ההלכה ס"ק רז.

ויש מי שאומר, אינו יכול לתת את התרומות והמעשרות למי שרוצה ללא רשות
חבירו.¹⁴

ד. שליחות להפרשת תרומות ומעשרות בשותפים
אין אחד מהשותפים יכול לעשות שליח להפרשת תרומות ומעשרות ללא נטילת
רשות מחבירו.¹⁵

ה. שותף שהפריש ובא חבירו והפריש

תרם אחד מהן ובא השני ותרם תרומה שנייה שהרי לא ידע שהחבירו
תרם, אם היו ממחין זה על זה תרומת השני אינה תרומה. ואם לא
היו ממחין ותרם הראשון כשיעור אין תרומת השני תרומה. לא תרם
הראשון כשיעור תרומת שניהן תרומה

יש אומרים, אם השותפים סומכים זה על זה שאחד יפריש עבור חבירו ואפילו
בפחות מהשיעור, אזי תרומת השותף הראשון תרומה על הכל.¹⁶ אולם, אם אינם
סומכים זה על זה והפריש הראשון כשיעור אותו תורם חבירו¹⁷ או כשיעור אותו

14. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ח אות ב ד"ה ומ"מ נראה.
15. סמ"ג, עשין ס"י קמא סוף ד"ה שנינו; בית יוסף, יו"ד ס"י שכח אות ג, בשם הסמ"ג; רמ"א,
שם סעי' ג; ש"ך, שם ס"ק ו; לבוש, שם סעי' ג; ערך לחם, שם סעי' ג; ערוך השלחן, שם סעי' ז;
ז; חלת לחם, ס"י ז סעי' ח; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ח אות ב ד"ה ומ"מ נראה.
טעם הדבר ששותף אינו יכול למנות שליח להפרשת תרומות ומעשרות, תלוי בטעמים השונים
אודות הפרשת תרומות ומעשרות ע"י שותף: לטעם ששותף מפריש מטעם נחותא ומדין
שליחות, אינו יכול למנות שליח משום שאין שליח עושה שליח, ראה: לבוש, יו"ד ס"י שכח
סעי' ג; יאף על גב דקי"ל שליח עושה שליח, הני מילי כשפירש המשלח שנתן לו רשות על זה,
אבל מסתמא לא; מקדש מעט (ווארמאן), יו"ד ס"י שכח ס"ק יא; מלא העומר, ס"י שכח ס"ק
ב עמ' סז; מעדני ארץ, הלי שביעית קונטרס לאפרושי מאיסורא ס"י ו אות ב ד"ה וכיון. לטעם
זה יש שחששו שמא השותף השני אינו מעוניין שאדם זר יהיה שליח עבורו להפרשת תרומות
ומעשרות, ראה: ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ד הי"א ד"ה ויש להסתפק; מעדני ארץ, הלי
תרומות פ"ד הי"א אות ג ד"ה ועיין גם. לטעם ששותף תורם אף את של חבירו מדין בעלות, כל
זה כאשר הוא מפריש בעצמו אך לגבי הפרשת אחר בשליחותו הוא אינו כבעלים, ראה: חלת
לחם, ס"י ז ס"ק יז.
16. לביאור זה, כוונת לשון הירושלמי 'ממחין' היא מלשון סמיכה, ראה: כסף משנה, הלי תרומות
פ"ד הי"ח; רדב"ז, שם; באר הגולה, יו"ד ס"י שלא ס"ק עד; גר"א, שם ס"ק פב; דרך אמונה
(הלי תרומות פ"ד הי"ח ס"ק פד; שם ס"ק פז).
17. בירושלמי, תרומות פ"ג הי"ג, מבואר שכדי שלא תהיה מחלוקת בין רבי יוסי לחכמים יש לבאר
שכוונת רבי יוסי שהתרומה השנייה אינה חלה אם הראשון תרם 'שיעור חבירו'. יש שביארו,
שהראשון תרם כשיעור אותו רגיל חבירו לתרום ולכן תרומת הראשון תרומה על הכל ותרומת
השני אינה תרומה. ראה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ג מהדורת הרב קאפח, וראה שם
בהערה 7; כסף משנה, הלי תרומות פ"ד הי"ח; משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"ג. ויש שכתבו כן

קבעו חכמים (1/50),¹⁸ תרומתו תרומה על הכל. אך אם הפריש שלא כשיעור, תרומתו תרומה רק על חלקו ולא על חלק חבירו.¹⁹

יש אומרים, אם השותפים יודעים זה על זה שהם מומחים בדיני הפרשת תרומות ומעשרות,²⁰ אזי יש להניח שכל שותף מסכים שחבירו יתרום גם עבור חלקו. לפיכך, תרומתו של השותף עבור חבירו תרומה. אולם, אם אין ידוע אם מומחים הם או שאינם לפנינו כדי שנברר זאת, אם השותף תרם כשיעור (1/50) תרומתו תרומה אף על חלק חבירו, ואם תרם שלא כשיעור²¹ תרומתו תרומה רק על חלקו ולא על חלק חבירו.²²

-
- בפירוש המשנה והירושלמי ללא אזכור דעת הרמב"ם, ראה: פני משה, תרומות פ"ג ה"ג; רע"ב, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה אם תרם, בפירוש השני; תפארת ישראל (שם) יכין אות יד; הלכתא גבירתא, (שם); הון עשיר, שם ד"ה כשיעור; שושן בצלאל, תרומות פ"ג ה"ב. יש שהקשו על פירוש זה, ראה: לחם שמים, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה אם תרם; תוספות אנשי שם, שם; חזון נחום, שם.
18. כך ביארו בדעת הרמב"ם: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ח; רדב"ז, שם; חזון נחום, תרומות פ"ג מ"ג.
- יש שפרשו את לשון הירושלמי 'כשיעור חבירי' - חבריו של רבי יוסי (ויש שגרסו 'חברין'), דהיינו כשיעור חכמים 1/50, ראה: ר"ש, תרומות פ"ג מ"ג; מהר"א פולדא, תרומות פ"ג ה"ג; ניר, שם; רע"ב, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה אם תרם, בפירוש הראשון, וסיים: 'ופירוש ראשון נראה בעיני עיקרי'; לחם שמים, שם ד"ה אמנם; חזון נחום, שם.
- ויש שלשיטתם הגרסה בירושלמי הפוכה, ולביאור שיכשיעור' היינו 'כשיעור תורה' רבי יוסי מסייע לדעת חכמים, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ח; גר"א (שנות אליהו הארוך, תרומות פ"ג מ"ג; ביאור לירושלמי, תרומות פ"ג ה"ג ד"ה ה"ג אין).
- יש שכתבו שהדבר תלוי בתרומה כשיעור חכמים ללא אזכור דעת הרמב"ם, ראה: רש"י, תמורה יג ע"א ד"ה כשיעור; ריבמ"ץ, תרומות פ"ג מ"ג ד"ה ר' יוסי; רא"ש, שם ד"ה אם תרם. בביאור דעה זו, ראה: שו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' י ענף ב אות י-יא; חלק כא תרומת הקדשים פ"ג מ"ג ד"ה וכן הרמב"ם).
19. לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' לה; ש"ך, שם ס"ק סה; שושן בצלאל, תרומות פ"ג ה"ב; עשר תעשר, שער הלכה הלי צט מטעמים ד"ה תרם אחד; תולדות יצחק, תרומות פ"ג ה"ב ד"ה אם כשאינן ממחין וכו'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ח ס"ק צא.
20. לביאור זה, כוונת לשון הירושלמי 'ממחין' היא 'מומחים', ויש שגרסו כך בירושלמי, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"ג מ"ג; רא"ש, שם. ביאור לשוני זה תואם את השיטה המוזכרת לעיל בהערה 18 שמדובר שהראשון תרם כשיעור שקבעו חכמים מכיון שהוא מומחה בדיני הפרשת תרומות ומעשרות.
21. או שפחת משיעור של 1/50 או שהותיר על שיעור זה, ראה: תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ג; שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קצב אות ה.
22. אור זרוע, ח"א הלי חלה סי' רכא; סמ"ג, עשין סי' קלד, בשם הר"ש; ריבמ"ץ, תרומות פ"ג מ"ג; ר"ש, שם; רא"ש, שם; מהר"א פולדא, תרומות פ"ג ה"ג.

ויש אומרים, אם השותפים מוחים²³ ומקפידים זה על זה שכל אחד יפריש על חלקו בלבד, ותרם השותף הראשון אף על חלק חברו תרומתו תרומה משום שכל עוד השותף השני לא מיחה יכול הראשון להפריש ללא נטילת רשות. אולם, אם לא ידוע לנו האם הם מקפידים זה על זה והפריש הראשון כשיעור תרומה (1/50) תרומתו תרומה אף על חלק חברו, ואם תרם שלא כשיעור תרומתו תרומה רק על חלקו ולא על חלקו חברו.²⁴

1. תרומת שניהם תרומה

לא תרם הראשון כשיעור תרומת שניהם תרומה

לדעה זו יש אומרים, אף תרומת השני היא תרומה, ולפיכך נמצאו ב' תרומות.²⁵ ויש אומרים, תרומת כל אחד חלה רק לפי החלק שיש לו ביבול ולפיכך בחלק שהפריש לתרומה נמצאים תרומה וטבל מעורבים זה בזה.²⁶ לדעה זו - אופן תיקון תערובת זו הוא במכירתה לכהן חוץ מדמי התרומה, והכהן יפריש מעשרות על חלק אחד ממקום אחר.²⁷

2. בזמן הזה

יש אומרים, דינים אלו שייכים רק לגבי מעשרות ולא לגבי תרומה, כיון שבזמן הזה אין התרומה ניתנת לכהן ולפיכך אין לה שיעור²⁸ ואין הבחנה בין עין רעה

23. לביאור זה, כוונת לשון הירושלמי 'ממחין' היא מלשון מחאה, ראה: ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד ה"ח; מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"ג ד"ה אם בממחין.
24. ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד ה"ח; בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות לה, בדעת הטור; ט"ז, שם סי' כ, בדעת הטור; פרישה, שם סי' נג; הרב משה מרגלית (מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"ג ד"ה אם בממחין; פני משה, שם); גר"א, שנות אליהו תרומות פ"ג מ"ג; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סד סעי' ג; נועם ירושלמי, תרומות פ"ג ד"ה שם בירושלמי.
25. ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד ה"ח, בדעת הרמב"ם; כסף משנה, שם; פני משה, תרומות פ"ג ה"ג ד"ה אם תרם; מלאכת שלמה, תרומות פ"ג מ"ג סוף ד"ה וחכמים; תוספות חדשים, שם; לחם משנה (ליפשיץ), שם ד"ה תרומת. ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד ה"ח אות ב ד"ה והנה, שהקשה על דעה זו.
26. ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד ה"ח; ש"ך, יו"ד סי' שלא סי' סה; תפארת ישראל, תרומות פ"ג מ"ג יבין אות טז; נועם ירושלמי, תרומות פ"ג ה"א ד"ה שם בירושלמי; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יא; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פל"א סעי' ג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ח סי' צא.
27. תפארת ישראל, תרומות פ"ג הלכתא גבירתא מ"ג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ח סי' קצא.
28. ראה מה שהתבאר לעיל פ"ג ה"א אות ג.

לעין יפה²⁹ אזי אם הפריש השותף הראשון תרומה בכל שיעור שהוא תרומתו תרומה אף על חלק חבירו ואין תרומת השני תרומה.³⁰

ויש אומרים, דין זה שייך הן בתרומה שאין לה שיעור בזמן הזה והן במעשרות ששיעורם קבוע. לפיכך, כאשר השותף הראשון הפריש תרומה בכל שהוא ומעשרות לפי שיעורם הראוי תרומתו תרומה אף על חלק חבירו ואין תרומת השני תרומה.³¹

29. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק פה.

30. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לה.

31. שו"ד, יו"ד סי' שלא ס"ק סה; לבוש, שם סעי' לה; גר"א, שם ס"ק פד; עשר תעשר, שער הלכה הל' צט מטעמים סוף ד"ה תרם אחד, והוסיף שיתכן ובכך מיושבת הסתירה שהובאה לעיל הערה 7 אודות הפרשת שותפים; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יא.

הלכה ט

- א. ביטול שליחות להפרשת תרומות ומעשרות
 ב. כשנודע לשליח על ביטול השליחות קודם שתרים
 ג. כשעשה המשלח מעשה המורה על ביטול השליחות

האומר לשותפו¹ או לבן ביתו או לעבדו ושפחתו² תרום והלכו לתרום וביטל שליחותן קודם שיתרומו, אם לא שינה השליח תרומתו תרומה, ואם שינה כגון שאמר לו תרום מן הצפון ותרם מן הדרום הואיל וביטל שליחותו מקודם אינה תרומה.³

א. ביטול שליחות להפרשת תרומות ומעשרות

האומר לשותפו או לבן ביתו או לעבדו ושפחתו תרום והלכו לתרום וביטל שליחותן קודם שיתרומו, אם לא שינה השליח תרומתו תרומה

לדעה זו, כאשר בעל הפירות ביטל את השליחות ורק לאחר מכן עישר השליח - אם בהפרשתו לא שינה מהנחיותיו של בעל הבית, תרומתו תרומה משום שאין דיבור ביטול השליחות מבטל את דיבור המינוי.

אך אם השליח הפריש ושינה מדעת בעל הבית, אין תרומתו תרומה.⁴
 יש הסוברים, שהדוגמאות המובאות כאן אינן בדווקא, והוא הדין לכל שליח.⁵

1. לאחר שהתבאר בהלכה הקודמת ששותף אינו צריך רשות לתרום, התחדש בהלכה זו שאם מינו אותו לתרום לא ניתן לבטל את השליחות בדיבור בלבד אלא שינה, ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"ט; מראה הפנים, תרומות פ"א ה"א סוף ד"ה ישראל שאמר; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ט ס"ק צב.
2. על שליחות עבדו ושפחתו להפרשת תרומות ומעשרות, ראה לעיל פ"ד ה"א אות ו. על החידוש שיש בכל אחד מאנשים אלו, ראה: תפארת ישראל, תרומות פ"ג מ"ד יכן אות יט; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה בד"א.
3. תרומות פ"ג מ"ד: 'הרשה את בן ביתו או את עבדו או את שפחתו לתרום... בטל, אם עד שלא תרם בטל אין תרומתו תרומה'. בירושלמי, תרומות פ"ג ה"ב, העמידו משנה זו לדעת ריש לקיש (קידושין נט ע"א) הסובר שדיבור אינו מבטל דיבור כשלאחר שבעל הבית ביטל את השליחות השליח תרם ושינה מדעתו של בעל הבית. וכן פסק הרמב"ם (ה' תרומות פ"ד ה"ט; פיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ד).
4. רמב"ם (ה' תרומות פ"ד ה"ט; פיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ד); סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה האומר לשותפו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לו; קרית ספר, ה' תרומות פ"ד.
5. סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה האומר לשותפו או לשלוחו; מאירי, קידושין נט ע"א ד"ה מי; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, שם סעי' לו; היכל מלך, ה' תרומות פ"ד ה"ט ד"ה וגם את; דרך אמונה

ויש שכתבו, הדברים אמורים דווקא בשותף ובן בית ועבדו ושפחתו אך כאשר בעל הבית מינה את חבירו לשליח וביטל את שליחותו, אין תרומתו תרומה גם כאשר לא שינה כלל מדעת בעל הבית.⁶

ויש אומרים, אם ביטל בעל הפירות את שליחותו אין תרומת השליח תרומה גם אם לא שינה מדעתו.⁷

ב. כשנודע לשליח על ביטול השליחות קודם שתרום

יש אומרים, אם נודע לשליח שביטל המשלח את שליחותו ואף על פי כן הפריש תרומות ומעשרות, אין תרומתו תרומה אף אם לא שינה מדעת המשלח.⁸

ויש אומרים, אין הדבר תלוי בידיעת השליח, ורק אם ביטל המשלח את השליחות בפניו תרומתו אינה תרומה אפילו אם לא שינה מדעתו.⁹

ויש אומרים, גם אם ביטל המשלח את השליחות בפני השליח, תרומתו תרומה כל עוד לא שינה מדעת בעל הבית.¹⁰

-
- (הלי תרומות פי"ד הי"ט ס"יק צג; שם ציון ההלכה ס"יק רלט).
6. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פי"ד הי"ט; אור שמח, שם; צפנת פענח, הלי אישות פי"ג הט"ו; עינים למשפט, קידושין נט ע"א אות ז ד"ה וכד נדייק.
 7. ראב"ד, הלי תרומות פי"ד הי"ט; מאירי, קידושין נט ע"א ד"ה מי שהרשה; אור זרוע, הלי חלה ס"י רכא; רש"ס, תרומות פי"ג סוף ה"ב; טור, יו"ד ס"י שלא; רמ"א, יו"ד ס"י שלא סעי' לו; גרי"א (שנות אליהו הארוך, תרומות פי"ג מ"ד ד"ה בטל; ביאור לשו"ע, יו"ד ס"י שלא ס"ק פו); דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ט ס"יק קב.
 8. לבוש, יו"ד ס"י שלא סעי' לו; ש"ך, שם ס"יק סו. דרך אמונה (הלי תרומות פי"ד הי"ט ס"יק צו; שם, ציון ההלכה ס"יק רמב). דעה זו מקבילה לדעת הראשונים בענין ביטול שליחות בקידושין, ראה: תוספות, קידושין נט ע"ב ד"ה לא.
 9. מהרש"א, קידושין נט ע"ב חידושי הלכות ד"ה בד"ה לא קידשה; עדות ביהוסף (קוקיס), ס"י יג ד"ה והנה הרמב"ם; אור שמח, הלי תרומות פי"ד הי"ט; קהלות יעקב (קנייבסקי), זרעים ח"ב ס"י ח אות ב. ראה: עינים למשפט, קידושין נט ע"א אות ז ד"ה כתב הר"מ, שהסתפק בשיטת הרמב"ם. בביאור שיטה זו, ראה: מהר"ם שיק, שם ד"ה תוס' בד"ה לא. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ט אות א ד"ה אולם עיקר.
 10. שיטה זו מבוססת על דעת הראשונים הסוברים שגם אם ביטלה האישה את שליח הקידושין בפניו לא בטלה שליחותו, ראה: רש"י, קידושין נט ע"ב ד"ה וחזרה; תוספות הרא"ש, שם ד"ה מתורת גט; תוספות רבינו שמואל, שיטת הקדמונים שם ד"ה מתורת גט, מ"מ בשני המקורות האחרונים סיימו שאין לסמוך על הוראה זו למעשה; ריטב"א, קידושין נט ע"א ד"ה והא דפריך; ר"ן, קידושין כד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה וחזרה. ראה: עינים למשפט, קידושין נט ע"א אות ז ד"ה כתב הר"מ, שהסתפק בדעת הרמב"ם; מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ט אות א ד"ה ועיין כאן.

ג. כשעשה המשלח מעשה המורה על ביטול השליחות

אם תרם המשלח בעצמו¹¹ ואפילו תרם במחשבה¹² אין תרומת השליח תרומה.¹³ ויש אומרים, אם מכר המשלח את הפירות לאחרים לפני שתתם השליח - אין תרומתו תרומה.¹⁴

-
11. עפ"י קידושין, נט ע"ב: 'שקדם בעל הבית ותתם את כריו דהוה ליה מעשה'; תוספות חדשים, תרומות פ"ג מ"ד; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ט ס"ק צט.
12. תוספות, קידושין נט ע"ב ד"ה מיד מחשבה; תוספות רבינו שמואל, שיטת הקדמונים קידושין נט ע"ב ד"ה אלא מידי מחשבה; רשב"א, קידושין נט ע"ב ד"ה אלא.
13. עפ"י קידושין, נט ע"ב: 'שקדם בעל הבית ותתם את כריו דהוה ליה מעשה'; תוספות חדשים, תרומות פ"ג מ"ד; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"ט ס"ק צט. ראה: פסקי הלכות (פרידמן), ח"ב ה"ל אישות פ"ט ה"ה הגהה א דף רכח ע"ב, שתמה מדוע הרמב"ם לא הזכיר שהשליחות בטלה כשעשה מעשה.
14. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד סוף ה"ט ד"ה ואיך שהוא.

הלכה י

- א. סמכותו של אריס לתרום
- ב. בין תרומה למעשר
- ג. כשעיקב בעל הבית לפני שתרם
- ד. הפרשת מעשרות כשעיקב בעל הבית לתרומה
- ה. חלוקת המעשרות למקבליהם
- ו. מינוי האפוטרופוס
- ז. הפרשה מנכסי יתום חרש או שוטה
- ח. הפרשת אפוטרופוס את שאר המעשרות
- ט. הפרשה מנכסי יתום גדול
- י. היקף ההפרשה
- יא. תרומה לצורך מכירת פירות היתומים
- יב. שאלת אפוטרופוס על ההפרשה

אריס שתרם ובא בעל הבית ועיקב, אם עד שלא תרם עיקב אין תרומתו תרומה, ואם משתרם עיקב תרומתו תרומה,¹ והאפוטרופוסין תורמין נכסי יתומים.²

-
1. תוספתא, תרומות פ"א ה"ז; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לו. דרשה מנוגדת לכך מצויה בבבלי (קידושין מא ע"ב; גיטין נב ע"א): 'אתם - ולא אריסין'; בירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ה ה"ד) לא נזכר מיעוט ביחס לאריס.
 2. תוספתא (תרומות פ"א ה"י; בבא בתרא פ"ח ה"ד); גיטין, פ"ה מ"ד; רמב"ם, הל' נחלות פ"א ה"ט; כפתור ופרח, פ"ח ד"ה השותפין תורמין; שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' לח; חו"מ סי' רצ סעי' יד). הלכה זו על שני חלקיה הובאה גם בסמ"ג, עשין סי' קלד. דרשה מנוגדת הובאה בגיטין נב ע"ב: 'אתם - ולא אפוטרופין, יישובים לסתירה זו, להלן אותיות ו, י. בתוקף הפרשת אפוטרופוס מצאנו מחלוקת האם תוקפה מהתורה או מדברי חכמים - יש אומרים, שמהתורה רשאי האפוטרופוס להפריש מנכסי יתומים, ראה: רמב"ן, גיטין נב ע"א ד"ה הא דתנן; רשב"א, שם ד"ה מתני, באפשרות השניה; פני יהושע, שם ד"ה גמרא אמר; קרית ספר, הל' תרומות פ"ד, לבוש, חו"מ סי' רצ סעי' יד; קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות א סי' נט. בביאור דעה זו יש מבארים, שזוהי זכות עבור היתומים כפי שהתבאר בקידושין, מב ע"א, מחלוקת הארץ, ראה: רמב"ן, גיטין נב ע"א ד"ה הא דתנן; פני יהושע, שם ד"ה גמרא אמר. ויש מבארים, שאפוטרופוס הוא כשליח עבורם, משמעות קרית ספר, הל' תרומות פ"ד, שכתב: 'ואפוטרופין תורמין מנכסי יתומי דהו כשלוחין', וכן כתב בדעתו הערות הגרי"ש אלישיב, קידושין מב ע"א ד"ה אלא מנין; משמעות לבוש, חו"מ סי' רצ סעי' יד. ויש מבארים, משום שיד האפוטרופוס כיד היתומים, כפי שהתבאר בבבא קמא לו ע"א, ראה: רשב"א, שם ד"ה יתומין, באפשרות השנייה; קהלת יעקב (אלגאזי), תוספת דרבנן מערכת אות א סי' נט, לדבריו כן סובר הרמב"ם שהפרשת אפוטרופוס היא מדין תורה.

א. סמכותו של אריס לתרום

אריס שתרים

יש אומרים, לכתחילה אריס רשאי לתרום גם מחלקו של בעל הבית.³
 ויש אומרים, אריס רשאי לתרום מחלקו בלבד ובדיעבד אם תרום גם על חלקו של בעל הבית תרומתו תרומה.⁴

בביאור דעת הרשב"א, ראה: שיעורי רבי שמואל רוזובסקי, בבא בתרא ח"ב קלא ע"ב אות קיז עמ' רנו.

ויש אומרים, שתוקף הפרשת אפוטרופוס הוא מדברי חכמים שנתנו לו רשות לכך מפני תיקון העולם, ראה: תוספות, גיטין מ ע"ב ד"ה וכתב; פסקי רי"ד, גיטין נב ע"א ד"ה יתומים; רשב"א, שם ד"ה יתומין, באפשרות הראשונה; ריטב"א (שם ד"ה מתני' יתומים; חידושים מכת"י, שם ד"ה או שמינהו; שם ד"ה ורמינהו); חידושי הר"ן, שם ד"ה לא קשיא; תוספות הרא"ש (גיטין מ ע"ב ד"ה כאן; קידושין מב ע"א ד"ה אלא כ); שו"ת פרח מטה אהרן (פרחיה), שאלה כט ע ע"א ד"ה והנלע"ד. לדעה זו, מתבאר שחכמים לא רק הפקירו את יבול היתומים אלא אף הקנו לאפוטרופוס את היבול שיהיה שלו ולפיכך יכול להפריש כשלו, ראה: מנחת חינוך, מצווה שצה את ז' ד"ה וראיתי; חידושי הגר"ח סולובייצ'יק, גיטין נב ע"א י' בענין התורם על שאינו שלו. בביאור ענין יתיקון העולם, יש שכתבו שהמטרה כדי שהיתומים לא יאכלו איסור, ראה: רמב"ם, הל' נחלות פ"א ה"ט; כפתור ופרח, פ"ח ד"ה השותפין תורמין; שו"ע, חו"מ סי' רצ סעי' יד; לבוש, שם סעי' יד; ערוך השלחן, שם סעי' כט. ויש שביארו, כדי שיהיה ליתומים מה לאכול, ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"א הי"ד ביאורים ד"ה מפני. ויש שביארו שהכוונה היא: 'כדי שלא ימנעו מלסמוך אצלם יתומים עניים', ראה: תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך תרומות עמ' 304 ציון 46. לדעה זו שתוקף הפרשת אפוטרופוס מדברי חכמים, מ"מ מועילה הפרשתו מהתורה משום שקניין דרבנן שהקנו לו חכמים את היבול מדין הפקר ב"ד מועיל לדאורייתא, ראה: חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קסז עמודה שנייה;

דרך אמונה, הל' תרומות פ"ז ה"ט' ביאור ההלכה ד"ה או אפוטרופוס. ההבדל בין ביאורים אלו, האם הפרשת אפוטרופוס מדין הפקר ב"ד או מדין תורה משום זכות או משום שידו כידם, הוא האם המצווה של ההפרשה נזקפת לזכות היתומים או שהיא שייכת לאפוטרופוס המפריש, ראה: ש"ך, נקודות הכסף יו"ד סי' שה סעי' י; תורת הארץ, ח"א פ"א ס"ק מה, בשם הרב צבי פסח פראנק.

שיטה נוספת בביאור הפרשת אפוטרופוס, ראה: קצות החושן, סי' רמג ס"ק ז' ד"ה ואחרי רואי, שהפרשתו מטעם חלוקת השותפים, ומכיון שהפרשת תרומות ומעשרות היא כבירור החלקים בלבד יש לאפוטרופוס כוח לעניין זה. ראה: חתם סופר, גיטין נב ע"א ד"ה להאכיל, שביאר את החלוקה בין 'להאכיל' לבין 'להניח' לאור דבריו, נושא שיתבאר בהמשך. אולם, ראה מה שהקשה על דבריו יד אברהם, יו"ד סי' שה סעי' י ד"ה וגם אין.

3. מאירי (קידושין מא ע"ב ד"ה לפי דרכך; גיטין נב ע"א ד"ה אמר המאירי), לדעה זו דרשת הגמרא 'אתם ולא אריסין' אינה להלכה; השווה כן לדברי כסף משנה, הל' תרומות פ"ד סוף ה"ח ד"ה וכתב עוד. כדעה זו נראה מן הפוסקים שכתבו שאריס יכול לתרום מפני שנחשב לשליח, ראה: קרית ספר, הל' תרומות פ"ד; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק סז.

4. על פי חילוק הירושלמי, תרומות פ"א ה"א, לענין שותפים הנלמד גם הוא מ'אתם'. ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ד ה"י, בתירוץ השני; כסף משנה, שם בתירוץ השני, והוסיפו: 'והוא

ויש אומרים, אפילו בדיעבד אם תרם מחלקו של בעל הבית אין תרומתו תרומה.⁵

ויש אומרים, אף שאין אריס רשאי לתרום על חלקו של בעל הבית, רשאי הוא לתרום על היבול כולו יחד, שבכך הרי הם כשותפין.⁶

ויש המבחינים בין אריס שיש לו חלק בתבואה של בעל הבית ולכן יכול להפריש ממנה כשותף, לבין אריס שאין לו חלק אלא בקרקע ולא בפירות שאינו יכול להפריש מהפירות.⁷

ב. בין תרומה למעשר⁸

אריס שתרום

יש אומרים, כשרשאי האריס לתרום מחלקו של בעל הבית רשאי הוא אף לעשר.⁹

- הנראה בדעת רבינו; חסדי דוד, תרומות פ"א ה"ח; פני יהושע, קידושין מא ע"ב ד"ה שם דאמר; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' לו; שירי מנחה, תרומות פ"א ה"ח ד"ה ואם, בתירוץ השני; עשר תעשר, שער הלכה ה' קא.
5. עפ"י תוספתא, תרומות פ"א ה"ז: 'אבל אין רשאי להוציא מעשר אלא על חלקו בלבד'; ריטב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא שותפין. אולם, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קא ד"ה אריס, שכתב שיתכן לבאר בדעת הריטב"א שהכוונה היא לכתחילה; ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"י, בתירוץ ראשון; כסף משנה, שם, בתירוץ ראשון; מעשה רקח, שם; יצחק ירנן, שם ד"ה אריס.
6. משנה למלך, ה' תרומות פ"ד ה"י, בהבנת הכסף משנה לעיל הערה 5; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' י; מנחת ביכורים, תרומות פ"א ה"ח; הרב יצחק שוואדרון (מנחת יצחק, שם; שירי מנחה, שם ד"ה ואם, בתירוץ ראשון); ריב"ג מוילנא, שם, בתירוץ הראשון; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה אריס.
7. ראה: הרב ישעיהו די טראני (פסקי רי"ד, גיטין נב ע"א ד"ה מתני'; תוספות רי"ד, קידושין מא ע"ב ד"ה אתם), ובתוספתא כפשוטה, ביאור הארוך תרומות עמ' 298-299, יישם דין זה גם ביחס לאריס; תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין נב ע"א ד"ה בגמרא אתם.
8. התוספתא, תרומות פ"א ה"ח, מסיימת: 'אבל אין רשאי להוציא מעשר אלא על חלקו בלבד'. הדברים הובאו גם אצל: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"י; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם. ראה: ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יא, שתמה מדוע השמיט הרמב"ם את סיום התוספתא. יש שיישבו קושי זה, ראה: שירי מנחה, תרומות פ"א ה"ח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רסב. פרשני התוספתא נחלקו מה משמעות הדברים, כמבואר להלן.
9. חסדי דוד, תרומות פ"א ה"ח; מנחת יצחק, שם, להבנתו רק אם בעל הבית מוחה אין לעשר; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד ה"י ס"ק קז; שם, ציון ההלכה ס"ק רנח); משמעות ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"י, בתירוץ השני; כסף משנה, שם, בתירוץ השני; צפנת פענח, ה' מאכלות אסורות פ"י סוף הלכה כב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קא ד"ה אריס.

ויש אומרים, האמור כאן אינו אלא לגבי תרומה גדולה אך אינו רשאי לעשר את חלקו של בעל הבית.¹⁰

ג. כשעיכב בעל הבית לפני שתרם

אם עד שלא תרם עיכב אין תרומתו תרומה

יש אומרים, אם מחה בעל הבית חלה התרומה רק על חלקו של האריס.¹¹
ויש אומרים, אם מחה בעל הבית לא חלה התרומה כלל, גם לא על חלקו של האריס.¹²

ד. הפרשת מעשרות כשעיכב בעל הבית לתרומה

ואם משתרם עיכב תרומתו תרומה

יש אומרים, אם עיכב בעל הבית ביד האריס שלא לתרום, אף שכבר תרם אך לא השלים את המעשרות אינו יכול לעשר.¹³

ה. חלוקת המעשרות למקבליהם

יש אומרים, גם כאשר רשאי האריס להפריש מחלקו של בעל הבית, אינו רשאי לחלק את מעשרותיו.¹⁴

ו. מינוי האפוטרופוס

והאפוטרופוסין תורמין נכסי יתומים

אפוטרופוס האמור כאן הוא בין אם מינהו אביהם של יתומים או מינהו בית הדין.¹⁵

10. כך ביארו את לשון התוספתא, תרומות פ"א ה"ז: 'אבל אין רשאי להוציא מעשר אלא על חלקו בלבד', מנחת ביכורים, תרומות פ"א ה"ח; ריב"ג מוילנא, שם; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יא.

11. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ס"ק קה.

12. כך עולה מהשיטות הסוברות שההלכה כאן אינה עוסקת אלא באריס התורם על חלקו. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רס, שתמה על כך.

13. הרב יצחק שוואדרון (מנחת יצחק, תרומות פ"א ה"ח ד"ה אין רשאי; שירי מנחה, שם ד"ה אבל); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ס"ק קה, והוסיף לבאר שם ציון ההלכה ס"ק רסב, שהרמב"ם השמיט דין זה משום 'שזה פשוט'.

14. חסדי דוד, תרומות פ"א ה"ח; שירי מנחה, שם; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קא ד"ה אריס; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ס"ק קג. ראה: רמב"ם, ה' מעשר פ"ו ה"ז.

15. גיטין, פ"ה מ"ד; תוספתא, תרומות פ"א ה"יב; חסדי דוד, שם ד"ה אפוטרופין.

יתומים שאין להם אפוטרופוס ממונה רשאים למנות לעצמם אפוטרופוס לעניין זה¹⁶ ובלבד שהם ברי דעת לכך.¹⁷

ז. הפרשה מנכסי יתום חרש או שוטה

והאפוטרופסין תורמין נכסי יתומים

אפוטרופוס תורם מנכסי יתום חרש או שוטה.¹⁸

ח. הפרשת אפוטרופוס את שאר המעשרות

והאפוטרופסין תורמין נכסי יתומים

רשאי האפוטרופוס להפריש מן התבואה את כל המעשרות,¹⁹ ואף ליתנם לכהן ללוי ולעני.²⁰

ויש מי שמסתפק אם יש חובת נתינה על פירות היתומים.²¹

16. גיטין, פ"ה מ"ד; תוספתא, תרומות פ"א הי"ב; שו"ע, חו"מ סי' רצ סעי' כד; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"י ס"ק קו. ראה: מגיד משנה, ה' נחלות פ"א הי"י, שתמה על השמטת הרמב"ם דין זה.

יש אומרים, שאחר שמינוהו היתומים דינו כאפוטרופוס לכל דבר ומכאן הרשאתו לעשר, ראה: רש"י, גיטין נב ע"א ד"ה שסמכו; רמב"ן, שם ד"ה מדקתני; פסקי רי"ד, שם ד"ה מתני; רשב"א (שם ד"ה מתני יתומין; שם ד"ה יתומים); מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; חידושי הר"ן, שם ד"ה יתומים; רע"ב, גיטין פ"ה מ"ד ד"ה יתומים; מלאכת שלמה, שם ד"ה או שמינה; רש"ס, תרומות פ"א ה"א ד"ה והתנין יתומים; שו"ע, חו"מ סי' רצ סעי' כד; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יב; חזון יחזקאל, תרומות פ"א הי"ד ביאורים; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"י ס"ק קו.

ויש אומרים, שאין לו דין אפוטרופוס ממש אך הרשוהו חכמים לעשר להם כדי להצילם מאכילת טבל, ראה: תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין נב ע"א ד"ה במשנה יתומים. לדבריו, הרמב"ם השמיט דין זה שסמכו היתומים על האפוטרופוס; שושנים לדוד, גיטין פ"ה מ"ד ד"ה יתומין וד"ה או שמינה; תפארת ישראל, שם אות יג.

17. רא"ש, גיטין פ"ה סי' ו, בשם הרמ"ה; קרבן נתנאל, שם אות ע.

18. תוספתא, תרומות פ"א ה"א; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"י ס"ק קט.

19. לשון התוספתא, תרומות פ"א הי"א: 'תורמין ומעשרין'; לשון המשנה גיטין, פ"ה מ"ד: 'חייב לעשר פירותיהן, וכתב תיוריט, שם ד"ה חייב: 'שיש מקומות שקוראין לכל המתנות בשם עישור בלבד'; רמב"ם, ה' נחלות פ"א הי"ט; חסדי דוד, תרומות פ"א הי"ב ד"ה ודקתני; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"י ס"ק קז.

20. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"י אות ב ד"ה ולעומת זה.

21. הר בשן, ה' תרומות פ"ד הי"י אות ב. בדבריו, שם ד"ה ונראה דספיקא, הוא תלה ספק זה בשאלה היסודית שהובאה לעיל הערה 2 האם הפרשת אפוטרופוס היא מדין הפקר ב"ד שהקנו לו חכמים את היבול והוא שלו, או שהפרשתו מדין ידו כידם.

יש מי שאומר, אינו יכול להפריש תרומת מעשר מן המעשר, אלא יתן המעשר כולו ללוויים.²²

ט. הפרשה מנכסי יתום גדול

והאפוטרופסין תורמין נכסי יתומים

יש אומרים, אין אפוטרופוס מפריש תרומות ומעשרות אלא מנכסי יתומים קטנים שאינם יכולים לתרום בעצמם, אך אין בסמכותו להפריש מנכסי יתומים גדולים.²³

יש אומרים, אפוטרופוס מפריש מנכסי יתומים הן קטנים והן גדולים.²⁴ אין האפוטרופוס רשאי להפריש אלא לצורך יתומים קטנים, וגם בקטנותם לא יעשר כמות גדולה שיהיה בה שימוש לכשיגדלו.²⁵

לעניין זה - יש אומרים, משהגיע היתום לגיל 'מופלא הסמוך לאיש' אין האפוטרופוס רשאי להפריש, משום שיכול לתרום ולעשר בעצמו.²⁶

יש אומרים, רשאי האפוטרופוס להפריש עד שיגיע היתום לגיל מצוות.²⁷

22. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה וכן לענין, לשיטות הסוברות שחכמים זיכו לאפוטרופוס להפריש לצורך היתומים, וכאשר ממילא נותן את המעשר ללוי הפרשת תרומת המעשר אינה אלא לצורך הלוי.

23. ירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ה ה"ד); מאירי, גיטין נב ע"א ד"ה אמר המאירי; פסקי רי"ד, שם ד"ה יתומים.

24. ערוך השלחן (חוי"מ סי' רצ סעי' כט; ה' תרומות סי' סד סעי' יב), שאמנם החילוק בין יתום קטן לגדול הובא בירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ה ה"ד), אך הבבלי אינו מחלק כן והעיקר כבבלי.

25. גיטין, נב ע"א: 'כאן להאכיל כאן להניח', לפי ביאור רש"י, שם ד"ה להניח; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; פסקי רי"ד, שם ד"ה יתומים; תיוריט, גיטין פ"ה מ"ד ד"ה חייב; מלאכת שלמה, שם ד"ה חייב לעשר; תפארת ישראל, שם אות יד; מגיד משנה, ה' נחלות פ"א ה"ט; שו"ת מהר"י מינץ, סי' א; ערוך השלחן, חוי"מ סי' רצ סעי' כט, ושם העיר שבירושלמי (תרומות פ"א ה"א; גיטין פ"ה ה"ד) משמע שבעודם קטנים יכול לעשר גם לכשיגדלו, ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה אך אפשר, שביאר הירושלמי באופן שונה; עשר תעשר, שער הלכה קא; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יד; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קסד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ס"ק קו.

26. עשר תעשר (שער הלכה ה' קא; שם מטעמים ס"ק קא ד"ה והאפוטרופסים), עפ"י דעת הרי"ד.

27. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קא ד"ה והאפוטרופסים, עפ"י דעת הרשב"א; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק יז; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה אך אפשר; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רסה.

י. היקף ההפרשה

והאפוטרופסין תורמין נכסי יתומים

יש אומרים, רשאי האפוטרופוס לתרום על כל היבול גם זה שאינו נצרך ליתומים כעת.²⁸

ויש אומרים, אין האפוטרופוס רשאי לתרום אלא על כמות הנצרכת להאכלת היתומים,²⁹ אלא אם נטל רשות מבית דין.³⁰

יש אומרים, דין זה נכון לכל אפוטרופוס.³¹

ויש אומרים, אם האפוטרופוס מונה על ידי אבי היתומים - רשאי לעשר את כל היבול.³²

לדעה זו -

יש מי שאומר, אם הפריש שלא לצורך אין תרומתו תרומה כלל.³³

28. מאירי, גיטין נב ע"א ד"ה אמר המאירי.

29. גיטין נב ע"ב, בביאור הדרשה 'אתם ולא אפוטרופין'; משמעות תוספתא (תרומות פ"א ה"י; שם ה"יב) שציינה רק להאכיל, כ"כ לבאר חסדי דוד (שם ה"יב ד"ה ודקתני; שם ה"יב ד"ה רב); מנחת ביכורים, שם ה"יב ד"ה תורמין; מנחת יצחק, שם ד"ה תורמין; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה תורמין; חזון יחזקאל (שם ה"יב ביאורים ד"ה ומעשרין; שם ה"יב ביאורים ד"ה מעשר). רמב"ם, ה"ל נחלות פי"א ה"ט; שו"ע, חו"מ סי' רצ סעי' יד; לבוש, שם סעי' יד; ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק כב; ש"ך, שם ס"ק סח. הרמב"ם בהלכות תרומות השמיט דין זה. יש שכתבו שסמך על דבריו בה"ל נחלות הנ"ל, ראה: כסף משנה, ה"ל תרומות פ"ד ה"י ד"ה והאפוטרופסין. יש שכתבו, שמניעתו של האפוטרופוס לתרום שלא לצורך אכילת היתומים היא מעיקר הדין, ראה: פסקי רי"ד, גיטין נב ע"א ד"ה מתני; תוספות הרא"ש, שם ד"ה כאן; רשב"א, שם ד"ה יתומין בביאור הראשון; ריטב"א (חידושים מכת"י גיטין נב ע"א ד"ה או שמינהו; שם ד"ה ורמינהו); מרכבת המשנה (חעלמא), ה"ל נחלות פי"א ה"ט. ויש שכתבו, שמן התורה יכול לתרום אף שלא לצורך היתומים כעת, וחכמים הם אלו שאסרו זאת, ראה: רשב"א, גיטין נב ע"א ד"ה יתומין, בביאור השני. וכן ביארו בשיטת הרמב"ם, ראה: ש"ך, נקודות הכסף יו"ד סי' שה סעי' י; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה ומה שרבינו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא גאון צבי אות א.

30. רשב"א, גיטין נב ע"א ד"ה יתומין; ריטב"א, חידושים מכת"י גיטין נב ע"א ד"ה ואם מינן, בשם הרמ"ה; טור, חו"מ סי' רצ, בשם הרמ"ה.

31. רשב"א, גיטין נב ע"א ד"ה יתומין בביאור השני; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד ה"י, בדעת הרמב"ם.

32. ריטב"א (קידושין מא ע"ב ד"ה אתם ולא אפוטרופוס; גיטין נב ע"א ד"ה הנהו יתמי), כן הבינו בדבריו: משמרות כהונה, גיטין נב ע"ב ד"ה בגמ'; עשר תעשר, שער הלכה סוף הלכה קב; המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק יז; שו"ת דברי יציב, יו"ד סי' רי.

33. תוספות הרא"ש, גיטין נב ע"א ד"ה כאן; מרכבת המשנה (חעלמא), ה"ל נחלות פי"א ה"ט. ראה עוד: דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רפ.

ויש מי שאומר, תרומתו תרומה בדיעבד.³⁴

יש אומרים, כשהגיעה שעת הביעור רשאי האפוטרופוס לתרום על הפירות, גם אם אין ליתומים צורך לאוכלם באותו הזמן.³⁵

יא. תרומה לצורך מכירת פירות היתומים

יש אומרים, לא התירו לאפוטרופוס לעשר את היבול אלא לצורך אכילת היתומים, ואם רוצה למוכרו ימכרונו בטבלו,³⁶ אך יודיע לקונה שיבול זה אינו מתוקן.³⁷

לדעה זו -

יש מי שאומר, אינו יכול למכור כי אם לחבר המקפיד על הפרשת תרומות ומעשרות.³⁸

ויש מי שאומר, רשאי למכור אף לישראל החשוד על ההפרשה.³⁹

ויש אומרים, כשירצה האריס למכור את הפירות יפריש קודם לכן תרומות ומעשרות.⁴⁰

-
34. ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"י ד"ה ודין אפטרופוס; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' קסח, לפי שיטת הסוברים שמדאורייתא רשאי לתרום כדי להניח וחכמים הם אלו שאסרו.
35. מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה ובעיקר, לשיטת הסוברים שהפירות בבעלותו של האפוטרופוס, והסתפק לדעה הסוברת שמדין הפקר רשאי הוא להפריש; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רעא.
36. רמב"ם, ה' נחלות פי"א ה"ט; שו"ע, חו"מ סי' רצ סעי' יד; לבוש, שם סעי' יד.
37. תוספות הרא"ש, גיטין נב ע"א ד"ה כאן; ערוך השלחן, חו"מ סי' רצ סעי' כט; אבן האזל, ה' נחלות פי"א ה"ט.
38. מרכבת המשנה (חעלמא), ה' נחלות פי"א ה"ט; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה ומ"מ נראה; אבן האזל, ה' נחלות פי"א ה"ט.
39. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"י ציון ההלכה ס"ק רעו.
40. ראב"ד, ה' נחלות פי"א ה"ט; שו"ת שאילת יעבץ, ח"א סי' צ. בביאור מחלוקת זו בין הרמב"ם להראב"ד, ראה: הר בשן, ה' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה ועיין עוד. כן עולה מדעת הסוברים שלא אסרו להפריש על מנת להניח אלא כשיש אפשרות שיתרמו היתומים בעצמם, ראה: רש"י, גיטין נב ע"א ד"ה להניח; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; פסקי רי"ד, שם ד"ה יתומים; תיו"ט, גיטין פ"ה מ"ד ד"ה חייב; מלאכת שלמה, שם ד"ה חייב לעשר; תפארת ישראל, שם אות יד; מגיד משנה, ה' נחלות פי"א ה"ט; שו"ת מהר"י מינץ, סי' א.

יב. שאלת אפוטרופוס על הפרשה

והאפוטרופוסין תורמין נכסי יתומים

יש מי שאומר, יכול האפוטרופוס להישאל על הפרשתו.⁴¹

ויש מי שאומר, אינו יכול להישאל על הפרשתו.⁴²

41. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה ובעיקר דין, לשיטות הסוברות שהפרשת אפוטרופוס היא מדין הפקר בי"ד שהקנו לו חכמים את היבול והוא כשלו, כמובא לעיל הערה 2.

42. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ד ה"י אות ב ד"ה ובעיקר דין, לשיטות הסוברות שהפרשת אפוטרופוס היא מדין זכייה כמובא לעיל הערה 2.

הלכה יא

- א. גנב, גזלן ואנס שתרמו
- ב. היתרם של פירות הטבל הגזולים
- ג. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות גזולים
- ד. כשהבעלים לא התייאשו
- ה. הפרשת הבעלים מהפירות הגנובים

הגנב והגזלן והאנס תרומתן תרומה ואם היו הבעלים רודפיין אין תרומתן תרומה.¹

א. גנב, גזלן ואנס שתרמו

הגנב והגזלן והאנס תרומתן תרומה

ההיתר של אנשים אלו לתרום מפירות שאינם שלהם נובע מההנחה שהבעלים התייאשו מהפירות, וכאשר תורמים מהם נעשה שינוי רשות ומופקעת בכך בעלות בעלי הפירות.² יש הסוברים, הנחה זו נכונה בין לגבי פירות שנגנבו, נגזלו, או הועברה בעלותם באונס.³

1. תוספתא, תרומות פ"א ה"ו; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה האומר; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' לט. על חיובו של הגזלן בתרומות ומעשרות, ראה: ביכורים, פ"ב מ"ג.
2. בבא קמא, סז ע"א; רמב"ן, מלחמות ה' בבא קמא מא ע"א מדפי הרי"ף ד"ה אמר הכותב. בביאור דברי הרמב"ן, ראה: רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא קמא סז ע"א ד"ה דבכולהו איכא. רשב"א, בבא קמא סז ע"א ד"ה הקדש; מאירי, שם ד"ה הגנב; חזון יחזקאל, תרומות פ"א ה"ו ביאורים ד"ה תרומתן; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"א ס"ק קיג. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"א אות ג ד"ה ואפשר, שהתקשה בעניין שינוי השם ביחס למעשר ראשון ומעשר עני, ובדרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"א ביאור ההלכה ד"ה הגנב והגזלן. יש שהתקשו בכך לסוברים ששינוי השם החוזר לברייתו אינו מועיל לקניין גניבה, ראה: תוספות, בבא קמא סז ע"ב ד"ה מעיקרא טיבלא; רשב"א, שם ד"ה ומיהו; מאירי, שם ד"ה ולגוף השמועה; שיטה מקובצת, שם ד"ה מעיקרא טיבלא. ראה: אהל יוסף, ה' תרומות פ"ד הי"א, שנקט שיש כאן שינוי רשות בכך שמקנה המתנות לבעליהן. ראה: רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא קמא סז ע"א ד"ה תרומתן, שביאר מדוע לא כתבו כולם טעם זה. יש שהעירו, שלסוברים שמעשר שני ממון גבוה, קניין הגניבה נעשה גם בשינוי רשות, ראה: רשב"א, בבא קמא סז ע"א ד"ה הקדש; מאירי, שם ד"ה הגנב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"א ציון ההלכה ס"ק רפח.
3. לחם משנה, ה' גזלה ואבדה פ"ו ה"ג ד"ה והיה נ"ל; מראה הפנים, ביכורים פ"א ה"ב ד"ה האונס; שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ת אבהע"ז סי' עז ד"ה לכן נלענ"ד; אבן האזל, ה' גזלה ואבדה פ"ו ה"ג ד"ה ומה שהקשה; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"א אות א ד"ה ונלענ"ד.

יש שמבחינים בין גנב לבין גזלן ואנס⁴ - כשהפירות נגנבו בסתר מן הסתם הבעלים מתייאשים מהם, שאינם יודעים ממי לתובעם, ולפיכך אם תרם הגנב מהם תרומתו תרומה ומעשרותיו מעשרות.⁵

אולם, אם גזל את הפירות בפומבי או אנס את הבעלים לתת או למכור לו פירותיו,⁶ מן הסתם בכוונת הבעלים לתובעו ואינם מתייאשים. לפיכך, אם תרמו אין תרומתן תרומה, אלא אם גילו הבעלים דעתם שהתייאשו מהם.

ויש שחילקו בין פירות שנגזלו שמן הסתם הבעלים אינם מתייאשים מהם, ובין פירות שנקנו בעל כרחו של בעליהם, שמן הסתם מתייאשים מהם.⁷

ב. היתרם של פירות הטבל הגזולים⁸

תרומתן תרומה

יש אומרים, בתרומה זו הותרו פירות הטבל הגזולים באכילה.⁹

ויש אומרים, הפירות שהפריש הרי הם תרומה ומעשר, אך שאר הפירות הגזולים נותרו טבל.¹⁰

4. בבא קמא, קיד ע"א. שם מביאה הגמרא מחלוקת בין התנאים באומדן ייאוש בגנב ובגזלן ולפיה מבארת את הברייתא שבנידוננו. להלכה יש שכתבו שבגזלן אין ייאוש, ראה: ש"ך, חו"מ סי' שסח ס"ק ב; גר"א, שם ס"ק ג; ים של שלמה, בבא קמא פ"י סי' כז ד"ה וכתב הרמב"ם. לשיטה זו, גזלן האמור כאן היינו כשידוע שהתייאשו הבעלים, כן עולה מביאוריהם של: מאירי, בבא קמא סז ע"א ד"ה הגנב; חסדי דוד (תרומות פ"א ה"ו ד"ה הגנב; שם ד"ה וכפ"י); מעשה רקח, ה"ל גזלה ואבדה פ"ו ה"ג ד"ה לכן אבאר; הלכה למשה, שם ד"ה אבל הלחם משנה; שלל דוד, שם; צרור החיים, ה"ל איסורי מזבח פ"ה ה"ז ד"ה הגונב; ערוך השלחן, ה"ל גנבה סי' שסא סעי' ה-י; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ד ה"י"א ס"ק קיב; שם ס"ק קיד).

5. כלשון תוספתא, תרומות פ"א ה"ו; רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ד ה"י"א; דרך אמונה, שם ס"ק קיב.

6. ראה: רש"י, בבא קמא קיד ע"א ד"ה אנס.

7. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קב.

8. הדיון הבא מבוסס על המובא לעיל הערה 2, שהפירות מופקעים מבעלות הגזלן בשינוי השם בעת קריאת שם תרומה ומעשר עליהם, אך שמם של שאר פירות הטבל לא השתנה ולא נקנו לו.

9. אור שמח, ה"ל גזלה ואבדה פ"ה ה"ד ד"ה אך יותר; המקנה, קידושין קונטרס אחרון סי' כח סעי' א ד"ה ובה א"ש; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לו אות ד; חידושי הגר"ח סולובייצ'יק, בבא קמא סז ע"א 'בענין הגנב והגזלן שתרמו'; חידושי רבי שמעון שקופ, בבא קמא סי' מד אות א; חידושי רבי נחום פרצוביץ, בבא קמא סז ע"א אות קה, באפשרות השנייה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קב; הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' ו ד"ה ובמקום אחר, באפשרות הראשונה; שם, זרעים ח"א סי' יב ד"ה אלא שבעיקר, באפשרות הראשונה; כרם ציון השלם ח"ב עמ' כב ד"ה ובאותו ענין); מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד ה"י"א אות ב.

ג. ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות גזולים

תרומתן תרומה

גנב, גזלן ואנס שהפרישו תרומות ומעשרות מהפירות שלקחו באופנים אלו, אינם רשאים לברך על ההפרשה, משום שאין זה אלא מנאץ ועליו נאמר¹¹ ובצַע בְּרַךְ נֶאֱמָר ה'¹².

ד. כשהבעלים לא התייאשו

ואם היו הבעלים רודפין אין תרומתן תרומה

ברדיפתם אחר הגנב מגלים הבעלים דעתם שלא התייאשו מן הפירות.¹³ ולא רק ברודפים ממש, אלא כל שניכר ממעשיהם שאינם מתייאשים כגון שמשדלים למצוא הגניבה, יש בכך גילוי דעת שאינם מתייאשים.¹⁴ יש אומרים, גם כשאמרו הבעלים בפירוש שהתייאשו, אם הם רודפים אחריהם מתברר שאין ייאוש בליבם, ואין תרומת הגזלן תרומה.¹⁵

10. הרב חיים אריה לייבוש הורוביץ, הערות לשו"ת עונג יום טוב, סי' קח הגה"ה ד"ה ובב"ק דמשני; שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' נה אות ג; שיעורי רבי דוד פוברסקי, בבא קמא סז ע"א סוף אות שנג; חידושי רבי נחום פרצוביץ, שם אות קה, באפשרות הראשונה; הרב צבי פסח פראנק (כרם ציון השלם ח"ב עמ' כב ד"ה ובאותו ענין; שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' ו ד"ה ובמקום אחר, באפשרות השנייה; שם, זרעים ח"א סי' יב ד"ה אלא שבעיקר, באפשרות השנייה).

11. תהלים י, ג.

12. בבא קמא, צד ע"א: 'הרי שגזל סאה של חטיף, טחנה, לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ, ועל זה נאמר: בוצע ברך נאץ ה'. יש שהשליכו דין זה גם ביחס לתרומה, ראה: שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ת או"ח סי' קלד ד"ה ובה יש לישב; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד הי"א אות ב ד"ה אולם עדיין.

13. חסדי דוד, תרומות פ"א ה"ו ד"ה וכפי; מנחת ביכורים, שם ד"ה בעלים; מנחת יצחק, שם ד"ה מרדפין; רש"י, ביכורים פ"א ה"ב ד"ה הבעלים מרדפין; שדה יהושע, שם ד"ה כהדא דתני; מהר"א פולדא, שם ד"ה כהדא דתני; פני משה, שם ד"ה האונס; מאירי, בבא קמא סז ע"א; כסף משנה, הלי' תרומות פ"ד הי"א; אהל יוסף, שם; דרך אמונה, שם ס"ק קיד.

14. דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד הי"א ס"ק קטו. יתכן שכך יש להוכיח מהגרסה לפנינו 'שהיו הבעלים רודפין, וכן מופיע בסמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה האומר; כן גרסו בדברי הרמב"ם: מעשה רקח, הלי' תרומות פ"ד הי"א; רמב"ם מהדורת הרב קאפח, שם; רמב"ם מדויק (הוצאת שילת), שם ובהערה 2.

15. חסדי דוד, תרומות פ"א ה"ו ד"ה וכפי. וכן עולה מדברי עולא, בבא קמא קיד ע"א, שמבאר את כל הברייתא המדוברת בידוע שהתייאשו, ראה: רש"י, ביכורים פ"א ה"ב ד"ה הבעלים מרדפין; שדה יהושע, שם ד"ה אפילו הבעלים; מיכל המים, שם ד"ה לא זה תורם.

ה. הפרשת הבעלים מהפירות הגנובים

ואם היו הבעלים רודפין אין תרומתן תרומה

יש אומרים, אם לא התייאשו הבעלים, רק הגנב אינו רשאי להפריש מהם, אך הבעלים רשאים להפריש מהם שכן הפירות בבעלותם.¹⁶

ויש אומרים, גם הם אינם יכולים להפריש מהם תרומות ומעשרות משום שאין הפירות הגנובים ברשותם,¹⁷ ואם הפרישו אין תרומתם ומעשרותיהם חלים כלל.¹⁸

לדעה זו -

יש סוברים, הבעלים יכולים לעשר מהפירות שברשותם ולפטור את הפירות הגנובים.¹⁹

ויש סוברים, גם מהפירות שברשותם אינם יכולים לפטור את הפירות הגנובים.²⁰

16. מעדני ארץ (הלי תרומות פי"ד הי"א אות ב ד"ה ולפי"ז חושבני; קונטרס לאפרושי מאיסורא, סי' א אות ג ד"ה אולם בירושלמי); כך ביארו את השמטת הרמב"ם שאין הבעלים רשאים להפריש, ראה: דברי יחזקאל (ברשטיין), סי' לה אות ו ד"ה וע"כ נראה; אבי עזרי (הלי מעשר פי"ו הי"י ד"ה אולם זוהי; הלי מכירה פכ"ב הי"ט ד"ה והנה בירושלמי).

17. ירושלמי, ביכורים פי"א הי"ב, רבי יוסי בשם רבי יוחנן; אור שמח, הלי גולה ואבדה פי"ה הי"ד ד"ה הן דיש לפקפק. יש שהשוו לבבלי (קידושין נב ע"א; בבא קמא סח ע"ב; שם סט ע"א; שם ע ע"א; בבא מציעא ז ע"א), בעניין הקדש ישניהם אינם יכולין להקדישו, זה לפי שאינה שלו, וזה לפי שאינה ברשותו. ראה: רש"י, ביכורים פי"א הי"ב ד"ה הבעלים מרדפין.

18. ירושלמי, ביכורים פי"א הי"ב, רבי אמי בשם רבי יוחנן; פני משה, שם ד"ה ר' יוסי; מהר"א פולדא, שם ד"ה שתרמו; תולדות יצחק, שם ד"ה ר' יוסי.

19. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"א אות ב ד"ה ועכ"פ נראה.

20. דרך אמונה (הלי תרומות פי"ד הי"א סי"ק קטז; שם ציון ההלכה סי"ק רחץ).

הלכה יב

- א. כשתרמו על מה שאינם רשאים
- ב. כשאוכלים עם בעל הבית
- ג. תחום אחריותם
- ד. מעמד הפרשת אישה

הבן והשכיר והעבד¹ והאשה תורמין על מה שהן אוכלין, אבל לא יתרומו על הכל שאין אדם תורם דבר שאינו שלו. הבן כשאוכל עם אביו והאשה בעיסתה תורמין מפני שהן ברשות.²

א. כשתרמו על מה שאינם רשאים

אבל לא יתרומו על הכל

יש אומרים, אם תרמו ועישרו על הכל אין תרומתן תרומה.³
יש מי שאומר, אם תרמו ועישרו על הכל הרי אלו תרומה ומעשרות בדיעבד.⁴

ב. כשאוכלים עם בעל הבית

הבן כשאוכל עם אביו והאשה בעיסתה תורמין מפני שהן ברשות

כשאוכלים יחד רשאים לתרום ולעשר את כל הפירות המיועדים לסעודה,⁵ ואף לחלל מעשר שני על מטבע בעל הבית.⁶

1. בשאלה האם מדובר גם בעבד כנעני, ראה לעיל פ"ד ה"א אות ו. ראה: שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא סי"ק קכ, שתמה על השו"ע שהעתיק לשון הרמב"ם למרות שעבד עברי שאינו נוהג בזמן הזה, אלא שנגרר אחר לשון הרמב"ם.
2. תוספתא, תרומות פ"א ה"ו; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה האומר לשותפו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מ-מא; לבוש, שם.
3. קרית ספר, הלי' תרומות פ"ד.
4. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי' תרומות פ"ד ה"ט. ראה: בי"ח, יו"ד סי' שכח ד"ה ומ"ש בשם, ביחס להפרשת חלה.
5. כן פשוט מדברי הרמב"ם כאן, וכ"כ: ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ד ה"ב; קרית ספר, שם; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יג; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה סי"ק יד; מנחת ביכורים, תרומות פ"א ה"ז ד"ה והאשה; חזון יחזקאל, שם ביאורים; תוספתא כפשוטה, פירוש הארוך שם עמ' 298; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים סי"ק קג; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ד ה"ב אות א ד"ה גם נלעני"ד; דרך אמונה, שם סי"ק קיז-קכד.
6. חזו"א (מעשרות סי' ז סי"ק טו ד"ה אח"כ; קונטרס הלי' תרו"מ, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג

יש אומרים, דינים אלו אינם אלא לאלו שהזכרו בהלכה, שסועדים בקביעות על שולחן בעל הבית, אך אורח מזדמן אינו יכול להפריש תרומות ומעשרות אלא מן המוגש לצלחתו.⁷

ויש מי שמשמע מדעתו, בזמן הזה שמפרישים דבר מועט יכול גם אורח מזדמן להפריש על כל המוגש בסעודה.⁸

ג. תחום אחריותם

והאישה בעיסתה

יש אומרים, גם האישה רשאית לתרום לא רק על עיסתה אלא על כל פירות הבעל.⁹ יש אומרים, גם הבן כשאחראי על ניהול הבית והעסקים רשאי לעשר על כל מה שתחת אחריותו.¹⁰

ד. מעמד הפרשת אישה

והאישה בעיסתה תורמין מפני שהן ברשות

מעמדה של האישה הוא כשליח,¹¹ אך יכולה למנות שליח אחר¹² וכן יכולה להפריש מן הרע על היפה,¹³ ומברכת על הפרשה.¹⁴

עמ' 754 ד"ה הפרשה ע"י שליח).

7. דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד הי"ב ס"ק קכא; שם ציון ההלכה ס"ק דש).
8. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ב ציון ההלכה ס"ק דש, בדעת הגר"א, יו"ד סי' שכח ס"ק י.
9. פני שלמה, יבמות פו ע"א ד"ה גמ' והתניא, בדעת רש"י, שם ד"ה אינה נותנת.
10. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יד; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' טז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' ז.
11. קידושין, כד ע"א; קרית ספר, ה' תרומות פ"ד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ב ס"ק קכה. יש שדנו אם נחשבת כבעלים, ראה: שו"ת באר יצחק (ספקטור), יו"ד סי' כח ענף ו ד"ה ויש להאריך; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה ס"ק טו; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לו אות ה; מעדני ארץ (ה' תרומות פ"א ה"א אות א ד"ה ועיין; שם הי"ב אות א ד"ה ועיין).
12. יבמות, פה ע"ב; מאירי, שם ד"ה אמר המאירי; שו"ת תרומת הדשן, סי' קפח; משנה למלך, ה' תרומות פ"ד הי"ב; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה ס"ק טו; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' טז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' ז; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"ב אות א ד"ה גם נלענ"ד, והעיר על השמטת הרמב"ם דין זה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ב ס"ק קכד, ושם בציון ההלכה ס"ק שי, ביאר את השמטת הרמב"ם, שהוא דין פשוט ששליח עושה שליח.
13. מאירי, יבמות פה ע"ב ד"ה אמר המאירי; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ב ס"ק קכה. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"ב אות א ד"ה ועיין, שתמה מדוע הדבר מועיל.
14. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ב ס"ק קכה.

הלכה יג

- א. הפרשת פועלים
- ב. הפרשת פועלים בגת
- ג. זמן ההפרשה
- ד. הפרשת המעשרות
- ה. נטמא היין
- ו. הפרשת אחרים שאינם פועלים
- ז. כשסמך עליהם לעניינים אחרים
- ח. הפרשת פועלים משמן
- ט. בזמן הזה

הפועלים אין להן רשות לתרום שלא מדעת בעל הבית, חוץ מן הדורכין בגת שאם ירצו לטמא את היין הרי הן מטמאים אותו מיד, ולפי שמסר להן והאמינם על כך הרי הן כשלוהין ואם תרמו תרומתן תרומה.¹

א. הפרשת פועלים

הפועלים אין להן רשות לתרום שלא מדעת בעל הבית

ואם הפרישו, אין הפרשתם חלה אף בדיעבד.²
פועלים האחראים על הכנת מאכלי בעל הבית, רשאים לתרום ללא רשות.³

ב. הפרשת פועלים בגת

ולפי שמסר להן והאמינם על כן הרי הן כשלוהין ואם תרמו תרומתן תרומה

לדעה זו -

יש אומרים, אף לכתחילה רשאים לתרום וכאילו מינה אותם לשליח לתרום.⁴

-
1. תרומות, פ"ג מ"ד, וכפירוש הרמב"ם, למשנה שם; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' מב. על השמטת השו"ע את סיום ההלכה, ראה: דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ג ס"ק קכח, שאינו שייך בזמן הזה בו לא נוהגים דיני טומאה וטהרה.
 2. גר"א, יו"ד ס"י שלא ס"ק פח; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יז.
 3. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ג ס"ק קכו, על פי ההלכה הקודמת.
 4. כך כתבו בדעת הרמב"ם: רדב"ז, הל' תרומות פ"ד הי"ג; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; תולדות יצחק, תרומות פ"ג ה"ב ד"ה הפועלין; ערוך השלחן, הל' תרומות ס"י סד סעי' טו;

ויש אומרים, תרומתם תרומה בדיעבד.⁵

ויש סוברים, סתם פועלים אינם רשאים לתרום, וכאן מדובר במקרה שבו בעל הבית שכר אותם כדי שיתרמו בטהרה.⁶

ויש סוברים, חכמים הם אלו שנתנו להם רשות לתרום כדי שתתרם התרומה בטהרה.⁷

ג. זמן ההפרשה

שאם ירצו לטמא את היין הרי הן מטמאים אותו מיד

לדעה זו, כבכל יין על הפועלים להפריש בגמר מלאכת היין.⁸

לדעת הסוברים שהרשאתם לתרום נובעת מחשש שמא יטמא היין,⁹ יש אומרים שימיהו להפריש מהענבים הדרוכות קודם שיהיו ליין אף שעדיין לא נגמרה מלאכתם.¹⁰

ויש אומרים, שייקחו מיד מהיין כשיעור תרומה ותרומת מעשר על הכל ויניחוהו בצד בטהרה ולאחר סיום עשיית היין יפרישו ממנו על יתר היין,¹¹ או יתנו כעת שבגמר המלאכה יחולו עליו המעשרות.¹²

מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות א ד"ה אולם.

יש שהסבירו, שההיתר לתרום אינו מכך שאנו רואים שבעל הבית סמך עליהם, אלא מאומדן שהבעלים מעוניין שלא יטמא השמן, ראה: ראב"ד, הלי תרומות פי"ד הי"ג; רש"י, תרומות פי"ג הי"ג; תפארת ישראל (תרומות פי"ג מ"ד יכין אות כב; הלכתא גבירתא, שם); לחם שמים, שם ד"ה חוץ; מלאכת שלמה, שם ד"ה בפירוש ר"ע, בשם ה"ר יהוסף. בביאור דעה זו, ראה: מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות ב ד"ה בהשגת.

5. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ג ס"ק קל.

6. ריבמ"ץ, תרומות פי"ג מ"ד ד"ה חוץ; ר"ש, שם ד"ה חוץ; רא"ש, שם ד"ה חוץ; רע"ב, תרומות שם ד"ה חוץ; אור זרוע, ח"א הלי חלה ס"י רכא; בית יוסף, יו"ד ס"י שכח אות ג, בדעת הר"ש. אולם, התיו"ט, תרומות פי"ג מ"ד ד"ה חוץ, ביאר שאין הכוונה ששכר אותם גם כדי להפריש בטהרה, אלא הכוונה היא ששכרם לדרוך בטהרה כדי שאח"כ הבעלים יוכלו להפריש בטהרה.

7. גר"א, שנות אליהו הארוך תרומות פי"ג מ"ד שם ד"ה שהן.

8. רדב"ז, הלי תרומות פי"ד הי"ג; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה חוץ, והעיר שלדעת הרמב"ם, הלי תרומות פי"ה הי"ג, ממילא גמר המלאכה מוקדם יותר.

9. לעיל הערה 4.

10. תפארת ישראל, תרומות פי"ג מ"ד יכין אות כב; הלכתא גבירתא, שם.

11. ר"ש, תרומות פי"ג מ"ד ד"ה חוץ; רא"ש, שם ד"ה מטמאין; רע"ב, שם ד"ה חוץ; הון עשיר, שם ד"ה חוץ, בפירוש השני. ראה: תפארת ישראל, שם בועז אות ב. יש שדנו, מדוע הפרשה זו אינה מהטהור על הטמא, ראה: שושנים לדוד, תרומות פי"ג מ"ד; משנה ראשונה, שם ד"ה שהן; ניר, תרומות פי"ג הי"ב ד"ה הדרוכות; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ג ביאור ההלכה ד"ה חוץ.

12. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ג ביאור ההלכה ד"ה חוץ.

ד. הפרשת המעשרות**תרומתן תרומה**

יש אומרים, רשאים הפועלים לעשר את כל המעשרות.¹³
 ויש שהסתפקו, שמא ניתנה להם רשות לתרום רק תרומה ותרומת מעשר
 שזקוקות לטהרה.¹⁴

ה. נטמא היין

ולפי שמסר להן והאמינם על כן הרי הן כשלוחין

לדעה זו -

יש אומרים, אם נטמא היין אין יכולים הפועלים להפריש ממנו.¹⁵
 ויש אומרים, יכולים הפועלים להפריש ממנו משום שבעל הבית כבר הראה
 שהוא סומך עליהם.¹⁶

ו. הפרשת אחרים שאינם פועלים

ולפי שמסר להן והאמינם על כן הרי הן כשלוחין

לדעה זו, דווקא בפועלים ישנו אומדן שבעל הבית סומך עליהם שיתרמו. ואילו
 לדעה שישנו אומדן שנח לבעלים שהפועלים יפרישו גם ללא דעתו מחשש
 טומאה,¹⁷ גם אם הפקיד יין אצל חברו רשאי לתרום בשבילו כדי להצילו
 מטומאה.¹⁸

ויש המפקקים בדין זה.¹⁹

13. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות ב ד"ה והנה, לגירסת הפני משה; דרך אמונה, שם ציון
 ההלכה ס"ק שכד.

14. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות ב ד"ה והנה, לגירסת הירושלמי שלפנינו; דרך אמונה,
 שם ס"ק קלא.

15. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות א ד"ה אולם.

16. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ג ציון ההלכה ס"ק שטו.

17. ראה לעיל הערה 4.

18. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פי"ד הי"ג.

19. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ג אות ב ד"ה ועיין.

ז. כשסמך עליהם לעניינים אחרים

ולפי שמסר להן והאמינם על כן הרי הן כשלוחין

יש אומרים, אומדן זה מתקיים גם כשסמך עליהם לעניינים הלכתיים אחרים שאינם טומאה וטהרה.²⁰

ויש אומרים, רק כשסמך עליהם בשמירה מטומאה שיש למהר ולהפרישה, רשאים להפריש ללא רשות.²¹

ח. הפרשת פועלים משמן

חוץ מן הדורכין בנת

יש אומרים, דווקא בין שטומאתו מצויה מעוניין בעל הבית שהפועלים יפרישו מיד כדי שהוא לא ייטמא, אך משמן שאין טומאתו מצויה אין הפועלים רשאים לתרום ללא קבלת רשות,²² אלא אם ישנו חשש מיוחד שמא יטמא.²³

ט. בזמן הזה

יש אומרים, בזמן הזה שלא נוהגים דיני טומאה וטהרה לא נוהג דין זה.²⁴

ויש אומרים, גם בזמן הזה נוהג דין זה.²⁵

20. עשר תעשר, שער הלכה ה' קד, כשסמך עליהם לעניין שמירה מין נסך.

21. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"ג אות א ד"ה אולם נראה.

22. ירושלמי, תרומות פ"ג ה"ב: 'יין טומאתו מצויה שמן אין טומאתו מצויה'; רדב"ז, ה' תרומות פ"ד הי"ג; גר"א, שנות אליהו הארוך תרומות פ"ג מ"ד ד"ה שהן; מלאכת שלמה, שם ד"ה הדרוכות; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ג ס"ק קכט. ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד הי"ג, שהביא דברי הירושלמי ותמה מדוע הרמב"ם והר"ש לא ציינו שיש להבחין בין יין לשמן.

23. ירושלמי, תרומות פ"ג ה"ב: 'ואם היה הבור קטן או שהיו הבעלים אחרים משכשכין בהן אין תרומתן תרומה מפני שאחרים משכשכין בהן'; עשר תעשר, שער הלכה ה' קד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ג ס"ק קכט. וראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"ג אות א ד"ה גם צ"ע, מה שתמה לשיטה זו.

24. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הי"ג אות א ד"ה גם צ"ע; עשר תעשר, שער הלכה ה' קד, בדעת הב"ח; המעשר והתרומה (פ"ד ס"ק יז; שם, בית האוצר ס"ק כג), בביאור דעת חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח סעי' יג; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד הי"ג ס"ק קכח; שם, ציון ההלכה ס"ק שטו, בדעת השו"ע שהשמיט דין זה).

25. עשר תעשר, שער הלכה ה' קד, בדעת הסמ"ק.

הלכה יד

- א. תרומת פועל הממונה לכינוס היבול
- ב. הפרשת מעשרות
- ג. שינוי מהרשאת בעל הבית
- ד. דין שאר פירות

ופועל שאמר לו בעל הבית כנוס לי גרני ותרומ' ותרם ואחר כך כנס,
תרומתו תרומה.²

א. תרומת פועל הממונה לכינוס היבול

כנוס לי גרני ותרומ

לדעה זו יש אומרים, אם לא הרשהו בעל הבית לתרום אין תרומתו תרומה.³
ויש אומרים, גם כשאמר לו 'כנוס' ולא הרשהו לתרום בפירוש, רשאי לתרום
משום שאין דרך לכנוס את הגורן ללא הפרשת תרומה.⁴

ב. הפרשת מעשרות

כנוס לי גרני ותרומ

יש אומרים, אין הפועל רשאי אלא לתרום, אך כדי להפריש מעשרות עליו לקבל
רשות.⁵

1. בתוספתא, תרומות פ"א ה"ז: 'ואם אמר לו בעל הבית כנוס לי גרני'. מפרשי הרמב"ם דנו בהוספתו בדברי בעל הבית 'כנוס ותרומ', אך יש שהעירו שבכתבי יד ישנים לשון זו אינה מופיעה, ראה: תוספתא כפשוטה, פירוש הארוך תרומות פ"א עמ' 299 ציון 28; רמב"ם מהדורת הרב קאפח, ה' תרומות פ"ד הי"ד אות יז; רמב"ם מדויק (הוצאת שילח), שם ציון 8.
2. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מג.
3. ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד הי"ד; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קד ד"ה פועל; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יח; הר בשן, ה' תרומות פ"ד הי"ד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ד ס"ק קלג. ראה: מעדני ארץ, שם ד"ה ובעיקר, שהתקשה בדעה זו.
4. כך לפי נוסח התוספתא שלפנינו, תרומות פ"א ה"ז; ראב"ד, ה' תרומות פ"ד הי"ד; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק פט; ויש שכתבו שכך גם בגרסאות ישנות בלשון הרמב"ם, ראה הערה 1. יש שביארו כן גם בלשון הרמב"ם שלפנינו, ראה: כסף משנה, ה' תרומות פ"ד הי"ד, כך הבין בדבריו עשר תעשר, שער הלכה שער הלכה מטעמים ס"ק קד ד"ה פועל; רדב"ז, שם; מנחת ביכורים, תרומות פ"א ה"ט; ריב"ג מוילנא, שם; חזון יחזקאל, שם; ערוך השלח, ה' תרומות סי' סד סעי' טז; וראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ד ציון ההלכה ס"ק שכה, שתמה על הבנה זו ברמב"ם ובביאור דעה זו, ראה: הר בשן, ה' תרומות פ"ד הי"ד; כרם ציון השלם, ח"ב עמ' שפג.
5. על פי טעם התוספתא, תרומות פ"א ה"ז: 'שאיין הגורן נכנס אלא אם כן נתרם', וכלל זה אינו

יש אומרים, אם הרשהו בעל הבית 'לתרום' רשאי גם לעשר, פרט למעשר עני שבשבילו זקוק לרשות מפורשת.⁶

ג. שינוי מהרשאת בעל הבית

ופועל שאמר לו בעל הבית כנוס לי גרני ותרומ ותרם ואחר כך כנס

לדעה זו, גם כאשר אמר בעל הבית 'כנוס ותרומ', והפועל שינה מן הסדר ותרם קודם שכנס, תרומתו תרומה, שאנו אומדים שמן הסתם אין בעל הבית מקפיד על הסדר.⁷

יש אומרים, אם אמר בעל הבית בלשון 'כנוס לי גורני ועשר' גילה דעתו שמקפיד על הסדר, משום שהמעשרות ניטלים במידה, במשקל ובמניין ובעל הבית מקפיד לעשות כן רק לאחר הכנסה.⁸

יש שהסתפקו אם אמר בלשון 'כנוס ואחר כך תרום'.⁹

אם תרם הפועל בלא שכנס כלל - יש אומרים, הרי זה שינוי מדעת בעל הבית ואין תרומתו תרומה.¹⁰

ד. דין שאר פירות

יש מי שהעיר, דווקא בגורן של תבואה יכול הפועל לתרום קודם הכנסה אף כשאמר לו בעל הבית 'כנוס גורני ותרומ', משום שאי אפשר לגורן שתיעקר ללא הפרשת תרומה ונוח לו לבעל הבית בכך, אך בשאר פירות שאין בהם גורן אלא דרך להפריש מהם בבית אינו יכול לתרום ללא הוראה מפורשת מבעל הבית.¹¹

אלא בתרומה גדולה ולא במעשר, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קד ד"ה פועל; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יח ס"ק מח; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ד ד"ה והנה, בדעת הראב"ד; דרך אמונה, שם ס"ק קלג.

6. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ד ד"ה ומ"מ, בדעת הרמב"ם. ראה: דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה כנוס, בשם החזו"א.

7. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד הי"ד; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; אור שמח, שם; יצחק ירנן, שם; מחנה ישראל (ישראל), שם; חזון נחום, שם; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' מג; ש"ך, שם ס"ק עב; ט"ז, שם ס"ק כד; מנחת ביכורים, תרומות פ"א הי"ט; ריב"ג מוילנא, שם; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' יח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לא סעי' יא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ד ס"ק קלד.

8. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד הי"ד ס"ק קלו; שם, ביאור ההלכה ד"ה כנוס).

9. חזון נחום, הלי תרומות פ"ד הי"ד.

10. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד הי"ד, להכרעתו כסברא הראשונה; דרך אמונה, שם ס"ק קלו.

11. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ד ס"ק קלו.

הלכה טו

- א. גוי שתרם
- ב. גוי שעושר
- ג. הפרשה במחשבה
- ד. חיוב חומש במכלה תרומת הגוי
- ה. מעמד התרומה והפירות לאחר הפרשת הגוי
- ו. מעמד התרומה כשלא הפריש לדעת ישראל
- ז. בליבו לשמים - בזמן הזה
- ח. הודעה לגוי כשאינה תרומה
- ט. תרומת גוי בחו"ל

הנכרי שהפריש תרומה משלו דין תורה שאינה תרומה לפי שאינו חייב,¹ ומדבריהן גזרו שתהיה תרומתן תרומה משום בעלי כיסין, שלא יהיה זה הממון לישראל ויתלה אותו בגוי כדי לפטרו.² ובודקין

1. בטעם הדין, ראה: שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה ודע דההיא: 'דלא ניתנו המצוות אלא לבעלי אמונה', וכן משמע בלשונו של הרמב"ם בפיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ט; קרית ספר, הלי' תרומות פ"ד: 'דכתיב בני ישראל ויקחו לי תרומה ולא נכרים'; ישועות מלכו, הלי' תרומות פ"ד הטי"ו, מדברי בבלי תמורה, ג ע"א: 'בתרומה כתיב בני ישראל ולא עובדי כוכבים'. בשל כך מובנת הגרסה לפנינו: 'לפי שאינו חייב', היינו הגוי. וכן גרסו: סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אמרינן במנחות; כפתור ופרח, פ"ד ד"ה האמנם הר"ם; רמב"ם מדוייק (הוצאת שילת), הלי' תרומות פ"ד הטי"ו. אולם, בדפוס וורשא הובאה הגרסה: 'לפי שאינן חייבין'. לגרסה זו, כתב דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ד הטי"ו ס"ק קמא; שם ציון ההלכה ס"ק שמב) שהכוונה היא לפירות שהם פטורים ממעשרות, מפני שנגמרה מלאכתם ביד הגוי. על כך ראה את תמיהת הרב אלעזר מנחם מן שך, בתוך: ישורון - מאסף תורני יא (תשס"ב) עמ' רפו.
2. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ב: 'גוי שתרם תרומתו תרומה'; מנחות, סז ע"א: 'תרומתו בארץ אסורה ומדמעת... מדרבנן, גזירה משום בעלי כיסים'. יש שהביאו מקור זה, ראה: סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אמרינן במנחות; ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ד הטי"ו ד"ה הנכרי; הרב יוסף קארו (כסף משנה, הלי' תרומות פ"ד הטי"ו; בית יוסף, יו"ד סי' שלא אות מד ד"ה ומה שכתב); הר המור, הלי' תרומות פ"ד הטי"ו; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"ט; ערוך השלחן (הלי' תרומות סי' נה סעי' ו; שם סי' סד סעי' יז); גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צא, בדעת השו"ע. יש שהביאו מקור לדין זה מדברי תרומות, פ"ג מ"ט: 'העובד כוכבים והכותי תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר... תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ורבי שמעון פוטר'. יש אומרים, שחכמים סוברים שתרומתו מדרבנן ורבי שמעון סובר שאינה תרומה כלל, ולפי זה פסק הרמב"ם כחכמים כדבריו בפיהמ"ש, תרומות פ"ג מ"ט, ראה כן: שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה ודע דההיא; רדב"ז, הלי' תרומות פ"ד הטי"ו ד"ה הנכרי; מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"ה ד"ה הנכרי; תי"ט, תרומות פ"ג מ"ט ד"ה הנכרי; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כג ד"ה ונראה דעת; דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ד הטי"ו ביאור ההלכה ד"ה הגוי; שם,

את הגוי שהפריש תרומה אם אמר בדעת ישראל הפרשתיה³ תנתן לכהן, ואם לאו טעונה נניזה שמא בלבו לשמים.⁴ במה דברים אמורים, בארץ ישראל אבל גוי שהפריש תרומה בחוצה לארץ לא גזרו עליה ומודיעין אותו שאינו צריך ואינה תרומה כלל.⁵

א. גוי שתרם

הנכרי שהפריש תרומה משלו

לדעה זו, אף כשהיבול שממנו הפריש הגוי פטור מתרומה,⁶ גזרו חכמים שתרומתו תרומה.⁷

ויש אומרים, דווקא כשכוונתו בתרומה זו לפטור יבול אחר שחייב בתרומה - תרומתו תרומה.⁸

ציון ההלכה ס"ק שנה). ויש אומרים, שלדעת חכמים חיובו מן התורה, והרמב"ם פסק כרבי שמעון שחייב מדרבנן, ראה: לחם משנה, ה' אישות פ"ג הי"ז; ישועות מלכו, ה' תרומות פ"ד הטי"ו.

3. בביאור יבדעת ישראל, ראה: רש"י, ערכין ו ע"א ד"ה אם אמר, שהביא ב' פירושים: שאומר שכוונתו הייתה שתלך התרומה למקום שתרומת ישראל הולכת, או 'שישראל אמר לי להפרישה', וסיים: 'וראשון שמעתי'. יש שהביאו רק את הביאור הראשון, ראה: רבינו גרשום, שם ד"ה אם אמר; שו"ע, יו"ד סי' שלא אות מד ד"ה ומה שכתב; ב"ח, שם אות כז ד"ה ומ"ש בודקין; פרישה, שם אות נט; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סד סעי' יז.

4. ערכין, ו ע"א; רמ"א, יו"ד סי' שלא סעי' מד. השווה כן לדברי רמב"ם, ה' מתנות עניים פ"ח ה"ח.

5. תוספתא, חלה פ"ב ה"ו; מנחות, סז ע"א; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מד. בטעם ההבחנה בין ארץ ישראל לחו"ל בגזירת בעלי כיסין, יש שביארו משום שעיקר הפרשת תרומות ומעשרות בחו"ל היא מדרבנן וחכמים לא גזרו, ראה: משמעות ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד הטי"ו ד"ה בד"א; רדב"ז, שם ד"ה בד"א; ב"ח, יו"ד סי' שלא אות כז ד"ה ומ"ש במה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קו ד"ה בד"א; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' ד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הטי"ו ס"ק קנא. יש מי שביאר, שאין בודקים את הגוי בחו"ל משום ידבחו"ל אין דעתו לשמים, ראה: צפנת פענח, ה' מתנות עניים פ"ב ה"ח.

6. לפי המבואר לעיל פ"א הי"א אות א.

7. יש שביארו את גזירת חכמים בכך שכשהגוי מפריש מתבואתו אנו חוששים שמא תבואת ישראל היא, ראה: שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה ודע דההיא; מרכבת המשנה (חעלמא), ה' תרומות פ"א הי"א; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הטי"ו סוף אות א ד"ה ולכן מפרש. ויש שביארו, שבגזירה זו באו חכמים למנוע מאנשים שיקנו תבואתם לגוי כדי לפטור ממעשרות, ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד הטי"ו סוף ד"ה הנכרי; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כג ד"ה ונראה דעת; הר בשן, ה' תרומות פ"ד הטי"ו; דרך אמונה, שם ס"ק קמד.

ויש שכתבו, שדין זה אינו מקור גזירת חכמים אלא השלכה של גזירה אחרת שלא לפטור פירות יהודי שמרחם גוי, ראה: פרישה, יו"ד סי' שלא אות נז.

8. תוספות, בכורות יא ע"ב ד"ה טבלים; טור, יו"ד סי' שלא. כך ביאר את דברי הטור דרך אמונה

ויש אומרים, לדעת ראשונים רבים רק אם תרם הגוי מיבול שחייב תרומתו תרומה, אך לא אם תרם מיבול שלו.⁹

ב. גוי שעישר

גזרו שתהיה תרומתן תרומה

אף שהוזכר כאן רק דין תרומה, אם עישר חלים על מעשרותיו דיני מעשר,¹⁰ ויש להפריש מן המעשר תרומת מעשר,¹¹ ואת המעשר השני לאכול בירושלים בקדושה או לחללו.¹²

יש שהסתפקו אם יכול הגוי לחלל מעשר שני שלו ולהתירו באכילה.¹³

ג. הפרשה במחשבה

תרומתן תרומה

יש אומרים, אם הפריש הגוי תרומה במחשבה אינה תרומה.¹⁴

יש אומרים, תרומתו תרומה גם כשהפריש במחשבה.¹⁵

(הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ציון ההלכה ס"ק שמא; שם ס"ק שסב). ויש שביארו, שדברי הטור אינם חולקים על דעת הרמב"ם, אלא מוסיפים שגם במקרה שמפריש על תבואת ישראל תרומתו תרומה, ראה: פרישה, יו"ד סי' שלא אות נו; ב"ח, שם אות כז; עשר תעשר, שער הלכה הלי קו, בשם יש אומרים. ויש שביארו, שדבריהם של התוספות אינם עוסקים בתורם מתבואה פטורה אלא בתורם מתבואה חייבת על של ישראל, ורק בזה תרומתו תרומה מן התורה, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ס"ק קמה. ראה מה שתמה על שיטה זו, שם ציון ההלכה ס"ק שס.

9. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ס"ק קמה, בדעת רוב הראשונים שביארו את גזירת בעלי כיסין באופן שונה.

10. תרומות, פי"ג מ"ט: 'תרומתו תרומה ומעשרותיו מעשר'.

11. רש"י, תרומות פי"ג ה"ה ד"ה ומעשרותן; מלאכת שלמה, תרומות פי"ג מ"ט ד"ה ומעשרותן; הון עשיר, שם ד"ה ומעשרותן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ס"ק קמב.

12. רש"י, תרומות פי"ג ה"ה ד"ה ומעשרותן; מלאכת שלמה, תרומות פי"ג מ"ט ד"ה ומעשרותן; הון עשיר, שם ד"ה ומעשרותן. ראה: חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק כו ד"ה והא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ס"ק קמב, שאין הגוי יכול לאוכלו בירושלים אלא ישראל.

13. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ציון ההלכה ס"ק שמח.

14. ירושלמי, תרומות פ"א ה"א: 'גוי שאין כתיב בו מחשבה ותורם', לשיטת הסוברים שתירוצו הירושלמי יתמן להכשיר כאן לתרומה אינו דוחה הנחה זו. ראה: רש"י, שם ד"ה תמן, שמבאר דין זה להקדש; מהר"א פולדא, שם ד"ה וכאן לתרומה; ניר, שם ד"ה והתני; מעשה אורג, שם ד"ה וכאן לתרומה; קרבן העדה, יבמות פי"ג ה"ב ד"ה כאן לתרומה; קרית מלך, הלי תרומות פ"ד ה"ט"ו ד"ה ומדבריהן.

ד. חיוב חומש במכלה תרומת הגוי

גזרו שתהיה תרומתן תרומה

לדעה זו -

יש אומרים, האוכל תרומת הגוי חייב בחומש ככל תרומה.¹⁶

ויש אומרים, אינו חייב בחומש.¹⁷

ה. מעמד התרומה והפירות לאחר הפרשת הגוי

תרומתן תרומה

יש אומרים, אם פירות הגוי חייבים בתרומות ומעשרות, אינם נפטרים על ידי הפרשתו, ואף את התרומה חייב הכהן לתקן קודם שיאכל.¹⁸

ויש אומרים, תרומתו של הגוי מתקנת את הפירות שברשותו, אפילו אם הם טבל גמור.¹⁹

ו. מעמד התרומה כשלא הפריש לדעת ישראל

אם אמר בדעת ישראל הפרשתיה תנתן לכהן, ואם לאו טעונה גניזה
שמא בלבו לשמים

והוא הדין אם אינו יודע להשיב על מטרת הפרשתו, או שאינו לפנינו, חוששים שמא בליבו לשמים.²⁰ אם אמר הגוי שכוונתו בתרומה הייתה לתת אותה לעניים

15. לפי מסקנת הירושלמי, תרומות פ"א ה"א: 'כאן להכשיר כאן לתרומה', כפי שהבינו: פני משה, יבמות פ"ג ה"ב ד"ה כאן לתרומה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ז אות ו; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק קמג; שם פ"ד ה"ז ס"ק קסז).

16. כדעת חכמים במשנה, תרומות פ"ג מ"ט, והרמב"ם פיהמ"ש שם, פסק כדבריהם. כן ביארו בדברי הרמב"ם: שו"ת רבי בצלאל אשכנזי, סי' א ד"ה ודע דהיא; מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"ה ד"ה הנכרי; חזו"א, שביעית סי' א ס"ק כג ד"ה ונראה דעת; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק קמג; שם, ציון ההלכה ד"ה הגוי; שם, ציון ההלכה ס"ק שנה).

17. כדעת רבי שמעון במשנה, תרומות פ"ג מ"ט. כך ביארו בדעת הרמב"ם: לחם משנה, הלי אישות פ"ג ה"ז; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ד ה"ז.

18. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד ה"ז הנכרי; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק כו, לשיטת הרמב"ם שתרומתו תרומה מדרבנן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק קמב.

19. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ז אות ב, בשיטת הרמב"ם. כן נראה ממפרשים נוספים שכתבו שרק לדעת רבי שמעון צריך לעשר את התרומה, ראה: שיטה מקובצת, ערכין ו ע"א ס"ק ג; הערות הגר"ש אלישיב, שם ד"ה אי בדעת.

20. לחם משנה, הלי ערכין וחרמין פ"א ה"ב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד ה"ז ס"ק קמח, שמבאר דין זה גם בסתמא, שאנו חוששים גם אם לא אמר כן הגוי בפירוש.

- יש אומרים, אין עליה קדושת תרומה כלל.²¹

ז. בליבו לשמים - בזמן הזה

טעונה גניזה שמא בלבו לשמים

כאשר הגוי לא פירש את מטרת הפרשתו, יש חשש שמא היא הקדש,²² משום שמא התכוון לעבודה זרה,²³ או שמא התכוון לקדושת קרבן.²⁴ יש אומרים, בזמן הזה חששות אלו מצויים פחות ואין לחשוש להם.²⁵

ח. הודעה לגוי כשאינה תרומה

ומודיעין אותו שאינו צריך ואינה תרומה כלל

יש שביארו, צריך להודיעו שאינה תרומה כדי שלא יאמר הגוי שישראל זר אוכל תרומה ויהיה בכך חילול ה'.²⁶ ויש שביארו, יש בכך גניבת דעת הגוי שנתן את התרומה על דעת שיאכלה הכהן, ולפי זה כתבו שאין ישראל יכול לאוכלה לפני שמודיעו.²⁷

ט. תרומת גוי בחו"ל²⁸

ואינה תרומה כלל

ויש אומרים, תרומתו תרומה לגבי איסור לישראל זר לאוכלה.²⁹

-
21. ערוך השלחן, ה' תרומות ס"י סד סעי' יז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ט סעי' ד; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קמט.
 22. רש"י, ערכין ו ע"א ד"ה טעונה; ב"ח, יו"ד ס"י שלא אות כז ד"ה ומ"ש ובודקין.
 23. פרישה, יו"ד ס"י שלא אות ס; בית הלל, שם ס"ק ג; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קמט. ראה: טור, יו"ד סוף ס"י רנט.
 24. רבינו גרשום, ערכין ו ע"א ד"ה שמא.
 25. דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קמט; ה' מתנות עניים פ"ח ה"ח ס"ק נה, והוסיף: יוכן המנהג), לפי שיטת ערוך השלחן, יו"ד ס"י רנט סעי' יד, בענין גוי שנדב לצדקה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קו סוף ד"ה ובודקין, לשיטת רבינו גרשום, לעיל הערה 24, שהחשש שמא הקדישו לקרבן.
 26. ש"ך, יו"ד ס"י של ס"ק ג; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קנב, והוסיף: ויהיה חילול ה".
 27. צננת פענח, ה' תרומות פ"ב ה"י ד"ה אך י"ל.
 28. ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קנ, שסוריא וגבולות עולי מצריים נחשבים כארץ ישראל לענין זה.
 29. חזו"א, שביעית ס"י א ס"ק כד, ממשמעות מנחות סז ע"א; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד הט"ו ס"ק קנג; שם, ביאור ההלכה ד"ה ואינה), לדעת ראשונים אחרים.

הלכה טז

- א. התכוון לומר תרומה ואמר מעשר
- ב. נאמנות התורם לגבי אחרים
- ג. התכוון לומר תרומה ואמר תרומת מעשר
- ד. התכוון לומר תרומת מעשר ואמר תרומה
- ה. התכוון לומר מעשר ראשון ואמר מעשר שני או עני
- ו. התכוון לומר מעשר עני ואמר מעשר שני
- ז. אמר מעשר כשכוונתו למעשר ראשון, שני או עני
- ח. הצורך במעשה ההפרשה
- ט. הפרשת יתר המעשרות במחשבה
- י. בין דמאי לטבל במחשבה
- יא. ברכה על הפרשה במחשבה

המתכוון לומר תרומה ואמר מעשר, מעשר תרומה, לא אמר כלום, עד שיהיה פיו ולבו שוין.¹ הפריש תרומה במחשבתו ולא הוציא בשפתיו כלום הרי זו תרומה, שנאמר ונחשב לכם תרומתכם² במחשבה בלבד תהיה תרומה.³

א. התכוון לומר תרומה ואמר מעשר

המתכוון לומר תרומה ואמר מעשר... לא אמר כלום

יש אומרים, מה שאמר בפיו לא חל אבל התרומה חלה בעת שחשב עליה בליבו, שתרומה חלה במחשבה.⁴ ורק אם התכוון שלא תחול מחשבתו עד שיוציא בפיו, אין תרומתו תרומה מפני שבטעות אמר 'מעשר'.⁵

-
1. תרומות, פ"ג מ"ח; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' מה.
 2. במדבר, יח כז.
 3. ספרי, במדבר פרשת קרח פסקא קכא; ירושלמי, תרומות פ"א ה"ז; ביצה, יג ע"ב; גיטין, לא ע"א; מנחות, נד ע"ב-נה ע"א; בכורות, נח ע"ב-נט ע"א; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' מו.
 4. תוספות, ערכין ה ע"א ד"ה אדם, בתירוץ הראשון; אך ראה שו"ת הר צבי, זרעים ח"א ס"י מז, שהבין את דברי התוספות באופן שונה. אפיקי ים (ח"א ס"י כד אות ז, בשם הרב אליעזר רבינוביץ; שם אות י, בשם הרב ירוחם יהודה ליב פרלמן).
 5. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"ח; טורי אבן, חגיגה י ע"א אבני שהם ד"ה דילמא לאפוקי; קרן אורה, נדרים ב ע"א ד"ה אלא דיש לומר; אור שמח, הל' נדרים פ"ג הכ"ב; עשר תעשר, שער הלכה ס"ק קז; תורת זרעים, תרומות פ"ג מ"ח, בביאור דעת הרמב"ם; שיעורי רבי דוד פוברסקי (פסחים סג ע"א אות שסג; שם אות שעה); הערות הגר"ש אלישיב, שבועות כו ע"ב

יש אומרים, גם התרומה שחשב בליבו לא חלה,⁶ מפני שסתור את מחשבתו בדבריו.

ב. נאמנות התורם לגבי אחרים

המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר... לא אמר כלום

נאמן התורם לומר שהתכוון לומר תרומה ואמר מעשר, ופירותיו חולין, ואף אחרים יכולים לסמוך על דבריו.⁷

ג. התכוון לומר תרומה ואמר תרומת מעשר

כשם שאם קרא מעשר לתרומה לא אמר כלום, כך אם קרא לה תרומת מעשר, או התכוון לומר מעשר ואמר תרומת מעשר, לא אמר כלום.⁸

ד. התכוון לומר תרומת מעשר ואמר תרומה

התכוון לומר תרומת מעשר ואמר תרומה דבריו קיימים, משום שגם תרומת מעשר נקראת תרומה.⁹

ה. התכוון לומר מעשר ראשון ואמר מעשר שני או עני

התכוון לומר מעשר ראשון ואמר מעשר שני או עני ולהיפך - יש אומרים, לא אמר כלום.¹⁰

ד"ה אמר רב ששת. ראה: חזו"א, מעשרות סי' ז' ס"ק כה ד"ה תוס'; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הטי"ז אות א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קנה.

6. תוספות, ערכין ה' ע"א ד"ה אדם, בתירוץ השני; ר"ן, קידושין כ' ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה אמר רבא, בשם ר"ת; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד הטי"ז ד"ה המתכוין; רדב"ז, שם, בשם הרי"ש; קרית ספר, שם; ר"ש, תרומות פ"ג מ"ח ד"ה לא; רא"ש, שם ד"ה פיו; תני"ט, שם ד"ה עד, בשם הרי"ש; יד דוד, שם ד"ה בא"ד ודוקא; מלאכת שלמה, שם, בשם הרש"ס; ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק עו; רש"ש, ערכין ה' ע"א ד"ה תד"ה אדם; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' ג; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קנה.

7. תשובות מימוניות, נשים סי' ג; רש"ס, תרומות פ"ג ה"ד ד"ה עולה; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ג מ"ח אות כז; עשר תעשר, שער הלכה ה' קז; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' כב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לב סעי' ה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קנו.

8. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לב סעי' ג; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הטי"ז סוף ס"ק קנה.

9. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לב סעי' ג; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק לח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קנה.

10. גר"א, הגהות לתוספתא תרומות פ"ד ה"א ד"ה דבריו קיימין; מנחת ביכורים, שם ד"ה מעשר ראשון; מנחת יצחק, שם ד"ה מעשר ראשון; חזון יחזקאל, שם ד"ה מעשר ראשון; ערוך

ויש אומרים, דבריו קיימים.¹¹

ו. התכוון לומר מעשר עני ואמר מעשר שני

התכוון לומר מעשר שני ואמר מעשר עני לא אמר כלום.¹²

התכוון לומר מעשר עני ואמר מעשר שני -

יש אומרים, לא אמר כלום.¹³

ויש אומרים, חלה ההפרשה משום שמעשר שני הוא שם כולל.¹⁴

ז. אמר מעשר כשכוונתו למעשר ראשון, שני או עני

התכוון למעשר מסוים ואמר מעשר סתם, דבריו קיימים לכל מעשר אליו

התכוון.¹⁵

ח. הצורך במעשה הפרשה

הפריש תרומה במחשבתו ולא הוציא בשפתו כלום, הרי זו תרומה

יש אומרים, אין צורך במעשה הפרשה וניתן לתרום במחשבה בלבד.¹⁶

השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' ד; המעשר והתרומה, פי"ה סעי' כג; כרם ציון השלם, ח"יג

הלכות פסוקות פרק לב סעי' ד; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הטי"ז ס"ק קנה.

11. חסדי דוד, תרומות פי"ד הי"א ד"ה וסיפא; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה מע"ר.

12. תוספתא, תרומות פי"ד הי"א.

13. גר"א, הגהות לתוספתא תרומות פי"ד הי"א ד"ה ראשון; מנחת ביכורים, שם ד"ה נתכוין;

מנחת יצחק, שם ד"ה מעשר עני; המעשר והתרומה, פי"ה סעי' כג; כרם ציון השלם, ח"יג

הלכות פסוקות פרק לב סעי' ד; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק כה ד"ה תוספתא; דרך אמונה,

הלי תרומות פי"ד הטי"ז ס"ק קנה.

14. הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מד אות ב; כרם ציון, ח"א סי' א ד"ה

ואדכרנא), בדעת הרמב"ם; המעשר והתרומה, פי"ה בית האוצר ס"ק לח, בשם הרב צבי פסח

פראנק.

15. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' ד; כרם ציון השלם, ח"יג הלכות פסוקות פרק לב סעי'

ד; המעשר והתרומה, פי"ה בית האוצר ס"ק לח; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הטי"ז ס"ק

קנה, וכתב שם בציון ההלכה ס"ק שפג: 'ולכתחילה בודאי צריך לפרט איזה מעשר הוא עושה'.

16. ראבי"ה, מהדורת דבליצקי ח"יג סי' תקלז עמ' קסו ד"ה ונראין; רש"י (קידושין מא ע"ב ד"ה

במחשבה; גיטין לא ע"א ד"ה ובמחשבה; ביצה יג ע"ב ד"ה ובמחשבה; מנחות נה ע"א ד"ה

במחשבה; בכורות נט ע"א ד"ה ובמחשבה, בפירוש השני, ראה: הערות הגר"ש אלישיב, שם

ד"ה רש"י בד"ה במחשבה, שאף הפירוש הראשון מסכים לכך); תוספות (גיטין לא ע"א ד"ה

במחשבה; מנחות נה ע"א ד"ה במחשבה; בכורות נט ע"א ד"ה במחשבה); סמ"ג, עשין סי'

קלד ד"ה עוד שנינו שם; רבינו גרשום, מנחות נד ע"ב ד"ה כשם שהתרומה; ר"י מגאש,

שבועות כו ע"ב ד"ה מיתבי; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה נטלת; חידושי הר"ן, שם ד"ה כשם

שתי"ג; ריטב"א (קידושין מא ע"ב ד"ה הא דאמרינן; ביצה יג ע"ב ד"ה ובמחשבה); רשב"א

ויש אומרים, יש לבצע את מעשה ההפרשה בפועל, וקריאת השם תהייה במחשבה.¹⁷

ויש אומרים, רק בדיעבד חלה הפרשתו במחשבה, אך מדרבנן צריך לכתחילה לעשות מעשה או לומר בפיו.¹⁸

יש מי שאומר, בזמן הזה שהתרומה הולכת לאיבוד ניתן להפריש לכתחילה במחשבה בלבד.¹⁹

ויש חולקים, אין ההפרשה חלה אלא בדיבור.²⁰

ט. הפרשת יתר המעשרות במחשבה

הפריש תרומה במחשבתו

יש אומרים, הפרשה במחשבה מועילה רק בתרומה גדולה ולא בתרומת מעשר.²¹

(ביצה יג ע"ב ד"ה באומד, לשיטת יש מפרשים; גיטין לא ע"א ד"ה באומד; קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה) הביא דברי רש"י המובאים בהערה זו וכתב: 'וכן עיקר'; שיטה לא נודע למי, קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה; שיטה קדמונית, שם ד"ה מה לתרומה; מאירי (גיטין לא ע"א ד"ה תרומה, בשם יש מפרשים; פסחים סג ע"א ד"ה כל מה; קידושין מא ע"ב ד"ה ותרומה זו); אגודה, גיטין פ"ג סי' מה ד"ה ניטלת; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מו; לבוש, שם; משמעות גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צב, שהביא את המקורות הנ"ל בדעת השו"ע; ערוך השלחן (ה' תרומות סי' ס ע"ב לב; שם סי' סה ע"א); משנה ברורה, סי' תנז ס"ק יד; המעשר והתרומה, פ"ה ע"ב כד.

יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ד ה"ט"ז ד"ה הפריש; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"ט"ז אות ב ד"ה אולם התוס'; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ט"ז ס"ק קסב.

17. ראב"ה, מהדורת דבליצקי, ח"ג סי' תתקלו עמ' קסו ד"ה ונראין. (בסתירת דבריו, ראה: שם הערה כב); תוספות, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר, בשם רבינו תם; רשב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה, בשם ויש מי שפירש; ריטב"א, מהדו"ב (הוצאת מוסד הרב קוק) קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה, בשם ויש מפרשים; שיטה לא נודע למי, שם ד"ה מה לתרומה, בשם ואית דמפרשי; שיטה קדמונית, שם ד"ה מה לתרומה, בשם ויש מפרשים; יש שכתבו כדעה זו גם בדעת הרמב"ם, ראה: מנחת חינוך (מצווה שצו אות ב ד"ה ותרומת מעשר ומעשר; מצווה תקז אות ג); שער המלך, ה' תרומות פ"ד ה"ט"ז ד"ה ודע דמדברי; שו"ת דבר אברהם (ח"א סי' טז אות ח; שם אות יב); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קז ד"ה הפריש תרומה, עמ' שמז.

18. חזו"א, ערלה סי' ה ס"ק ט; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"ט"ז ס"ק קסג, וראה להלן הערה 28 בשמו.

19. העמק שאלה, פרשת צו שאילתא עג ס"ק ג. לאור דבריו, בתרומת שמן שניתנת לכהן גם בזמן הזה יש להקפיד להפריש בדיבור.

20. רש"י, בכורות נט ע"א ד"ה במחשבה, בפירוש הראשון; ראב"ה (מהדורת דבליצקי, ח"ג סי' תתקלו עמ' קסה ד"ה והך מחשבה - בסתירת דבריו, ראה: שם עמ' קסו הערה כב); מאירי, שבועות כז ע"א ד"ה אף על פי שלענין; תוספות ר"ד, שבת קמב ע"א ד"ה רשב"א; שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ק סי' כט ד"ה ואפשר עוד לומר.

21. רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת; ריטב"א, שם ד"ה וכתב רבינו, בשם התוספות; רשב"א

- ויש אומרים, הפרשה במחשבה מועילה גם בתרומת מעשר.²²
 יש אומרים הפרשה במחשבה מועילה גם ליתר המעשרות.²³
 ויש אומרים, הפרשה במחשבה אינה מועילה למעשרות.²⁴
 ויש אומרים, אינה מועילה רק למעשר שני ומעשר עני.²⁵
 לדעת המתירים להפריש מעשר שני במחשבה -
 יש אומרים, יכול גם לחללו במחשבה.²⁶
 ויש אומרים, אין מחללים מעשר שני במחשבה.²⁷

- (ביצה יג ע"ב ד"ה מה תרומה, בשם התוספות; קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה, בשם יש מי שפירש); שיטה מקובצת, ביצה יג ע"ב ד"ה כך תרומת, בשם הרשב"א; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"ב סי' קלח אות א, בביאור דעת המאירי, שבת קכו ע"ב ד"ה כבר ביארנו. 22. מאירי, שבת קכו ע"ב ד"ה כבר ביארנו; כך עולה מדעת הסוברים שגם רבנן מתירים הפרשת תרומת מעשר במחשבה, ראה: תוספות, גיטין לא ע"א ד"ה כך; רמב"ן, גיטין לא ע"א ד"ה נטלת, בשם יש אומרים; ריטב"א, שם ד"ה וכתב רבינו, בשם רבו; רשב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה מה לתרומה, בתירוץ הראשון; שיטה לא נודע למי, שם ד"ה מה לתרומה; תוספות טו"ד, שם ד"ה שכן ישנה; תוספות הרא"ש, שם ד"ה מה לתרומה; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז ד"ה הפריש; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סה סעי' ב.
23. משמעות רש"י, מנחות נה ע"א ד"ה במחשבה, שביאר שבהפרשה במחשבה ינותן ענינו בצד זה ואוכל בצד אחר, משמע שהפרשתו מתירה את האכילה; משמעות הראשונים שדנו באפשרות להתיר את הטבל בשבת על ידי הפרשה במחשבה, ראה: תוספות (בכורות נט ע"א ד"ה במחשבה; מנחות נה ע"א ד"ה במחשבה); מרדכי, ה"ל ארץ ישראל, ד"ה גרסין (מהדורת דיקמן, עמ' כא-כב); שיטה מקובצת, ביצה לה ע"א ד"ה הא קא; מנחת חינוך, מצווה שצו אות ב ד"ה ותרומת מעשר; חסדי דוד, מעשר שני פ"ד הטי"ז; אמרי בינה, דיני תרומות ומעשרות סי' ז ד"ה ועיין, בדעת הרמב"ם; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' סה סעי' ב; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' טז אות ח; הרא"ש קוק (בתוך: אשי השם, הערות ד"ה בסי' א'; הסכמות הרא"ש, הוצאת בית הרב תשע"ז הסכמה טז ד"ה בסי' א'); חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ה ד"ה ת"ג; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז אות ג ד"ה ולכן; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קס.
24. קרית ספר, ה"ל מעשר פ"ז; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' טז אות ד ד"ה אבל, בדעת התוספות להלן הערה 28 ולדבריו זוהי גם כוונת יתר דברי התוספות שהובאו לעיל הערה 16; קרית מלך רב (נבון, הוצאת מכון משנת רבי אהרן), ח"ב סי' ט ד"ה ולקושיא; כלי חמדה, פרשת תרומה אות א ד"ה ובאמת, בשיטת הרמב"ם; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק כח סעי' ה.
25. רש"י (גיטין לא ע"א ד"ה במחשבה; מקורי הרמב"ם, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז), בביאור שיטת תוספות (גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת; מנחות נד ע"ב ד"ה ניטלת). אולם, ראה לעיל הערה 23 בשם החזו"א מה שביאר בדעת התוספות; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' נד, בדעת התוספות.
26. תיו"ט, מעשר שני פ"ד מ"ז, והוסיף: 'ונראה שדעת הרמב"ם כך היא'; צפנת פענח, ה"ל ערכין וחרמין פ"ז ה"ה: 'דגם הפדיון דמעשר שני די במחשבה'; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז אות ג ד"ה ולכן.
27. חזו"א (דמאי סי' טו ס"ק ה ד"ה ואם; שם ד"ה ולהאמור); דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד הטי"ז ס"ק קס.

י. בין דמאי לטבל במחשבה

יש אומרים, מחשבה גמורה מועילה בכל המעשרות רק בדמאי ולא בטבל ודאי.²⁸
 ויש אומרים, מועילה מחשבה גמורה גם בטבל ודאי בכל המעשרות.²⁹

יא. ברכה על הפרשה במחשבה

יש אומרים, כאשר מפרישים במחשבה בלבד אין לברך,³⁰ אך מכיון שמדברנן יש צורך בדיבור או הפרשה בפועל אזי יש לברך.³¹
 ויש אומרים, גם כאשר מפרישים במחשבה בלבד מברך.³²
 ויש המסתפקים בדבר.³³

28. רש"י (גיטין לא ע"א ד"ה במחשבה; מקורי הרמב"ם, הל' תרומות פ"ד ה"ז), בביאור שיטת תוספות (גיטין לא ע"א ד"ה ניטלת; מנחות נד ע"ב ד"ה ניטלת), לדעתו רק מעשר שני ועני אפשר רק בדמאי; חזו"א, ערלה סי' ה ס"ק ט ד"ה ונקטינן; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד ה"ז ס"ק קסג. לשיטה זו, מה שמועילה הפרשה במחשבה לגמרי ללא דיבור הוא רק בדמאי ולא בטבל ודאי, ראה לעיל הערה 17. בדבריו שם ציון ההלכה ס"ק תיב, מיישב את הסתירה בדברי התוספות המצוינים כאן לדבריהם לעיל הערה 16.
29. מרדכי, הל' ארץ ישראל, ד"ה גרסינן (מהדורת דיקמן, עמ' כב). שיטה זו תואמת את הפרשנים שהובאו לעיל הערה 16, שמחשבה מועילה ללא הפרשה ודיבור ולא צמצמו זאת דווקא לדמאי, וכן העיר שער המלך, הל' תרומות פ"ד ה"ז ד"ה ודע מדברי, שדברי התוספות לעיל הערה 16 מנוגדים לדברי התוספות לעיל הערה 28.
- אולם, יש שביארו בדרכים שונות שכל דברי התוספות עולים בקנה אחד ואין סתירה בניהם, ראה הערה 24 בדברי שו"ת דבר אברהם, והערה 25 בדברי שו"ת הר צבי והערה 28 בדברי דרך אמונה.
30. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ב ה"ז אות א ד"ה אך לולא (השווה לדבריו, הל' תרומות פ"ד ה"ז אות ה ד"ה אולם).
31. הרב בנימין וולף איגר, בתוך: שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ק סי' כט ד"ה ואפשר עוד; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' טז אות יב ד"ה ובה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' ו אות ט, לדבריו לא מועילה מחשבה לגמרי בהפרשת תרומה אלא 'צריך לברר ולסמן בהמחשבה באיזה חיטה או יותר תהיה התרומה, ובמחשבה לבד בלא שום סימון לא מהני, וא"כ הרי יכול שפיר לברך'; ראה גם: שו"ת שנות חיים (קלוגר), סי' רמד ד"ה והנה ביתר.
32. שו"ת רבי עקיבא איגר, מהדו"ק סי' ל ד"ה ולעני"ד; אור שמח, הל' מילה פ"ג ה"ו ד"ה עוד כתב שם; שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תניינא ח"ב סי' פו ד"ה והנה בשנת; חלת לחם, סי' ז שירי ברכה ס"ק ב; אמרי בינה, דיני שבת סי' כ ד"ה עוד י"ל; הרב חנוך זונדל גרוסברג (המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק פב; כרם ציון ח"ג עמ' עז ד"ה ובספרנו); שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' נד ד"ה ויעוין. כן עולה מהפוסקים הסוברים שמעמדה של מחשבה בתרומה כמעשה, ראה: עמודי אש (אייזנשטיין), סי' ב קונטרס מעון הברכות אות כח ד"ה וראיתי בספר; תורת הארץ, ח"א פ"ד אות לג ד"ה ועלה בדעתי; שיעורי הרב (סולובייצ'יק), גיטין ח"א לא ע"א ד"ה ולדברינו. יש שהוכיחו כן מדברי רמב"ן, הל' חלה לה ע"א ד"ה ותניא בתוספתא, ראה: דרך אמונה (הל' תרומות פ"ב ה"ז ציון ההלכה ס"ק תיז; שם ביאור ההלכה ד"ה מברך).
33. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק ה ד"ה ואם ברך; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ב ה"ז ס"ק קמו; שם ביאור ההלכה ד"ה מברך).

הלכה יז

א. מעמד הפירות עד קיום התנאי	י. שאלת אישה נשואה על הפרשתה
ב. ברכה על הפרשה בתנאי	יא. שאלת מופלא הסמוך לאיש
ג. משפטי התנאים	יב. סיבת השאלה
ד. תנאי במחשבה	יג. שאלה לאחר אכילה
ה. חזרה מההפרשה תוך כדי דיבור	יד. שאלה לאחר שתרו"מ אינם בידו
ו. שאלה על תרומות ומעשרות	טו. שאלה על חלק מההפרשה
ז. שאלה על פדיון מעשר שני	טז. אופן ההתרה - פתח וחרטה
ח. שאלה על תרו"מ שהגיעו ליד כהן ולוי	יז. ברכה על ההפרשה השנייה
ט. שאלה בתרומה שהופרשה ע"י שליח	

המפריש תרומה! על תנאי – אם נתקיים התנאי הרי היא תרומה, ואם לא נתקיים אינה תרומה.² וכך³ המפריש תרומה או מעשרות וניחם עליהן הרי זה נשאל עליהן לחכם ומתיר לו כדרך שמתירין שאר הנדרים ותחזור חולין כמות שהיתה, עד שיפריש פעם שנייה אותה שהפריש תחילה או פירות אחרות.⁴

א. מעמד הפירות עד קיום התנאי

המפריש תרומה על תנאי

אם התנה בלשון עתיד, כגון 'אם ירדו גשמים' או 'לכשירדו גשמים', אין התרומות והמעשרות חלים אלא כאשר התקיים התנאי. לפיכך, כל עוד לא התקיים התנאי יכול לחזור בו.⁵ במקרה זה, קודם שיתקיים התנאי יכול לאכול

1. והוא הדין לשאר מעשרות, ראה: רמב"ם, ה' תרומות פ"ד הי"ח, לגבי תרומת מעשר; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קסח.
2. טבול יום, פ"ד מ"ז; תוספתא (תרומות פ"ב ה"ז-ה"ח; שם פ"ד ה"ט"ו); עירובין, לו ע"ב: 'היו לפניו שני רימונים של טבל, ואמר אם ירדו גשמים היום יהא זה תרומה על זה, ואם לא ירדו גשמים היום יהא זה תרומה על זה'; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א: 'התורם את הבור ואמר הרי זו תרומה על מנת...'; שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' מז; יו"ד סי' שכז סעי' א).
3. על החידוש שיש בהלכה זו, ראה: ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סה סעי' ה-ו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ז גאון צבי ס"ק ה.
4. יש שלא גורסים מילה זו בדברי הרמב"ם ולדעתם שני חלקי ההלכה אינם קשורים זה לזה, ראה: מעשה רקח, ה' תרומות פ"ד הי"ז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ב הי"ז ס"ק קעב.
5. נדרים, נט ע"א; עירובין, לו ע"ב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מח.
6. על ההבחנה הכללית בין תנאי 'אם' לתנאי 'על מנת', ראה: גיטין, עז ע"א; שו"ע, אבן העזר סי' לח סעי' ו-ז. ביחס לדיני תרומה, ראה: חזו"א, דמאי סי' טז ס"ק ז; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קסט.

מהיבול ארעי ולעשות מהיבול תרומה ומעשרות על מקום אחר, ואם נגנבו או אבדו הפירות המיועדים לתרומה לפני קיום התנאי - שאר הפירות נותרים טבל.⁶

אולם, אם התנה בלשון 'על מנת', כגון 'על מנת שירדו גשמים', התרומות והמעשרות חלים מיד בעת ההפרשה. לפיכך, אינו יכול לחזור בו אפילו קודם שיתקיים התנאי.⁵

ויש מי שאומר, כל עוד לא התקיים התנאי אינו יכול לאכול מהיבול מחשש שמא יתבטל התנאי.⁷

ב. ברכה על הפרשה בתנאי

המפריש תרומה על תנאי

יש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ותולה את חלותם בתנאי שיתברר בהמשך אינו יכול לברך עליהן לא בשעת אמירתו ולא בשעת קיום התנאי.⁸

ויש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ותולה את חלותם בזמן, כגון 'לכשתחשך' או לאחר שלושים יום,⁹ יכול לברך מיד בשעת ההפרשה.¹⁰

ויש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ומתנה את חלותם בתנאי התלוי במעשה, אם דעתו לקיימו -

יש אומרים, יברך בעת אמירת התנאי.¹¹

ויש אומרים, לא יברך אלא בשעה שיתקיים התנאי.¹²

6. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קסט.

7. ראב"ד, הלי תרומות פ"ד הי"ט, עפ"י חזון נחום, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה התורם; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ד ס"ק ח ד"ה והראב"ד. אולם, ראה להלן פ"ד הי"ט שיש שלמדו באופן אחר בדעת הראב"ד.

8. הר בשן, הלי תרומות פ"ד הי"ז אות א.

9. עירובין, לו ע"א; רמב"ם, הלי עירובין פ"ו ה"ז.

10. חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק טו. בטעם הדבר, ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קסט.

11. פתחא זוטא, הלי חלה סי' שכג ס"ק ט; חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק טו.

12. בית דוד (ביסטריץ), יו"ד סי' שכו סעי' א; משנת חכמים; דיני ברירה, צפנת פענח ס"ק לב; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"ז אות ה ד"ה ובמפריש; שו"ת שבט הלוי, ח"ב סי' קעז ד"ה סי' שכז.

ויש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות ומתנה את חלותם בתנאי התלוי במאורע שיקרה –

יש אומרים, אם בוודאי יקרה, או על פי רוב,¹³ יכול לברך בשעת אמירת התנאי.¹⁴

ויש אומרים, אף אם יש חשש שהמאורע לא יקרה רשאי לברך.¹⁵

ג. משפטי התנאים¹⁶

המפריש תרומה על תנאי

המפריש תרומות ומעשרות בתנאי -

יש אומרים, אין צריך למשפטי התנאים.¹⁷

ויש אומרים, יש צורך במשפטי התנאים.¹⁸

ד. תנאי במחשבה

המפריש תרומה על תנאי

יש אומרים, אם הפריש תרומות ומעשרות במחשבה יכול אף להתנות במחשבה, אך אם מפריש בדיבור אינו יכול להתנות במחשבה.¹⁹

ויש מי שמשמע מדבריו, שמועיל תנאי במחשבה גם כאשר ההפרשה נעשית בדיבור.²⁰

13. שו"ת מהרש"ם, ח"ג סי' רצו.

14. מקדש מעט (ווארמאן), ה' חלה סי' שכח ס"ק ג; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"יז אות ה ד"ה ובמפריש; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"יז ס"ק קסט.

15. פתחא זוטא, ה' חלה סי' שכג ס"ק ט

16. 'משפטי התנאים' הם כללי הניסוח הראויים של תנאים הנלמדים מהתנאים המפורשים בפרשת בני גד ובני ראובן, ראה: קידושין, סא ע"א; רמב"ם, ה' אישות פ"ו ה"ב; שו"ע, אבן העזר סי' לח סעי' ב.

17. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"יח ביאור ההלכה ד"ה התורם, עפ"י השיטה הסוברת שרק בתנאי הנעשה בין אדם לחבירו צריך את משפטי התנאים, ראה: רמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב ד"ה ואיכא למידק.

18. חזו"א, זרעים ליקוטם סי' ד ס"ק ז ד"ה טבו"י; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"יז אות א ד"ה ברם. ראה: דרך אמונה, (ה' תרומות פ"ד ה"יז ציון ההלכה ס"ק תכו; שם ה"יח ביאור ההלכה ד"ה התורם), ששיטה זו אינה מבחינה בין תנאי הנעשה בין אדם לחבירו לתנאי הנעשה בינו לבין עצמו, כשיטת תוספות, נזיר יא ע"א ד"ה דהוי.

19. משמעות חזו"א, זרעים ליקוטם סי' ד ס"ק ז ד"ה בתו"י"ט; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"יז אות א ד"ה נראה; דרך אמונה, שם ס"ק קסט.

20. תיו"ט, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה רבי יוסי. ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"יז אות א ד"ה ברם; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק תכה.

ה. חזרה מההפרשה תוך כדי דיבור²¹

המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהן

יש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות וחזר בו מההפרשה תוך כדי דיבור, אין הפרשתו בטלה.²²

ויש מי שאומר, יכול לחזור בו מההפרשה תוך כדי דיבור ובכך אינו צריך שאלה.²³

ו. שאלה על תרומות ומעשרות

המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהן הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

לדעה זו, מועילה שאלה הן בתרומות והן במעשרות.²⁴

ויש מי שאומר, לא מועילה שאלה במעשרות אלא רק בתרומות.²⁵

ויש מי שאומר, מועילה שאלה גם במעשרות, פרט למעשר שני.²⁶

ויש מי שאומר, לא ניתן להישאל על מעשר שני אלא רק בירושלים שבתוך החומות.²⁷

21. בעניין זה, ראה: כלי חמדה, פרשת תרומה אות א (הוצאה ישנה, עמ' 261-258); מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ז אות ו.

22. ירושלמי, דמאי פי"ז ה"ו, עפ"י גרסת הגר"א; ר"ש, דמאי פי"ז מ"ו ד"ה של זו בזו; אמרי בינה, תרומות ומעשרות סי' ז; דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הי"ז ס"ק קע. בביאור הטעם, ראה: גר"א, דמאי פי"ז ה"ו ד"ה אדם נשאל.

23. מנחת חינוך (מצווה כב ד"ה ונלע"ד דאם; מצווה תקז ד"ה ותרומה זו).

24. סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה המפריש תרומות; תוספות, קידושין לח ע"א ד"ה והוא הדין (השני); רא"ש (נדרים עח ע"א ד"ה לומר; תוספות הרא"ש, קידושין לח ע"א ד"ה וה"ה לערלה [השני]; שם, בבא מציעא נג ע"א ד"ה הוה ליה); מאירי (נדרים עח ע"א ד"ה ומה שיצא, הראשון; בבא בתרא קכ ע"ב ד"ה הקדש טעות); רשב"ם, בבא בתרא קכ ע"ב ד"ה שיש שאלה; המיוחס לריטב"א, בבא מציעא נג ע"א ד"ה שם ואם איתא; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מח; לבוש, שם; קרית ספר, הלי תרומות פי"ד; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' רצ אות ג; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"א סי' כא אות ג; אחרית השנים (האדר"ת), הוצאת אהבת שלום עמ' נה אות ו; חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק כד ד"ה ועדיין; המעשר והתרומה (פי"ד אות ב; שם, בית האוצר ס"ק כה); מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ז אות ח ד"ה אולם; דרך אמונה (הלי תרומות פי"ד הי"ז ס"ק קעה, בדעת הרמב"ם; שם, פי"ג הכ"ג ס"ק רו).

יש שהזכירו בדבריהם רק מעשר שני, ראה: תוספות, פסחים מו ע"ב ד"ה הואיל אי בעי; תוספות רבינו שמואל, קידושין לח ע"א ד"ה לערלה בשתים; שו"ת הרשב"א, ח"ד סי' רב ד"ה וזה אשר השבתי.

25. מאירי, שבת קכז ע"ב ד"ה כבר ביארנו, בשם 'ויש אומרים'. וכתב על כך אמרי בינה, דיני פדיון הבן סי' א ד"ה אך י"ל: 'והוא דבר חדש מאד'.

26. שו"ת בית יעקב (צויזמיר), סי' קי ד"ה אמנם.

27. עצי אלמוגים, סי' שפו אות כ ד"ה ובה.

ויש מי שאומר, ניתן להישאל על מעשר שני גם בירושלים שבתוך החומות.²⁸

ז. שאלה על פדיון מעשר שני

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, מועילה שאלה על פדיון מעשר שני.²⁹

ויש אומרים, לא מועילה שאלה על פדיון מעשר שני.³⁰

ויש שהסתפקו בכך.³¹

ח. שאלה על תרומות ומעשרות שהגיעו ליד כהן ולוי

כהן ולוי שהגיעו לידם תרומות ומעשרות אינם יכולים להישאל עליהם.³²

יש אומרים, גם המפריש אינו יכול להישאל לאחר שהגיעו התרומות והמעשרות

ליעדם.³³

28. העמק שאלה, שאילתא קלב ס"ק יח (הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' צח עמודה שניה).
 29. מנחת חינוך, מצווה תעג אות ט ד"ה ופשוט; שער הציונים (נדפס במשניות זכר חנוך, הגהות וחיידושים בסוף הספר), ביכורים פ"ב מ"א ד"ה נסתפקתי; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעד; שם, ציון ההלכה ס"ק תמד; הלי מעשר שני פ"ד ה"א ביאור ההלכה סוף ד"ה ואם לא).

30. שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' רצא אות טז; גור אריה יהודה (זמבא), ענייני תרו"מ סי' יא אות ה.

31. גליוני הש"ס, בבא בתרא קכ ע"ב; שערי ישר, שער ו סוף פרק טז ד"ה עוד יש לדון.

32. נדרים, נט ע"א: 'בתרומה ביד כהן עסקינן, דלא מצי מיתשיל עלה'.

33. כך ביארו את הגמרא בנדרים שם: רש"י, נדרים נט ע"א ד"ה ומשני הא תרומה; משמעות ר"ן, שם ד"ה בתרומה; רא"ש, שם ד"ה בתרומה; ריטב"א, הלי נדרים להרמב"ן, סוף דף כה ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה מתני' קונם; המיוחס לריטב"א, בבא מציעא נג ע"א ד"ה שם ואם, בתירוץ השני; רבי אברהם מן ההר, נדרים נט ע"א; אורחות חיים (לוניל), הלי חלה ד"ה ומזה הטעם; תוספות, בבא מציעא נג ע"א ד"ה הוה, בתירוץ השני; רשב"א (בבא בתרא קעד ע"ב ד"ה ומה שאמרנו; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' תרנו; שם ח"ג סי' רצה; שם ח"ד סי' צב); מאירי, נדרים עח ע"א ד"ה ומה שיצא (הראשון).

כך ביארו בדעת הרמב"ם: כסף משנה, הלי תרומות פ"ד הי"ז, באפשרות שנייה; מעדני ארץ, שם אות ד ד"ה ואי אמרינן. וראה: חזו"א, יו"ד סי' קנג ס"ק ו ד"ה ואמנם, שכתב שקשה להכריע מדברי הרמב"ם.

יש שביארו כך בדעת השו"ע: גר"א, יו"ד סי' רנח ס"ק טז; יקר הערך, ערכין ד ע"א ד"ה ועוד נראה; שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כא אות ח; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ז ציון ההלכה ס"ק תסד.

כשיטה זו כן הכריעו להלכה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה ע"י ח; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ח ע"י יד; המעשר והתרומה, פ"ד ע"י כ; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לג ע"י ג; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כא ד"ה נראה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעח.

ויש אומרים, יכול להישאל עליהם אף לאחר שהגיעו ליד הכהן והלוי.³⁴
 ויש אומרים, אם נתן המפריש לכהן אינו יכול להישאל על התרומה, אך אם נטל
 הכהן את התרומה בעל כרחו יכול המפריש להישאל עליה.³⁵

ט. שאלה בתרומה שהופרשה ע"י שליח

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

שליח שהפריש תרומות ומעשרות, וניחם הוא או המשלח על הפרשתו -

יש אומרים, בין המשלח ובין השליח יכולים להישאל על ההפרשה.³⁶

ויש אומרים, השליח אינו יכול להישאל על הפרשתו אלא יישאל המשלח.³⁷

ויש אומרים, אין המשלח יכול להישאל אלא יישאל השליח.³⁸

יש אומרים, למעשה טוב ששניהם יישאלו על ההפרשה.³⁹

34. כך ביאר את הגמרא בנדרים: ראי'ש, נדרים נט ע"א ד"ה בתרומה, בשם ר"א ממיץ. כך ביארו
 בדעת הרמב"ם: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ד הי"ז ד"ה וכן המפריש; כסף משנה, שם,
 באפשרות ראשונה; שו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' קמט ד"ה ומה שנתקשה; שם סי'
 קנד ד"ה הנה טרם); שו"ת עונג יום טוב, סי' צא ד"ה ובוזה מיושב; ערוך השלחן, ה"ל תרומות
 סי' סה סעי' ח; שו"ת מוצל מאש (אלפנדרל), סי' יט ד"ה אמנם; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד
 הי"ז ס"ק קעת. יש שכתבו כשיטה זו בדעת שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מח, ראה: הרב שלמה
 קלוגר (שו"ת האלף לך שלמה, יו"ד סי' רצא; שו"ת טוב טעם ודעת, ח"ד סי' שלא אות מח);
 יקר הערך, ערכין ד ע"א ד"ה ובכן.

ראה גם: ברכי יוסף, או"ח סי' קצו ס"ק ז ד"ה ועל דרך, שכך סבור שו"ת מהר"ם מרוטנבורג
 (דפוס פראג), סי' של; כלי חמדה, פרשת מטות עמ' 252 ד"ה וד' הגאון, בדעת שו"ת הלכות
 קטנות, ח"א סי' קמד.

35. קהלת יעקב (ברוכין), שו"ת דף ז ע"ב ד"ה מ"ש כת"ר; שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רמג ד"ה
 אמנם לפ"ז; שו"ת בית הלוי, ח"א סי' כז אות ה; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד הי"ז אות ד
 ד"ה ולפ"ז נראה; אבי עזרי, שם.

36. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכ; שו"ת כתב סופר, יו"ד סי' קסז ד"ה שוב קרא; שו"ת מהר"ם
 שיק, יו"ד סי' ש ד"ה אמנם דעת הש"ך; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"ב סי' סג אות כ;
 שו"ת טוב טעם ודעת, תליתאה יו"ד ח"ב סי' קפג; יוסף אומץ (פדר), קידושין מא ע"ב אות
 קל; כלי חמדה, פרשת מטות ככו ע"ב ד"ה איברא; שו"ת בית דוד (ביסטריץ), ח"ב סי' שכג
 ד"ה עיי' ח"ס.

37. שו"ת באר יצחק (ספקטור), יו"ד סי' כח; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' לו אות ה; מנחת פתים
 (אריק), יו"ד סי' שלא סעי' כט ד"ה אך מה; אור גדול, סי' ט פסקא ב אות ב ד"ה אמנם
 עכ"ז; משנת חכמים, סי' א צפנת פענח אות כא; שו"ת זכור לאברהם (אביגדור), יו"ד סי' יב;
 דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד הי"ז ציון ההלכה ס"ק תפג, בשם החזו"א.

38. שו"ת עונג יום טוב, סי' קיג; מקדש מעט (ווארמאן), סי' שכג ס"ק יא; מקור ברוך (גינצבורג),
 סי' לא ד"ה ולענ"ד נראה. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ד הי"ט אות א ד"ה ועפ"י (השווה
 לדבריו פ"ד הי"ז אות ה).

39. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכ; שו"ת ישכיל עבדי, ח"א סי' יז.

י. שאלת אישה נשואה על הפרשתה

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

אישה שהפרישה תרומות ומעשרות ורוצה להישאל על הפרשה -

יש אומרים, דינה כשליח והדבר תלוי במה שהתבאר לעיל (אות ט) אודות שאלת שליח.⁴⁰

ויש אומרים, דינה כבעלים ויכולה להישאל בעצמה על הפרשתה.⁴¹

ויש מי שאומר, אינה יכולה להישאל על הפרשתה אלא תעשה את בעלה כשליח שלה להישאל במקומה.⁴²

יא. שאלת מופלא הסמוך לאיש⁴³

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, מופלא הסמוך לאיש שהפריש תרומה אינו יכול להישאל עליה.⁴⁴

ויש אומרים, יכול להישאל עליה.⁴⁵

ויש המסתפקים בכך.⁴⁶

יב. סיבת השאלה

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, אין להישאל על הפרשת תרומות ומעשרות אלא"כ יש סיבה מוצדקת לכך.⁴⁷

40. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לג סעי' ה.
41. שו"ת באר יצחק (ספקטור, יו"ד סי' כח ענף ו ד"ה ויש להאריך; שם, בסוף התשובה), ותלה שאלה זו במחלוקת אודות מעמדה של האישה בהפרשת תרומות ומעשרות, ראה לעיל פ"ד הי"ב אות ד.
42. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רנח.
43. על הגדרה זו, ראה לעיל פ"ד הי"ה.
44. הרב יצחק ירוחם דיסקין, בתוך: המעשר והתרומה, פ"ד בית האוצר ס"ק כד; הרב ברוך שמעון שניאורסון, צוהר כרך יא (שבט תשס"ג) עמ' קצג-קצז. כ"כ לעניין נדרים: השואל בשו"ת חתם סופר, יו"ד סי' ט ד"ה ומ"ש דקטן; שו"ת רב פעלים, ח"א יו"ד סי' לח.
45. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רעא. כ"כ לעניין נדרים: מי נדה, מו ע"ב קה ע"ב בדפי הספר ד"ה והנה בגוף; שו"ת צפנת פענח (מהדורת וורשא), ח"א סי' צח; דברי יעקב (שור), מהדורא תנינא יו"ד סי' מ; שו"ת בנין ציון החדשות, סי' סה; מנחת פתים (אריק), יו"ד סי' שלא סוף ד"ה אך מה. ויש שכתבו שיוכל להישאל כשיגדיל, ראה: שו"ת בית שערים, יו"ד סי' שכו; שו"ת הר צבי, יו"ד סי' קצב; שו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' קכט אות ג.
46. משנה למלך, הל' נזירות פ"ב הי"ג ד"ה והאיש; אמרי בינה, דיני נדרים סי' כח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעז.
47. מאירי, בבא מציעא נג ע"ב ד"ה ממה; ריטב"א (פסחים מו ע"ב ד"ה ר' אליעזר; נדרים כד ע"ב

ויש אומרים, אף לכתחילה ניתן להישאל על הפרשת תרומות ומעשרות.⁴⁸

יג. שאלה לאחר אכילה

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, לא ניתן להישאל על תרומות ומעשרות לאחר שאכל מהיבול.⁴⁹
לדעה זו, אם עבר ונשאל -

יש אומרים, מועיל בדיעבד.⁵⁰

ויש אומרים, אינו מועיל אף בדיעבד.⁵¹

ויש אומרים, ניתן להישאל על תרומות ומעשרות אף לאחר שאכל מהיבול.⁵²
ויש אומרים, רק בחלת חו"ל ותרומת חו"ל יכול להישאל גם לאחר שאכל חלק
מן היבול.⁵³

ויש אומרים, אם התערבה החלה בעיסה ונאכלה כולה, ישאל על מקצתה כדי
לבטלה.⁵⁴

סוף ד"ה וליטעמין; ר"ן, נדרים נח ע"א ד"ה וכל דבר; ש"ך (יו"ד סי' שכג ס"ק ז; שם נקודות הכסף סעי' א). בעניין זה, ראה: שו"ת באר יצחק (ספקטור), יו"ד סי' כז; כרם ציון השלם (ח"ג הלכות פסוקות פרק לג סעי' א; שם סעי' ד). ראה: שו"ת פני מבין (פריד), יו"ד סי' רלה ד"ה ואמנם, שאם נשאל ללא צורך נחשבת ברכתו הראשונה לבטלה, והוא כשיטת הסוברים שכשנשאל נחשבת ברכתו לבטלה, ראה: שו"ת חוות יאיר (סי' קכט; סי' קל); ספר יהושע, פסקים וכתבים סי' תקיח; הרב אברהם הלוי בינג, בתוך: שער הזקנים, ח"ב דף קמט ע"ב ד"ה ומ"ש בשם. אולם, רבים הם הפוסקים שסברו שאינה ברכה לבטלה, ראה: שו"ת יביע אומר, ח"א יו"ד סי' כא.

48. שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סי' כו ד"ה ונלע"ד; שו"ת משפט כהן, סי' לט ד"ה ולשון הרמב"ם, הוכיח כן מדברי הרמב"ם כאן.

49. הרב משה איסרליש (הגהות רמ"א, יו"ד סי' שכג סעי' א; דרכי משה, שם אות ד); לבוש, יו"ד סי' שכג סעי' א; גליון מהרש"א, יו"ד סי' שכג ס"ק ג; ערוך השלחן, שם ס"ק יג; שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד סי' ש ד"ה אמנם דעת הש"ך; רש"ש, נדרים נט ע"א ד"ה רא"ש; שו"ת משפטי צדק (גארמיזאף), סי' צא; חלת לחם, סי' ב אות ה; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כא ד"ה נראה; המעשר והתרומה, פ"ד סעי' כ; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעו.

50. מקדש מעט (ווארמאן), סי' שכג ס"ק ט.

51. חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כא ד"ה ונראה; דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעו; שם, פ"ג הי"ז ביאור ההלכה סוף ד"ה המפריש; שם פ"ג הכ"ג ס"ק רו).

52. חינוך, מצווה רפד סוף אות ד; שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רנג ד"ה ואומר אני; שו"ת שבט הלוי, ח"ג סי' קנו, אך סיים שלא יעשה כן לכתחילה.

53. אור שמח, הלי' ביכורים פ"ה הי"ב; משנת רבי עקיבה, סי' ו.

54. שו"ת נפש חיה (וואקס), יו"ד סי' צא. אך יש שפקפקו בעצה זו, ראה: ציץ הקודש, ח"א סי' כ; משנת רבי עקיבה, סי' ו; מלא העומר, סי' שכג ס"ק ב; וראה גם להלן אות טו, רבים הסוברים שאין אפשרות להתיר רק חצי ממה שתרם.

יד. שאלה לאחר שהתרומות והמעשרות אינם בידו

יש אומרים, אם מכר את הפירות לקונה על דעת שהם מעושרים ואינו יכול להודיעו, אינו רשאי להישאל עליהם.⁵⁵

אם נשרפה התרומה, יש שהסתפקו אם יכול להישאל עליה.⁵⁶

טו. שאלה על חלק מההפרשה

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, המפריש תרומות ומעשרות מכמה מינים יכול להישאל על חלק מהמינים, וההפרשה ביחס אליהם תתבטל וביחס לשאר המינים היא קיימת.⁵⁷

יש אומרים, אם יישאל רק על חלק מהמינים תתבטל כל ההפרשה.⁵⁸

טז. אופן ההתרה - פתח וחרטה⁵⁹

הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו

יש אומרים, אופן ההיתר הוא דווקא ע"י פתח ולא ע"י חרטה.⁶⁰

יש אומרים, אופן ההיתר יכול להתבצע אף ע"י חרטה.⁶¹

55. חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כא ד"ה ונראה; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעו; שם, פ"ג הכ"ג ס"ק רו). מלשונם משמע שאם היה יכול להודיע לקונה היה יכול להישאל, אך מהשוואתם לפירות שהגיעו ליד כהן משמע שאינו יכול להישאל כלל משום שאינם בידו.

56. גידולי הקדש, סי' שכג ס"ק ו ד"ה אך.

57. שו"ת נפש חיה (וואקס), יו"ד סי' צא ד"ה ועתה נשובה; ספר יהושע, פסקים וכתבים סי' תקיח; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ג הי"ז ד"ה והנה לכאורה; שו"ת משפט כהן, סי' לט ד"ה אמנם אפי'; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' מב; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד הי"ז ס"ק קעח; שם ציון ההלכה ס"ק תסח, בשם הרב יוסף שלום אלישיב).

58. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד סי' ש ד"ה אמנם דעת; שו"ת מור ואהלות (פוסק), דף יז ע"ב ד"ה אך.

59. על ההבדל בין פתח לחרטה, ראה: שו"ע, יו"ד סי' רכח.

60. מאירי (נדרים נט ע"א סוף ד"ה וחזר; שם עח ע"א ד"ה ומה שיצא [הראשון]; נזיר ט ע"א ד"ה הקדש); משמרות כהונה, נדרים נט ע"א ד"ה והרי, בדעת רש"י; שו"ת נפש חיה (וואקס), יו"ד סי' צא ד"ה ואנכי; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ז אות ז ד"ה ועיין. ראה: חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק כד ד"ה ועדיין, אך כתב דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ז ציון ההלכה ס"ק תעז, שכתב שאולי רק לרווחא דמילתא כתב כן.

61. ר"ן, נדרים נט ע"א ד"ה והרי תרומה; מנחה אפרים, הלי צדקה סי' ה; שו"ת חוות יאיר, סי' קל; חידושי המהר"ל, בבא מציעא נג ע"א ד"ה וכל דבר; פתחא זוטא, הלי חלה, סי' שכג ס"ק י; אמרי בינה, דיני שבת סי' י ד"ה וכתב בלבוש; ערוך השלחן, יו"ד סי' שכג סעי' יד; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ז אות ז ד"ה ועיין, לשיטת המבי"ט; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ד

ויש מי שאומר, יש צורך בפתח וחרטה על עיקר ההפרשה.⁶²
 למעשה - יש שכתבו, שיעשה מהחרטה פתח, היינו שיאמר שמתחרט מעיקרו על
 ההפרשה והחכם יאמר לו 'אילו היית יודע שתתחרט כלום היית מפריש תרומות
 ומעשרות!?'⁶³

יז. ברכה על ההפרשה השנייה

עד שיפריש פעם שנייה

יש אומרים, יש לברך על ההפרשה השנייה.⁶⁴

יש אומרים, אינו צריך לברך.⁶⁵

למעשה -

יש אומרים, יברך על ההפרשה השנייה בהרהור בליבו.⁶⁶

יש אומרים, לפני השאלה יפריש שוב בלא ברכה ורק לאחר מכן יישאל על
 ההפרשה הראשונה.⁶⁷

-
- הי"ז ס"ק קפא, וסיים שכן המנהג; שם, ציון ההלכה ס"ק תעג, כתב שכן סובר הרמב"ם כאן
 שכתב 'וניחם עליהן'; ראה: שם, ביאור ההלכה ד"ה הי"ז נשאל, שהאריך בכך).
62. ט"ז, יו"ד סי' שכג ס"ק ב.
 63. כדברי רמ"א, יו"ד סי' רכח סעי' ז; פתחי תשובה, יו"ד סי' שכג ס"ק ג; חכמת אדם, שערי
 צדק שער מצוות הארץ פי"ד סעי' ו; דברי ישראל, שם ס"ק יט, כתב שהצעה זו מועילה אף
 לדעת הטי"ז לעיל הערה 62; פתחא זוטא, ה"ל חלה, סי' שכג ס"ק י; המעשר והתרומה, פי"ד
 סוף סעי' כ; דרך אמונה, ה"ל תרומות פי"ד הי"ז ס"ק קפא.
64. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' שכ ד"ה ואמנם לענין; פתחי תשובה, יו"ד סי' שלא ס"ק ו, בשם
 החתם סופר; שו"ת אמרי יושר (אריק), ח"ב סי' מז; שו"ת בית דוד (ביסטריץ), ח"ב סי' שכג
 ד"ה עיי' בסי'; שו"ת אפרקסתא דעניא, ח"א סי' קז ד"ה מה שנתעורר; שו"ת יין הטוב, יו"ד
 סוף סי' טו ד"ה ומה ששאלת; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פרק לג סעי' ד; לקט
 העומר, פי"ד הערה יח; דרך אמונה, ה"ל תרומות פי"ד הי"ז ס"ק קפד.
65. רש"ש, נדרים נט ע"א ד"ה רא"ש ד"ה בתרומה; שו"ת הלכות קטנות, ח"א סי' מח; שו"ת
 משפטי צדק (גארמיזאן), סי' צא; ברכי יוסף, יו"ד סי' שכג ס"ק א; שו"ת הרי בשמים
 (הורוויץ), ח"ג סוף סי' ע ד"ה והנה; מקדש מעט (ווארמאן), סי' שכג ס"ק יג; שו"ת פרי השדה
 (דייטש), ח"ג סי' עב סוף אות א; שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' כא אות יב; ח"ט או"ח סי'
 קג אות ט). בטעם שיטה זו וההשלכה מכך, ראה: פתחא זוטא, ה"ל חלה סי' שכג ס"ק יב; ציץ
 הקדש, ח"א סי' כ אות ה ד"ה שוב ראיתי.
66. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמי רנח, ונימוקו שם עמי רסז.
67. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה"ל תרומות פי"ד הי"ז אות ג ד"ה אך היות; שו"ת מנחת
 שלמה, ח"א סי' סב אות יג).

הלכה יח

- א. יין ושאר פירות
- ב. נשפך לבור פחות מכדי דימוע
- ג. התנה על הטומאה

התורם בור של יין ואמר הרי זו תרומה על מנת שתעלה שלם צריך שתעלה בשלם מן השבר ומן השפיכה אבל לא מן הטומאה, ואם נשברה אינה מדמעת. הניחה במקום שאם תשבר שם או תתגלגל לא תגיע לבור הרי זו מדמעת שכבר נתקיים תנאו.¹

א. יין ושאר פירות

הניחה במקום שאם תשבר שם או תתגלגל לא תגיע לבור

- יש אומרים, דווקא בשמן ויין אין תנאו מתקיים עד שירחיק אותם מן הבור.²
- ויש אומרים, הוא הדין בתורם שמן ושאר פירות.³

ב. נשפך לבור פחות מכדי דימוע

צריך שתעלה בשלם מן השבר ומן השפיכה

יש אומרים, דווקא כאשר התרומה שנשפכה לבור אינה בטלה בו ומדמעת הרי זו אינה תרומה, אך אם נשפך ממנה פחות מכדי דימוע ובטלה אין התנאי מבטל את התרומה.⁴

- יש אומרים, גם כשנשפך מהיין לתוך הבור פחות מכדי דימוע אינה תרומה.⁵

1. טבול יום, פ"ד מ"ז, כדעת ת"ק; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א.
2. ר"ש, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה, בפירושו השני; משנה אחרונה, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שתתגלגל, בדעת הרמב"ם; חסדי דוד, טבול יום פ"ב ה"טו ד"ה אמנם לפעדין, בדעת הרמב"ם.
3. ר"ש, טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה שהיה, בפירוש הראשון; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ד הי"ח ד"ה ומה, בדעת הרמב"ם; רדב"ז, שם הי"ט; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' יב, בדעת הרמב"ם; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ד ס"ק ח ד"ה והראב"ד; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ח ציון ההלכה ס"ק תצח.
4. תוספתא, טבול יום פ"ב ה"טו; חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק יט ד"ה ותניא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ד הי"ח ס"ק קצד.
5. כ"כ בדעת הרמב"ם שלא הזכיר חילוק זה: חסדי דוד, טבול יום פ"ב ה"טו ד"ה ופש גבן; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סה סעי' יב.

ג. התנה על הטומאה

אבל לא מן הטומאה

יש מי שאומר, אם פירש בתנאו שתהייה תרומה על-מנת שלא תטמא תנאו חל.⁶

6. ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סה סעי' ט; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ד הי"ח ס"ק קצג.

הלכה יט

- א. שאר מעשרות
- ב. התורם תרומה גדולה יחד עם תרומת מעשר
- ג. חזרה תרומת המעשר לתוך הבור

במה דברים אמורים בתרומה גדולה, אבל בתרומת מעשר שמותר לתרום שלא מן המוקף כיון שעלתה נתקיים תנאו והרי היא תרומת מעשר ואף על פי שנשברה או נשפכה ואין צריך לומר שנממאת.¹

א. שאר מעשרות

אבל בתרומת מעשר שמותר לתרום שלא מן המוקף כיון שעלתה נתקיים תנאו

הוא הדין לעניין מעשר ראשון, מעשר שני ומעשר עני שאין חובה להפרישם מן המוקף.²

ב. התורם תרומה גדולה יחד עם תרומת מעשר

והרי היא תרומת מעשר ואף על פי שנשברה או נשפכה

התורם תרומה גדולה יחד עם תרומת מעשר ונשברה החבית ונשפך היין לתוך הבור, כשם שאין התרומה גדולה תרומה כך אין תרומת מעשר תרומה.³

1. תוספתא, טבול יום פ"ב ה"ט"ז; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א.
2. רידב"ז, תרומות פ"ב ה"א ד"ה תני אמר, בגירסתו בתוספתא, שם; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ד הי"ט ס"ק קצח; שם ביאור ההלכה ד"ה אבל בתרומ"ע).
3. תוספתא, טבול יום פ"ב ה"ט"ז; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ד הי"ח ס"ק ר.
בביאור הטעם, נאמר בירושלמי, שם, שאם תבטל התרומה נמצא שהקדים תרומת מעשר לתרומה גדולה ועבר על דברי תורה, ובוודאי הייתה כוונתו להתנות גם על תרומת המעשר עד שתרחק מן הבור.

ג. חזרה תרומת המעשר לתוך הבור

אבל בתרומת מעשר... כיון שעלתה נתקיים תנאו... ואף על פי שנשברה או נשפכה

ויש אומרים, גם תרומת מעשר, אם לא התרחקה מהגת ונשברה ונשפכה בטל תנאו ובטלה קדושתה.⁴

4. ראב"ד, הלי תרומות פי"ד הי"ט; חזון נחום, טבול יום פי"ד מ"ז ד"ה התורם; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ד ס"ק ח ד"ה והראב"ד. יש ששמעו מדעתם שלא נחלקו הרמב"ם והראב"ד בזה, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פי"ד הי"ח-הי"ט ד"ה ומה; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פי"ד הי"ט; אור שמח, שם; חסדי דוד, טבול יום פי"ב ה"ט"ו ד"ה אמנם לפעדין. מעדני ארץ, הלי תרומות פי"ד הי"ח אות א עכ"פ נראה.

הלכה כ

- א. בשמן ויין
- ב. כשלא סיים את דבריו
- ג. קביעת מקום התרומה והחולין

האומר שלמעלה תרומה ושלמטה חולין, או שלמעלה חולין ושלמטה תרומה דבריו קיימין שהדבר תלוי בדעת התורם.¹

א. בשמן ויין

האומר שלמעלה תרומה ושלמטה חולין

יש מי שאומר, דווקא בדברים יבשים כגון תבואה או פירות, אך בדבר לח כשמן ויין וקרא שם תרומה למעלה לא ישתה מלמטה משום שמתערבים התרומה והחולין יחד.²

ב. כשלא סיים את דבריו

ושלמטה חולין

יש אומרים, די בכך שהזכיר את מקום התרומה, ואף אם לא ציין את מקום החולין מותר לאכול מה שחוץ למקום שקבע לתרומה.³ ומ"מ יש מי שהעיר, צריך להתכוון לתקן את מה שלמטה.⁴

ג. קביעת מקום התרומה והחולין

דבריו קיימין

אם תרם בלשון זו, מקום התרומה המדויק אינו ידוע, ולכן כל החלק העליון, מן החצי ולמעלה, נחשב לחשש תרומה.⁵ ואם אמר רק 'מה שלמעלה תרומה' ולא סיים דבריו 'מה שלמטה חולין' - רק הרביע העליון בחשש תרומה, והשאר חולין.⁶

1. ירושלמי, תרומות פ"ד ה"ח; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מט. על החידוש שבהלכה זו, ראה: הר בשן, ה' תרומות פ"ד ה"כ; מעדני ארץ, שם אות א ד"ה ועיין; חוט שני, שם אות כא.
2. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד ה"כ ס"ק רב.
3. רדב"ז, ה' תרומות פ"ד ה"כ.
4. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד ה"כ אות א ד"ה ועיין.
5. דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד ה"כ ס"ק רב; שם ביאור ההלכה ד"ה האומר).
6. דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד ה"כ ס"ק רד; שם ביאור ההלכה ד"ה האומר).

הלכה כא

- א. תנאי בי"ד בהפרשת מעשרות
- ב. תרומה מיין על השמרים
- ג. תרומה על הבלוע בכלי
- ד. תנאי בי"ד רק ליבול שלפניו

התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו שתהיה זו תרומה על הכרי ועל מה שבקוטעין ועל מה שבצדדין ועל מה שבתוך התבן. התורם את היקב צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבחרצנין ועל מה שבזוגין. התורם את הבור של יין¹ צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבנפת, ואם לא נתכוון אלא תרם סתם נפטר הכל, שתנאי בית דין הוא שהתרומה על הכל. התורם כלכלה של תאנים ונמצאו תאנים בצד הכלכלה הרי אלו פטורין מפני שבלבו לתרום על הכל.²

א. תנאי בי"ד בהפרשת מעשרות

התורם את הגורן... ואם לא נתכוון אלא תרם סתם נפטר הכל שתנאי בית דין הוא שהתרומה על הכל

דווקא בתרומה גדולה ששיעורה בכלשהו מועילה הפרשתו לפטור גם את היבול במקומות השונים, אך במעשרות עליו להתכוון ולהפריש בכמות המספקת גם לשאר היבול.³

1. בתוספתא, תרומות פ"ג ה"ו: 'התורם את הגת', ויש שתיקנו כן בלשון הרמב"ם, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ו; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה התורם; שיירי מנחה, שם ד"ה התורם; עיטור ביכורים, שם; ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סה סעי' יד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קי ד"ה התורם את הבור; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ד הכ"א ס"ק רטו; וכך לשון שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' נ; דברי ישראל, בתוך: חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"י ס"ק ט. אולם, ראה: ר"ש ליברמן, פירוש הארוך תוספתא תרומות פ"ג עמ' 324 מספר 24.
2. תוספתא, תרומות פ"ג ה"ו; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' נ-נא.
3. על פי מעשרות, פ"ה מ"ד; רמב"ם, ה"ל מעשר פ"ב ה"ז; חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ד ד"ה מפני; תיו"ט, מעשרות פ"ה מ"ד ד"ה שהתורם; תפארת ישראל (שם ד"ה שהתורם); הלכתא גבירתא, (שם); מלאכת שלמה, שם ד"ה שהתורם; שלחן גבוה, יו"ד ס"י שלא ס"ק קלב, ותמה על הרמב"ם שהשמיט דין זה; אור שמח, ה"ל תרומות פ"ד הכ"א; אבן ישראל, שם; דרך אמונה, (שם ס"ק ריט; ה"ל מעשר פ"ב ה"ו ס"ק צ).

אם אינו מפריש בפועל אלא רק קובע מקום למעשרות -

יש מי שאומר, מועיל תנאי ב"ד גם לעניין המעשרות.⁴

ויש מי שאומר, חכמים לא תיקנו תנאי על המעשר, ואם לא התכוון לפטור את היבול שבשאר המקומות לא נפטר ממעשרות.⁵ ועוד, שתרומת המעשר צריכה להיות מופרשת בפועל, ואם לא הפריש בה שיעור מיותר היא אינה יכולה לפטור את הפירות הנוספים.⁶

ב. תרומה מיין על השמרים

התורם את הבור של יין צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבגפת

הוא הדין, שעליו לכוון גם על שמרי היין.⁷

ג. תרומה על הבלוע בכלי

צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבגפת

יש אומרים, כשהטבל נבלע בכלים (בבישול, כבוש, או חריף) יכוון בהפרשתו על הבלוע בהם.⁸ ואם לא כיוון, חלים התרומות והמעשרות בדיעבד.⁹

ויש שפקקו באופן הפרשה זו.¹⁰

-
4. ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שלא סעי' ד עמ' 210, עפ"י הנוסח הנהוג המובא בשערי דמעה; המעשר והתרומה, פ"א בית האוצר ס"ק כא; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ד הכ"א ס"ק ר"ט; שם ביאור ההלכה ד"ה שתנאי).
 5. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ד הכ"א אות ב ד"ה גם נלעני"ד.
 6. חוט שני, ה' תרומות פ"ד אות כב ד"ה ולפ"ז.
 7. רמב"ם, ה' מעשר פ"ב ה"ז; רמב"ן, בבא בתרא צו ע"ב ד"ה ולפי ענין; המעשר והתרומה (פ"א סעי' יב הערה כט; פ"ג בית האוצר ס"ק נה); ארץ חפץ, ה' תו"מ נתיב ד סעי' כז; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' סו בנוסחאות א-ב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הכ"א ס"ק ר"ד.
 8. ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שלא סעי' ד עמ' 210, עפ"י הנוסח הנהוג המובא בשערי דמעה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' סו בנוסחאות א-ב; ארץ חפץ, ה' תו"מ נתיב ד סעי' כז; דעת קדושים, ה' חלה השמטות לסי' שכד סעי' יא ד"ה הגם שיש; רבי יוסף זונדל מסלאנט, עמ' קיג; המעשר והתרומה (פ"א סעי' יב הערה כט; פ"ג בית האוצר ס"ק נה); חוט שני, ה' תרומות פ"ד אות כב ד"ה הבלוע; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הכ"א ס"ק ר"ט.
 9. שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' סו אות ו; חוט שני, ה' תרומות פ"ד אות כב ד"ה הבלוע; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הכ"א ביאור ההלכה ד"ה שתנאי, בשם הרב יוסף שלום אלישיב.
 10. לקח טוב (ענגיל), כלל ג ד"ה והנה יש; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ב ה"א אות ה ד"ה גם צ"ע; שם פ"ד הכ"א אות ב ד"ה ולענין הפרשת; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' סב אות ט; שם, סי' נד אות ד); ראה: דרך אמונה, ה' תרומות פ"ד הכ"א ביאור ההלכה ד"ה שתנאי, שסיים: 'ולמעשה צ"ע בכל זה'.

ד. תנאי בי"ד רק ליבול שלפניו

ואם לא נתכוון אלא תרם סתם נפטר הכל

יש מי שמשמע מדבריו, שנפטר רק מה שנמצא לפניו אך מה שאינו לפניו לא נפטר משום שאינו מהמוקף.¹¹

ויש מי שמשמע מדבריו, שמועיל אף ליבול שאינו מוקף.¹²

11. דרך אמונה, הלי תרומות פי"ד הכ"א ס"ק ריח.

12. לאור דברי ר"י קורקוס, הלי תרומות פי"ד הכ"א, שכתב בדעת הרמב"ם: 'שהוקצה מן הגדיש לאחר הצדדים ואינו סמוך לכרי אלא מופרש ממנו'.

פרק ה

הלכה א

א. תוקף החיוב להפריש מן היפה	ט. הפרשה מן השווה
ב. הפרשת שאר המעשרות מן היפה	י. הפרשה מן הבינוני
ג. כהנים ולויים שנוטלים לעצמם	יא. הפרשה מן הרע על היפה באותו פרי
ד. הפרשה מן הרע בדמאי	יב. הפרשה מן הרע בזמן הזה
ה. הפרשה מן הרע במתנות שאינן ניתנות	יג. הפרשה מהמתקיים
ו. הפרשה מן הרע כשהמקבל מוחל	יד. הגדרת רע ויפה
ז. הפרשה מן הרע כשהפירות טמאים	טו. הפרשה מגרוגרות על התאנים
ח. הפרשה מן הרע לפני גמר מלאכה	

אין תורמין אלא מן היפה¹³ שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו,¹⁴ ואם אין שם כהן תורם מן המתקיים אף על פי שיש שם יפה שאינו מתקיים.¹⁵ כיצד, תורם תאנים על הגרוגרות, ובמקום שאין בו כהן תורם גרוגרות על התאנים, ואם הגיל לעשות תאנים גרוגרות תורם מן התאנים על הגרוגרות אפילו במקום שאין בו כהן. אבל במקום שיש בו כהן אין תורמין מן הגרוגרות על התאנים אפילו במקום שדרכן לעשות תאנים גרוגרות.¹⁶

א. תוקף החיוב להפריש מן היפה

שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו

לדעה זו, החיוב להפריש מן היפה הוא מן התורה.¹⁷

-
13. תרומות, פ"ב מ"ו; תוספתא, תרומות פ"ב ה"ה; ספרי זוטא, במדבר יח כט; ספרי, במדבר פיסקא קכב; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב.
14. במדבר (יח, ל; שם, לב). לשיטה זו למדו מן המילה 'חלבו', ראה: תמורה, ה ע"א; תרגום אונקלוס, במדבר יח, כט-ל. יש שלמדו מהמילה 'ממנו', ראה: ספרי זוטא, במדבר יח, כט. יש שלמדו מהפסוק 'ראשית דגןך ותירושך ויצהרך', ראה: ספרי, דברים פיסקא קסו; ספרי זוטא, במדבר טו, כ לעניין חלה.
15. תרומות, פ"ב מ"ד, כדעת תנא קמא.
16. מנחות, נה ע"א.
17. פשטות הגמרא והראשונים שהביאו כמקור את הפסוק, וכן מן המובא להלן ה"ג שם נלמד מהפסוק שאף שבדיעבד תרומתו תרומה יש 'נשיאות חטא'. ראה: הרב דוד זינצהיים (יד דוד, יבמות פט ע"א ד"ה תוספות ד"ה קישות; מנחת עני, ח"א אות א ערך אין תורמין שלא מן

יש אומרים, יש בכך מצוות עשה.¹⁸

ויש אומרים, יש בכך לאו ועשה.¹⁹

ויש אומרים, החיוב כלול בחובת הפרשת תרומות ומעשרות, ואין זה אלא לאו הבא מכלל עשה.²⁰

ויש אומרים, החיוב להפריש מן היפה אינו אלא מדרבנן.²¹

ויש אומרים, החיוב לתרום מן היפה הוא מהתורה, ולעשר מן היפה הוא מדרבנן.²²

ב. הפרשת שאר המעשרות מן היפה

אין תורמין אלא מן היפה

הוא הדין שאין מעשרין מעשר ראשון אלא מן היפה,²³ ואף תרומת המעשר צריכה להיות מן היפה.²⁴

-
- המוקף); אפריון שלמה (רום), לחם שלמה פי"ז אות יד ד"ה ודע; שדי חמד, ח"ט קונטרס דברי חכמים, סי' פו ד"ה וראיתי; אור שמח, ה"ל קרבן פסח פי"ד ה"ב ד"ה ובה א"ש.
ראה: תוספות, זבחים יח ע"א ד"ה אתיא, שהתקשה מדוע אין חיוב מיתה באיסור זה.
18. ספר חרדים, מצוות התלויות בארץ ישראל פי"א אות יג.
19. רמב"ן, השגות לספר המצוות (שכחת העשין מצווה ט; שכחת הלאוין מצווה ז); תוספות, קידושין מו ע"ב ד"ה אם אינו קדוש. בביאור דברי התוספות, ראה: חידושי רבי עקיבא איגר, שם; חידושי הגר"ח סולובייצ'יק (מהדורת מישור, עמ' דש; סטנסיל, עמ' קט סי' קפט); שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סוף סי' ז; הערות הגר"י אלשיב, קידושין מו ע"ב ד"ה דאמר.
20. רמב"ם, ספהמ"צ מצוות עשה קכט. יתכן שזו גם כוונת המאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה התורם. ראה: ספרי דבי רב, במדבר פ"קא קכב ד"ה ואמרת: 'דאין בזה לאו, אלא כעין עשה, ואפילו עשה גמור לא חשיב כ"כ'.
21. רבינו גרשום, בבא בתרא קמג ע"א ד"ה דתניא; רבי אברהם מן ההר, יבמות פט ע"א ד"ה תנן התם; מאירי, שם ד"ה אין תורמין; ארעא דרבנן, מהדו"ב אות ת סי' רלב; שלחן גבוה (יו"ד סי' שלא ס"ק קלו; ראה: שם ס"ק קלח); אבן ישראל, ח"ו סנהדרין פד ע"א.
22. חוות בנימין, ח"א סי' ד אות א עמ' ל.
23. ספרי, במדבר פ"קא קכב; מדרש הגדול, במדבר יח ל; תנחומא, פרשת ראה סי' יז; רמב"ם, ה"ל מעשר פי"א הי"ג; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב; לבוש שם.
24. ספרי, במדבר פ"קא קכב; רבינו הלל, סוף פרשת קרח ד"ה שאם הפרשתם (יש שגרסו בדבריו המחובר ולא המובחר); הגהות הגר"א, על הספרי שם; רמב"ם, ספהמ"צ מצוות עשה קכט; רמב"ן, השגות לספר המצוות (שכחת העשין מצווה ט; שכחת הלאוין מצווה ז); חינוך, מצווה שצו; ערוך השלחן, ה"ל מעשרות סי' צג סעי' א; דרך אמונה (ה"ל תרומות פי"א הי"ג ס"ק פח; שם, פי"ה הי"א ס"ק א).

מעשר עני -

יש אומרים, יש להפרישו מן היפה.²⁵

ויש אומרים, יכול להפרישו מן הרע.²⁶

מעשר שני -

יש אומרים, יש להפרישו מן היפה.²⁷

ויש אומרים, אין חובה בכך.²⁸

ויש שהקלו בזמן שאינו נאכל אלא נפדה בפרוטה.²⁹

ג. כהנים ולויים שנוטלים לעצמם

יש אומרים, גם כהנים ולויים שממילא נוטלים את התרומה והמעשר לעצמם מחויבים לתרום מן היפה.³⁰

ויש אומרים, הפרשה מן היפה נזקקת רק לצורך הנתינה, וכאשר ממילא אינם נותנים את התרומות והמעשרות אינם חייבים להפריש מן היפה.³¹

ויש שחילקו בין תרומה, שגם כהנים חייבים להפרישה מן היפה, לבין מעשר שאינם חייבים להפרישו מן היפה כשנוטלים אותו לעצמם.³²

ד. הפרשה מן הרע בדמאי

יש אומרים, בפירות דמאי אין איסור להפריש מן הרע על היפה.³³

25. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב; ערך לחם, שם; לבוש, שם.

26. כך דייקו מהרמב"ם שלא הזכיר חיוב זה, ראה: מנחת חינוך, מצוות עשה שמנה הרמב"ן, מצווה ט אות ב; גינת ראובן, ח"ה סי' נח אות ג ד"ה ובביאור הדבר.

27. שמן ראש (אשכנז), יו"ד סוף סי' פט; השקפה לברכה, מקורות הברכה סוף אות לב עמ' רז; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' סד אות ו ד"ה אולם בעיקר.

28. כך דייקו מהרמב"ם שלא הזכיר חיוב זה, ראה: מנחת חינוך, מצוות עשה שמנה הרמב"ן, מצווה ט אות ב; אחרית השנים, פ"ד הטי"ו אות ה; גינת ראובן, ח"ה סי' נח אות ג ד"ה ובביאור הדבר.

29. המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ב.

30. ספרי, במדבר פיסקא קכב, לפי ביאור עמק הנצי"ב, שם עמ' קלא ד"ה תורמים; צפנת פענח, הל' כלאים פ"א ה"א; נחמת אליעזר, חכמת אדם, שערי צדק פ"ט ס"ק ב; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה ה"א ציון ההלכה ס"ק ה.

31. יש שדקדקו כן מהכרעת השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב, שחילק בין אלו הניתנים לבעליהם לאלו שאינם ניתנים, ראה: חידושי רבי גרשון, תמורה ה ע"א אות ד ד"ה והנה הרמב"ן; מנחת אריאל, מנחות נה ע"א ד"ה גמ' התנן.

32. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ה ה"א אות ב ד"ה ואמנם.

33. חלה, פ"ד מ"ו; ריבמ"ץ, שם ד"ה ובדמאי; רא"ש (שם ד"ה לעשותה; דמאי פ"ה מ"ג ד"ה ואפילו); רע"ב (חלה פ"ד מ"ו ד"ה עד שתסרח; דמאי פ"ה מ"ג ד"ה ומן); מלאכת שלמה, חלה

ויש אומרים, אף בפירות דמאי יש להפריש את התרומה ותרומת המעשר מן היפה, אך מעשרות רשאי להפריש מן הרע.³⁴

ה. הפרשה מן הרע במתנות שאינן ניתנות

פירות שחייבים במעשרות מספק ואין במתנותיהם חובת נתינה - יש אומרים, שאין חובה להפרישם מן היפה.³⁵ לפיכך, הקונה פירות מן הנכרי, אף אם יהודי ביצע את גמר המלאכה, אינו צריך להפריש מן היפה.³⁶

ו. הפרשה מן הרע כשהמקבל מוחל

גם אם הכהן מוחל ומסכים לקבל מן הרע, חייבים להפריש מן היפה.³⁷ ויש אומרים, אם הלוי מוחל ומסכים לקבל מעשר מן הרע אין חובה להפריש לו מן היפה.³⁸

ז. הפרשה מן הרע כשהפירות טמאים

יש אומרים, גם כאשר הפירות טמאים יש להפריש מהם מן היפה.³⁹ ויש אומרים, מפירות טמאים אפשר להפריש מן הרע.⁴⁰

-
- פ"ד מ"ו ד"ה נוטל; שנות אליהו, שם ד"ה עד שתסרח; משנה ראשונה, שם ד"ה חלת דמאי; ירושלמי, חלה פ"ד ה"ג; פני משה, שם ד"ה הדא אמרה; מהר"א פולדא, שם ד"ה שתורמין; רש"ס, שם ד"ה הדא; רידב"ז, שם ד"ה הדא; תפארת ישראל (דמאי פ"ה מ"ג יכין אות כא; שם, הלכתא גבירתא אות ג); ריטב"א, בבא מציעא נו ע"א ד"ה בשלמא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק א.
34. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ג ה"כ אות ג ד"ה ועיין, בשיטת הר"ש, דמאי פ"ד מ"ו ד"ה שחלת. אך ראה: דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ציון ההלכה ס"ק ט, שביאר את דברי הר"ש באופן אחר. וראה: אמרי בינה (גארמיזאן), חלה פ"ד מ"ו ד"ה ומה שכתב, שהתקשה בהבנת כוונת הר"ש.
35. הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית, פרק יד עמ' 103, בשם הרב שאול ישראלי. וראה להלן אות יב לענין תרומות ומעשרות שאין נותנים בזמן הזה.
36. צפנת פענח, הלי כלאים פ"א ה"א.
37. תפארת ישראל, תרומות פ"א בועז אות א, בשם רבי עקיבא איגר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק ד. יש שתלו דין זה בטעמי האיסור להפריש מן הרע, ראה: שו"ת עמק הלכה, ח"ב סי' כז ד"ה והנראה.
38. חוות בנימין, ח"א סי' ד אות א עמ' ל ד"ה וניתן עוד להוסיף. לשיטתו, לעיל הערה 22 שחיוב הפרשה מהיפה במעשר הוא מדרבנן.
39. ספרי, במדבר קרח פ"סקא קכב, לפי הגירסא שלפנינו; רמב"ן, השגות לספר המצוות, שכחת לאוין מצווה ז ד"ה דרשו מזה; שמן ראש (אשכנזי), יו"ד סו"ס פט.
40. גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צה; תפארת ישראל, תרומות פ"ב הלכתא גבירתא אות ה; ספרי דברי רב, במדבר פ"סקא קכב ד"ה ואשר אני, בדעת הרמב"ם שלא העתיק את החיוב להפריש

ויש מי שחילק בין תרומה טמאה שהולכת לאיבוד, ובין כזו הניתנת להנאת הכהן אותה יש להפריש מן היפה.⁴¹

ח. הפרשה מן הרע לפני גמר מלאכה

יש מי שהסתפק במי שהותר לו להפריש לפני גמר מלאכה, אם חייב לעשר מן היפה.⁴²

ט. הפרשה מן השווה

מי שכל פירותיו רעים, אינו צריך לקנות פירות יפים ולהפריש מהם, ורשאי להפריש מן הרע על הרע.⁴³

ויש שמשמע מדבריהם, שאף אם יש לו פירות יפים ורעים רשאי לעשר מן היפים על היפים ומן הרעים על הרעים.⁴⁴

ויש מי שכתב שעליו להתנות בעת הפרשה בפירוש שיפטור הרע רק את הפירות הרעים.⁴⁵

י. הפרשה מן הבינוני⁴⁶

יש אומרים, רק מן הרע אינו רשאי לתרום, אך רשאי לתרום מפירות הבינוניים, והפרשה מן המשובח אינה אלא מידת חסידות.⁴⁷

מן היפה גם בטמא. ראה: מנחת חינוך, מצוות עשה שמנה הרמב"ן, מצוות עשה ט אות ג, שהסתפק בדבר ונטה להקל.

41. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ציון ההלכה ס"ק יט.

42. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"א אות א ד"ה ובעיקר.

43. רש"י (תמורה ה ע"א ד"ה חלבו; שם ד"ה גרוע); חידושי הגר"י, שם ד"ה שם בגמ' (הראשון); חידושי בתרא, שם אות פח; רמב"ן, השגות לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין מצווה ט: 'מן היפה או מן השווה'; רבי עקיבא איגר, יבמות צ ע"א ד"ה רש"י (השני); גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צה. אך ראה: מיוחס לריטב"א, בבא מציעא נו ע"א ד"ה אם אינו, שקצת משמע שיש איסור לתרום מן השווה.

44. ריטב"א, קידושין מא ע"ב ד"ה פחת; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"א אות א ד"ה ואף; מנחת שלמה, בבא מציעא כב ע"א ד"ה ונ"ל); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק ב; שם ציון ההלכה ס"ק י, בשיטת הר"ש תרומות פ"ד מ"ד ד"ה פחת, ובהבנת הגמרא בבא מציעא כא ע"א). יש שדנו האם מנהג העולם שנדון בגמרא ובראשונים שם הוא לפי הדין כראוי, ראה: בנין דוד (טאוב), בבא מציעא כב ע"א ד"ה תוד"ה אם יש; שו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' פ ד"ה ואולם; שו"ת עצי חיים, או"ח סו"ס כב; חוט שני, הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק ב ד"ה הא דצריך.

45. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ה, ותלה שאלה זו במחלוקת בטעם הפרשה מן היפה.

46. בבא מציעא, כב ע"א: 'סתמיה דבעל הבית כי תרום - מבינונית הוא תרום'; תוספות, קידושין מא ע"ב ד"ה פחת: 'שאיין דרך בני אדם לברור היפות כדי לתרום אלא הבינונים'. הפוסקים להלן נחלקו כיצד לבאר זאת, והאם מדובר במנהג נכון.

47. שו"ת אמרי יושר (אריק), ח"א סי' א ד"ה והנה הח"ץ; איילת השחר (שטיינמן), קידושין מא

ויש אומרים, חובה להפריש מן היפה דווקא.⁴⁸

יא. הפרשה מן הרע על היפה באותו הפרי

יש אומרים, איסור הפרשה מן הרע על היפה אינו אלא כשמפריש מפרי רע על פרי יפה, אך כאשר מפריש חלק מן הפרי אינו חייב להפריש דווקא מן החלק המשובח.⁴⁹

ויש אוסרים להפריש מן החלק הרע אף באותו הפרי.⁵⁰

יב. הפרשה מן הרע בזמן הזה

אין תורמין אלא מן היפה

לדעה זו משמע שאף בזמן הזה חובה לתרום מן היפה.⁵¹

ויש אומרים, בזמן הזה שהפירות טמאים ואינם ניתנים לכהן רשאי להפריש תרומה ותרומת מעשר מן הרע,⁵² והוא הדין למעשר שני.⁵³

ויש שכתבו, אין הידור בזמן הזה להפריש מן היפה.⁵⁴

מ"מ לדעה זו, מעשר הניתן ללוי ולעני צריך להפריש מן היפה גם בזמן הזה.⁵⁵

ע"ב ד"ה תוד"ה פחת, בשיטת התוספות והרא"ש.

48. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד ה"א אות א ד"ה ואף; שם, פ"ה ה"א אות א; מנחת שלמה, בבא מציעא כב ע"א ד"ה תוס' תוד"ה ואם); איילת השחר (שטיינמן), קידושין מא ע"ב ד"ה תוד"ה פחת, בשיטת הריטב"א. כן עולה מהסוברים שהמנהג המתואר בגמרא אינו כדון, ראה: בנין דוד (טאוב), בבא מציעא כב ע"א ד"ה תוד"ה אם יש; שו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' פ ד"ה ואולם; שו"ת עצי חיים, או"ח סו"ס כב; חוט שני, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ב ד"ה הא דצריך.

49. שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' א אות ז.

50. חוט שני, הלי תרומות פ"ה ה"א סי' ב ד"ה ועכ"פ.

51. שו"ת תורה לשמה, סי' קל; גינת ראובן, סי' ס אות ב סי' ו, בדעת הרמב"ם; ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סו, שלא סייג בזמן הזה.

52. שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' לב; שם סעי' נב; שם סעי' סג); לבוש, שם; גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק צה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' טו; הרב אברהם יצחק קוק (שו"ת משפט כהן, סי' מח; שו"ת דעת כהן, סי' רלח); שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' א אות ז; הארץ ומצוותיה השלם, פ"ח אות א; חוות בנימין, ח"א סי' ד אות א עמ' כט ד"ה לפי זה; נתיבי עם (או"ח רס סוף אות ג, מהדורה חדשה עמ' קעד; יו"ד אות עד, מהדורה חדשה עמ' ת); ארץ חפץ, הלי תו"מ נתיב ד סעי' ב; עיר הקדש והמקדש (ח"ג פ"ה אות ג סעי' ד; פ"ד אות ח סעי' ה; פ"ה אות ה סעי' ג); שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' תקנז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א סי' קמא.

53. המעשר והתרומה, פ"ה סעי' א; עשר תעשר, שער הלכה הלי קיא.

54. שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קלח; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' ב אות א ד"ה וגם י"ל.

55. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט אות טו; עיר

ויש שהתירו בשעת הדחק לתת גם מעשר עני מן הרע.⁵⁶
 ויש אומרים, הנוהגים שלא לתת מעשר ראשון ללוי, אינם צריכים להפרישו מן היפה.⁵⁷
 יש אומרים, מתרומה טמאה שיש לכהן הנאה ממנה וניתנת לו יש להפריש מן היפה גם בזמן הזה.⁵⁸
 יש אומרים, גם המפריש מפירות שלא הוכשרו לקבל טומאה אינו חייב להפריש מן היפה בזמן הזה.⁵⁹ ויש שהסתפקו בכך.⁶⁰
 יש שהסתפקו אם בזמן הזה מותר להפריש אף מרע גמור על היפה.⁶¹
 ויש שכתבו, כל שנאכל אפילו בדוחק אפשר להפריש ממנו בזמן הזה.⁶²

יג. הפרשה מהמתקיים

ואם אין שם כהן תורם מן המתקיים אף על פי שיש שם יפה שאינו מתקיים

לדעה זו, כשאין כהן יש להעדיף את המתקיים על פני היפה.
 יש מבארים, כאשר אין כהן, דבר המתקיים נחשב ל'יפה' יותר מיפה שאינו מתקיים, שכך מגיעה לכהן התועלת המקסימלית.⁶³ לפיכך, גם במקום שיש כהן יש להפריש מן המתקיים, אם אינו פוגע ביופיו.⁶⁴
 ויש אומרים, כשאין כהן בטלה החובה להפריש מן היפה ועל כן מפריש מן המתקיים.⁶⁵

-
- הקדש והמקדש, חייג פ"ה אות ג סעי' ד; כרם ציון השלם, חייג הלכות פסוקות פ"כ סעי' ז; הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ה עמ' 35 אות ג.
56. התורה והארץ, חייב עמ' 98, בשם הרב מרדכי אליהו והרב יוסף שלום אלישיב.
57. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ח"ה ציון ההלכה ס"ק יט.
58. חקר ועיון, ח"ה עמ' עח, בשם החזו"א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ח"ה ציון ההלכה ס"ק יט.
59. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ח"ה ציון ההלכה ס"ק יט.
60. שו"ת שבט הקהתי, ח"ה סי' קמא אות ג, בשיטת הגר"א.
61. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה והנה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הכ"ב אות ב ד"ה ואמנם.
62. שו"ת משפט כהן, סי' מח.
63. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ח"ה, בדעת רש"י; כסף משנה, הלי תרומות פ"ה ח"ה ד"ה ומייש, בפירוש הראשון; קרית ספר, הלי תרומות פ"ה. בדבריו, ראה: גבורת יצחק (סורוצקין), תרומות פ"ב מ"ד ד"ה כל מקום; בין המשפטים (פיין), תרומות סי' טז; גפי אש, תרומות פ"ב מ"ד ד"ה הוא תורם.
64. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ח"ה אות ב ד"ה עוד.
65. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ח"ה; חידושי הגר"י, תמורה ה ע"א ד"ה שם הרמב"ן. יש

ויש חולקים, ולעולם יש להעדיף את היפה על פני המתקיים.⁶⁶
 יש שהסתפקו אם יש להעדיף רע מתקיים על פני יפה שאינו מתקיים, או שמא
 רק כששניהם יפים יש להעדיף את המתקיים אף שהשני יפה ממנו.⁶⁷

יד. הגדרת רע ויפה⁶⁸

- מאכל שטרחו בו הבעלים והשביחוהו -
 יש אומרים, רשאי הבעלים לעשר מהתוצר הגולמי.⁶⁹
 ויש אומרים, אם לא הוסיף לו תוספות חיצוניות חייב להפריש ממה
 שהשביח.⁷⁰
- יש אומרים, פרי ששוויו הממוני מרובה נחשב כ'יפה' לגבי פרי ששוויו
 מועט.⁷¹
- ויש אומרים, רק איכות הפרי מחשיבתו כ'יפה', אך שוויו הממוני אינו מהווה
 קריטריון לעניין 'יפה'.⁷²
- יש אומרים, גדר יפה נמדד לפי האכילה.⁷³ לפיכך, אפשר לעשר מאתרוגים
 פסולים על אתרוגים הכשרים למצווה.⁷⁴

שדייקו כן מדברי הרדב"ז, הלי תרומות פ"ה ה"ב, ראה: גבורת יצחק (סורוצקי), תרומות פ"ב
 מ"ו ד"ה והנה, בשם רי"ד סולובייצ'יק; כן נראה מדברי הרדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה
 וכן תורמים.

66. רבינו יונה, ברכות כח ע"א מדפי הרי"ף ד"ה שלום אתה; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"א
 ס"ק ז; שם, ביאר ההלכה ד"ה אלא מן היפה), בהבנת דברי רבינו יונה.

67. חזון נחום, תרומות פ"ב מ"ו.

68. בעניין חומץ ויין, ראה להלן פ"ה הכ"א. בעניין משקה צלול, ראה להלן פ"ה הי"ח אות טו.
 בעניין דבר המתקיים, ראה לעיל אות יג.

69. רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין: 'שהרי הפת בעצמו נתחייב בשעה שהיה חטיף';
 דרך אמונה (שם ס"ק רב; שם, ציון ההלכה ס"ק תיט, בשם הירושלמי); חידושי מרן רי"ז
 הלוי, הלי תרומות עמ' ל ד"ה והנה. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין, כתב
 שאפיית האדם נחשבת כ'יפה' אלא שעל הכהן לשלם על טרחתה, ולכן עדיף לתרום ממה
 שאינו דורש תשלום.

70. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ג.

71. מקדש דוד, תרומות סי' מא אות ג; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ד ד"ה ויש לחקור,
 ראה שם שהסתפק מה הדין כששווי הפרי עומד כנגד קריטריון משובח אחר.

72. תוספתא, דמאי פ"ה הי"ט; איילת השחר (שטיינמן), בבא בתרא ח"ב פד ע"ב ד"ה וכבר
 הקדמנו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק ד. וכן דעת הסוברים להלן הערה 74, שאינו
 חייב לעשר מן האתרוג המהודר.

73. פרחי כהונה (הכהן), ברכות לט ע"ב ד"ה ושם.

74. איילת השחר (שטיינמן), בבא בתרא ח"ב פד ע"ב ד"ה וכבר הקדמנו; דרך אמונה, הלי תרומות
 פ"ה ה"א ס"ק ד; קובץ והאר עיננו, חלק טו עמ' 54 אות י, בשם הגרי"ז; מעשה איש (יברוב),

ויש אומרים, אם מראהו נאה יותר נחשב ליפה,⁷⁵ ובפרט כשבכך הוא מהודר למצווה.⁷⁶

ויש שהסתפקו בכך.⁷⁷

יש אומרים, כל שאין דרך בני אדם להקפיד עליו, אינו נחשב מן הרע על היפה.⁷⁸

- כאשר יש שמעדיפים מין זה ויש מעדיפים מין אחר - יש אומרים, רשאי לתרום מאיזה שירצה.⁷⁹
- ויש אומרים, גדר יפה נקבע לפי דעת הנותן.⁸⁰
- ויש אומרים, גדר יפה נקבע לפי הכהן שנותן לו.⁸¹
- ויש אומרים, גדר יפה נקבע לפי דעת העולם.⁸²
- מאכל שמוכן לאכילה מיידית - נחשב ליפה יותר ממאכל הטעון עיבוד.⁸³
- ויש אומרים, אם נותר לעשות רק מעשה חיצוני לפרי אינו נחשב כרע, ולפיכך פירות הזקוקים לברירה מחרקים אינם נחשבים כרעים אל מול פירות שאינם זקוקים לכך.⁸⁴
- מאכל שאפשר לעשות בו שימושים רבים יפה יותר ממאכל ששימושו נקבע.⁸⁵

ח"ד עמ' קכו אות ו, בשם החזו"א; ראה: חזו"א, כלאים סי' ג ס"ק ז ד"ה וכן.
 75. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ד ד"ה ויש לחקור, ושם הסתפק מה הדין בפרי שמראהו יפה וטעמו גרוע.
 76. פשט ועיון (שטרנבוך), ברכות לט ע"ב (מהדורה חדשה, אות קמ; מהדורה ישנה, אות תרלב).
 77. שו"ת רבי עקיבה יוסף, יו"ד ח"א סי' קלח.
 78. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"י ביאור ההלכה ד"ה אין תורמין.
 79. משנה ראשונה, תרומות פ"ב מ"ה, בדעת רבנן והרמב"ם; משמעות ריטב"א, עירובין כח ע"א ד"ה השחליים.
 80. תוספות, עירובין כח ע"א ד"ה לזרע; רא"ש (תוספות הרא"ש, שם ד"ה השחליים; מעשרות פ"ד מ"ה ד"ה אלא); רשב"א, עירובין כח ע"א ד"ה הא דקתני; ריטב"א שם ד"ה השחליים, בשם ר"י; ר"ן, שם ד"ה זרע; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ביאור ההלכה ד"ה אלא מן היפה, בדעת רבינו יונה.
 81. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"א ביאור ההלכה ד"ה אלא מן היפה, בדעת הריטב"א; שם פ"ב ה"ה ביאור ההלכה ד"ה השחליים והגר"ר).
 82. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ביאור ההלכה ד"ה אלא מן היפה.
 83. תפארת ישראל, תרומות פ"ב הלכתא גבירתא אות ו. ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין, שמחמת כן הפת יפה יותר מהחטיים; דרך אמונה, שם ס"ק רג.
 84. חוט שני, הלי תרומות פ"ה ה"א אות ב, עוד עניינים אות ג.
 85. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין, בפירוש השני; כסף משנה, שם ד"ה ומ"ש, בפירוש השני.

- פרי בעל נפח גדול, יפה יותר מפרי קטן שמשקלו גדול יותר.⁸⁶
- פירות טריים יפים יותר משאינם טריים,⁸⁷ ומפירות מיובשים.⁸⁸
- פירות טהורים נחשבים יפים לעומת הטמאים.⁸⁹
- זיתי שמן יפים יותר מזיתים המיועדים לכבישה.⁹⁰
- יין שאינו מבושל - יפה יותר מן המבושל.⁹¹
- יין שאינו מבושל - יש אומרים, שהוא מוגדר יפה.⁹²
- פרי שלם יפה יותר מפרי שאינו שלם.⁹³

טו. הפרשה מגרוגרות על התאנים

אבל במקום שיש בו כהן אין תורמין מן הגרוגרות על התאנים אפילו במקום שדרכן לעשות תאנים גרוגרות.

יש אומרים, דווקא במניין אין מפרישים מן הגרוגרות, מפני שמצטמקות ויש בכך הפסד כהן.⁹⁴

-
86. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין, בפירוש הראשון.
87. מנחות, נה ע"א, ולכן אין להפריש מפת צוננת על חמה.
88. תרומות, פ"ב מ"ו; מנחות, נה ע"א; רמב"ם, הלי תרומות פ"ה ה"א.
89. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין, בשם ר"י; רבי אברהם מן ההר, שם ד"ה תנן התם; מאירי, שם ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין, בפירוש השני. יש שייחסו את האיסור לתרום מן הטמא משום הפסד הכהן, ראה להלן פ"ה הי"ח אות א.
90. תרומות, פ"ב מ"ו; רמב"ם, הלי תרומות פ"ה הי"ח. ואף כאשר מיועדים לכבישה, זיתי השמן יפים יותר, ראה: מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה תורמין, בשם ה"ר יהוסף; משנה ראשונה, שם ד"ה זיתי שמן; תפארת ישראל, שם יכין אות לא; נימוקי הגרי"ב, שם; תפארת ירושלים, שם ד"ה וצריך לומר; בארות המים (שטגר), שם ד"ה ר"מ; חסד לאברהם (בן יחיאל), שם ד"ה ותורמין; עץ החיים (חגיז), שם ד"ה זיתי; חסדי דוד, תרומות פ"ד הי"ג ד"ה תורמין.
91. תרומות, פ"ב מ"ו; רמב"ם, הלי תרומות פ"ה הי"ח.
92. ראה להלן פ"ה הי"ח אות יב.
93. רשב"א, ברכות לט ע"ב ד"ה פתיתין: 'היכא דתרוייהו חשיבי ודאי לכ"ע שלם עדיף', ראה להלן פ"ה ה"ב, מה הדין כשערך השלם עומד מול ערכים אחרים.
94. רש"י, מנחות נה ע"א ד"ה ולא גרוגרות. בביאור דבריו ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"א; ישר וטוב, מנחות נה ע"א ד"ה בד"ה תורמין; וזאת ליצחק, שם. יש שהקשו על דבריו, ראה: קרן אורה, שם ד"ה גמרא; רש"ש, שם ד"ה ד"ה ולא גרוגרות; גליונות קהילות יעקב, שם ד"ה ברש"י; עולת שלמה (ליפשיץ), שם ד"ה רש"י. ראה: שיטה מקובצת, מנחות שם אות ב, שמשמע מדבריו שדברי רש"י מכוונים לכלל המשנה ולא כטעם לאיסור לתרום מהגרוגרות.

הלכה ב

- א. העדפת שלם על גדול
- ב. העדפת שלם על יפה
- ג. העדפת שלם כשאין כהן
- ד. העדפת קטנים רבים על גדול אחד
- ה. מין על שאינו מינו

ותורמין בצל שלם אף על פי שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אף על פי שהוא גדול בכל מקום.¹
אין תורמין ממין על שאינו מינו, שנאמר כדגן מן הגורן וכו'.² ואם תרם אינה תרומה.³

א. העדפת שלם על גדול

ותורמין בצל שלם, אף על פי שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אף על פי שהוא גדול בכל מקום

יש אומרים, אין להעדיף בצל שלם אלא כשהחצי שווה לו בגודלו.⁴
יש אומרים, יש להעדיף בצל שלם אפילו כשהחצי גדול ממנו.⁵

-
1. תרומות, פ"ב מ"ה, כדעת תנא קמא.
 2. במדבר יח, כז. בבכורות נג ע"ב, למדו ממקור אחר: 'כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן, אמרה תורה: תן חלב לזה, וחלב לזה'. בספרי, קרח יח כו, למדו ממקור אחר: 'והרמתם ממנו תרומת ה', מה תייל ממנו מלמד שאין תורמין ממין על שאינו מינו'. נראה שיש שגרסו בלשונו 'ממינו', ראה: בעל הטורים, במדבר יח כו; ספר חרדים, מצוות התלויות בארץ, פ"א אות יד; מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ד ד"ה אין תורמין, בשם ספר הפרפראות.
 3. השווה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ה ד"ה וישן וחדש. בתיו"ט, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה כל, התקשה מדוע כתב הרמב"ם לימוד שונה ממקורות חז"ל. בישוב דבריו, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"ב ד"ה אין תורמין; רדב"ז, שם ד"ה בכ"מ; שושנים לדוד, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה תי"ט; מהר"ם שיק, שם ד"ה והנלע"ד; מראה הפנים, תרומות פ"ב ה"ב ד"ה זה אחד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קיב ד"ה אין תורמין.
 4. תרומות, פ"ב מ"ד; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' נג.
 5. תוספות, ברכות לט ע"ב ד"ה כתנאי; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ב ס"ק יח, בדעת הרמב"ם.
 6. רש"י, ברכות לט ע"ב ד"ה אבל; חפץ ה', שם ד"ה אשר על כן; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"ב ד"ה תורמין: 'דלא מפני שיוסיף בתרומה יקרא חלבו דאינו מוסיף ביופי בשביל כד'; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ב מ"ה, בדעת הרמב"ם; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' טז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קיב, בדעת הרמב"ם.

ב. העדפת שלם על יפה

ותורמין בצל שלם, אף על פי שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אף על פי שהוא גדול בכל מקום

לדעה זו יש אומרים, יש להעדיף בצל שלם גם כשהחתוך איכותי וטוב יותר.⁶ ויש אומרים, לא אמרו להעדיף את השלם אלא כששניהם שווים ולא שהחתוך גדול יותר.⁷

ויש חולקים, יש להעדיף תמיד לתרום מן היפה, אף כשאינו שלם.⁸

ג. העדפת שלם כשאינו כהן

בכל מקום

לדעה זו, בצל שלם יפה יותר מחתוך, ולכן יש לתרום ממנו גם כשיש כהן.⁹ ויש חולקים, בצל גדול נחשב יפה, אלא שהשלם נשמר לזמן רב יותר.¹⁰ לדעה זו, אין להעדיף שלם אלא כשאינו כהן.¹¹

-
6. תוספות, ברכות לט ע"ב ד"ה כתנאי; צל"ח, שם ד"ה כתנאי, בדעת רש"י; רבינו יונה, ברכות כח ע"א מדפי הרי"ף ד"ה שלום אתה; ר"ש, תרומות פ"ב מ"ה ד"ה קטן; רא"ש, שם ד"ה בצל; מלאכת שלמה, שם ד"ה אבל; תוספות אנשי שם, שם, בדעת הרע"ב והרמב"ם בפיהמ"ש; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה ה"ב ד"ה תורמין; רש"י, תרומות פ"ב ה"ב ד"ה בצל; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ג; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ב ס"ק יז.
7. רש"י, ברכות לט ע"ב ד"ה אבל לא; רשב"א, שם ד"ה פתיתין; רבי עקיבא איגר, שם ד"ה היכא; נחלת דוד, שם ד"ה והיה נראה לפרש; פני משה, תרומות פ"ב ה"ב ד"ה תורמין.
8. רבינו יונה, ברכות כח ע"א מדפי הרי"ף ד"ה שלום אתה.
9. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ב מ"ה; תפארת ישראל, שם יכין אות כו, בשם י"א; כסף משנה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ב; רדב"ז, שם ד"ה תורמין; מאירי, ברכות לט ע"ב ד"ה לעולם; ראשון לציון, שם ד"ה גמי איתמר, בדעת הרמב"ם; ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סו סעי' ג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' טז.
10. ברכות, לט ע"ב; ריבמ"ץ, תרומות פ"ב מ"ה ד"ה ותורמי; ר"ש, שם ד"ה קטן; רא"ש, שם ד"ה בצל; רע"ב, שם ד"ה ולא; תיו"ט, שם ד"ה תורמין, בדעת הרמב"ם; מלאכת שלמה, שם ד"ה אבל לא, בשם ה"ר משה פיזנטי; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה ולא; יד דוד, שם; תפארת ישראל, שם יכין אות כו, בפירוש ראשון; כף נחת, שם ד"ה בצל; מהר"א פולדא, תרומות פ"ב ה"ב ד"ה בצל; רש"י, שם ד"ה בצל.
11. ברכות, לט ע"ב; רא"ש, תרומות פ"ב מ"ה ד"ה בצל.

ד. העדפת קטנים רבים מגדול אחד

ותורמין בצל שלם, אף על פי שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אף על
פי שהוא גדול

יש אומרים, יש להעדיף בצל אחד שלם וגדול על פני שניים קטנים שלמים.¹²
ויש שהסתפקו בכך.¹³

ה. מין על שאינו מינו

אין תורמין ממין על שאינו מינו, ואם תרם אינה תרומה

והוא הדין שאין מעשרים ממין על שאינו מינו, ואם עישר אינו חל.¹⁴
ואף בפירות שחיובם מדרבנן אם תרם אין תרומתו תרומה.¹⁵

12. ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ה ה"ב ד"ה תורמין, לשיטת הסוברים לעיל הערה 6, שבצל גדול
הוא איכותי יותר.

13. ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ה ה"ב ד"ה תורמין, בדעת רש"י והסוברים לעיל הערה 5, שבצל
גדול טוב יותר מצד גודלו.

14. רמב"ם, הלי' מעשר פ"א ה"ו; כפתור ופרח, פכ"ה ד"ה מעשר ראשון; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי'
עא; לבוש, שם; ערוך השלחן, הלי' מעשרות סי' צב סעי' טו.

15. ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סו סעי' ה; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה ה"ב ס"ק כב.

הלכה ג

א. הקישות והמלפפון	ו. הפריש על מינו ושאינו מינו
ב. פירות בגוונים שונים	ז. הפרשה מן הרע על היפה בדיעבד
ג. מינים שאינם כלאים	ח. תיקון תרומה מן הרע
ד. כל שהוא כלאים בחבירו	ט. הפרשה מרע ביותר
ה. 'שני מינים' באותו המין	

הקישות והמלפפון מין אחד. כל מין חטים אחד. כל מין תאנים וגרוגרות ודבילה אחד, ותורם מזה על זה.¹ וכל שהוא כלאים בחבירו לא יתרום מזה על זה אפילו מן היפה על הרע. כיצד, היו לו חמשים סאה חטים, וחמשים שעורים בבית אחד והפריש על הכל שני סאין חיטים אינן תרומה.

וכל שאינו כלאים בחבירו תורם מן היפה על הרע, אבל לא מן הרע על היפה, ואם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה חוץ מן הזונין על החטים מפני שאין הזונין מאכל אדם.²

א. הקישות והמלפפון

הקישות והמלפפון מין אחד

ויש מי שאומר, קישות ומלפפון נחשבים לשני מינים ואין לעשר מזה על זה.³

ב. פירות בגוונים שונים

כל מין תאנים וגרוגרות ודבילה אחד

לדעה זו, אף כשהם בגוונים שונים, מפרישים מזה על זה.⁴

-
1. תרומות, פ"ב מ"ד; תוספתא, תרומות פ"ב ה"ה, כבית הלל, וכתנא קמא בגירסת התוספתא שלפנינו, אך ראה: חולין, קלו ע"ב, שם הגירסא בדעת תנא קמא 'אין תורמים'; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נג.
 2. תרומות, פ"ב מ"ו; ספרי זוטא, במדבר יח, כט; יבמות, פט ע"ב; קידושין, מו ע"ב; בבא מציעא, נו ע"א; בבא בתרא (פד ע"ב; קמג ע"א); תמורה, ה ע"א: 'אמר רבי אלעאי, מנין לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה? דכתיב: ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו, ואם אין קדוש נשיאות חטא למה? מיכן, לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה'. על האפשרות והצורך ללמוד מפסוק זה, ראה: יש סדר למשנה, תרומות פ"ד מ"ד.
 3. אור זרוע, ח"א סי' רנג, כדעת רבי יהודה בתרומות פ"ב מ"ו.
 4. רבינו חננאל, חולין קלו ע"ב ד"ה היו לו; מאירי, שם ד"ה כבר ידעת; רש"י, שם ד"ה גמרא; שו"ת הלכות קטנות, ח"א סי' רלא; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נג; ערוך השלחן, הל' תרומות

ויש חולקים, ששני זנים בגוונים שונים אינם נחשבים כאותו המין לעניין מעשרות.⁵

ג. מינים שאינם כלאים

ותורם מזה על זה

יש אומרים, כאשר המינים אינם כלאים זה בזה תורם מזה על זה לכתחילה.⁶
ויש אומרים, לכתחילה לא יתרום מזנים שונים, ורק בדיעבד תרומתו תרומה.⁷

-
- סי' סו סעי' ו; מור וקציעה, או"ח סי' רכה ד"ה וכתב בת"ה; שו"ת שבות יעקב, ח"ב סי' לו; שו"ת אורח לחיים (סג"ל), הערות בסוף הספר הערה עג; משמרות כהונה, כריתות כ ע"א ד"ה ל"ש; שמחת יהודה (נגיאר), שם ד"ה גמ' ר' יהודה; שו"ת לב חיים, ח"ג סי' נא; בירך את אברהם (פריסקו), סי' סח אות יב; שו"ת כוכב מיעקב (ווידנפלד), סי' קעה ד"ה והנראה לי; שו"ת הסבא קדישא (ח"ג סי' יב ד"ה וא"צ, עמ' עב; שם סי' יג ד"ה ובכו); חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רה.
5. ספר חסידים, סי' תתמח; תרומת הדשן, סי' לג; לבוש, או"ח סי' רכה סעי' ד; מחצית השקל, שם ס"ק י; שו"ת פנים מאירות, ח"א סי' ו; חדרי דעה, יו"ד סי' שלא סעי' נג; שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' קעט ד"ה אבל בעיקר.
- כך כתבו בשיטת הרמב"ם, ה"ל ביכורים פ"י הי"א: ר"ן, חולין מז ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה לקח גז; ר"י קורקוס, ה"ל ביכורים פ"י הי"א; כסף משנה, שם; בינת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט ס"ק א; תורת חיים, חולין קלו ע"ב ד"ה והרמב"ם. כן כתבו בדעת השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נג: ביאור הגר"א, יו"ד סי' שנג ס"ק ז; תורת חיים, חולין קלו ע"ב ד"ה והרמב"ם. יש שחילקו בין ראשית הגז לתרומות, ראה: רדב"ז, ה"ל ביכורים פ"י הי"א; אור שמח, שם ד"ה אמנם דע; דרך אמונה, שם ס"ק עו; חידושי מהר"ם פדואה, שם; כתר המלך, שם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם; צרור החיים, שם ד"ה והנה שאלתי, בשם ה"ר משה וירדוגו; ערוך השלחן, יו"ד סי' שלג סעי' יג; שו"ת זכרון יוסף, יו"ד סי' כה; מגן גבורים, או"ח סי' רכה שלטי הגבורים אות ב; חתם סופר, חולין קלו ע"ב ד"ה מהדורא קמא; הערות הגר"ש אלישיב, שם ד"ה היו לו; שו"ת כוכב מיעקב (ווידנפלד), סי' קעה ד"ה והנראה לי; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ג ביאור ההלכה ד"ה כל מין תאנים.
6. גר"א, שנות אליהו תרומות פ"ב מ"ו ד"ה אפילו; חסדי דוד, תרומות פ"ב ה"ד ד"ה רמונים; חוט שני, ה"ל תרומות פ"ה ה"ג ס"ק ד ד"ה כל; דרך אמונה, שם ס"ק לה.
7. מקדש דוד, פאה סי' ד ד"ה והנה זה דביעבד.

ד. כל שהוא כלאים בחבירו⁸**וכל שאינו כלאים בחבירו**

מינים המוגדרים כספק כלאים, אין לתרום מזה על זה ואם תרם יש לעשר שנית.⁹

ויש מי שאומר, בספק הנובע מהבדלי הטעמים שבין הפירות, בדיעבד אם תרם אינו צריך לחזור ולתרום.¹⁰

ויש אומרים, אין הדין תלוי בכלאים אלא בהגדרת המין,¹¹ ולפיכך אין תורמין מן הלימון על התפוז גם לסוברים שאינם כלאים.¹²

ויש שהסתפקו אם אנו רשאים לסמוך על בקיאותנו בהגדרת המינים, או שמא יש לחשוש ולעשר רק מאותו הזן המדויק.¹³

ה. 'שני מינים' באותו המין**וכל שאינו כלאים בחבירו**

- אתרוג המורכב -
- יש אומרים, רשאי לתרום עליו מאתרוג שאינו מורכב.¹⁴
- ויש שהסתפקו בכך.¹⁵
- ויש שהקלו בזמן הזה שחיוב התרומות מדרבנן.¹⁶
- חומץ ויין - נחלקו האם נחשבים לשני מינים.¹⁷

8. המינים שנחשבים כלאים זה בזה התבארו בהלכות כלאים, ראה: רמב"ם, הל' כלאים פ"ג ה"ג-ה"ו; חוקות הארץ, שם; שו"ע, יו"ד סי' רצה סעי' ו.

9. קונטרס הל' תרומות ומעשרות לחזו"א (נדפס בסוף ספר דרך אמונה ח"ג), פ"ד אות ד; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה ה"ג ס"ק כה.

10. שו"ת דבר חברון, יו"ד סי' תסד-תסה.

11. משנה ראשונה, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה וכל; שו"ת מנחת שלמה, תנינא סי' קיד אות א, בשיטת הירושלמי; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג סי' כב אות ב.

12. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ה ה"ג אות ב ד"ה ואפשר.

13. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"א גאון צבי אות א. ראה עוד: חוט שני, הל' תרומות פ"ה ה"ג ס"ק ג ד"ה ולענין.

14. המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ד; חזו"א, כלאים פ"ג ס"ק ז ד"ה וכן מעשרין.

15. שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' עח.

16. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רו ס"ק ב.

17. ראה להלן פ"ה הכ"א.

- אלוהול המופק מן היין -
יש אומרים, נחשב לאותו המין ומעשרים ממנו על היין.¹⁸
יש שהסתפקו אם נחשב למין אחר.¹⁹
- חלקי פרי שאינם עיקר הפרי, כגון עלי הצנון או קליפות הפרי -
יש שהחשיבו אותם כמין אחר ואין לעשר מהם על הפרי עצמו.²⁰
ויש שהגדירו אותם כמין אחד.²¹
יש שהסתפקו בכך.²²
- יש אומרים, אף באותו המין אם רחוקים בטעמים מאוד, אין לתרום מזה על זה.²³
- זיתים ושמן -
יש אומרים, נחשבים כשני מינים.²⁴
ויש אומרים, נחשבים כמין אחד.²⁵

18. זכרון יקותיאל (עזריאל), ח"א עמ' רכח, על פי הנהוג ביקבי זכרון יעקב.
19. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"א גאון צבי אות ב.
20. על פי ירושלמי, מעשרות פי"ד ה"ד: 'הקפרס והתמרות מין אחד הן - מעשר מקפרס על התמרות ומן התמרות על הקפרס, אבל לא מהן על האביונות ומן האביונות עליהן'; פני משה, שם ד"ה אבל לא; רש"ס, שם ד"ה אבל לא; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' סה ד"ה ובירוי; הרב מרדכי אליהו, בתוך: קובץ הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית, עמ' 83 הערה 18.
21. ריבמ"ץ, מעשרות פי"ד מ"ו ד"ה ר' אליעזר; מקדש דוד, פאה סי' ד ד"ה והנה זה דבדיעבד; שו"ת מנחת שלמה, תנינא סי' קיד אות א; משנת חנוך, סי' נד ד"ה ובר מן כל דין; הרב שאול ישראלי, התורה והארץ ח"ד עמ' 41; שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' א אות כב; ח"ב סי' טז אות ה; שם סוף סי' יז; ח"ג סי' כב אות ב); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ג ס"ק כה, בשם החזו"א.
על ההיבטים השונים בהפרשה מן הקליפות על הפרי, ראה לעיל פ"ב הי"ד אות ד.
22. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה הי"ג אות ב ד"ה ולפי מה שנתבאר, בדעת רבי; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"א גאון צבי אות ב ד"ה כע"ז נסתפקתי. השווה: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' סח-סט. שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' קטז אות ה; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ב.
23. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה הי"ג אות ב ד"ה ולפי המבואר, בדעת רבי.
24. מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ד ד"ה בפירוש ר"ע; תוספות שאנץ, עדויות פ"ה מ"ב ד"ה תורמין, כך דייק מדבריו בשיטת בית הלל: הרב אליעזר יהודה ולדינברג, משנת תרומות, נדפס בסוף שו"ת ציץ אליעזר ח"א, ענף ג סעי' א ד"ה עוד יש מי שכותב, ושם הערה 88.
25. רמב"ם, ה' תרומות פ"ה הי"ח; משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ד ד"ה ובי"ה אומרים; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה הי"ג אות ב ד"ה אך צ"ע. וכן נראה ממפרשי המשנה, תרומות פ"א מ"ד, שנתנו טעמים אחרים לאיסור להפריש מן הזיתים על השמן.

לח ויבש -

יש אומרים, נחשבים כשני מינים.²⁶

יש אומרים, אינם שני מינים ממש אלא שגזרו עליהם חכמים מפני שדומים לשני מינים.²⁷

יש שנראה מדבריהם שנחשבים כמין אחד.²⁸

ו. הפריש על מינו ושאינו מינו

היו לו חמשים סאה חטין, וחמשים שעורים בבית אחד והפריש על הכל שני סאין חטין אינן תרומה

לדעה זו, אף התרומה שהפריש על החיטים לא עלתה לו.²⁹

יש אומרים, על החיטים תרומתו תרומה ועל השעורים אין תרומתו תרומה.³⁰ יש שהסתפקו בכך.³¹

ז. הפרשה מן הרע על היפה בדיעבד

ואם תרם מן הרע על היפה, תרומתו תרומה

אף אם תרם במזיד מן הרע על היפה תרומתו תרומה.³²

26. מקדש דוד, פאה סי' ד ד"ה והנה זה דביעבד.

27. לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' נו; ש"ד, שם סי' פג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יז; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"א סעי' ה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"י; דרך אמונה, שם סי' קח.

28. כך נראית דעת אלו שפירשו את האיסור המובא בתוספתא, תרומות פ"ד ה"ה, לתרום מירק שעבר זמנו מטעמים אחרים, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ה ד"ה ירק; מנחת יצחק, שם ד"ה תורמין, בפירוש הראשון; מנחת ביכורים, שם ד"ה תורמין; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה תורמין; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סט סעי' יג-יד; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא סי' קמט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"י ביאור ההלכה ד"ה אין תורמין.

29. קרית מלך, הלי תרומות פ"ה ה"ג; מעדני ארץ, שם אות ג; דרך אמונה, שם סי' לד; חוט שני, שם סי' ה; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר סי' ד; הרב אברהם יעקב זלזניק, בתוך: כרם ציון, ח"א עמ' פא ד"ה אכן מצינו; חזו"א, דמאי סי' יא סי' כז ד"ה ר"מ (השני).

30. ראה: חזו"א, דמאי סי' טו סי' יא.

31. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ג סי' לד, בדעת השו"ע, אבן העזר סי' מא סעי' ג.

32. תוספתא, תרומות פ"ג ה"יח; תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין; פסקי תוספות, יבמות אות קסו; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין; ריטב"א, קידושין מו ע"ב ד"ה אשתכח; מאירי, שם ד"ה ונמצא; רא"ש, תרומות פ"ג מ"א סוף ד"ה ונמצא; תפארת ישראל, שם יכין אות ו; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ב מ"ו אות כג; לחם

אם תרם בשוגג שאינו יודע שאסור לתרום מן הרע -

יש אומרים, תרומתו תרומה.³³

ויש שהסתפקו בכך.³⁴

אם תרם בטעות, שהתכוון לתרום מן היפה ותרם מן הרע -

יש אומרים, אין תרומתו תרומה.³⁵

ויש שחילקו בין טעות גמורה שנקראים הרע והיפה בשני שמות, ובין טעות

שבה שניהם נקראים באותו השם.³⁶

ויש שמשמע מדבריהם, אף התורם בטעות מן הרע על היפה תרומתו

תרומה.³⁷

ה. תיקון תרומה מן הרע

יש אומרים, אם תרם מן הרע תרומתו תרומה ואין לו תקנה.³⁸

ויש אומרים, המפריש מן הרע היפה צריך להישאל על תרומתו,³⁹ ולפיכך אם

התערבה התרומה שהפריש אינה בטלה, כדבר שיש לו מתירין.⁴⁰

שמים, שם; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה ובהכי ניחא; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רכט; ציון ההלכה, שם ס"ק תק).

33. ר"ש, תרומות פ"ג מ"א ד"ה קישות; רא"ש, שם ד"ה קישות; משנה ראשונה, שם ד"ה ונמצאת מרה; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה והא דתנן.

34. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ג אות ה ד"ה ואם. עוד בענין זה, ראה: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א ס"י י; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ח אות ו ד"ה ואולי.

35. מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה ונמצא; לחם שמים, תרומות פ"ב מ"ו; חכמת אדם (שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' טו; שם סעי' יט). כך גם דעת הסוברים להלן פ"ה הכ"ב-הכ"ג אות ג, שאם היה ידוע בוודאות שהקישות והאבטיח היו מקולקלים בזמן ההפרשה אין תרומתו תרומה, אף שמדובר באותו השם.

36. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה קישות; תוספות הרא"ש, שם ד"ה התורם; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; ריטב"א (שם ד"ה תנן התם; קידושין מו ע"ב ד"ה אשתכח); תפארת ישראל, תרומות פ"ב מ"ו יכין אות לה; עשר תעשר (שער הלכה הלי קיג; שם מטעמים סוף ד"ה וכל שהוא כלאים); חוט שני, הלי תרומות פ"ה הכ"א אות לב ד"ה אך נראה.

37. רש"י, נדה ב ע"ב ד"ה כל, לדעת רבנן; רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק, לדעת רבנן; גר"א, שנות אליהו פ"ג מ"א ד"ה התורם חבית, לדעת רבנן; גפי אש, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ואם תרם.

38. רשב"ם, בבא בתרא פד ע"ב ד"ה לא תשא.

39. רבי עקיבא איגר, קידושין מו ע"ב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"א ס"ק ה; זכרון יששכר (לוונטאל), ח"א עירובין פ"ג מ"א אות טז; שו"ת משיב שלום (פייגנבוים), סי' טו אות ו; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ד הי"ז הערה 399.

40. רבי עקיבא איגר, קידושין מו ע"ב.

ויש אומרים, אם תרם מן הרע במזיד מצווה להישאל, ובשוגג אינו צריך להישאל על תרומתו.⁴¹

ויש אומרים, בכל מקרה אינו חייב להישאל על תרומתו.⁴²

ט. הפרשה מרע ביותר

חוץ מן הזונין על החטים מפני שאין הזונין מאכל אדם

יש אומרים, כל דבר מאכל שנפגם עד שאינו ראוי למאכל, אינו תרומה אף בדיעבד.⁴³

ויש אומרים, אם ראוי עדיין למאכל בהמה תרומתו תרומה.⁴⁴

ויש אומרים, התורם מדבר שנפגם תרומתו תרומה, אלא שאם תרם במזיד, או בשוגג הקרוב למזיד, צריך לחזור ולתרום.⁴⁵

ויש מי שמשמע מדבריו, גם אם תרם במזיד ממאכל שנפגם תרומתו תרומה ואינו צריך לחזור ולתרום.⁴⁶

41. הרב ישראל יעקב ויספיש, בתוך: כרם ציון השלם, ח"ב סי' לא אות ו עמ' רנו.

42. מנחת אשר (וייס), גיטין מכתבי תורה סי' יג ד"ה והנה.

43. שיטה לא נודע למי, קידושין מו ע"ב ד"ה שאני התם, בשם הראב"ד; מהר"י בירב, שם ד"ה שנאמר; רשב"א, עירובין כח ע"ב ד"ה זה וזה; ריטב"א, שם ד"ה זה וזה; חידושי הר"ן, שם ד"ה זה וזה; מלאכת שלמה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה תרומה, בשם הר"ר יהוסף; משנה ראשונה, שם ד"ה ונמצאת מרה; שו"ת משפט כהן, סי' מח; חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה והנה הא; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רכט; ציון ההלכה, שם ס"ק תפו).

44. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ג אות ו ד"ה ואם.

45. כך דעת אלו המבארים את הצורך לחזור ולהפריש מחמת הקנס, במשנה תרומות פ"ב מ"ה, בעניין המפריש מן הטמא על הטהור, ובמשנה תרומות פ"ג מ"א, במפריש מאבטיח שנמצא סרוח. ראה: תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח סוף ד"ה אין תורמין; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ב מ"ו אות כג.

46. מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה התורם.

הלכה ד

א. מעשרות לפני גמר מלאכה	ו. הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו
ב. תוקף האיסור	ז. הפרשה מהגמור על שאינו גמור למניעת תקלה
ג. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו	ח. הפרשה כשמעוניין לאכול מהפירות לפני גמר מלאכה
ד. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, בדיעבד	ט. הפרשה לפני גמר מלאכה בתנאי שתחול לאחר גמר מלאכה
1. בין 'תרומתו תרומה' לבין 'יחזור ויתרום'	י. ברכה על הפרשה לפני גמר מלאכה
2. מקרים שאינה הפרשה כלל	יא. הפרשה לפני גמר מלאכה בזמן הזה שגמר מלאכתו שונה

אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו, ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, שנאמר: כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב,¹ מן הגמור על הגמור,² ואם תרמו תרומתן תרומה.³

-
1. במדבר יח, כז.
 2. ספרי, במדבר פרשת קרח פיסקא קכא; מדרש הגדול, פרשת קרח יח כז ד"ה ונחשב לכם. ראה: כסף משנה, הלי' תרומות פ"ה ה"ד, שהביא מקור נוסף על פי בכורות, יא ע"ב, מלשון הפסוק, דברים יח ד: 'דגנך'. כך בביאור דבריו בקרית מלך, הלי' תרומות פ"ה ה"ד. ובגרסאות אחרות מקורו מן הגמרא בכורות, נג ע"ב, שלומדת זאת מן הפסוק, במדבר יח יב: 'כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן'. ראה: יש סדר למשנה, תרומות פ"ב מ"ד ד"ה וכתב הכ"מ; תוספות אנשי שם, תרומות פ"א מ"י ד"ה תרומתן.
 3. תרומות, פ"א מ"י; חלה, פ"א מ"ט; תוספתא, ביכורים פ"א ה"ו; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נד. יש לציין, שיש שציטטו את המשנה בתרומות בלא המשפט החותם: 'ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו', ראה: סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון; כפתור ופרח, פ"כ ד"ה הזמן; טור, יו"ד סי' שלא; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נד. וראה: משנה בהוצאת מכון התלמוד הישראלי, זרעים ח"ב עמ' קט, על הגרסאות השונות במשנה.

א. מעשרות לפני גמר מלאכה**אין תורמין**

הוא הדין לתרומת מעשר, ⁴ מעשר ראשון, ⁵ ומעשר שני. ⁶

ב. תוקף האיסור

אין תורמין מדבר שנמרה מלאכתו על דבר שלא נמרה מלאכתו

יש אומרים, תוקף האיסור להפריש תרומות ומעשרות מדבר שלא נמרה מלאכתו הוא מהתורה. ⁷

ויש אומרים, תוקף האיסור הוא מדברי חכמים. ⁸

4. תוספתא, תרומות פ"ג הי"ח; ביצה, יג ע"א.
5. ירושלמי, תרומות פ"א סוף ה"ה; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"י ד"ה ולא מדבר; תי"ט, שם ד"ה על דבר; ריטב"א, קידושין מו ע"ב ד"ה מתיב; תוספות ר"ד, שם ד"ה המפריש.
6. מנחת ביכורים, תרומות פ"ג הי"ז ד"ה שנתמנה; חסדי דוד, ביכורים פ"א הי"ט ד"ה תו חשיב; אור שמח, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד; ארץ חפץ, ה"ל תי"מ נתיב ד סעי' יג; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' יא; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד ס"ק מב.
7. רמב"ן, קידושין מו ע"ב ד"ה הא דאמרין; ריטב"א, שם ד"ה מתיב; רשב"א, שם ד"ה אדם; מאירי, שם ד"ה חיוב; שיטה לא נודע למי, שם ד"ה וטעמא; תוספות ר"ד, שם ד"ה המפריש; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"ה; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ט, בדעת הר"ש. כ"כ בדעת הרמב"ם שהביא מקור מפסוק: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד ס"ק מז.
- על שיטה זו להתמודד עם הקושי מדוע אם תרם תרומתו תרומה כאשר תוקף האיסור הוא מהתורה. יש שביארו, שיש ב' פסוקים בתורה בעניין זה, האחד אוסר הפרשה לפני גמר מלאכה והשני מתיר, ולפיכך לכתחילה אסור ובדיעבד ההפרשה חלה, ראה: ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד; קרית ספר, ה"ל תרומות פ"ה; ר"ש (תרומות פ"א מ"י; חלה פ"ב מ"ה ד"ה אינה); רא"ש (תרומות פ"א מ"י ד"ה לא נמרה; חלה פ"ב מ"ה ד"ה אינה); מאירי, חלה פ"ב ד"ה אמר המאירי; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"י אות יג; רש"י, חלה פ"ב הי"ג ד"ה קמת; תוספות אנשי שם, תרומות פ"א מ"י ד"ה תרומתן; רמב"ן, קידושין מו ע"ב ד"ה הא דאמרין, בתירוץ ראשון; ריטב"א, שם ד"ה מתיב, בשם התוספות; רשב"א (קידושין מו ע"ב, בתירוץ ראשון; ביצה יג ע"ב ד"ה מעשר ראשון); תוספות ר"ד, שם ד"ה המפריש; ווי העמודים (טי"ב), ס"י קפג ס"ק ו; מעשה רקח, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד, בדעת הר"ש; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ד ס"ק מח.
8. לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' נד; ש"ך, שם ס"ק ס"ק פ; הלכתא גבירתא, תרומות פ"א מ"ד; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני ה"ל תרומות סי' יב ס"ק ה.

ג. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו⁹

אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו

יש אומרים, יש להבחין בין סוגי הפירות - פירות שגמר המלאכה שלהם הוא מלאכה חשובה, כגון שעושים מהם גורן ויקב, אין להפריש לכתחילה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו. אבל פירות שגמר המלאכה שלהם אינו מעשה חשוב, ניתן לכתחילה להפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו.¹⁰

ד. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, בדיעבד¹¹

**אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו...
ואם תרמו תרומתן תרומה**

1. בין 'תרומתו תרומה' לבין 'יחזור ויתרום'

יש אומרים, יש להבחין בין שמן ויין ליתר הפירות - בכל סוגי הפירות אין להפריש לכתחילה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, ואם תרם תרומתו תרומה. אבל המפריש שמן על זיתים ויין על ענבים שעדיין לא נגמרה מלאכתם החמירו חכמים שאם תרם יחזור ויתרום.¹²

ויש אומרים, אין להבחין בין סוגי הפירות אלא באופן גמר המלאכה. כלומר, בפירות שברור שלא נגמרה מלאכתם תרומתו תרומה ואינו חוזר ותורם, לעומת פירות שגמר המלאכה אינו ברור כ"כ שיחזור ויתרום.¹²

2. מקרים שאינה הפרשה כלל¹³

אמנם איסור הפרשת תרומות ומעשרות לפני גמר מלאכה הוא לכתחילה, אך חכמים גזרו על זיתים וענבים העומדים לעשות מהם שמן ויין שאף בדיעבד אם

9. דין זה, שלכתחילה אין להפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, מובא בתרומות פ"א מ"י. הפרשנים הקשו ממשנה זו על האמור שם פ"א מ"ט, שלכתחילה ניתן לתרום שמן ויין על זיתים וענבים שלא הסתיימה מלאכתם, דין שנפסק ברמב"ם להלן פ"ה הי"ח. להלן יובאו ביאורים שונים לסתירה זו.

10. ראה להלן פ"ה הי"ח הערה 3 אות ב.

11. דין זה, שאף בדיעבד אם הפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו אין תרומתו תרומה, מובא בתרומות (פ"א מ"ד; שם מ"י). הקשו מדין זה על הדין האמור בתרומות פ"א מ"ח, ונפסק ברמב"ם, להלן פ"ה הי"ט: 'אין תורמין שמן על זיתים הנכתשין ולא יין על ענבים הנדרכות, שזה דומה לתורם מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו. ואם תרם, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום'. להלן יובאו ביאורים שונים לסתירה זו.

12. ראה להלן פ"ה הי"ט אות א.

13. ראה להלן פ"ה הי"ח אות ב.

הפריש מהם על התוצר אין תרומתו תרומה, משום הטרחה הגדולה לכהן בעיבוד המוצר לתוצר.

לדעה זו -

יש אומרים, אף שיבולים בכלל גזירה זו.

ויש מי שאומר, מינים אלו לאו דווקא אלא הם דוגמה למינים נוספים שיש בהם טרחה.

ויש אומרים, יש להבחין בין דבר שחיוב ההפרשה מדרבנן ולכן בדיעבד תרומתו תרומה לדבר שחיובו מהתורה, כדגן תירוש ויצהר, שאין ההפרשה חלה אף בדיעבד.

ה. הפרשה מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שגמר מלאכתו שונה

ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו

יש מי שאומר, אין להפריש לכתחילה מדבר שגמר מלאכתו אינו שווה לאותו מין שנגמרה מלאכתו לחלוטין, כגון שיבולים קלויות על חיטים גמורות וכן ענבים וזיתים הנכבשים העומדים לאכילה על יין ושמן.¹⁴

ו. הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו

ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו

לדעה זו, לכתחילה אין להפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו גם על דבר שלא נגמרה מלאכתו.¹⁵

ויש אומרים, לכתחילה ניתן להפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו.¹⁶

למעשה - יש מי שאומר, יש להחמיר ולא להפריש כן לכתחילה.¹⁶

ויש מי שאומר, בזמן הזה ניתן להפריש לכתחילה משאינו גמור על שאינו גמור.¹⁷

14. עמק הנצי"ב, ח"ב עמ' קכו ד"ה שיבולים.

15. מקרה זה הובא בתרומות, פ"א מ"י. השו"ע והטור השמיטו דין זה, אך דעת רבים שאינם חולקים למעשה ומסכימים שאין לתרום משאינו גמור על שאינו גמור, ראה: גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק קב; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קמג; פרישה, יו"ד סי' שלא ס"ק מג; אור שמח, ה' תרומות פ"ה ה"ד ד"ה וראיתי. וכן העתיקו למעשה: חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' כ; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' סו אות ז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות תרומות פכ"ב סעי' א.

16. שדה הארץ, ח"ג יו"ד ה' תרו"מ שאלה כד ד"ה והנה, בדעת הטור והשו"ע שהשמיטו מקרה זה בדבריהם.

17. הרב שאול ישראלי, בתוך: התורה והארץ ח"ב עמ' 301-300.

לדעה שלכתחילה אין להפריש, אם עבר והפריש -

יש אומרים, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום.¹⁸

ויש אומרים, תרומתו תרומה ואינו צריך לחזור ולתרום.¹⁹

ז. הפרשה מהגמור על שאינו גמור למניעת תקלה

יש אומרים, בשעת הדחק וכדי למנוע תקלה ניתן לכתחילה להפריש מדבר

שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו.²⁰

ויש מי שאומר, דווקא שהדבר נעשה באופן חד-פעמי אך אין להקל לכתחילה אם

נעשה בקביעות.²¹

ויש שהקלו למוכר להפריש לפני גמר מלאכה כדי להימנע מאיסור מכירת טבל.²²

ח. הפרשה כשמעוניין לאכול מהפירות לפני גמר מלאכה

יש מי שאומר, האיסור להפריש לפני גמר מלאכה אינו חל על המעוניין לאכול

קבע לפני גמר מלאכה שעליו להפריש.²³

ט. הפרשה לפני גמר מלאכה בתנאי שתחול לאחר גמר מלאכה

יש אומרים, ניתן להפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו בתנאי שחלות הפרשה

תהייה לאחר גמר מלאכה.²⁴

ויש החולקים על כך.²⁵

י. ברכה על הפרשה לפני גמר מלאכה

יש מי שאומר, יש לברך על הפרשה לפני גמר מלאכה למרות שיש בכך איסור.²⁶

יא. הפרשה לפני גמר מלאכה בזמן הזה

ראה להלן פ"ה הי"ט אות ח.

18. ראו להלן פ"ה הי"ט אות א.

19. רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ד אות ג; רבי יוסף זונדל מסלאנט (ירושלים תשנ"ג), עמ' קיד.

20. אור שמח, הל' תרומות פ"ד הכ"א; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ט; מעדני

ארץ, שביעית סי' ט אות ח ד"ה ועפ"י נלענ"ד.

21. הרב יצחק הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג שו"ת במצוות התלויות בארץ סי' לט אות יא עמ' קסט.

22. חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק כח ד"ה וענבים; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ט ס"ק רט.

23. הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נו אות א ד"ה ונמצא לפי"ז, שיתכן

שהדבר נכון אפילו כאשר מעוניין להדר ולהפריש קודם אכילת עראי; מעדני ארץ, שביעית סי'

ט סוף אות ח ד"ה אלא).

24. יראים, סי' קמח ד"ה תנן בחלה; משנת שלמה (ורטהימר), תרומות פ"א מ"י.

25. ראה: פתחא זוטא, חלה סי' שכז ס"ק ה.

26. שו"ת חכם צבי, ח"ב שאלה סח ד"ה ונראה.

הלכה ה

- א. זמני גמר מלאכה
- ב. הפרשה משאינו צבור על הצבור
- ג. הפרשה מהצבור במקצת על שאינו צבור כלל
- ד. בין תבואה לקטניות
- ה. דין שאר תבואה

מאימתי תורמין את הגורן, משיברור.¹ ברר מקצת, תורם מן הברור
 על שאינו ברור.²
 המכנים שבלים לתוך ביתו לעשותן מלילות, הרי זה תורם מהן
 שבלים.³

א. זמני גמר מלאכה⁴

מאימתי תורמין את הגורן, משיברור

יש אומרים, היינו כאשר אין דעתו למרח וממילא עתה הוא גמר מלאכה, אך אם
 דעתו למרח לא יתרום עד שימרח שאז הוא גמר מלאכה.⁵

1. יש הגורסים: 'משיכבור', ראה: ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ה ה"ה, בשם 'ספר רמב"ם מוגה'; מעשה רקח, שם. ויש הגורסים 'משיצבור', ראה: ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ה ה"ה; כסף משנה, שם; דרך אמונה, שם ס"ק נ.
2. תוספתא, תרומות פ"ג הי"א.
3. תוספתא (תרומות פ"ג הי"ח; מעשרות פ"ג ה"ה, כדעת רבי); ביצה, יג ע"א, כדעת רבי; רמב"ם, הל' מעשר פ"ג ה"ה. הלכה זו על שני חלקיה הובאה גם בסמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון.
4. הקושי בהלכה זו ביחס לעיתוי גמר מלאכת הדגן. כאן מבואר שהוא 'משיברור', ואילו ברמב"ם, הל' מעשר פ"ג הי"ג: 'התבואה משימרח'. לפיכך, יש שהבחינו בין גמר מלאכה לעניין תרומה לגמר מלאכה לעניין מעשרות. ויש שחילקו בין היתר הפרשת תרומות ומעשרות לבין חובת ההפרשה. עוד בסוגיא זו, ראה: התורה והארץ, ח"ב עמ' 248-260. ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"ג הי"א חדושים ד"ה מאימתי, שביאר את שיטת הרמב"ם ביחס לדרשה ממנה לומדים שיש להפריש מהגמור על הגמור.
5. ירושלמי, מעשרות פ"א ה"ד; אמונת זרעים, תרומות ו ע"ב ד"ה משתעקר; מנחת יצחק, תרומות פ"ג הי"ד ד"ה משתעקר; מנחת ביכורים, שם ד"ה משתעקר; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה משתעקר; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קטו ד"ה מאימתי; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סז סעי' ה; דברי ישראל (חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב ס"ק יח; פ"ט ס"ק א); הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א הי"א אות ב ד"ה ועוד נלענ"ד; שם, פ"ה ה"ו אות א ד"ה ויותר נראה; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נו אות ו ד"ה ומסופקני); הרב ניסים קרליץ (חוט שני, הל' תרומות פ"ה הי"ד ס"ק ז ד"ה והנה בהלכות

ויש אומרים, לא הותר אלא לתרום משיברור, אך הפרשת מעשרות אפשרית רק לאחר המירווח.⁶

ויש מי שאומר, אפילו כשדעתו למרח יכול לתרום מעת שיעשה ערימה.⁷

ב. הפרשה משאינו צבור על הצבור

ברר מקצת, תורם מן הברור על שאינו ברור

אבל לא יתרום משאינו צבור על הצבור.⁸

ג. הפרשה מהצבור במקצת על שאינו צבור כלל

ברר מקצת, תורם מן הברור על שאינו ברור

אבל לא יתרום מגורן זה על גורן אחר שלא נצבר כלל.⁹

ד. בין תבואה לקטניות

ברר מקצת, תורם מן הברור על שאינו ברור

ויש אומרים, דין זה שייך רק בקטניות שגמר המלאכה שלהן הוא לאחר שמסננים אותן בכברה.¹⁰

מעשר; שיעורי הגר"י קרליץ, עמ' כח); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נ; שם ביאור ההלכה ד"ה מאימתי).

יש שתמהו על הרמב"ם שאינו מחלק בין אם דעתו למרח או לא, ראה: ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סז סעי' ה; בינת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ב ס"ק ד.

6. ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ד ד"ה ואם הוציא; מראה הפנים, מעשרות פ"ג ה"א ד"ה מן הבית, בדעת הרמב"ם. אבחנה זו כתב גם ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סז סעי' א-ה, בדעת הרמב"ם, אך סייג דבריו רק לגבי תבואה יין ושמן. על חילוק זה בין תרומה למעשרות, ראה: רדב"ז, הלי מעשר פ"ג ה"ח ד"ה ותורמין: 'ודוחק הוא לחלק בין תרומה למעשר'.

7. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נ; ביאור ההלכה, שם ד"ה מאימתי, בדעת הריבמ"ץ).

8. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"ה; דרך אמונה, שם ס"ק נב.

9. דברי ישראל, חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט ס"ק ב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נא.

10. מנחת ביכורים, תרומות פ"ג ה"א ד"ה כבר; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה תורם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נג.

ה. דין שאר תבואה

המכנים שבליים לתוך ביתו לעשותן מלילות הרי זה תורם מהן
שבליים

יש אומרים, דין זה בתבואה, בין בחיטים ובין בשעורים.¹¹

יש מי שמשמע מדבריו, דווקא שיבולים של חיטים אבל לא בשעורים.¹²

11. מאירי, ביצה יג ע"א ד"ה מי שהכניס; דברי ישראל, חכמת אדם שערי צדק שער מצוות הארץ
פ"ט ס"ק ג; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נה; שם, ציון ההלכה ס"ק קז, בדעת
מעשה רקח, להלן הערה 12).

12. מעשה רקח, הלי תרומות פ"ה ה"ה.

הלכה ו

א. זמני גמר מלאכת הזיתים והענבים

ב. אופן ההפרשה

מאימתי תורמין את הגת, משיהלכו בה שתי וערב.¹

מאימתי תורמין את הזיתים, משימענו.²

א. זמני גמר מלאכת הזיתים והענבים³

מאימתי תורמין את הגת... מאימתי תורמין את הזיתים

לדעה זו, יש להבחין בין גמר מלאכה לעניין היתר הפרשת תרומות ומעשרות, שהוא משייצא קצת יין מהענבים וקצת שמן מהזיתים, לבין גמר מלאכה לעניין קביעות לתרומה ומעשרות שהוא בשלב מאוחר יותר, ביין בשליית החרצנים והזגים ובשמן משרד לבור.⁴

ויש מי שאומר, יש להבחין בין גמר מלאכה לעניין הפרשת תרומה, שהוא שלב קדום יותר, לגמר מלאכה לעניין הפרשת מעשרות שהוא לאחר מכן כאמור.⁵

ויש אומרים, התירו להפריש את התרומה לפני סיום גמר המלאכה, כדי שלא תטמא.⁶ לפיכך, במקרה שהחשש לטומאה איננו קיים אין להפריש עד לגמר המלאכה.⁷

1. תוספתא, תרומות פ"ג הי"ב.

2. תוספתא, תרומות פ"ג הי"ג, כדעת ת"ק. הלכה זו על שני חלקיה הובאה גם בסמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון.

3. הקושי בהלכה זו הוא ביחס לעיתוי גמר מלאכת הזיתים והענבים. כאן מבואר שהוא זמן מוקדם יותר מאשר הובא ברמב"ם, ה"ל מעשר פ"ג הי"ד-ה"ט"ו. בסתירה זו עסקו המפרשים שיובאו להלן. עוד בסוגיא זו, ראה: התורה והארץ, ח"ב עמ' 248-260. ראה: חזון יחזקאל, תרומות פ"ג הי"א חדושים ד"ה מאימתי, שביאר את שיטת הרמב"ם ביחס לדרשה ממנה לומדים שיש להפריש מהגמור על הגמור.

4. כך כתבו על פי הרמב"ם, ה"ל מעשר פ"ג הי"ד-ה"ט"ו: הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה ה"ו אות א ד"ה ויותר נראה; שם אות ב); גבורת יצחק (סורוצקין), ה"ל תרומות פ"א מ"ד ד"ה והנה הרמב"ם; הרב יוסף כהן, בתוך ספר שם משמעון, עמ' קנ"ג; תורת זרעים, תרומות פ"א מ"ד ד"ה אך עדיין; הרב ניסים קרליץ (חוט שני, ה"ל תרומות פ"ה ה"ד ס"ק ז; שיעורי הגר"י קרליץ, עמ' כה); דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ו ס"ק נו.

5. ריבמ"ץ, מעשרות פ"ה מ"ד ד"ה ואם הוציא.

6. פני משה, תרומות פ"ג ה"ב ד"ה מאימתי תורמין; מהר"א פולדא, שם ד"ה מכיון שהלכו; מנחת ביכורים, תרומות פ"ג הי"א ד"ה משיהלכו; חסדי דוד, שם ד"ה מאימתי; שיירי מנחה, שם ד"ה משהלכו; ערוך השלחן (ה"ל תרומות סי' סז סעי' א-ה, בדעת הרמב"ם; ה"ל מעשרות סי' צח סעי' ז).

7. שיירי מנחה, תרומות פ"ג הי"א ד"ה משהלכו.

ויש חולקים, שאין להפריש תרומות ומעשרות לפני גמר מלאכה הסופי הנ"ל.⁸

ב. אופן הפרשה

לא יפריש מהיין על הענבים ומהשמן על הזיתים,⁹ אלא יפריש מהענבים והיין יחד וכן בזיתים.¹⁰

8. ר"ש, תרומות פ"ג מ"ד ד"ה חוץ; רש"ס, תרומות פ"ג ה"ב ד"ה תורמין; ריב"ג מווילנא, תרומות פ"ג ה"א ד"ה מאימתי.
9. ראה להלן פ"ה ה"י"ט; מנחת ביכורים, תרומות פ"ג ה"א ד"ה משיהלכו.
10. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ה ס"ק נז; אמונת זרעים, תרומות דף ו ע"ב ד"ה משיהלכו בה.

הלכה ז

- א. תוקף האיסור והפרשת מעשרות מהטהור על הטמא
- ב. בשאר המעשרות
- ג. סוג הטומאה
- ד. יבול ספק מעושר
- ה. מקצתו טהור ומקצתו טמא
- ו. נטמאו בנפרד וחיברם
- ז. הפרשת תרומת מעשר מהטמא על הטמא
- ח. בזמן הזה

אין תורמין מן הטהור על הטמא ואם תרם תרומתו תרומה, והלכה למשה מסיני שעניגול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו, ולא העיגול בלבד שהוא גוף אחד אלא אפילו אנודה של ירק אפילו ערימה של חטים שנטמאה מקצתה תורמין מן הטהור שבה על הטמא שבה. אבל אם היו שני עיגולים או שתי אנודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בעידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה.¹ ותורמין תרומת מעשר מן הטהור על הטמא לכתחלה שנאמר את מקדשו ממנו טול מן המקודש שבו.²

א. תוקף האיסור והפרשת מעשרות מהטהור על הטמא

אין תורמין מן הטהור על הטמא ואם תרם תרומתו תרומה

יש אומרים, מדין תורה לכתחילה אין להפריש תרומה גדולה מיבול טהור על הטמא.³

ויש אומרים, אינה אלא גזירה מדברי חכמים מפני שחושש שמא יגע הטמא

1. תרומות, פ"ב מ"א, כדעת תנא קמא; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה שנינו בפרק שני.

2. ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א.

3. כדעת רבי יוחנן בירושלמי, תרומות פ"ב ה"א: רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ד"ה אין תורמין, בשיטה הראשונה; ר"י קורקוס שם, באפשרות השנייה; שושנים לדוד, תרומות פ"ב מ"א (הובא בתוספות אנשי שם, שם) בשיטת הרמב"ם; מהר"ם שיק, שם ד"ה אין תורמין; מראה הפנים, תרומות פ"ב ה"א ד"ה אין תורמין; מקדש דוד, תרומות ס"י מ אות א; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ס"ק ס. יש שמשמע כן מדבריהם בביאור הירושלמי, תרומות פ"ב ה"א, ראה: תוספות רי"ד, בבא קמא קטו ע"ב אות מ.

בטהור ויפריש שלא מן המוקף,⁴ ולכן אין לתרום מהטהור על הטמא.⁵

ב. בשאר המעשרות

ותורמין תרומת מעשר מן הטהור על הטמא לכתחלה

יש אומרים, הוא הדין לכל שאר המעשרות שאפשר לתרום מן הטהור על הטמא.⁶

ויש מי שהסתפק בכך.⁷

ג. סוג הטומאה

אין תורמין מן הטהור על הטמא

לכתחילה אין תורמים מטהור על יבול טמא, בין אם טומאתו מדרבנן⁸ ובין אם הוא שני לטומאה שאינו יכול לטמא אחרים.⁹

ד. יבול ספק מעושר

תרומת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא.¹⁰

יש אומרים, הוא הדין ליבול שספק אם הפרישו ממנו תרומה.¹¹

-
4. בעניין הפרשה מהטהור על הטמא מהמוקף, ראה מה שהתבאר לעיל פי"ג הי"ח אות א.
 5. ר"ש, תרומות פי"ב מ"א ד"ה אין תורמין; רא"ש, שם ד"ה אין תורמין; רע"ב, שם ד"ה אין תורמין; תפארת ישראל, שם יכין אות א; לחם שמים, שם ד"ה אין תורמין (הובא בתוספות אנשי שם, שם); משנת שלמה (ורטהימר), שם; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רצ; ר"י קורקוס, הל' תרומות פי"ה הי"ז, בדעת הרמב"ם באפשרות הראשונה; קרית ספר, שם; מהר"א פולדא, תרומות פי"ב הי"א ד"ה אין תורמין; רש"י, שם ד"ה אין תורמין; ערוך השלחן, הל' תרומות סי' סט סעי' א-ב; חסדי דוד, תרומות פי"ג הי"ט; מנחת יצחק, שם ד"ה מפרישין; מנחת ביכורים, שם ד"ה מפרישין; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה ומן הטהור.
 6. מעדני ארץ, הל' תרומות פי"ה הי"ז אות ו ד"ה והנה נתבאר, לשיטת הרמב"ם; דרך אמונה, שם ציון ההלכה ס"ק קכ.
 7. מעדני ארץ, הל' תרומות פי"ה הי"ז אות ו ד"ה אולם לפי הנראה.
 8. מעדני ארץ, הל' תרומות פי"ה הי"ז אות א ד"ה ונראה לחדש.
 9. משנה ראשונה, תרומות פי"ב מ"א ד"ה על הטמא; דרך אמונה, הל' תרומות פי"ה הי"ז ס"ק ס.
 10. חלה, פי"ד מ"ו; ר"ש, שם ד"ה ירושלמי; מהר"א פולדא, חלה פי"ד הי"ג ד"ה בתרומה.
 11. תוספתא, דמאי פי"ה הכ"ב, על פי פרשנות הירושלמי, חלה פי"ד הי"ג; דרך אמונה, הל' תרומות פי"ה הי"ז ס"ק סב. דין זה בירושלמי הורחב מדין חלה 'חלת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא', ראה: חלה, פי"ד מ"ו; רמב"ם, הל' ביכורים פי"ז הי"ג. יש שביארו, שלא מדובר דווקא בספק אם עם הארץ הפריש חלה, אלא בכל מיני ספקות, כגון שכחו אם הפרישו חלה וכדו', ראה: ר"י קורקוס, הל' ביכורים פי"ז הי"ג; רדב"ז, שם; שושנים לדוד, חלה פי"ד מ"ו; משנה

ויש אומרים, לא התירו לתרום מן הטהור על הטמא ביבול המחויב מספק, אלא במקרים מיוחדים.¹²

ה. מקצתו טהור ומקצתו טמא

והלכה למשה מסיני שעיוול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו

ובלבד שקורא שם תרומה בעוד החלקים מחוברים זה לזה, אך אם הפרידם אין להפריש מזה על זה.¹³ לפיכך עליו לקרוא לתרומה שם בעודה מחוברת לעיוול הדבלה, ורק לאחר מכן להפרידה ממנו.¹⁴

ו. נטמאו בנפרד וחיברם

שעיוול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו... אפילו אגודה של ירק

לדעה זו -

יש אומרים, דווקא נטמאו כשהם יחד מחוברים או בערימה, אבל אם נטמאו בנפרד, כגון קלחים בודדים וכרסן יחד, אין להפריש מהם.¹⁵
ויש מי שאומר, גם אם נטמאו וחיברם יכול להפריש מהם.¹⁶

ראשונה, שם ד"ה והרמב"ם; בית מאיר, שם; מעשה אורג, שם ד"ה ומהו; דבר שאול, חלה ס"י כד ס"ק ד ד"ה ובספק; חזו"א, דמאי ס"י ו ס"ק ג ד"ה והא דתנן.
12. פני משה, חלה פ"ד ה"ג ד"ה אי"ר יוסי.
13. ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א: 'שקרא לה שם במחובר'; ריבמ"ץ, תרומות פ"ב מ"א ד"ה תורם; ר"ש, שם ד"ה העיוול; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה העיוול; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ס"ק סז. בבאור דין זה לסוברים שהחשש שמא יגע הטהור בטמא, ראה: ערוך השלחן, ה"ל תרומות ס"י סט סעי' ה.
14. רא"ש, תרומות פ"ב מ"א ד"ה העיוול; מלאכת שלמה, שם ד"ה העיוול.
15. דין זה מובא בירושלמי, תרומות פ"ב ה"א; ריבמ"ץ, תרומות פ"ב מ"א ד"ה וכן אגודה; ר"ש, שם ד"ה וכן אגודה; רא"ש, שם ד"ה וכן אגודה; מלאכת שלמה, שם ד"ה העיוול; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה וכן אגודה; משנה ראשונה, שם ד"ה היו שני; רבי עקיבא איגר, שם אות טו; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ס"ק סח.
אמנם, הרמב"ם כאן לא הזכיר דין זה, אך יש שכתבו שדין זה מדויק בדבריו: 'שנטמא מקצתו ולא כתב 'שמקצתו נטמא', ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז אות ד ד"ה ומה שתמהנו; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ציון ההלכה ס"ק קלח.
16. דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה ה"ז ביאור ההלכה סוף ד"ה אין תורמין, בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה.

במקרה שנטמא במחובר וחילקו ולאחר מכן חזר וחיבר יחד, יש ספק האם ניתן להפריש ממנו.¹⁷

ז. הפרשת תרומת מעשר מהטמא על הטמא¹⁸

ותורמין תרומת מעשר מן הטהור על הטמא לכתחלה

יש אומרים, בתרומת מעשר יש להפריש דווקא מן הטהור, ולא יפריש מן הטמא על הטמא אם יש לו טהור.¹⁹

יש מי שמסתפק האם חובה להפריש דווקא מן הטהור על הטמא, או שמא אפשר להפריש תרומת מעשר גם מן הטמא על הטמא.²⁰

ויש אומרים, ניתן להפריש תרומת מעשר מן הטמא על הטמא.²¹

ח. בזמן הזה²²

יש אומרים, בזמן הזה שאין לנו פירות טהורים משום שכולנו טמאי מתים, לכתחילה ניתן לתרום מהטהור על הטמא.²³

ויש אומרים, גם בזמן הזה אין להפריש מן הטהור על הטמא.²⁴

-
17. ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א: 'אגד שנטמא והתירו ואגדו מהו', ולא נפשטה הבעיה.
18. ראה: ירושלמי, תרומות פ"ב ה"א; תוספתא, תרומות פ"ג ה"יט, שם הובא שניתן לתרום לכתחילה, ורבי נחמיה אוסר, אך מודה בתרומת מעשר של דמאי.
19. כשיטת רבי נחמיה בתוספתא, תרומות פ"ג ה"יט, וכמותו פסק רש"י, תרומות פ"ב ה"א ד"ה ותימה.
20. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ז אות ו ד"ה אולם בדעת, בדעת הרמב"ם.
21. ירושלמי, הלי תרומות פ"ב ה"א; שיטה מקובצת, בבא קמא קטו ע"א ד"ה ורבי נחמיה; ר"ש, תרומות פ"ב מ"א ד"ה אין תורמין; מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"א ד"ה אין תורמין; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה אין תורמין; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"ז; דרך אמונה, שם ס"יק עד.
22. השלחן ערוך, הלי תרומות ומעשרות יו"ד סי' שלא סעי' לא, העתיק את איסור ההפרשה מן הטהור על הטמא, אך בהלי חלה יו"ד סי' שכג סעי' א, העתיק דין זה. הפוסקים נחלקו במשמעות הדבר.
23. שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ת אבהע"ז סי' קמב ד"ה ומ"ש מעלתו; עשר תעשר, שער הלכה הלי קטז; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"יק ה; הרב מרדכי אליהו, התורה והארץ ח"ה עמ' 22; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"ז ס"יק ס; שם ה"ח ס"יק פג).
24. ערוך השלחן, יו"ד סי' שכג סעי' יז; שו"ת עמודי אש, סי' יח אות ד.

הלכה ח

- א. כהן המפריש לעצמו
- ב. הגדרת שוגג
- ג. ידע בטומאה ושכח בעת ההפרשה
- ד. הטיפול בתרומה שהופרשה מהטמא במזיד
- ה. הפרשת שאר המעשרות מהטמא על הטהור
- ו. בזמן הזה

אין תורמין מן הטמא¹ על הטהור ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה, במזיד לא תקן את השירים וזה שהרים תרומה ויחזור ויתרום. במה דברים אמורים שלא ידע בטומאה, אבל אם ידע ושגג שמותר לתרום מן הטמא על הטהור הרי הוא כמזיד, וכן בתרומת מעשר.²

א. כהן המפריש לעצמו

יש אומרים, טעם האיסור להפריש מן הטמא על הטהור מפני שחובה להפריש דווקא תרומה הראויה לאכילה,³ או מחשש שמא ירחיק בין הטהור והטמא ויתרום שלא מן המוקף,⁴ או מחשש שמא יתרום מטבל שהיה טמא מעיקרו ('לא הייתה לו שעת הכושר').⁵

לדעה זו, גם כהן המפריש לעצמו חייב להפריש מן הטהור.⁶

ויש אומרים, טעם האיסור משום שנחשב כמפריש מן הרע על היפה.⁷

1. ראה מה שהתבאר לעיל פ"ב הי"ד-הט"ו אות א, בדין חיוב תרומות ומעשרות בפירות טמאים.
2. תרומות, פ"ב מ"ב; יבמות, פט ע"א; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה שנינו בפרק שני.
3. לאור הלימוד מן הפסוק 'יתן לו ולא לאורו': ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין בפירוש השני, וכך כתבו בשם ריב"ן: תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין.
4. שו"ת נודע ביהודה, מהדו"ת אבן העזר ס"י קמב ד"ה ומ"ש; מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ולפירושו; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח אות א ד"ה אולם. אך ראה: עטרת ראש, תרומות פ"ב מ"ב אות יד, שדחה טעם זה.
5. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין, בתירוץ השני; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין, בתירוץ השני.
6. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח אות א ד"ה אולם.
7. תוספתא, ה"ל תרומות פ"ג הי"ט; תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין, בשם ר"י; מאירי, שם ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין, בתירוץ השלישי; גר"א, שנות אליהו הארוך תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; תפארת ישראל, שם יכין אות ז; מעשה אורג, שם ד"ה אין תורמין; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ס"יק עה; שם ס"יק עט).

לדעה זו -

יש אומרים, גם כהן המפריש לעצמו חייב להפריש מן הטהור על הטמא.⁸

ויש שהסתפקו בכך.⁹

ויש אומרים, טעם האיסור להפריש מן הטמא משום הפסד הכהן.¹⁰

לדעה זו -

יש שהסתפקו שמא לכהן המפריש מותר להפריש מן הטמא על הטהור.¹¹

ויש אומרים, אין לכהן להפריש מן הטמא.¹²

ב. הגדרת שוגג

במה דברים אמורים שלא ידע בטומאה

לדעה זו - דווקא אם לא ידע שהיבול טמא נחשב לשוגג, אך אם ידע וסבר

שמותר להפריש מן הטמא על הטהור נחשב למזיד.¹³

ויש אומרים, גם אם ידע שהיבול טמא אלא שלא ידע שאסור להפריש מהטמא

על הטהור נחשב לשוגג.¹⁴

8. עטרת ראש, תרומות פ"ב מ"ב אות יד.

9. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ח אות א ד"ה אין תורמין.

10. ר"ש, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אין תורמין; רא"ש, שם ד"ה אין תורמין; רע"ב, שם ד"ה אין תורמין; משנה ראשונה, שם ד"ה אין תורמין; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה אין תורמין; תפארת ישראל, שם יכין אות ז; מעשה אורג, שם ד"ה אין תורמין; רש"י (פסחים לג ע"א ד"ה אין תורמין; יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין); מאירי, פסחים לג ע"א ד"ה אין תורמין; רבי אברהם מן ההר, יבמות פט ע"א ד"ה תנן התם; תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין בתירוץ הראשון; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין, בתירוץ הראשון; חסדי דוד, תרומות פ"ג ה"ט; חזון יחזקאל, שם ביאורים ד"ה אבל לא; פני משה, תרומות פ"א ה"א ד"ה ואינה ניטלת; רש"י, שם ד"ה מן הטמא.

11. עטרת ראש, תרומות פ"ב מ"ב אות יד, לטעמים אלו; במעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"ח אות א ד"ה אין תורמין, כתב כן רק לגבי תרומת מעשר, שלא שייך בה דין הפרשה שלא מן המוקף.

12. עטרת ראש, תרומות פ"ב מ"ב אות טו.

13. רש"י, פסחים לג ע"א ד"ה בשוגג; מאירי (שם ד"ה אין תורמין; יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין); הון עשיר, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ר"א, בדעת הרמב"ם; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סט סעי' ט-י; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ח ס"יק עז.

14. רע"ב, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אם היה; הערות הגר"ש אלישיב, פסחים לג ע"א ד"ה בשוגג; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ח ס"יק פו, בדעת הגר"א, ובביאור הלכה שם ד"ה אבל אם.

ג. ידע בטומאה ושכח בעת ההפרשה¹⁵

במה דברים אמורים שלא ידע בטומאה

לדעה זו -

יש אומרים, כאשר ידע שהיבול טמא אך בעת ההפרשה שכח מכך והפריש מהטמא על הטהור הרי הוא נחשב לשוגג ותרומתו תרומה.¹⁶
יש אומרים, נחשב למזיד ואין תרומתו תרומה.¹⁷

ד. הטיפול בתרומה שהופרשה מהטמא במזיד

במזיד לא תקן את השירים וזה שהרים תרומה ויחזור ויתרום

מדין תורה תרומתו תרומה ואינו צריך לתקנה, ורק חכמים חייבוהו לתקן את השירים.¹⁸
לפיכך, עליו למכור את התרומה לכהן שיכול להסיקה תחת תבשילו כדין תרומה טמאה.¹⁹

15. בתרומות, פ"ב מ"ב, מובאת דעת רבי יהודה: 'אם היה יודע בו בתחילה אף על פי שהוא שוגג לא עשה כלום'. באופן פשוט מדובר במקרה שידע שהיבול טמא ולאחר מכן שכח והפריש מהטמא על הטהור ולדעת רבי יהודה אין תרומתו תרומה. אך הרמב"ם כאן העתיק באופן אחר, שדווקא כשטעה בדין וסבר שמותר להפריש מן הטמא על הטהור איננו נחשב כשוגג. הפרשנים נחלקו בדעת הרמב"ם מה ההלכה במקרה ששכח שהוא טמא.

16. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ב מ"ב, שאין הלכה כרבי יהודה; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה בד"א; שו"ת רדב"ז, ח"ה ללשונות הרמב"ם סי' ה; פרי מגדים, יו"ד שפתי דעת סי' צט סוף ס"ק יב; רע"ב, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה אם היה; הון עשיר, שם; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קטז ד"ה במה דברים; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ח אות ח ד"ה בד"א.

17. רדב"ז, הלי תרומות ד"ה בד"א.

18. יבמות, פט ע"א, כדעת רב נתן ברבי אושעיא. ראה: רשב"א, שם ד"ה ורמי; מאירי, שם ד"ה אין תורמין מן הטמא; ריטב"א (שם ד"ה בתרי מני; קידושין מו ע"ב ד"ה והא דאסקינן); ערוך לנר, יבמות פט ע"א ד"ה בגמרא רב נתן; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין; כסף משנה, שם; אור שמח, שם; תי"ט, תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ומזיד; תפארת ישראל, שם יכין אות ט.

19. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק פא-פב.

ה. הפרשת שאר המעשרות מהטמא על הטהור

וכן בתרומת מעשר

יש אומרים, הוא הדין שאר כל המעשרות אין להפרישם לכתחילה מהטמא על הטהור.²⁰

ו. בזמן הזה

בזמן הזה - יש אומרים, לכתחילה ניתן לתרום מהטמא על הטהור.²¹

20. עטרת ראש, תרומות פ"ב מ"ב אות טז, ביחס למעשר שני ולמעשר ראשון; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה ה"ח ס"ק פז.

21. ראה במקורות שהובאו לעיל פ"ה ה"ז אות ח.

הלכה ט

- א. מעשרות מהמחובר על התלוש
 ב. מהמחובר על המחובר
 ג. הגדרת מחובר
 ד. מעמד התרומה בדיעבד
 ה. ברכה על הפרשה לכשייתלוש
 ו. הפרשה מפירות שלו על של חברו
 ז. שליחות להפרשה במחובר
 ח. קיומם של הפירות המיועדים לתרומה עד עת חלות ההפרשה
- ט. מעמד הפירות המיועדים להפרשה
 י. האומר 'מעכשיו'
 יא. הפרשה מן המחובר על המחובר לכשייתלוש
 יב. גידולים שנוספו בין האמירה לתלישה
 יג. תרומת מעשר וחילול מעשר שני מהמחובר על התלוש לכשייתלוש

אין תורמין מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר! כיצד, היו לו פירות תלושין ואמר פירות אלו יהיו תרומה על פירות אלו המחברים, אפילו אמר לכשיתלוש, או שהיו לו שתי ערוגות ואמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחברים, או שאמר פירות ערוגה זו מחברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לא אמר כלום.

אבל אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו לכשיתלוש ונתלוש, הואיל ובידו לתלוש אינו מחוסר מעשה ולכשיתלוש שניהם דבריו קיימין,² והוא שיביאו שתיהן שלישי בעת שיאמר.³

1. תרומות, פ"א מ"ה; מעשר שני, פ"ה מ"א; ביכורים, פ"ב מ"ד; מעילה, יח ע"ב; מנחות, ע ע"א; ספרי, במדבר פרשת קרח פיסקא ק"ז; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון. הספרי, במדבר פרשת קרח פיסקא קכ למד זאת מן הפסוק: 'והרמותם ממנו, שלא יתרום מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר', ולשון 'הרמה' שייך דווקא בתלוש. יש מהראשונים שהוסיפו להוכיח שהפרשת המעשר מהתלוש נלמדת מהפסוק בספר במדבר יח כו: 'כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר', ולשון 'קיחה' הוא דבר הנלקח ביד ואינו מחובר, ראה: רשב"א, קידושין סב ע"א ד"ה אין תורמין; תוספות הרא"ש, שם ד"ה אין תורמין; תוספות רבינו שמואל, שם ד"ה אין תורמין; ר"ן, שם כו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה תנן התם. בספרי זוטא, יח כז, למד זאת מן הפסוק: 'כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב - מה דגן מן הגורן ומלאה מן היקב האמור להלן מן התלוש מן הקרקע אף כאן מן התלוש מן הקרקע'. יש מהראשונים שלמדו זאת מהאמור ראשית דגנך, ולשון 'דגן' הוא דבר הנאסף, ראה: רש"י (קידושין סב ע"א ד"ה מחובר; פסחים לג ע"א ד"ה שהיתה לו; מעילה יח ע"ב ד"ה ובתלוש); מאירי, יבמות ג ע"ב ד"ה כבר ביארנו.
2. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ז; קידושין, סב ע"ב, כדעת רבי יוחנן.
3. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נה.

א. מעשרות מהמחובר על התלוש**אין תורמין מן המחובר**

הוא הדין גם לשאר המעשרות שאין מעשרין אותם מהמחובר על התלוש.⁴

ב. מהמחובר על המחובר**אין תורמין מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר**

הוא הדין שאין להפריש תרומות ומעשרות מן המחובר על המחובר.⁵

ג. הגדרת מחובר**אין תורמין מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר**

יש אומרים, דווקא אם נתלש ממש מותר לתרום ממנו, אך צמח או אילן שנגמר בישולו והוא עומד להיתלש עדיין נחשב למחובר,⁶ ואף אם יבש כל צרכו ואינו יונק עוד מהקרקע נחשב למחובר לעניין זה,⁷ גם לדעה זו.

יש מי שאומר, אם הצמח או האילן יבש לגמרי ואין לו איחוי עם השורשים נחשב לתלוש.⁸

יש מי שאומר, משום שעומד הוא להיתלש אינו נחשב למחובר.⁹

ד. מעמד התרומה בדיעבד**מן התלוש על המחובר... לא אמר כלום**

יש אומרים, כיון שלא חל שם תרומה הרי הוא טבל גמור, ואם כבר ניתנה

4. מעשר שני, פ"ה מ"א; משנה ראשונה, ביכורים פ"ב מ"ד ד"ה במחובר; מהר"ם לובלין, קידושין סב ע"א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק פח.

5. ביכורים, פ"ב מ"ד; מעילה, יח ע"ב; מנחות, ע ע"א; תי"ט, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מן התלוש; משנה ראשונה, שם ד"ה ולא מן הפטור; תפארת ישראל (שם יכין אות כא; הלכתא גבירתא, שם); חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' ז. על אי-אזכור דין זה במשנה, ראה: הון עשיר, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מן התלוש.

6. עפ"י תוספות, סנהדרין טו ע"א ד"ה שער; המקנה, קידושין סב ע"א ד"ה ומה שהקשה; עשר תעשר, שער הלכה הלי ק"ז.

7. שו"ת הרשב"א, ח"ז סי' כ; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ה אות ה; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' ה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק צ.

8. חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ג ס"ק א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק צ.

9. משנת ר' בנימין, תרומות פ"א מ"ה.

התרומה לכהן חייב להשיבה לבעלים שהרי ניתנה לו בטעות.¹⁰
 ויש אומרים, אינו טבל גמור ואין הכהן חייב להחזירה, אך צריך לתקן את
 הפירות ואינו יכול לתקן מיניה וביה אלא יעשר עליהם ממקום אחר.¹¹
 לדעה זו -

יש אומרים, יש לנהוג בה קדושת תרומה.¹²

ויש אומרים, אין לנהוג בה קדושת תרומה.¹²

ויש מי שאומר, מן התורה אין תרומתו תרומה, אך מדרבנן החמירו בה כחומרי
 תרומה, לפיכך יש לנהוג בה בקדושת תרומה, ואין הכהן צריך להחזירה, אך יש
 לעשר עליה.¹³

ה. ברכה על הפרשה לכשייתלשו¹⁴

אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו
 לכשיתלשו

יש אומרים, בעת שאומר נוסח זה יברך על הפרשת תרומות ומעשרות.¹⁵
 יש אומרים, מכיוון שבעת קריאת שם אין התרומות והמעשרות חלים, אינו יכול
 לברך בשעה זו.¹⁶

יש אומרים, מ"מ יוכל לברך בעת חלות ההפרשה לכשייתלשו הפירות.¹⁷
 ויש מי שאומר, אינו יכול לברך לא בעת האמירה ולא בעת ההפרשה. לפיכך,
 לכתחילה אין להפריש באופן כזה שמפסיד הברכה, אא"כ מפריש כך למטרת
 הפרשה מאיסור אכילת טבל.¹⁸

-
10. מאירי, קידושין סב ע"א ד"ה המחובר; שיטה לא נודע למי, שם ד"ה ואם תרמו; דרך אמונה,
 הלי תרומות פ"ה הי"ט ס"ק צז.
 11. רש"י, קידושין סב ע"א ד"ה מחובר; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' א.
 12. מהר"י בירב, קידושין סב ע"א ד"ה תנן התם, מביא את שתי הדעות כביאור בדעת רש"י.
 13. שיטה לא נודע למי, קידושין סב ע"א ד"ה ואם תרמו, בשם איכא דאמרי.
 14. ראה גם לעיל, פ"ד הי"ז אות ב.
 15. מקדש מעט, יו"ד סי' שכח ס"ק ג, לגבי חלה; גדולי הקדש, שם סוף ס"ק א.
 16. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג גידולי ציון ס"ק ב ד"ה אכן מצאתי, עמי קלא;
 עמק ברכה (פומרנצ'יק), ברכת המצות אות ב עמי סו; לקט העומר, פ"ח ס"ק ו ד"ה ובשו"ת
 שבט הלוי, כך כתב בדרך 'אפשר'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ט ס"ק צט; משמעות
 חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק טו.
 17. ביחס לדין חלה, ראה: בית דוד (ביסטריץ), ח"ב יו"ד סי' שכז סעי' א, וכתב שהדבר נתון בספק
 ולכן לכתחילה יש להימנע מתנאי דומה; שו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קעז ד"ה סי' שכז; ח"ד סי'
 קמה ד"ה ס"א - ואומר).
 18. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ט אות י ד"ה עוד יש; שו"ת מנחת

ו. הפרשה מפירות שלו על של חבירו

הואיל ובידו לתלשן אינו מחוסר מעשה

הפרשה באופן של 'לכשייתלשו' מתאפשרת רק כששני היבולים שלו, אבל לא כאשר מפריש מפירות שלו על פירות מחוברים של חבירו משום שאינם בידו לתלוש אותם,¹⁹ וכן אין בידו לקנותם.²⁰ ויש שהסתפקו אם הדבר אסור גם בזמן הזה שחיוב המעשרות מדרבנן.²¹

ז. שליחות להפרשה במחובר

הואיל ובידו לתלשן אינו מחוסר מעשה

יש אומרים, כשם שבעל הבית יכול להפריש מהתלוש על המחובר לכשייתלש משום שבידו לתלוש, כך יכול למנות שליח על הפרשה כזו.²² ויש המסתפקים האם ניתן למנות שליח על הפרשה מהתלוש על המחובר לכשייתלש ולהיפך, משום שמא אינו בידו לתלוש.²³

ח. קיומם של הפירות המיועדים לתרומה עד עת חלות ההפרשה

אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו לכשיתלשו

יש אומרים, חלות התרומות והמעשרות מתבצעת בעת קטיף הפירות ולהבא.²⁴

שלמה, ח"א סי' נה סוף אות ט; שו"ת מנחת שלמה, ח"ג ירושלים תשנ"ט סי' קנב אות ב, לגבי ברכת פדיון רבעי; שם אות ג; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פי"ט סעי' יט.
 19. אור שמח, הלי' תרומות פי"ה ה"ט; שו"ת עונג יו"ט, סי' קט ד"ה מיהו יש ליישב; שו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' מז ד"ה אך אחר; המעשר והתרומה, פי"ה בית האוצר ס"ק כד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' ו; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ה ה"ט ס"ק קא.
 20. שו"ת בית הלוי, ח"ב סי' מט ד"ה וע"כ נראה; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ה ה"ט ציון ההלכה ס"ק קצז.
 21. הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ד אות ב ד"ה ברם מסופקני, ושם ערער גם על עצם הדין.
 22. שו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' מז ד"ה אך אחר; הרב שלמה זלמן אוירבך, קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ד אות ב ד"ה ולענין. אולם, ראה בדבריו שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נג ד"ה וכיון שכן, שאין למנות שליח על הפרשה כזו כאשר אין ידוע באותה השעה לאמוד את הכמויות.
 23. ראה: שו"ת עונג יו"ט, סי' קט ד"ה מיהו יש ליישב; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' פב ד"ה ועכ"ז.

לפיכך, הפירות התלושים צריכים להיות קיימים עד לאחר שהפירות המחוברים ייתלשו.²⁵

ויש אומרים, בעת תלישת הפירות חלה התרומה למפרע.²⁶
לדעה זו -

יש אומרים, אין צורך שהתרומה והמעשרות יהיו קיימים עד אז.²⁷
ויש אומרים, על הפירות להיות קיימים בעת התלישה.²⁸

ט. מעמד הפירות המיועדים להפרשה

אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו לכשיתלשו

קודם שנתלשו הפירות יכול לאכול אכילת עראי מהפירות התלושים שעליהם מיועדת לחול התרומה, וכן רשאי לעשות אותם תרומות ומעשרות על מקום אחר.²⁹

יש אומרים, עד לעת תלישת הפירות רשאי לחזור בו מאמירתו ולבטלה.³⁰
ויש מי שאומר, אינו יכול לחזור בו.³¹

-
24. מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה אות כב ס"ק א ד"ה באופן; צפנת פענח, הלי מתנות עניים פ"ג הטי"ז (עמ' 88 עמודה שנייה למטה); תוספתא כפשוטה, תרומות פ"ב פירוש הארוך עמ' 312 ציון 25-26; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כג.
25. שו"ת משפט כהן, סי' קמט; הרב צבי פסח פראנק (כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג גאון צבי ס"ק א; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' נא; שם סי' עה אות א); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"ט סעי' יט; דרך אמונה הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק ק.
26. רש"י, קידושין סב ע"א ד"ה ונתלשו; צפנת פענח, הלי תרומות פ"א ה"י.
27. שו"ת יריעות שלמה (אולמאן), ח"א סי' יח דף מב ע"א, בני ישראל ד"ה ובחדושינו; הרב יוסף בנימין שמעונוביץ, בתוך: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' עה אות א.
28. רש"י, קידושין סב ע"א ד"ה רש"י ד"ה ונתלשו; מהרי"ם שיק, שם ד"ה שם ברש"י; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' עה אות א ד"ה עיין; שו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד סי' ע אות ב ד"ה ועתה אבאר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ציון ההלכה ס"ק קצו.
29. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ז; ר"ש, תרומות פ"א מ"ה ד"ה מן התלוש; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה ולא; מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה אות כב ס"ק א ד"ה אשר עפ"י; עשר תעשר, שער הלכה הלי ק"ז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' ז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קג.
30. מנחת ביכורים, תרומות פ"ב ה"ז ד"ה תרומה; שירי מנחה, שם ד"ה עד שיתלשו; חסדי דוד (שם ד"ה ומ"ש הרי זה; שם ה"ח ד"ה ומאל); המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כג; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קג. יש שכתבו כן גם בדעת רש"י שהובא לעיל הערה 26, ראה: דברי ז"י, עמ' ו; דברי חיים (אורבך), אבהע"ז דיני קידושין סוף סי' לג ד"ה והנה דעת.
31. ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ה ה"ט.

י. האומר 'מעכשיו'³²

אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו
לכשיתלשו

יש אומרים, אם אמר 'מעכשיו' התרומות והמעשרות חלים מיד, ואף אם הפירות
התלושים אינם קיימים בעת תלישת המחברים.³³
יש אומרים, אם אמר 'מעכשיו' אינו יכול לחזור בו, אך אם בעת תלישת הפירות
לא היו הפירות המיועדים להפרשה קיימים - הרי הם נותרים טבל.³⁴

יא. הפרשה מן המחובר על המחובר לכשייתלשו

אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו
לכשיתלשו

יש אומרים, הוא הדין אם אמר פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה ומעשרות
על פירות ערוגה זו מחוברים לכשיתלשו.³⁵
יש אומרים, דווקא מן התלוש על המחובר לכשייתלש או מהמחובר לכשייתלש
על התלוש, אבל אמר פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה ומעשרות על פירות
ערוגה זו מחוברים לא אמר כלום.³⁶

-
32. הדיון הבא נסוב סביב דבריו של התוספות, בימות צג ע"א ד"ה קנויה: 'ובפירות ערוגה נמי לא
בעי מעכשיו לפי שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט דמי, וממילא חל שם תרומה ומעשרות
מענה כאומר 'מעכשיו'. יש שהרחיבו דבריהם גם במקרה שנשרפו הפירות המחברים, ויש
שצמצמו דבריהם רק ביחס לאי-יכולת חזרתו מדבריו.
33. מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה אות כב ס"ק א ד"ה וא"כ; שו"ת משיב דבר, ח"ב סי' צד, בדברי
השואל; שו"ת אחיעזר, ח"ב סי' לח אות ח.
34. שו"ת משיב דבר, ח"ב סי' צד; מהרי"ט, קידושין סג ע"א ד"ה וראיתי; שו"ת חבל יעקב
(ברוכוב), ח"ב הוספות ומלואים עמ' קח; דברי ז"ל, עמ' מז-מח; הרב שלמה זלמן אוירבך
(קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ג אות ז ד"ה ולכן נראה; שו"ת מנחת שלמה, תניינא ב-ג סי'
קז אות ה ד"ה והנה ביבמות); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק ק; שם ס"ק קג).
35. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ח; קידושין, סב ע"א; רבי עקיבא איגר (גליון השי"ס, קידושין סב
ע"א; הגהות לשו"ע, יו"ד סי' שכח סעי' ג ד"ה ולומר עיסה); גר"א, יו"ד סי' שכז ס"ק א;
שושנת העמקים (תאומים), כלל כג ד"ה ודע דהב"י; גדולי הקדש, יו"ד סי' שכז סעי' א; שו"ת
אחיעזר, ח"ב סי' לח אות ט; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ט סעי' יב; הרב שלמה זלמן
אוירבך (שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' נה אות א; שו"ת מנחת שלמה, תניינא ב-ג סי' קז אות ד
ס"ק ב ד"ה ולענין זה); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' ג; שו"ת שבט הלוי,
ח"ד סי' קמה ד"ה שם בס"א דבריו קיימין; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"ט ס"ק צט.
36. שו"ת חתם סופר, אבן העזר ח"א סי' יא ד"ה ואידי דאיירי; בית מאיר, יו"ד סי' שכז סעי' א;
חלת לחם, סי' ו שירי ברכה ס"ק ד סוף ד"ה ומעתה לענין; שו"ת יריעות שלמה (אולמאן),
ח"א סי' יח דף מב ע"ב, בני ישראל ד"ה ובחדושינו.

יב. גידולים שנוספו בין האמירה לתלישה³⁷

והוא שיביאו שתיהן שלישי בעת שיאמר

לדעה זו, אף שהפירות ימשיכו לגדול לאחר אמירת התנאי, כשייתלשו יחול התנאי על כל הפרי.³⁸

ויש מי שאומר, כל עוד הפירות המחוברים גדלים לא מועילה הפרשה זו על תוספת הגידול משום שהוא דבר שלא בא לעולם,³⁹ ולפיכך צריך לחזור ולהפריש על התוספת ממקום אחר.⁴⁰

ויש אומרים, בזמן הזה שתוקף חיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן מועילה ההפרשה גם על הגידולים שיתווספו.⁴¹

יג. תרומת מעשר וחילול מעשר שני מהמחובר על התלוש לכשייתלש

יש אומרים, אף ניתן לקרוא שם תרומת מעשר ויתר המעשרות שיחולו על המחובר לכשייתלש וכן ניתן אף לחלל מעשר שני שיחול לכשייתלשו הפירות.⁴²

ויש אומרים, לא ניתן לחלל מעשר שני מפירות מחוברים על התלושים משום שבעת אמירת התנאי קדושת מעשר שני אינה בעולם.⁴³

יש שהסתפקו כן ביחס לחילול מעשר שני וכן בתרומת מעשר.⁴⁴

37. בעניין זה, ראה: שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' עה אות ב, שהמחלוקת אודות מעמד הגידולים תלויה במחלוקת שהובאה לעיל אות ח, מהי שעת חלות התרומה.

38. כ"כ בדעת הרמב"ם: חתם סופר, בבא קמא סט ע"א ד"ה כל המתלקט; הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה ה"ט אות א; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נה סוף אות ד); נטע הילולים, עמ' כא ס"ק יח; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' ריג. כ"כ בדעת עצמם שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' עה אות ב. לעניין חילול רבעי לכשילקט, ראה: שער המלך, ה' גירושין פ"ג ה"ד ד"ה ואיך שיהיה: 'כיון דכל המתלקט אינו מועיל למה שגדל אחרי כן ואיכא איסורא מדרבנן ובכל הנלקט ליכא למיחש למידי הא ודאי כל הנלקט עדיף טפי; שו"ת שואל ומשיב, מהדורה חמישאה סי' פט ד"ה והנה מצאתי; מים עמוקים (סירקין), בבא קמא סט ע"ב; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נה בהערה בסוף אות ה.

39. רבי עקיבא איגר, מעשר שני פ"ה מ"א אות יח; חזו"א (דמאי סי' יז ד"ה במש"כ; שם ד"ה מש"כ; השווה לדבריו ביחס לפדיון רבעי, דיני ערלה אות מז); דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קז.

40. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קז.

41. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה ה"ט אות ט ד"ה ואף שירא, בצירוף עוד טעמים עיי"ש; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' ריג.

42. שו"ת משפט כהן (סי' לה; סי' קמט); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ג סעי' ד; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' נא.

43. שערי ישר, שער ו סוף פרק יז ד"ה ועפ"ז.

44. חזו"א, דמאי סי' יז; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה ה"ט ס"ק קד. למעשה, שיטה זו החמירה:

ויש מי שהבחין בין חילול מעשר שני לתרומת מעשר אותה ניתן להפריש מראש,⁴⁵ ובשעת הדחק ניתן אף לחלל מעשר שני מראש.⁴⁶

יואין לעשות מעשה בכל זה'.

45. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ה ה"ט אות ד ד"ה גם החזו"א; תרומות סי' ה אות יח ד"ה ונראה דמ"מ).

46. שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נה בהערה; ח"ג ירושלים תשנ"ט סי' קנב אות ב ס"ק ב).
ראה: שו"ת תורת מרדכי (רבינוביץ), סי' קכ אות ו; חזו"א, דיני ערלה אות מז.

הלכה י

- א. מן הלח על היבש
ב. מין שמשממר פחות מיום אחד

אין תורמין מן הלח על היבש ולא מן היבש על הלח ואם תרם תרומתו תרומה. כיצד, לקט ירק היום ולקט ממנו למחר אין תורמין מזה על זה אלא א"כ דרכו להשתמר שני ימים. וכן ירק שדרכו להשתמר שלשה ימים, כגון המלפפונות, כל שלקט בשלשת ימים מצטרף ותורם מזה על זה. ירק שדרכו להשתמר יום אחד בלבד ולקט בשחרית ולקט בערב, תורם מזה על זה.¹

א. מן הלח על היבש

אין תורמין מן הלח על היבש

לדעה זו, טעם האיסור מפני שהלח והיבש דומים לשני מינים שונים.²
יש אומרים, גם מפירות מיובשים אין לעשר על טריים.³
יש אומרים, פירות מיובשים אינם נחשבים למין אחר.⁴
יש אומרים, דווקא בירק מיובש הקפידו ולא בפירות האילן.⁵
יש חולקים, הלכה זו עוסקת בחשש שמא נרקבו הפירות שהניח להפריש עליהם.⁶ לפיכך, אין איסור להפריש מן הלח על היבש, ואף לא מפירות מיובשים שהם עמידים לאורך זמן.

-
1. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ה; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נו.
 2. לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' נו; שו"ע, שם ס"ק פג; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יז; מקדש דוד, פאה סי' ד ד"ה והנה זה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים סוף ס"ק קיח; המעשר והתרומה, פ"ה ה"ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"א סעי' ה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"י; דרך אמונה, שם ס"ק קח.
 3. שיירי מנחה, תרומות פ"ד ה"ה, דווקא בתאנים שחוזרות לברייתן בבישול לא הקפידו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"י ס"ק קח. ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ה, שהתקשה בזה בדעת הרמב"ם.
 4. מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"י ד"ה ונעלני"ד.
 5. חוט שני, הלי תרומות פ"ה ה"י ס"ק יב ד"ה דין.
 6. מנחת ביכורים, תרומות פ"ד ה"ה ד"ה תורמין; מנחת יצחק, שם ד"ה תורמין, בביאור הראשון; ריבי"ג מווילנא, שם ד"ה תורמין.

ויש אומרים, אין איסור אלא להפריש מן היבש על הלח, שהוא מן הרע על היפה.⁷

לדעה זו, אם הפירות המיובשים יפים יותר אפשר להפריש מהם, ובזמן הזה שמותר להפריש מן הרע כלל אין איסור בכך.⁸

ב. מין שמשתמר פחות מיום אחד

ירק שדרכו להשתמר יום אחד בלבד

תותים שבערב אינם יפים כפי שנקטפו בבוקר -

יש אומרים, אין תורמים מן הנקטף בבוקר על הנקטף בערב.⁹

יש אומרים, אין לחשוש לכך ותורמים מכל מה שנקטף באותו היום.¹⁰

7. חסדי דוד, תרומות פי"ד הי"ה ד"ה ירק, בביאור הראשון; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סט סע"י יג-יד; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קמט. ראה עוד: חוט שני, הלי' תרומות פי"ה הי"י אות יב ד"ה דין, שביאר כן גם בדעת הש"ך; דרך אמונה (הלי' תרומות פי"ה הי"י ס"ק קיב; ביאור ההלכה, שם ד"ה אין תורמין).

8. ראה לעיל פי"ה הי"א אות יב, בדין תרומה מן הרע על היפה בזמן הזה.

9. כדעת רבי נחמיה בתוספתא, תרומות פי"ד הי"ה; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קמט.

10. חסדי דוד, תרומות פי"ד הי"ה סוף ד"ה ירק; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ה הי"י ס"ק קטו.

הלכה יא

- א. מעשרות משנה אחת על חברתה
- ב. הפרשת תרומות ומעשרות משתי עונות גידול
- ג. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לפני השקיעה על לאחריה
- ד. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לאחר צאת הכוכבים על אחרי השקיעה

אין תורמין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה, ולא מפירות שנה שעברה על פירות שנה זו ואם תרם אינה תרומה שנאמר¹ שנה שנה².

ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא באה השמש וחזר וליקט אחר שבאה השמש אין תורמין מזה על זה שזה חדש וזה ישן. וכן אם ליקט אתרוג בערב חמשה עשר בשבט עד שלא באה השמש וחזר וליקט אתרוג אחר משבאה השמש, אין תורמין מזה על זה מפני שאחד בתשרי ראש השנה למעשרות תבואה וירקות וקטניות, וחמשה עשר בשבט ראש השנה למעשרות האילן.³

א. מעשרות משנה אחת על חברתה

אין תורמין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה

והוא הדין לתרומת מעשר⁴ ולכל המעשרות.⁵

-
1. דברים יד, כב.
 2. תרומות, פי"א מ"ה; ראש השנה, יב ע"א-ע"ב; ספרי, דברים פרשת ראה פסקא קה אות כב; מדרש תנאים, דברים יד כב ד"ה שנה שנה; תורת כהנים, פרשת בחוקותי פרשה ה פי"ב הי"ג; בכורות, נג ע"ב; מעשר שני, פי"ה מ"א.
 3. מקור נוסף לדין זה מובא בספרי, במדבר פרשת קרח פסקא קכ ד"ה והרמותם ממנו: 'והרמותם ממנו, שלא יתרום... מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש'. ראש השנה, יד ע"א; תוספתא, תרומות פי"ב ה"ו; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נו.
 4. בענין פירות משנים שונות שהתערבו זה בזה, ראה: רמב"ם, הל' מעשר שני פי"א הי"א.
 5. רש"י, נדרים נח ע"ב ד"ה ומעשר; תוספות רי"ד, שם אות ט.
1. ספרי, דברים פרשת ראה פסקא קה אות כב; מדרש תנאים, דברים יד כב ד"ה שנה שנה; ראש השנה (יב ע"ב; יד ע"ב); ירושלמי, חלה פי"ד ה"ב; משנה ראשונה, שם ד"ה לא הפרשתי; תוספתא, תרומות פי"ב ה"ו; רדב"ז, הל' תרומות פי"ה הי"א ד"ה ואם תרם; קרית ספר, שם; ערוך השלחן, הל' מעשר שני סי' קיח סעי' א; דרך אמונה, הל' תרומות פי"ה הי"א ס"ק קטז.

ב. הפרשת תרומות ומעשרות משתי עונות גידול

אין תורמין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה

ניתן לתרום ולעשר מפירות עונת גידול אחת על פירות מעונת גידול אחרת באותה השנה.⁶

ג. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לפני השקיעה על לאחריה

ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא באה השמש וחזר וליקט אחר שבאה השמש אין תורמין מזה על זה שזה חדש וזה ישן

יש מי שהסתפק האם בזמן הזה שחייב התרומות והמעשרות מדרבנן, יש מקום להקל להפריש מירק הנלקט לאחר השקיעה על הנלקט לפני השקיעה ולהיפך.⁷

ד. הפרשת תרומות ומעשרות מהנלקט לאחר צאת הכוכבים על אחרי השקיעה

אין להפריש מירק שנלקט לאחר צאת הכוכבים על הנלקט לאחר השקיעה לפני צאת הכוכבים וכן להיפך, ואם תרם תרומתו ותרומה ואסורה לזרים אך היבול עדיין טבל, אלא יפריש מיניה וביה.⁸

6. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ו; עשר תעשר, שער הלכה ה' ק"ט; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' יב; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"א ס"ק ק"ח.

7. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"א צ"ח ההלכה ס"ק רלח.

8. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"א ס"ק קכב.

הלכה יב

- א. הפרשת מעשרות
- ב. הפרשה מפירות חוץ-לארץ על פירות שחיובם מדרבנן
- ג. מעמד תרומה שהופרשה מפירות סוריא על פירות הארץ ולהיפך
- ד. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות סוריא על פירות חוץ לארץ ולהיפך
- ה. הפרשה מפירות סוריא וחוץ-לארץ על פירות עולי מצריים ולהיפך
- ו. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ארץ ישראל בתחומים שונים
- ז. הפרשת תרומות ומעשרות ממתנות עניים
- ח. הפרשת תרומות ומעשרות מהפקר ויבול שלא הביא שלישי

אין תורמין פירות הארץ על פירות הוצה לארץ, ולא מפירות הוצה לארץ על פירות הארץ,¹ ולא מפירות הארץ על פירות סוריא ולא מפירות סוריא על פירות הארץ,² ולא מפירות שאינן חייבין בתרומה כגון לקט שכחה ופיאה, או פירות שנתרמה תרומתן על פירות שחייבין בתרומה, ולא מפירות שחייבין בתרומה על פירות הפטורין ואם תרם אינה תרומה.³

א. הפרשת מעשרות

אין תורמין

הוא הדין לכל המעשרות.⁴

ב. הפרשה מפירות חוץ-לארץ על פירות שחיובם מדרבנן

יש אומרים, האיסור להפריש מפירות חוץ-לארץ על פירות הארץ נובע מפערי החיוב ביניהם, שפירות חוץ-לארץ פטורים מן התורה.⁵ לפיכך, במקרה ששני

1. תרומות, פ"א מ"ה. המקור לדין זה הוא מהספרי, במדבר פרשת קרח פיסקא קכ: יוכל מעשר הארץ מזרע הארץ - שלא יתרום מפירות הארץ על פירות חוץ-לארץ ולא מפירות חוץ-לארץ על פירות הארץ. אולם, ערוך השלחן, הל' תרומות ס"י ע סע"ה, כתב שמקור זה הינו 'אסמכתא בעלמא'.
2. תוספתא, תרומות פ"ב ה"ט.
3. תרומות, פ"א מ"ה; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סע"י נח; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון (השני).
4. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ה; רע"ב, שם ד"ה ולא מפירות; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קכז.
5. רש"י, תרומות פ"א ה"ג ד"ה על פירות; מהרי"ט אלגאזי, הל' חלה אות ב ס"ק יב, כו ע"א בדפוס וילנא ד"ה הן אמת, בדעת מהריק"ו. כן נראה ממשמעות: תיו"ט, תרומות פ"א מ"ה

הפירות באותה דרגת חיוב, כגון פירות חוץ-לארץ שנגמרה מלאכתם בארץ, או פירות הארץ בזמן הזה שחיובם מדרבנן, מותר להפריש מזה על זה.⁷ ויש אומרים, גם לשיטה זו אין להפריש מפירות חוץ-לארץ על פירות הארץ באותו מעמד חיוב.⁸

ויש אומרים, האיסור להפריש מפירות חוץ-לארץ על פירות הארץ הוא עניין עקרוני שאין להפריש מזה על זה.⁹ לפיכך, גם בזמן הזה שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן אין להפריש תרומות ומעשרות מיבול הארץ על יבול חוץ-לארץ ולהיפך.¹⁰

ג. מעמד תרומה שהופרשה מפירות סוריא על פירות הארץ ולהיפך

ולא מפירות הארץ על פירות סוריא ולא מפירות סוריא על פירות הארץ... ואם תרם אינה תרומה

לדעה זו - יש אומרים, אינה תרומה כלל.¹¹

ויש מי שאומר, המפריש תרומות ומעשרות מפירות ארץ ישראל על פירות סוריא, תרומתו תרומה ולא תיאכל עד שיתקנה ממקום אחר. והמפריש מפירות סוריא על פירות ארץ ישראל, הרי זו תרומה ויחזור ויתרום.¹²

ד"ה ולא מפירות; קרית ספר, הלי תרומות פ"ה.

6. ראה מה שהתבאר לעיל פ"א הכ"ב אותיות ז-ח.

7. משנה למלך, הלי תרומות פ"ה הי"ז; אמרי בינה (אוירבך), ח"א שו"ת סי' יא (בדבריו, ראה: כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ו גאון צבי ס"ק א); רש"ש, בכורות יב ע"ב ד"ה ד"ה כיון, לגבי הפרשת חלה.

8. רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא מציעא פז ע"ב-פח ע"א ד"ה ועיין ברמב"ם, עמי תקפו.

9. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מפירות; ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ה הי"ב; הרב חיים סולובייצ'יק (תרומות פ"א מ"ה; סטנסיל, סי' ז); מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה אות ב ס"ק יב, כו ע"א בדפוס וילנא, ד"ה ואף על גב דראיתי להר"ם, בדעת הרמב"ם; צפנת פענח, הלי תרומות פ"א סוף הכ"ב: 'אף אם הני פירות נגמרו בארץ ישראל מ"מ אין תורמין דהוי כשני מינים; משך חכמה, במדבר יח כו; תורת זרעים, תרומות פ"א מ"ה עמי' צה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ב אות א; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קכט.

10. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ע סעי' ה; שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' לט אות טז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קכח.

11. מהרי"ט אלגאזי, הלי חלה אות ב ס"ק יב, כו ע"א בדפוס וילנא, ד"ה הן אמת; צפנת פענח, הלי תרומות פ"א סוף הכ"ב; הרב חיים סולובייצ'יק (תרומות פ"א מ"ה; סטנסיל, סי' ז); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכ ד"ה ולא; זר זהב (פראג), סי' ה ד"ה אולם לשון; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ב אות ב; משנת יעקב, הלי תרומות פ"ה הי"ב; משמעות ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מפירות, בדעת עצמו.

12. ארץ חפץ (הלי תו"מ נתיב ד סעי' ח; שם, נתיב ים ס"ק יז); משנת ר' בנימין, תרומות פ"א מ"ה אות ח.

ויש המסתפקים בדין התורם מפירות ארץ ישראל על פירות סוריא וכן להיפך.¹³

ד. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות סוריא על פירות חוץ לארץ ולהיפך

ולא מפירות הארץ על פירות סוריא ולא מפירות סוריא על פירות הארץ

יש אומרים, אין להפריש תרומות ומעשרות מפירות סוריא על פירות חוץ לארץ וכן להיפך, למרות שהחוב שווה.¹⁴

ויש אומרים, ניתן להפריש מזה על זה.¹⁵

ויש המסתפקים בדבר ולא הכריעו.¹⁶

ה. הפרשה מפירות סוריא וחוץ-לארץ על פירות עולי מצריים ולהיפך

אין תורמין פירות הארץ על פירות חוצה לארץ... ולא מפירות הארץ על פירות סוריא

יש אומרים, אין להפריש תרומות ומעשרות מפירות סוריא או חוץ לארץ על פירות ארץ ישראל בתחום עולי מצריים, למרות שהחוב שווה,¹⁷ ואף בדיעבד יתכן שאינה תרומה.¹⁸

ויש אומרים, ניתן להפריש תרומות ומעשרות מפירות מגבולות עולי מצריים על פירות חוץ לארץ.¹⁹

ו. הפרשת תרומות ומעשרות מפירות ארץ ישראל בתחומים שונים

יש אומרים, לא ניתן להפריש תרומות ומעשרות מפירות שגדלו בתחום עולי מצריים על פירות שגדלו בתחום עולי בבל ולהיפך.²⁰

13. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יד.

14. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' ע סעי' ה; מעדני ארץ (ה' תרומות פ"א ה"ו אות ב ד"ה ומ"מ; שם פ"ה הי"ב אות ב ד"ה ועין).

15. רדב"ז, ה' תרומות פ"ה הי"ב ד"ה ולא מפירות הארץ; דרך אמונה (שם ס"ק קלב; שם ביאור ההלכה סוף ד"ה אין תורמין).

16. חסדי דוד, תרומות פ"ב ה"ט: 'והדבר צריך תלמוד'.

17. כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ו סעי' ו, לשיטות הסוברות שהיחס בין יבול חוץ-לארץ ויבול הארץ אינם כיחס של פטור וחוב, אלא כיחס של ב' מינים שונים שאין להפריש מאחד על האחר גם שתוקף החוב שווה; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קלב; שם ביאור ההלכה סוף ד"ה אין תורמין). ראה: מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א ה"ו אות ב ד"ה גם יבואר.

18. דרך אמונה, ה' תרומות פ"א הי"ב ציון ההלכה ס"ק רנה.

19. משנת ר' בנימין, תרומות פ"א מ"ה אות ח.

20. ספר ארץ ישראל (טוקצינסקי, עמ' צ פ"ז אות א; עמ' צג אות ד); מעדני ארץ, ה' תרומות פ"א

יש המסתפקים האם ניתן להפריש תרומות ומעשרות מתחומים שונים בארץ ישראל.²¹

ז. הפרשת תרומות ומעשרות ממתנות עניים

ולא מפירות שאינן חייבין בתרומה כגון לקט שכחה ופיאה

יש שמשמע מדבריהם, שעני שהגיעו לידי מתנות העניים רשאי לעשר מהם.²² יש אומרים, גם כאשר מתנות עניים נמצאות ביד העני הוא אינו יכול להפריש מהן ועליהן תרומות ומעשרות.²³

ח. הפרשת תרומות ומעשרות מהפקר ויבול שלא הביא שלישי

ולא מפירות שאינן חייבין בתרומה

הוא הדין שאין להפריש תרומות ומעשרות מיבול הפקר לפני גמר מלאכה הפטור מתרומות ומעשרות על יבול החייב,²⁴ וכן מיבול שעדיין לא הביא שלישי הפטור מתרומות ומעשרות על יבול שהביא שלישי וכן להיפך.²⁵

-
- ה"ו סוף אות ב, בשם תבואות הארץ, עמ' כ.
21. המעשר והתרומה (פ"א בית האוצר סוף ס"ק ג; פ"ה בית האוצר ס"ק כז); מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א ה"ו אות ב.
22. רע"ב, תרומות פ"א מ"ה ד"ה אין תורמין.
23. תיו"ט, תרומות פ"א מ"ה ד"ה אין תורמין, על פי פירוש הר"ש שם ולשון הרמב"ם שבהלכה לפנינו; תפארת ישראל, שם יכין אות טז; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קלג.
24. תרומות, פ"א מ"ה; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' ה; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קלד. ראה: רמב"ם, הל' תרומות פ"ב הי"ב.
- על השמטת הרמב"ם דין זה, ראה: רדב"ז, הל' תרומות פ"ה הי"ב ד"ה ולא מפירות שאינם; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ב ציון ההלכה ס"ק רנז.
25. ירושלמי, תרומות פ"א ה"ג; מהר"א פולדא, שם ד"ה מן הפטור; הרב משה מרגלית (פני משה, שם ד"ה ולא מן הפטור; מראה הפנים, שם ד"ה כן היא); ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא מן הפטור; ר"ש, שם ד"ה ירושלמי; רא"ש, שם ד"ה אין תורמין; רע"ב, שם ד"ה מן הפטור; גרי"א, שנת אליהו הארוך שם ד"ה אין תורמין; תפארת ישראל (שם יכין אות כ; הלכתא גבירתא, שם); משנה ראשונה, שם ד"ה ולא מן החייב; ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ה הי"ב ד"ה ולא מפירות; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' ה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' א; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' יג; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ב ס"ק קלו.

הלכה יג

- א. תרומה ממעשר ראשון
- ב. תרומה ממעשר ראשון שניטל בשיבולים
- ג. תרומה מטבל על מעשר ראשון שניטלה תרומתו
- ד. תרומה ממעשר על פירות שאינם טבל גמור
- ה. מעשר שני שלא נפדה

המפריש תרומה ממעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו,¹ או ממעשר שני והקדש שלא נפדו על פירות אחרות אין תרומתן תרומה.²

א. תרומה ממעשר ראשון

המפריש תרומה ממעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו... אין תרומתן תרומה

דעה זו גורסת שהבעיה להפריש מן המעשר הינה כ'שלא ניטלה תרומתו'. יש אומרים, לרבותא נאמר הדבר, ועל אחת כמה וכמה שאין לתרום כשניטלה תרומתו, ולעולם אין תורמין מן המעשר על פירות טבל.³ ויש אומרים, כוונת הלשון היא שהתרומה הגדולה לא ניטלה אך תרומת המעשר כבר ניטלה ממנו, ולפיכך אין תורמין ממנו.⁴ לביאור זה - יש אומרים, רק מעשר שלא נתרמו ממנו שתי התרומות תורמין ממנו על פירות טבל.⁵

1. כך הגרסה שלפנינו, אך ראה: בית יעקב (בירב), הלי' תרומות פ"ה הי"ג, שגרסה מוטעית ולפיכך גרס 'שניטלה תרומתו'.
2. זוהי גרסת הרמב"ם בפירושו למשנה תרומות, פ"א מ"ה. לעומתו, יש שגרסו: 'ממעשר ראשון שניטלה תרומתו, ראה: ר"ש, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר; ראב"ד, הלי' תרומות פ"ה הי"ג, ולפיכך הבינו שאם עדיין לא נתרמה ממנו התרומה אפשר לתרום ממנו על אחרים. ממחלוקת גרסאות זו נובעת המחלוקת שתובא להלן.
3. ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ה הי"ג; כסף משנה, שם; מים חיים, שם; מקדש דוד, תרומות סי' ד ד"ה והנה; יין הרקח, תרומות פ"א מ"ה ד"ה בר"ב; לחם שמים, שם ד"ה והנראה אלי; עשר תעשר, שער הלכה הלי' צא, בדעה ראשונה.
4. לחם שמים, תרומות פ"א מ"ה ד"ה אמנם להרמב"ם; שו"ת בית שלמה (דרימר), מהדורה חדשה ירושלים תשע"ג) יו"ד ח"ד סי' רטז ד"ה והכסף משנה, בדעת הכסף משנה; בני משה (מאג'אר), הלי' תרומות סי' ב ד"ה וראיתי. ראה: אבי עזרי, הלי' תרומות פ"ג הכ"א ד"ה והנה, שתמה בטעם הדבר.
5. משנה למלך, הלי' תרומות פ"ה הי"ג, בדעת הרמב"ם והכסף משנה; הר בשן, מבשן אשיב מילואים פ"ג הכ"ב ד"ה ביאור דבריו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' ב.

ויש אומרים, אף אם התרומה הגדולה נתרמה, כל עוד תרומת המעשר לא נתרמה רשאי לתרום ממנו תרומה גדולה.⁶

ויש אומרים, 'לא ניטלה תרומתו' היינו שלא ניטלה תרומת המעשר, וכל עוד אינו נוטלה היא מעכבתו ואינו יכול לעשר ממנו על חשבון תרומת המעשר שחייב בה.⁷ ולפיכך על מנת לתרום ממנו יש שהורו לתרום תחילה את תרומת המעשר.⁸

ויש שסברו, אם יתרום אותה לא יוכל לתרום מן המעשר תרומה גדולה לאחר מכן, והורו שלא לתרום אותה ממש, אלא יתן דעתו ויאמוד את תרומת המעשר קודם הפרשת התרומה כדי שלא יתרום ממנה.⁹

ויש אומרים, 'לא ניטלה תרומתו' היינו שרק תרומת המעשר לא ניטלה, אך התרומה הגדולה ניטלה, ולפיכך אינו יכול לתרום ממנו תרומה גדולה,¹⁰ לפיכך אם לא ניטלה התרומה הגדולה רשאי לתרום ממנו.

ויש גורסים, הבעיה להפריש מן המעשר הינה כשכבר 'ניטלה תרומתו', אך אם לא ניטלה תרומתו רשאי לתרום ממנו.¹¹

יש אומרים, דווקא אם גם התרומה הגדולה וגם תרומת המעשר לא הופרשו ממנו, רשאי לתרום ממנו על פירות טבל אחרים.¹²

-
6. אבי עזרי, הלי תרומות פ"ג הכ"א ד"ה והנה, בדעת הרמב"ם, הכס"מ והלח"מ.
 7. על פי גרסה ישנה בפירוש המשנה לרמב"ם, תרומות פ"א מ"ה; לחם שמים (שם ד"ה ולמימרא; שם ד"ה ואולם); מראה הפנים, תרומות פ"א ה"ג ד"ה ולא ממעשר ראשון; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צא, בדעת הרמב"ם.
 8. שו"ת הרדב"ז, ח"ג סי' תקע; תורת זרעים, תרומות פ"א מ"ה ד"ה וכל זה; בארות המים (שטגר), באר בשדה תרומות פ"א מ"ה ד"ה אבל יוציא; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק יט, בדעת הרמב"ם; שו"ת ציץ אליעזר, חלק כא תרומות הקדשים פ"א מ"ה ד"ה ולא הבנת; חוט שני, הלי תרומות פ"ה הי"ג ס"ק טז ד"ה והרמב"ם; דרך אמונה, שם ס"ק קמ.
 9. תיוריט, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא, על פי רמב"ם הלי תרומות פ"ג הכ"א; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ע סעי' יא.
 10. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ה; לחם שמים, שם ד"ה אמנם להרמב"ם; שושנים לדוד, שם ד"ה סד"ה; משנה ראשונה, שם ד"ה ולא ממעשר; גליון מהרי"ל, שם ד"ה ולא ממעשר; וזאת לפנים בישראל, שם, בביאור הכסף משנה ברמב"ם; יין הרקח, שם; רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ג ד"ה המפריש, בדעת הרמב"ם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה ונמצא, בדעת הרמב"ם; שו"ת בית שלמה (דרימר, מהדורה חדשה ירושלים תשע"ג), יו"ד ח"ד סי' רטז ד"ה ובאמת, בדעת הרמב"ם; חידושי בתרא, חלה אות עו, בשם המסביר.
 11. ספרי זוטא, במדבר יח כד; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה שנינו בפרק ראשון; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר ראשון; ר"ש, שם ד"ה ולא ממעשר; רא"ש, שם ד"ה ולא ממעשר; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר; רש"י, תרומות פ"א ה"ג ד"ה ולא ממעשר ראשון; מהרי"א פולדא, שם ד"ה שנטלה תרומתו; האגודה, תרומות פרק א; בית יעקב (בירב), הלי תרומות פ"ה הי"ג, בדברי הרמב"ם בהלכותיו.
 12. ראב"ד, הלי תרומות פ"ה הי"ג; לחם משנה (ליפשיץ), תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר;

יש אומרים, די בכך שהתרומה הגדולה לא נתרמה ממנו כדי שיהיה רשאי לתרום תרומה גדולה על פירות אחרים.¹³

יש אומרים, אף אם הופרשה ממנו התרומה הגדולה ורק תרומת המעשר לא הופרשה רשאי לתרום ממנו תרומה גדולה.¹⁴

לדעה זו, כאשר רשאי לתרום מן המעשר תרומה גדולה -

יש אומרים, לא יתרום אלא כנגד שיעור חיוב התרומה הגדולה שבו.¹⁵

ויש אומרים, רשאי לתרום כולו פרט לשיעור תרומת המעשר.¹⁶

ב. תרומה ממעשר ראשון בשיבולים

אם נטל את המעשר ראשון בשיבולים לפני שהתחייב בתרומה גדולה -

יש אומרים, אינו יכול לתרום ממנו.¹⁷

ויש אומרים, יכול לתרום ממנו כל עוד לא תרם את תרומת המעשר.¹⁸

תורת זרעים, שם ד"ה לפ"ז מבוארין, בדעת הר"ש; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צא, בדעת הר"ש לאחר שחזר בו.

13. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר, בדעת הר"ש לאחר שחזר בו; רש"ש, שם, בדעת הר"ש חלה פ"ג מ"ט; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג ס"ק קמ, בדעת הר"ש; יין הרקח, תרומות פ"א מ"ה, בדעת הרע"ב; הרועים בשושנים, שם, בדעת הרע"ב; משנת חכמים, שם, ד"ה ולי נראה, בדעת הר"ש; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג אות ב ד"ה וכל גדולי, בדעת הר"ש.

14. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר, בדעת הר"ש ורע"ב; לחם שמים, שם, בדעת הר"ש והרע"ב; רש"ש, שם, בדעת הר"ש במשנה זו; מהר"ם ש"ק, שם ד"ה ולא ממעשר, בדעת הר"ש והרע"ב; משנה למלך, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג, בדעת הספרי והר"ש; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה הנה הר"ש, בדעת הר"ש; פני משה, תרומות פ"א הי"ג ד"ה ולא ממעשר ראשון; שו"ת בית שלמה (דרימר, מהדורה חדשה ירושלים תשע"ג), יו"ד ח"ד סי' רטז ד"ה ולדידי, בדעת הר"ש; שו"ת ציץ אליעזר, חלק כא תרומות הקדשים פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר ראשון, בדעת הר"ש; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צא, בדעת הרמב"ם.

15. ראב"ד, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג.

16. שו"ת הרדב"ז, ח"ג סי' תקע, בדעת הר"ש; מרכבת המשנה (חעלמא), ה"ל תרומות פ"ה הי"ג ד"ה הנה הר"ש, בדעת הר"ש; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כ, בדעת הר"ש.

17. הלכתא גבירתא, תרומות פ"א מ"ה; לחם משנה (ליפשיץ), שם ד"ה ולא ממעשר; גליון מהרי"ל, שם; וזאת לפני ישראל, שם; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק כ, בדעת הר"ש; ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג, בדעת הר"ש; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה ולפ"ז הכי, בדעת הראב"ד; דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ה הי"ג ס"ק קמ; שם פ"ג הכ"ב ס"ק קצ), בדעת הרמב"ם והראב"ד; ערוך השלחן (ה"ל תרומות סי' ע סעי' ט, בדעת הרמב"ם; שם סעי' יב, בדעת הראב"ד); רש"ס, תרומות פ"א הי"ג ד"ה ונטלה תרומתו; מראה הפנים, שם ד"ה ולא ממעשר ראשון, בדעת הרמב"ם; שו"ת הרדב"ז, ח"ג סי' תקע, בדעת הראב"ד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק צא, בדעת הרמב"ם.

18. ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר ראשון; ר"ש, שם ד"ה ולא ממעשר ראשון;

יש אומרים, יכול לתרום ממנו רק לאחר שתתם תרומת מעשר.¹⁹

ג. תרומה מטבל על מעשר ראשון שניטלה תרומתו

המפריש תרומה ממעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו

הפריש מפירות טבל על המעשר שכבר ניטלה ממנו תרומת המעשר - יש אומרים, שתרומתו תרומה.²⁰

ד. תרומה ממעשר על פירות שאינם טבל גמור

כאשר רשאי לתרום מן המעשר תרומה גדולה - יש אומרים, אינו רשאי לתורמו אלא על פירות טבל, ולא על הפירות שמהם הופרש המעשר וכבר תוקנו ממנו.²¹

ה. מעשר שני שלא נפדה

או ממעשר שני והקדש שלא נפדו... אין תרומתן תרומה

יש שלא חילקו בין המקרים, ולעולם המפריש תרומה ממעשר שני אין תרומתו תרומה, בין קודם פדיון ובין לאחריו.²²

יש אומרים, דווקא אם קבע שם למעשר שני לפני מירוח ונתמרח לפני שנפדה, אין מעשרים ממנו אף לאחר שנפדה. אך אם עישרוהו לאחר מירוח, מעשרים ממנו לאחר שנפדה כל עוד לא נתרמה ממנו התרומה.²³

רא"ש, שם ד"ה ולא ממעשר ראשון; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר ראשון; תורת זרעים, שם ד"ה לפ"ז מבוארין, בדעת הר"ש; בית יעקב (בירב), ה"ל תרומות פ"ה הי"ג, בדעת הרמב"ם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה ולפ"ז, בדעת הר"ש; מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה והנה, בדעת הר"ש; חוט שני, שם ס"ק טז ד"ה והך דינא, בדעת הר"ש; דרך אמונה, שם ס"ק קמ, בדעת הר"ש; ערוך השלחן, ה"ל תרומות סי' ע אות ט, בדעת הר"ש; שו"ת בית שלמה (דרימר, מהדורה חדשה ירושלים תשע"ג), יו"ד ח"ד סי' רטז ד"ה ובאמת, בדעת הרמב"ם.

19. שו"ת הרדב"ז, ח"ג סי' תקע, בדעת הרמב"ם, והסכים לדבריו.

20. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג אות א ד"ה אולם.

21. מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג אות א ד"ה ונלע"ד.

22. ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ה ד"ה ולא ממעשר שיני; ר"ש, שם ד"ה ולא ממעשר שני; רא"ש, שם ד"ה ולא ממעשר שני; רע"ב, שם ד"ה ולא ממעשר שני; תפארת ישראל, שם יכין אות יח; ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג; רדב"ז, שם; כסף משנה, שם; מרכבת המשנה, שם ד"ה וטרם; קרית ספר, שם. ראה: מעדני ארץ, שם אות א ד"ה ולפי, שהבין שהדברים אמורים גם כאשר לא הופרשה ממנו התרומה.

23. מהרי"ט אלגאזי, ה"ל חלה דף כד ע"ב אות ב; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ה אות ו; ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ה הי"ג ד"ה המפריש תרומה, בדעת הראב"ד והר"ש; דרך אמונה, שם ביאור ההלכה ד"ה או ממע"ש, בדעת הראב"ד.

ויש אומרים, דין זה אינו אלא כאשר הפרישו את המעשר בשיבולים, אך אם הפרישוהו לאחר המירוח אפשר לתרום ממנו לאחר שנפדה.²⁴

ויש אומרים, אם הפריש את המעשר בשיבולים, אינו תורם ממנו אף לאחר שיפדה, בין לפני מירוח ובין לאחר מירוח.²⁵

ויש אומרים, לא אסרו לתרום מן המעשר השני אלא קודם שנפדה, אבל לאחר שנפדה תורמין ממנו, ובלבד שעדיין לא הופרשה ממנו התרומה.²⁶

ויש אומרים, גם אם לא נתרמה התרומה מן המעשר השני, אם הופרש המעשר הראשון מן הפירות אינו יכול לתרום אף לאחר שנפדו.²⁷

24. כרם ציון השלם, חייג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' ג.

25. מהרי"ט אלגאזי, הלי' חלה דף כד ע"ב אות ב, בדעת ר"ש ורע"ב.

26. חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק יט ד"ה ולגי', בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה הי"ג ס"ק קמא, בדעת הרמב"ם והר"ש.

27. ישועות מלכו, הלי' תרומות פ"ה הי"ג ד"ה המפריש תרומה, בדעת הרמב"ם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה ולפי"ז הא, בדעת הר"ש; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק יט ד"ה ובמ"ש, בדעת הראב"ד; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה הי"ג ס"ק קמא, בדעת הראב"ד. וכן עולה מגירסאות ישנות הגורסות בדברי הראב"ד 'שהמעשר השני כאן...!', ראה: רמב"ם, דפוס וורשה; בית יעקב (בירב), הלי' תרומות פ"ה הי"ג.

הלכה יד

- א. הפרשה מדרגות חיוב שונות
- ב. בין הפרשה מהתורה על דרבנן ולהיפך
- ג. יחזור ויתרום בתרומות ומעשרות
- ד. הפרשה בזמן הזה
- ה. טבל שהתערב ברוב חולין

אין תורמין מדבר שהוא חייב מן התורה על דבר שהוא חייב מדבריהן ולא מן החייב מדבריהן על החייב מן התורה, ואם תרם תרומתו תרומה ויהזור ויתרום.¹

א. הפרשה מדרגות חיוב שונות

אין תורמין מדבר שהוא חייב מן התורה על דבר שהוא חייב מדבריהן ולא מן החייב מדבריהן על החייב מן התורה

יש אומרים, לכתחילה אין להפריש מפירות על פירות אחרים בדרגות חיוב שונות, כגון מתרי דרבנן על חד דרבנן וכן להיפך,² אך אם הפריש הפרשתו קיימת.³

1. הלכה זו מהווה פתיחה למקבץ ההלכות שבהמשך וממילא המקור להלכה זו הוא מהדינים שיובאו להלך כגון הפרשת תרומות ומעשרות מעציץ נקוב על שאינו נקוב (הט"ז), הפרשה מדמאי על הוודאי (ה"ז), הפרשה מפירות ארץ ישראל על פירות סוריא (לעיל ה"ב), ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"י"ד; כסף משנה, שם.
2. ספר התרומה, הלי ארץ ישראל, מהדורת פרידמן עמ' 197; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה סי' מ; דפוס פראג סי' תכג - דבריו הובאו בטור, יו"ד סי' שלא; בית יוסף, יו"ד סי' של אות ו; משנה למלך, הלי תרומות פ"ה ה"י"ז בסופו; הגהות מיימוניות, זרעים סי' כה); כפתור ופרח, פ"ד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' ט; תשובת ריב"א, ח"ב יו"ד סי' קמט; המעשר והתרומה, פ"ה ה"י"ז; עשר תעשר, מטעמים ס"ק קכא; הרב ישראל זאב מינצברג (שו"ת שארית ישראל, יו"ד סי' סז ס"ק א ד"ה וגם; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"א גאון צבי אות ב עמ' ח); ספר ארץ ישראל, פכ"ו אות ז ס"ק א, עמ' צ; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה ה"י"ד אות א ד"ה יש לתמוה, שכתב כן בדעת השו"ע; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה הא דאין; קונטרס הלי תרו"מ, סי' ג אות ט, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג); חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רטו; חוט שני, יו"ד ח"ג הלי תרומות פ"ה ה"י"ח ס"ק כב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"י"ד ס"ק קמה. אמנם, לא מצאנו מקורות ראשוניים המבחינים בין תרי דרבנן לתלת דרבנן, אך ראה: חזו"א, קונטרס הלי תרו"מ סי' ג אות י, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג; הרב שאול ישראלי, בתוך: הפרשת תרומות ומעשרות במערכה הציבורית, עמ' 54 הערה 26; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"י"ד ס"ק קמה, כתבו להחמיר גם בכה"ג.
3. הגר"י פ' פ'רלא, פרחי ציון פ"ד אות נא עט ע"א; תורת הארץ (ח"א פ"ד אות יא ד"ה אולם; שם

לדעה זו, יש מי שאומר, דווקא במקרה בו היבול בדרגות השונות ניכר כל אחד בפני עצמו, אך כשהוא מעורב זה עם זה ניתן להפריש מזה על זה.⁴
 ויש אומרים, ניתן לכתחילה להפריש מיבול אחד על חבירו כשהם בדרגות חיוב שונות.⁵
 ויש מי שאומר, הפרשה כזו אינה מועילה אף לא בדיעבד.⁶

ב. בין הפרשה מהתורה על דרבנן ולהיפך

ואם תרם תרומתו ויחזור ויתרום

יש להבחין בין התורם מדבר שחייב מהתורה על דבר החייב מדברי חכמים לבין התורם מדבר החייב מדברי חכמים על החייב מהתורה⁷ -
 התורם מדבר שחייב מהתורה על דבר החייב מדברי חכמים, אמנם פטר את המחויב מדברי חכמים אך התרומה והמעשרות עדיין טבל ולא יאכל מהם עד שיפריש עליהם ממקום אחר.
 התורם מדבר שחייב מדברי חכמים על החייב מהתורה, אף שתרומתו תרומה חייב לחזור ולתקן את המחויב מהתורה.

ג. יחזור ויתרום בתרומות ומעשרות

ויחזור ויתרום

יש אומרים, הוא הדין שיש לעשר שוב את כל המעשרות.⁸
 ויש מי שאומר, קנס זה דווקא בתרומה גדולה ולא בשאר המעשרות.⁹

קונטרס אחרון, פי"ד לאות כח עמ' רד); שו"ת ישועת משה, ח"ד סי' ה אות ה.

4. ישועת משה, ח"ד סי' ה אות ה ד"ה ובהיות כן.
5. טורי אבן, מגילה יט ע"ב ד"ה ר' יהודה; גרי"א (יו"ד סי' שלא ס"ק טז; שם ס"ק כט), בביאור דעת השו"ע.
6. לבושי שרד, חידושי דינים סי' קטז ס"ק רלט, הובאו דבריו בפתחי תשובה, יו"ד סי' שכד ס"ק ג.
7. רמב"ם, הלי תרומות פ"ה הט"ז-י"ז; ר"י קורקוס, שם הט"ז; כסף משנה, שם הי"ד; רדב"ז, שם הי"ד-הט"ו; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פי"ט סעי' י; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' ו-ז; חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה והא דאין; קונטרס הלי תרו"מ, סי' ג סעי' יא-יג, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג); דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ד ס"ק קמז.
- ביחס לדברי הטור, יו"ד סי' שלא, שלא הבחין בכך, ראה: בית יוסף, שם אות נח ד"ה ומ"ש רבינו; ב"ח, שם ס"ק כא ד"ה ומ"ש ואין; פרישה, שם ס"ק מה.
8. חזו"א, קונטרס הלי תרו"מ סי' ג אות יא (מובא בסוף דרך אמונה ח"ג, עמ' שפב); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הי"ד ס"ק קמג; שם ציון ההלכה ס"ק רפה; שם הט"ז ס"ק קנה).
9. משנה ראשונה, דמאי פ"ה מ"י ד"ה תרם.

ד. הפרשה בזמן הזה

אין תורמין מדבר שהוא חייב מן התורה על דבר שהוא חייב
מדבריהן ולא מן החייב מדבריהן על החייב מן התורה

יש אומרים, בזמן הזה שאין התרומה נאכלת לכהנים ניתן לכתחילה להפריש
מדבר שחייב מהתורה על החייב מדברי חכמים וכן להיפך,¹⁰ ולא יאכילה לבהמת
כהן אלא יקבור אותה.¹¹

וכן בשעת הדחק, כדי לתקן את היבול הנקנה מהשוק ניתן להפריש מדבר החייב
מהתורה על החייב מדברי חכמים.¹²

ה. טבל שהתערב ברוב חולין

ולא מן החייב מדבריהן על החייב מן התורה

יש אומרים, אע"פ שאין מפרישים מדבר החייב מדרבנן על החייב מהתורה מ"מ
במקרה שטבל גמור התערב ברוב חולין כיון שמהתורה בטל ברוב ומדרבנן אינו
בטל, ניתן להפריש עליו מדבר החייב מדרבנן.¹³

10. חזו"א (דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה והא דאין; שם סי' יג ס"ק ד ד"ה ועיסה, לגבי חלה); חלת
לחם, סי' ג ס"ק צה, לגבי חלה; דרך החיים (לורברבוים), סוף ה' חלה, לגבי חלה וראה מה
שכתב שם לגבי תרומה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ד ס"ק קמד.

11. דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ד ס"ק קמד.

12. חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק יט ד"ה והא דאין; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ד ס"ק קמד.

13. ערוך השלחן, ה' תרומות סי' ע סעי' יט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' ח.
ראה עוד מה שהתבאר לעיל פ"ב הי"ג אות ה.

הלכה טו

א. חיוב תרומות ומעשרות בעציץ	ג. שיעור הנקב
ב. סוג העציץ	ד. צירוף נקבים
1. כלי אדמה וגללים	ה. נקב מקופל
2. כלי עץ	ו. מקום הנקב
3. כלי חרס	ז. עציץ נקוב המונח באוויר
4. כלי מתכת	ח. ירקות וקטניות
5. כלי אבן	ט. זרע בעציץ שאינו נקוב ועקר לגמרי
6. כלי פלסטיק	לעציץ נקוב
7. בין אילן לירק	
8. בין עציץ לספינה	

עציץ נקוב הרי הוא כארץ,¹ וכמה יהא בנקב כדי שרש קטן והוא פחות מכזית.² זרע תבואה בעציץ שאינו נקוב והביאה שליש ואח"כ נקבו ונגמרה התבואה והוא נקוב הרי היא כצומח בשאינו נקוב עד שיקבנו קודם שיביאו שליש.³

א. חיוב תרומות ומעשרות בעציץ

עציץ נקוב הרי הוא כארץ

עציץ נקוב נחשב כמחובר לקרקע וכחלק ממנה, ולכן היבול הגדל בו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה. לעומת זאת, עציץ שאינו נקוב נחשב כמנותק מהקרקע, ולכן היבול הגדל בו פטור מהתורה מהפרשת תרומות ומעשרות וחייב רק מדרבנן.⁴

-
1. דמאי, פ"ה מ"י.
 2. דמאי, פ"ה מ"י; עוקצין, פ"ב מ"י; שבת, צה ע"ב; רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"י; כפתור ופרח, פרק לו; רע"ב, דמאי פ"ה מ"י ד"ה עציץ; תפארת ישראל, שם יכון אות נד; חזו"א, דיני ערלה אות לב.
 3. יש שכתבו לשון זו: 'פחות מכזית מעט', ראה: מאירי, שבת צה ע"א ד"ה עציץ; הלכתא גבירתא, דמאי פ"ה מ"י; פני משה, דמאי פ"ה מ"י ד"ה מתני עציץ.
 4. מנחות, ע ע"א; ירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ב.
- ברכות, מז ע"ב; שבת, קכח ע"א; עירובין, לא ע"ב; פסחים, לה ע"ב; יומא, פג ע"ב; יבמות, קד ע"א; גיטין, סה ע"א; רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"י; ריבמ"ץ, שם ד"ה עציץ; ר"ש, שם ד"ה הרי; רא"ש, שם ד"ה הרי; רע"ב, שם ד"ה עציץ; גר"א, שנות אליהו הקצר שם ד"ה משאינו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא. ראה גם: תוספתא, דמאי פ"ה הכ"ה, ובמפרשים שם.

ב. סוג העציץ

עציץ נקוב הרי הוא כארץ

1. כלי אדמה וגללים

יש אומרים, כלים העשויים מחומרים אלו, אע"פ שאין בהם נקב נחשבים כנקובים משום שהצמחים בתוכם עתידים לנקבם, או מכיוון שישנה יניקה מהקרע גם כשעציצים אלו שלמים, ולכן הם נחשבים כנקובים על אף שאין בהם כל נקב.⁵

ויש אומרים, כאשר תחתית כלים אלו עבה במיוחד אינם נחשבים לנקובים.⁶ ויש מי שאומר, גם כלים העשויים מגללים או אדמה אינם נחשבים לנקובים אלא אם יש בהם נקב.⁷

2. כלי עץ

יש אומרים, כלי העשוי עץ נחשב לנקוב אע"פ שאין בו נקב.⁸ לפיכך, יכול הגדל בו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.

-
- בסיבת חיוב חכמים עציץ שאינו נקוב, מבואר ביומא פג ע"ב: 'דאי שרית ליה בעציץ שאינו נקוב אתי למיכל בעציץ שהוא נקוב'; רש"י, נדרים מד ע"ב ד"ה ודלמא, שעיקר חיוב התורה הוא ביבול 'היוצא השדה'; כע"ז, ראה: רבינו יונה, ברכות לב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה אכל טבל. עוקצין, פ"ב מ"י; ר"ש, שם ד"ה שהשרשים; רא"ש, שם ד"ה וכלי; רע"ב, שם ד"ה שהשרשים; תפארת ישראל (שם יכין אות פט; הלכתא גבירתא, שם); רמב"ם, ה"ל טומאת אוכלין פ"ב ה"י"א; כסף משנה, שם; משנה למלך, ה"ל ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דכלי, הביא את ב' הנימוקים; מלאכת שלמה, עוקצין פ"ב מ"י ד"ה שהשרשים; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
6. משנה למלך, ה"ל ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דכלי; בית דוד (רובין), ס"י א ד"ה ומעתה נבואה; שו"ת מנחת שלמה (ח"א ס"י ע ד"ה ומעתה; שם ס"י ע"א אות ז); דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"א הכ"ה ציון ההלכה ס"ק תנט. ראה גם להלן הערה 11.
7. רמב"ם, פיהמ"ש עוקצין פ"ב מ"י. על סתירת דבריו העיר מלאכת שלמה, עוקצין פ"ב מ"י ד"ה שהשרשים. יש שכתבו שהעיקר כדבריו בהלכותיו, ראה: כסף משנה, ה"ל טומאת אוכלין פ"ב ה"י"א; משנה למלך, ה"ל ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דכלי.
8. רבינו תם (תוספות, גיטין ז ע"ב ד"ה עציץ; תוספות, מנחות פד ע"ב-פה ע"א ד"ה כאן, בתחילת דבריו); אור זרוע, ה"ל ערלה ס"י שיג, בפירוש השני; רמב"ן (גיטין ז ע"ב ד"ה באנו; שם כא ע"ב ד"ה כתבו); רשב"א, גיטין ז ע"ב ד"ה אמר ר' זירא; ריטב"א, שם ד"ה באנו; ר"ש, חלה פ"ב מ"ב, באפשרות השנייה; רא"ש (חלה פ"ב מ"ב ד"ה שבא, באפשרות השנייה); תוספות הרא"ש, גיטין ז ע"ב ד"ה עציץ, בסיום דבריו); מאירי (חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה, בשם יש מפרשים; גיטין ז ע"ב ד"ה עפר); קרית ספר, ה"ל תרומות פ"א; גר"א, שנות אליהו הקצר חלה פ"ב מ"ב; שו"ת בית דוד (רובין), ס"י א ד"ה והנה בהך, בדעת היראים (ראה מה שהשיגו עליו בהבנת דעת היראים - תועפות ראם, ס"י רעד אות טו; שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב ס"י טו אות א ד"ה וכן משי"כ); תבונה, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר; פני זקן, חלה פ"ב

ויש אומרים, כלי העשוי עץ אינו נחשב לנקוב כל עוד אין בו נקב.⁹ לפיכך, יבול הגדל בו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדברי חכמים.

ויש אומרים, כלי העשוי עץ אף אם יש בו נקב אינו נחשב למחובר.¹⁰ יש מי שאומר, כלי עץ המצופה פורמייקה אינו נחשב לנקוב.¹¹

3. כלי חרס

יש אומרים, כלי העשוי חרס נחשב לנקוב אע"פ שאין בו נקב.¹² לפיכך, יבול הגדל בו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה.

ויש אומרים, כלי העשוי חרס אינו נחשב לנקוב כל עוד אין בו נקב.¹³ לפיכך, יבול הגדל בו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מדברי חכמים.

-
- מ"ב ד"ה עפר. יש שביארו כן בדעת הרמב"ם לעיל פ"א הכ"ג, ראה: רדב"ז, ה' תרומות פ"א הכ"ג, בטעם השני; משנה למלך, ה' ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע דסברת; מראה הפנים, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר; ערוך השלחן (ה' תרומות ס"ו נז סעי' ח; שם ס"ו ע סעי' טו).
9. רש"י (גיטין ז ע"ב ד"ה עפר; מנחות פד ע"ב ד"ה בספינה); רא"ש (ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנטוע ה' ערלה ס"ג; קיצור פסקי הרא"ש, שם ס"ג ג); מאירי (חלה פ"ב ד"ה והמשנה הראשונה, בשם יש מפרשים; גיטין ז ע"ב ד"ה עפר, בשם גדולי הרבנים); רבינו מנוח, ה' סוכה פ"ה ה"ב; טור, יו"ד סו"ס רצד; רבי יוסף בכור שור, במדבר לד ו; רע"ב, ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנטוע; תפארת ישראל (ערלה פ"א מ"ב יכין אות יד; הלכתא גבירתא, שם; חלה פ"ב מ"ב יכין אות ה; שבת פ"י מ"ו יכין אות מא); מהר"א פולדא, חלה פ"ב ה"א ד"ה עפר, בביאור השני.
10. תוספות, מנחות פד ע"א-ע"ב ד"ה כאן, בשם רבינו תם במסקנתו; ר"ש, חלה פ"ב מ"ב ד"ה שבא, באפשרות הראשונה; רא"ש, שם ד"ה שבא, באפשרות הראשונה; אור זרוע, ה' ערלה ס"ו שיג, בפירוש הראשון; יראים (ס"ו נג; ס"ו רעד - הובאו דבריו בהגהות מיימוניות, ה' שבת פ"ח ה"ג אות ד; תועפות ראם, ס"ו רעד אות טו).
11. קובץ דרכי הוראה, ח"ח (תשס"ח) עמ' לא סעי' טז והערה קכד. ראה לעיל הערה 6.
12. ראה לעיל במקורות בהערה 9. בביאור סברת שיטה זו ביחס בין עץ לחרס - יש שכתבו שהחרס הוא ממין הארץ וטבעו למשוך את הלחות מהארץ ויונק הוא ללא צורך בנקיבה, לעומת עץ שאינו מטבע הארץ וטבעו למשוך את הלחות מהארץ ויונק הוא ללא צורך בנקיבה, לעומת עץ והמשנה הראשונה); שו"ת כנסת יחזקאל (קצלבונג), ס"ו לז ד"ה תשובתו הרמתה, שהוסיף 'החוש מעיד כרש"י; מהר"ם שיק, גיטין ז ע"ב ד"ה והנה לרש"י. יש שכתבו שאין הטעם משום היניקה, אלא כיון שחרס הוא ממין העפר לכן אינו צריך נקיבה כי מין במינו אינו חוצץ, לעומת עץ, ראה: יראים, ס"ו רעד: 'דכעפר משוינן ליה'; גרש ירחים, גיטין ז ע"ב אות קמג; דברות משה, גיטין ס"ו ענף ד ד"ה והנה לענין.
13. ראה במקורות לעיל הערה 8; ראב"ד, ה' טומאת אוכלין פ"ב ה"א, בפירוש השני; משנה למלך, ה' ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע שרבינו, בדעת הרע"ב; שם חדש (פינסו), ח"ב ס"ו קע דף סח ע"א ד"ה תולדת טבל, בדעת היראים; מעשה רקח, ה' תרומות פ"א הכ"ג, בדעת הרמב"ם.

4. כלי מתכת

כלי העשוי מתכת¹⁴ הוא אטום למעבר נוזלים וגזים, ולכן השורשים אינם יכולים לבקעו ולעבור דרכו. לפיכך, כלים העשויים מתכת אינם נחשבים לנקובים כל עוד אין בהם נקב,¹⁵ והיבול הגדל בו אינו חייב בהפרשת תרומות ומעשרות מהתורה אלא מדרבנן.¹⁶

5. כלי אבן

כלי העשוי אבן אינו נחשב לנקוב כל עוד אין בו נקב.¹⁷

6. כלי פלסטיק

יש אומרים, כלי העשוי פלסטיק נחשב לנקוב גם כשאין בו נקב.¹⁸
ויש אומרים, כלי העשוי פלסטיק אינו נחשב לנקוב כל עוד אין בו נקב.¹⁹
ויש מי שמסתפק בהכרעה בעניין זה.²⁰

14. ראה: התורה והארץ, ח"א עמ' 207, בשם הרב שאול ישראל.
15. הרב אליהו גוטמאכר, כלאים פ"ז מ"ח (בתוך: משניות זכר חנוך, הגהות וחידושים, שם); תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה עציץ של מתכת, ליד ס"ק סד; חזו"א (ערלה סי' ב ס"ק יג; דיני ערלה אות לב), לגבי דיני ערלה; חזו"א, כלאים סי' יג ס"ק ט"ז ד"ה הא דאמר, לגבי כלאי הכרם; שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' טו אות ג ד"ה ובדרך אחרת; כרם ציון (הל' ערלה פ"ז סעי' ז; שם, גאון צבי אות ב); הרב יצחק הרצוג, בתוך: מפרי הארץ, ח"ג עמ' לד-לט; הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, ח"א סי' א-ב; התורה והארץ, ח"א עמ' 144); שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ע; שו"ת יביע אומר, ח"י יו"ד סי' לג ד"ה הנה הרמב"ם.
16. דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
17. ראה: גיטין, כב ע"א: 'דמפסיק צונמא'. ר"ש, עוקצין פ"ב מ"י ד"ה שהשרשים; רע"ב, שם ד"ה שהשרשים; תני"ט, שם ד"ה כלי. יש שהחשיבו כלי אבן ככלי מתכת שאינם נחשבים לנקובים, ראה: הרב אליהו גוטמאכר, כלאים פ"ז מ"ח (בתוך: משניות זכר חנוך, הגהות וחידושים, שם); תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה כלי אבנים, ליד ס"ק סה.
18. הרב יוסף שלום אלישיב (משפטי ארץ, ירושלים תשע"ב, שביעית פ"ח הערה 15; משנת הגרי"ש, שביעית עמ' לא); דעת השואל בשו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות ד ד"ה והנה.
19. שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות ד ד"ה ומה דפשיטא; הרב שלמה גורן, 'דין ערלה במשתלה בשקיות פלסטיק', תחומין כרך א (תשמ"מ), עמ' 115-153; הרב מרדכי אליהו, בתוך: הארץ ומצוותיה השלם, עמ' צד; הרב שאול ישראלי (חוות בנימין, ח"ג סי' צח עמ' תרכז; התורה והארץ, ח"א עמ' 209); משמעות הרב יוסף שלום אלישיב, קובץ תשובות ח"ג סי' רמג ד"ה אבל בני"ד; הרב עובדיה יוסף, בתוך: מפרי הארץ, ח"ג עמ' סא ד"ה אמנם; משפטי ארץ (ירושלים תשע"ב - שביעית פ"ח עמ' 101 הערה 12; ערלה פ"ג עמ' 306 הערה 19), בשם הרב ניסים קרליץ; משמעות שו"ת באהלה של תורה, ח"ג סי' יא; קובץ דרכי הוראה, ח"ח (תשס"ח) עמ' ל סעי' יב; הארץ ומצוותיה השלם, עמ' פח.
ראה: שו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' קסז ד"ה ומכ"מ לעיקר, תלה את הדבר אם יתברר בבירור גמור שאין יניקה דרך פלסטיק; שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' מה, שתלוי הדבר בחומר הגלם ממנו מיוצר הפלסטיק.
20. שו"ת להורות נתן, ח"ו סי' קא.

7. בין אילן לירק

יש אומרים, יש להבחין בין זרעים בכלי חרס שיש צורך בנקיבה לבין אילן הגדל בכלי חרס שאין הכלי צריך נקיבה ונחשב כמחובר לקרקע.²¹

ויש אומרים, הוא הדין לכלי עץ,²² ויש חולקים.²³

ויש אומרים, ההבחנה בין אילן לירק היא בדיני ערלה אך בדיני תרומות ומעשרות גם אילן הגדל בכלי חרס שאינו נקוב אינו נחשב לנקוב ולכן אין היבול חייב בהפרשה מהתורה.²⁴

ויש שאין מבחינים בין זרעים לאילן, ובשניהם יש צורך בנקב.²⁵

אילן הנטוע בכלי מתכת -

יש אומרים, אינו נחשב למחובר לקרקע כל עוד הוא אינו נקוב.²⁶

ויש מי שאומר, דינו כמחובר לקרקע.²⁷

ויש המסתפקים בכך.²⁸

-
21. רמב"ם, הלי מעשר שני פ"י ה"ח; ר"ש (ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנוטע; חלה פ"ב מ"ב ד"ה שבא), בדעת הירושלמי; שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' כו; משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה הגדל; מלאכת שלמה, ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנוטע בספינה, הביא את דברי הר"ש, אך כתב שדין זה נכון גם לירושלמי וגם לבבלי [ראה שהעירו על דבריו: תורת הארץ, ח"ב פ"ה ס"ק פו ד"ה וראיתי: 'ובודאי יש שם טעות הדפוס'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ביאור ההלכה ד"ה עציץ]; תוספות חדשים, ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנוטע בספינה; ערוך השלחן (הלי תרומות סי' נז סעי' ט; שם סי' ע סעי' טז), בדעת הרמב"ם גם לענין תרומות ומעשרות; כף החיים (סופר), או"ח סי' שלו ס"ק מח, בדעת השו"ע; תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה הא דבעינן, ליד ס"ק פ; חזו"א (ערלה סי' א ס"ק יז ד"ה והא דאמר; דיני ערלה אות לב; שביעית סי' כב ס"ק א ד"ה ובין); שו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סי' טו סוף אות א; שם אות ב); שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות ד; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
22. רדב"ז, הלי מעשר שני פ"י ה"ח, בדעת הרמב"ם; גר"א, יו"ד סי' רצד ס"ק סד; תורת הארץ, ח"ב פ"ה ס"ק פ; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ע ד"ה ולמען.
23. משנה למלך, הלי בכורים פ"ב ה"ט ד"ה והנה הרא"ש; קרית ספר, הלי מעשר שני פ"י; שו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' טו.
24. אגלי טל, קוצר ס"ק כב; קהלות יעקב, זרעים סי' כה אות א; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ע ד"ה ונמצא לפ"ז, בדעת הרמב"ם.
25. ר"ש, ערלה פ"א מ"ב ד"ה והנוטע, בדעת הבבלי; אור זרוע, הלי ערלה סי' שיג.
26. חזו"א, דיני ערלה אות לב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא. ראה: כרם ציון, הלי ערלה פ"ז גידולי ציון אות ה.
27. הרב שלמה זלמן אוירבך (מעדני ארץ, הלי תרומות ח"ב הלכות פסוקות פ"ה הט"ו אות ה; שו"ת מנחת שלמה, הוצאת אוצרות שלמה ירושלים תשס"ה, קמא ח"ב סי' ע הערה 1).
28. תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה בעציץ של מתכת, ליד ס"ק פד.

8. בין עציץ לספינה

יש אומרים, יש להבחין בין זורע בעציץ, שאין חילוק בין עץ לחרס ובכל עניין צריך נקיבה, לזורע בספינה, שכיון שהיא נמצאת במים תדיר אין צורך בנקיבה אם היא עשויה מעץ לעומת חרס שיש צורך בנקיבה.²⁹

ג. שיעור הנקב³⁰

וכמה יהא בנקב כדי שרש קטן והוא פחות מכזית

ויש מי שאומר, שיעור 'שורש קטן' הוא כשיעור לוף.³¹

למעשה -

יש מי שאומר, שיעור הנקב צריך להיות לכתחילה בקוטר 4 ס"מ, אך בחומר רך אפשר לסמוך על קוטר קטן יותר בדיעבד.³²

ויש מי שאומר, קוטר הנקב הוא בין 3 ס"מ ל- 4 ס"מ לפי שיעור 'כזית' בהתאמה.³³

ויש אומרים, קוטר הנקב הוא 2.5 ס"מ.³⁴

ויש אומרים, קוטר הנקב הוא 2 ס"מ.³⁵

ויש מי שאומר, קוטר הנקב הוא 1 ס"מ.³⁶

ויש מי שאומר, אין אנו בקיאים בשיעור 'שורש קטן'.³⁷

-
29. רבי יוסף בכור שור, במדבר לד ו; גר"א, יו"ד סי' רצד ס"ק סד, בדעת הרמב"ם.
30. שיעורים אלו תלויים במחלוקת הראשונים אודות הגדרת שיעור כזית, בצירוף מחלוקת האחרונים אודות מידת השיעורים, לחישוב המתמטי, ראה: התורה והארץ, ח"א עמ' 223-224.
31. בעל הטורים, במדבר יט טו.
32. הרב מרדכי אליהו, בתוך: הארץ ומצוותיה השלם, עמ' צד.
33. הארץ ומצוותיה השלם, עמ' פט.
34. הרב שלמה גורן, 'דין ערלה במשתלה בשקיות פלסטיק', תחומין כרך א (תשמ"ו), עמ' 158; שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' רלב אות ה; שו"ת בנין אב, ח"ד סי' סא; ילקוט יוסף, מצוות התלויות בארץ ח"ב עמ' רעו אות ב, ששיעור זה הוא הנחיה למשתלות; משפטי ארץ (ירושלים תשע"ב), ערלה עמ' 302.
35. שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות א; שו"ת יביע אומר, ח"י יו"ד סי' לג; קריינא דאגרתא, ח"ב (הוצאה חדשה תשע"א) עמ' קפט-קצ.
36. שו"ת אבן ישראל, ח"ח סי' סח, עפ"י דברי בעל הטורים לעיל הערה 31.
37. חזו"א, שביעית סי' כב ס"ק א ד"ה ובין, וכתב: 'ויעשו רק כפי הוצאת משקין בריוח'; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.

ד. צירוף נקבים

וכמה יהא בנקב כדי שרש קמן

יש אומרים, גם כאשר ישנם כמה נקבים קטנים מהשיעור הנ"ל הם אינם מצטרפים יחד כדי להחשיב את העציץ לנקוב.³⁸
ויש אומרים, ניתן לצרף נקבים להחשיבו כנקוב.³⁹

ה. נקב מקופל

כאשר הצמח נמצא בתוך שקית ניילון, לעיתים קורה שהשקית מתקפלת ובכך נסתם הנקב -
יש אומרים, דינו כעציץ שאינו נקוב.⁴⁰
ויש אומרים, דינו כעציץ נקוב.⁴¹

ו. מקום הנקב

וכמה יהא בנקב כדי שרש קמן

כשמיקומו של הנקב בדופן העציץ -
יש אומרים, אין להחשיבו כעציץ נקוב.⁴²
ויש אומרים, יש להחשיבו כעציץ נקוב,⁴³ ובתנאי שהנקב נמצא כנגד האדמה בה מונח העציץ.⁴⁴

-
38. שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צב אות ב; ח"י סי' קיז ד"ה והנה בנד"ד - ראה: שו"ת בנין אב, ח"ד סי' סא אות א, שדחה את ראיותיו); הרב שאול ישראל, בתוך: התורה והארץ ח"א עמ' 228; דרך אמונה, הל' תרומות פ"א הכ"ה ציון ההלכה ס"ק תעא; קובץ דרכי הוראה, ח"ח (תשס"ח) עמ' כח סעי' ו.
39. הרב שלמה זלמן אוירבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ע בהקדמה; הארץ ומצוותיה השלם, מכתב בתחילת הספר).
40. שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות ד.
41. שו"ת בנין אב, ח"ד סי' סא.
42. מאירי, שבת צה ע"ב ד"ה יראה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צב אות ג, כתב להחמיר.
43. רש"י, שבת צה ע"א ד"ה התולש; ר"ן, שבת לו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה התולש; תפארת ישראל, שבת פ"י יכין אות מ. ראה: ראב"ד, הל' טומאת אוכלין פ"ב הי"א, ביחס לספינה. בביאור ייחודיות נקב מן הצד בספינה, ראה: מלאכת שלמה, חלה פ"ב מ"ב ד"ה בפירוש ר"ע, בשם ה"ר יהוסף: 'כיון שלפעמים היא מטה את עצמה מן הצד הרי היא כאילו ניקבה מלמטה'; תורת הארץ, ח"ב פ"ה ס"ק מו.
44. שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' שמא; ר"ש, עוקצין פ"ב מ"י סוף ד"ה כטבלא; בית יוסף, או"ח סי' שלו אות ז; אגלי טל, קוצר אות ב; משנה ברורה, סי' שלו ס"ק מב; דברי יחזקאל (ברשטיין), סי' ב אות ג ד"ה ובעיקר דברי; חזו"א (ערלה סי' א ס"ק טז אות ב; שם אות ה ד"ה שם אם

ויש שלא הכריעו בעניין נקב מן הצד האם נחשב בכך למחובר או לא.⁴⁵
 כשמיקומו של הנקב בתחתית העציץ, הוא נחשב לנקוב אף אם אינו כנגד שורש הצמח.⁴⁶

ז. עציץ נקוב המונח באוויר⁴⁷

עציץ נקוב הרי הוא כארץ

עציץ נקוב המונח על-גבי יתדות גבוה מהאדמה -

יש אומרים, אינו נחשב למחובר לקרקע,⁴⁸ ושיעור ההגבהה הוא כל-שהוא.⁴⁹
 לדעה זו יש מי שאומר שיש להבחין בין זרעים לאילן, ובאילן ייחשב העציץ למחובר גם באוויר,⁵⁰ אך מסתפק בעציץ שאינו נקוב התלוי באוויר ובו אילן.⁵¹

לדעה זו, נקב בצד העציץ אינו מחשיבו כמחובר משום שיש הפסק אוויר בינו לקרקע.⁵²

ויש אומרים, עציץ המוגבה מהקרקע נחשב כמחובר משום יניקת האוויר.⁵³

- יש; או"ח סי' סב ס"ק כא; טהרות, עוקצין סי' ד ס"ק ב ד"ה והא דמהני; דרך אמונה (הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא; ראה עוד בדבריו שם, ציון ההלכה ס"ק תעח); קובץ דרכי הוראה, ח"ח (תשס"ח) עמ' כח סעי' ה.
45. משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ששיעור הנקב; שבת של מי, שבת צה ע"א ד"ה רש"י ד"ה התולש.
46. מאירי, שבת צה ע"ב ד"ה יראה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
47. נושא זה נדון בהרחבה בהתורה והארץ, ח"א עמ' 210-222, ביחס להגדרת עציץ מוגבה לעניינים שונים, כאן הדיון יתמקד רק לעניין חיוב הפרשת תרומות ומעשרות.
48. מאירי (גיטין ז ע"ב ד"ה ממה שכתבנו; ראה: שבת צה ע"ב ד"ה יראה, שאין יניקה מאוויר לגבי נקב מהצד). אולם, השווה לדבריו שבת פא ע"ב ד"ה זה שהתרנו, שכתב על דברי רש"י (להלן הערה 53): 'והדברים נראים'. יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, ראה: בית דוד (רובין), סי' א דף ד ע"ב; שו"ת דבר אברהם, ח"א סי' כה אות ג-ד; אגלי טל, קוצר ביאורים אות ו, והוסף (שם ס"ק כג; שם ביאורים ס"ק טז) שאין הלכה כדברי הרמב"ם הללו; מנחת חינוך, מצווה לב ס"ק ד סוף ד"ה כתב עוד הר"מ; קהלות יעקב (קנייבסקי, זרעים מהדורת תשל"ז סי' כ; מהדורת תשמ"ז סי' כה).
49. תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה וי"א דדוקא, ליד ס"ק נב.
50. תורת הארץ, ח"ב פ"ה ס"ק פב ד"ה והיכא, למד מדברי משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט סוף ד"ה ודע דסברת רבינו, שלגבי אילן אף ספינה שאינה גוששת דינה כגוששת, ודין זה נכון גם באוויר.
51. תורת הארץ, ח"ב פ"ה ד"ה יש להסתפק, ליד ס"ק פב.
52. תורת הארץ, ח"ב פ"ה ס"ק נב; חזו"א, ערלה סי' א ס"ק טז אות ב.
53. ירושלמי, חלה פ"ב ה"ב; רש"י (שבת פא ע"ב ד"ה חייב; חולין קכח ע"א ד"ה קישות; שבת צה ע"א ד"ה התולש, שיש יניקה מאוויר לגבי נקב מהצד); תוספות (שבת פא ע"ב ד"ה והניחו;

לדעה זו יש אומרים, עציץ מוגבה נחשב למחובר בכל גובה שהוא.⁵⁴
ויש המסתפקים בכך.⁵⁵

ה. ירקות וקטניות

זרע תבואה בעציץ שאינו נקוב והביאה שלישי ואח"כ נקבו ונגמרה
התבואה והוא נקוב הרי היא כצומח בשאינו נקוב עד שיקבנו קודם
שיביאו שלישי

הוא הדין הזורע ירקות או קטניות, כל מין לפי השלב הקובע בו לעניין תרומות
ומעשרות.⁵⁶

ט. זרע בעציץ שאינו נקוב ועקר לגמרי לעציץ נקוב

זרע תבואה בעציץ שאינו נקוב והביאה שלישי ואח"כ נקבו ונגמרה
התבואה והוא נקוב הרי היא כצומח בשאינו נקוב עד שיקבנו קודם
שיביאו שלישי

יש מי שמסתפק במקרה שעקר לגמרי את הגידולים מהעציץ הנקוב לאחר הבאת
שליש וחזר ונטע אותם בעציץ שאינו נקוב, או להיפך - האם הגידולים הבאים
לאחר מכן ייחשבו כדין העציץ ממנו באו או לא.⁵⁷

גיטין ז ע"ב ד"ה דילמא; תוספות רא"ש, גיטין ז ע"ב ד"ה דילמא; פרי מגדים, או"ח אשל
אברהם סי' שיב ס"ק ג; חזו"א, ערלה סי' א ס"ק טז אות ב; שו"ת מנחת יצחק, ח"י סי' קיז
ד"ה הנה כבר כתבתי; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
יש שביארו כן בדעת הרמב"ם לגבי הפרשת תרומות ומעשרות, שעציץ המוגבה נחשב כמחובר,
בשונה מדינים אחרים, ראה: בני חיי (אלגאזי), או"ח סי' שיב כב ע"א מדפי הספר, ד"ה ועוד
אפשר; משנה למלך, הלי ביכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודע שכל אלו; ערוך השלחן, הלי תרומות סי'
ע סעי' יז, מכך שלא חילק הרמב"ם בדבריו כאן בין עציץ מונח למוגבה; דברי יחזקאל
(ברשטיין), סי' ב אות ב; אבי עזרי, הלי תרומות פ"ה הט"ו.
54. ריטב"א (מיוחס), גיטין ז ע"ב ד"ה באנו למחלוקת; אגלי טל, קוצר אות ו ס"ק טו; שו"ת
מנחת יצחק, ח"י סי' קיז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"א הכ"ה ס"ק רכא.
55. ספר השמיטה, עמ' צה.
56. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' ע סעי' יד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' יב;
דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הט"ו ס"ק קנא.
57. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הט"ו ס"ק קנב.

הלכה טז

- א. דין מעשרות
- ב. הפרשה מהארץ על עציץ נקוב ולהיפך
- ג. הפרשה מעציץ שאינו נקוב על נקוב
- ד. הפרשה מנקוב על שאינו נקוב בזמן הזה
- ה. הפרשה מיניה וביה
- ו. תיקון התרומות והמעשרות

התורם מפירות הגדלין בארץ על הגדלין בעציץ נקוב, או מפירות עציץ נקוב על הגדלין בארץ תרומתו תרומה. תרם משאינו נקוב על הנקוב, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום. תרם מן הנקוב על שאינו נקוב, תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות ממקום אחר.¹

א. דין מעשרות

התורם

הוא הדין במעשרות.²

ב. הפרשה מהארץ על עציץ נקוב ולהיפך

התורם מפירות הגדלין בארץ על הגדלין בעציץ נקוב, או מפירות עציץ נקוב על הגדלין בארץ תרומתו תרומה

הוא הדין שיכול אף לכתחילה לתרום ולעשר במקרים אלו.³

1. דמאי, פ"ה מ"י.

2. חזו"א, קונטרס הלי תרו"מ סי' ג אות יא (מובא בסוף דרך אמונה ח"ג, עמ' שפב); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הי"ד סי"ק קמג; שם ציון ההלכה אות רפה; שם הטי"ז סי"ק קנה).

3. רא"ש, דמאי פ"ה מ"י ד"ה הרי הוא; רע"ב, שם ד"ה תרם; תפארת ישראל, שם יכין אות נד; מלאכת שלמה, שם ד"ה לשון; ערוך השלח, הלי תרומות סי' ע סעי' טז; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים סי"ק קכג ד"ה התורם, בדעת הרמב"ם כאן אף שכתב לשון דיעבד היינו משום הסיפא; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' טו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הטי"ז סי"ק קנו.

ג. הפרשה מעציץ שאינו נקוב על נקוב

תרם משאינו נקוב על הנקוב, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום

לכתחילה אין להפריש מעציץ שאינו נקוב על הנקוב,⁴ אך מ"מ כיון שחיוב עציץ שאינו נקוב מדרבנן⁵ תרומתו ומעשרותיו חלים אך יחזור ויפריש מהנקוב.⁶

ד. הפרשה מנקוב על שאינו נקוב בזמן הזה

תרם מן הנקוב על שאינו נקוב

לכתחילה אין להפריש מעציץ נקוב על שאינו נקוב, ואפילו בזמן הזה שחיוב הפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.⁷

ה. הפרשה מיניה וביה⁸

תרם מן הנקוב על שאינו נקוב, תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות ממקום אחר

יש אומרים, אין להפריש מיניה וביה אלא רק ממקום אחר,⁹ אך מ"מ בדיעבד

4. ראה לעיל, רמב"ם ה' תרומות פ"ה הי"ד.

5. ראה לעיל פ"ה הטי"ו אות א.

6. ר"ש, דמאי פ"ה מ"י ד"ה תרומה ויחזור; רא"ש, שם ד"ה תרומה; רע"ב, שם ד"ה תרומה; שנות אליהו, שם ד"ה משאינו; תפארת ישראל, שם יכין אות נה; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הטי"ז ס"ק קנה-קנט. בביאור הדין שלמרות שהתרומה חלה מ"מ חוזר ותורם, ראה: רבי עקיבא איגר, דמאי פ"ה מ"י אות נט; תפארת ירושלים, שם; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה הטי"ז אות ו.

7. חזו"א, דמאי סי' יב ס"ק כא ד"ה והא; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הטי"ז ס"ק קסג.

8. בדמאי, פ"ה מ"י, כתוב: 'ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות', אולם, בבבלי (קידושין מו ע"ב; יבמות פט ע"ב) נוסף: 'ממקום אחר', וכן הוא ברמב"ם (ה' תרומות פ"ה הטי"ז; פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"י); שו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרנט; ח"א סי' אלף קע); כפתור ופרח, פרק לו ד"ה עציץ נקוב.

נחלקו הפרשנים האם הכוונה דווקא ממקום אחר ולא מיניה וביה או אף מיניה וביה יכול להפריש, כפי שיתבאר בהמשך. ראה שעמדו על השינוי: רבי עקיבא איגר, דמאי פ"ה מ"י אות נח; משנת רב, שם; רש"ש, קידושין מו ע"ב ד"ה רש"י. ביסוד מחלוקת זו, ראה: ערוך לנר, יבמות פט ע"ב ד"ה אכן לכאורה.

9. תוספות, יבמות פט ע"ב ד"ה ממקום; תוספות ישנים, שם ד"ה עד שיוציא; תוספות הרא"ש (יבמות פט ע"ב ד"ה עד שיוציא; קידושין מו ע"ב ד"ה תרומה, בפירוש הראשון); תוספות רבינו שמואל, קידושין מו ע"ב ד"ה תרומה, בפירוש הראשון; תפארת ישראל, דמאי פ"ה מ"י יכין אות נז; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יג; ערוך השלחן, ה' תרומות סי' ע סעי' טז; עשר תעשר, מטעמים ס"ק קכד ד"ה תרם; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ל; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' יג; חזו"א (דמאי סי' יב

יכול להפריש מיניה וביה.¹⁰

לדעה זו, אין להפריש מיניה וביה גם מעשר ראשון ומעשר שני, אך מעשר עני יש להסתפק.¹¹

ויש אומרים, אף יכול להפריש מיניה וביה.¹²

ו. תיקון התרומות והמעשרות

תרם מן הנקוב על שאינו נקוב, תרומתו תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות ממקום אחר

יש אומרים, אין הבעלים חייב לתקן את היבול אלא הדבר מוטל על הכהן,¹³ אך מ"מ הבעלים יודיע לו שעליו לתקן את היבול.¹⁴

ויש אומרים, הבעלים יתקן את היבול ולאחר מכן יתנו לכהן.¹⁵

ס"ק כא ד"ה כתבו; קונטרס הל' תרו"מ, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג, ס"י ג אות יא-יב); דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הטי"ז ס"ק קסו; מעדני ארץ, הל' תרומות הלכות פסוקות פ"ה הטי"ז, בדעת הרמב"ם כאן שהדגיש: 'ממקום אחר' והיינו בדווקא.
10. תפארת ישראל, דמאי פ"ה מ"י יכין אות נז; עשר תעשר, מטעמים ס"ק קכד ד"ה תרם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הטי"ז ס"ק קסו. ראה מה שהעיר המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ל.

11. חזו"א (דמאי ס"י יב ס"ק כא ד"ה כתבו; קונטרס הל' תרו"מ, מובא בסוף דרך אמונה ח"ג, ס"י ג אות יא-יב); המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ל; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' יד; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הטי"ז ס"ק קסו, אך כתב שם לגבי מעשר עני באופן מוחלט שלא ניתן להפריש מיניה וביה.

12. רש"י, קידושין מו ע"ב ד"ה עד שיפריש; תוספות הרא"ש, שם ד"ה תרומה, בפירוש השני; ריטב"א, יבמות פט ע"ב ד"ה שאני; תוספות רבינו שמואל, קידושין מו ע"ב ד"ה תרומה, בפירוש השני; שיטה לא נודע למי, שם ד"ה מן הנקוב; מאירי (יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין; קידושין מו ע"ב ד"ה תרם); תוספות אנשי שם, דמאי פ"ה מ"י ד"ה תרומות; נימוקי הגרי"ב, שם; רש"י, דמאי פ"ה ה"ח ד"ה עד שיפריש; פני משה (חביב), שם ד"ה עד שיפריש; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הטי"ז ביאור ההלכה ד"ה ולא תאכל, שיתכן וכן סובר הרמב"ם. ראה: ריבמ"ץ, דמאי פ"ה מ"י ד"ה מן הנקוב: 'יוציא ממנה', אך השווה לדבריו תרומות פ"ב מ"ב ד"ה ומזיד: 'עד שיוציא עליה תרומה ומעשר ממקום אחר'.

13. רש"י, קידושין מו ע"ב ד"ה תרומה; מאירי (יבמות פט ע"א ד"ה אין תורמין; קידושין מו ע"ב ד"ה תרם).

14. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הטי"ז ציון ההלכה ס"ק שלו.

15. רש"י, יבמות פט ע"ב ד"ה בשני מאני; רמב"ם, פיהמ"ש דמאי פ"ה מ"י; תיו"ט, שם ד"ה עד; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' טו. ראה: מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ה הטי"ז אות ז, שתמה על דעה זו.

הלכה יז

- א. ביאור המקרה
- ב. תיקון התרומה
- ג. מן הדמאי על הודאי
- ד. תיקון ממקום אחר או מינייה וביה
- ה. הפרשה מדמאי על טבל מדרבנן ולהיפך

התורם מן הדמאי על הדמאי ומן הדמאי על הודאי, תרומה ויחזור ויתרום מכל אחד ואחד בפני עצמו. תרם מן הודאי על הדמאי, תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומה ומעשרות.¹

א. ביאור המקרה

התורם מן הדמאי על הדמאי ומן הדמאי על הודאי... תרם מן הודאי על הדמאי

המקבל או הקונה יכול משני בני אדם שאינם נאמנים על המעשרות,² לכתחילה אינו יכול לתרום מיבול אחד על השני.³ יש אומרים, מדובר שתרום בין תרומה גדולה ובין תרומת מעשר.⁴ יש אומרים, מדובר רק על תרומת מעשר משום שדמאי פטור מתרומה גדולה.⁵

-
1. דמאי, פייה מי"א; שוי"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נט-ס.
 2. משום שאם מדובר שלקח מאדם אחד שני יבולים יכול להפריש מזה על זה, ראה: דמאי, פייה מי"ז; רמב"ם, הלי מעשר פי"ד ה"ג. פני משה (חביב), דמאי פייה הי"ח ד"ה תרם מדמאי; תפארת ישראל, דמאי פייה מי"א יכין אות נח; רש"י, דמאי פייה הי"ח ד"ה תרם מן הדמאי; דרך אמונה, הלי תרומות פייה הי"ז ס"ק קעא.
 3. שו"ת (יו"ד סי' שלא ס"ק פד; שם ס"ק פו); משנה למלך, הלי תרומות פייה הי"ז ד"ה ומי"מ עדיין; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכד סוף ד"ה התורם; דרך אמונה (הלי תרומות פייה הי"ז ס"ק קסז; שם ס"ק קעד).
 4. תיו"ט, דמאי פייה מי"א ד"ה תרם; משנה ראשונה, שם ד"ה מדמאי.
 5. פני משה (חביב), דמאי פייה הי"ח ד"ה ומן הדמאי; תפארת ישראל, דמאי פייה מי"א יכין אות נז; רש"י, דמאי פייה הי"ח ד"ה תרם מן הדמאי; מהר"א פולדא, שם ד"ה מן הדמאי; פני משה, שם ד"ה תרם מן הדמאי; דרך אמונה (הלי תרומות פייה הי"ז ס"ק קסח; שם ס"ק קעד).

ב. תיקון התרומה

התורם מן הדמאי על הדמאי ומן הדמאי על הודאי, תרומה

יש אומרים, אין הכהן צריך לתקן את התרומה הניתנת לו.⁶
 ויש מי שאומר, על הכהן לתקן את התרומה הניתנת לו,⁷ אך הוא יכול לשאול
 את הבעלים ולסמוך עליו.⁸

ג. מן הדמאי על הודאי

ומן הדמאי על הודאי, תרומה ויחזור ויתרום⁹ מכל אחד ואחד בפני
 עצמו

כאשר מפריש מדמאי על הודאי, אין הכהן צריך לתקן את התרומה הניתנת לו,¹⁰
 אך ישראל צריך לחזור ולתקן את הודאי.¹¹
 ויש אומרים, כאשר מפריש מדמאי על הודאי מותר לאכול מיד ללא צורך
 בהפרשה נוספת לתיקון.¹²

ד. תיקון ממקום אחר או מיניה וביה

תרם מן הודאי על הדמאי, תרומה ולא תאכל עד שיוציא עליה
 תרומה ומעשרות

יש אומרים, יש להפריש דווקא מיניה וביה.¹³

-
6. ירושלמי, דמאי פ"ה ה"ח, עפ"י גרסת הגר"א; פני משה (שם ד"ה תרם מן הדמאי; שם ד"ה
 זאת אומרת); מהר"א פולדא, שם ד"ה תרומה; רידב"ז, שם ד"ה רבי בון; רא"ש, דמאי פ"ה
 מ"א; רע"ב, שם ד"ה תרומה; גר"א, שנות אליהו הארוך שם; רבי עקיבא איגר, שם אות סא;
 תפארת ישראל, שם יכין אות נט; משנה ראשונה, שם ד"ה תרומה; ר"י קורקוס, הלי' תרומות
 פ"ה הי"ז ודין ודאי; משנה למלך, שם ד"ה ודע שאף; מקדש דוד, דמאי סי' יז; חזו"א,
 שביעית סי' א ס"ק יז ד"ה מנחות. ראה עוד: מלאכת שלמה, דמאי פ"ה מ"א.
7. ר"ש, חלה פ"ד מ"ו ד"ה ירושל.
8. גר"א, שנות אליהו הקצר דמאי פ"ה מ"א.
9. יש שהעירו על דברים אלו, מדוע שלא נפטור מטעם ספק ספיקא, ראה: רבי עקיבא איגר,
 דמאי פ"ה מ"א אות ס; מלאכת שלמה, שם.
10. משנה ראשונה, דמאי פ"ה מ"א ד"ה תרומה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכד ד"ה
 התורם; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק יב; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה הי"ז ס"ק קעב.
11. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי' תרומות פ"ה הי"ז סוף ד"ה אמנם מלשון; חזו"א, דמאי סי' ד
 ס"ק יב; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה הי"ז ס"ק קעג.
12. ישועות מלכו, הלי' תרומות פ"ה הי"ז; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק יב, בדעת הר"ש והרא"ש.
13. תוספות חדשים, דמאי פ"ה מ"א, בדעת הרמב"ם שלא כתב 'ממקום אחר'; נימוקי הגר"ב,

יש אומרים, יש להפריש ממקום אחר.¹⁴
ויש מי שאומר, ניתן להפריש בין מיניה וביה ובין ממקום אחר.¹⁵

ה. הפרשה מדמאי על טבל מדרבנן ולהיפך

מותר לתרום מדמאי על טבל מדרבנן.¹⁶
יש אומרים, אין תורמים מטבל דרבנן על הדמאי, שמא הדמאי חייב מהתורה.¹⁷
יש מי שאומר, דמאי שחיובו מדרבנן, כגון ירקות, תורמים עליו מטבל דרבנן.¹⁸

שם מ"י; עשר תעשר, מטעמים ס"ק קכד ד"ה תרס, בדעת הרמב"ם; קהלות יעקב, זרעים סי' ד ד"ה והנה בדמאי.

14. ראב"ד, הלי מעשר פי"ג הי"ט; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ז אות ג, בדעת הרמב"ם מדיוק לשונו: 'שיוציא עליה היינו ממקום אחר.'

15. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ז ביאור ההלכה ד"ה ולא תאכל.

16. מנחות לא ע"א, במעשה דר' טרפון 'לך קח לך מן השוק ועשר עליו' מבואר שהפרשת דמאי פוטרת דבר שחיובו מדרבנן.

17. משנה למלך, הלי תרומות פ"ה הי"ז ד"ה והנראה; עשר תעשר, שער הלכה הלי קכד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ד סעי' יא; קהלות יעקב, זרעים סי' ד ד"ה תנן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ז ס"ק קע.

18. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכד בסופו.

הלכה יח

א. מעשרות מדבר שיש בו טרחת המקבלים	יא. זיתי שמן
ב. המינים בהם אין תרומתו תרומה משום טרחת הכהן	יב. הפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל
ג. מעמד התרומה	יג. הפרשה מיין מפוסטר
ד. הסכמת הכהן	יד. שיעור הפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל
ה. מקרים בהם אין תרומתו תרומה	טו. הפרשה מיין צלול על שאינו צלול ולהיפך
1. קרא שם תרומה וכוונתו לטרוח עבור הכהן	טז. הפרשה מתאנים על גרוגרות ולהיפך
2. לקחת הכהן זיתים וענבים בעינם	יז. בין תרומה גדולה לתרומת מעשר ומעשרות
3. מרבה תרומותיו	יח. הפרשה משאר פירות שצמקו
ו. הפרשה בזמן הזה מיבול שיש בו טרחה	יט. השלמה לשיעור
ז. שיעור התרומות והמעשרות	כ. הפרשה מדבלה על תאנים או גרוגרות
ח. הפרשה מזיתים הנכבשים על שמן	כא. שיעור הפרשת חיטים על הפת
ט. הפרשה מזיתים העומדים לשמן על זיתים הנכבשים	כב. שיעור הפרשת פת על חיטים
י. הפרשה מזיתי כבש על זיתי שמן ומיין מבושל על שאינו מבושל	כג. הפרשת קמח על פת ולהיפך

אין תורמין שבליים על החיטים, וזיתים על שמן, וענבים על יין, ואם תרם אינה תרומה! גזירה שמא יטריח הכהן לכתוש ולדרוך.² אבל תורמין שמן על זיתים הנכבשים ויין על ענבים לעשותן צמוקין. למה זה דומה, לתורם משני מינין שאינן בלאים זה בזה מן היפה על הרע.³

1. תרומות, פ"א מ"ד; עדויות, פ"ה מ"ב, כדעת בית הלל.
2. בירושלמי, תרומות פ"א ה"ב, הובאו ב' נימוקים לדעת בית הלל הנ"ל בהערה 1: מפני טורח הכהן, או משום שצריך לתרום כשיעור ובמקרה זה תורם לפי זיתים ולא לפי שמן ויש בכך הפסד לכהן. הרמב"ם כאן הביא את הנימוק הראשון, אך העיר הרב יצחק הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג סי' לט אות ג עמ' קסב, שאין זאת אומרת שהוא לא מקבל את הטעם השני לענין תרומת מעשר; כמו"כ ראה להלן הערה 21 ביחס לטעם השני בדעת הרמב"ם.
3. תרומות, פ"א מ"ט; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יח; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ה. מדובר בהפרשה משמן על זיתים המיועדים למליחה או כבישה למטרת אכילה וכן ענבים המיועדים לעשיית צימוקים, ועדיין לא החל תהליך הכבישה או עשיית הצימוקים, ראה: מלאכת שלמה, פ"א מ"ט ד"ה ותורמין, בשם ה"ר יהוסף; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה תורמין; הלכתא גבירתא, שם; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ט. לאור הגדרה זו עולה קושיית הירושלמי, תרומות פ"א ה"ה, כיצד ניתן להפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו. ביישוב קושי זה נאמרו ב' ביאורים: א. מקרה זה מוגדר כינגמרה מלאכתו ולכן ניתן להפריש לכתחילה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש

וכן תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש, אבל לא מזיתי כבש על זיתי שמן. מין שאינו מבושל על המבושל, אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל.⁴

מן הצלול על שאינו צלול, אבל לא משאינו צלול על הצלול.⁵ מתאנים על גרוגרות במנין, מגרוגרות על התאנים במדה, אבל לא תאנים על גרוגרות במדה, ולא גרוגרות על התאנים במנין כדי שיתרום לעולם בעין יפה.⁶

תרומות פ"א מ"ט; רא"ש, שם ד"ה הנכבשים; רע"ב, שם ד"ה זיתים; תפארת ישראל, שם יכין אות לט; פני משה (תרומות פ"א ה"ה ד"ה ותורמין; שם ד"ה הפרד); מהר"א פולדא, שם ד"ה זיתים; רש"י (שם ד"ה זיתים; שם ד"ה אלא גורן); רדב"ז (הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אבל תורמין; שו"ת הרדב"ז, ח"ו סי' ב אלפים קז).

ב. אמנם יתכן ומדובר לפני גמר מלאכה אך מ"מ האיסור להפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו הוא רק במינים שעושים מהם גורן ויקב, עשייה המסמלת חסרון מהותי, להוציא זיתים המיועדים לכבישה וענבים המיועדים לצימוקים, ראה: ירושלמי, תרומות פ"א ה"ה: 'אין לך אסור מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו אלא גורן ויקב בלבד'; מהר"א פולדא, שם ד"ה אלא גורן; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ט ד"ה ותורמין; ר"ש, שם ד"ה הנכבשים; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה תורמין; מלאכת שלמה (שם ד"ה ויין, בשם הר"ש; שם מ"י ד"ה בפירוש ר"ע, בשם ה"ר יוסף); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה סוף ד"ה אבל תורמין; אור שמח, הלי תרומות פ"ה ה"ד, בדעת הרמב"ם; שו"ת שאגת אריה, הישנות סי' צז ד"ה ועתה נניח; חזו"א (דמאי סי' יא ס"ק כח ד"ה תרומות; השווה לדבריו, מעשרות סי' ג ס"ק כג); דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קצ; שם ה"ד ציון ההלכה ס"ק פח).

4. תרומות, פ"ב מ"ו; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג.

5. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ג, כדעת ת"ק. בטעם הדבר שאין לתרום משאינו צלול, יש שכתבו משום הפסד כהן מפני שמעורב בו שמרים, ראה: מנחת ביכורים, שם ד"ה ולא; שו"ת דעת כהן, סי' רלח. ראה את הערתו של ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך שם עמ' 340 הערה 12, שלא נכתב בתוספתא יין עכור.

ויש שכתבו, יין שאינו צלול אינו מתקיים ביחס לצלול המתקיים יותר, ראה: מנחת יצחק, תרומות פ"ד ה"ג ד"ה צלול; תוספתא כפשוטה, ביאור הארוך שם עמ' 340 ציון 10.

ויש שכתבו, יין שאינו צלול אינו יפה ביחס לצלול למרות שהוא מתקיים יותר, ראה: חסדי דוד, שם ד"ה תורמין יין; רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה מ"ן. ראה מה שהעיר על ביאור זה, דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ציון ההלכה ס"ק תח.

בביאור מחלוקת ת"ק ורבי יהודה בעניין זה, ראה: עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה מן הצלול, האם 'מן היפה' הוא יופי חיצוני או יופי של טעם.

6. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ב, כדעת ת"ק; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"ב, כדעת ת"ק; מנחות, נד ע"ב.

ותורמין חטים על הפת, אבל לא מן הפת על החטים⁷ לפי חשבון.⁸
ובכל אלו אם תרם תרומתו תרומה.⁹

א. מעשרות מדבר שיש בו טרחת המקבלים

אין תורמין

יש אומרים, הוא הדין שאין מפרישים מעשרות משיבולים על חיטים וכדו', משום טרחת הלוי והעני.¹⁰
ויש שהסתפקו בכך.¹¹

ב. המינים בהם אין תרומתו תרומה משום טרחת הכהן

אין תורמין שבליים על החיטים, וזיתים על שמן, וענבים על יין, ואם תרם אינה תרומה גזירה שמא יטריח הכהן לכתוש ולדרוך

לדעה זו, אמנם התורם מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו בדיעבד תרומתו תרומה,¹² מ"מ במינים אלו - שיבולים, זיתים וענבים העומדים לעשות מהם גורן, שמן ויין אין להפריש מהם על התוצר מהם באו גם בדיעבד, משום הטרחה הגדולה שיש לכהן בעיבוד התוצר למוצר.¹³

7. יש הגורסים כאן: 'אלא', כפי שנכתב בתוספתא, תרומות פ"ד ה"ב. ראה: ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין חטין; כסף משנה, שם; רדב"ז, שם ד"ה ותורמין חטים, וביאר שאין הבדל הלכתי בין הגרסאות; מעשה רקח, שם; דרך אמונה, שם ס"ק רד; כפתור ופרח, פ"כ ד"ה תוספתא; גר"א (יו"ד סי' שלא ס"ק קד; שם ס"ק כא ד"ה פ"ד תורמין חטין); חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ב ד"ה אבל לא, כדברי הרדב"ז לעיל; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ט.

8. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ב. על הסיבה שהפרשת חיטים על הפת אינה בעיית הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו, או בעיית גזל השבט, ראה: ר"י קורקוס, הלי' תרומות פ"ה הי"ח ד"ה תורמין; רדב"ז, שם ד"ה ותורמין חטים; מעדני ארץ, שם אות ה ד"ה ובעיקר; דרך אמונה, שם ס"ק רב; חזון יחזקאל, תרומות פ"ד ה"ב חדושים ד"ה תורמין.

9. סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אומרים בית הלל; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' סב-סג.
10. חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' כב; ארץ חפץ, הלי' תו"מ נתיב סעי' יג; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' יא; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני הלי' תרומות סי' יב ס"ק ז אות ו; דרך אמונה (הלי' תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפו; שם ציון ההלכה ס"ק שסו).

11. מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ה הי"ח אות ב ד"ה אך עצם, ותלה הסתפקותו בב' טעמי הירושלמי, לעיל הערה 2.

12. ראה לעיל פ"ה ה"ד.

13. כדעת רבי יוחנן בירושלמי, תרומות פ"א ה"ב, שלדבריו דין זה שייך בכל הדברים בהם יש טורח, ראה: חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק כז ד"ה ר"מ פ"ה. הבחנה זו בין טורח רב למעט באה

לפיכך יש מי שאומר, מינים אלו לאו דווקא אלא הם דוגמה למינים נוספים שיש בהם טרחה.¹⁴

ויש אומרים, דווקא מינים אלו שחיוב הפרשתם מהתורה אין להפריש מהם על המוצר שלהם כלל.¹⁵

ויש אומרים, דווקא זיתים על שמן וענבים על יין אין תרומתו תרומה משום טרחת הכהן, אך שיבולים על חיטים בדיעבד תרומתו תרומה משום שאין בדבר טרחה רבה.¹⁶

ג. מעמד התרומה

ואם תרם אינה תרומה

יש אומרים, אינה תרומה כלל.¹⁷

ליישב את דברי הרמב"ם כאן מדבריו לעיל פ"ה הי"ד, שם כתב: 'אין תורמין... מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו... ואם תרמו תרומתן תרומה'. א"כ, מדוע כאן אין תרומתו תרומה. עימות זה בין דין הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שתרומתו תרומה בדיעבד, לבין הפרשה מדבר שיש בו טורח כהן, נעשה מכבר בירושלמי, שם. לדעת רבי יוחנן שסיבת ההלכה כאן משום טרחת כהן, הוא מבחין בין הדין כאן שיש טרחה לכהן ולכן אינה תרומה כלל לבין הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שתרומתו תרומה בדיעבד משום שמדובר במינים שאין בהם כ"כ טרחה לכהן. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין; הלכתא גבירתא, תרומות פ"א מ"ד; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י סו סעי' יא-יב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ד ס"ק מה.

14. עמוד הימיני, ס"י כט עמ' רצז אות ג.

15. רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ט, בעת הרמב"ם; תפארת ישראל, תרומות פ"א מ"י יכן אות מב, בתירוץ שני.

16. כדעת חזקיה בירושלמי, תרומות פ"א הי"ב, שלדבריו דין זה שייך רק בזיתים וענבים ולשיטתו ההבחנה בין דין זה שאינה תרומה לדין הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שתרומתו תרומה בדיעבד, היא בין זיתים וענבים לבין שאר המינים. כמו"כ יש להעיר בשיטה זו, שלדבריהם יש מיזוג בין דברי רבי יוחנן שהטעם הוא טרחת הכהן לבין חזקיה המבחין בין סוגי הפירות. ר"ש, תרומות פ"א מ"ד ד"ה אין תורמין; רא"ש, שם ד"ה אין תורמין; משנה ראשונה, שם ד"ה ובי"ה, בשם הר"ש; רע"ב, תרומות פ"א מ"י ד"ה ואם תרם; תפארת ישראל, תרומות פ"א מ"י יכן אות מב, בתירוץ ראשון; גר"א, תרומות פ"א הי"ב כתי"ב ד"ה מפני גזל; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י סו סעי' יד.

17. כפתור ופרח, פ"כ ד"ה גרסינן תרומות; ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ד ד"ה ובית הלל; ר"ש, שם ד"ה ובי"ה; רא"ש, שם ד"ה ובי"ה; רע"ב, שם ד"ה ובי"ה; מהר"א פולדא, תרומות פ"א הי"ב ד"ה ובי"ה; פני משה, שם ד"ה ובית הלל; רש"ס, שם ד"ה ובית הלל; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' כא; דברי ישראל, שם ס"ק מח; צפנת פענח, הלי כלאים פ"ה הכ"ד; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ו; מעשה רקח, הלי תרומות פ"ה הי"ח; מעדני ארץ, שם אות ג ד"ה ואם.

ויש אומרים, אינה תרומה לתקן את השיריים אבל היא עצמה אסורה לזרים ותיאכל לכהן משום שמהתורה הינה תרומה.¹⁸

ד. הסכמת הכהן

ואם תרם אינה תרומה גזירה שמא יטריח הכהן לכתוש ולדרוך

לדעה זו יש אומרים, אף אם הכהן הסכים לקבל שיבולים, זיתים וענבים אין תרומתו תרומה.¹⁹

ויש אומרים, דווקא כאשר עושה כן ללא ידיעת הכהן, אבל אם הכהן מסכים לקבל שיבולים, זיתים וענבים תרומתו תרומה בדיעבד²⁰ ובתנאי שייתן לו

בביאור שיטה זו, שמהתורה תרומתו תרומה ומגזירת חכמים אינה תרומה כלל, ראה: ירושלמי, גיטין פ"ד ה"ב; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ד ד"ה בפירוש ר"ע: שהטעם הוא משום שכל התורם על דעת רבנן הוא תורם; הלכתא גבירתא, שם; מהר"ם שיק, שם; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח אות ג. בעניין זה, ראה גם: קרן אורה (יבמות צ ע"ב ד"ה כל דמקדש; שם ד"ה ולענין מה שהקשיתי); צפנת פענח, ה"ל כלאים פ"ה הכ"ד; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני ה"ל תרומות סי' יב ס"ק ד; בין המשפטים, תרומות סי' ז. ישועות מלכו, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח; חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק כז; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני ה"ל תרומות סי' יב ס"ק ז. ראה: המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק יג.

19. תי"ט, עדויות פ"ה מ"ב סוף ד"ה תורמין, מכך שהרמב"ם לא הבחין הבחנה זו בהסכמת הכהן; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח אות א ד"ה אולם, מדיוק לשון הרמב"ם: 'שמא יטריח' אף שאינו מטריחו משום שזה מדעתו אינה תרומה; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני ה"ל תרומות סי' יב אות ז אות ב; עטה אור, תרו"מ עמ' צו ד"ה אך יש.

20. בכך מיושב הקושי בין דין זה של התורם מדבר שיש בו טרחה לכהן שאינה תרומה כלל, לבין דין התורם מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שתורמתו תרומה בדיעבד, ראה לעיל הערה 13. והיינו, שיש להבחין בין הסכמת הכהן להפרשה שלא בדיעתו. ר"ש (תרומות פ"א מ"ד ד"ה אין תורמין; עדויות פ"ה מ"ב ד"ה תורמין); ראי"ש, תרומות פ"א מ"ד ד"ה אין תורמין; משנה ראשונה, שם ד"ה ובי"ה, בשם הר"ש; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"י אות יג, בשם הר"ש והרא"ש; תי"ט, עדויות פ"ה מ"ה ד"ה תורמין, בשם הר"ש; רש"י (תרומות פ"א ה"ב ד"ה זה מתכוין, בשם הר"ש; שם ה"ה ד"ה והשתא נקטינן); דרך אמונה (ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפז; שם ציון ההלכה ס"ק שפג; פ"ה ה"ד ס"ק מה); כפתור ופרח, פ"כ ד"ה אין תורמין; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' כא; עשר תעשר, שער הלכה ה"ל קכה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ו; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ט; עמוד הימיני, סי' כט עמ' רצז אות ג-ד. יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, ראה: רדב"ז, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין; שדה הארץ, ח"ג יו"ד ה"ל תרו"מ שאלה כד דף מד ע"א ד"ה והרב תי"ט; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ציון ההלכה ס"ק שפג, אך סיים: 'וצ"ע'.

בביאור שיטה זו, שגם בהסכמת הכהן חלה התרומה רק בדיעבד, כתב הרא"ש, תרומות פ"א מ"ד ד"ה אין תורמין: 'ולכתחילה לא, שמא פעם אחרת יעשה כן שלא מדעת הכהן'; מלאכת שלמה, שם ד"ה בפירוש, בשם הר"ש והרא"ש; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הי"ח ס"ק מה.

שיבולים וכדו' כשיעור התוצר מהם.²¹

ה. מקרים בהם אין תרומתו תרומה

ואם תרם אינה תרומה גזירה שמא יטריח הכהן לכתוש ולדרוך

1. קרא שם תרומה וכוונתו לטרוח עבור הכהן יש אומרים, גם אם בעל הבית קרא שם תרומה על הענבים וכדו' וכוונתו שלאחר מכן הוא יטרח וידרוך אותם ליין ויביא לכהן אין תרומתו תרומה.²²

2. לקיחת הכהן זיתים וענבים בעינם יש אומרים, כאשר הכהן לוקח את הענבים וכדו' בעינם ולא יעשה מהם יין עדיין אין תרומת בעל הבית תרומה.²³

3. מרבה תרומותיו יש אומרים, אפילו אם ירבה ויתרום כפי מידת השמן שבזיתים או היין שבענבים אינה תרומה.²⁴

ו. הפרשה בזמן הזה מיבול שיש בו טרחה

ואם תרם אינה תרומה גזירה שמא יטריח הכהן לכתוש ולדרוך

בזמן הזה שאין נותנים לכהן תרומה, ניתן בדיעבד להפריש תרומה משיבולים על חיטים וכדו',²⁵ אך במעשר עני הניתן לעני ובמעשר ראשון הניתן ללוי אין להפריש מדבר שיש בו טרחה.²⁶

21. רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה אין תורמין, עמ' שפב; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ט; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ו; דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפז; שם ציון ההלכה ס"ק שפה, שתנאי זה עונה לטעם השני המובא בירושלמי, לעיל הערה 2 שיש לתרום כשיעור משום גזל הכהן).

22. רש"י, תרומות פ"א הי"ב ד"ה ואפילו על אתר; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קס, דייק כן מלשון הרמב"ם 'שמא'; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפד.

23. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה אין תורמין (סוף עמ' שפא).

24. רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אין תורמין; ראב"ד, עדויות פ"ה מ"ב ד"ה תורמין: 'שמא יטעה ולא יוסיף כמידת השמן'; תפארת ישראל, תרומות פ"א מ"ד יכין אות יג; מראה הפנים, תרומות פ"א הי"ב ד"ה מהו; עשר תעשר, שער הלכה הלי קכה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפג.

25. הרב יצחק הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג סי' לט סוף אות ג עמ' קסב. ראה בהמשך דבריו, שם אות ו עמ' קסד, שבמקום שיש לחוש לקלקול ניתן אף לתרום כן לכתחילה ודוקא באקראי.

26. שדה הארץ, ח"ג יו"ד הלי תרו"מ שאלה כד ד"ה והרב תי"ט, דף מד ע"א; עשר תעשר (שער הלכה מטעמים ס"ק קכו ד"ה הראשונה; שם הלי קכז); כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות

ויש מי שאומר, גם במעשרות ניתן להפריש בדיעבד מדבר שיש בו טרחה.²⁷
 ויש אומרים, גם בזמן הזה שייכת גזירת חכמים לעניין תרומה לכהן ואין להפריש
 תרומה מדבר שיש בו טרחה לכהן.²⁸

ז. שיעור התרומות והמעשרות²⁹

תורמין שמן על זיתים הנכבשין ויין על ענבים לעשותן צמוקין

יש אומרים, יש להפריש לפי שיעור השמן שבזיתים הנכבשים ולפי שיעור היין
 שבענבים.³⁰

ויש מי שאומר, יש להפריש לפי שיעור האוכל שבזיתים ושבוענבים.³¹

פכ"ב סעי' ו; המעשר והתרומה (פ"ה סעי' יג; בית האוצר, שם ס"ק יד); נחמת אליעזר, חכמת
 אדם שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט ס"ק ו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפו.
 השו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' סב, לא התייחס לדין זה, אך בהלכה לאחר מכן העוסקת בהפרשה
 מהרע על היפה כתב: 'ונראה לי, דהאידינא דתרומה לאיבוד אזלא אין להקפיד בכך וכן בשאר
 דברים כיוצא בהם. ומיהו במעשר הניתן ללוי ולעני, יש להקפיד כד'. יש שהבינו שדבריו
 מוסבים גם על הלכה סב, ראה: גר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק קו; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות
 פסוקות פכ"ב סעי' ו ציון 110ב. ויש שהסבירו, שהשמיט דין זה משום שבזמן הזה לא שייך גזל
 כהן, ראה: הרב יצחק הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג סי' לט אות ג עמ' קסא.
 27. הראי"ה קוק, הערות לספר אשי השם (ירמה) ד"ה סי' ג (מובא גם בהסכמות הראי"ה, עמ' מח-
 מט).

28. חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני הלי תרומות סי' יב ס"ק ו ד"ה נראה; מעדני ארץ, הלי
 תרומות פ"ה הי"ח אות ג ד"ה והנה, וביאר זאת מבי סיבות: יתכן וגזירת חכמים להפקיע
 לגמרי דין תרומה מזיתים וענבים משום טרחת הכהן לא בטלה גם בזמן הזה, כמו"כ לסוברים
 שיש לתת לכהן שמן תרומה שנטמא שייכת הגזירה גם בזמן הזה. השווה לדבריו, מעדני ארץ,
 שביעית סי' ט אות ח ד"ה ועפ"י נלע"ד.

29. בירושלמי, תרומות פ"א ה"ה, נחלקו רבי ורשב"ג לפי איזה שיעור יש להפריש, ילפי שמן או
 לפי אוכלי'. ישנן גרסאות שונות בירושלמי בשיוך הדעה למי שאמרה. יש שהביאו מחלוקת זו
 ללא הכרעה, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ט ד"ה מי שתרם; רא"ש, שם ד"ה הנכבשים;
 ר"ש, שם ד"ה הנכבשים; גר"א, שנות אליהו שם ד"ה תורמין; מעשה ארג, שם; פני משה,
 תרומות פ"א ה"ה ד"ה ותורמין. יש שהעירו על השמטת הרמב"ם כאן דין זה, ראה: לחם
 שמים, תרומות פ"א מ"ט ד"ה כתב הרע"ב. אך ראה להלן הערות 31-30.

30. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ט; רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אבל תורמין; רע"ב,
 תרומות פ"א מ"ט ד"ה זיתים; מהר"א פולדא, תרומות פ"ה ה"ה ד"ה זיתים הנכבשים;
 המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק טו. יש שביארו כן בדעת הרמב"ם, ראה: רדב"ז, הלי
 תרומות פ"ה הי"ח ד"ה אבל תורמין; שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קסא.

יש שהעירו על הכרעה זו שהיא כדעת רבי מול רשב"ג אביו, ראה: לחם שמים, תרומות פ"א
 מ"ט ד"ה כתב הרע"ב, הובאו הדברים בתוספות אנשי שם, שם ד"ה בזיתים. ברם, יתכן
 והייתה לרע"ב גרסה שונה בירושלמי בשיוך הדעה למי שאמרה, ראה לעיל הערה 29, ראה גם:
 מראה הפנים, תרומות פ"ה ה"ה ד"ה אמר ר' יוחנן.

31. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפט; שם הי"ט ציון ההלכה ס"ק תלג). ראה בדבריו

ה. הפרשה מזיתים הנכבשים על שמן

תורמין שמן על זיתים הנכבשין

יש אומרים, אין להפריש תרומות ומעשרות מזיתים אלו על שמן ואם תרם אינה תרומה.³²

ויש אומרים, ניתן בדיעבד להפריש תרומות ומעשרות מזיתים אלו על שמן.³³

ט. הפרשה מזיתים העומדים לשמן על זיתים הנכבשים

יש מי שאומר, לכתחילה אין להפריש תרומות ומעשרות מזיתים העומדים לשמן על זיתים הנכבשים, וכן מענבים העומדים ליין על העומדים לצימוקים, ואם תרם תרומתו תרומה ואינו צריך לחזור ולתרום.³⁴

שם הי"ח, ציון ההלכה ס"ק שצד, שגם רבי יודה למקרה כאן שיש להפריש כשיעור האוכל שבזיתים. יש הסוברים שכן היא דעת הרמב"ם, ראה: מראה הפנים, תרומות פ"א ה"ה ד"ה אמר ר' יוחנן; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה אבל תורמין.

32. רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ד אות ד.

33. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ט ד"ה ותורמין; לחם שמים, שם ד"ה ודע - הובאו דבריו בתוספות אנשי שם, שם ד"ה בזיתים; אבן ישראל, הל' תרומות פ"ה הי"ח; דרך אמונה, שם ס"ק קפח.

34. חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק כח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קפח.

י. הפרשה מזיתי כבש על זיתי שמן ומיין מבושל על שאינו מבושל³⁵

תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש, אבל לא מזיתי כבש על זיתי שמן. מיין שאינו מבושל על המבושל, אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל

לדעה זו -

יש אומרים, אין הבחנה במקרים אלו בין אם יש כהן לבין אם אין כהן.³⁶ ויש אומרים, אם אין כהן יש לתרום מזיתי כבש על זיתי שמן ומיין מבושל על שאינו מבושל.³⁷

ויש אומרים, כאשר יש כהן יש לתרום מזיתי שמן ומיין שאינו מבושל, ואם אין כהן יש לתרום מזיתי כבש ומיין מבושל משום שמתקיימים יותר.³⁸

35. בתרומות, פ"ב מ"ד, מובאת מחלוקת חכמים ורבי יהודה בהפרשת תרומות ומעשרות מהיפה ומהמתקיים - לדעת חכמים יש להבחין בין אם יש כהן אז יש לתרום מן היפה, ואם אין כהן תרום מהמתקיים. לדעת רבי יהודה, 'לעולם הוא תרום מן היפה'. בירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג, מבואר שדברי המשנה 'ותורמין זיתי שמן על זיתי כבש ולא זיתי כבש על זיתי שמן, ויין שאינו מבושל על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל' נאמרו לשיטת רבי יהודה הסובר שלעולם תרום מן היפה, אך לדעת חכמים דין זה תלוי בשאלה האם יש כהן או לא.

עוד מקשה הירושלמי מדברי רבי יהודה במשנה תרומות, פ"א מ"א, שם התיר לבשל יין של תרומה מפני שמשביחו, ואילו כאן אוסר להפריש מהמבושל על שאינו מבושל. במענה לסתירה זו נחלקו האמוראים - רבי יוחנן סובר ש'מוחלפת השיטה' ובמשנה פ"א רבי יהודה אוסר לבשל וחכמים מתירים, ונמצא שלשיטת חכמים יש להפריש מהמבושל על שאינו מבושל. אולם, רבי אלעזר סובר שאין סתירה, ויש להבחין בין דיני הפרשת תרומות ומעשרות שאז יש להפריש משאינו מבושל, לדיני השימוש בתרומה, שהתיר רבי יהודה לכהן לבשל (או מפני שהבישול משביח, אך לא כולם אוהבים אותו; או שאע"פ שאינו משביח, אך כיון שלכהן נח במבושל - מותר לו). הרמב"ם כאן לא הבחין בין מקרה שיש כהן למקרה בו אין כהן, אך לעיל פ"ה ה"א, כן הבחין כפי שציין רש"י, תרומות פ"ב ה"ג ד"ה וראיתי. ראה עוד בעניין זה מה שהתבאר לעיל פ"ה ה"א אות יג.

36. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה ה"יח ד"ה וכן תורמין; חזון נחום, תרומות פ"ב מ"ו; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק יז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה ה"יח ס"ק קצד.

37. משנה ראשונה, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ותורמין; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ד ד"ה אף המבושל; שיירי מנחה, שם ד"ה תורמין; יש מי שכתב שהרמב"ם סמך על דבריו לעיל פ"ה ה"א, שם מבחין בין יש כהן לאין כהן, ראה: יין הרקח, תרומות פ"ב מ"ו.

38. ירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג, שמשנתנו היא דעת רבי יהודה הסובר שלעולם תורמין מן היפה, אך כיון שהלכה כדעת חכמים נמצא שדין זה תלוי בשאלה האם יש כהן או לא (ראה לעיל הערה 35), ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ויין; ר"ש, שם ד"ה זיתי; רא"ש, שם ד"ה זיתי; מלאכת שלמה, שם ד"ה ויין; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה אבל לא; הלכתא גבירתא, שם; מעשה ארג, שם ד"ה אמר רבי יוחנן; לחם משנה (ליפשיץ), שם בתירוץ השני; יין הרקח, שם; סמ"ג, עשין ס"י קלד ד"ה גרסינן בירושלמי; רמב"ן, בבא בתרא צז ע"ב ד"ה

יא. זיתי שמן

תורמין מזיתי שמן על זיתי כבש, אבל לא מזיתי כבש על זיתי שמן

יש אומרים, זיתי שמן עומדים לאכילה או לכבישה, שאם לא כך לא נגמרה מלאכתן ואין מפרישים מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו.³⁹

ויש אומרים, מדובר אף כשעומדים להוציא מהם שמן.⁴⁰

יב. הפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל

אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל... אם תרם תרומתו תרומה

לדעה זו, לכתחילה אין להפריש תרומות ומעשרות מיין מבושל על שאינו מבושל.⁴¹

ויש אומרים, יין מבושל מוגדר יפה ולפיכך ניתן לתרום לכתחילה ממנו על שאינו מבושל.⁴²

וגרסינן בירושלמי; ריטב"א, שם ד"ה אי למעוטי; המכריע, סי' כד; כפתור ופרח, פ"כ ד"ה ועוד תנאי אחר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קצד.

39. כפתור ופרח, פ"כ ד"ה ועוד תנאי אחר; מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה תורמין; משנה ראשונה, שם ד"ה זיתי שמן; נימוקי הגרי"ב, שם ד"ה ותורמין; תפארת ישראל, שם ד"ה זיתי שמן; תפארת ירושלים, שם ד"ה וצריך לומר; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ג ד"ה תורמין בסופו; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק יז; איל מלאים, תלמוד למשנה תרומות פ"ב מ"ו מ"ו בסופו; בארות המים, ח"א תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ר"מ; גפי אש, ח"א תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ותורמין בסופו. כן משמע מדקדוק לשון הר"ש, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה זיתי; רא"ש, שם ד"ה זיתי כבש, שכתבו: 'אבל זיתי שמן טובים מהן לאכילה'. יש שביארו כן אף בדעת הרמב"ם והרע"ב, ראה: תפארת ישראל, תרומות פ"ב מ"ו בועז אות ג; תפארת ירושלים, שם ד"ה וצריך לומר; צמח אר"ז, שם; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ציון ההלכה ס"ק תא.

40. רמב"ם (פיהמ"ש, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ותורמין; הלי תרומות פ"ה הי"ח); רע"ב, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה תורמין.

על שיטה זו הקשה רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ב מ"ו אות כב: 'וקשה הא הוי דבר שלא נגמר מלאכתו וצ"ע'. ביישוב הקושי, ראה: משנת רבי בנימין, תרומות פ"ב מ"ו אות כב ד"ה לכאוי י"ל, בפירושו השני; קול סופר, שם אות רמה; חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם, הלי תרומות פ"א.

41. בית רידב"ז, הלי שביעית סי' ה סעי' ו. בביאור הטעם, ראה: רמב"ם, הלי תרומות פ"א ה"ד: 'אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעטו', אך לא ביאר האם המיעוט משום חסרון השיעור או המיעוט מהאנשים הראויים לשתותו, כפי שהועלו שתי אפשרויות אלו בירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג. אך בדברי הרמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"א: 'וידוע שהיין כשמתבשל נחסר בבישול'. ראה: מאירי, בבא בתרא צז ע"ב סוף ד"ה אין מקדשין, ששלל את הטעם משום שממעט ממידתו ויש חשש שיתרום מהמידה הפחותה, משום שאם כן אף בדיעבד היאך תרומתו תרומה'.

ויש מי שמבחינן בין יין מגתו שהתבשל, שאינו משובח, ליין ישן שהתבשל שהוא משובח.⁴³

יג. הפרשה מיין מפוסטר⁴⁴

אבל לא מן המבושל

יש אומרים, פיסטור הנעשה כיום אין דינו כבישול, ומותר לתרום ממנו על שאינו מבושל, וכן מותר לפסטר לכתחילה יין של תרומה ושל שביעית.⁴⁵ ויש אומרים, פיסטור דינו כבישול,⁴⁶ ולפיכך דינו כפי שנתבאר לעיל (אותיות י; יב).

יד. שיעור ההפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל

אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל... אם תרם תרומתו תרומה

יש אומרים, שיעור ההפרשה מיין מבושל על שאינו מבושל הוא לפי המידה בעת ההפרשה, לאחר הבישול.⁴⁷ ויש מי שאומר, אין לתרום אפילו כפי המידה בעת ההפרשה משום חשש שמא בפעם אחרת יתרום כפי המידה שלפני הבישול.⁴⁸

42. פאת השלחן, הלי' שביעית סי' ה בית ישראל ס"ק ו ד"ה יצא לנו; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמי רח.

43. מלאכת שלמה, תרומות פ"ב מ"ו ד"ה ויין, בשם הר"ר יהוסף.

44. הפיסטור מתבצע כיום בתהליך של חימום לטמפרטורה סביב 80 מעלות צלזיוס למשך כמה שניות (כ-16 שניות) וקירור מיידי. כמו כן, התהליך מתבצע בד"כ במערכת צינורות עם ואקום, דבר שמונע אידוי של הנוזלים, לפיכך דנו האחרונים בשאלה האם פיסטור כזה נחשב כבישול כיוון שכמעט ואינו משפיע על טעמו של היין. עיקר הדיון הוא לגבי מגע גוי בין, אולם יש לכך השלכה גם לעניינינו.

45. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' כה אות ב ד"ה ופשוט הוא לעני"ד. לגבי איסור יין נסך, יש שהחמירו להחשיבו כאינו מבושל, אולם אין הכרח שיאמרו כן גם לגבי תרומות ומעשרות, ראה: קובץ תשובות (אלישיב), ח"א סי' עה-סי' עו; אור לציון, תשובות ח"ב עמי' קפז ד"ה ויש לדעת.

46. שו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד סי' טו; ח"ט או"ח סי' קח אות קלד). היו שהסתפקו בדבר והקלו להחשיבו כמבושל לגבי יין נסך, ומסתבר שלגבי תרומות ומעשרות יחשיבוהו כמבושל לחומרא, ראה: שו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' סא; שו"ת שבת הלוי, ח"ב יו"ד סי' נא ד"ה איברא; שו"ת תשובות והנהגות (ח"ב או"ח סי' קסב ד"ה ובעיקר; שם יו"ד סי' תא).

47. שו"ת דעת כהן, סי' רלח; מעדני ארץ, הלי' תרומות פ"ה הי"ח אות ד ד"ה ומיהו לענין.

48. בית רידב"ז, הלי' שביעית סי' ה סעי' ו סב ע"ב. ראה מה שהעיר על דבריו חידושי הגרא"ז מלצר, זרעים עמי' רד ד"ה וראיתי.

טו. הפרשה מיין צלול על שאינו צלול ולהיפך

מן הצלול על שאינו צלול, אבל לא משאינו צלול על הצלול

לדעה זו - יש אומרים, מדובר שיש כהן ולפיכך לא יתרום לכתחילה משאינו צלול על הצלול, אך אם אין כהן צריך לתרום משאינו צלול על הצלול משום שמתקיים יותר.⁴⁹

טז. הפרשה מתאנים על גרוגרות ולהיפך

אבל לא תאנים על גרוגרות במדה, ולא גרוגרות על התאנים במנין כדי שיתרום לעולם בעין יפה

יש אומרים, מדובר שיש כהן ולפיכך לא יתרום לכתחילה תאנים על גרוגרות במידה ולא גרוגרות על התאנים במנין משום הפסד כהן.⁵⁰

יז. בין תרומה גדולה לתרומת מעשר ומעשרות

מתאנים על גרוגרות במנין, מגרוגרות על התאנים במדה

לדעה זו, אין הבדל בין תרומה גדולה לתרומת מעשר ויתר המעשרות, שמעיקר הדין היה יכול להפריש מתאנים על גרוגרות במידה, ומגרוגרות על תאנים במנין, כיון שאנו הולכים כפי מה שהן עתה, אלא שצריך להפריש תאנים במנין וגרוגרות במידה כדי שיתן בעין יפה. ואע"פ שבמעשר צריך לתרום במדויק ואי-אפשר לתרום בעין יפה, אך בגרוגרות יש דין מיוחד, שכיון שאפשר לשולקם ויחזרו לכמו שהיו בתחילה, ניתן לשער אותם אף באופן הזה.⁵¹

ויש אומרים, דין זה נאמר דווקא לגבי תרומה גדולה שניטלת באומד, ואין בעיה של 'מרבחה במעשרות', ולכן מפריש מגרוגרות על תאנים במידה כדי שיתן בעין יפה. אולם, בתרומת מעשר ויתר המעשרות שיש שיעור מדויק, צריך להפריש

49. כפתור ופרח, פ"כ ד"ה ועוד תנאי אחר; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ג ד"ה יצא לנו; שיירי מנחה, שם ד"ה תורמין יין. ראה לעיל הערה 5, לביאורים הסוברים שאינו צלול אינו יפה אך מתקיים.

50. כדברי הרמב"ם, לעיל פ"ה ה"א; מנחות, נה ע"א; קרן אורה, שם ד"ה גמרא ולא; כפתור ופרח, פ"כ ד"ה ועוד תנאי אחר; ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ה הי"ח ד"ה וכן תורמין; רדב"ז, שם ד"ה מתאנים; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ב ד"ה תורמין תאנים; שיירי מנחה, שם סוף ד"ה מן המוקצה; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"יק קכה ד"ה ותאנים; דרך אמונה (הל' תרומות פ"ה הי"ח ס"יק קצז; שם ס"יק קצט). ראה עוד במקורות שהובאו לעיל פ"ה ה"א אות טו.

51. שיירי מנחה, תרומות פ"ד ה"ב ד"ה מן המוקצה; מעדני ארץ (הל' תרומות פ"ה הי"ח אות ה ד"ה ולכאורה; שם הערה 110).

מגורגרות על תאנים דווקא במנין, כיון שמעיקר הדין משערים את הגורגרות כמות שהיו לפני שצמקו.⁵²

יח. הפרשה משאר פירות שצמקו

אם יכולים לשולקם ויחזרו לכמות שהיו, דינם כדין גורגרות ותאנים. אולם, אם אי אפשר להחזירם לכמות שהיו על ידי שליכה, משערים אותם כפי מה שהם עתה.⁵³

יט. השלמה לשיעור

אבל לא תאנים על גורגרות במדה, ולא גורגרות על התאנים במנין...
אם תרם תרומתו תרומה

לדעה זו - יש אומרים, אם הפריש תרומתו תרומה ואינו צריך להשלים לשיעור.⁵⁴

כ. הפרשה מדבלה על תאנים או גורגרות

ולא גורגרות על התאנים

יש אומרים, אם תורם מדבלה על תאנים או גורגרות, יתרום במשקל.⁵⁵

כא. שיעור הפרשת חיטים על הפת

ותורמין חטים על הפת

לכתחילה ניתן להפריש חיטים על הפת לפי חשבון, היינו שיפריש כמות של חיטים מהן ניתן לעשות פת.⁵⁶

52. כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה גורגרות; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קצט; שיירי מנחה (תרומות פ"ד מ"ב ד"ה תורמין תאנים; שם ד"ה מן המוקצה).

53. כפתור ופרח, פכ"ד ד"ה נמצא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק קצט.

54. קרן אורה, מנחות נד ע"ב ד"ה שם גמרא אלא; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק רא, אך סיים: 'וצ"ע'.

55. רדב"ז, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה מתאנים; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה ותאנים; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק יט; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק ר.

56. עפ"י גרסת הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק כא ד"ה פ"ד תורמין חטין; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ב ד"ה תורמין; הרב יצחק שבדרון (מנחת יצחק, בכורים פ"ד ה"ב ד"ה חטין; שיירי מנחה, שם ד"ה תורמין חטים); מנחת ביכורים, שם ד"ה תורמין; ריב"ג מוילנא, שם ד"ה תורמין; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה ותורמין חטים; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק רב.

יש מי שאומר, יש להפריש חיטים לפי חשבון שכר הוצאות אפיית הפת ושכר טרחה.⁵⁷

כב. שיעור הפרשת פת על חיטים

אבל לא מן הפת על החטים לפי חשבון

יש אומרים, אינו יכול להפריש מהפת כפי חשבון הפת שיצא מהחיטים משום שהכהן מפסיד את הסובין והמורסן, אלא יפריש מידת פת מרובה כמו מידת חיטים.⁵⁸

כג. הפרשת קמח על פת ולהיפך

יש אומרים, ניתן להפריש מקמח על פת אבל לא מפת על קמח אלא לפי חשבון.⁵⁹

57. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכה ד"ה ותורמין, בשם תוספתא כ"י. ראה מה שהעיר על כך מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הי"ח אות ו ד"ה ותורמין.

58. ראה לעיל הערה 7 שיש הגורסים ברמב"ם כגירסת התוספתא: 'אלא לפי חשבון, ובכך מתבארים דברי הרמב"ם כאן שאין תורמים פת על חיטים לפי חשבון הפת אלא לפי חשבון החיטים, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הי"ח ד"ה ותורמין; רדב"ז, שם ד"ה ותורמין; מעדני ארץ, שם אות ו ד"ה ולפי; דרך אמונה, שם ס"ק רד; חסדי דוד, תרומות פ"ד ה"ב ד"ה אבל לא; שיירי מנחה, שם ד"ה תורמין חטים; חזון יחזקאל, שם באורים ד"ה אבל לא; ערוך השלחן, הלי תרומות ס"י סו סע"י כ.

59. כפתור ופרח, פ"כ ד"ה מסתברא; עשר תעשר (שער הלכה הלי קכה; שם מטעמים ס"ק קכה ד"ה ותורמין); המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כ; ישועת משה, ח"ד ס"י ד אות ז; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הי"ח ס"ק רד.

הלכה יט

- א. הפרשת תרומה משמן על זיתים ויין על ענבים
- ב. שמן על זיתים העומדים לכתשה ויין על ענבים העומדות לדריכה
- ג. שיעור הפרשה השנייה
- ד. אופן נתינת התרומה השנייה
- ה. היחס לתרומה הראשונה
- ו. הפרשת תרומת מעשר ומעשרות מהתרומה השנייה
- ז. הסכמת הכהן
- ח. הפרשת שמן על זיתים ויין על ענבים בזמן הזה

אין תורמין שמן על זיתים הנכתשין ולא יין על ענבים הנדרכות, שזה דומה לתורם מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו. ואם תרם, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום מן הזיתים והענבים בפני עצמן. הראשונה מדמעת בפני עצמה והאוכלה הייב עליה כשאר תרומות נמורות אבל לא השנייה!

א. הפרשת תרומה משמן על זיתים ויין על ענבים

אין תורמין שמן על זיתים הנכתשין ולא יין על ענבים הנדרכות...
ואם תרם, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום

לדעה זו - יש אומרים, היינו דווקא בפירות שלא כ"כ ברור שלא נגמרה מלאכתם, אך בפירות שברור שלא נגמרה מלאכתם תרומתו תרומה בדיעבד ואינו חוזר ותורם.²

1. תרומות, פ"א מ"ח; תוספתא, תרומות פ"ג הי"ד. דין זה שצריך לחזור ולתרום עומד בסתירה לדין המפריש מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו שתרומתו תרומה בדיעבד ואינו חוזר ותורם, כפי שהובא במשנה, תרומות פ"א מ"י. בביאור הסתירה כתב הירושלמי, תרומות פ"א ה"ה, שמדובר כאן על זיתים וענבים שהוכשרו לקבל טומאה, ויש קנס מדברי חכמים שחוזר ותורם 'מפני גדר מי חטאת'. הכוונה היא, שאם נאמר שאינו צריך לחזור ולתרום אזי הוא ידרוך את הענבים ויכתוש את הזיתים בטומאה, לכן קנסוהו חכמים לשוב ולהפריש כדי שיצטרך לעשות את הכל בטהרה בשביל התרומה. ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"א מ"ח ד"ה אבל; מלאכת שלמה, שם ד"ה אין תורמין; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה ואם תרם תרומתו; רבי עקיבא איגר, שם אות יא. הרמב"ם הביא להלכה את שני הדינים הללו (ה' תרומות פ"ה הי"ד; פ"ה הי"ט), אך לא נימק כאן את הסיבה שחוזר ומפריש משום גדר מי חטאת, ובכך ישנה סתירה בדבריו. הפרשנים מיישבים את פסקי הרמב"ם, וכפי שיתבאר להלן אות א יש לפירושיהם השלכות הלכתיות. יש מי שהעיר על הסתירה בפסקי הרמב"ם ולא יישב מאומה, ראה: תפארת ישראל, תרומות פ"א מ"י בועז אות ד.
2. משנה ראשונה, תרומות פ"א מ"ח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ט ס"ק רו. לדבריהם,

ויש אומרים, היינו דווקא ביין ושמן אם הפריש לפני גמר מלאכה יחזור ויתרום. אך ביתר הפירות, אם הפריש לפני גמר מלאכה תרומתו תרומה ואינו חוזר ויתרום.³

ב. שמן על זיתים העומדים לכתישה ויין על ענבים העומדות לדריכה

אין תורמין שמן על זיתים הנכתשין ולא יין על ענבים הנדרכות

לדעה זו, מדובר על זיתים וענבים שהתחילה מלאכת הכתישה והדריכה שלהם ועדיין לא הסתיימה.⁴

יש אומרים, אף אין לתרום שמן על זיתים העומדים לכתישה ולא יין על ענבים העומדות לדריכה.⁵

ג. שיעור הפרשה השנייה

ויחזור ויתרום מן הזיתים והענבים בפני עצמן

אין לתרום מהזיתים והענבים בפני עצמם לפני שיעשה מהם שמן ויין, אלא לאחר שיעשה מהם שמן ויין יחזור ויתרום מהשמן והיין.⁶

זוהי כוונת לשון הרמב"ם: 'שזה דומה לתורם מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו'.

3. יש שנימקו זאת משום שמינים אלו חייבים בהפרשה מהתורה, ראה: רדב"ז, ה' תרומות פ"ה הי"ט; ארץ חפץ, ה' תו"מ נתיב ד סעי' יב; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ג. יש שכתבו כן ביישוב סתירת המשניות ולא בהכרח בביאור הרמב"ם, ויש מהם שלא נימקו זאת משום תוקף חיוב הפרשה, ראה: רע"ב, תרומות פ"א מ"י ד"ה ואם תרם; ערוך השלח, ה' תרומות ס"י סו סעי' יג, בדעת הרמב"ם; רש"ס, תרומות פ"א ה"ה ד"ה מדבר שנגמרה; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"י, בשם רש"ס. יש שהקשו על הרדב"ז שתלה את ההבחנה בתוקף החיוב, שדבריו אינם תואמים את שיטת הרמב"ם, ראה: חסדי דוד, תרומות פ"ג הי"ג סוף ד"ה ומעשרות; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכו ד"ה אין תורמין; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ט ציון ההלכה ס"ק תכט. יש מי שנימק את ההבדל בין יין ושמן ליתר הפירות משום שדווקא ביין ושמן במקרה ההפוך התרומה אינה חלה כלל ואפילו בדיעבד, ראה: ר"י קורקוס, ה' תרומות פ"ה הי"ט.

4. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ט; משנת שלמה (ורטהימר), תרומות פ"א מ"ח; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הי"ט ס"ק רו.

5. רע"ב, תרומות פ"א מ"ט ד"ה זיתים; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ח ד"ה אין תורמין, בשם ה"ר יהוסף; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה אין תורמין; תפארת ישראל (שם) יכין אות לב; הלכתא גבירתא, (שם); משנת שלמה (ורטהימר), תרומות פ"א מ"ח, בדעת הירושלמי והתוספתא; רש"ס (תרומות פ"א ה"ה ד"ה שמן; שם ד"ה יין); המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ח.

6. רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"א מ"ח; רע"ב, שם ד"ה ויחזור; תפארת ישראל (שם) יכין אות לד; הלכתא גבירתא, (שם); לחם משנה (ליפשיץ), שם; משנת שלמה (ורטהימר), שם; מנחת

ד. אופן נתינת התרומה השנייה

ואם תרם, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום

יש אומרים, את התרומה השנייה ימכור לכהן.⁷

ויש אומרים, את התרומה השנייה ייתן בחינם לכהן.⁸

ויש המסתפקים בכך.⁹

ה. היחס לתרומה הראשונה

ואם תרם, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום

לדעה זו - יש מי שאומר, יש לחזור ולהפריש תרומה שנייה בין אם הראשונה קיימת ובין אם לא.¹⁰

ויש אומרים, היינו דווקא כאשר התרומה הראשונה לא קיימת, אבל אם התרומה הראשונה עדיין קיימת יכול לקרוא לה שוב שם תרומה לאחר שעשה שמן או יין ואינו צריך לתרום שוב.¹¹

-
- ביכורים, תרומות פי"ג הי"ג ד"ה ויחזור; מנחת יצחק, שם ד"ה ויחזור; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה ויחזור; חזון יחזקאל, שם באורים ד"ה ויחזור; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכו ד"ה אין תורמין; חזו"א, דמאי סי' יא ס"ק כה ד"ה שם תני חזר; דרך אמונה (הלי' תרומות פי"ה הי"ט ס"ק רו; שם ס"ק רט). ניתן לסייע לדין זה מהגרסה בתוספתא, תרומות פי"ג הי"ד: 'וצריך להוציא מהם', היינו מהשמן והיין, ראה: חזון יחזקאל, שם הי"ג חלופי גרסאות ס"ק נב; תוספתא כפשוטה, תרומות ביאור הארוך עמ' 331 ציון 52-53.
7. משנה ראשונה, תרומות פי"א מ"ח.
8. מראה הפנים, תרומות פי"א הי"ה סוף ד"ה תני שנייה; ערוך השלחן, הלי' תרומות סי' סו סעי' יא, משום שאלי"כ אין בכך קנס; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ה הי"ט ציון ההלכה ס"ק תלו, בדעת הר"ש.
9. תירו"ט, תרומות פי"א מ"ח ד"ה ויחזור; ראה: לחם שמים, שם ד"ה אישתמיטתיה.
10. חסדי דוד, תרומות פי"ג הי"ג ד"ה ומעשרות, מכך שהרמב"ם לא ביאר משמע אפילו שהתרומה הראשונה קיימת. יש שתמהו על השמטת הרמב"ם דין זה, ראה: ר"י קורקוס, הלי' תרומות פי"ה הי"ט; תפארת ישראל, תרומות פי"א מ"י בועז אות ד; המעשר והתרומה, פי"ה בית האוצר ס"ק יב.
11. ירושלמי, תרומות פי"א הי"ה; ריב"מ, תרומות פי"א מ"ח ד"ה ולא יין; ר"ש, שם ד"ה הראשונה; רא"ש, שם ד"ה וחיבין; גר"א, שנות אליהו הארוך שם ד"ה ואם תרם; רבי עקיבא איגר, שם אות יא; משנה ראשונה, שם ד"ה ויחזור; מעשה ארג, שם ד"ה הדא; מנחת ביכורים, תרומות פי"ג הי"ד ד"ה וצריך; דרך אמונה, הלי' תרומות פי"ה הי"ט ס"ק רו.

ו. הפרשת תרומת מעשר ומעשרות מהתרומה השנייה

אבל לא השנייה

לדעה זו יש מי שאומר, אין צורך לתקן את התרומה השנייה.¹²
ויש אומרים, אסור לכהן לאכול את התרומה השנייה עד שיפריש ממנה תרומת
מעשר ומעשרות.¹³
לדעה זו -

יש אומרים, יש להפריש עליה דווקא ממקום אחר.¹⁴
ויש אומרים, אף יכול להפריש מיניה וביה.¹⁵

ז. הסכמת הכהן

אין תורמין שמן על זיתים הנכתשין ולא יין על ענבים הנדרכות
יש מי שאומר, כאשר הכהן הסכים לקבל שמן או יין ניתן לתרום שמן ויין ואינו
צריך לחזור ולתרום.¹⁶
ויש אומרים, לא מועילה הסכמת הכהן לכך.¹⁷

-
12. מראה הפנים, תרומות פ"א ה"ה ד"ה תני שנייה.
13. ירושלמי, תרומות פ"א ה"ה; ר"ש, תרומות פ"א מ"ח ד"ה הראשונה; רא"ש, שם ד"ה
וחייבין; תי"ט, שם ד"ה אבל לא; גר"א, שם שנות אליהו הארוך ד"ה ואם תרם תרומה;
תפארת ישראל, שם יכין אות לד; מעשה ארג, שם ד"ה הדא; לחם משנה (ליפשיץ), שם; מנחת
יצחק, תרומות פ"ג הי"ד ד"ה וצריך להוציא; ריב"ג מווילנא, שם ד"ה וצריך; חזון יחזקאל,
שם הי"ג באורים ד"ה וצריך. ביחס למה שכתב רע"ב, תרומות פ"א מ"ח ד"ה אבל לא,
שמדובר על הפרשת תרומה, ראה שהעירו על דבריו מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ח ד"ה
הראשונה, בשם ה"ר יוסף. יתכן והדבר תלוי בגרסאות בתוספתא, תרומות פ"ג הי"ד, ראה:
תוספתא כפשוטה, תרומות ביאור הארוך עמ' 331 ציון 52-53. או יתכן והכוונה 'תרומה' היינו
תרומת מעשר, ראה פרשני התוספתא שהובאו בהערה זו.
14. רע"ב, תרומות פ"א מ"ח ד"ה אבל לא; עצי עדן, שם; רש"ש, שם ד"ה בר"ש (הובאו דבריו
בתוספות אנשי שם, שם ד"ה אבל לא); עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכו ד"ה
הראשונה; מנחת ביכורים, תרומות פ"ג הי"ד ד"ה וצריך. בטעם הדבר שלא מפריש מיניה
וביה, יש שכתבו משום הפסד לויים ועניים, ראה: רש"ש, שם; עשר תעשר, שם; המעשר
והתרומה, פ"ה סעי' ח הערה כז. ביאור נוסף כתב דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ט ציון
ההלכה ס"ק תמט, עפ"י תוספות, יבמות פט ע"ב ד"ה ממקום.
15. מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ח ד"ה הראשונה, בשם ה"ר יוסף.
16. ר"י קורקוס, הל' תרומות פ"ה הי"ט.
17. כפתור ופרח, פ"כ ד"ה אין תורמין; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ט ס"ק רז.

ח. הפרשת שמן על זיתים ויין על ענבים בזמן הזה

יש אומרים, בזמן הזה בדיעבד ניתן להפריש שמן על זיתים וענבים העומדים לכתשה ודריכה וככל הפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו שתרומתו תרומה בדיעבד.¹⁸

ויש מי שאומר, כדי להציל רבים מאיסור טבל ניתן להפריש שמן על זיתים וענבים העומדים לכתשה ודריכה.¹⁹

18. רש"י, תרומות פ"א ה"ה ד"ה והשתא נקטינן; נחמת אליעזר, חכמת אדם שער מצוות הארץ פ"ט ס"ק ח, וביאר שלפיכך השמיט השו"ע הלכה זו; שדה הארץ, ח"ג הל' תרו"מ שאלה כד ד"ה חוזרנו, מד ע"ב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכו ד"ה הראשונה; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק יד; חדושים ובאורים (גריינמן), ספר שני הל' תרומות סי' יב ס"ק ו ד"ה אבל; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הי"ט ס"ק רח.

19. מעדני ארץ, שביעית סי' ט אות ח ד"ה ועפ"י נלענ"ד. ראה עוד לעיל פ"ה ה"ד אות ז.

הלכה כ

א. הפרשה מענבים וזיתים שדעתו לדורכם
ב. בזמן הזה

מי שתרום שמן על זיתים שדעתו לאוכלן, או זיתים על זיתים ודעתו על הכל לאכילה, או שתרום יין על ענבים שהם לאכילה, או ענבים על ענבים והכל לאכילה ונמלך לדורכן ודרך הזיתים והענבים שכבר תרום עליהם, אינו צריך לחזור ולתרום.¹

א. הפרשה מענבים וזיתים שדעתו לדורכם

ונמלך לדורכן ודרך הזיתים והענבים שכבר תרום עליהם, אינו צריך לחזור ולתרום

אבל התרום מענבים על ענבים או מזיתים על זיתים ובשניהם כוונתו להפיק מהם יין ושמן, תרומתו תרומה ויחזור ויתרום, כדין מפריש מדבר שלא נגמרה מלאכתו על שלא נגמרה מלאכתו.²
ויש מי שאומר, תרומתו תרומה בדיעבד.³

ב. בזמן הזה

יש מי שאומר, בזמן הזה שאין התרומה ניתנת לכהן אלא הולכת לאיבוד יש להקל בדינים אלו⁴ וכן במעשר שני, אך לא במעשר ראשון ומעשר עני.⁵

1. תרומות, פ"א מ"ט.

2. ראה לעיל פ"ה הי"ט. ירושלמי, תרומות פ"א ה"ה: 'הא לא נמלך, תרומה ויחזור ויתרום'; כפתור ופרח, פ"ב ד"ה גרסינן; מלאכת שלמה, תרומות פ"א מ"ט ד"ה ונמלך; הון עשיר, שם ד"ה ונמלך; גר"א, שנות אליהו שם ד"ה הרי; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכז; דרך אמונה, הלי' תרומות פ"ה ה"כ ס"ק רטז.

3. רבי עקיבא איגר, תרומות פ"א מ"ד אות ג, משום שהוא כדין הפרשה משאינו גמור על שאינו גמור שתרומתו תרומה, ראה לעיל פ"ה ה"ד אות ו. יש שהקשו על דבריו הסותרים את דברי הירושלמי לעיל הערה 2, ראה: המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק כא. ראה גם: רבי יוסף זונדל מסלאנט (ירושלים תשנ"ג), עמ' קיד.

4. רש"ס, תרומות פ"א ה"ה ד"ה והשתא נקטינן.

5. עשר תעשר, שער הלכה הלי' קכז; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פכ"ב סעי' ז; חוט שני, הלי' תרומות פ"ה ה"כ ס"ק ל.

הלכה כא

- א. תרומה מן החומץ על היין
- ב. יין שריחו כחומץ
- ג. תרומה מן החומץ על היין בדיעבד
- ד. תרומה מן היין על החומץ
- ה. התורם מן החומץ על היין בטעות
- ו. התכוון לתרום חומץ ונמצא יין

אין תורמין חומץ על יין, אבל תורמין יין על חומץ שהיין והחומץ מין אחד הן.¹ (היה בלבד לתרום מן היין על היין ונמצא בידו חומץ אינה תרומה).² היה בלבד לתרום חומץ על חומץ ונמצא החומץ שתרם יין תרומתו תרומה.³

א. תרומה מן החומץ על היין

אין תורמין חומץ על יין

ויש מתירים לתרום מן החומץ על היין, משום שיש המעוניינים בחומץ יותר מביין.⁴

ב. יין שריחו כחומץ

אין תורמין חומץ על יין

יין שריחו כחומץ -

יש אומרים, דינו כיון גמור ותרומתו תרומה.⁵

-
1. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ו; ירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג, כדעת רבי ישמעאל בי רבי יוסי; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' סד.
 2. תרומות, פ"ג מ"א; תוספתא, תרומות פ"ד ה"ח. על תוספת זו, ראה: רמב"ם מדויק (מהדורת שילת), הל' תרומות פ"ה הכ"א הערה 4.
 3. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ח, כגירסת הגר"א, שם אות א.
 4. רמב"ן, בבא בתרא פד ע"ב ד"ה אפילו; ר"ן, שם ד"ה אבל.
 5. כדעת רבי יוחנן, בבא בתרא צו ע"א, ראה: רמב"ם (הל' תרומות פ"ה הכ"ד; הל' שבת פכ"ט הי"ז); רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה חד אמר; תוספות, שם ד"ה דרומאי; רשב"א, שם ד"ה כמאן; ריטב"א, שם ד"ה ולענין; ר"ן, שם ד"ה פליגי; רבי אברהם אב"ד, שם; רבי אשר מלוניל, שם ד"ה יין; יד רמ"ה, שם אות לח; מאירי, שם; רי"ף, פסחים כג ע"א בדפיו; רא"ש, בבא בתרא פ"ו סי' ח; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רסא.

ויש אומרים, דינו כחומץ ואין לתרום ממנו על היין.⁶

ג. תרומה מן החומץ על היין בדיעבד

אבל תורמין יין על חומץ, שהיין והחומץ מין אחד הן

לדעה זו, טעם האיסור לתרום מן החומץ על היין מפני איסור הפרשה מן הרע על היפה.⁷ לפיכך, אם תרם מן החומץ על היין בדיעבד תרומתו תרומה.⁸

ויש אומרים, גם לדעה זו אפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה.⁹

ויש חולקים, שאין תורמין מן החומץ על היין משום שנחשבים כשני מינים שונים.¹⁰ לפיכך, אם תרם אין תרומתו תרומה.¹¹

ויש אומרים, גם לדעה זו בדיעבד תרומתו תרומה.¹²

6. כדעת רבי יהושע בן לוי, בבא בתרא צו ע"א, ראה: סמ"ג, עשין סי קלד ד"ה תניא בפרק המוכר, בשם רבינו תם.

7. כדברי חכמים בתוספתא, תרומות פ"ד ה"ז. וכן ביארו בדעת הרמב"ם: חידושי הרשב"ץ, נדה ב ע"ב ד"ה חומץ; שושנים לדוד, תרומות פ"ג מ"א ד"ה הר"ב ד"ה ונמצאת; משנה ראשונה, שם ד"ה ונמצאת; לחם משנה (ליפשיץ), שם ד"ה אכן; חזון נחום, שם ד"ה והרמב"ם. ראה: רש"י, תרומות פ"ב ה"ג ד"ה ופסק הרמב"ם, שתמה מדוע פסק הרמב"ם כנגד הירושלמי וסתם משנה; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"א ביאור ההלכה ד"ה שהיין, שביאר טעם הרמב"ם.

8. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה קישות; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; ריטב"א, שם ד"ה תנן התם; תוספות הרא"ש, שם ד"ה התורם; תוספות ישנים, שם אות א; מאירי, בבא בתרא פד ע"ב ד"ה כבר ביארנו; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הכ"א ד"ה אין; כסף משנה, שם; רדב"ז שם; קרית ספר, שם סוף פ"ה; דרך אמונה, שם ס"ק ריט; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' סד; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' יט; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סח סעי' א. ראה: שלחן גבוה, יו"ד סי' שלא ס"ק קסז, שהתקשה מדוע השמיט השו"ע דין זה.

9. מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה ומינה.

10. כדעת רבי בתוספתא, תרומות פ"ד ה"ז; ירושלמי, תרומות פ"ג ה"א: 'הלכה כדברי רבי'; ר"ן, פסחים כג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה מכאן ואילך, כתב שדין זה מוסכם לכו"ע; פסקי רי"ד, גיטין לא ע"ב ד"ה ר' יהודה; יד רמ"ה, בבא בתרא פד ע"א אות צד; חידושי הרשב"ץ, נדה ב ע"ב ד"ה חומץ, בשם יש פוסקין; רע"ב, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת; תפארת ישראל, שם יכון אות ד.

11. ר"ש, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת; רע"ב, שם ד"ה ונמצאת; משנה ראשונה, שם ד"ה ונמצאת; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סח סעי' ה; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הכ"א אות א ד"ה וני"ל; דרך אמונה, שם ס"ק רכ.

12. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה קישות; תוספות הרא"ש, שם ד"ה התורם; רש"י, תרומות פ"ב ה"ג ד"ה יודי רבי; סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה אין תורמין חומץ, בשם הרי"ש. יש שהעירו שהרי"ש דחה הבנה זו, ראה: שושנים לדוד, תרומות פ"ג מ"א ד"ה הרי"ב.

ד. תרומה מן היין על החומץ**אבל תורמין יין על חומץ**

ויש חולקים, אין תורמין מן היין על החומץ.¹³

ה. התורם מן החומץ על היין בטעות

היה בלבו לתרום מן היין על היין ונמצא בידו חומץ אינה תרומה

לדעה זו - יש אומרים, אף כשלא התכוון לתרום מן היין דווקא, אלא תרם בסתם, אין תרומתו תרומה.¹⁴

ויש אומרים, דווקא אם התכוון לתרום מן היין ונמצא חומץ נחשבת תרומה בטעות ואינה תרומה, אך אם תרם בסתם, תרומתו תרומה.¹⁵

ויש חולקים, אף אם התכוון לתרום מן היין ועלה בידו חומץ תרומתו תרומה.¹⁶ לדעה זו יש אומרים, בנוסף לתרומה זו עליו לחזור ולתרום.¹⁷

ו. התכוון לתרום חומץ ונמצא יין

היה בלבו לתרום חומץ על חומץ ונמצא החומץ שתרם יין, תרומתו תרומה

לדעה זו יש אומרים, אם התכוון לתרום מן החומץ ונמצא יין תרומתו תרומה, משום שהיין משובח יותר.¹⁸

13. דעת רבי המובאת בירושלמי, תרומות פ"ב ה"ג, ולשיטת הפוסקים כשיטתו לעיל הערה 10.
14. שו"ת חמדת שלמה (ליפשיץ), יו"ד סי' ט, בדעת הרמב"ם. וכך תהיה גם דעות המובאים בהערה 10 הסוברים שהחומץ והיין נחשבים לשני מינים.
15. מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה התורם; מרכבת המשנה (חעלמא), הל' תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה והא דתנן; שו"ת חמדת שלמה (ליפשיץ), יו"ד סי' ט, בדעת התוספות והר"ש; ערוך לנר, נדה ב ע"ב ד"ה בד"ה הי' בודק.
16. רש"י, נדה ב ע"ב ד"ה כל, לדעת רבנן; רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק, לדעת רבנן; גר"א, שנות אליהו תרומות פ"ג מ"א ד"ה התורם חבית, לדעת רבנן. כן משמע מדעת אלו שהעמידו את דין הבודק את החבית (להלן פ"ה הכ"ד) כדעת רבי, אף שמדובר בטעות, ראה: ר"י מלוניל, פסחים קו ע"ב ד"ה הבודק; ר"ן, פסחים כג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה מכאן ואילך.
17. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה קישות, בביאור השני; תוספות הרא"ש, שם ד"ה התורם, בביאור השני. דבר זה נכון רק לסוברים שהחובה לחזור ולתרום נובעת מקנס שלא טעם לפני התרומה, אך לסוברים שהחובה נובעת מחמת הספק שמא לא היה ראוי בזמן התרומה, אם ידוע שהיה חומץ אינו חייב לחזור ולתרום, ראה להלן פ"ה הכ"ב-הכ"ג אות ב.
18. כסף משנה, הל' תרומות פ"א הכ"א; מעשה רקח, שם; לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' סה; ש"ך, שם ס"ק צה; חכמת אדם, שערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' טז; ערוך השלחן, הל' שם

ויש גורסים, 'אין תרומתו תרומה' מפני שנתרם בטעות.¹⁹

תרומות ס"י סח סעי' ג; המעשר והתרומה, פ"ה סעי' ו; חוט שני, ה"ל תרומות פ"ה הכ"א ס"ק לב ד"ה בדיון, ושם כתב שדין זה נכון גם בזמן הזה שאין רבותא לעשר מן היפה. ראה: שלחן גבוה, יו"ד שלא ס"ק קסז, שהתקשה מדוע השמיט זאת השו"ע.
19. ר"י קורקוס, ה"ל תרומות פ"ה הכ"א ד"ה היה בלבו; רדב"ז, שם; מרכבת המשנה (חעלמא), שם ד"ה והנה; ערך לחם, יו"ד ס"י שלא אות סד.

הלכה כב-כג

- א. תרומה בטעות מפירות שחיובם מדאורייתא
 1. בזמן הזה
 2. מעמד התרומה הראשונה והשנייה
- ב. הצורך בתרומה השנייה
 ג. אבטיח שהיה סרוח בעת ההפרשה
 ד. טעימה לפני ההפרשה
 ה. התורם קישות שאינה ראויה למאכל
- ו. דימוע בתרומה דאורייתא
 ז. דימוע התרומות בנותן טעם
 ח. נפלו שתיהן למקום אחד
 ט. הפרשת חומש

התורם חבית של יין על היין ונמצאת חומץ, אם נודע שהיתה חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה, ואם אחר שתרמה החמיצה הרי זו תרומה, ואם ספק תרומה ויחזור ויתרום. וכן התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצא סרוח,¹ או שנמצאו נקורין.

תרם חבית של יין ונמצאת מגולה שאסור לשתותה, תרומה ויחזור ויתרום שנייה,² ואין אחת משתייהן מדמעת בפני עצמה, והאוכל אחת משתייהן אינו חייב חומש.

כיצד, נפלה אחת מהן לתוך החולין אינה מדמעתן, נפלה שנייה למקום אחר אינה מדמעת, נפלו שתיהן למקום אחד מדמעות כקטנה שבשתייהן. וכן אם אכל זר שתיהן משלם כקטנה שבשתייהן וחומשה, וכיצד הוא עושה בשתייהן נותנן לכהן אחד ונוטל מן הכהן דמי הגדולה.

א. תרומה בטעות מפירות שחיובם מדאורייתא

וכן התורם קישות ונמצאת מרה

הוא הדין בפירות שחיובם מן התורה, שתרומתו תרומה ויחזור ויתרום.³

1. תרומות, פ"ג מ"א; שו"ע, יו"ד ס"י שלא סעי' סה.

2. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ו.

3. שיטה לא נודע למי, קידושין מו ע"ב ד"ה והתנן; דרך אמונה, הל' תרומות פכ"א הכ"ב ס"ק רלא.

אך לסוברים להלן אות ב, שהחשיבוהו כשוגג הקרוב למזיד מפני שהיה עליו לטעום לפני הפרשת הפירות, שבטבל דרבנן טעימה מותרת, יש לעיין האם גם בפירות שחיובם מדאורייתא שאינו יכול לטעום אותם ללא מעשר, קנסוהו בשוגג.

ב. הצורך בתרומה השנייה

תרומה ויחזור ויתרום

לדעה זו, התרומה השנייה נדרשת מחמת הספק אם הירק ראוי לתרומה בעת ההפרשה.⁴ לפיכך חייב בתרומה שניה אפילו אם היה שוגג גמור.⁵ ויש מי שאומר, מפני שתרם בטעות ספק אם חלה קדושת תרומה על מה שהפריש ולפיכך אם הפריש במזיד מן הירק הרע תרומתו תרומה.⁶ ויש מי שאומר, התרומה הראשונה חלה בוודאי, והתרומה השנייה נדרשת מחמת קנס שקנסוהו חכמים אם תרם במזיד או בשוגג הקרוב למזיד, מפני שהיה עליו לבדוק אם הירק מקולקל.⁷ לדעה זו -

יש אומרים, אם תרם בשוגג שאינו קרוב למזיד תרומתו תרומה.⁸
 ויש אומרים, אין תרומתו תרומה.⁹

ויש אומרים, גם אם תרם במזיד גמור אין תרומתו תרומה כלל.¹⁰

ויש אומרים, בקישות מרה התרומה הראשונה בוודאי אינה קדושה, וקנס חכמים הוא להחשיבה כקדושה אפילו שאינה ראויה למאכל.¹¹

-
4. ירושלמי, תרומות פ"ג ה"א; ריבמ"ץ, תרומות פ"ג מ"א ד"ה התורם קישות; רמב"ם, פיהמ"ש שם ד"ה סרוח; תוספות רבינו שמואל, קידושין מו ע"ב ד"ה כדרי אלעאי. וכך כתבו בדעת הרמב"ם, הלי תרומות פ"ה הכ"א: כסף משנה, שם ד"ה ומ"ש; רדב"ז, שם ד"ה ואם ספק; בן ידיד, שם; מחנה אפרים, הלי נדרים סי' ג ד"ה ולכאורה; קרן אורה, יבמות פט ע"א ד"ה ובלאו הכי, ושם הקשה מדוע פסק כירושלמי ולא כבבלי; שושנים לדוד, תרומות פ"ג מ"א ד"ה הר"ב; תוספות אנשי שם, שם ד"ה בר"ב; מהר"ם שיק, שם ד"ה התורם.
5. מראה הפנים, תרומות פ"ג ה"א ד"ה התורם קישות.
6. מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה התורם.
7. יבמות, פט ע"א; תוספות, שם ד"ה קישות; תוספות הרא"ש, שם ד"ה התורם; רשב"א, שם ד"ה אין תורמין; ריטב"א, שם ד"ה תנן התם; רמב"ן, בבא בתרא פד ע"ב ד"ה ואיכא; תפארת ישראל, תרומות פ"ב מ"ו יכין אות לה; תוספות אנשי שם, תרומות פ"ג מ"א ד"ה התורם; ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סח סעי' ו-ז.
- יש שהסתפקו, אם אפשר לבאר כך גם בדעת הרמב"ם, ראה: ערוך לנר, יבמות פט ע"א ד"ה בד"ה קישות; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"כ גידולי ציון אות ג.
- יש שביארו כשיטה זו גם בדעת הירושלמי, ראה: תוספות, בבא בתרא קמג ע"א ד"ה אין לך; רש"ס, תרומות פ"ג ה"א ד"ה דספק אוכל.
8. ריטב"א, קידושין מו ע"ב ד"ה ותירצו; משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת מרה, בפירוש הראשון.
9. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת מרה, בפירוש השני.
10. ריטב"א, קידושין מו ע"ב ד"ה אשתכח; משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת מרה, בביאור הרע"ב; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכט סוף ד"ה וכן התורם.
11. ערוך השלחן, הלי תרומות סי' סח סעי' ח; מעדני ארץ, הלי תרומות פ"ה הכ"ב אות ב ד"ה

ג. אבטיח שהיה סרוח בעת ההפרשה

ואם ספק, תרומה ויחזור ויתרום. וכן התורם קישות ונמצאת מרה,
אבטיח ונמצא סרוח

לדעה זו, חובת התרומה השנייה מחמת הספק, אך אם בוודאות היה האבטיח מקולקל בעת ההפרשה אין תרומתו הראשונה תרומה כלל.¹²
ויש אומרים, גם לדעה זו עשאוהו כספק ותרומתו תרומה ויחזור ויתרום.¹³
ויש אומרים, גם אם היה הירק מר בוודאות בעת ההפרשה, קנסוהו שיתרום שנית.¹⁴

ד. טעימה לפני ההפרשה

החושש שמא הקישות שלפניו מרה -¹⁵
יש אומרים, עליו לטעום לפני שיפריש.¹⁶
ויש אומרים, יפריש מיניה וביה מעט, יטעם, ואם ראוי יפריש מן הנותר.¹⁷

-
- ובביאור הגר"א, בהבנת הגר"א בשנות אליהו, תרומות פי"ג מ"א ד"ה התורם קישות.
12. כסף משנה, ה"ל תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה ומ"ש; בן ידיד, שם; מעדני ארץ, שם אות ב ד"ה ולפי"ז; דרך אמונה, שם ס"ק רלא; תוספות אנשי שם, תרומות פי"ג מ"א ד"ה בר"ב ד"ה התורם.
13. מראה הפנים, תרומות פי"ג ה"א ד"ה התורם חבית; חזון נחום, תרומות פי"ג מ"א ד"ה אבל קשה; כרם ציון השלם, ח"ג הלכות פסוקות פ"כ גידולי ציון אות ג ד"ה ולענין; חידושי הגר"א ז"ל מלצר, זרעים ה"ל תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה אולם. כן ביארו בשיטת הירושלמי: תפארת ישראל, תרומות פי"ג מ"א יכין אות ו; מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה הכ"ב אות ב ד"ה ואולי.
14. כך דעת הסוברים לעיל הערה 7. ודעת הסוברים שהלכה זו נובעת מחמת שטעה שבהפרשתו, ראה: מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה ונמצא הענין.
15. ראה: מעדני ארץ, ה"ל תרומות פ"ה ה"א הערה 119, שהסתפק מתי חייב לחשוש לקלקול ולבדוק.
16. לחם שמים, תרומות פי"ג מ"א ד"ה ולי"ג; תפארת ישראל, שם יכין אות ג; פרי מגדים, יו"ד סי' צו שפתי דעת ס"ק י ד"ה עיין, בדעת הצמח צדק; שו"ת יהודה יעלה, יו"ד סי' קעג ד"ה ובאמת לעני"ד; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכט סוף ד"ה וכן התורם; שו"ת ציץ אליעזר, חלק כא תרומת הכרי פי"ג מ"א ד"ה ואף.
ויש שכתבו, שיתכן שאף התוספות מסכימים לשיטה זו, ראה: יד דוד, יבמות פט ע"א ד"ה תוספות ד"ה איבעי; תבואות שור, יו"ד סי' מב אות ד, באפשרות השנייה.
17. תוספות, יבמות פט ע"א ד"ה איבעי; תיו"ט, תרומות פי"ג מ"א ד"ה ונמצא; שושנים לדוד, שם ד"ה תיו"ט; ב"ח, יו"ד סי' צו אות ד; שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד סי' קמד ד"ה מיהו בזה, אף לשיטת המתירים טעימה בשאר איסורים; באר יעקב (ברלין), יו"ד סי' מב ד"ה אמנם, בשיטת ה"ט"ז; דרך אמונה, ה"ל תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רכח.

ה. התורם קישות שאינה ראויה למאכל

וכן התורם קישות ונמצאת מרה

יש אומרים, דווקא כשהיא ראויה לאכילה על ידי הדחק, אך אם אינה ראויה כלל אינה תרומה כלל.¹⁸

ויש אומרים אף אם אינה ראויה לאכילה תרומתו תרומה,¹⁹ משום שממינה נאכל,²⁰ או משום שהייתה ראויה קודם לכן.²¹

ו. בזמן הזה

תרומה ויחזור ויתרום

יש מי שכתב, בזמן הזה שמותר להפריש מן הרע, אינו צריך לחזור ולתרום במקרים המובאים כאן.²²

ויש שמשמע מדבריהם, שנוהגים דינים אלו גם בזמן הזה.²³

ויש שהסתפקו בכך.²⁴

ויש שכתבו, בזמן הזה רק את המעשרות, שחייב להפרישם מן היפה, צריך לחזור ולעשר.²⁵

ויש שהעירו, שלשיטת הסוברים שאין איסור במשקין מגולים בזמן הזה - אם תרם מחבית מגולה תרומתו תרומה ואינו צריך לחזור ולתרום.²⁶

וכעין זה לגבי חבית יין, ראה: רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק; תוספות, שם ד"ה הבודק; ריטב"א, שם ד"ה הבודק, בפירוש השני.

18. שיטה לא נודע למי, קידושין מו ע"ב ד"ה שאני התם, בשם הראב"ד; רשב"א, עירובין כח ע"ב ד"ה זה וזה; ריטב"א, שם ד"ה זה וזה; חידושי הר"ן, שם ד"ה זה וזה; מהר"י בירב, קידושין מו ע"ב ד"ה שנאמר ולא; מלאכת שלמה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה תרומה, בשם ה"ר יהוסף; משנה ראשונה, שם ד"ה ונמצאת מרה, בפירוש הראשון; שו"ת משפט כהן, סי' מח; דרך אמונה (ה' תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רכט; שם, ציון ההלכה ס"ק תפו).

19. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ונמצאת מרה, בפירוש השני.

20. מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה התורם.

21. שיטה לא נודע למי, קידושין מו ע"ב ד"ה שאני התם, בפירוש השני; מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה ה"ג אות ו ד"ה ואם.

22. חוט שני, ה' תרומות פ"ה הכ"א ס"ק לב ד"ה תרם.

23. כך ככל הנראה דעת הסוברים שחייבוהו לתרום שנית מפני שתרום בטעות ולא מפני שתרום מן הרע. ראה: מאירי, קידושין מו ע"ב ד"ה ונמצא.

24. מעדני ארץ, ה' תרומות פ"ה הכ"ב אות ב ד"ה ואמנם.

25. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכט סוף ד"ה כיצד נפלה.

26. שלחן גבוה, יו"ד שלא ס"ק קע, בטעם השמטת השו"ע דינים אלו.

ז. מעמד התרומה הראשונה והשנייה

ואין אחת משתייהן מדמעת בפני עצמה, והאוכל אחת משתייהן אינו חייב חומש... נותנן לכהן אחד ונוטל מן הכהן דמי הגדולה

לדעה זו, שתי התרומות נחשבות לספק תרומה,²⁷ ולפיכך - אסורות לזרים;²⁸ אינן מדמעות; אין חייבים עליהן חומש; על הכהן לשלם על אחת מהן; צריך להפריש על התרומה הראשונה תרומות ומעשרות לפני אכילתה²⁹ ואת התרומה השנייה מפריש בלא ברכה.³⁰

ויש אומרים, דין זה נכון רק במקרה של יין שנמצא חומץ, אך באבטיח שנמצא סרוח וקישות שנמצאה מרה התרומה הראשונה שהופרשה נחשבת כתרומה ודאית,³¹ ולפיכך - היא מדמעת;³² חייבים עליה חומש ואין הכהן משלם עליה.

ויש אומרים, במקרה של קישות שנמצאה מרה, התרומה השנייה נחשבת לתרומה בוודאי, והתרומה הראשונה אינה תרומה אלא מדברי חכמים והתייחסו אליה כספק תרומה לכל עניין.³³

-
27. כך לדעת הסוברים שמספק הורו לו לחזור ולתרום, ראה לעיל הערה 4.
28. ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק צו; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רלו.
29. תירו"ט, תרומות פ"ג מ"א ד"ה תרומה; משנה ראשונה, שם ד"ה תרומה; תפארת ישראל, שם יכין אות ז; מרכבת המשנה (חעלמא), הלי תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה והא דתנן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רלו; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכט סוף ד"ה ואם ספק; המעשר והתרומה, פ"ה בית האוצר ס"ק ו.
- יש שמשמע מדבריהם שאת התרומה השנייה אינה תורם גם על הראשונה, ולפיכך כתבו שהתרומה השנייה היא בכמות קטנה יותר, ראה: ריבמ"ץ, תרומות פ"ג מ"א ד"ה אם ספק; ר"ש, שם ד"ה ואין; רע"ב, שם ד"ה תרומה; רא"ש, שם מ"ב ד"ה נפלה; משנה ראשונה, שם ד"ה מדמעות; תפארת ישראל, שם יכין אות י.
- יש שביארו כן גם בדעת הרמב"ם, ראה: ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הכ"ב ד"ה ואין אחת; שושנים לדוד, תרומות פ"ג מ"ב; חידושי מהרי"ח, שם ד"ה מדמעות.
- יש שלא כתבו כן, ומדבריהם משמע שתרומתו השנייה תורם גם על שיעור הראשונה, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש תרומות פ"ג מ"ב; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ג הכ"ג ס"ק רמח. ראה: לחם שמים, תרומות פ"ג מ"א ד"ה והשתא, שהסתפק בזה.
30. מאירי (בבא בתרא צו ע"א; פסחים קז ע"א ד"ה ונחלקו; נדה ב ע"ב ד"ה הבודק); דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ב ס"ק רכו.
31. כך לדעת הסוברים שקנסוהו לחזור ולתרום, אך מעיקר הדין תרומתו תרומה, ראה לעיל הערה 7.
32. מלאכת שלמה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה תרומה, בשם ה"ר יהוסף.
33. כך לדעה שהובאה לעיל הערה 11.

ח. דימוע בתרומה דאורייתא

נפלה אחת מהן לתוך החולין אינה מדמעתן

יש אומרים, דין זה אינו אלא בתרומה שחיובה מדרבנן, אך בתרומה דאורייתא כל אחת מן התרומות נחשבת כתרומה ודאית.³⁴

ויש אומרים, אף בתרומה דאורייתא הקלו מכיון שהדימוע מדרבנן.³⁵

ט. דימוע התרומות בנותן טעם

נפלה אחת מהן לתוך החולין אינה מדמעתן

אם נפלה התרומה ונתנה טעם במאכל -

יש אומרים, יש לבטלה בשישים.³⁶

ויש אומרים, אף במקרה זה בטלה ברוב.³⁷

י. נפלו שתיהן למקום אחד

נפלו שתיהן למקום אחד מדמעות כקמנה שבשתיהן

ויש אומרים, אם בהפרשה השנייה לא תרם גם כנגד הראשונה, מדמעת כנגד התרומה הראשונה גם אם היא הגדולה, מחשש שמא היא טבל.³⁸

יא. הפרשת חומש

והאוכל אחת משתיהן אינו חייב חומש

יש אומרים, אף אין צריך להפריש את החומש.³⁹

ויש אומרים, חייב להפריש את החומש משום כפרה, אלא שלאחר מכן מוכרו לכהן.⁴⁰

34. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"ב ד"ה נפלה; מהר"ם שיק, שם; חזון עובדיה, תרומות ומעשרות עמ' רט.

35. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"ב ד"ה נפלה, מלשון הרמב"ם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הכ"ג ס"ק רמה.

36. לחם משנה (ליפשיץ), תרומות פ"ג מ"ב ד"ה וני"ל; צבא רב, שם ד"ה במתניתין; חזון נחום, שם ד"ה כתוב; משנה ראשונה, שם ד"ה מדמעות; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הכ"ג ס"ק רמט.

37. יד דוד, תרומות פ"ג מ"ב ד"ה אין תורמין, בדעת הרמב"ם.

38. חידושי מהרי"ח, תרומות פ"ג מ"ב; צבא רב, שם.

39. משנה ראשונה, תרומות פ"ג מ"א ד"ה ואין חייבין; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קכט ד"ה והאוכל אחת, בדעת הרע"ב.

40. משנה למלך, הל' תרומות פ"י הי"ד; רבי עקיבא איגר, תרומות פ"ג מ"א אות כה.

הלכה כד

- א. בדיקת החבית
- ב. מעמד התרומה שהפריש
- ג. כשהחומץ חזק או חלש
- ד. תרומה שנייה

הבודק את החבית והניחה להפרישה תרומה על אחרים עד שתעשה כולה תרומה ויתננה לכהן, ולאחר זמן בדקה ומצאה חומץ, מעת שבדקה תחלה עד שלושה ימים ודאי יין וכל יין שחשב באותן הימים שהתרומה שלו בחבית זו הרי הוא מתוקן, מכאן ואילך ספק וצריך להפריש ממנו תרומה שנייה.¹

א. בדיקת החבית

הבודק את החבית

יש שמשמע מדבריהם, רק אם בדק את החבית בטעימה הרי זו ראייה שהיא יין בשלושת הימים הבאים, אך לא אם בדק רק על ידי ריח.²
ויש סוברים, אף אם בדק את החבית על ידי ריח הרי זו ראייה שבשלושת הימים הבאים דינה כיון.³

ב. מעמד התרומה שהפריש

מכאן ואילך ספק

לדעה זו -

יש אומרים, אין זה אלא בתרומה שחיובה מדרבנן, אך אם חיובה מן התורה לאחר ג' ימים אין תרומתו תרומה בוודאי.⁴

-
1. תוספתא, תרומות פ"ד ה"ח; נדה, ב ע"ב; קידושין, עט ע"א; בבא בתרא, צו ע"א, כדעת רבי יוחנן; שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' סה. בענין תרומה על מה שכבר נאכל, ראה להלן פ"ה הכ"ו.
 2. רש"י, נדה ב ע"ב ד"ה היה בודק; רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק; תורת חיים, שם ד"ה הבודק, בדעת הרמב"ם; דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רנה.
 3. תוספות, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק; ריטב"א (שם ד"ה הבודק בפירוש הראשון; קידושין עט ע"א ד"ה ושמואל, בפירוש הראשון); ביאור הגר"א, או"ח סי' רעב סעי' א ד"ה ואין מקדשין.
 4. טורי אבן, תרומות פ"ה הכ"ד.

ויש אומרים, אם בדק בעיתים שבהם היין עלול להחמיץ תרומתו תרומה בוודאי.⁵

ויש חולקים, גם לאחר שלושה ימים תרומתו תרומה בוודאי.⁶

ויש אומרים, לאחר שלושת הימים הראשונים אין תרומתו תרומה בוודאות.⁷

ויש אומרים, מעמד התרומה כספק מן העת שבדק את החבית, ובשלושת הימים שקדמו לזמן שנמצא חומץ בוודאי אינה תרומה.⁸

ג. כשהחומץ חזק או חלש

מכאן ואילך ספק

יש אומרים, אם מצא חומץ חזק, בוודאי החמיץ לכל הפחות לפני שלושה ימים, ובשלושת ימים אלו אין תרומתו תרומה בוודאי.⁹

ויש שהסתפקו בכך.¹⁰

ויש אומרים, אם מצא חומץ חלש, שבוודאי החמיץ בתוך שלושת הימים האחרונים, צריך לאמוד אימתי החמיץ ורק זמן זה נחשב לספק.¹¹

ד. תרומה שניה

וצריך להפריש ממנו תרומה שנייה

יש אומרים, את התרומה השנייה חייב להפריש דווקא מאותו היין, אך מייין אחר אינו יכול להפריש שמא הוא מן החיוב על הפטור.¹²

-
5. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רס.
 6. לדעה זו, הברייתא שהובאה לעיל הערה 1 נאמרה לדעת רבי, אך רבנן חולקים וסוברים שאין פגם בכך שהחבית הפכה לחומץ. ראה: רש"י, נדה ב ע"ב ד"ה כל; רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה הבודק; ר"י מלוניל, פסחים קו ע"ב ד"ה הבודק; ר"ן, פסחים כג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה מכאן ואילך; גר"א, שנות אליהו תרומות פ"ג מ"א ד"ה התורם חבית.
 7. כדעת רבנן בקידושין עט ע"א, ראה: ריטב"א, שם ד"ה והשתא (אך ראה להיפך ריטב"א, נדה ב ע"ב ד"ה מאן תנא); רשב"א, נדה ב ע"ב ד"ה מדאמרין; רשב"ץ, שם ד"ה היה; האשכול (מהדורת אוירבך), נדה סי' לא.
 8. סמ"ג, עשין סי' קלד ד"ה תניא בפרק המוכר, בשם ר"ת שפסק כדעת רבי יהושע בן לוי, בבא בתרא צו ע"א.
 9. בבא בתרא צו ע"א, כדעת דרומאי, ראה: יד רמ"ה, שם ד"ה דרומאי, אות לז.
 10. ראשונים נוספים ייחסו חשיבות לדעתם של דרומאי בקביעת ההלכה, אך לא כתבו בפירוש שהלכה כמותם גם לעניין זה, ראה: רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה חד אמר; ריטב"א, שם ד"ה ולענין פסק הלכה; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הכ"ד; כסף משנה, שם.
 11. רשב"ם, בבא בתרא צו ע"א ד"ה אחרונים, בדעת רבי יוחנן; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רסג.
 12. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רסז.
 12. יד רמ"ה, בבא בתרא צו ע"א ד"ה מאי קאמר; דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ס"ק רסו.

הלכה כה

- א. בדיקת החבית בשאר ימות השנה
 ב. בדיקת יין מגתו
 ג. יין מגתו שנמצא חומץ

בשלישה פרקים צריך לבדוק את היין שהניחו להפריש עליו שמא החמיץ, ואלו הן: בקדים של מוצאי החג, ובהוצאת הסמדר, ובשעת כניסת מים לבוסר,¹ ויין מגתו מפרישין עליו בחזקת שהוא יין ארבעים יום.²

א. בדיקת החבית בשאר ימות השנה

בשלישה פרקים צריך לבדוק את היין שהניחו להפריש עליו שמא החמיץ

בשאר ימות השנה אם בדק פעם אחת לאחר שהניח את החבית, אינו צריך לבדוק שוב ויכול להפריש ולסמוך על החזקה שהוא יין. אך כשהגיעו פרקי זמן הללו בהם יש חשש גדול להחמצה, עליו לבדוק.³ ואם הוא יין מגתו, אינו צריך לבדוק במהלך השנה אלא רק בזמן הפרקים הללו.⁴

ב. בדיקת יין מגתו

ויין מגתו מפרישין עליו בחזקת שהוא יין ארבעים יום

לדעה זו - יש אומרים, אפילו כשנעשה היין באחד מפרקי הזמן הללו אינו צריך בדיקה.⁵

1. גיטין, פ"ג מ"ח. בטעם פרקי זמן אלו, כתבו הפרשנים שבזמנים אלו דרך היין להחמיץ, ראה: רמב"ם, פיהמ"ש גיטין פ"ג מ"ח; תפארת ישראל, שם יכין אות מט; ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הכ"ה ד"ה בשלישה; מאירי, גיטין לא ע"א ד"ה ר' יהודה.
 2. ירושלמי, גיטין פ"ג ה"ח.
 3. דרך אמונה, הלי תרומות פ"ה הכ"ה ס"ק רסט.
 4. דרך אמונה (הלי תרומות פ"ה הכ"ה ס"ק רעד; שם ציון ההלכה ס"ק תקנא).
 5. ר"י קורקוס, הלי תרומות פ"ה הכ"ה ד"ה ויין; דרך אמונה, שם ס"ק רעג.

ג. יין מגתו שנמצא חומץ

ויין מגתו מפרישין עליו בחזקת שהוא יין ארבעים יום

לדעה זו - אם מצא שהיין החמיץ אחרי ארבעים יום יש לחשוש רק מתחילת יום הארבעים ולא לפני כן.⁶ ואם מצא שהיין החמיץ בתוך ארבעים יום, אינו חושש למפרע אלא מעת שמצא.⁷

6. דרך אמונה, ה'ל' תרומות פ"ה הכ"ה ס"ק רעד.

7. דרך אמונה, ה'ל' תרומות פ"ה הכ"ה ס"ק רעה.

הלכה כו

- א. הנחת פירות להפריש עליהן
- ב. אומדן הפירות שהניח
- ג. מצאם שאבדו
- ד. תקופת החשש למפרע
- ה. הפרשה על הפירות שנאכלו
- ו. מעמד התרומה השנייה

המניח פירות להיות מפריש עליהן עד שיעשו תרומה אע"פ שאין מפרישין לכתחלה אלא מן המוקף אם הפריש הרי הן בחזקת קיימין.¹ מצאן שאבדו הרי זה חושש לכל מה שתקן שמא לא הפריש עליהן אלא אחר שאבדו ולפיכך מפריש תרומה שנייה.²

א. הנחת פירות להפריש עליהן

המניח פירות להיות מפריש עליהן

יש אומרים, דווקא אם מניח בכוונה רשאי להפריש עליהם בחזקת שהם קיימים, אך אינו רשאי להפריש על פירות שאינם לפניו ולא נתן דעתו עליהם מראש.³

ב. אומדן הפירות שהניח

הרי הן בחזקת קיימין

יש אומרים, כאשר מניח פירות להפריש עליהם, עליו לשער את מידת התחסרות הפירות בזמן שהייתם, ולהפריש לפי מידתם המשוערת.⁴ ויש שהסתפקו בכך.⁵

ג. מצאם שאבדו

מצאן שאבדו הרי זה חושש לכל מה שתקן

יש אומרים, דין זה נכון גם במצא את הפירות מקולקלים.⁶

1. גיטין, פ"ג מ"ח.
2. גיטין, לא ע"ב, כדעת רבנן.
3. תפארת יעקב (גזונדהייט), גיטין לא ע"א ד"ה במשנה.
4. רש"ש, גיטין לא ע"א ד"ה במשנה; גרש ירחים, שם אות קעז.
5. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה הכ"ו ציון ההלכה ס"ק תקסח.
6. חסדי דוד, גיטין פ"ג ה"ד; חתם סופר, גיטין לא ע"א ד"ה בחזקת; תפארת יעקב (גזונדהייט),

ויש חולקים, אם מצא את הפירות מקולקלים אינו חושש אלא משעה שיש חשש שהתקלקלו,⁷ ורק בפירות שאבדו מרשותו חושש משעה שהניחם.⁸
 אם יודע שהפירות שאבדו או נגנבו קיימים ברשות אחרת -
 יש אומרים, פירותיו מתוקנים ואין צריך להפריש תרומה שנייה.⁹
 ויש אומרים, צריך להפריש תרומה שנייה.¹⁰

ד. תקופת החשש למפרע

הרי זה חושש לכל מה שתקן

יש אומרים, כל הפירות שתיקן מעת שהניח את הפירות הרי הם בחשש טבל.¹¹
 ויש אומרים, מעת לעת משעה שבדק את הפירות אינו צריך לחשוש, ופירות שעושר באותה שעה הרי הם מתוקנים.¹²
 ויש שהסתפקו להקל בכך בפירות שנגנבו, אך לא בפירות שהרקיבו.¹³

ה. הפרשה על הפירות שנאכלו

ולפיכך מפריש תרומה שנייה

יש אומרים, אינו צריך להפריש תרומה שנייה אלא אם נותרו פירות שעדיין לא נאכלו, ולא יפריש אלא על הנותרים.¹⁴

שם ד"ה אם אבדו; יד אליעזר (ניצברג), ח"א סי' פא ד"ה ועיין בבלתי.

7. על פי תוספתא, גיטין פ"ג ה"ב.
8. רשב"א, גיטין לא ע"ב ד"ה מהו דתימא; ריטב"א, חידושים מכת"י שם ד"ה פשיטא; גינת ורדים, כלל סב ד"ה ובזה; שו"ת בנין עולם (חבר), יו"ד סי' א אות א; דרך אמונה, ה' תרומות פ"ה הכ"ו ס"ק רפא.
- ראה להלן הערה 24 שיש שהעמידו בפירות שאבדו מרשותו ולא בפירות שנקבו, מחמת הגדרת הפירות כספק טבל ולא ודאי.
9. דברי יחזקאל (ברנשטיין), סי' לה אות א ד"ה ועיי' נראה.
10. איילת השחר (שטיינמן), גיטין לא ע"א ד"ה אם אבדו.
11. ר"י קורקוס (ה' תרומות פ"ה הכ"ו; ה' מעשר פ"ז ה"ד); כסף משנה (ה' תרומות פ"ה הכ"ו; ה' מעשר פ"ז ה"ד); ה' מעשר שני פ"ד ה"ג); רדב"ז, ה' תרומות פ"ה הכ"ו ד"ה המניח; בית יעקב (בירב), שם; דרך המלך, שם ד"ה מצאן; דרך אמונה, שם ס"ק רפב; יצחק ירנן, ה' מעשר פ"ז ה"ד ד"ה המניח; לחם יהודה, שם; חסדי דוד, דמאי פ"ה ה"ג ד"ה ומתוך; ערוך השלחן, ה' מעשרות סי' קו אות ט; עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קלב.
12. רדב"ז, ה' מעשר פ"ז ה"ד ד"ה מצאן שאבדו; עשר תעשר, שער הלכה ה' רסא, לדעה שנייה.
13. חתם סופר, גיטין לא ע"א ד"ה בחזקת.
14. רש"י, גיטין לא ע"א ד"ה הרי זה חושש; ר"ן, שם טו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ואם אבדו; רש"י, גיטין לא ע"א ד"ה רש"י ד"ה ה"ז; הערות הגרי"ש אלישיב, שם ד"ה ולדעת; תוספות רי"ד,

יש אומרים, יפריש גם על הפירות שכבר אכל.¹⁵
 לדעה זו -

יש אומרים, אם תמו גם הפירות שביקש לתקן יפריש עליהם ממקום אחר.¹⁶
 יש אומרים, יפריש על הפירות שאכל רק אם נשאר מעט מהם, אך אם כלו
 אינו מפריש ממקום אחר.¹⁷
 לדעה זו -

יש אומרים, התרומה על מה שכבר אכל אינה קדושה אלא חובה ממונית
 לשבט הכהונה.¹⁸
 יש שמשמע מדבריהם שהיא תרומה גמורה.¹⁹

ו. מעמד התרומה השנייה

ולפיכך מפריש תרומה שנייה

יש אומרים, התרומה השנייה מעמדה כספק תרומה,²⁰ ודיניה דומים למובא
 בהלכות כב-כג.²¹ ולפיכך יש אומרים, בדמאי אינו צריך להפריש תרומה שנייה.²²

-
- קידושין עט ע"ב ד"ה היה בודק; שער המלך, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ד"ה וראיתי; רע"ב,
 גיטין פ"ג מ"ח ד"ה ה"ז חושש; חידושי מהרי"ח, שם; דרך אמונה, שם ס"ק רסה; גדולי
 הקדש, הלי חלה סי' שכג ס"ק ה; פרי חדש, או"ח סי' תנו ס"ק א ד"ה ומה שכתב; שו"ת ציץ
 אליעזר, ח"א סי' ג אות ב-ג. יש שהעמידו גם את דעת רש"י והרע"ב בשיטת החולקים, ראה:
 תי"ט, גיטין פ"ג מ"ח ד"ה הרי זה חושש.
15. תי"ט, גיטין פ"ג מ"ח ד"ה הרי זה חושש, בדעת הרמב"ם, רש"י ורע"ב; תוספות ר"ד,
 קידושין עט ע"ב ד"ה היה בודק, בדעת רש"י; ברכי יוסף, יו"ד סי' שכג אות ד; מעשה חשב, על
 שער המלך הלי תרומות פ"ה הכ"ד אות שעג, בדעת התוספות; שו"ת בית יצחק (שמלקיש),
 יו"ד ח"א סי' קג אות ו; שו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' מו; שו"ת שבט הלוי, ח"ג סי' קנו; ראה:
 עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קלב, שהביא ראיות לשיטה זו.
16. שו"ת בית שערים, יו"ד סי' תיב. וכן נראה מלשון הכתב סופר, גיטין לא ע"א ד"ה אם אבדו.
17. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"ב סי' קלד, אות ו; טל תורה, דמאי פ"ז ה"ב; חלת לחם,
 סי' ב שירי ברכה ס"ק כא סוף ד"ה מותר לאכול. יש מי שהעיר, שלא משמע כך מלשון של
 תוספות יום טוב, ראה: הערות משנת העמרמי, על שו"ת בית שערים יו"ד סי' תיב.
18. כך כתבו בשיטת התוספות יום טוב: ישועות מלכו, הלי תרומות פ"ה הכ"ד; גדולי הקדש, הלי
 חלה סי' שכג ס"ק ה; שו"ת רבי עקיבא יוסף, יו"ד ח"א סי' קכא ד"ה ועוד מביא; שו"ת בית
 יצחק (שמלקיש), יו"ד ח"א הגהות ומפתחות סי' קג; שו"ת הר צבי, זרעים ח"א סי' מב אות ו.
19. שו"ת בית שערים, יו"ד סי' תיב; טל תורה, דמאי פ"ז ה"א; כתב סופר, גיטין לא ע"א ד"ה אם
 אבדו; תורת הארץ, ח"א פ"ב ס"ק א ד"ה ומ"ש כת"ר.
20. רמב"ם, הלי מעשר פ"ז ה"ד; כסף משנה, שם; משנה למלך, שם; בשיטת הרמב"ם; נאם דוד,
 שם ד"ה ועל דברי מרן; מטא אפרים, הלי תרומות פ"ה הכ"ד ד"ה ובהכי ניחא; אבי עזרי, שם
 ד"ה ונראה; מחנה אפרים, הלי אישות סי' ג ד"ה אבל לע"ד.

ויש אומרים, התרומה השנייה דינה כוודאי תרומה.²³
ויש אומרים, אם הפירות אבדו או נגנבו מעמד התרומה השנייה כספק, ואם נרקבו נחשבת התרומה השנייה כוודאית.²⁴
ויש אומרים, אם הפירות לפנינו התרומה השנייה תרומה בוודאי, ואם כבר נאכלו התרומה השנייה אינה אלא ספק.²⁵
ויש אומרים, לעניין קדושת התרומה ודיניה נחשבת כוודאי, ולעניין חובת הנתינה הממונית נחשבת כספק.²⁶

-
21. רדב"ז, הלי' תרומות פי"ה הכ"ו ד"ה ואני אומר; דרך אמונה, שם ס"ק רפג.
22. חסדי דוד, דמאי פי"ה ה"ג ד"ה ומתוך.
23. עשר תעשר, שער הלכה מטעמים ס"ק קלב; ערוך השלחן, הלי' תרומות ס"י סח סעי' יד.
24. גינת ורדים, כלל סב ד"ה ובוה; דברי יחזקאל (ברנשטיין), סי' לה אות א ד"ה וע"כ נראה.
כעין זה, ראה: שער המלך, הלי' תרומות פי"ה הכ"ד; מים חיים (די סילוח), גיטין לא ע"ב ד"ה ומיהו קשה; חידושי מהר"י שפירא, חולין י ע"ב ד"ה ובוה; חידושי בתרא, גיטין לא ע"א אות שיח ד"ה וי"ל.
25. חתם סופר, גיטין לא ע"א ד"ה מצאן.
26. כתב סופר, גיטין לא ע"ב ד"ה וכשאני.

מפתח ערכים

הוראות

הערכים נחלקים עד שתי רמות חלוקה.

ציון המקום בספר :

האות הראשונה בציון המקום בכל ערך היא הפרק (א),

האות השנייה היא ההלכה בפרק (א),

האות השלישית היא הסימן באותה הלכה (א),

המספרים מציינים הערה באותה הלכה.

הסימון (;) מכוון לציון נוסף של אותו ערך.

מאיזה חלק מהתרו"מ רשאי לתרום	ד,י,ח	אבטיח, תרומה בנמצא סרוח	ה,כב-כג; ה,כב-כג,ו
שיעור הפרשתו תרומה גדולה מפירות יתומים,ג	ב,ד,ז,ח	אבינות, הגדרתם	ב,ד,ז,ח(8)
ארי ולסטים		אדום (ארץ) , חיוב תרומות ומעשרות	א,א,ד
חובת נתינת תרו"מ כשהציל מהם	ב,י,י(14)	אוכל אדם	
אריס		הגדרתו לחיוב תרומה	ב,א,א
בקרקע של ישראל -		היוצאים מכלל אוכל אדם	ב,ג
נאמנותו לומר שעושה	א,יט	כשזרעו למאכל בהמה	ב,ב,ה
דין התרו"מ שתרם כשעיקב בעל הבית	ד,י,ג-ד	אורח , רשאותו לתרום על פירות בעל הבית	ד,י,ב,ב; ד,י,ג,ד; ד,י,ג,ח; ד,י,ג,ט
סמכותו לעשר ולחלק המעשרות	ד,י,ב	אורים ותומים , הצורך להישאל בהם	א,ב,ג,ג,3
סמכותו לתרום ומקורה		לפני יציאה למלחמה	
ומאיזה חלק בשדה	ד,י,א; ד,י,ה	אילים	
ארם נהריים , מיקומה	א,ט,א	בתרומות ומעשרות	ד,ד
ארץ ישראל		הפרשה על ידו כשאחר מברך	ד,ד,ג; ד,ד,ז,ח(14)
אופן הקידוש	א,ה,ב	שחיטתו	ד,ד,ז(12)
אופן קידושה בימי עזרא	א,ה,ד,1	אילן	
דרגת חיוב תרו"מ בה	א,א	בכלים שונים -	
הגדרתה לעניין תרו"מ	א,ב	הגדרתו לעניין עציץ נקוב	ה,ט,ב,7
קדושתה	א,ה,א	בעציץ	ראה ערך עציץ
אשקלון , קדושתה, תחומה וזיהויה	א,ה,ח,2	בעציץ נקוב באוויר -	
אתרוג		האם נחשב כמחובר לקרקע	ה,ט,ז
הידור לקנותו מכהנים ולווים	ב,א,21(2)	מקצת שורשיו בארץ ומקצתם בחו"ל	א,כד
הפרשה מאתרוגים פסולים		עומד בארץ ונוטה לחו"ל ולהיפך	א,כד
על אתרוגים כשרים	ה,א,ד	אפוטרופוס	
הפרשה מחדש על ישן	ה,א	כמות היבול שרשאי להפריש מנכסי יתומים,י	י,י
תרומה ממורכב על שאינו מורכב	ה,ג,ה	סמכותו לתרום מנכסי יתומים	ד,י,2(2)
בהמה		סמכותו לתרום על ומנכסי יתומים גדולים	ד,י,ט
אכילתה מתרומת כרשין		שאלתו על הפרשת נכסי יתומים	ד,י,ב; ד,י,א,ג
ביעור תרומה על ידה	ב,ב,11(11)+ב,י,ט,1,ב	תרומת פירות היתומים לצורך מכירתם	ד,י,א
בור , תרו"מ מבור יין	ד,י,ח	הרשאים למנותו	ד,י,ו; ד,י,2(2)
בי"ד גדול , הצורך בהסכמתם לכיבוש	א,ג,א		

ביאת כולכם

הגדרה **א, כו, א, 1.2**
 התנאי לחיוב בתרו"מ **א, כו, א, 1**
 מימושה לעתיד לבוא **א, כו, א, 1.3**

בילה

בדמאי **ב, יג, ב; ב, יג, ד**
 בחיובים מדברי סופרים **ב, יג, ב; ב, יג, (13)**
 ביבש **ב, יג, (6)**
 הגדרתה **ב, יג, (6)**

היחס הרצוי בין הפטור

והחיוב בדין בילה

כשנתערבו מעצמם

בית גוברין, תחומה וזיהויה

בית שאן, חיובה בתרו"מ והיקף תחומה א, ה, ח, 1
בלוע, כוונה בהפרשה על הבלוע בכלים

ד, כא, ג; ה, ב
 ראה ערך יפה ורע

בן דורסאי, אופן המדידה
בן, שכיר, עבד ואישה, רשאותם לתרום על

פירות בעל הבית

בצל של רכפה, פטורו מתרו"מ

בצלים, דרגת חיובם בתרו"מ

ברירה

בדיני דאורייתא ובדיני דרבנן

בתרו"מ

ברכה

באכילת עלי צלף

בארצות הסמוכות לארץ ישראל **א, א, ד; א, א, ה**

בביעור תרומה טמאה **ב, יד-טו, ג**

בהפרשה במחשבה **ד, טז, יא**

בהפרשה לפני גמר מלאכה **ה, ד, ט; ה, ה, א; ה, ה, (4)**

בהפרשת יבול גוי כשגמר מלאכה ביד ישראל

א, יא, ו

בהפרשת תרו"מ

בהפרשת תרו"מ בסוריא **א, ד, ג**

בהפרשת תרו"מ בעולי מצרים **א, ה, ז**

בערום **ד, ד, (15)**

בפירות המיועדים לייצוא **א, כב, ג**

בפירות שותפות ישראל וגוי **א, כ, א; א, כא**

בשריפת נותר **ב, יד-טו, (42); ב, יד-טו, ד**

בתרו"מ של גנב גזלן ואנס **ד, יא**

גמר מלאכה ברשות הגוי **א, יג, ב-ג**

החלקים בצלף החייבים בברכה **ב, ד, (15)**

כאשר נשאל - ברכה על ההפרשה השנייה **ד, ז, ז**

נוסח לשליח המפריש תרו"מ **ד, א, ה; ד, ו, א-ה**

על הפרשה כשמפריש מתלושין על 'לכשייתלשו'

ה, ט, ה

על נתינת תרומות ומעשרות

ב, ז, ו

על קליפת התפוז

ב, ד, (21)

שמיעתה בהפרשת תרו"מ

ד, ד, (2)

ברכות המצוות

אחרי עשית המצווה ותוך כדי דיבור **ב, טז, (6)**

נוסחה

ב, טז, (14)

ברכת שהחיינו

במקום ספק או מחלוקת הפוסקים **ב, טז, (22)**

בתרו"מ כשמפריש לראשונה

ב, טז, ד

המצוות שמברכים עליהם

ב, טז, (19)

בשר וחלב, מוקף בפרי המבושל בבשר ופרי

המבושל בחלב

ג, יח, א

גבולות

אריס בגבולות השונים - האם נאמן לומר שהפריש

א, יט

הבאת תרומה מעולי מצרים לעולי בבל **ב, ז, ז; ז, ז**

ב, ז, (2)

הגדרת הגבולות השונים

א, ה

הוצאת תרומה ופירות שביעית מעולי בבל לעולי

מצרים

ב, ז, ב

הוצאת תרומה מסוריא לחו"ל

ב, ז, ד

הוצאת תרומה מעולי מצרים לסוריא

ב, ז, ג

היוצא מא"י לסוריא כיוצא לחו"ל

א, ד, א

הפרשה מפירות א"י בתחומים שונים

ה, יב, ו

הפרשה מפירות סוריא וחוף לארץ על עולי מצרים

ולהפך

ה, יב, ה

הפרשה מפירות סוריא על פירות חוף לארץ

ולהפך

ה, יב, ד

חייב פירות א"י שיצאו לארצות הסמוכות לה

ולהפך

ה, יב, ב

חייב פירות א"י שיצאו מעולי בבל לעולי מצרים

א, כב, ה

חייב פירות א"י שיצאו מעולי בבל לעולי מצרים

א, כב, ו

חייב תרו"מ בגידולים הבאים

בספינה מחו"ל

ראה ערך ספינה

קניינו בא"י להפקיע מהמצוות **א,י; ב,י(1)**
 קניינו בסוריא להפקיע מהמצוות **א,י**
 תרו"מ מישראל על גוי **ד,ב,כ**
גורן, הגדרתו **ב,ט(26)**
גט, מביאו מסוריא **א,ד,א**
גידולי קרקע, הגדרתם לחיוב תרומה **ב,א(3)**
גידולי תרומה, שיעור ניתנת תרומה **ג,ג**
גינה, מוקף **ג,ט,א**
גללים, עציץ העשוי מהם **ה,ט,ב,1**

גמור

ברכה על הפרשה לפני גמר מלאכה
ה,ד,ט; ה,ה,א; ה,ה(4)
 דרגת האיסור להפריש משאינו גמור **ה,ד,ב**
 הגדרה **ה,ד,ג**
 הפרשה לפני גמר מלאכה
ה,ד,ז; ה,ה,א; ה,ה(ה)
 הפרשה מפירות שלא ברור שלא נגמרה
 מלאכתם על הגמור **ה,ט,א**
 הפרשה משאינו גמור על שאינו גמור **ה,ד,ה;**
ה,כ,א
 זיתים ושמן **ה,ח(3)**
 זמני גמר מלאכה **ה,ה**
 תרו"מ מגמור על שאינו גמור ולהיפך **ה,ד,ד;**
ה,ד,ד,1

גמזיות, שיעור הפרשת תרומה גדולה מהם **ג,ג**
גנב גזלן ואנס

תרו"מ שלהם כשהבעלים לא התייאשו **ד,יא,ד**
 היתרם של פירות הטבל הגזולים כשתרם מהם
ד,יא,ב
 הפרשת הבעלים מפירותיהם **ד,יא,ה**
 תרו"מ שלהם וברכה עליהם **ד,יא**
גנות ושדות, פטור דברים שאין דרכם של בני
 אדם לזרועם בהם מתרו"מ **ב,ב**

גרגיר

דרגת החיוב של זרעו וירקו
ב,ה,ג; ה,א,א; ה,א(5); ה,א,א-ב
 הפרשה מהזרע על הירק ולהיפך
 ואופן ההפרשה **ב,ה,ג-ד**
 חיובו בתרו"מ **ב,ה**
 כשזרע ללא כוונה מפורשת **ב,ה,א**
גריס הקלקי, פטורו מתרו"מ **ב,ב**

מעמד תרומה שהופרשה מפירות סוריא
 על פירות הארץ ולהיפך **ה,ב,ג**
 תרו"מ בארצות הסמוכות לא"י וחיובם בברכה
א,א,ד; א,א,ה

גוי

אופן ההפרשה בשותפות גוי וישראל **א,כ,ג**
 אכילת זר תרומה שגוי הפריש בחו"ל **ד,ט,ט**
 ביעור תרומה על ידו **ב,ד-ט(23)**
 ברור סוג תבואתו **ב,י(1); ב,י,א**
 בסוריא ראה ערך סוריא
 ברכה בהפרשת יבול גוי כשגמר מלאכה ביד
 ישראל **א,יא,ו**
 בתרומת פירות ישראל **ד,ב; ד,ב,יג**
 גמר מלאכה בפירות ישראל
א,יא; א,יא,ז; א,יא,ג; א,ב-ג
 גמר מלאכה על ידו ברשות ישראל **א,יד,א**
 הפרשה במחשבה **ד,ט,ג**
 הפרשה מהיפה בקונה פירות מגוי **ה,א,ה**
 הקונה שדה ופירות מגוי במצריים עמון ומואב
א,טז,ג
 חיוב הפרשה במירוח פירות בשותפות **א,כ,ד-ה**
 חיוב חומש באוכל תרומתו **ד,ט,ד**
 חיוב נתינה בלוקח פירות מגוי שקנה מישראל
א,יא,ח
 חיוב תרו"מ בגדל אצלו בחו"ל וגמר מלאכה בארץ
 ע"י ישראל **א,כב,ז**
 חיוב תרו"מ במתנות עניים של גוי **ב,י**
 חיובו בהפרשת מתנות עניים **ב,י(7)**
 חיובו בתרומה **ד,ט,ו; ד,ט,ו; ד,ט,ז**
 יכולתו להפקיר תבואתו **ב,י,ג**
 ישראל אריס בקרקעו **א,ז,ב**
 כוונה בהפרשת תרו"מ **ד,ט,ו; ד,ט,ה**
 מירוח **א,יא; ב,י,א**
 מכירת בית לגוי **א,ד,א**
 ענבים וזיתים הנקנים ממנו **א,יד,ב**
 עשייתו שליח להפרשת תרו"מ ראה ערך שליח
 פירות ישראל שגמרם גוי
 או שמכרם לגוי והגוי גמרם **א,ג**
 קניין ישראל לאחר הבאת שליש **ב,ב(22)**
 קניין ישראל פירותיו
 קודם ולאחר עונת המעשרות **א,ב**
 קניין נכסים בפירות **ב,י(16)**

גת, רשאות הדורכים לתרום

ללא הסכמת בעה"ב

דאורייתא ודרבנן

הפרשה מזה על זה

טבל שהתערב ברוב חולין

דבש, מוקף

דגן, זמן גמר מלאכה

דגן תירוש ויצהר

דינם כשנטמא

הזמן בו מתחיל חיובם בתרו"מ

הרחבתם למינים אחרים לחיוב מהתורה **ב,א,א**;

ב,יב,י; **ב,יב,י(41)**

חיובם בתרו"מ

דמאי

הפרשה מדמאי על דמאי משני אנשים **ה,יז,א**;

ה,יז,ב

הפרשה מדמאי על טבל מדרבנן ולהיפך **ה,יז,ה**

הפרשה מיניה וביה כשמתקן תרומה שתרם

מודאי על הדמאי

מן הטהור על הטמא

נתינה בהם

תיקון תרומה שתרם מדמאי על הודאי **ה,יז,ג**;

ה,יז,ז; **ב,יג,י(40)**; **ה,יז,ז**

דקדוק, הפרשה בדקדוק ולא באומד

הגבול הדרומי,

הגבול הצפוני,

הפקר

איסור הפקרה קודם שהפריש תרו"מ **ב,יא,א**;

ב,יא,ג

בקמה ושיבולים

הפרשה מהפקר על טבל

חיוב בתרו"מ כשעשה ממנו גורן

בשדה או בעיר

חיוב שדה הפקר בתרו"מ **ב,יא,ז**; **ב,יא,ח**

חיוב בתרו"מ **ב,א(2)**; **ב,יג,ג**; **ב,יא**

חיובו כאשר שמרו

פטור דברים שחזקתן מההפקר מתרו"מ

ב,יב,י; **ב,יב,יא**

הקדש

פדה פירותיו קודם גמר מלאכה

ב,יא(10); **ב,יב,א**

שיעור הפרשת תרומת הקדש **ג,ג,ד**

זוגין

אינם מאכל אדם

תרומה מהם על חיטים

זיתים

הגדרת זיתי מסיק

הגדרת זיתי ניקוף

הגדרת זיתי שמן

הפרשה מהעומדים לשמן על הנכבשים **ה,יח,ט**

הפרשה מזיתי כבש על זיתי שמן **ה,יח,י**

הפרשה מזיתי שמן על זיתי כבש ולהיפך **ה,יח,יח**

פטורם כשלא הביאו שלישי מתרו"מ **ב,י**

ראה ערך שלישי

תערובת חיוב ופטור **ב,יג**

זיתים וענבים

הנקנים מגוי

הפרשה בשותפות ישראל וגוי

זמן גמר מלאכתם

מעמדם לעניין תרו"מ

זיתים ושמן

איסור הפרשה מהשמן על הזיתים

ה,יז,ב; **ה,יט,ט**; **ה,יט,ט**; **ה,כב,ב**

הפריש משמן על זיתים שדעתו לאוכלם ונמלך

לדורכם

הפרשה מהשמן על זיתים

שלא נגמרה מלאכתם

הפרשה מזיתים הנכבשים על שמן **ה,יח,ח**

שיעור ההפרשה בשמן

על זיתים הנכבשים

תרומה מזיתים על שמן

תרומת זיתים העומדים לשמן ויין

על התוצר

זרע

דין כסבר, שבת, שחלים וגרגיר כשזרעם

בכוונות שונות

דרגת חיובו בתרו"מ כשזרעו לירק **ב,ד,ב**

זמן ההפרשה **ב,ה**; **ב,ה,א**

חגבים, קבלתם טומאה **ב,ג(13)**

חדש וישן

הפרשה מזמנים שונים ביום

ה,יא; **ה,יא,ג**; **ה,יא,ד**

הפרשה משתי עונות גידול **ה,יא,ב**

חומץ ויין

הזמנים בהם צריך לבדוק את היין
 שמא החמיץ
 טעות בהפרשה **ה, כא, ה; ה, כא, ו; ה, כב-כג**
 יין מגתו שנמצא חומץ **ה, כה, ג**
 כשנהפך לחומץ **ה, כד**
 תרומה מזזה על זה **ה, ג, ה; ה, כא, ד, ה, כא, ד**

חוץ לארץ

איסור יציאת כהנים וישראלים
ב, ז, (3); ב, ז, (28); י, ב, א
 איסור תרומה מפירות הארץ על חו"ל ולהיפך.
 מקורו ודרגתו **ה, יב; ה, יב, (1); ה, יב, ב**
 הבאת תרומה מהארץ לחו"ל
 ולהיפך **ב, ז, א**
 החזרת תרומה, פירות שביעית וקדשים
 שהוציאים לחו"ל **ב, ז, ו; ב, ז, (10); ב, ז, (11)**
 המתנות שנאסרו בהוצאה לחו"ל **ב, ז, ה**
 הפרשה מפירות חו"ל
 על פירות שחיובם מדרבנן
 חיוב ירקות ופירות בתרו"מ **א, ו; א, ז, א**
 חיוב ירקות שנכנסו לארץ בתרו"מ **ב, ז, ג**
 חיוב פירות שנכנסו לארץ בתרו"מ
ב, יד-טו, (11); ב, ז, (2); ב, ז, (3); ב, ז, ח
 כיבוש רבים בחו"ל **א, ב, ה**
 נתינת תרו"מ בחו"ל **ב, ז, (3)**
 שיעור הפרשת תרומה
 במקומות הסמוכים לארץ ישראל **ג, ג**
 שיעור הפרשת תרומה גדולה
 מפירות חו"ל **ג, ג, ה**
 תרומה וחלה שלא הוכשרו לקבל טומאה
 בהוצאה לחו"ל **ב, ז, (3); ב, ז, ט**
 תרומה שהובאה מחו"ל לארץ **ב, ז**
 תרומה שנטמאה בארץ העמים
ב, ז, (5); ב, ז, (18)
 תרומה שנטמאה בעפר ארץ העמים **ב, ז, (4)**

חיטים

הגדרת כל סוגי החיטים כמין אחד **ה, ג**
 היתר תרומה מן הטהור על הטמא
 בערימת חיטים **ה, ז; ה, ז, ה-ו**
 הפרשה משיבולים על החיטים **ה, יח; ה, יח, א**
חיטים ושעורים, תרומה מחיטים
 על שעורים **ה, ג, ג**

חלה

הפרשת חלה ע"י אישה שאינה מכוסה **ד, ד, ה**
 זמן חיוב ישראל בחלה בשעת כניסתם לארץ
א, ב, א
 כשלא הוכשרה לקבל טומאה בהוצאה לחו"ל
ב, ז, (3)
 תבואת חו"ל שנכנסה לארץ
 ולהפך **א, כב; א, כב, ז-י**

חמץ

ביעור תרומת ארץ העמים שהובאה לארץ
 בביעור חמץ **ב, ז; ד, א, (2)**
 ברכת שהחיינו על ביעור חמץ **ב, ז, ט, (21)**
 הפרשת תרומה מחמץ **ב, יד-טו, (8)**
 נוסח ברכת ביעור חמץ **ב, ז, ט, (14)**
חרדל, חיוב תמרותיו בתרו"מ **ד, ד**
חרובי צלמונה וצלף, חיובם ודרגתם בתרו"מ
ב, ג, (5); ג, ג, (1)
חרובין וקליסין, שיעור הפרשת
 תרומה גדולה **ג, ג**
חרקים, הגדרת יפה להפרשה
 מיפה על הרע **ה, א, יד**

חרש

הגדרתו **ד, ב, א**
 המתקשר בשפת הסימנים **ד, ב, ד**
 השומע באוזן אחת **ד, ד, א**
 השומע רק כשמדברים אליו בקול רם **ד, ד, א**
 חרש כשליח **ראה ערך שליחות**
 חרש מדבר ואינו שומע בתרו"מ **ד, ד; ד, ב, (5)**
 פיקח ונתחרש **ד, ב, ב**
 שלמד לדבר **ד, ב, ג**
 שמיעתו במכשיר שמיעה **ד, ב, ה**
 שמיעתו שתל שבלולי (קוקליארי) **ד, ב, ו**

חרש שוטה וקטן

הפרשתם שגדול עומד על גבם **ד, ב, יב**
 יכולתם לתרום ודין תרומתם **ד, ב**
טבל, התערבות מין במינו בכלשהו **ב, יג, (29)**
טומאת ארץ העמים
 בגבולות עולי מצרים **ב, ז, (9)**
 בסוריא **א, ד**
 תרומה שנטמאה בעפר ארץ העמים **ב, ז, (4)**

טמא וטהור

דין שיריים כשתרם מן הטמא על הטהור	ה,ח
במזיד ובשוגג	ב,ד-טו
דינים שונים בטמא וטהור	ה,ח,ד
הטיפול בתרומה	ה,ז
שהופרשה מהטמא במזיד	ה,ז,א; ה,ז,ח
היוצאים מכלל איסור הפרשה	ה,ז,א; ה,ז,ח
מהטהור על הטמא	ה,ח,ה; ה,ח,ו
הפרשה מהטהור על הטמא, דרגתו ודיניו	ה,ח,ה; ה,ח,ו
הפרשת תרו"מ	ה,ז,א; ה,ז,ח
מהטמא על הטהור	ה,ז,א; ה,ז,ח
הפרשת תרומת מעשר	ה,ז,א; ה,ז,ח
מטהור על הטמא מטמא על הטמא	ה,ז,א; ה,ז,ח
חיוב כהן המפריש לעצמו	ה,ז,א; ה,ז,ח
להפריש מן הטהור	ה,ז,א; ה,ז,ח
מוקף	ה,ז,א; ה,ז,ח
טרחת כהן	
בזמן הזה	ה,ז,א; ה,ז,ח
הסכמת הכהן	ה,ז,א; ה,ז,ח
כשהכהן לוקח ע"מ לא לטרוח	ה,ז,א; ה,ז,ח
כשהמפריש יטרח עבורו	ה,ז,א; ה,ז,ח
מינים בהם אין תרומתו תרומה	ה,ז,א; ה,ז,ח
יאוּשׁ , חיוב פירות בתרו"מ לאחר ייאוש	ה,ז,א; ה,ז,ח
יחזור ויתרום , היקף הדין	ה,ז,א; ה,ז,ח
יין	
הפרשה מיין מבושל על שאינו ולהיפך	ה,ז,א; ה,ז,ח
הפרשה מיין מפוסטר	ה,ז,א; ה,ז,ח
הפרשה מיין צלול על שאינו	ה,ז,א; ה,ז,ח
ולהיפך	ה,ז,א; ה,ז,ח
טעם איסור ההפרשה	ה,ז,א; ה,ז,ח
משאינו צלול על הצלול	ה,ז,א; ה,ז,ח
שיעור ההפרשה מיין מבושל	ה,ז,א; ה,ז,ח
על שאינו	ה,ז,א; ה,ז,ח
תרומה מאלכוהול על היין	ה,ז,א; ה,ז,ח
תרומה מיין שריחו כחומץ על יין רגיל	ה,ז,א; ה,ז,ח
תרומת חבית של יין מגולה	ה,ז,א; ה,ז,ח
ייצוא , פירות המיועדים לייצוא -	ה,ז,א; ה,ז,ח
תרו"מ וברכה	ה,ז,א; ה,ז,ח
ים התיכון , קדושת ארץ ישראל	ה,ז,א; ה,ז,ח

יפה ורע

הגדרת יפה ורע	ה,ז,א; ה,ז,ב
הפרשה מהרע על היפה בדיעבד	ה,ז,א; ה,ז,ב
הפרשה מרע ביותר	ה,ז,א; ה,ז,ב
יכולת המחשבה בתכלית הדבר הנזרע	ה,ז,א; ה,ז,ב
להופכו ליפה או רע	ה,ז,א; ה,ז,ב
מקור הדין	ה,ז,א; ה,ז,ב
עדיפות פרי שלם על יפה	ה,ז,א; ה,ז,ב
עיסה שהתערב בה תרומה מן הרע	ה,ז,א; ה,ז,ב
שאלה כשהפריש מן הרע	ה,ז,א; ה,ז,ב
תיקון תרומה כשתרם מן הרע	ה,ז,א; ה,ז,ב
ירושׁה , חשש לתרומת מעשר	ה,ז,א; ה,ז,ב
ירושלים , חיובה בתרו"מ	ה,ז,א; ה,ז,ב
ירקות	
היתר תרומה מהטהור על הטמא	ה,ז,א; ה,ז,ב
באגודת ירק	ה,ז,א; ה,ז,ב
המקומות בהם חייבים בתרו"מ	ה,ז,א; ה,ז,ב
חיובם במעשר שני	ה,ז,א; ה,ז,ב
חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל	ה,ז,א; ה,ז,ב
ויש כמותם בארץ	ה,ז,א; ה,ז,ב
חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל	ה,ז,א; ה,ז,ב
ונתמרחו בארץ	ה,ז,א; ה,ז,ב
ירקות הגדלים בעציץ שאינו נקוב ונקבו	ה,ז,א; ה,ז,ב
או שעקרו לעציץ נקוב	ה,ז,א; ה,ז,ב
מעמדם לתרו"מ	ה,ז,א; ה,ז,ב
שיעור חיוב הפרשת תרומה גדולה	ה,ז,א; ה,ז,ב
כהן , שיעור הפרשת תרומה גדולה לכהן	ה,ז,א; ה,ז,ב
כוונה , הכוונה הנצרכת	ה,ז,א; ה,ז,ב
בהפרשת תרו"מ	ה,ז,א; ה,ז,ב
כיבוש	
הגדרה	ה,ז,א; ה,ז,ב
הצורך באורים ותומים	ה,ז,א; ה,ז,ב
הצורך במלך	ה,ז,א; ה,ז,ב
התנאים בכיבוש	ה,ז,א; ה,ז,ב
כתנאי לחלות מצוות התלויות בארץ	ה,ז,א; ה,ז,ב
להחלת מצוות התלויות בארץ	ה,ז,א; ה,ז,ב
מעמדם של ארצות שיכבשו רבים מחו"ל	ה,ז,א; ה,ז,ב
ישראל בעתיד	ה,ז,א; ה,ז,ב
סוג הכיבוש המקדש	ה,ז,א; ה,ז,ב
כיבוש וחלוקה , חיוב תרו"מ בארץ ישראל	ה,ז,א; ה,ז,ב
לפני כיבוש וחלוקה	ה,ז,א; ה,ז,ב

מוקף		כיבוש יחיד	
אופן הסגירה המפריד בין כלי לכלי	ג, יח, ט	הסכמת בית דין	א, ב, ד
בחביות יין, שמן, דבש		מעמדו בארץ ישראל ומחוצה לה	א, ב, ו; א, ב, ז
וקופסאות שימורים	ג, יח, ז-ח	כלאיים	
במספר ציבורים בגורן		תרומה מכלאיים על שאינו כלאיים	ה, ג
והדין כשמפסיק מין אחר ביניהם	ג, יט, ד	תרומה מספק כלאיים	ה, ג, ד
במספר ציבורים בגורן והדין		כלי אבן , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 5
כשמפסיק מין טמא ביניהם	ג, יט, ה	כלי אדמה , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 1
במספר ציבורים בגורן שאין עיקר הגורן קיים		כלי חרס , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 3
והדין כשנוגעים הציבורים זה בזה	ג, יט, ו	כלי מתכת , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 4
בשני כלים	ג, יח, ה-ו	כלי עץ , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 2
בתוך הבית	ג, יח, ב-ד	כלי פלסטיק , לעניין מחובר	ה, טו, ב, 6
דרגת חיוב הפרשה מהמוקף	ג, ז, א	כמהין ופטריות , חיובם בפאה ותרו"מ	ב, א, (3)
הגדרה	ג, ז; ג, ז, ו	כסבר	
הצלה מאיסור	ג, ז, ד, 2	אופן חיוב זרעה וירקה בתרו"מ	ב, ה
חובת תרומה מהמוקף		דינה כשזרעה ללא כוונה מפורשת	ב, ה, א
במינים החייבים מדרבנן	ג, ז, ג	דרגת החיוב של זרעו וירקו	ב, ה, ג
כלים בתוך כלי גדול	ג, יט, ג	הפרשה מהזרע על הירק או להיפך	
כשהפסיק ירק אחר בין המופרשים	ג, יט, ג	ואופן הפרשה	ב, ה, ג-ד
לכבוד שבת ויו"ט	ג, ז, ד, 1	כפר צמח , מעמדו כתחום עולי מצרים	א, ה, ח, 5
עיתוי דין מוקף	ג, ז, ב	כרי , הגדרתו	ב, ט, (26); ב, ט, ה
שעת הדחק	ג, ז, ד, 3	כרשינין	
מזיד ושוגג , הגדרתם לעניין הפרשה		אכילת בהמה מתרומתם	ב, ב, (11)
מן הטמא על הטהור	ה, ח; ה, ח, ב	ביעורם ע"י בהמה כשנטמאו	ב, יד-טו, (25)
מחובר		דרגת חיובם בתרו"מ	ב, ב, א
איסור הפרשה מן המחובר על המחובר	ה, ט, ב	הגדרתם	ב, ב, (1)
האם שייכת טומאה בו	ב, יד-טו, (13)	השנים בהן חייבים בתרו"מ	ב, ב, א
האם שייכת שעת כושר בו	ב, יד-טו, א, 2	כשלא ייחדם למאכל אדם	ב, ב, ג
הגדרתו	ה, ט, ג	סיבת חיובם בתרו"מ	ב, ב
הזמן בו ניתן לשנות את ייעוד המינים השונים		שיעור הפרשת תרומה גדולה מכרשינין	ג, ג, ב
ב, ב, ו; ב, ה, ה; ב, י, ד; ב, י, ב, ה; ב, יד-טו, (8);		לח , שקילה כדי לדייק בהפרשתו	ג, י, ד
ב, יד-טו, א, 2		לח ויבש	
הפרשה מן המחובר על המחובר		הגדרה	ה, י
לכשייתלשו	ה, ט, יא	הפרשה מזה על זה	ה, ג, ה; ה, י; ה, י, א
הפרשה מקמה ושיבולים		הפרשה מפירות מיובשים על טריים	ה, י, א
לאחר שהפקירם וחזר וזכה בהם		לימון ותפוז , תרומה מזה על זה	ה, ג, ד
ראה ערכים קמה ושיבולים		לפת צנון ובצלים , חיוב זרעם בתרו"מ	ב, ג
חלות הפקר במחובר	ב, י, א, ח; ב, י, ב, ה	ראה ערך מתנות עניים	
מחובר ותלוש		לקט	
איסור הפרשה מזה על זה, גבולותיו		מדידה , מדידת טבל ע"מ לדעת	ג, ד, ג
ומקורו מהפסוקים	ה, ט; ה, ט, (1)	כמה להפריש	ד, ב, ד
		מומר , הפרשת תרו"מ על ידו	

פירות שהפקירם אחרי שנכנסו לירושלים
ב,יא, (18)
 ציון מקום **ג,ח,ד,2**
 תרומה ממעשר שני על פירות אחרים **ה,יג**
מצרים עמון ומואב, דרגת חיובם תרו"מ **א,א,ג**
משקל ונפח, בתרו"מ **ג,יא,ב**
מתנות עניים
 המעשה המחייב בתרו"מ **ב,ט,ה; ב,ט,ד**
 הפרשה מהם על פירות
 החייבים בתרומה **ה,יב; ה,יב,ז**
 חיובם בזמן הזה **א,כה**
 חיובם בתרו"מ
 בעשיר שלקח מהם **ב,ט,א; ב,ט,ד**
 חיובם בתרו"מ כשגוי לקחם **ב,י**
 חיובם בתרו"מ כשהעני
 עשה מהם גורן **ב,ט,ב; ב,י,ב**
 עשה מהם גורן בשדה או בעיר **ב,ט,ב**
 פטורם מתרו"מ **ב,ט**
 שעת הפטור מתרו"מ **ב,ט,א**
נותר, ברכה על שריפתו **ב,יד-טו,42**; **ב,יד-טו,ד**
נחל מצרים, זיהוי נחל מצרים **א,ז,ה**
נחלת מנשה, מעמדה **א,ב,ט**
נשמר
 הגדרתו לעניין חיוב תרומה **ב,א,2**
 היוצאים מכלל נשמר **ב,ב,ז; ב,ה,ב**
נתינה והפרשה
 היחס בניהם **ב,י,ב**
 נתינה כשהפריש מדבר הפטור **ב,יב,ט; ב,י,ב**
סדר ההפרשה ראה ערך תרומה גדולה
 בבת אחת **ג,כג,ג**
 סדר הפרשת תרו"מ והדין כששינה **ג,כג**
 שינוי הסדר ביחס לגמר מלאכה **ג,יג; ג,כג**
סומא, בתרו"מ **ד,ד**
סוסיתא
 חיוב עיירות בתחומה **א,ה,ט,1**
 פטורה מתרו"מ **א,ה,ח,6**
סוריא
 אריס גוי בקרקע ישראל **א,ז,ד**
 הארצות הנכללות בסוריא **א,ג**
 הפרשת תרו"מ דרך ברירה **א,ד,ד**
 הקונה פירות מגוי שגדלם
 בשדה יהודי בסוריא **א,טו,ב**

מעמד התרומה בדיעבד
 כשהפריש מזה על זה
מחובר ותלוש - היתר לכשייתלוש
 אמירת 'מעכשיו'
 בחילול במעשר שני והפרשת
 שאר מעשרות
 ברכה
 היתר ההפרשה מתלושין
 על לכשייתלוש'
ה,ט; ה,ט,ה
 היתר ההפרשה מתלושין על 'לכשייתלוש'
 כשמפריש על חבירו
 מעמד גידולים שנוספו
 בין האמירה לתלישה
 קיום הפירות התלושין
 עד חלות ההפרשה
 שימוש וביטול ההפרשה
 לפני חלות ההפרשה
 שליחות
מחשבה
 בהפרשת תרו"מ
 ביטול שליחות
 ברכה
 גוי שהפריש תרו"מ
 הפרשת שליח
 שינוי סדר הפרשה
 תנאי בתרו"מ
מי פירות, הכשרה לטומאה כשיצאו
 מפירות שלא הביאו שלישי
מכונה, גמר מלאכה
מלפפון, שיעור הזמן בתרו"מ
 מאחד על חבירו
מלקות, כשהפריש שלא כסדר
מעשר עני, ציון מקום
מעשר ראשון
 הקדים לו מעשר שני
 לוי שהניחו להפריש עליו והולך
 תרומת מעשר
 ציון מקום
 תרומה ממנו על פירות אחרים
מעשר שני
 המינים החייבים בו מהתורה
 חילול מהמחובר על התלוש

קדושה עולי בבל בעבר הירדן וביטולה לאחר	הקונה פירות שגדלו
כיבוש הרומאים מהחשמונאים	בקרקע גוי
א,ה,ה,ה,2-1	חיוב הפרשה בחלק הגוי
א,ה,ה,3	בשותפות ישראל וגוי
עבר הירדן - נוה , באיזה קדושה	חיוב הפרשה על פירות חו"ל
תחום נוה	שנכנסו לסוריא
עדיפות	חיוב ירקות בתרו"מ
ממתקיים על היפה	חיוב תרו"מ בגוי שמשכן שדהו לישראל
מפירות קטנים ורבים מגדול אחד	חיוב תרו"מ במכירה לגוי לזמן
עדיפויות בהפרשת תרו"מ	בקרקע של ישראל
פרי שלם על פרי חסר	חיוב תרו"מ במעבר בעלות ישראל וגוי
עדשים המצריות , פטורם מתרו"מ	חיוב תרו"מ בקרקע במתנה
עולי בבל , הגדרתו	ע"מ להחזיר לגוי
עולי מצרים	חיוב תרו"מ בשדה הנקנית
ברכה על הפרשת תרו"מ	ישראל אריס בקרקע הגוי
הגדרתו	כיבוש עולי בבל
חיוב ירקות בתרו"מ	מכירת בית לגוי
טומאת ארץ העמים	מעמדה במצוות התלויות בארץ
תחום הגבול	מעמדה ההלכתי
עוללות	קנין לגוי
ראה ערך מתנות עניים	שותפות ישראל וגוי
עין בינונית , שיעורה בתרומה גדולה	שיעור הפרשת תרומה גדולה
עין יפה , שיעורה בתרומה גדולה	תחומה
עין רעה , שיעורה בתרומה גדולה	סטיס וקוצה , חיובם בתרו"מ
עכו , הגדרתה כארץ ישראל	סיאא אזוב וקרנית
עכו וכזיב	דינם כשזרעם ללא מחשבה מסוימת
מיקומם	הזמן שניתן לשנות את ייעודם
מעמד הרצועה היוצאת מהם	ולחייבם בתרו"מ
עמון ומואב , דרגת חיובם בתרו"מ	התנאים לחיובם בתרו"מ
ענבים	כשעלו מאלהן בגינה
הגדרת ענבי בציר	ספינה
הפרשה מעומדים ליין	בתחום ארץ ישראל - חובת הפרשה
על העומדים לצימוקים	בידולים בהם
תערובת חיוב ופטור	חיוב גידולים בה בתרו"מ ושביעית
ראה ערך טרחת כהן	חיוב גידולים בעפר הבא מסוריא
ענבים ויין	בתרו"מ ושביעית
הפרשה מהיין על ענבים	לעניין עציץ נקוב
ה,ו,ב; ה,יט; ה,יט,ט; ה,כ,ב	עבד , המוכרו לסוריא
הפרשה מהיין על ענבים	עבר הירדן
שלא נגמרה מלאכתם	מעמדו של עבר הירדן המזרחי
מקרים דומים	למצוות התלויות בארץ
שיעור הפרשה מיין על ענבים	
העומדים לצימוקים	
ה,יח,ז; ה,יח,2	
עציץ	
דרגת החיוב לעניין תרו"מ	
הגדרה	
ה,טו,א	
ה,טו	

א,טו,א; א,טו,ג

א,כא

א,כב,יא

ב,ז,ב

א,ז,ג

א,ז,ה

א,יח

א,ז,ו

א,ד,ג; א,טו

א,ז,א

א,ד,ב

א,ד,א

א,ד,ה

א,ג,ב; א,ד

א,י

א,ז,1; א,כא

ג,ג,ה

א,ט

ב,ב,14

ב,ב,ד

ב,ב,ו

ב,ב

ב,ב,ז

א,כג; ה,ז,ז

א,כג

א,כג,ד

ה,טו,ב,8

א,ד,א

א,ב,ח

זמן ההפרשה
 שתורמים את היין
 מעמד התרומה כשבעל הבית
 לא גילה דעתו
 מעמדם לענייני טומאה וטהרה
 ד,יג,ג; ד,יג,ט
 ד,יד,א; ד,יד,ד
 ד,יג,ז; ד,יד,ג; ד,יד,ד
 רשאותו לעשר כאשר בעל הבית לא אמר לו
 לעשר ד,יד,ב; ד,יג,ב(1); ד,יג,ט
 שינוי מדעת בעה"ב ד,יד,ד
פיקוח נפש, אכילת טבל ד,ב,טז

פירות
 הפרשה מפירות בגוונים שונים
 זה על זה ה,ג,ב
 הפרשה מפירות שצמקו על שלא צמקו ה,יח,יח
 ראה ערך תאנה
 מניחם להפריש עליהם תרומה אט אט
 ולאחר זמן גילה שאבדו או התקלקלו ה,כו
 תנאי ההיתר להניח פירות
 להפריש עליהם ה,כו,א-ב

פירות האילן
 חיובם בחלה, תרו"מ כשיצאו לחוץ לארץ א,כב
 חיובם בתרו"מ ב,א,א
 חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל
 ויש כמותם בארץ ב,ז,ד
 חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל
 ונתמרחו בארץ ב,ז,ד
 חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל לארץ
 בזמן הזה ב,ז,ה
 שיעור הפרשת תרומה גדולה א,ג,ב
 שנכנסו לארץ - חיובם בחלה, תרו"מ א,כב,ז-י
פלפלין, חיובם בתרו"מ כשיבשו ב,ח,(9)
פלפלין (וכרכום), חיובם בתרו"מ ב,ג,(7)

פקדון, זכאות הנפקד לתרום יין
 להצלתו מטומאה ד,יג,ג; ד,יז,ג
פרט ראה ערך מתנות עניים
פת וחיטים, הפרשה
 מזה על זה ה,יח; ה,יח,כא-כב
פת וקמח, הפרשה מזה על זה ה,יח,כג
צבור, תרומה משאינו צבור על הצבור
 ולהיפך ה,ה,ג
צה"ל, מעמד כיבוש צה"ל בימינו א,ב,י

הנקב בחו"ל והגידולים בארץ
 הפרשה מיניה וביה כשמתקן תרומה
 שתרם מעציץ נקוב על שאינו
 הפרשה מעציץ נקוב על הגדלים בארץ
 ה,טז,ב
 הפרשה מעציץ נקוב על שאינו נקוב
 ולהיפך ה,טז,ג; ה,טז,ג; ה,טז,ד
 מחומרים שונים לעניין נקוב
 מקום הנקב בעציץ ה,טז,ב
 המחשיבו כנקוב ה,טז,ו; ה,טז,ז
 מקצת ענפיו בארץ ומקצתם בחו"ל א,כה
 עציץ נקוב המונח באויר ה,טז,ז
 עקירה מאינו נקוב ושתילה בנקוב
 צירוף נקבים האם מחשיבו כנקוב
 שיעור הנקב המחשיבו כנקוב
 תיקון תרומה שתרם מעציץ נקוב
 על שאינו ה,טז,ו

עציץ שאינו נקוב
 חיוב הפרשת תרו"מ ממנו ה,טז,ט
 שיעור הפרשה מפירות עציץ שאינו נקוב ג,ג
 תוקף חיובי דרבנן בו ב,ז,(1)

ערום
 אופן כיסויו לברכה ד,ד,(15)
 ברכה ד,ד,(4); ד,ד,(18)
 דינו בתרו"מ ד,ד
 הגדרתו ד,ד,(3)
 הפרשת תרו"מ וחלה ע"י אישה שאינה מכוסה
 ד,ד,ה
 הפרשת תרו"מ על ידו כשאחר מברך
 ד,ד,ו

ערלה, כלאיים וחדש
 חיובים אלו בגבולות השונים
 לאחר חורבן המקדש א,ה,י

פאה
 ראה ערך מתנות עניים
 חיובה בתרו"מ כשליקטה גוי ב,ט,(4)
פול המצרי, אופן שינוי ייעודו ב,ב,(26)
פול הלבן, חיובו תרו"מ ב,ד
פועלים
 זכאותם לתרום אם נטמא היין
 ד,יג,ה; ד,יג,(20); ד,יג,ט
 זכאותם לתרום יין ושמן
 והתנאים לכך ד,יג; ד,יג,ט

	תרומה כשאינה		צור
ה,כב-כג; ה,כב-כג,ו	ראויה למאכל	א,ה,ט,2	מעמד מקומות הסמוכים
ה,ג	קישות ומלפפון , הגדרתם כמין אחד	א,ט,ג	מעמדה ההלכתי
	קליפות		צלף
ד,ב,ד	הפרשה מהם על הפרי		ברכה על העלים שלו באכילתם
(21),ד,ב	הפרשה מהקליפת תפוז על התפוז	ב,ד,(8)	וחיובם בתרו"מ
ה,ג,ה; ד,ב,ד	חיובם בתרו"מ		החלקים בו החייבים בברכה בעת אכילתם
	קמה	ב,ד,(15)	ובערלה
	דינה כשהפקירה וזכה בה	ב,ד,(17); ג,ד,ב	החלקים בו החייבים בתרו"מ
ב,ב	והפריש ממנה תרו"מ		חיוב התמרות, האביונות והקפריסין שלו
	חיוב תרו"מ כשהפקירה והזוכה	ב,ד	בתרו"מ
ג,ט,ג	העמיד ממנה גורן		טעם האיסור להפריש מהאביונות
	חלות תרו"מ כשקרא שם תרומה	ב,ד,(16)	על הקפרס והתמרות
ב,יב,(15)	בעודה קמה		צנון , הפרשה מעלי צנון על הפרי
ב,ד,(8)	קפריסין , הגדרתם	ה,ג,ה; ה,ד,א	קביעת מקום , בתרומה ובחולין
	קצח	ד,כ	קדושה ראשונה , לשעתה או לעתיד לבוא
ג,ג,א	דרגת חיובו בתרו"מ		א,ה,ג
ג,ג,(2)	הגדרתו		קדושה שנייה , אופן קידושה בימי עזרא
	הגדרתו כאוכל לעניין	א,ה,ד,1	קדושה שנייה , לשעתה או לעתיד לבוא
ג,ג,(3)	מעשרות וכלאיים		א,ה,ד,2
ג,ג,(3)	קבלתו טומאה		קטן
ג,ג	שיעור הפרשת תרומה גדולה מהקצח		הפרשת ביכורים וחילול מעשר שני
	רמת הגולן	ד,ה,ד	בהגיע לעונת הנדרים
א,ב,ט	מעמדה ההלכתי	ד,ב,יט	התורם משלו על של קטן
א,ה,ט,2	תחומה	ד,ה,(5)	זמן גדלותו לחליצה
	רקוב , תרומה ונמצא רקוב	ה,ד	זמן גדלותו לתרומה, נדרים והקדשות
ה,כב-כג; ה,כב-כג,א; ה,כב-כג,ה-ו		ה,ד,(14)	יכולתו לתרום במחשבה
א,ז,א,2-1	רקם , הגדרתה ומיקומה	ד,ה,ג	תורם משלו על חבירו
	שאלה		קטניות
ט,ז,ז; ד,ז,ט	אופן ההתרה - פתח וחרטה		בעציץ שאינו נקוב ונקבו או שעקרו
ט,ז,י	אישה נשואה על הפרשתה	ה,ט,ח	לעציץ נקוב
י,ב	אפוטרופוס בנכסי יתומים	ה,ה,ד	זמן גמר מלאכתם
ז,ז	בהפרשת תרו"מ	ב,א,ב; ב,ז	חיובם בתרו"מ
ז,ז,ז	בפידיון מעשר שני		חיובם בתרו"מ כשנכנסו מחו"ל
	בתרומה שהופרשה על ידי שליח	ה,ז,ה	לארץ בזה"ל
ז,ז,ט; ד,ז,ט; ד,ז,ט; ח,ז,ט; ד,ז,ט,י		ג,ג,(7); ג,ג,(11)	קימל , חיובו בתרו"מ
ח,ג	כשהפריש מן הרע		קיני קניזי וקדמוני , כיבוש רבים
ח,ג,ג; ג,ז,ז,2	כשהפריש שלא כסדר	א,ב,ה	בארצות אלו
ה,ז,ה	כשהפריש שלא מהמוקף	א,ה,ח,3	קיסרי , פטורה מתרו"מ
ז,ז,ג	לאחר אכילה		קישות
ז,ז,ד	לאחר שהתרו"מ אינם בידו		תרומה ונמצאת מרה
ז,ז,ד	מופלא הסמוך לאיש	ה,כב-כג; ה,כב-כג,ו	או נקורה

ד, ד, ט; ד, ד, י	הגדרתו	ד, ז, טו	על חלק מההפרשה
ג, ח, ח	שימורים , מוקף	ד, ז, ח	תרו"מ שהגיעו ליד כהן ולוי
	שכחה		שבעת המינים
ראה ערך מתנות עניים	מזיד או שוגג	ב, א, (14)	חיובם בביכורים
ה, ח, ג	שליחות	ב, א, א	חיובם בתרו"מ
	אישה כשליח ויכולתה למנות שליח	ה, ב, ה	שבת
ד, י, ב, ד	ביטול שליחות	ה, ג, ג	אופן חיוב זרעה, ירקה וזיריה בתרו"מ
ט, ד	גוי להפרשת תרו"מ	ה, ג, ג	דרגת החיוב של זרעו וירקו
ד, א	דיני מחשבה בשליחות	ה, ג, ג	הפרשה מהזרע על הירק או להיפך ואופן ההפרשה
ראה ערך מחשבה	הדין כאשר מיחה בעל הבית בכמות תרומת השליח	ה, ג, ד	כשזרעה ללא כוונה מפורשת
ה, ח, ג	הפרשה מתלושין על מחובר לכשייתלוש'	ה, א, א	שבת יום טוב , הפרשה שלא מן המוקף
ז, ט, ז	הפרשה שאינה כדין	ג, ז, ד, 1	לכבוד שבת ויום טוב
ח, א, ד	הצורך לתרום כדעת בעה"ב		שוטה
	וכמות התרומה	ד, ב, ז, יא	הגדרתו
ז, ד	חזקת שליח עושה שליחותו והגבלותיה	ז, ב, ז	חיובו במצוות
(1), ו, א	חרש להפרשת תרו"מ	ב, ו, (6)	שום , חיובו בפאה ומעשר
ד, ד, ב	ישראל מומר להפרשת תרו"מ	ב, י, ב	שום בעל בכי , פטורו מתרו"מ
ז, א, ד	להפרשת תרו"מ		שותפות
ד, ב, י; א, ד, ב, י	מצווה בו יותר מבשלוחו	א, כ, א; א, כ, א	הפרשה וברכה בשותפות
ד, א, ב	נוסח הברכה לשליח	ד, ח, ז; ד, ח, א	ישראל וגוי
ה, ד, א, ו, א-ה	המפריש תרו"מ	ד, ח, ה; ד, י, (1)	דיני שותפים בתרו"מ בזה"ז
ד, א, ו	עבד או שפחה להפרשת תרו"מ	ד, ח, (2)	הפרישו אחד אחרי השני
ח, ד, ח	ערום ושיכור להפרשת תרו"מ	ד, ח, ב	חיובם בהפרשת תרו"מ
ד, ה, ג	קטן שהגיע לעונת נדרים	ד, ח, ב	נטילת רשות להפרשה
ד, א, א	רף השליחות הנדרש	ד, ח, ג	נתינת המעשרות כשהופרשו ללא רשות השותף
	שאלה בתרומה שהופרשה ע"י שליח	ד, ח, ד; ד, ח, ו	שליחות להפרשת תרו"מ
ד, ז, ט; ד, ט, ז; ד, ז, ט; ח, ד, ט, ז	שליח עושה שליח		שחלים
ד, א, ג	שליחות להפרשת תרומות ומעשרות	ה, ב, ה	אופן חיוב זרעם וירקם בתרו"מ
ד, ח, ד	בשותפים	ה, א, א	דינם כשזרעם ללא כוונה מפורשת
ח, א, ח	שליחות קבועה	ה, ג, ג	דרגת החיוב של זרעם וירקם
	שליש	ה, ג, ד	הפרשה מהזרע על הירק או להיפך
ה, ט	בהפרשת תלוש על מחובר 'לכשיתלוש'	ה, ג, ד	ואופן ההפרשה
	דין התוספת שהפקיר קמה לאחר		שיבולים
ב, י, ב, ד	הבאת שליש וחזר וזכה בה	ה, ב, ג, ט, ג	חיובם תרו"מ כשהפקירם והזוכה העמיד מהם גורן
ב, י, א	כשהפקיר לאחר הבאת שליש		חלות תרו"מ כשקרא שם תרומה
ב, י, א, ב	כשהפקיר קודם הבאת שליש	ב, י, ב, (14)	לפני גמר מלאכה
מעבר בעלות ישראל וגוי	בארצות הסמוכות	ב, י, ב	כשהפקירם וזכה בהם והפריש תרו"מ
א, ח	מפירות שהביאו שליש על שלא ולהיפך	ד, ד; ד, ד, י	שיכור
ה, י, ח			דינו בתרו"מ

פסור תבואה שלא הביאה שליש מתרו"מ **ב**,י
 תרומת שיבולים כשהכניסם לביתו
 לעשותם מלילות **ה**,ה,ה

תבלינים
 הגדרתם לעניין חיוב בתרו"מ **ב**,ג,(6)
 חיובם בתרו"מ **ב**,ג,ב

תורמוסין, שיעור הפרשת תרומה גדולה
 מהם **ג**,ג

תות, הפרשה מהנלקט בבוקר על
 הנלקט בערב **ה**,י,ב

תיקון תרומה
 בהפרשה הדמאי על הדמאי
 או על הודאי **ה**,ז,ב-ד

בהפרשה מהרע **ה**,ג,ח
 בהפרשה מעציץ נקוב על שאינו **ה**,ט,ז,ו

תלמיד חכם, חובתו להפריש
 תרומת מעשר מהמוקף **ג**,כ,ד

תלתן
 דרגת חיובו בתרו"מ **ב**,ח,א
 הגדרתו **ב**,ח,(1)
 חיוב ירקו וזרעו בתרו"מ כשזרע לירק **ב**,ד,א
 חיוב תמרותיו בתרו"מ **ב**,ד; **ב**,ד,ב
 חיוב תמרותיו בתרו"מ **ב**,ד; **ב**,ד,ב
 חיובו בתרו"מ **ב**,ח
 חיובו לאחר שהסריח או הבאיש **ב**,ח,(10); **ב**,ח,(2)

חיובו לאחר שתייבש **ב**,ח,ב
תמרות, הגדרתם **ב**,ד,(1)
תנאי בי"ד, בהפרשת תרו"מ **ד**,כא,א

תנאים
 במחשבה **ד**,ז,ד; **ד**,ז,(5)
 ההבדל בין 'על מנת' לתנאי 'אם' **ד**,ז,א
 מעמד הפירות עד קיום התנאי **ד**,ז,א; **ד**,ז,ו;

ד,ז,יב
 משפטי התנאים **ד**,ז

תערובת
 בהפרשה מהחדש על הישן **ב**,ג,(6)
 בעירוי טבל טמא בטהור **ב**,ד-ט,ו,(9)
 ההפרשה העדיפה: מטבל אחר או מתוך
 התערובת **ב**,ג,ט
 הפרשה בטבל וחולין **א**,כ,ג; **ב**,ג,(6)

קמה שהביאה שליש בעודה הפקר
 זכה בה **ב**,ב,ג
 שיעור בתבואה או זיתים **ב**,י,ה; **ב**,י,ב,(12)
 שעת הכושר

ב,יד-ט,ו,(13); **ב**,י,(14); **ב**,י,ב,ט; **ב**,י,ז,(3);
 תרו"מ מדבר שלא הביא שליש
 והעמיד ממנו גורן **ב**,י,(4); **ב**,י,ו

שמור, תרומה מדבר שאינו שמור שעומד
 להיאבד על השמור **ג**,ז; **ג**,ז,ז

שמן
 כשהפרישו שלא מהמוקף בזה"ז **ג**,ז,ז
 תרו"מ מחביות שמן שלא מן המוקף **ג**,י,ח,ח-ח
 תרומת שמן בזה"ז ניתנת לכהן **ג**,ז,ז

שמן ויין
 היתר תרומת מעשר שלא מהמוקף
 ביין ושמן
 חובת תרומת מעשר בהם אפילו
 בכל-שהוא **ד**,ט,ז,ו

שנער, דרגת חיוב תרו"מ
שעורים אדומיות, שיעור הפרשת
 תרומה גדולה מהם **ג**,ג

שעת כושר
 המתנות בהן יש צורך
 בשעת הכושר
 זמנה
 משמעות שעת כושר בשמן ויין **ב**,ד-ט,ו,(9)
 פירות שלא היתה להם שעת כושר **ב**,ד-ט,ו,א,3
 שעת כושר בזה"ז **ב**,ד-ט,ו,(9)
 שעת כושר כתנאי לחיוב בתרומה **ב**,ד-ט,ו,א,1

שקית ניילון, בעציץ נקוב
תאנה
 הגדרת כל מיני התאנים כמין אחד **ה**,ג
 הפרשה מדבלה על תאנים או גרוגרות **ה**,י,כ
 הפרשה מהטהור על הטמא
 בעיגול דבילה **ה**,ז; **ה**,ז,ה-ו
 השלמה לשיעור בהפרשה גרוגרות על תאנים
 או להיפך **ה**,י,ח,יט
 מעמדה לעניין תרו"מ **ב**,א,(14)
 עדיפות בהפרשה מתאנים על גרוגרות
 ולהיפך **ה**,א; **ה**,א,ט; **ה**,י,ח; **ה**,י,ח,טז-ז

תבואה
 חיובה בתרו"מ **ב**,ז; ראה ערך שליש

הפרשה מטבל אחר על הטבל שבתערובת

ב,ג,ה; ה,יד,ה
 חיוב ופטור ואופן ההפרשה **ב,ג**
 נתינה בתערובת חיוב ופטור **ב,ג,ח**
 קריאת שם וביטול התרומות **ב,ג,י**
 מתוך תערובת חיוב ופטור **ג,א**
 שיעור הפרשת תרומה גדולה מתערובת תרומה

תפוז

ברכה על הקליפה **ב,ד, (21)**
 הפרשה מקליפת התפוז על התפוז **ב,ד, (21)**
תרומה, המקבלים אותה **ב,א; ב,יד-טו**

תרומה גדולה

איסור הקדמת מעשר ראשון **ג,יא,א**
 המרבה והממעיט משיעורה **ג,ה-ו**
 הפרשתה על שאר היבול שהקדים מעשר ראשון **ג,יד,ד**
 חובת הפרשתה באומדן ולא במידה, משקל ומניין **ג,ד**
 חיוב הלוי בהקדמת מעשר ראשון **ג,ג,ה**
 חיוב הלוי כשבעה"ב **ג,ג,ז; ג,ז,ז; ג,יד,ו**
 לא תרם **ג,ג,ז; ג,ז,ז; ג,יד,ו**
 חיובה בהקדמת מעשר ראשון בשיבולים **ג,ג,ב**
 חיובה בשינוי סדר הפרשת תרו"מ **ג,ג,ו; ג,כג,ה-ו**
 מעמדה שהופרשה ואינה מחוייבת **ג,ג,ג**
 ציון מקום **ג,ח,ד,1; ג,ח,ד,4**
 שיעור ההפרשה העדיפה והדין כשהפריש יותר **ג,ב,א-ב**
 שיעור ההפרשה כשפטור מנתינה שיעור נתינתה כשאינן הכהנים מקפידים עליהם **ג,ג**
 שיעורה **ג,א**
 שיעורה בזה"ז **ג,א, (3)**

תרומה דרבנן

הפרשה מפירות חו"ל על פירות שחיובם מדרבנן **ה,יב,ב**
 חובת תרומה מהמוקף במינים החייבים מדרבנן **ג,ז,ג**
 שיעור הפרשתה **ג,ג,ב**

תרומה טמאה

אופן וחייב ביעורה **ב,יד-טו,ב**
 ברכה על ביעורה **ב,יד-טו,ג**
 דרך ההנהגה בזה"ז **ב,יד-טו,ו**
 חובת הנאה מביעורה **ב,יד-טו,ז**
 שיעור החייב בשריפה **ב,יד-טו,ד**
 שיעור הפרשתה **ג,ג,ג**
 שריפתה בלילה **ב,יד-טו,ה**
 שריפתה בנר חנוכה **ב,יד-טו, (49)**

תרומות ומעשרות

בספקות בזה"ז **א,כו,ד**
 גדרת חיובם לאחר הפרשה בזה"ז **א,כו,ג**
 דרגת חיובם בזה"ז **א,כו**
 דרך המדידה העדיפה **ג,יא; ג,יא,ג**
 דרך לימודם מן הפסוקים **ב,א; ב,א, (2)**
 האומר תרומת הכרי בצפונה או בדרומו **ג,ח,ג**
 האומר תרומת כרי זה לתוכו **ג,ח,ב**
 הגדרת המינים השונים לענין תרומה מאחד על השני **ה,ג**
 המינים החייבים בהם מהתורה **ב,א**
 המניח פירות להיות מפריש עליהם תרומה גדולה או מעשר **ג,כב**
 המצווה שבמצוותם **ב,א; ב,א, (18)**
 המתכוון לומר דבר אחד ואמר דבר אחר **ד,טז**
 העונש על אי הפרשתם ואכילה ללא הפרשה **ב,א, (9); ב,יב, (41)**
 הפטורים מהם **ב,ט**
 הפרישם ע"מ לא לתת לכהן **ב,א,ג**
 הפרשה כשאינו מעוניין לאכול **ב,א,ד**
 הפרשת מקצת מכרי זה על מקצת מכרי זה **ג,ח,א**
 הפרשת תרומה ותרומת מעשר כאחד **ג,כד**
 הפרשתם במציל עצמו בממון חברו **ד,ב,טז**
 הפרשתם במקום מטונף או במרחץ **ד,ד, (23)**
 הקשר ביניהם להקדשות ונדרים **ד,ה, (2)**
 השימושים בתרומה טהורה וטמאה **ב,יד-טו**
 התורם את שאינו שלו ומשלו על אחרים **ד,ב; ד,ב, (3); ד,ב, (4); ד,ב,ז,טו**
 התנאים לחיובה **ד,ב,ז-ח; ד,ג**
 זמן ביטול הטבל מן התרומה **ב,א, (18)**
 זמן חלות קדושתם על הפירות **ב,א, (18)**

שאינם ראויים להינתן לכהן	ב,א,(19)	חובת טעימה לפני ההפרשה	
שאלה	ב,טז,ה; ב,טז,(24)	אם חושב שהירק מקולקל	ה,כב-כג
שהבעלים מונע מן המקבלים		חזרה מההפרשה תוך כדי דיבור	ד,ז,ה
לקחתם	ב,א,(20)	חיוב אוכל הנאכל בשעת הדחק בהם	ב,ב,ב
שיעור ההפרשה בזה"ז	ב,יד-טו,(9)	חיוב גברא או חפצא	ב,יא,(10); ב,יב,(27)
שיריים ניכרים	ג,ח,ה	חלות התרומה כשמפריש מדבר הפטור	ב,יב,י
שעת כושר בהם	ראה ערך שעת כושר	מדרגות חיוב שונות	ה,יד
תנאי החיוב בתרומה מהתורה	א,כו,א	מהחיוב על הפטור	ה,יב
תרומת הכרי הזה והכרי הזה בזה	ג,ט	ממין על שאינו מינו	ה,ב; ה,ב,ה; ה,ג,ו
תרומת מעשר		מעמדם כשתרם ללא ידיעת בעה"ב	ד,ג
אופן הטיפול בה כשאינו בה כשיעור		מפירות שנלקטו ביום אחד	
להוליכה לכהן	ג,טז,ג	על הנלקטים ביום השני	ג,יט,ב; ה,י
החייבים בה	ג,יב	מפריש מקצת התרומה	ג,ז
הכמות הנצרכת לחיוב הולכתה לכהן	ג,טז,ב	מצווה קיומית או חיובית	ד,ד,(24)
הפרשתה על מקום אחר	ג,יב,ב	מתחילים התבואה והזיתים	
חובת דקדוק בהפרשת תרומת מעשר, ג; ג,יב-ג		להתחייב בהם כשמביאה שלישי	ב,י
מוקף	ג,כ	נתינה בספק	ב,יג,(40)
מוקף בתרומת מעשר של דמאי	ג,כ,ה	נתינה בע"כ	ב,א,ה
נתינתה בזה"ז	ג,טז,ז	נתינה לכהן חש"ו	ב,א,ה
ציון מקום	ג,ח,ד,1	נתינה לשליח של הכהן	ב,א,ה
קנס לוי בהקדמת מעשר ראשון בשיבולים ולפני		ציון מקום	ג,ח,ד; ג,ח,ו
גמר מלאכה	ג,יד; ג,יד,ד; ג,יד,ו; ג,יד,ז	קביעת מקומם ביבול	ד,כ
רמת ההתאמצות הנצרכת כדי להוליך תרומת		קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מהם	
מעשר לכהן	ג,טז,ד	ב,י(1); ב,י,א	

"אל נא רפא נא לה"
לרפואה שלמה
עמוס בן פורטונה
ורונית בת מלכה סולטנה

פרנסה טובה וזיווג הגון לילדים
אביחי חיים בן רונית משה רפאל בן רונית
אלעד בן רונית נועם בן רונית
מלכה מלי בת רונית

לעילוי נשמת
יקירנו הקדוש
הרב שמעון צבי בירן הי"ד
בן פנחס וחסנה ז"ל

רבו הראשון וממסדיו של הישוב כפר דרום
שהתחדש בגוש קטיף תובב"א
אהוב לשמים ואהוב לבריות
עמל בתורה במשך שנים רבות לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא
והעמיק ראשו ורובו במצוות התלויות בה
במכון התורה והארץ בכפר דרום תובב"א
מתוך מסירות נפש על הארץ הקדושה בחייו ובמותו

"לזכר עולם יהיה צדיק"
לעילוי נשמת
אליהו בן שמואל ולאה
ת.נ.צ.ב.ה.

"לזכרון עולם לפני ה' תמיד"

לעילוי נשמות

אברהם בן אברהם
ואסתר בת שרה
למשפחת טלירד

ת.נ.צ.ב.ה.